

Not. Est liber prohibitus.

HENRICI ALTING
S. Theol. Doct. & Profess.

THEOLOGIA HISTORICA,

SIVE

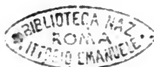
SYSTEMATIS HISTORICI

Loca quatuor.

In inclytâ Academiâ

GRONINGÆ & OMLANDIÆ

publicis Prælectionibus proposita.

AMSTELODAMI,

Apud JOANNEM JANSSONIUM.

CIↃ IↃC LXIV.

1664

PRÆFATIO

AD

LECTOREM.

Ost editam Theologiam Didacticam ac Polemicam, & hanc quidem repetitis prælectionibus pertractatam, visum est etiam publico dare particulam Theologiæ Historicæ, quam in complementum universæ doctrinæ sacræ, per Locos Communes digestæ, Reverendus Parens meus adornaverat. Equidem fateor, hæsitasse me nonnihil, utrum opus tam imperfectum, & vix quartâ sui parte absolutum, in lucem protruderem; quod salivam potius Lectori movere, quam justum ejus desiderium explere posset. Sed quum nonnulli essent, qui qualecunque specimen videre gestirent hujus etiam Historicæ institutionis, quam ab ore docentis tam avidè hausissent; illorum studiis gratificandum duxi. Maximè ut ostenderem, quod consilium Autori fuerit, quum in Locis suis Theologicis non permistè, ut vulgò fieri assolet, quodvis doctrinæ aut argumentorum genus traderet, sed veluti

classibus distinctam universæ Systematicæ Theologiæ tractationem sibi proponeret. Atque sanè uti cæteras partes, sic vel hanc præcipuè ut absolveret, in votis habuisse eum constat: non tantùm quod summâ cum voluptate in cognoscendis Ecclesiæ temporibus, & omnis ævi indagandâ veritate versaretur; sed etiam quod pauciora hujus generis scripta, maximè in usum Academicæ juventutis, hactenus edita sciret. Nec facilè se ab eâ avelli passus fuisset, nisi quod alibi dictum, utilitas Studiosorum, ut plerunque in Academiis, recens adventantium, dogmaticam magis informationem postulare visa esset. Imò eâdem ad tempus omissâ, sæpius nihilominus optavit ejus tractationem posse resumere, tum alios ob locos, tum præcipuè ob locum de Ecclesiâ, cujus constitutionem, & diversam pro ætatibus formam ac disciplinam, variosque casus, quibus subinde implicita fuit rursusque emersit, velut in tabellâ pictoriâ describere & repræsentare cupiebat. Allectus ad hoc ipsius Scripturæ exemplo, utpote quam observasset non uno in loco contentam fuisse, vel solam historiæ narrationem adhibere, sive ad asserenda & vindicanda gravissima Religionis incorruptæ capita; sive ad celebranda Dei bene-

beneficia & stabiliendam in Deo fiduciam, seu ad comminationes incutiendas, aut resipiscentiam in populo excitandam opus foret: quemadmodum ex variis Prophetarum V.T. concionibus, & vel unâ Stephani protomartyris apologeticâ oratione facile liquet. Sed alio, ut dixi, institutionum genere abreptus Rev. Parens, relicto operi manum deinceps admovere non potuit. Igitur hâc vel exiguâ sectione operis fidem meam, quam de quadripartito illo Systemate Theologico publicando Tibi, benevole Lector, olim obstrinxeram, nunc in universum liberare cogito. Nam quod Didacticam Novam attinet, quæ prima Groningæ tradita est, quod plurima cum Veteri illâ, Heidelbergensibus scriptis comprehensa, haberet communia, eam visum est in totum omitti, vel saltem ad aliud tempus posse differri. Sicut & alia Rev. Parentis mei scripta, luce fortassis alias non indigna, privatâ imposterum custodiâ asservare decrevi. Modo liceat mihi per illos, qui festinata clarorum Virorum scripta, aut in quorundam privatum usum concinnata, inconsultis autoribus divulgare præsumunt. Quale scriptum nuper in manus meas incidit, publicatum à quodam Jacobo de David, *Pastore Ecclesiæ*

Steenwicensis, idque sub nomine Rev. Parentis mei, titulo Catechisationis in Catechismum Heidelbergensem. *In quo etsi præproperum Editoris studium ad rem Ecclesiæ juvandam excusari fortasse poterat; reprehensione tamen non vacat, quod tam liberè falcem in alienam miserit messem, nec ubique in vertendo fidem præstiterit; quæ ab Interprete requirebatur. Mitto quod plurima loca de suo interpolaverit, plurima huc illuc trajecerit, prætermentem Autoris: qui illud scriptum non tam presso pede ad Catechesin Palatinam, sed certo consilio ad privatam quorundam Illustrium ac Generosissimorum suorum discipulorum institutionem accommodaverat. Atque hæc iccircò monere nunc visum est, ne quis alius in cætera Rev. Parentis scripta, (si quæ ex schedis ejus, hic illic dispersis, fortè in manus ejus pervenerint,) simile jus sibi usurpet: quùm rogatu illorum uti hactenus difficiles in edendis non fuimus, ità imposterum publicum non simus fraudaturi, si quid eorum posthac emitti ex re Ecclesiæ esse videbitur. Vale.*

JACOBUS ALTING.

HEN-

HENRICI ALTING

HISTORICA THEOLOGIA.

INDEX

Locorum Theologiæ Historicæ.

PROOEMIUM.

A*Vſpicaturo mihi* Hiſtoricam Sacræ Theologiæ Inſtitutionem *venit in mentem illud Apoſtoli Phil.* 3. *v.* 2. τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές: Eadem ſcribere vobis me quidem haud piget, vobis verò tutum eſt. *Tradiderat Philippenſibus Apoſtolus integram & incorruptam doctrinam Euangelii, & illuſtri miraculo comprobarat Act.* 16. *cap. Eandem verò poſteà pullulante inter ipſos Pſeudapoſtolorum hæreſi, ſive hâc unà, ſive etiam pluribus aliis, quæ non exſtant, ut nonnullorum ſententia eſt, Epiſtolis iterandam cenſuit ac confirmandam. Quod cum novaturientibus ingeniis, quorum omnis Eccleſiæ ætas ferax eſt, faſtidium adferre poſſet, paucis præfatur, id neque ſibi moleſtum eſſe, neque ipſis inutile aut ſupervacaneum videri debere. Sui quippe muneris eſſe neceſſariam hanc doctrinam non modo ſemel tradere, ſed etiam ſubinde repetere, & imis animorum ſenſibus altiſſimè imprimere. Nec minus eſſe officii ipſorum eandem frequenter audire ac legere, perpetuo meditari & conſtanter retinere: quo ita* ἀσφάλεια *ejus & certitudo firma ſtaret & inconcuſſa, adverſus quaſvis ſeductorum technas & machinationes. Neque enim doctrina ſalutis alia aut diverſa, ſed una ac eadem eſt; idem Euangelium; idem ſalutis fundamentum, cui omnium fides ſuperſtruitur. Vnde Moſes & Prophetæ in Veteri, & Euangeliſtæ atque Apoſtoli in Novo Teſtamento eandem doctrinam Legis & Euangelii prædicaſſe, prædicatumque in literas retuliſſe leguntur. Quod ſi Socrates, teſte Xenophonte lib.* 4. *Sermonum ipſius,* τὰ αὐτὰ περὶ αὐτῶν *ſemper diſſeruit, ut ipſe ad Hippiam profitetur; quod conſtans & immota ſit juſtitiæ regula, quæ nec hominum opinionibus nititur, neque temporum locorumve circumſtantiis variat.: quanto magis doctrina cœleſtis non humanam, verùm divinam, nec Legis tantùm, ſed præcipuè Euangelii juſtitiam revelans uniformis ac eadem eſt, omnis mutationis, alterationis, interpolationiſque expers.*

pers. Quæ cum ita sint, nemo vestrum mirabitur, quod post Institutionem Sacræ Theologiæ Didacticam, Problematicam & Elencticam, quibus singulis totam Religionis doctrinam complexus sum & exposui, etiam Theologiam Historicam tradere atque docere aggrediar. Repetitur idem genus doctrinæ, iidem Loci Theologici retexuntur: non familiari multis ταυτολογίας vitio, sed certissimo studiorum vestrorum commodo: nempe ut quæ ante audivistis vobis in memoriam revocentur, plenius declarentur, firmiusque adminiculante Spiritus Sancti gratiâ persuadeantur. Quo uno vix, quicquam utilius magisve necessarium ad solidam veritatis cognitionem censeri debet. Hoc inprimis tempore, quo exitiales variarum hæresium errores in Ecclesiâ non amplius clam serpunt, sed palàm grassantur: & improvida juventus cum aliis tum sacris studiis dicata, sive receptæ doctrinæ neglectu, sive novitatis pruritu priorum facile obliviscitur, vel etiam ab iis descicit. Quanquam fastidii remedium ipse παιδείας τρόπος exhibet. Vtut eadem doceantur de iisdem, more non tam Socratis quam Prophetarum ac Apostolorum, non tamen eâdem formâ ac modo pertractantur; sed gratâ varietate methodi pariter & explicationis veluti suavi condimento temperantur. Quemadmodum enim totam Theologiæ doctrinam initio proposui διδακτικῶς ad nudam simplicemque veritatem cognoscendam, inde προβληματικῶς ad difficiliores Theologorum quæstiones enodandas & intelligendas; hinc ἐλεγκτικῶς ad religionis Controversias examinandas & expediendas: ita nunc ultimo loco subjungam Theologiam Historicam, *ut originem, propagationem, depravationem & restaurationem doctrinæ Theologicæ per singula ejus capita sive Locos ex monumentis fide dignis cognoscere possitis. Quod priusquam facere occipiam, de duobus differam προλεγομένως. Primo loco demonstrabo existentiam & veritatem Theologiæ Historicæ. Deinde verò naturam ejus atque indolem brevi definitione complectar, & juxta quatuor causarum genera exsequar.*

DE PRIORE.

Dari *Theologiam Historicam* si quis inficias eat, aut in dubium vocet, nec absque ratione id agere videbitur, nec sine exemplo. Constat enim dogmatica & historica ita opponi inter se, ut contradistinguantur. Cum igitur citra controversiam dogmatica sit Theologia, sub genus Historiæ minimè cadere aut cogi posse censetur. Accedit quod citra necessitatem ut disciplinæ minimè augeri, ita nec Theologia multiplicari debeat. Hic verò nulla Theologiæ Historicæ necessitas appareat, cum quicquid ejus historicum esse sub altero dogmatico comprehendatur: quod absque circumstantiis historicis doceri discive nequeat. Denique ajunt in illa Topicorum Theologicorum multitudine non exstare peculiarem Theologiam Historicam à dogmaticâ distinctam; & in toto Theologorum choro vix repertum iri, qui Theologiam historiæ methodo & lege contexuerit, aut contextam reliquerit. Præterea aliàs rationes, quæ eandem in sententiam proferre possent. Iis omnibus multò evidentiores & firmiores sunt, quibus existentia & veritas Theologiæ Historicæ demonstratur.

Theologiæ Historicæ existentia negatur 1. 2. 3. Affirmatur.

Prima: Historia Sacra & Ecclesiastica V. & N. T. non tantum est rerum gestarum, sed etiam dogmatum narratio. Moses & Prophetæ in Veteri, & Euangelistæ in Novo Testamento non minus doctrinam Ecclesiæ, & quæ circa illam acciderunt, quam ipsius Ecclesiæ ortum, propagationem, & variam fortunam descripserunt. Idem post illos fecêre Scriptores Apocryphi, nec non Josephus in Ἀρχαιολογίᾳ suâ. Ab excessu Apostolorum illud ipsum præstitêre Eusebius, Ruffinus, Socrates, Theodoretus, Sozomenus, Euagrius, Nicephorus, aliique historiæ Ecclesiasticæ conditores. Ut ergo habito delectu alii personas & res gestas à dogmatis separarunt ad contexendam simplicem narrationem: ita vicissim dogmata à personis & rebus gestis rectè separantur, ad genus doctrinale certâ ὁμογενείας ordinisque lege constituendum: quæ est ipsissima Theologia Historica. 1.

Secunda: Ipsa Scriptura seriem & propagationem doctrinæ ex diffusis narrationibus ὡς εἰς σύνοψιν colligit & compendio constringit. Exempla passim obvia sunt in Deuteronomio & Psalmis, præsertim Psal. 78. 105. 106. & alibi. Sic Act. 1. & 13. & Heb. 11. capp. Quidni igitur dogmata ordine historiæ excerpi, & proprio Theologiæ historicæ titulo tractari queant? 2.

Tertia: Exstant & in manibus sunt omnium pene Disciplinarum & Facultatum historiæ, non solum ab historicis Herodoto, Diodoro Siculo, aliisque, sed etiam ab ipsis Philosophis, Jureconsultis, & 3.

Medicis consignatæ. Quanto igitur majore curâ & studio historia religionis & omnium ejus dogmatum colligenda, certisque capitibus juxta locos doctrinæ dispescenda est. Datur igitur Theologia Historica.

4. *Denique*, ne omnia congeram, reperiuntur in ordine Theologorum, quâ veterum, quâ recentiorum, qui sive de plerisque, sive de quibusdam doctrinæ locis historicam narrationem, eoque Theologiam quandam Historicam concinnarunt. Atque ut de Historicis Ecclesiasticis non dicam, ex Patribus hujus ordinis meritò censentur, Justinus Martyr, Irenæus, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Augustinus: ex recentioribus celebriores sunt Bullingerus, Hyperius, Juellus, Flacius Illyricus, Centuriatores Magdeburgenses, Chemnicius, Danæus, Bucholcerus, Plessæus, Perkinsius, Usserius, alii. Quorum monumentis etsi non pauca desunt; tamen quod sit Theologia Historica, & quod ob insignem utilitatem cognoscenda sit, luce clarius ostendunt.

Solvuntur objectiones.

Argumenta contraria facili labore dissolvuntur. In *Primo* notatur fallacia à dicto secundum quid. Opposita utique sunt Dogmatica &
1. Historica; at non subjecto, sed modo; non re consideratâ, sed formâ considerandi. Alioqui nihil dogmaticum historicum, & contra. Ergò non aliter quoque contradistinguuntur: quæ nostra est sententia.
2. *Alterum* vel falsum est Minore, si omnis negetur necessitas Theologiæ historicæ, vel in priorem impingit Elenchum. Etsi enim historicum cum dogmatico copulari possit; tamen si plena & methodica sit institutio, rectius multò unum ab altero separatur: partim quia tam vastâ utriusque mole facile obruuntur discentium ingenia: partim quia non eâdem ætate utrumque cognosci debet. Ut igitur aliorum studiorum certi dantur gradus, per quos ipsa procedant & decurrant ad metam; sic iidem in cursu studii Theologici rectissimè observantur.
3. *Tertium* peccat elencho principii: refellitur autem inductione exemplorum, quæ ante sunt prolata. Illud tamen diffitendum non est, aliquâ parte hîc laborare Theologiam; cum historica narratio alicubi deficiat, alibi semiplena sit, ubique ferè confusione non parvâ laboret. Quem defectum præ aliis notat Andreas Hyperius in Methodo suâ Theologicâ. Nos verò hâc parte Institutionis Theologicæ vel sarcire, vel saltem sarciendi viam aliis ostendere pro virili conabimur.

DE ALTERO.

Theologiæ Historicæ

Demonstratâ Existentiâ & veritate Theologiæ Historicæ, proximum

mum est ut definitionem ejus, nec non declarationem definitionis juxta quatuor causarum genera institutam, paucis subjiciamus.

Est igitur THEOLOGIA HISTORICA systema historicum, doctrinam religionis ejusque accidentia secundum varias Ecclesiæ ætates sive periodos dispescens atque enarrans: quo ita de perpetuâ veræ doctrinæ conservatione, veræque Ecclesiæ successione constare possit. definitio.

De *Genere* nihil attinet hîc repetere: cum alibi quod satis est de eo monuerimus. Id solùm observetur; σωματοποίησιν sive systematicam hanc Institutionis rationem æquè in historiâ, quam in dogmatis, quæstionibus, aut controversiis Theologicis locum habere: cum dissipata ac dispersa in variis scriptoribus membra Theologiæ historicæ in unum velut corpus rectè colligantur, aptoque ordine ad perspicuitatem disponantur.

Causa Efficiens Theologiæ Historicæ sunt Theologi Historici, hoc est, Scriptores Sacri & Ecclesiastici, vel qui ex monumentis eorundem Theologiam historicam excerpserunt, & coagmentarunt. Triplici igitur ordine distingui possunt. *Primus ordo* est Scriptorum Sacrorum, quorum fides in historiâ divina est & indubitata. Ejusmodi sunt in V. T. Moses, Josua, Scriptores librorum Judicum, Ruth, Samuelis, Regum, Chronicorum, Esdras, Nehemias, Ester: in N. T. Matthæus, Marcus, Lucas in Euangelio & Actis, & Johannes. *Secundus ordo* est Scriptorum Ecclesiasticorum: quorum fides humana est, eoque erroris periculo obnoxia, nec sine examine suscipienda. Quales fuerunt sub V. T. Tobias, Eliakim autor libri Judith, Jesus Sirach, Scriptores Maccabæorum, & qui cum his copulantur Philo Judæus & Josephus. In N. T. celebriores censentur, Egesippus, Eusebius. Socrates, Theodoretus, & Sozomenus, ex quorum narrationibus tripartitam historiam concinnavit Cassiodorus; item Sulpitius Severus, Euagrius, Nicephorus, Zonaras, Platina, Vincentius Beluacensis, Antoninus, Jacobus Philippus Bergomensis, & alii innumeri. *Tertius ordo* est Theologorum Historicorum, supra à nobis memoratorum; ut sunt Irenæus, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Augustinus, aliique ex Patribus: & Bullingerus, Hyperius, Juellus, Flacius Illyricus, Wigandus, Chemnicius, Danæus, Plessæus, cæterique ex recentioribus. Atque omnes isti sic inter se distingui queunt, ut qui sunt primi secundive ordinis mediati, qui tertii immediati Theologiæ Historicæ, prout hîc consideratur, autores dicantur.

Efficiens sunt Scriptores Sacri, Ecclesiastici, Alii qui historiam concinnarunt.

Materia Theologiæ Historicæ statuitur doctrina Religionis unà cum suis accidentibus. *Doctrina* alia est dogmatum, alia symbolorum: unde

Materia est doctrina religionis,

unde gemina quasi Theologia pullulat & efflorescit. Dogmatica complectitur Legem & Euangelium, tanquam partes integrantes perpetuas; quæ nunquam aut variant, aut deficiunt. Symbolica continet ritus & ceremonias, præcipuè autem Sacrificia & Sacramenta, ipsis dogmatis illustrationis & confirmationis gratiâ addita: sed quæ variè interpolata sunt aut mutata. *Accidentia* censentur doctrinæ Religionis tum depravatio, tum reparatio & restitutio. Depravata fuit Religio, quoties Satanæ imposturâ atque impulsu à Verbo Dei, tanquam unicâ fidei cultusque normâ ad hominum ἐθελοθρησκείαν & commenta discessum fuit. Unde in V. T. Ethnicismus, Samaritanismus, & variæ sectæ Judæorum: in N. T. Judaismus, Paganismus, Mahometismus, & innumeræ hæreses sub larvâ Christianismi sive nominis Christiani exstitêre: quas inter extremâ hâc mundi senectâ notissimæ sunt Papismus, Græcismus, & Samosatenismus sive Arrianismus: ut Schismaticos taceam. De quibus omnibus suo loco & ordine dicendum erit. Rursum reparata fuit religio, quando ministerio piorum Dei servorum sive extraordinariorum sive ordinariorum ex verbo ipsius ab humanis opinionibus ac superstitionibus repurgata, pristinæque tam fidei quam cultus integritati ac sinceritati restituta fuit. Id quod omnibus Ecclesiæ ætatibus, Dei miseratione contigisse, vel primi loci hypothesis ostendet.

ejusque accidentia.

Forma Theologiæ Historicæ in internam & externam, haud incommodè distinguitur. *Interna* est ejus conformatio ad veritatis legem: quæ divina est & infallibilis in Scriptoribus Sacris V. & N. T.; humana eoque contingens & fallibilis in Scriptoribus Ecclesiasticis. Quo ipso damnatur & à Theologiâ Historicâ univocè sic dictâ sequestratur universa μυθολογία sive θεολογία μυθική Gentilium; quæ apud Hesiodum, Herodotum, Platonem, Diodorum Siculum, aliosque reperitur. *Forma Externa*, quæ communis dici potest, consistit in distinctione Theologiæ Historicæ secundum viginti locos, aliis partibus jam explicatos; qui sunt veluti genera generalissima, ad quæ tota ejus historia reduci revocarique potest. Propria autem & peculiaris posita est in aptâ ordinatâque distributione ætatum sive Periodorum Ecclesiæ V. & N. T. nec non ipsius doctrinæ Theologicæ singulis in locis ad eas applicatione. *Ætates* sive *Periodi* Ecclesiæ sunt insigniores Epochæ & longiora temporis intervalla, quibus universa ejus duratio distinguitur, ac ferè notabili aliquâ conversione terminatur. Iis subordinantur *Articuli*, tanquam intervalla minora: quibus rursum ipsæ periodi subdistinguuntur. Ita Periodi sunt partes totius; Articuli partium particulæ & veluti membra. *Periodos Ecclesiæ V. T.* tres universè consti-

Forma interna, veritas.

Externa tum communis, xx loca.

tum propria, Periodi Ecclesiæ & harum Articuli.

Periodi V. Test.

constituimus. *Prima* est à Creatione ad Mosen, definita Rom. 5. v. 14. prima.
quod toto illo tempore neque Lex data, neque aliæ Gentes à communione Ecclesiæ fuerunt separatæ. Complectitur spatium annorum 2454. ac tribus articulis dispescitur. Primus à creatione ad diluvium, annorum 1656. Secundus à diluvio ad vocationem Abrahami ex Ur Chaldæorum, annorum 364. Tertius à vocatione Abrahami ad exitum ex Ægypto sub Mose, annorum 434. *Secunda* Periodus est à Mose ad Captivitatem Babylonicam, quâ Politia Mosaica destructa & eversa, populus autem Judaicus ex Cananæa in Babyloniam deportatus fuit. Est annorum 912. qui rursum tribus articulis distinguuntur. Primus complectitur gubernationem Judicum, à Mose ad Samuelem inclusivè, annorum 437. Secundus regni integri tempora continet, annorum 80. Tertius verò divisi in duo, Israëlis & Judæ, quod cum captivitate defecit, annorum 395. *Tertia* Periodus est à captivitate Babylonicâ usque ad Christum, annorum 605. Hujus articuli totidem sunt: primus à captivitate Babylonicâ ad ejus finem, annorum 70. secundus à reditu ex Babylone ad excessum Malachiæ, annorum circiter 100. & tertius inde ad Christum usque exhibitum, annorum 435. Ita habent Periodi & articuli Ecclesiæ Veteris Testamenti. Jam *Ecclesia Novi Testamenti duabus Periodis* aptè includitur. *Prima* est à Christo ad Antichristum, annorum 606. tribus articulis subdivisa: quorum primus est fundationis Ecclesiæ N. T. annorum 100. secundus propagationis sub persecutionibus Imperatorum Gentilium, annorum 212. tertius propagationis pace publicâ jam Ecclesiis concessâ, annorum 294. *Secunda* Periodus Ecclesiæ N. T. ab Antichristo ad nostra usque tempora, annorum 1029. Articuli sunt isti: primus Antichristi crescentis utrâque potestate, Ecclesiasticâ & Civili, annorum 470. secundus plenè dominantis, annorum 441. & tertius revelati & decrescentis, annorum 118. In hisce tum Periodis, tum Articulis designandis doctrinæ magis ob notabiliores conversiones, quam temporis rationem secutus sum. Cumque de iisdem magna sit Chronologorum discrepantia, & controversia difficilis, quæ vix unquam finietur, ex omnibus delegi Bucholcerum, tanquam simpliciorem & juventuti notiorem, cujus supputationem istis intervallorum hypothesibus substernerem. Restat *Applicatio doctrinæ Theologicæ* ad singulas periodos, singulosque periodorum, quoties res poscit, articulos. In quâ summatim notanda sunt tria: Nimirum: quæ fuerit doctrina Ecclesiæ per omnes ejus ætates: quæ item doctrinæ hujus conversio & depravatio: quæ postremò à depravatione reformatio, restauratio, & ad hæc usque tempora propagatio. Singulorum necessitatem atque usum

Margin notes: secunda. (beside "Secunda Periodus est à Mose"); tertia. (beside "Tertia Periodus"); Periodi N. Test. prima. (beside "Prima est à Christo"); secunda. (beside "Secunda Periodus Ecclesiæ N. T."); Applicatio doctrinæ. (beside "Restat Applicatio")

usum res ipsa ostendit, ut nihil attineat iis commendandis immorari.

Finis summus gloria Dei. *Finis* Theologiæ Historicæ *Supremus* positus est in gloriâ Dei, qui naturam suam, voluntatem, ac opera per eam patefecit; & agnoscitur ac celebratur ab hominibus tanquam Pater luminum Jac. 1. v. 17. & fonis æternæ ac immotæ veritatis. Proximus geminus. *Proximus* duplex est. Prior ut cognoscatur conservatio & propagatio salutaris doctrinæ, quæ eadem perpetuò sonuit in Ecclesiâ Dei; neque vel diuturnitate temporis confici, vel fraude Diaboli & Sophisticâ hæreticorum corrumpi, vel tyrannorum violentiâ opprimi potuit. Alter est, ut intelligatur quoque, quæ & ubi singulis ætatibus fuerit sedes veræ Ecclesiæ; extra quam veritas doctrinæ frustra quæritur: utpote quæ audit columna & stabilimentum veritatis 1 Tim. 3. vers. 15. Secundarios fines alios sciens prætereo. Nec reliqua lemmata consentaneorum attingo: quæ ex cæteris institutionis hujus partibus, quantum satis est, cognoscuntur.

LOCUS

LOCUS PRIMUS

De

NATURA THEOLOGIÆ.

OSTQUAM Homo ad Dei imaginem conditus descivit à Creatore suo, & primigeniâ suâ conditione excidit, non prorsus exstincta fuit lux cognitionis Dei: sed remanserunt in mente ipsius quædam de rebus divinis, deque honesto ac turpi notitiæ, tanquam testimonia certissima Deitatis, & cultus Deo perpetuo debiti. Eas ceu Legis suæ particulas Deus confirmavit & auxit novâ patefactione, ne quam officii sui partem deinceps ignoraret. Et quia ne sic quidem Homini lapso & perdito satis consultum erat, immensâ bonitate addidit illustrem promissionem de Semine mulieris, ex Muliere suo tempore nasciturο, contrituro caput Serpentis, & hominem à peccato & morte gratiosè vindicaturo. Denique ut evidentior & certior hujusce promissionis fides esset, adjecit insuper Victimas & sacrificia statis diebus offerenda, tanquam vivas imagines futuri sacrificii Seminis illius promissi & beneficiorum ejusdem merito & efficaciâ homini peccatori acquirendorum & conferendorum. Hæc est Summa primæ illius Theologiæ, tam Dogmaticæ, quam Symbolicæ, quæ *primâ* Ecclesiæ Veteris ætate sive *Periodo*, atque etiam *primo ejusdem Articulo*, Adamo divinitus fuit tradita. Cujus Loci præcipui sunt, de Deo, de Creatione rerum, de lapsu & corruptione hominis; de pœnis ejusdem; de Semine promisso & liberatione hominis à potestate Serpentis; de Cultu Dei interno & externo; de Sacrificiis & ritibus, tanquam Symbolis Sacramentalibus; de resurrectione, ultimo judicio, & vitâ æternâ. Describuntur verò prioribus quinque Geneseos capitibus, nec non sexti initio. Hanc Theologiam, non aliam, Adamus publicè privatimque tradidit filiis nepotibus & posteris suis totos 969 annos: & post ipsum cum alii Patriarchæ, tum maximè Seth, Enoch, Mathusalem, & Noach, præco justitiæ dictus 2 Pet. 2. v. 5. repetiverunt. Ut per decem Patrum generationes ante diluvium idem genus Theologiæ sonuerit & obtinuerit in verâ Ecclesiâ.

Periodus V. T. prima, Artic. I.

Theologia vera quæ.

Cæterum sicut Cain, ob fratricidium, impœnitentiam & hypocrisin, Dei sententiâ à communione Veræ Ecclesiæ exclusus fuit; ita quo-

Theologia falsa Caini.

Period. I. art. I. que à veræ Theologiæ doctrinâ, quam à pio Patre hauserat, non multò post defecit: & suggestioni Satanæ suoque ingenio indulgens, novam sed falsam Theologiam primus commentus est: quam nonnulli *Viam Caini* nuncupari Jud. v. 10, 11. & cum Pseudoprophetarum imposturis conferri 2 Pet. 2. v. 1. & seq. autumant, Etenim doctrinam promissionis de Semine mulieris, & propter illud gratuitâ cum Deo reconciliatione contemsit & abjecit Gen. 4. v. 3. 4. Heb. 11. v. 4. Doctrinam verò Legis de uno Deo ejusque cultu legitimo interno & externo corrupit, excogitatis aliis Diis & cultibus, & invectâ jam tunc in orbem idololatriâ: ut aliis locis ex professo ostendetur: & ex phraseologiâ generali Scripturæ Gen. 6. v. 2, 3. nec non ex historiâ Ecclesiæ statim post diluvium non obscurè colligitur. Licet autem Sacrificia eorumque ritus, saltem aliquos retinuerit, propriam tamen eorum rationem pervertit: contra institutionem divinam ea detorquens ad fines degeneres, quasi essent cultus Dei per se, quibus Deus propter opus externum sacrificii, aut sacrificantis dignitatem, verè delectaretur, atque etjam placaretur. Atque hæc est *Theologia Cainitica*, quam ipse novæ doctrinæ inventor & Mysta inter suos Caïnitas, qui *κατὰ διάκρισιν Filii hominum* appellantur Genes. 6. v. 2. proposuit, & augescente eorum multitudine, lætissimè propagavit. Novissimè etiam ipsa Ecclesia contagio correpta & infecta fuit. Cum enim Sanctorum Patrum Soboles, sive Filii Dei & Ecclesiæ, à Cainitis eousque segregati, cœcâ impulsi libidine cum filiabus Cainitarum miscerentur, earum in gratiam à religione Patrum deflexerunt ad Theologiam & superstitiones Cainiticas. Liberi quoque ex promiscuis nuptiis procreati, parentum suorum impietatem sectati sunt. Unde veræ Theologiæ depravatio, & cultus divini contemtus in toto mundo invaluit. Gen. 6. v. 3. 5. 11. 12. Ita primæ Periodi primus Articulus decurrit.

Etiam Ecclesiam infecit.

Artic. II. Theologia vera ubi, & quantum aucta.

At *Secundo articulo*, quem à Diluvio inchoamus, Vera Theologia, quæ in Noachi familiâ permanserat, non modo per ipsum revocata, sed etiam à Deo novâ revelatione redintegrata restitutaque fuit. Inprimis Lex novis sanctionibus munita contra transgressores; Promissio de Semine nascituro ad Semi posteritatem restricta, ut esset sedes Ecclesiæ usque ad Christum; Sacrificia autem ad proprios fines reducta, extra quos ea sibi haud placere Deus reapse ostendit. Horum descriptio exstat Gen. 8. & 9. capp. Vix seculum duravit hæc Theologiæ reformatio, etiam post illud severitatis exemplum, universali illuvione editum. Aucto namque rursum hominum numero, circa ætatem Serugi, ut annotant Scriptores Judæi & Christiani, Impius Cham, qui doctrinam Cainitarum ante diluvium noverat & cultus eorum viderat, nihil

Falsa à Chamo.

nihil veritus novam Dei offenſam, veram Theologiam temerare & adulterare auſus fuit. Factum id eſſe in terrâ Sinear, circa Babylonem, non ſine ratione ſtatuitur: cum vetus illa Babylon, omnium penè confeſſione, fuerit prima ſedes idololatriæ poſt diluvium, ac mater omnis ſuperſtitionis gentilis, quæ inde in totum orbem exundavit. Factum quoque jam ante diſperſionem gentium inde manifeſtè colligere eſt, quod olim omnium gentium iidem fuerunt Dii, iidem cultus principales, & ſic eadem Theologia. Quam proinde ab uno communi præceptore didiciſſe oportet. Sic ergò apparet prima origo *Theologiæ Gentilis*, ſive *Ethnicæ* poſt Diluvium; quæ geminâ notione nobis ſpectanda eſt etiam iſtâ Eccleſiæ ætate, nempe Communi & Singulari. *Communi* notione meritò cenſetur, quicquid apud omnes Gentes olim deprehenſum fuit, & de Religione ſacriſque earum annotatum exſtat. Omnes Gentes retinuerunt notitiam aliquam Unius Dei, rerum omnium autoris ſimul & conſervatoris: quod ex Græcorum Latinorumque monumentis, poſt Patres nonnullos operosè demonſtrarunt Auguſtinus Steuchus Eugubinus de perenni Philoſophiâ, & Philippus Mornæus de veritate Religionis Chriſtianæ. Omnes Solem, Lunam, ſidera ſub Deorum Dearumque diverſis nominibus coluerunt: homines item defunctos, adeoque ipſos Dæmones, in hunc ordinem retulerunt. Univerſæ Sacrificia eorumque ſolennes ritus, ab omni ævo obſervarunt: nec eſt, quæ à victimis humanis, re ita exigente, ſibi temperaverit. Modus denique tradendæ Theologiæ, omnibus idem fuit, nempe ænigmaticus & myſticus. Nam obſcurè ſub involucris Sacra ſua propoſuerunt: ne vulgo pateſcerent, & intellecta vileſcerent. Horum ſingula ex ſcriptoribus Græcis & Latinis, Diodoro Siculo, Platone, Strabone, Cicerone, Senecâ, Plinio, Maximo Tyrio, Juliano, Luciano demonſtrari queunt, ſi opus ſit. Jam *Singulari* notione continetur & deſignatur, quicquid Theologia Gentilis peculiare habet, quo unius Gentis aut Sectæ religio ab aliâ diſtinguitur. Eoque ſenſu bifaria ſtatui poteſt: Culta & Rudis. Hanc, *Rudem* nempe, dicimus Gentium barbararum ſuperſtitionem: quæ traditionibus inſtitutiſque majorum acquieſcentes, priſca Sacra & ſimplicem ac horridum Deorum cultum retinuerunt. Talis fuit Theologia Celtarum, Sarmatarum & Schytarum: quorum etiam Apoſtolus meminit Coloſſ. 3. v. 11. *Cultam* Theologiam appellamus, quam Gentes ad Sapientiam & humanitatem informatæ, earumque Sacerdotes ſuperſtitiosâ induſtriâ novis dogmatis, ritibus, & cultibus, ſpeciem quandam ſapientiæ ſive myſterii habentibus, ſubinde auxerunt & exornarunt, eoque venerabiliorem vulgo reddere ſtuduerunt. Species ejus præcipuæ ſunt

Period. I. art. II.

Gentilis, eaque

Communis,

Singularis:

rudis,

culta: quæ

Period. I. art. II. quatuor: Theologia Chaldaica, Ægyptiaca, Hellenica sive Græca, & Romana. Duæ posteriores ad secundam tertiamque Veteris Ecclesiæ periodum pertinent. Priores hujus sunt articuli: quia cum regno Chaldæorum & Ægyptiorum, quæ ante cætera condita, etiam religio vel potius superstitio utrorumque citius effloruit. *Chaldaica* est, quam Babylonii sive Chaldæi tradiderunt, deductam ex astrorum disciplinâ, & ad Regum Principumque venerationem compositam, quorum memoriam statuis honoraverunt. De priore testimonium illustre est Job. 31. vers. 26, 27. qui non longe post hæc tempora vixit: sic Deut. 4. v. 17. De altero consentit veterum autoritas, quod Belo, qui est Bel & Baal, statua collocata & religiosè habita: ut est apud Esaiam cap. 46. v. 1. De totâ autem Theologiâ Chaldæorum videat, cui lubet, Berosum in fragmentis, Diodorum Siculum lib. 2. & R. Mosen Ben Maimon in More nebochim; qui ex vetustissimis Asiaticorum monumentis idonea hujus rei testimonia comportavit. Sicut autem Chaldæi celebres erant sapientiæ & imperii gloriâ, ita sui admiratione hanc Theologiam latè per Asiam propagarunt ad gentes vicinas: quæ cultum Baalis certatim receperunt. Sed & Vera Theologia, quæ erat in Semi, Heberi, Pelegi familiis, novam ab eâ labem accepit. Nam de Thara & Nachore, ut est Jos. 24. vers. 2. scribitur, quod Ure Chaldæorum coluerint Deos alienos. Unde novâ reformatione opus fuit. *Ægyptiaca* Theologia etsi antiquitate contendit cum priore, revera tamen posterior est. Quia ut testis est Herodotus lib. 2. Ægyptii sua Phœnicibus accepta referunt: Phœnices autem non aliis quam Chaldæis. Sed variè interpolarunt doctrinam Chaldæorum, & innumeris superstitionibus cumularunt: prout omni ævo superstitiosissimi fuerunt. De Theologiâ ipsorum consulantur Diodorus Siculus lib. 1. 2. 3. Herodotus lib. 2. Macrobius lib. 1. Saturnaliorum, & alii.

Chaldaica, — Ægyptiaca.

Artic. III. Theologia vera Abrahami, — quid accesserit.

Superest *Tertius* primæ Periodi *Articulus*, insignis vocatione Abrahami conditoris gentis Hebræorum, & veræ doctrinæ sive Theologiæ restauratoris. Postquam enim Ure Chaldæorum, ex turbâ idololatrarum migravit Haranem, & inde in Cananæam concessit; Deus se ipsi familiarius patefecit, & totam doctrinam religionis luculentius repetivit. Cui duo potissimum accessêre. Unum: quod promissio gratiæ de Semine mulieris speciatim declarata est de Semine ipsius; atque insuper formâ Fœderis, quod Abrahamicum inde appellatur, comprehensa. Alterum: quod symbolis Sacrificiorum aliorumque rituum eousque usitatorum, additum Sacramentum Circumcisionis, confirmandæ promissioni, & posteritati ipsius ab aliis separandæ; tum etiam typus terræ Canaan, ad Cananææ cœlestis sive vitæ æternæ adumbrationem

tionem pertinens. Hæc ipsa Theologia constanter tradita est ab Isaaco Abrahami filio, & Jacobo sive Israële, nepote ejus. Hic repurgavit familiam suam ex Mesopotamiâ reducem, à fermento idololatriæ Chaldæorum Gen. 35. v. 2. & moriens Spiritu prophetico prædixit, Schilo, id est, Messiam, Semen illud promissum, ex filio suo Judâ nasciturum, idque eo tempore, quo sceptrum à tribu ejus auferendum esset Gen. 49. v. 10. A morte patris filii ipsius Joseph & Levi, qui diutius supervixerunt, propagarunt eandem doctrinam in Ægypto inter suos, veluti ejusdem fœderis consortes. Quâ occasione etiam Ægyptii saniorem Theologiam ex Josepho audiverunt & discere potuerunt Psal. 105. v. 21, 22. Necdum enim aut abdicatæ Gentes exteræ à Deo, aut ejus notitia inter eas abolita: quod sensim, deficiente novâ revelatione, & corruptelis prioribus augescentibus demum accidisse verisimile est. Siquidem, ut de Semo aliisque Patriarchis taceam, in gente Cananæâ, ætate Abrahami, regnabat Rex Melchizedek, sanctissimus Dei Sacerdos, qui illam ipsam doctrinam professus est & promulgavit, Gen. 14. Et qui Philistæis tum imperitabat Abimelech, à religione veri Dei non erat alienus. Job verò, Jacobo σύγχρονος, vel saltem non multò posterior, certè antiquior Mose, inter Arabes eandem prorsus Theologiam docuit, & alii quoque ejus amici tenuerunt. Etenim de lege, & cultu Dei secundum eam, sermonibus ultrò citroque habitis prolixè omnes sententiam orthodoxam exponunt. Promissionem gratiæ de Messiâ redemtore non modo Jobus ingeminat in gravissimis cruciatibus, cap. 19. v. 25. sed etiam Elihu dedisserit, de resipiscentiâ concionans cap. 33. v. 24. Sacrificia quoque nonnisi vero Deo offerunt cap. 1. & 42. Interim toto hoc temporis articulo Theologia Chaldaica & Ægyptiaca altiores egit radices, & ad plures prolata est: cum passim multitudo Deorum credita, & cultus Baalim & animalium receptus fuerit. Inprimis in Ægypto, & inter Ægyptios, à quibus Israëlitæ paulatim corrupti teste Ezechiele, cap. 20. Hæc est prima Veteris Ecclesiæ Periodus, suis Articulis distincta.

Period. I. art. III. Conservatio in ejus familiâ.

Extra eam.

Falsa.

Secunda jam succedit, inde à Mose usque ad Captivitatem Babylonicam. Sub ejus initium, ineunte *Primo articulo*, uti populus Israël peculiari adoptione electus, & à cæteris gentibus secretus fuit: ita Theologia Israëlitica redintegrata, ac omnibus partibus suis pro illius temporis conditione plenissimè constituta fuit. Etenim Lex non modo duabus tabulis inscripta, ac decem præceptis comprehensa, sed etiam perspicuis explicationibus illustrata est. Promissio Seminis benedicti variè inculcata, præcipuè tamen descriptione muneris prophetici declarata: Deut. 18. v. 18. Ante omnia verò pars illa, quæ symbolica

Periodus V. T. secunda. Artic. I. Theologia vera in Israële plene tradita.

Period. II. V. T. art.I. dicitur, accuratissimè exposita: partim repetitione & distinctione Sacrificiorum aliorumque rituum, partim institutione Sacramenti Paschatis variorumque typorum, qui Messiam ejusque officium populo præfigurarent. Tamen ne sic quidem diu vitii omnis expers permansit. Falsa admixta apud eosdem. Nam superstite adhuc Mose populus, qui superstitionem Ægyptiorum imbiberat, animum reflexit ad eorum idololatriam Exod. 32. nec non ad impiam superstitionem Moabitarum Num. 25. A morte verò ipsius, atque etiam Josuæ ac Seniorum, cum jam Judices rerum potirentur, repetitâ cum Infidelibus Connubiorum societate, etjam sacra ipsorum & religionem amplexati sunt: Diis Cananæorum, Philistæorum, Sidoniorum, Moabitarum, Ammonitarum, aliorumque circumjacentium populorum sese mancipantes, iisque servientes.

Artic. II. Donec tandem declinante Judicum gubernatione, circa *Articulum secundum* secundæ hujus Periodi, ministerio Samuelis cum reformatione Ecclesiæ vera Theologia omnibus suis partibus restitueretur: Theologia vera. & porrò Davide & Salomone non modo Regibus, sed etiam Prophetis Dei, potissimum tamen Davide satagente, plene stabiliretur atque exornaretur. Quæ fuit veluti ἀκμὴ purioris Theologiæ in Veteri Testamento. Nam post illud tempus, sub finem regni Salomonis jam senescentis, Artic. III. & circa initium *Tertii articuli*, uno regno in duo jam distracto, nempe Judæ & Israëlis, Theologia rursum eclipsin pati, & à puritate suâ deficere cœpit. Corrupta in Israële, Nam in regno Israël novus Rex Jeroboam, religionem rebus suis attemperans, cultum vitulorum cum novis ritibus, festis & ministris sacrorum instituit: quod & Successores ipsius, frustra obnitentibus Prophetis, imitati sunt. Achab verò etiam cultum Baalis superaddidit, præter verum Deum Israëlis falsos Sidoniorum Deos colendos præcipiens. in regno Judæ, In Regno Juda autem sub diversis Regibus diversæ superstitiones & peregrini cultus invaluerunt, etiam Assyriorum sive Chaldæorum, Sidoniorum & Moabitarum; qui nunquam succedaneâ reformatione à piis Regibus & Prophetis ita potuerunt aboleri, quin semper remanerent reliquiæ, subinde repullulantes, & utriusque regni fata accelerantes. in Israële deportato. Populo Israël in Assyriam deportato, qui inter eos religiosiores erant, etsi patriam retinerent Theologiam, ei tamen ex superstitione Chaldæorum nonnulla adspergebant malè-sana: ut liber Tobiæ testatur. Gentium Samariam deductarum Coloni verò, qui in locum ipsorum ex variis Assyriorum provinciis deducti sunt in Samariam, etiam Deos suos, & varios horum cultus in eam importarunt, & urgente necessitate cum cultu veri Dei copularunt. Ut ex crasi sive mixturâ utriusque nova conflata sit Theologia, partim Ethnica sive gentilis, partim Judaica: Samaritanismus. quæ communi nomine *Samaritanismus* appellari solet, 2 Reg. 17. & Jose-

Josephus lib. 9. Antiq. cap. 14. Epiphanius item Panarii lib. 1. Ita habuit Theologia in populo Dei. Period. III. art. III.

In Gentibus verò toto hoc temporis intervallo magis magisque depravata fuit, accumulatisque impiis cultibus superstitio in immensum aucta. Et sicut initio à Chaldæis Theologiam acceperunt Ægyptii, ita hâc Periodo ab Ægyptiis Græci, & ab his, vel potius utrisque Romani eam mutuati sunt. Theologia *Hellenica* sive *Græca*, vulgò *Hellenismus* nuncupatur, sed generaliore paulò significatu. Hellenismus. Nam Epiphanius in Panario, & qui ipsum sequuntur, ita nominant cultum idolorum, & eam superstitionem, quam quisque Gentilium commodo suo, sive publico sive privato, inveniebat & sequebatur. Hîc peculiariter notat Theologiam Græcorum, quam in Ægypto quidem didicerant celebriores ejus magistri: ut ipsi fatentur: sed pro vanitate ingeniorum suorum dicendi facultate instructâ, infinitis commentis interpolarunt & amplificarunt. Doctores ejus celebrantur primò Poëtæ: Orpheus, Musæus, Eumolphus, Homerus, Hesiodus, alii: deinde Sacerdotes, sacrorum administri, suis ordinibus distincti: tertiò Legumlatores, qui populorum suorum ingeniis & moribus Theologiam sive religionem astutè accommodarunt: ut Cadmus, Zaleucus, Lycurgus, Solon: denique Sapientes Græcorum sive Philosophi, Pherecides, Thales, Bias, Cleobulus, &c. Ab his triplex universè Theologia promanavit, μυθικὴ seu fabularis, φυσικὴ sive naturalis, & πολιτικὴ sive civilis: ut ex Varrone docet Augustinus lib. 6. de Civit. Dei cap. 5. & seq. & lib. 8. c. 1. Eusebius item lib. 4. præparationis Euangelicæ. *Mythica* Theologia erat Poëtarum, ad theatricam voluptatem comparata, quæ immanes mendaciorum nebulas Orbi offudit: fœdiora etiam affingens Diis, quam quæ vel in spurcissimos homines cadant. *Physica* erat Philosophorum ex rerum naturalium pervestigatione de Deo & rebus aliis divinis agens: & vanâ ratiocinatione etiam ex veris principiis falsas conclusiones eliciens. Cujus dogmata in Scholis Philosophorum Sophistice ventilabantur & vexabantur. *Politica* erat Theologia civium, maximè autem Sacerdotum ac Magistratuum, in singulis civitatibus: earum consuetudine primùm introducta, inde legibus publice approbata, ad societatem mutuam religionis autoritate stabiliendam. Adversus hanc nec Poëtæ, neque Philosophi ausi sunt hiscere, nisi vellent tanquam ἄθεοι & impii jure patrio puniri. Theologia *Romana* est, quam Numa Pompilius primus condidit, inde post ipsum alii auxêre & sancivêre. Theologia Romana. Ante ea tempora vigebant in Italiâ sacra Aboriginum, Latinorum & Albanorum, sed inculta & rudia: qualis erat superstitio gentium barbararum. Sed Numa Pompilius secundus Roma-

Period. II. art. III. Romanorum rex, tinctus disciplinâ Græcorum & Ægyptiorum, simulatisque cum Dea Egeria colloquiis, politiorem Deorum cultum docuit, eundemque certo ordine digessit, constitutis diversis sacrorum administris, qui eum publicè privatimque exercerent. Variis deinde occasionibus sub Regibus & Consulibus crevit superstitio, & aucti sunt & errores & cultus. Quæ tribus libris de Diis Romanorum complexus fuit M. Terentius Varro, teste Augustino in libris de Civitate Dei; qui interciderunt. Cicero quoque in libris de Naturâ Deorum, aliisque multa de eâ refert: ut Historicos Dionysium Halicarnasseum, Livium, & Plutarchum taceam. Propagata fuit hæc Theologia longe lateque in Provincias Romanas, non per vim: cum sua singulis gentibus sacra Romani relinquerent; sed Præsidum ac præfectorum tum exemplo, tum auctoritate. Etenim in Provincias sacra Romana unà invehebant. Et Provinciales, ut gratiam eorum demererentur, pauciores vel plures ea recipiebant, & cum suis, præsertim ubi non multum discrepabant, copulabant.

Periodus V. T. tertia. Artic. I. Theologia Judæorum. Superest *Tertia* Ecclesiæ Veteris *Periodus*, cujus *Articulus primus* incidit in Captivitatem Babylonicam, & eâ terminatur. Quæ tum fuerit doctrina Religionis Judaicæ, sive Judæorum Theologia, ex propheтiis Jeremiæ, Ezechielis & Danielis disci potest. Hærebant adhuc in multis pristini errores & superstitiones: nonnulli etiam ad impietatem gentilium deficiebant: quod de Judæis illis, qui fugerant in Ægyptum contra Domini interdictum, Jeremias memorat. Sed Prophetæ concaptivi, Ezechiel & Daniel, puritatem doctrinæ Legis & Promissionis seu Euangelii vindicarunt & conservarunt inter pios. Deus verò etiam stupendis miraculis eam confirmavit, & ita illustravit sub Nebucadnezare, Balthasare, Dario Medo & Cyro regibus, ut Gentilibus etjam innotesceret, ac venerationi esset.

Artic. II. Theologia Judæorum. *Altero* deinde *articulo*, cujus initium reditu populi ex Captivitate, finem excessu Malachiæ prophetarum ultimi signavimus, Politia & Ecclesia Judaica unà cum doctrinâ & cultu, hoc est totâ Theologiâ Judæorum, in ipsâ Judæâ tanquam priscâ sede, difficili nisu, per multa obstacula & pericula, reparata ac stabilita fuit, autoribus præcipuis, secundum Deum, Zorobabele Nehemiaque ducibus, Jehosuâ Pontifice, Esdrâ scribâ, Haggæo Zachariâ & Malachiâ Prophetis. Præcipuè tamen illustrata est Promissio gratiæ de Semine benedicto, Messiâ Rege & Servatore, editis novis, iisque evidentissimis oraculis de ipsius personâ, officio & beneficiis: ut in spem adventus ipsius animi magis ac magis erigerentur. Ritibus quoque paucula accessêre, variata temporibus, & distinctio populi Dei à Gentibus profanis lege & exemplis stabili-

ſtabilita. Sed hîc iterum novum vitium obrepſit. Nam ſuperſtite adhuc Malachiâ, ab impiis Judæis, atque adeò ab ipſis Sacerdotibus abominabiles corruptelæ & profaniſſima dogmata in Eccleſiam invecta. Et Samaritani, Judæis vicini, cum gentem ſuam atque ſacra miſcere cum ipſis fruſtrà tentaſſent, ac nec dolo, nec vi quicquam proficerent, aliâ viâ rem aggreſſi ſunt. Illexerunt Judæos horumque proceres nonnullos, & in his Menaſſem Jaddi Pontificis fratrem connubiorum ſocietate, deſponſatâ ipſi Nicaſo Præſidis ſui Sanaballat filiâ. Quam cum ipſe, uti ſuas alii, uti juſſi erant, dimittere recuſarent, ad Samaritanos defecerunt, & iis conjuncti ſunt. Sanaballat autem, poteſtate hujus impetratâ ab Alexandro Magno, templum, Hieroſolymitano non diſſimile condidit in monte Garizim, ejuſque Pontificem conſtituit generum ſuum Manaſſem, dignitate hæreditariâ. Teſtis Joſephus lib. 11. antiq. cap. 8. Sic interpolatus fuit Samaritaniſmus in dogmatis pariter & ritibus: controverſiæ graviſſimæ Judæos inter & Samaritanos motæ de Eccleſiâ, cultu, adoratione: quin etiam ipſi Samaritani ſchiſmate diſtracti. Quatuor ſectarum in illâ gente meminit Epiphanius Panarii ſui lib. 1. nempe Gorthenorum, Sevæorum, Eſſenorum, & Doſitheorum: de quibus nihil hîc dicam ſigillatim. Neque etiam de Gentiliſmo prolixè agam, modo illud teneatur, ſecundo hoc tertiæ Periodi articulo Helleniſmum ſive Theologiam Græcorum à Sapientibus ſive Philoſophis Græcis maximè excultam fuiſſe, & ceu hydram quandam quatuor ſectas, veluti capita produxiſſe: Academicam veterem ſive Platonicam, Peripateticam, Stoicam, & Epicuream. Quæ opinionibus de Deo & diis, de cultu eorum totaque religione immenſum diſcrepant, & particulam quandam doctrinæ tantum legalis complectuntur. Cæteris tamen ſanior eſt Theologia Platonica, à Syriæ atque Ægypti Sapientibus bonâ parte hauſta: quam proinde Veteres paſſim, ſed levius emendatam, veluti προπαιδείαν doctrinæ Chriſtianæ commendarunt.

Period. III. artic. II. Corruptela à Samaritaniſmo. Gentiliſmus.

Tertio eoque ultimo *articulo* plurimùm invaluerunt ſanæ Theologiæ depravationes: quibus lux veritatis alicubi obſcurata, alibi oppreſſa eſt. Cujus ἀφορμὴν ſive occaſionem duplicem notant illius ævi hiſtoriæ. Una fuit à bellis vicinorum Regum, Seleucidarum in Syriâ, & Lagidarum ſive Ptolomæorum in Ægypto: quibus Judæa, Provincia intermedia & αὐτόνομος, implicata & graviſſimè conturbata eſt. Altera acceſſit ab ambitione, avaritia & diſcordia ſummorum Pontificum: qui Religionem quæſtui habuerunt, & ſuis rationibus licentioſè accommodarunt. Porrò labes triplex eſt, quæ ex eo ſacris & Theologiæ Judæorum obrepſit. Prima fuit ab apoſtaſia & infidelitate,

Artic. III. Theologiæ depravatio. per Helleniſmum.

 quando

Period. III. artic. III. quando Judæi ad Hellenismum & Græcorum superstitionem deflexerunt. Quod factum à paucis in Ægypto, sub Ptolomæo Philopatore: sed à longè pluribus in Judæâ & Hierosolymæ sub Antiocho Epiphane; auctoribus ipsis Pontificibus, Jasone, Menelao & Alcimo: usque adeo ut idolum Jovis Olympii in templo collocaretur, eique in arâ nova sacra fierent; vera religio totâ provinciâ proscriberetur; passim quoque Judæi gentili modo rituque viverent. Cui impietati se manu armatâ objecit Mattathias Asmonæus, cum filiis suis: qui repressis immanibus Antiochi conatibus templum vindicarunt, & religionem ac doctrinam ejus suæ puritati restituerunt. *per Schismа.* Secunda inde ex Schismate orta est. Onias IV. tertii filius, præreptum sibi Pontificatum, qui ex successione debebatur, ægerrimè ferens, Regi Ægypti Ptolomæo Philometori ejusque conjugi Cleopatræ, recitato divino oraculo ex Esaiæ cap. 19. persuasit, ut non modo consentirent in novi templi ædificationem in præfecturâ Heliopolitanâ, sed etiam ad eam, nec non ad sacrificia sumtus conferrent. Templum à conditore Onion cognominatum. Transierunt ad ipsum ex Sacerdotibus & Levitis nonnulli: quorum in sacris operâ uteretur. Schisma ultra tertium seculum duravit. Josephus lib. 13. Antiq. cap. 6. *per Hæreses.* Tertia labes doctrinæ sive Theologiæ Judaicæ ultimo hoc articulo est ab Hæresi. Numerantur autem hæreses complures etiam ante Christum. Epiphanius lib. 1. Panarii septem memorat; Sadducæos, Scribas, Pharisæos, Hemerobaptistas, Nasachæos, Essæos sive Ossenos, & Herodianos. Ab his paulò diversos recensent Justinus Martyr in Tryphone, nec non Eusebius lib. 1. Histor. Eccles. cap. 41. Nos tres præcipuas perstringemus: quarum mentio & descriptio exstat apud Josephum lib. 13. Antiq. cap. 9 & lib. 18. cap. 2. item lib. 2. de Bello Jud. cap. 7. sic tamen ut originem earum altius arcessamus ex Scaligero, Drusio, & aliis scriptoribus neotericis. Jam ante Hasmonæorum sive Maccabæorum tempore duo erant Judæorum genera, dogmatis institutisque diversa: quorum alii Legi duntaxat studebant, alii insuper auctario Legis. Quam divisionem minimè ignoravit Eusebius lib. 8. de præparat. Euangelicâ, philosophiam sacram in eam, quæ est κατὰ τὴν ῥητὴν διάνοιαν, & θεωρητικὴν distinguens. Ex priori genere orti sunt *Karræi*, sic dicti à קְרָא sive Scripturâ, quod rejectis traditionibus soli Scripturæ inhærerent, ejusque periti essent. Hos inter celebris fuit quidam Antigonus, qui subinde inculcabat discipulis, ne essent tanquam servi, qui ideo Domino serviunt, ut σιτηρέσιον, hoc est, demensum accipiant. Mens ejus fuit, Deum propter seipsum colendum esse; hoc est, propter amorem Dei, non propter spem mercedis. Sed aliovorsum

dictum

dictum detorsit discipulus Antigoni Sadock, qui primò dubitare cœpit de pœnâ peccatorum & remuneratione benefactorum post hanc vitam: inde utramque negavit. Unde nata est hæresis *Sadducæorum*, & nomen accepit vel ab hæresiarcha, vel à nomine צֶדֶק justitia; quod Justi sive Justitiarii videri vellent, etiamsi justitiam reipsâ negarent & conculcarent. Ex altero genere prodière *Hasidæi*, quorum memoriam historia Maccabæorum celebrat; quique lib. 1. cap. 2. vers. 42. ἑκουσιαζόμενον τῷ νόμῳ vocantur. Erant hi corpus quoddam sive societas hominum, spontaneâ obligatione inter se devinctorum; ut præter Legem observarent Traditiones Majorum; impendia facerent in sacrificia, eleemosynas templique structurus, & similia alia officia præstarent. Hinc tanta eorum veneratio fuit, ut ἅγιοι Sancti κατ' ἐξοχὴν dicerentur, & quasi lumina pietatis & populi decus colerentur. Cæterum qui cultus initio voluntarii erant atque liberi, crescente superstitione facti sunt necessarii. Hasidæi quoque inter se scissi, in Pharisæos & Essæos sive Hessenos abierunt. *Pharisæos* quidam dictos putant quasi Mepharesсhim, hoc est, expositores Legis, à radice פֵּרַשׁ exponere; nam Legem quoque interpretabantur. Melius Scaliger & Drusius, qui Peruschim dici monent, quasi dicas ἀφωρισμένους, eximios, sanctos. Seipsos enim à cæteris hominibus segregabant veluti sanctiores, ne eorum convictu aut consuetudine taminarentur. Origo nominis *Essæi* sive *Hesseni* varia est & ambigua, aliis à verbo עָשָׂה operari, aliis ab אָסָא quod Syris mederi significat, vel à חָסִיא unde חָסִין χάσιοι καὶ ὅσιοι dicitur, deducentibus. Hæresis eorum erat ἀκριβεστέρα & severior reliquis propter disciplinæ rigorem: ipsi nostri temporis Monachis & Eremitis haud absimiles. Doctrina non multum discrepabat à doctrina Pharisæorum. Tres eæ sectæ sive hæreses ortæ sunt & inclaruerunt sub principatu Johannis Hircani, 120 annis vel paulo amplius ante natum Christum. Sed doctrinæ religionis magnam caliginem & horrendas tenebras offuderunt. Quippe Legem obedientia externæ solum disciplinæ circumscripserunt: docueruntque peccata esse tantum externa scelera & violationem traditionum, non pravitatem naturæ aut vitiosos animi motus: item hominem posse Legi Dei satisfacere, & hâc impletione Legis remissionem peccatorum Deique gratiam mereri. Promissionem gratiæ de Semine benedicto detorserunt in sensum alienissimum, dictitantes Messiam fore Regem terrenum, non passurum aut moriturum ut esset victima pro peccatis nostris, sed carnali brachio debellaturum omnes ubique Judæorum hostes, restaura-

Period. III. artic. III.

Sadducæorum.

Pharisæorum.

Essæorum.

Period. III. Artic. III. ſtauraturum regnum Davidis, & omni bonorum terrenorum copiâ gentem ſuam cumulaturum eſſe. Poſtremò Sacramenta, Sacrificia & cerimonias V.T. perverterunt in cultus per ſe Deo placentes: accumularunt immenſâ multitudine traditionum ſuarum de lotionibus, jejuniis, preculis, donariis templo offerendis, & ſimilibus: & cultum cerimonialem, non modo qui divinitùs inſtitutus, ſed etiam qui humanitùs confictus erat, cultui morali divino anteponere non dubitarunt. Horum pleraque tribus hiſce ſectis communia fuerunt: etſi Sadducæi præterea, Epicureis Philoſophis ſimillimi, animorum immortalitatem, & vitæ futuræ ſtatum diſertè negarent. At ne ſic quidem finis corruptelarum aut modus fuit. Proximis ante Chriſtum annis,

per Herodem. Rex Herodes, cognomento Magnus, etſi Judæorum profiteretur religionem, tamen ſordibus Gentiliſmi, ac nominatim Romanæ ſuperſtitionis eam collutulavit: idque ut placeret Romanis, ſibi autem regnum confirmaret. Jam anteà cum Galilææ præeſſet, templum Cæſari Dictatori adhuc in humanis agenti, candido è marmore condidit juxta urbem Paneada, ad fontes Jordanis, Auguſto quoque theatrum & amphiteatrum contra gentis morem magno ſumtu ſtruxit: ludos quinquennales exhibuit in honorem ejus; trophæa ipſi poſuit, ſtatuas erexit, decrevit ſupplicationes, fruſtrà intercedentibus Judæis & indigniſſimè profanitatem illam ferentibus. Quæ labes ex aulâ in totam provinciam dimanavit, & ſecundum nonnullos *Herodianis* & ſectæ eorum originem dedit. Interim non planè exſtincta fuit vera

Theologiæ veræ conſervatio. Theologia, ſed inter modicas vel etiam exiguas populi Dei reliquias incorrupta permanſit. Simeon enim juſtus, Hillelis filius, Zacharias item, pater Johannis Baptiſtæ, Anna prophetiſſa, parentes Joſephi & Mariæ, ſed & alii quorum nomina ignorantur, integræ doctrinæ decus conſervarunt, & Meſſiam Regem ſpiritualem ac cœleſtem conſtanti ſpe exſpectarunt. De Simeone quidem ſcribitur, ſicut & de Hillele patre ejus, quod ambo hæreſeos poſtulati fuerint, & à docendi munere remoti, propterea quod communi Judæorum opinioni de regno Meſſiæ non ſuffragarentur. Atque hæc de Theologiâ Eccleſiæ Veteris ſive Judaicæ ſub V.T. ſuis intervallis diſtinctâ, dicta ſufficiant.

Periodus N.T. prima. Deinceps ſequitur *Theologia Eccleſiæ Chriſtianæ* ſub N.T. pari methodo exſequenda. *Periodis* duabus generatim deſcribitur: quorum *prior* Regnum Chriſti in Eccleſiâ, *altera* Dominatum Antichriſti complectitur.

Artic. I. *Articulum primum prioris Periodi*, quem Fundationi Eccleſiæ Chriſtianæ tribuimus, ab ipſâ Nativitate Chriſti, benedicti illius Seminis

ac

ac promissi Messiæ ordimur. De quo jam olim vaticinatus Malachias; fore, ut percursore Eliâ, hoc est, Johanne Baptistâ, doctrinam ab erroribus, cultum à superstitione repurgaret, ac corruptissimum Ecclesiæ statum reformaret. Quod factum postquam Christus Servator θεάνθρωπος ex Virgine Mariâ Bethlehemi natus, & Nazarethæ educatus, maturam obeundo muneri ætatem explevit. Tum enim qui annus Tiberii 15. Christi 30. erat, cœpit *Johannes* jussu divino palam prædicare & baptizare in Judæâ. Summa doctrinæ sive Theologiæ ipsius erat: Completas esse prophetias veteres, adesse Messiam, promissum mundi Servatorem: quem etiam digito commonstravit, attestatus hunc esse Filium Dei, & victimam expiatoriam pro mundi peccato, agno typico & cæteris V. T. sacrificiis præfiguratum. Proinde hortabatur omnes, ut resipiscerent, & in Christum crederent, utrumque autem studio bonorum operum comprobarent. Denique adsentientes doctrinæ eamque profitentes novo ritu baptizavit. Sic præparatis animis ipse *Christus* successit, ac munus suum docendo auspicatus est, tanquam magnus ille Propheta & Doctor Ecclesiæ Novi Testamenti. Primò Legem Dei variis corruptelis depravatam vindicavit, & rectè interpretatus est; ostendens flagitare eam obedientiam non tam externam, quam internam; & hanc cunctis cerimoniis potiorem ac Deo gratiorem esse: peccata censeri in judicio Dei non modo manifesta scelera, verum etiam pravas cogitationes, & vitiosos animi motus, horumque fontem, pravitatem ipsius naturæ, universis inhærentem: ac proinde neminem Legem implere, & per eam justificari aut servari posse, Matt. 5, 6, 7. capp. Deinde promulgavit Euangelium ac promissiones ejus, declarans tum qualis esset Messias, videlicet personâ θεάνθρωπος, Dei & Hominis Filius, nobis per omnia similis excepto peccato; officio autem Propheta, Sacerdos, & Rex Ecclesiæ suæ, sed spiritualis, ac cœlestis: tum quis esset, nempe ipse Jesus, non alius; utpote qui esset à Deo sanctificatus, & in mundum missus: in quo uno concurrent universa quæ in V. T. à Mose & Prophetis de Messiâ prædicta fuerant. Insuper damnatis & rejectis omnibus traditionibus & ritibus humanitùs impositis; cerimonias Mosaicas, omnesque typos V. T. rei veritate implevit & abrogavit. Instituit verò duo duntaxat Sacramenta in Novi Testamenti Ecclesiâ, ad finem usque seculi duratura: nimirum Baptismum & S. Cœnam, idque summâ simplicitate absque sumtuoso cerimoniarum apparatu. Quæ omnia docuit singulari cum autoritate & efficaciâ, ac divinis miraculis confirmavit. Atque ita Vera Theologia novissimè per ipsum Dei filium asserta, explicata, & in omnes secuturæ Ecclesiæ ætates stabilita fuit. A morte, resur-

Period. I. N. T. art. I.

Theologia vera tradita à

Johanne Baptistâ,

Christo ipso.

Period. I. artic. I. Apostolis. resurrectione, & adscensione ipsius, *Apostoli*, quos antea designarat, accepto Spiritus Sancti charismate, hanc ipsam Theologiæ hypotyposin, partesque ejus singulas repetiverunt, & Judæis ac Gentibus toto orbe prædicarunt, tandemque, nè vel oblivione intercideret, vel traditione corrumperetur, etiam literarum monumentis commendarunt. Horum ministerio Ecclesia Christi inchoata in Judæis ad Gentes tam barbaras, quam Græcas prolata fuit; & ambo populi unitate fidei inter se devincti in unum Ecclesiæ Catholicæ corpus coaluerunt. Utriusque etiam populi fideles communi nomine Christianorum à communi Servatore Christo appellati sunt.

Corruptela Theologiæ. Posito fundamento, & Ecclesiâ eidem superstructâ, non defuerunt qui doctrinæ fundamentali lignum, fœnum, stipulas, hoc est, fana & curiosa dogmata adderent; quin etiam aliud fundamentum, sive aliud Euangelium substituere non verecundarentur 1 Cor. 3. v. 11. Gal. 1. v. 8, 9. Neque enim pater mendacii Satanas, juratus ille Ecclesiæ Christi hostis, ferre potuit, viventibus adhuc Apostolis doctrinam Theologicam integram, & vitii expertem perdurare. Fontes corruptelarum partim ex Judaismo, partim ex Gentilismo scaturiunt. Illi specie Legis Mosaicæ & Traditionum, isti obtentu rationis & Philosophiæ, utrique fictis miraculis & enthusiasmis commenta sua ornarunt ac defenderunt. Augustinus in Psal. 54. errorem *Capernitarum*, qui Christum carnaliter manducari, non spiritualiter accipi oportere censebant, primam N. T. hæresin facit: sed in libello de Hæresibus omittit: fortè quia sectatores nullos istâ quidem ætate invenit. Alii à Simone Mago, quæ communior est sententia, alii à Thebute, alii aliunde corruptæ post Christum Theologiæ originem ducunt. Nos vestigia Scripturæ legentes, primò eos referemus, qui sacris in libris commemorantur: posteà subjungemus, quorum in iis dogmata notantur & damnantur. *Primi ordinis* sunt: Simon Magus & Simoniani; Pseudapostoli, Alexander, Hymenæus & Philetus, Nicolaitæ, & Diotrephes. *Simoniani* à Simone Mago nominis sectæque exordium acceperunt: qui Princeps hæreticorum N. T. non immerito putatur; tum quia plerique alii ab ipso nati, tum quia totam Theologiam veneno suo infecit & corrupit. Nondum suscepto baptismo artes magicas exercuit in Samaria Act. 8. Post Charisma Spiritus Sancti pretio emere conatus, sed ab Apostolo Petro rejectus, cum tanti peccati resipiscentiam negligeret, in pejus prolapsus, flagitiosissima dogmata in Ecclesiam invexit, quibus fidei sinceritas, vitæque integritas depravatur. Eorum summa fuit, se verum Deum esse, & scortum suum Helenam supremam Dei vim: nullas esse Deitatis personas: mundum

[margin: ab autoribus in Scriptura nominatis: Simone Mago.]

ab

ab angelis non à Deo conditum: Christum imaginariè tantùm pas- Period. II. art. I.
sum: promiscuum mulierum concubitum, omnemque morum tur-
pitudinem licitam esse: nullam fore carnis resurrectionem. Irenæus
lib. 1. cap. 30. Eusebius lib. 1. cap. 13. Epiphanius lib. 2. hæresi 1.
& Augustinus de hæresibus. *Pseudapostoli*, prout appellantur 2 Cor. Pseudapostolis.
11. v. 13. hoc nomine se jactitabant, sed non erant Apostoli Apoc. 2.
v. 2. verum seductores in Judæis & Pharisæis, Act. 15. v. 5. Retine-
bant quoque & tradebant doctrinam Pharisæorum de observatione
Legis & rituum Mosaicorum, præcipuè circumcisionis, ad conse-
quendam salutem: ita tamen, ut gratiam Christi cum eâ conjunge-
rent, vel potius confunderent. Contra hos prima Synodus Hieroso-
lymæ ab Apostolis celebrata est; & Paulus gravissimè scripsit in Epi-
stolis ad Galatas, Philippenses, & Colossenses. *Alexander, Hyme-* Alexandro, Hymenæo & Phileto.
næus, & Philetus 1 Tim. 1. v. 20. & 2 Epist. 2. v. 17, 18. initio sinceri
Euangelii Doctores, paulatim à vera fide desciverunt, inter alia re-
surrectionem jam factam esse asserentes: hoc est, corporis negantes
resurrectionem, spiritualem autem animi renovationem pro resurre-
ctione obtrudentes. Quanquam Oecumenius in 2 Tim. 2. testatur,
successionem procreationis liberorum resurrectionem dixisse. Nicolai- Nicolaitis.
tæ in quartum locum rejiciuntur, quod serius in Ecclesiæ proscenium
prodierunt, Apoc. 2. v. 6. & 15. Autorem sectæ suæ, sive verè sive
falsò, perhibent Nicolaum, proselytum Antiochenum, inter primos
Diaconos allectum Act. 6. cap. Is ut zelotypiæ suspicione sese pur-
garet, qua propter egregiam uxoris formam laborabat, promiscuè
eam prostituit omnibus abuti volentibus. Ex quo occasionem arri-
puerunt nonnulli Platonicam communionem uxorum statuendi &
permittendi. Alii aliter rem exponunt, & Nicolaum excusant. Le-
gantur diversæ de ipso sententiæ, apud Irenæum, Clementem Ale-
xandrinum, Tertullianum, Eusebium, Epiphanium, Augustinum,
& Theodoretum. *Diotrephen* cæteris hujus seculi hæresiarchis an- Diotrephe.
numerat Beda, commentario in 3 Johan. v. 9, 10. sed Aposto-
lus loco citato non tam redarguit hæresin ipsius, quam damnat φι-
λοπρωτείαν, sive ambitum primatus supra collegas potestate æqua-
les, & supra ipsam Ecclesiam. Notat præterea impietatem ipsius,
quod calumniaretur dicta & facta Apostoli: non susciperet fra-
tres exules, propter gratuitum Euangelii ministerium multa pas-
sos à gentibus: & quod alios, qui suscipiebant, homines inno-
centissimos, authoritate propriâ, absque judicio Ecclesiæ, ex Eccle-
siâ ejiceret. Qui certè fuit Antichristi Spiritus, jam tum minus do-
minandi libidine sese efferens in hoc & aliis prodromis suis, quam

Period. I. art. I. ab aliis ibidem notatis: Nazoræis. doctrinam & cultum Ecclesiæ temerans & labefactans. *Secundi ordinis* censendi sunt: Nazoræi, Mænander, Cerinthus & Ebion: nam cæteros, qui huc referri solent, posterioris ævi fuisse constat. *Nazoræi* denominantur à Christo Nazoræo Act. 2. v. 22. cap. 3. v. 6. Nomen initio commune fuit omnibus discipulis, fidem Christi amplectentibus. Act. 24. vers. 5. post cum altero Christianorum commutatum. Sed Judæi quidam conversi id sibi velut peculiare vendicarunt, & secessionem ab aliis fecerunt, tali occasione. Synodo Hierosolymitanâ Actor. 15. concesserunt Apostoli, ad tempus inter Judæos observari Cerimonias legales; donec de earum abrogatione plenius edocerentur & persuaderentur. Hìc cum viderent earum tenacissimos esse Judæos, nec unquam iis cessuros, quò eorum odia & persecutiones evitarent, docuerunt Mosen cum Christo, & Legem cum Euangelio miscendam esse. Aliud quoque Euangelium, sub ementito nomine in medium protulerunt. Contra hos non minus, quam contra ipsos Pseudapostolos disputat Paulus totâ Epistolâ ad Galatas: quem etiam Unum Nazoræi isti potissimum repudiarunt. Epiphanius hæresi 29. Augustinus hæres. 9. Theodoretus lib. 2. Isidorus, & alii. *Menander*

Menandro. fuit Simonis Magi & conterraneus, & discipulus, & successor in scholâ magicâ & hæreticâ. Sed nomen ejus brevi obscuravit. Dogmata pleraque utrique communia fuère; nonnulla alteri propria. Asseruit se, non Simonem, esse mundi Servatorem; baptizavit in nomen suum, & sic baptizatos dignitate supra angelos extulit; Legem ab Euangelio, charitatem à fide separavit, & licentiam vivendi pro libitu, promiscuum mulierum concubitum, omnemque turpitudinem tanquam gratiæ Dei & misericordiæ erga homines præcipuum fructum discipulis suis indulsit, qui à magistro Menandriani dicti. Redarguuntur autem ab Apostolis, Jacobo cap. 2. Petro 2 Epist. 2. & 3. capp. & Judâ tota Epistolâ. Vide Irenæum lib. 1. cap. 28. Euseb. lib. 3. cap. 26. Epiphanium hær. 22. & Augustinum hær. 2. *Cerinthus*, à quo Cerin-

Cerintho. thiani, gente Judæus, vixit cum Apostolis: & putatur ex iis fuisse, qui vocationi Gentium pertinacius obnisi sunt, & cerimonias Mosaicas acrius propugnarunt. Inter alia blasphemavit: Jesum non ex Virgine, sed communi more ex Josêpho & Mariâ esse genitum: proinde merum hominem, non Deum censendum. Item, Christum à Jesu personâ distingui, & specie columbæ in ipsum descendisse in Baptismo: Jesuque patiente Christum iterum avolasse, eoque nec mortuum esse, neque resurrexisse. Contra hunc Johannes scripsisse suum Euangelium pro æternâ Deitate Christi. Alios ejus errores perstringit, Epist. 2. vers. 22, 23. cap. 4. v. 13. 2 Epist. v. 7. Vide Irenæum lib.

lib. 3. cap. 3. Eusebium lib. 3. cap. 23,24. & lib. 4. cap. 14. Epiphanium hæres. 28. *Ebion*, à quo Ebionæi sive Ebionitæ orti sunt, natione Samaritanus, Essæorum & Nazoræorum hæresin amplexus est: quæ damnatur à Paulo Coloss. 2. v. 18. & 21,22,23. Docuit animalium esu abstinendum esse, tanquam re nefariâ: quod immunda sint quæ ex coitu nascuntur; contra Apostolum 1 Tim. 4. v. 3. Denique etiam Christi personam & officium pari cum Cerintho blasphemiâ oppugnavit. De hoc legantur Irenæus lib. 1. cap. 23. Eusebius lib. 5. cap. 8. Epiphanius hæres. 30. Augustinus hæres. 10. Ex quibus omnibus luce meridianâ clarius est, veram ac sinceram Theologiæ doctrinam, quam Johannes Baptista, ipse Christus, ejusque Apostoli magno consensu tradiderunt, improbitate hæreticorum maturè admodum omnibus suis partibus adulteratam fuisse & depravatam. Verum Apostoli nascentibus & serpentibus erroribus divino zelo & invictâ constantiâ sese opposuerunt, & decreto Synodico, disputationibus, & epistolis suis ad Corinthios, Galatas, Philippenses, Colossenses, Timotheum, & ad Hebræos scriptis, tum aliis Canonicis & ipso Euangelio, doctrinæ Euangelicæ veritatem solidissimè adseruerunt & conservarunt. Patres certè, prout ex Egesippo referunt Eusebius lib. 3. Histor. Eccles. cap. 32. & Nicephorus lib. 4. cap. 7. Ecclesiam Apostolicam propterea appellarunt Virginem puram & incorruptam; quod alii non ausi fuerunt impetere doctrinam Ecclesiæ; alii ipsorum autoritate statim compressi sunt.

Period. I. art. I. Ebione.

Nunc pauca subtexam de Judaismo & Gentilismo, quæ ad hunc articulum pertinent. Fuerat hactenus *Iudaismus* & in Veteri Testamento, & sub Novi initium, nomen veræ Religionis; & Ecclesia Judaica vera Dei in terris Ecclesia. Sed ex quo Christum Messiam in carne exhibitum rejecerunt, atque etiam in crucem egerunt; præterea Doctrinam Euangelii, per totum orbem prædicatam ab Apostolis, pertinacissimè aversati & persecuti sunt, cœcâ superstitione, inhærentes literæ & umbris legalibus, nec non Patrum suorum Traditionibus; Deus severo abdicationis judicio populum Judaicum ultus est, ne sit amplius suus populus; Ecclesiam ipsorum tanquam Synagogam Satanæ repudiavit; doctrinam denique & cultum ceu deterrimam hæresin damnavit, vel potius ut ipsam infidelitatem, (quæ hæresi gravior est, & professis Christi hostibus tribuitur,) exsecratus est. Quod toti mundo facto ipso testatum reddidit, quando urbem & templum Hierosolymitanum armis Romanorum funditus excidit & delevit; gentem verò Judaicam gravissimis cladibus attritam per omnes Orbis provincias dispersit, ac perpetuæ servituti addixit. Hujus veluti tesseram imperavit

Judaismi degeneris ortus.

Period. I. art. I. peravit Titus, dum didrachma, quod templo solvere quotannis consueverant, Jovi Capitolino pendi jussit: teste Josepho lib. 7. Bell. Jud. cap. 28. Genus doctrinæ & cultus, quod tum exercebatur in Synagogis, & tradebatur in Scholis, aliâ occasione memorabitur: Manserunt verò Scholæ quædam etiam in Judæâ, Jafnæ sive Joppe, Zephoriæ, Cæsareæ, & Tiberiade: in quibus celebres Rabbini docuerunt: In Babyloniâ quoque Nahardea & Sora, eodem tempore literarum gloriâ floruerunt.

Gentilismus labefactatus. Jam *Gentilismus*, qui hucusque totum penè orbem occuparat, ex quo doctrina Euangelii in Gentibus prædicari cœpit, divinâ ejus virtute labefactatus & concussus, ubique penè terrarum declinavit. Exolescebant & in contemtum veniebant sacra Gentilia, minuebantur eorum cultores, templa deserebantur, frigebant altaria, ipsa oracula conticescebant. Testantur illud Acta Apostolorum à Lucâ edita: nec diffitentur Scriptores Gentiles illius temporis, Tacitus lib. 12. Plutarchus dialogo de Oraculorum defectu, Plinius Secundus lib. 10. epist. 97. & alii. Unde pro asserendo Gentilismo

Defensus à Philosophis. varia à variis tum cogitata, tum etiam acta sunt. Philosophi novos colores Theologiæ suæ quæsiverunt. Magna tum fama erat Apollonii Thyanæi, qui Ephesо in Græciam, & inde Romam venerat; idque ob præstigias magicas & stupenda multa in vulgus edita. Hunc Christo, quem Christiani prædicabant, opposuerunt, & nullâ parte inferiorem esse ostendere laborarunt, Philostratus præcipue & Hierocles Areopagita. Sectatores ejus & discipuli, Demetrius Cynicus, Musonius, Damis Pythagoricus, Epictetus Stoicus, Dio Chrysostomus, Diogenes Junior, præposterâ Apostolorum imitatione ipsi quoque obierunt provincias & virtutem novâ prædicatione commendarunt, ita tamen ut à recepto idolorum cultu recedendum non esse docerent. Philostratus in Apollonio Thyanæo, Dio in Vespasiano, Lucianus in Peregrino.

à Sacerdotibus. Præterea Sacerdotes gravissimis calumniis incesserunt Christianos, tanquam impios, atheos, & omnium malorum autores, quibus Imperium Romanum tum affligebatur.

ab Imperatoribus. Imperatores quoque, maximè Nero & Domitianus, non tantum prohibuerunt & proscripserunt sacra & cœtus Christianorum, sed etiam duabus persecutionibus eos crudelissime infestarunt, & toto Imperio delere conati sunt.

Artic. II. Progredimur ad *Articulum secundum primæ Periodi*: quo exstinctis jam cunctis Apostolis, eorum discipuli, quos Successionem Apostolicam appellare mos vetus obtinuit, Ecclesiam rexerunt.

Theologia sacra. Hi unà cum Ecclesiâ doctrinam Apostolicam non modò conservarunt, sed etiam latius per Europam, Asiam, & Africam propagarunt: quin etiam miraculis, quorum tum charisma vigebat in Ecclesiâ, variè corroborarunt.

Quæ

Quæ tum fuerit Ecclesiæ doctrina κατ' ἐπιτομὴν refert Irenæus lib. 1. cap. 2. Quam latè quoque Ecclesia patuerit cap. 3. gentium ad fidem conversarum enumeratione ostendit. Et suffragantur ipsi Eusebius lib. 3. cap. 37. & Tertullianus libro illo, quem adversus Judæos scripsit. Inprimis sententiam Legis contra πολυθείαν & idololatriam Gentilium diligenter inculcarunt, & veri Dei, qui se verbo patefecit, agnitionem & cultum internum & externum, nec non officia secundæ tabulæ religiose commendarunt. Doctrinam Euangelii de Fide in Unum Deum, Patrem Creatorem, Filium Redemtorem, & Spiritum Sanct. Sanctificatorem, Symbolo Apostolico breviter complexi sunt, & titulo Traditionis Apostolicæ promulgarunt: quod verbis non multum diversum à nostro exstat apud vetustissimos Scriptores, Irenæum & Tertullianum: & Canon sive Regula fidei appellatur. De quo dignum est memoratu, quod annotat Irenæus lib. 3. cap. 4. quasdam Gentes Barbarorum adhuc suo tempore solam hanc traditionem sine scripto habuisse, ejusque indicio blasphemias hæreticorum tum deprehendisse, tum rejecisse. Sacramenta nec plura, nec alia, quam quæ Christus instituit in N. Test. usurparunt in cœtu Ecclesiæ, idque eâ rituum simplicitate, quæ expers fuit humanæ superstitionis; teste Justino Martyre sub finem Apologiæ ad Antoninum Imp. Non defuerunt quoque hoc articulo, qui summam Theologiæ Christianæ compendio constringerent, scriptisque consignarent: maximè ex quo Alexandriæ, Marci Euangelistæ consilio institutoque, Ecclesiæ adjuncta fuit Schola Theologica, in quâ Catechesis perpetuo doceretur, Eusebius lib. 5. cap. 10. Primus Herman, cujus mentionem facit Apostolus Rom. 16. v. 14. scripsit librum titulo Pastoris, continentem elementarem Isagogen doctrinæ Christianæ, Euseb. lib. 3. cap. 3. Sine dubio igitur præscripsit certam formam, juxta quam prima Christianismi elementa rudioribus traderent Ecclesiæ Pastores. Elogium ejus exstat apud Irenæum lib. 4. cap. 37. & Hieronymum in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum. Sed qui nunc circumfertur hoc nomine, scatet erroribus, & ipsis Pontificiis adulterinus habetur, Bellarminus lib. de Scriptoribus Eccles. Circa A. C. 180. orthodoxæ fidei Catechesin edidit Dionysius Corinthius, Lacedæmoniorum Ecclesiæ inscriptam: sed quæ temporum injuriis intercidit, Nicephorus lib. 4. cap. 8. Non multo post Clemens Alexandrinus emisit in lucem libros octo ὑποτυπώσεων, quod essent formulæ sanorum sermonum in plerisque religionis articulis docendis & discendis: juxta dictum 2 Tim. 1. v. 13. Ejusdem argumenti libros concinnavit Origenes περὶ ἀρχῶν, hoc est, de primis & neces-

Period. I. art. II.

etiam scripto tradita à Doctoribus.

Period I art. II.

ſariis principiis Religionis Chriſtianæ. Expoſitio Symboli, quæ Cypriani nomen præfert, alius eſt Articuli, atque etiam autoris, ut mox dicetur. Sed inſtitutiones Lactantii adverſus Gentes libris ſeptem, huc pertinent, & argumento congeneres ſunt. De his tamen ſcriptis, atque aliis Patrum monumentis, quæ hujus ævi, duo ſunt generatim tenenda. Unum: quod pretioſo fundamento Apoſtolorum, aliquando fœnum & ſtipulas ſuperſtruant, & à puritate doctrinæ Apoſtolicæ deflectant, idque vel vitio primæ inſtitutionis, quam à Judæis aut Philoſophis Platonicis hauſerant, vel per imprudentiam, dum in diſputationibus cum Gentilibus ſive hæreticis incautius loquuntur & agunt, nec ſibi ipſis ſemper conſtant. Cujus generis ſunt ſententiæ quædam de Libero arbitrio, juſtitiâ operum, cœlibatu, perfectione hominis, ſtatu animarum ſeparatarum, & terreno regno Chriſti. Alterum: non omnes Theologiæ locos libellis iſtis complexos fuiſſe; ſed eos potiſſimum explicaſſe, qui controverſi erant cum adverſariis, hæreticis, aut infidelibus, cæteris prætermiſſis, aut breviuſcule pertractatis.

Notanda de Patrum Scriptis.

Hæretici:

Ea tum erat forma doctrinæ in Eccleſiâ: quam improbitas hæreticorum cum ſummâ impudentiâ multum obſcuravit & depravavit. Præcipui nominis, & qui familiam duxêre, fuerunt Gnoſtici, Valentiniani, Marcionitæ, Samoſateniani, & Manichæi: de quibus conſulendi Irenæus, Clemens Alexandrinus, Euſebius, Epiphanius, & Auguſtinus. *Gnoſtici* ab excellente rerum divinarum cognitione ſibi nomen ſumſerunt, non ſuſtinentes amplius à magiſtris ſuis denominari. Orti ſunt ex Saturnianis, Baſilidianis, & Carpocratianis, Menandri, & per hunc Simonis Magi diſcipulis: quorum monſtroſa dogmata, ab ipſis damnata Apoſtolis latè diſſeminarunt. *Valentiniani* id nominis ſortiti ſunt à præceptore ſuo Valentino Ægyptiaco Philoſopho Platonico ac Pythagorico; qui Poëtarum Ethnicorum fabulas miſcuit doctrinæ Chriſtianæ de Deo & perſonis divinis, & varios Deorum nubentium generantiumque æones conſtituit. Diſcipuli ipſius opinionum divortio in plures ſectas diſſilierunt. *Marcionitæ* autore Marcione Pontico, Cerdonis diſcipulo, veritatem Humanæ naturæ in Chriſto, præter cætera, negarunt. *Samoſateniani* autem Paulum Samoſatenum, Antiochiæ Epiſcopum, autorem habentes, naturam Chriſti Divinam & perſonalem ejus cum Humanâ unionem inficiati ſunt. *Manichæi* denique quaſi Manna fundentes dicti, ut notat Auguſtinus, Mane quodam Perſa præceptore duo contraria rerum principia ſtatuerunt, Deumque peccati autorem fecerunt. Quemadmodum autem ſinceritas doctrinæ hæreſibus vitiata, ita Eccleſiæ unitas Schiſmatibus diſtracta fuit. Duo tantùm in præſens memorabimus.

Gnoſtici. Valentiniani. Marcionitæ. Samoſateniani. Manichæi. Schiſmata in Eccleſia.

bimus. Prius concitavit Victor Episcopus Romanus circa A. C. 194. Period. I. art. II.
qui ex primæ sedis imaginariâ prærogativâ, incredibili ambitionis audaciâ, imperium usurpavit in alias Ecclesias, & Episcopos Orientales, quod Pascha eodem die non celebrarent cum Ecclesiâ Romanâ excommunicavit; graviter, licet frustrà, propterea increpitus ab Episcopis Orientalibus & Irenæo Lugdunensi. Alterum secutum est à Novatianis & Novato, eorum antesignano; qui lapsis in persecutione negarunt gratiam pœnitentiæ, & reditus ad communionem Ecclesiæ: reliquis etiam se vitâ moribusque puriores esse jactitarunt. Unde & Cathari appellati sunt. Gravia fuerunt hæc Ecclesiæ certamina, quæ Synodis diversis illo tempore habitis, componi nequiverunt. At longè graviora sunt, quæ succedunt cum Judæis & Gentilibus.
Judæi, cum se jam recollegissent ex prioribus calamitatibus, restituendæ doctrinæ suæ atque cultui duplex consilium inierunt, rebellionis & scriptionis. Rebellionem moverunt extremo imperio Trajani & sub Adriano Imp. ut Hierosolymam armis vindicarent. Dux erat Ben Cozba sive Barchochebas, qui se Filium Stellæ dicebat, olim promissum Num. 24. ac porrò ipsum Messiam Judæorum. Brevi tempore totam penè Judæam occuparunt, & in Romanos & Christianos, quotquot armorum societatem detrectabant, pariter sævierunt. Sed vi majore repressi duriorem quam ante conditionem subierunt: urbis reparatæ, quæ Ælia deinceps appellata est, accessu quoque prohibiti. Ex eo aliquandiu conquieverunt: maximè sub mansueto Principe Antonino Pio, quem Judæorum rebus conciliavit Rabbi Jehuda Sanctus. Hic de Lege & jure gentis suæ multa scripsit. Præterea omnium superiorum Rabbinorum placita & constitutiones in aphorismos redegit, & certis libris partibusque distinxit: quibus in Judæa communis Juris autoritas attributa. Liber Mischna appellatus fuit, quasi Lex iterata sive secunda: qui annis sequentibus in Scholis Judææ publicè prælectus, & variis Doctorum disputationibus illustratus & auctus fuit. Ex quibus circa A. C. 230. Talmud Hierosolymitanum est conflatum: appellatione sumtâ à metropoli provinciæ, jam olim destructâ.

[Margin: Judaismus defensus. Rebellione. Doctrinâ.]

Cæterum *Gentiles*, ægrescentes invidia & odio adversus Christianos, novas nocendi artes subinde comminiscebantur. Præter crimen impietatis, quod Deorum sacra damnarent, atque improbitatis, quasi Gnosticorum flagitia approbarent & imitarentur, congesserunt in Christianos graves calumnias rebellionis, ex occultâ cum Judæis conspiratione; imposturæ, quod vanis terriculamentis populum percellerent & seducerent; nec non instabilitatis, quod doctrinæ suæ incerti perpetuò fluctuarent, & opinionum divortiis variè scinderentur.

[Margin: Gentilismus stabilitatus curâ]

Period. I. art. II. Quæ omnia ita exaggerabant, ut malorum omnium, quæ tum Imperium infestabant, culpam in ipsos conferrent, ac veluti piacula vulgi furoribus objicerent. Factitabant id præ aliis Sacerdotes, etiam precio conducentes Præfectos & Præsides, ne quod genus sævitiæ in Christianos omitterent. Philosophi autem, qui tum eminebant, Crescens Cynicus, Celsus Epicureus, Lucianus, oleum quod ajunt camino suffundebant. Alii superstitionis negotium majori cautionis curâ tractabant. Damnarunt lectionem librorum Hystaspis, Sibyllarum, Ciceronis de Naturâ Deorum; quod Sacris suis præjudicio essent. Multa manifestè impia & absurda commodius explicare, vel saltem mysterii specie involvere studuerunt. Miracula quoque subdolè conficta, ad obscurandam Christianismi gloriam, impudentissimè jactitarunt. Postremò Imperatores superstitione ducti, aut calumniis incitati, novas persecutiones adversus Christianos instituerunt. Earum octo hoc temporis intervallo memorantur, à Trajano, Antonino Philosopho, Severo, Maximino, Decio, Valeriano, Aureliano, & Diocletiano hujusque Collegis ad delendam doctrinam Christianam suscepta. Eventus hic fuit, ut Christiani numero indies augescerent; religio verò magis magisque illustraretur, non solùm martyrii gloriâ, sed etiam Apologiis Doctorum, Quadrati, Aristidis, Justini Martyris; Claudii Hieropolitani, Athenagoræ, Apollonii, Tertulliani, Arnobii, Minutii Felicis, pro fide & Theologiâ Christianâ scriptis, & Imperatoribus quoque exhibitis: quorum nonnulli, æquiores facti Christianis, vim omnem atque sævitiem edictis cohibuerunt.

Sacerdotum, Philosophorum, Imperatorum.

Attic. III. Theologia vera stabilita per Restat *Primæ Periodi Articulus tertius:* quo sicut Ecclesia à Gentilium persecutionibus liberata est; ita doctrina Religionis sive Theologiæ sanioris uberius declarata, & à depravationibus hæreticorum solidius vindicata est. Variæ hujus sive causæ, sive occasiones ex monumentis veterum ostendi queunt. I. quod pace concessâ Ecclesiis, Imperatores doctrinam Christianam non ipsi modo amplexi professique sunt, verum etiam edictis eam sanciverunt: Constantinus apud Eusebium lib. 10. Gratianus, Valentinianus, Theodosius, initio Codicis Justiniani, tit. de summâ Trinitate, atque alii plures: quin etjam milites in fidem Trinitatis jurare voluerunt: cujus formula extat apud Vegetium. II. quod multi pietate, doctrinâ, prudentiâ excellentes Ecclesiarum Antistites, magno zelo, voce pariter & scriptis eam propugnarunt: Osius, Paphnutius, Athanasius, Basilius, duo Hilarii Pictaviensis & Arelatensis, Epiphanius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Theodoretus, & reliqui. III. quod Synodi complures, pro asserendâ veritate habitæ non

Imperatores, Doctores, Synodos.

non tantum particulares, sed etiam Universales & Oecumenicæ, maximè quatuor priores: Nicæna, Constantinopolitana, Ephesina, & Chalcedonensis. Quarum Symbola atque Confessiones, annumerato etiam Symbolo Athanasii, ad stabiliendam Orthodoxiam haud parum contulerunt. IV. quod à Patribus nonnullis Summa doctrinæ Religionis libellis quibusdam comprehensa fuit, non tantum in rudium & catechumenorum, sed & in provectiorum usum. Cujusmodi est magna Catechesis Gregorii Nysseni: Theologia item Gregorii Nazianzeni, quatuor libellis distincta. Expositio Symboli Apostolici, quæ Ruffino Aquilejensi Presbytero rectius, quam Cypriano adscribitur: tum quia testatur sequi se ordinem Ecclesiæ Aquilejensis, tum quia hæreseos Arrianæ meminit, quæ Cypriani ætate posterior fuit. Eodem referenda sunt scripta quædam Augustini: Enchiridium ad Laurentium, liber de dogmatis Ecclesiasticis & alius de verâ Religione scriptus. Tum etiam libellus titulum ostentans Sententiarum Prosperi, quas ille ex scriptis Augustini propagandæ veritatis studio excerpsit & in unum collegit. Ex quibus totum genus doctrinæ, quod de Lege, Euangelio, ac Symbolis Sacramentalibus sonuit in Ecclesiâ, satis superque cognosci potest. Præ cæteris tamen hâc Ecclesiæ ætate dilucidè luculenterque explicata est doctrina de Christo, ejus personâ, officio, ac beneficiis, operâ cum aliorum, tum inprimis Augustini: qui controversiis Pelagianis altius immersus, plus cæteris perspexit, iisdemque lucidiorem facem prætulit. Interim nec illud diffitendum est, etiam hujus temporis Doctores, quantumvis præcellentes, humani quid passos esse, & in quibusdam impegisse: inductos in errorem ex receptis dogmatis Philosophiæ Platonicæ, atque ex pravâ & allegoricâ Scripturarum interpretatione. Exemplo sunt dogmata de Locali Christi descensu ad inferos: de salute Patrum V. T absque fide Christi, & animarum separatarum statu: de libero arbitrio, cœlibatu, absolutâ Baptismi necessitate, & aliis. Et exstant libri duo Retractionum Augustini, in quibus multa sua revocat & corrigit; ut veritas doctrinæ integra constaret. Quin ne quidem ad finem usque hujus articuli eadem doctrinæ puritas perduravit, sed post A. C. 450. hoc est post Cyrilli in Oriente & Augustini in Occidente obitum depravatior evasit.

Period. I. art. III.

Scripti summaria.

Patrum errores.

Hæc doctrinæ Theologicæ illustratio & propagatio pacis publicæ opus fuit, & aurea illa ætas Ecclesiæ. Sed dolo & malitia Satanæ felicitas ista turbata, & novo bello in ipsis Ecclesiæ visceribus commutata est: quod tyrannis pestilentiores Hæretici succederent, & persecutionem violentam alia virulenta exciperet. Singulos commemorare Hæretici.

nihil

Period. I. art. III. nihil attinet: Satis fuerit, si, uti antea, famosiores perstringamus.

Arriani. Primi sunt *Arriani*, ab Arrio Lybe vel Afro Ecclesiæ Alexandrinæ Presbytero profecti: quorum præcipuum dogma fuit: Christum nec verè & naturâ Deum, nec coæternum & coëssentialem Patri esse, sed principium habuisse, & ex nihilo ante secula tamen conditum fuisse. Damnata est hæresis ista Synodo Nicænâ sub Constantino Magno. Ab

Semiarriani. his postea Synodo Sardicensi distincti sunt *Semiarriani*: qui essentiam divinam Christo tribuebant secundum Symbolum Nicænum contra Arrium, ejus tamen ὁμουσίαν sive consubstantialitatem cum Patre pertinaciter negabant.

Macedoniani. *Macedoniani* deinde Macedonio autore, qui fuit Episcopus Constantinopolitanus, negarunt Deitatem Spiritus Sancti: etsi nec de ὁμουσίᾳ Filii rectè sentirent. Hæresis ista condemnata fuit Synodo Constantinopolitanâ sub Theodosio Magno. Post hos *Pela-*

Pelagiani. *giani* exorti sunt, qui Pelagium Monachum Britannum secuti, extulerunt vires & merita arbitrii humani: contra gratiam Dei in Christo; ad cujus participationem ab æterno electi, & in tempore vocati sumus, depresserunt & exinaniverunt; adeoque totam Euangelii doctrinam corruperunt, Damnati sunt Synodis Provincialibus Palæstinâ, Milevitanâ, & Carthaginensi; Nationali Africanâ; & Universali Ephesinâ. Novissimi sunt *Nestoriani* & *Eutychiani*, ab autoribus Nestorio Episcopo, & Eutyche Archimandritâ (quem Abbatem postea vocarunt,) Constantinopolitanis denominati. Utrique circa

Nestoriani. Personam Christi errarunt, sed errorem contrarium. Nestoriani solverunt duas naturas, earumque unionem in unâ personâ: dictitantes Christum esse ψιλὸν sive merum hominem: Deum autem dici per assistentiam: negarunt etiam Mariam Θεοτόκον appellandam.. Hæresis eo-

Eutychiani. rum damnata Synodo Ephesinâ sub Theodosio secundo. Eutychiani duas naturas in Christo inter se confuderunt, asserentes per unionem ex duabus unam tertiam conflatam: præterea & veritatem Humanæ naturæ non uno modo labefactarunt. Damnata ipsorum hæresis Synodo Chalcedonensi sub Martiano. Horum infelices propagines latè deductæ per Orientem, & inter se rursum divisæ, damna gravissima dederant in Ecclesiâ, & non modo obscurarunt ejus lucem, sed etiam animos ab eâ alienarunt, & ad fraudes ac imposturas seductorum præpararunt atque inclinarunt. De quo priusquam dicatur, de Judaismo

Judaismi studia. etiam ac Gentilismo hîc pauca sunt inserenda. *Iudæi* cum pacatè viverent in Judæâ & Babyloniâ Imperatorum beneficio, studia literarum Hebræarum, inprimis autem Superstitionis suæ in Scholis coluerunt. Post Rabbi Jehudam Sanctum in Judæâ circa A. C. 300. floruit R. Ammi & R. Assi, & quadraginta annis post Hillel hannasi, qui simul fuit

fuit insignis philosophus & Astronomus, & novum computum confecit, quo Judæi universi hodieque utuntur. Cum hoc gloria Scholæ Tiberiensis declinavit, & dignitas promotionum Magistralium paulatim defecit. Nam circa annum Christi 400. adhuc superfuisse Tiberiade docentium cœtus aliquos, eoque etiam Rabbinos sive Magistros, id argumento est, quod Hieronymus in Bibliorum translatione occupatus, inde evocavit celebrem Legis Doctorem, ac de libris Paralipomenon cum eo contulit: ut ipse in libri ejus præfatione testatur. In Babyloniâ autem culta diutius durarunt tam Sacra, quam Studia gentis Judaicæ. Præ cæteris Jus Judaicum fuit in Scholis explicatum, quod libro Mischna, tanquam corpore authentico, continetur. Habitæ in illud variæ prælectiones, scriptæ disputationes innumeræ: ex quibus tandem circa A. C. 500. Talmud Babylonicum emersit, altero Hierosolymitano & plenius, & celebrius: quo etiamnum hodie universa Judæorum natio regitur. Cæterum ita vacarunt his quietis studiis, ut odio Religionis Christianæ, & servitutis impatientiâ nonnunquam turbas dederint. Imperante Constantino Magno non tantum seditionem, sed etiam rebellionem moliebantur: quos tempestivè repressit, amputatis auriculis, & stigmate rebellionis corpori inusto: quod ceu fugitiva mancipia circumferrent: capitis pœna propositâ in Christianos, qui eorum se sectæ aggregarent: autor Chrysostomus homil. 2. adversus Judæos, tomo 5. Sub Juliano, ejusdem permissu atque sumtu, in Judeâ templum Hierosolymitanum restaurare aggressi sunt: imo etiam immaniter sævierunt in Christianos, & templa eorum Damasci, Gazæ, Alexandriæ, & alibi incenderunt aut destruxerunt: teste Ambrosio Epist. 29. ad Theodosium Imp. Opus autem illud erumpentibus ex fundamentis globis flammarum, divinitùs impeditum fuit: ut est apud Ammianum Marcellinum. Sub Theodosio Juniore in Asiâ multa blasphema in Christum & Christianam religionem effutierunt; & puerum Christianum cruci suffixerunt: vindicati pro merito: ut refert Socrates lib. 7. cap. 16. In Cretâ autem Impostor quidam Judæus, Mosen se esse mentitus è cœlo demissum, ut per mare sicco pede in patriam gentiles suos reduceret, plures pecuniis emunxit, nonnullis, ut in aquas se præcipites darent, persuasit: ipsemet fugâ se subduxit. *Gentiles* circa hæc ferè tempora dici cœperunt Pagani: quod nomen inolevit usu Scriptorum Latinorum. Occasio hæc fuit: Constantius Imperator collecto exercitu edixit, ut omnes Sacramento Baptismi initiarentur, vel militiâ abdicarentur. Ex quo factum ut Gentiles, qui id facere recusabant, exuti militiâ per pagos distribuerentur, & Pagani, hoc est, non milites,

Period. I. artic. III.

Motus turbulenti.

Gentilismus sive Paganismus.

Period. I. artic. III.

dicerentur, & sacra clandestina peragerent, Theodoretus lib. 3. cap. 3. Refloruerat Hellenismus sive superstitio Gentilis sub Diocletiano, Galerio, Maxentio, & Licinio Imperatoribus, ut brevi exterminium totius Christianismi sperarent: conficto & evulgato oraculo Religionem Christianam tantum 365 annos duraturam; quorum 308 jam præterlapsi essent, ut est apud Augustinum lib. 18. de Civ. Dei cap. 53. Sed vanitatem ipse eventus demonstravit. Nam Constantinus Magnus ad Fidem Christianam mirabiliter conversus, superstitionem & sacra eorum deseruit: Christianam Religionem fovit, promovit: Gentilium templa alia claudi, alia dirui jussit. Totoque imperio hæc conversio facta. Senatus quidem & populus Romanus Gentilismo adhærebat; sic etiam Sacerdotes & Philosophi, inprimis post Plotinum Sopater Philosophus. Verum destitutus præcipuo nervo autoritatis Imperatoriæ, elanguit, ac paulatim concidit. Post fata Constantini Magni & filiorum ejus, Julianus, qui à defectione Apostata vocatur, superstitionem paganam restaurare conatus est. Gentilibus templa restituit, sacra pristina coli jussit: Christianos novâ persecutione afflixit, facultates ademit, Scholas & artes interdixit, honoribus ad apostasiam sollicitavit. Sed fuit nubecula citò transiens, & omnis iste conatus unà cum ipso defecit: testatusque est Deus illustri facto, Judaicam Paganamque superstitionem pariter se detestari; quando eodem ferè tempore, quo templi Hierosolymitani structura impedita, templum Apollinis Delphici fulmine tactum conflagravit. Hic ultimus Imperator Gentilis. A cujus morte Gentilismus, Gentes magno numero converti, paucique reperiri qui patrocinium susciperent ruentis Paganismi. Valens quidem Imperator Arrianus plusculum Gentilibus indulsit, Theodoreto teste lib. 4. cap. 20. sed qui hunc secutus Theodosius Magnus edicto proposito Gentilismum toto Imperio proscripsit. Augustinus verò libris de Civitate Dei & vanitatem superstitionis Gentilis, & veritatem Religionis Christianæ asserens, calumniam, quæ calamitates Imperii isti mutationi imputabat, sustulit. Sic factum ut Hellenismus sive Religio Gentilis ubique in Imperio penitus exstingueretur; quæ tamen in extremâ Asiâ & Africâ, nec non Novo orbe remansit, variis occasionibus istic quoque oppugnata.

Exegimus Primam Ecclesiæ Novi Testamenti periodum, quâ sub Christo capite Religio Christiana ex Judæâ in orbem universum propagata est: & rebus adversis quidem puritate doctrinæ & sanctitate vitæ feliciter effloruit; secundis autem sensim corrupta ab illo flore descivit. Succedit jam *Periodus Altera*, quâ pro Christo Anti-Christus

Periodus N. T. secunda:

ſtus in medium prodiit, quaſi vicarius ipſius, acceptoque dominatu ſimul & libertatem Eccleſiæ, & veritatem doctrinæ oppreſſit. De hâc triſti ac horrendâ converſione quò plura nobis dicenda, eò accuratius articuli hujus Periodi diſtinguendi erunt. Principio tenendum eſt, pro diviſione Imperii in Orientis & Occidentis à Conſtantino Magno inſtitutâ, & à Theodoſio Majore repetitâ, Eccleſias quoque diviſas fuiſſe, ut aliæ Orientales ſive Græcæ, aliæ Occidentales ſive Latinæ dicerentur. Illæ ſuberant Imperio Orientis, ad Orientem & meridiem, cujus ſedes Conſtantinopolis. Iſtæ Imperio Occidentis ad occidentem & ſeptentrionem parebant, & metropolim Romam, aliquando etiam Ravennam agnoſcebant. In utriſque eâ tempeſtate fervebant multiplices contentiones & certamina graviſſima de doctrinâ, ex hæreſibus, ſuperſtitionibus & ſchiſmatis nata: quæ *primo Periodi hujus Articulo* vix ineunte, in duas quaſi ſentinas confluxerunt. Et cum hæreſes omnes partim Perſonam Chriſti & duas in eâ naturas oppugnarent, partim Officium Mediatorium atque beneficia labefacerent: priores quidem illæ in Oriente & ad meridiem Mahometiſmo occaſionem dederunt; poſteriores autem in Papiſmi abominationes degenerarunt: de quo, utpote priore tempore, etiam primo loco agemus.

Perio 1. II. artic. I.

Artic. I.

PAPISMUS à Papâ nomen habet. Papa autem Patrem ſignificat, & græcæ eſt originis, à πάππας deducta, eliſo π, & abjecto in fine ς. Recepta vox exoleſcente jam linguæ Latinæ puritate, & communiter tributa Epiſcopis ab officio, ſive à curâ paternâ pro Eccleſiâ; κατ' ἐξοχὴν verò Epiſcopo Romano delata fuit, quod ipſe unus haberetur Paſtor ac Pater omnium Chriſtianorum, qui totius Eccleſiæ Catholicæ curam gereret. Porrò Papiſmus eſt tyrannicus Antichriſti dominatus in Eccleſiâ, partim dogmatis hæreticis, partim ſuperſtitioſis cultibus ſuffultus: quem circa A.C. 607. annuente Phocâ Imperatore, Bonifacius III. invaſit, & ſucceſſoribus tanquam patrimonium reliquit. Hujus prima ſemina ſub ipſis adeo Apoſtolis jacta jam fuerant 2 Theſ. 2. v. 7. idque ambitione & ἑτεροδοξίᾳ ipſorummet Doctorum Eccleſiæ 1 Joh. 2. v. 22, 23. cap. 4. v. 1, 3. Sed paulatim ſuppullularunt & ſuccreverunt, donec tandem ad plenam maturitatem adoleſcerent. Id quâ occaſione quibuſve gradibus effectum ſit, rei pretium erit, ſi paucis expoſuerimus. Memoriæ causâ totam narrationem triplici gradu diſtinguemus; ut primus dicatur Conſuetudinis Eccleſiaſticæ; alter Sanctionis Synodicæ; & tertius Imperialis Decreti. Initio, teſte Hieronymo in Tit. 1. cap. nulla erat diſtinctio Presbyteri & Epiſcopi, nulla muneris aut honoris prærogativa: ſed communi

Papiſmus.

Origo ejus, ex

Conſuetudine Eccleſiaſtica.

Period. II. artic. I.

muni consilio Presbyterorum Ecclesiæ gubernabantur. Post mortem Apostolorum, ordinis ac disciplinæ causâ, cum alia multa, tum illud inprimis constitutum fuit, ut singulis in civitatibus supra Presbyteros Episcopus, itemque singulis in provinciis supra Episcopos Archiepiscopus emineret. Eum à metropoli Metropoliten, vel etiam Patriarcham appellabant; quales plures erant in Ecclesiis, præcipui tamen quatuor, Romanus, Alexandrinus, Antiochenus, & Hierosolymitanus: quod Ecclesiæ ipsorum matrices essent, Urbes autem tum celebriores, tum rebus agendis commodiores. Romanus tamen dignitate ac honore cæteros præcedebat, quod Roma non modo esset caput mundi, sed etiam Sedes Apostolica censeretur, quam uti fama ferebat, Petrus fundasset: insuper Præsules longo ordine numeraret, pietatis, doctrinæ & martyrii gloriâ florentes, nec minus de exteris, quam de suâ Ecclesiâ præclarè meritos. Sed quod bono consilio & spe εὐταξίας institutum fuerat, ambitione Episcoporum summam confusionem peperit, & meram tyrannidem invexit: maximè ex quo à superiore potestate robur & incrementum accepit. Synodus Nicæna Can. 6. approbavit divisionem orbis Christiani inter quatuor Patriarchas, salvâ tamen ἰσοτιμίᾳ, ac servatis cuique jurisdictionis suæ terminis. Unde etiam Oecumenici appellati sunt, quod omnes Ecclesias totius οἰκουμένης inter se sortiti essent, atque in Synodis totam οἰκουμένην repræsentarent. Sed Romanus, nomine Zosimus, adulterato Canone, ex eo primatum in omnes Ecclesias sibi arrogavit, Concilio Carthaginensi V. in causâ Apiarii, à Patribus Africanis rejectus & falsi convictus. Synodo Constantinopolitanâ Urbis illius Episcopus quatuor Patriarchis adscriptus est, ob urbis Imperialis axioma. Chalcedonensi verò etiam reliquis tribus prælatus fuit, frustra contradicente Leonis I. Romani legato. At ne sic quidem conquievit ambitio, sed magis se commovit, utroque, & Constantinopolitano & Romano, pro Primatu contendente. Mauritius Imp. pro sede Constantinopolitanâ, ejusque Episcopo Johanne IV. Jejunatore tulit sententiam: quam scriptis ad Imperatorem, Episcopum, & cæteros Patriarchas epistolis oppugnavit Gregorius I. cognomento Magnus, Antichristi præcursorem nuncupans, quisquis Universalis Episcopi elogium appeteret: ipse Servi servorum modestâ appellatione contentus. Contra Phocas parricida, Cyriaco Constantinopolitano, quod Mauritio favisset infensus, simulque sperans studia Italiæ urbisque Romæ benevolentiâ Pontificis retineri posse, solemni decreto Ecclesiam Romanam omnium Ecclesiarum caput declaravit: & Præsulem ejus supremum & Universalem totius Ecclesiæ Catholicæ Episcopum pronuncia-

Synodicâ Sanctione.

Imperiali decreto.

nuncia-

nunciavit; A.C. 607. Publicatum fuit Decretum Romæ in concilio 62 Episcoporum: & exinde novæ hierarchiæ symbolum, Volumus, Jubemus, diplomatis adscribi cœptum, etsi non sine aliorum indignatione & contradictione. Ita rem describunt Paulus Diaconus, Sigebertus, Marianus Scotus, Martinus Polonus, Otto Frisingensis, Sabellicus, aliique. A quo tempore errores & superstitiones immensum creverunt in Ecclesiâ: & tota Theologia sive Religionis doctrina ad Curiæ Romanæ arbitrium deflexa: uti ex hujus atque etiam sequentium duorum articulorum decursu clarissimum evadet. Period. II. artic. I.

Papismum proxime secutus est MAHOMETISMUS, intervallo annorum quindecim: siquidem incidit ejus initium in annum Christi 622. Imperatoris Heraclii 12. Unde Mahometani Hegiram suam sive æram Turcicam deducunt. A Papismo in eo differt: quod ille sit apostasia occulta à fide Christianâ; hic manifesta: ille hæret in visibili Ecclesiâ, & nullâ re æque gloriatur ac titulo & successione Ecclesiæ; iste ab Ecclesiâ recessit, eamque omnibus viribus oppugnat & oppressam cupit. Ut Papistæ dissimulati Christi hostes, Mahometani hostes aperti censendi sunt. Dicuntur autem Mahometani à Mahomete, quem alii Mahumedem, alii Mamedum, vel Megmedum nuncupant. Et Mahometismus est infidelitas ac impia superstitio, ex Gentilismi, Judaismi, Arrianismi, Nestorianismi & Eutychianismi erroribus astute composita, ad tollenda religionis dissidia, & dissidentes sub unum Imperium redigendos, ac vi armisque continendos. Ante omnia autem cognoscenda est occasio, quâ hoc genus superstitionis emergere cœpit: tum de autore ejus atque adjutoribus, nec non sanctione, promulgatione, propagationeque dicendum. Occasionem ipse Impostor Mahometes non dissimulat in Alcorano suo; conjicit verò partim in doctrinam & religionem, partim in vitam Christianorum sui temporis. Doctrina tam variis & inter se contrariis scindebatur opinionibus, vix ut earum numerus iniri posset. Post Concilium Chalcedonense ex unâ hæresi Eutychiana, non quidem quatuor mille, ut vult Nicephorus lib. 18. cap. 45. sed tamen complures hæreses pullularunt: Monophysitæ, Acephali, Agnoetæ, Jacobitæ, Armenii, Monotheletæ, atque alii. Exortum etiam genus quoddam hæreticorum, qui nec Eutychiani, nec Nestoriani, nec veri Christiani, sed διακρινόμενοι appellabantur, quod in controversiis religionis medios neutrosque se gererent, nihil certi habentes, nec in unam magis, quam in alteram partem declinantes; Academicis recentioribus haud absimiles. In Cultum Christianorum, specie religionis, variæ irrepserant superstitiones, Usus imaginum in templis; earum

Mahometismus.

Occasio ejus Christianorum Doctrina opinionibus scissa, tum Cultus superstitione corruptus.

Period. II. artic. I. earum cultus: sanctorum demortuorum invocatio: ordinis Episcopalis atque Monastici nimia admiratio, veneratio, & in constituendis sacris, potestas. Tum Vita profana. Insuper Vita Christianorum tam sanctæ professioni minime respondebat. Colebant familiaria cum infidelibus commercia, & paulatim in mores ipsorum transibant: perpetuæ erant ipsorum inter se lites, quocunque in foro, & sub quocunque Magistratu: fœneratores agebant, ac fortunas fratrum iniquissimis usuris exhauriebant: Oblectabant sese aleæ scaccorumque lusu. Ac ne quidem ab artibus magicis & sceleribus gentilium abstinebant. Quæ omnia disertè notantur, & damnantur in Alcorano, azoara septimâ, undecimâ, decima tertiâ, decimasextâ, decimaseptimâ, vicesimatertiâ. Fuit ergò miserrima facies tam Ecclesiæ quam religionis Christianæ in Oriente & Meridie: Tempus verò longe oportunissimum Satanæ, ab eam quam moliebatur mutationem, duce atque autore Mahomete, homine nequissimo, ambitiosissimo, simulque astutissimo, exsequendam.

Autor Mahomet. De cujus ortu atque origine duplex circumfertur sententia. Plerique ajunt fuisse gente Arabem, provinciâ Munichialensem in Arabiâ Petræâ ad Sinum Persicum sitâ; filium Abdalæ principis Saracenorum, qui & Agareni dicuntur, Sozomen. lib. 6. cap. 38. Alii volunt parentibus plebejis fuisse genitum, patre mago, matre Ismaëlitide, sed religione dissentientibus: Unde prima de religione dubitatio ei insederit, dissidiis Christianorum confirmata. Cæterum serviisse Abdemonapli mercatori Arabi locupletissimo, & à morte ipsius duxisse viduam Gardigenam: cujus sine liberis defunctæ hæres ex asse scriptus sit: hisque instructum opibus novam religionem, novumque Imperium fuisse meditatum. Quicquid sit, illud certum, quod etsi ingenio, animo, astutiâ, plurimum valeret, literarum tamen, omnisque liberalis doctrinæ planè rudis exstiterit. Quæ causa est, quod tot contradictionibus scatet nova ipsius Lex; cum nec satis meminisset, quæ ante dictaverat, nec ea relegere ipse posset.

Adjutores. Adjutores adscivit Quatuorviros; Sergium monachum Nestorianum, qui tum exul versabatur in Arabia, Johannem Antiochenum Arrianum, Selam Judæum Astrologum, & Berram Persam ex Eutychianis Jacobitam.

Religionis Lex. Hi exhauserunt omnes lacunas & cloacas hæreticorum & infidelium, atque ex iis contulerunt Mahometi amplissimam materiem novæ religionis conflandæ. Comprehensa est duobus voluminibus, ceu totidem Testamentis, Alcorano & Zuna, & perpetuis distincta sectionibus, quas Azoaras vocant. Ipse tamen autorem ejus Deum facit, qui propriâ manu novam Legem conscripserit, cœloque ad Mahometem demiserit per Archangelum Gabrielem: azoara 42, 46, 50, 51.

Unde

Unde ubique sibi vult credi, etsi passim stulta, ridicula, impossibilia plurima prodat: nullam relinquit vel inquirendi, vel conferendi, multò minus contradicendi libertatem aut potestatem: propositâ capitis pœnâ in eos, qui contra fecerint: lectionem quoque librorum, quibus doctrina religionis perscripta est, populo interdicit. Reliquum erat ut promulgaretur, populoque commendaretur Lex Mahometana. Id miris technis & imposturis aggressus fuit. Contraxerat ex vagis libidinibus & continuis commessationibus epilepsiam: cujus infamiâ ut se liberaret, simulat arcanos congressus cum archangelo Gabriele, ad cujus conspectum & fulgorem in ecstasin rapiatur. Divulgatur fama, & inter populares Propheta Dei audit ac salutatur. Mox novo dolo hanc de se opinionem confirmat. Columbam assuefecerat, ut ex aure suâ pabulum peteret. Eam fingebat esse ipsissimum Spiritum Sanctum supernè descendentem, & Dei voluntatem atque consilia sibi patefacientem. Tandem novam legem profert hoc modo. Schedulam alligat columbæ suæ, in quâ scriptum erat literis aureis; Quisquis tauro jugum imposuerit, Rex esto. Quâ lectâ, cum omnium qui aderant consternatione taurus erumpit, obvios quosque prosternens, & ad pedes Mahometis consistens, quod ipsius manu pasci consuesset. Habebat is novæ legis volumen inter cornua defixum; quo accepto, tauro jugum imponit, Legem promulgat, simulque Propheta Altissimi, Mose Christoque major, & Rex à Sergio renunciatur. Acta hæc frequenti popularium Saracenorum coronâ: qui sub Valente demum ad Christianismum conversi, Mosis cujusdam monachi hortatu & admiratione, jam pertæsi tot hæreseôn ac opinionum, Mahometismum primi amplectuntur, secuti exemplum atque autoritatem quatuor ducum suorum: Ebubeker, sive Eubkara, Omer, Osman, & Ali. Mahomet, quod longis fraudibus quæsierat, adeptus pro voto, conscribit exercitum, & armis novam religionem non tuetur modo, sed etiam propagat. Tentatis frustra Arabibus, cum Saraceni ab Heraclio impetrare stipendia non possent, & à Quæstore ipsius indigno convitio irritati essent, ab Imperatore defecit, & Syriam Damascenam primò, mox Arabiam, Ægyptum, Persiam armis subegit, & eas in provincias sacra sua intulit. Sed à morte ipsius, cum primi Successores, maximè autem Omer & Ali, non tantum adderent quædam Alcorano, sed etiam eum diversimodè interpretarentur: hinc duæ Mahometanorum sectæ enatæ; una Omer, altera Ali sequens, & dogmatis alterutrius pertinaciter inhærens. Olim Calipha Babylonius Omerista erat, & Ægyptius Alista: Nunc Persæ Alistæ sunt; Turcæ omnes Omeristæ. Quæ de impietate Mahometana dissensio

Period. II. artic. I.

Legis promulgatio.

Propagatio.

Schisma.

Period. II. artic. I.

ſio non poſtrema cauſa eſt, odiorum & bellorum, quibus ambo populi perpetuò inter ſe confliƈtantur. Satis de Mahometiſmo.

Papiſmi corruptela religionis.

Ad Papiſmum regredior, quo in Eccleſiâ ſtabilito major etiam doƈtrinæ inclinatio ſecuta eſt, nec tantum errores hæreticorum magno numero recepti, ſed etiam blaſphemiæ publice defenſæ ſunt. Doƈtrinæ depravationes manifeſtæ ſunt in locis, de Lege Dei, Libero arbitrio, Peccato ejuſque Pœna: de Gratia, Reſipiſcentia, Fide, Juſtificatione, Bonis operibus. Noti ſunt cultus ſuperſtitione humana introducti: Invocationes mortuorum, Adorationes ſtatuarum & Imaginum, battologiæ in Precationibus, Traditiones de certis generibus ciborum, certis formis Jejuniorum, certiſque Ordinibus Monachorum, magicæ rerum naturalium conſecrationes; & alia innumera. Sed omnium evidentiſſimæ, ut vel manibus palpari poſſent, corruptelæ Sacramentorum; quorum & numerus ſenſim auƈtus, & vis omnis externo operi, quod operatum vocant, affiƈta. Confuſus cum Exorciſmo Baptiſmus, & cerimoniæ ejus ſpecioſis titulis vanè auƈtæ ſunt. Poſtremo Cœna Domini impiis opinionibus atque cultibus, quales ſunt de corporali præſentiâ, tranſſubſtantiatione, ſacrificio Miſſæ, panis elevatione, circumgeſtatione, adoratione profanata eſt, ut præter inanem umbram vix quicquam ex primævâ Chriſti inſtitutione retinuerit. Quæ omnia ex ea & deinceps Papa Romanus definivit, ſancivit, ac promulgavit prætoriâ, vel potius diƈtatoriâ quâdam autoritate: ut diſſentire ab iis vel diverſum ſequi non liceret, abſque hæreſeos aut ſchiſmatis infami notâ. Cæterum in Eccleſiis Occidentalibus ſive Latinis uti facilius admiſſus eſt & coaluit ipſius dominatus, ſic decreta & ſanƈtiones citius obtinuerunt, pluresque ſeƈtatores naƈti ſunt.

Græcarũ Eccleſiarum à Latinis ſeceſſio.

Græcæ verò ſive Orientales Eccleſiæ non tantum obniſæ ſunt primatui Epiſcopi Romani, ſed etiam ſe ei oppoſuerunt, ſedis Conſtantinopolitanæ eminentiam quacunque ratione defendentes. Quæ ex mutuâ æmulatione contentio diu continuata, & variè agitata tandem in apertum Schiſma erupit, quo Oriens ab Occidente plane avulſus, & Eccleſiæ Græcæ à Latinis prorſus ſeparatæ fuerunt. Circa A. C. 712. Philippicus Imperator, Monotheletarum hæreſi infeƈtus, Cyrum Orthodoxum Epiſcopum Conſtantinopoli in Pontum relegavit, ſubſtituto ei Johanne quodam, Monotheleta monacho: cujus prava dogmata Romam miſit ad Papam Conſtantinum, præcipiens, ut illa iſtic & approbarentur & reciperentur. Conſtantinus coaƈtâ Synodo ipſa dogmata, eorumque aſſertores hæreſeos damnavit: in rei autem memoriam perpetuam Imagines Epiſcoporum, qui decretum condiderant, in porticu B. Petri depingi juſſit. Quâ occaſione inter Orientales & Occidentales

cœptum

cœptum disputari de usu Imaginum. Et Græci quidem rectius hîc sentiebant: nullum scilicet Imaginum usum in templis esse ad pietatem. Imperatores quoque Constantinopolitani, qui Philippicum secuti sunt, præcipuè Leo III. cognomento Isauricus, ut abessent à templis, & ubi jam Romæ & per Italiam receptæ erant, abolerentur, seriò mandaverant: Sed Papæ Romani, Gregorius II. & post ipsum III. adeò id indignè tulerunt, ut & Imperatorem ipsum ferirent anathemate, & Imperium per Italiam ei abrogarent, non tributum pendi deinceps paterentur. Hâc separatione factâ, non magis Ecclesiæ, quam Imperia iterum coalescere potuerunt. Et gubernatio earundem sub Constantinopolitanis & Saracenicis, quatuor Orientis Patriarchis, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno, & Hierosolymitano, confirmata est. Genus doctrinæ in quibusdam commune cum Latinis, in aliis diversum amplexi sunt Græci. Negant processionem Spiritus Sancti ex Filio, salvâ tamen ipsius Deitate, & ὁμουσίᾳ cum Patre & Filio. Imagines initio omnes, post sculptas aversati sunt. Transsubstantiationem, sacrificium Missæ, panem azymum, Purgatorium non agnoscunt. Improbant Cœlibatum & vota ejus: postremò Papatum Romanum ceu tyrannidem in Ecclesiâ damnant, & Ecclesiam Romanam tanquam schismaticam excommunicant. Typus doctrinæ ejus temporis ex Johanne Damasceno plenè cognosci potest: qui floruit circa A. C. 730. & universam Theologiam methodo Scholasticâ primus complexus est quatuor libris de Fide orthodoxâ scriptis: quanquam de Imaginibus idem sensit cum Ecclesiâ Romanâ. Primus liber est de Deo, & Personis ac proprietatibus divinis. Secundus de Creaturis visibilibus & invisibilibus. Tertius de Oeconomiâ Redemtionis, Christique Redemtoris personâ, naturis, voluntatibus & operationibus. Quartus miscellaneus, cum de exaltatione Christi, ejusque cultu, tum de Verbo & Sacramentis. In quibus, præter Methodi lucem & accurationem majorem, inprimis laudatur, quod doctrinam orthodoxam de Deo Triuno, de Christi Personâ & naturis, ac aliis fidei capitibus contra Arrianos, Nestorianos, & Eutychianos repetivit & asseruit. Tria tamen sunt, in quibus censetur deflexisse ab antiquâ purioris Theologiæ integritate ac simplicitate. I. Omittit nonnullos gravissimos & maximè necessarios fidei articulos, de Gratiâ, Remissione peccatorum, Fide justificante, Usu Sacramentorum, aliisque: eorum autem loco movet multas spinosas & curiosas quæstiones: & opiniones singulares Doctorum inter fidei dogmata refert. II. Rara adducit Sacrarum literarum testimonia: cum tamen inventa sit Theologia

Period. II. artic. I.

Singularia horum dogmata.

Doctores.

Period. II. artic. I. topica non ad nudam recitationem, sed ad pleniorem Dogmatum explicationem, ac operosiorem eorundem demonstrationem. III. Etiam à phrasi Scripturæ multum recedit ad modos loquendi inusitatos, magisque ex Philosophiâ Græcorum, quam ex verâ & vetere Theologiâ depromtos; sicut in mutatione doctrinæ ferè cohærent nova dogmata & novi loquendi modi. Post Damascenum etiam alii celebrantur ex Orientalibus, qui suæ ætatis doctrinam Theologicam compendio constrinxerunt: Antonius Melissa monachus in Locis Communibus de Virtutibus & vitiis: Leo VI. Imp. circa A. C. 912. in apologiâ suâ pro veritate fidei Christianæ contra Saracenos: Nicetas Choniates historicus circa A. C. 1200. in libris quinque de fide Christianâ: & præter hos alii nonnulli. In quorum tamen Scriptis novi etiam errores deprehenduntur. Cæterum ex quo primò Saracenorum, inde Turcarum potentia invaluit in Asiâ & Europâ, Imperatores & Præsules Constantinopolitani de conciliatione dogmatum, & ipsarum Ecclesiarum unione agere cœperunt, quo Papæ Romani & Latinorum auxilia impetrare possent. Et novissimè quidem tentata res à Johanne VIII. Palæologo & Josepho Patriarchâ Constantinopolitano; qui ipsi trajecerunt in Italiam, & Concilio Florentino sub Eugenio IV. Papâ Romano interfuerunt A. C. 1439. Post multas disputationes constitutus est consensus de Processione Spiritus Sancti, de pane azymo, purgatorio, & primatu Romano. Sed mox rescissus, postquam ipsi redierant Constantinopolim, & Græci à sede Romanâ etiam alieniores facti. Captâ inde à Mahomete Constantinopoli A. C. 1453. spes omnis concordiæ in posterum præcisa est, Ecclesiis Orientalibus in durissimam servitutem redactis. Quibus tamen à reformatione Lutheri Zuingliique nova doctrinæ lux accensa est: præsertim cum libri Euangelicorum de Religione græce latineque scripti in Orientem & in ipsam Constantinopolim importarentur. Certè Patriarcha Jeremias, qui præfuit anno 1575. & deinceps à Confessione Augustanâ non valde alienus fuit, etsi in quibusdam articulis assentiri nondum posset. Cyrillus verò Patriarcha, qui proximis hisce annis sedem illam obtinuit, editâ confessione anno 1629. consensum orthodoxum in omnibus necessariis articulis testatus est & stabilivit. Hæc in Oriente acta, & ejusmodi forma doctrinæ per Ecclesias Orientales tradita & propagata est. In Occidente interea id operam dedit Papa Romanus, ut Hierarchiam suam quocunque modo stabiliret, & per Ecclesias Occidentales sive Latinas longe lateque extenderet. Decreto Phocæ prælatus quidem erat Episcopus cæteris, & Universalis salutatus: interim ipse Imperatori subditus, & hujus

Tentata concordia cum Romanis,

sed frustra.

Consensus cum Euangelicis.

Papismi Hierarchia promota.

nec

nec non Exarchi Ravennatis, vicarii ipsius, imperio obnoxium permanebat: usque adeò ut Electio Papæ à Clero populoque Romano facta non ante rata esset, quam ipsius Imperatoris vel Exarchi vicarii calculo approbaretur. Eo se nexu exsolvit, quando Imperator Constantinus VI. cognomento Pogonatus, veneratione Benedicti II. totum illud Sedi Romanæ remisit, præcipiens, non exspectatâ aliâ confirmatione, eum legitimum censeri Pontificem, quem Clerus atque populus designassent: ut est apud Sabellicum Ennead. 8. lib. 6. Hinc longius progressus etiam Imperatoris imperium excussit, titulo Excommunicationis adversus Leonem III. & Exarchum ipsius: quin etiam tutelam ac defensionem Ecclesiæ Romanæ, quum armis Longobardorum gravius premeretur, ad exteros, nempe Francos, horumque Principem Carolum Martellum transtulit. Pro quo beneficio filius ipsius Pipinus regnum Francorum, Childerico Regi ademtum, à Zachariâ Papâ obtinuit: & nepos Carolus Magnus Imperii Romani axioma, à Constantinopolitano avulsum, Leonis III. Pontificis autoritate adeptus est. Uterque vicissim, Pipinus & Carolus, Exarchatum Ravennatem, armis extortum Longobardorum Regi, & à Constantinopolitano Imperatore frustra repetitum, unà cum aliis Italiæ provinciis Sedi Romanæ in perpetuum donarunt atque confirmarunt. Cum autem Franci regno suo regiones vicinas subjicerent, etiam Papa Romanus, horum favore & armis, Ecclesiæ jurisdictionem longius pertulit per omnes Germaniæ provincias, itemque per Daniam & Pannoniam: usus operâ cum aliorum, tum præcipuè Bonifacii I. Archiepiscopi Moguntini, & Germanorum, uti vocari solet, Apostoli, sedis Papatus devotissimi mancipis, & variis Episcopatibus inter fideles excitatis, ceu totidem ejusdem Sedis propugnaculis. Ad extremum erga Francos, munificentissimos Ecclesiæ Romanæ patronos, ingrati Pontifices, quod inter se divisi essent, & pro libitu Sedis Romanæ arma induere detrectarent, dignitatem Imperii ad Germanos horumque Regem Ottonem I. sive Magnum, Saxonem, traduxerunt; institutisque Electoribus, quos inter tres Sacri ordinis Præsules, liberis suffragiis ad successores Germanos derivari deinceps jusserunt. Ex quibus incrementa hierarchiæ seu potius tyrannidis Papalis, non tantum in Ecclesias, sed etiam in Imperatores, Reges, Principes clarissimè perspiciuntur. Jam de genere doctrinæ quoque hoc articulo per Ecclesias Occidentales dicendum. Præcipuos errores, corruptelas & abusus Papatus Romani supra attigimus. Nondum tamen in publico Ecclesiæ Ministerio planè oppressa erat veritas. Siquidem secundùm Verbum Dei scripta Augustini præcipuo in pretio erant, & doctrina ejus de plerisque

Period. II. art. I.

Veræ doctrinæ conservatio in Ecclesiis Occidentis.

Period. II. art. I. capitibus apud doctissimos quosque obtinebat, & diligenter tanquam per manus tradita conservabatur. Nam primum ab Egyppio, æquali Fulgentii, tum ab ipso Fulgentio, itemque Primasio Theologis Afris; postea ab Isidoro Hispalensi, Episcopo Hispano, nec non à Maximo Taurinensi, & Prospero Gallo, denique à Conciliis Arausionensi & Constantinopolitano VI. Oecumenico approbata, & continuâ quasi successione firmata erat. Adeo ut cum in Hispania deessent Operum Augustini exemplaria, circa A. C. 650. Tajo Episcopus Cæsaraugustanus Romam missus sit, qui ea ex Bibliothecâ Romanâ peteret, & in Hispaniam adferret. Denique ante Carolum Magnum à Bedâ Anglo-Saxone defensa fuit, atque etiam à Bedæ discipulis, Alcuino, quem Albinum vocant, sub Carolo M. & Claudio Scoto sub Ludovico Pio, à Rabano item Mauro sub Lothario Imperatore, aliisque ad annum usque quingentesimum à morte Augustini propagata ac retenta. Quemadmodum verè notitia & usus S. Scripturæ non parum obscuratus est collectione Lectionum Dominicalium à Paulo Diacono Caroli M. jussu facta, circa A. C. 807. utpote quá lectio Bibliorum paulatim venit in dissuetudinem, & ipsa Biblia in oblivionem: sic doctrina religionis ab eo tempore & deinceps bifariam corrupta fuit. Semel, quod invalescente tyrannide Papæ Romani cum alii, tum Bonifacius Moguntinus, ex Monacho Archiepiscopus à Pontifice creatus, autoritatem Sedis Romanæ per Franciam & Germaniam plurimum commendaret ac promoveret. Unde factum ut Pontifices Romani plerasque Occidentis Ecclesias per decretales & commonitorias Epistolas gubernarent: controversias quoque sive Fidei, sive Fori earum responsis deciderent. Ergò Burchardus, & ipse ex monacho Wormatiensis Episcopus à Papâ designatus, Decretorum libros viginti, uno volumine comprehensos evulgavit, tanquam summam omnium quæstionum, tum ad fidem Christianam, tum ad forum pertinentium, circa A. C. 1000. Burchardo successit Ivo Carnutensis Episcopus, qui ejusdem argumenti volumen edidit. His aliisque scriptis, quum divina cum humanis, & Theologica cum civilibus confunderentur, forensis quædam Theologia enata est, formæ hierarchiæ Romanæ haud inconcinne respondens. Iterum deinde & gravius vitiata est, quando motâ Transsubstantiationis controversiâ, ex quâ plures aliæ pendent, doctrina Augustini non modo in hoc sed in aliis quoque Theologiæ locis damnata est. Opposuit se invalescenti errori Berengarius, archidiaconus Andegavensis, qui etsi loqueretur aliquando incommodius, veram tamen sententiam tuebatur ex Scripturâ & libris Augustini. Adversarios nactus est Lanfrancum.

Corruptelæ ejus, à decretis Paparum, à contemtu doctrinæ Augustini.

Papi-

Papienſem Doctorem, & ex eo Cantuarienſem Archiepiſcopum, nec non Guilmundum Averſanum Epiſcopum, qui in Berengario ipſum Auguſtinum oppugnarunt, & ſtudia Italorum, præſertim cum res Pontificis ageretur, facile in partes ſuas inclinarunt. Ipſe verò Pontifex Nicolaus II. congregato Lateranenſi Concilio Berengarium ad palinodiam adegit, A. C. 1059. & contrariam priori confeſſionem, velut triumphatâ veritate, per Eccleſias Italiæ, Galliæ, Germaniæque miſit. Ex quo evenit, ut primum prætermitteretur, poſt etiam omninò negligeretur, quæ tamdiu in Eccleſia obtinuerat Auguſtini autoritas, doctrina ac ſententia: Ii verò qui Theologiam profitebantur, non eadem tenerent fundamenta quæ Veteres, ſed ſolùm ea, quæ jam receptis opinionibus, quanquam erroneis, itemque rationibus humanis, nec non ipſius Papæ Romani velut irrefragabilibus decretis conſtarent. Peroid. II. artic. I.

Prolixior fui in enarrando Articulo primo Secundæ periodi Eccleſiæ N. T. propterea quod in eum coincidunt initia Papatus Romani, apoſtaſiæ Mahumetanæ, & Schiſmatis Græci, quo Eccleſia Orientalis ab Occidente fuit diſtracta. *Articulum Secundum* brevioribus conſtringemus, & expediemus, ſurgentem nobis cum A. C. 1073. & Gregorii VII. magni illius & notorii Antichriſti Pontificatu. Quo toto intervallo Papatus Romanus altius eniſus eſt, & ad ſummum pervenit; oppreſſis etiam exiguis, quæ euſque ſuperfuerant reliquiis libertatis Eccleſiaſticæ, & hierarchiâ Papali novis tibicinibus doctrinæ atque legum firmata. Etenim Inveſtituras Epiſcoporum, quæ ad Jus Imperatorum pertinebant; utpote qui Epiſcopatus condiderant, & Epiſcopos Imperii Principes creaverant, Papa Romanus per vim extorſit Imperatoribus ac Sedi Romanæ vindicavit. Imperatores ipſos pro animi ſui libidine jam conſtituit, modò percuſſos anathemate deſtituit, vel etiam ſpecie religionis procul in bellum ſacrum, toti orbi Chriſtiano exitiale, amandavit, inſtitutis ad id militibus ſacris, Templariis, Johannitis ſive Teutonicis, & Marianis: tantùm ut amoto Imperii cuſtode licentius graſſari, & ſua agere poſſet. Cœlibatum Sacerdotum, prout vulgò ſalutantur, qui euſque liberæ obſervationis fuerat, ſaltem per Germaniam, neceſſitatis lege & adſtrinxit, & univerſis imperavit; ne per onera conjugii bona Eccleſiæ minuerentur aut dilapidarentur. Ordines Monachorum novis ſodalitatibus auxit; additis cum aliis, tum Franciſcanis & Dominicanis, tanquam commodiſſimis tyrannidis ſuæ exercendæ adminiſtris. Idololatriam circa ſacrum Miſſaticum, & venerationem Virginis Mariæ cultibus ſuperſtitioſis intendit. Ex indulgentiis quoque, jubileis, annatis, aliiſque Artic. II. Papiſmi incrementa.

Period. II. art. II.

aucupiis uberrimum quæstum fecit. Hisce omnibus robur & præsidium quæsitum à formâ doctrinæ, fovendæ superstitioni ac obedientiæ erga Sedem Romanam accommodatæ. Supra diximus, quum Ecclesiæ magis decretis & rescriptis Papalibus, quam Dei verbo regerentur, doctrinam Religionis & juris Ecclesiastici sic inter se fuisse permixtas, ut inde forensis quædam Theologia enata fuerit. Id post annum 1020. mutatum paulatim, atque à Theologiâ forum divulsum. Nam quæ collectiones ex Romanorum Pontificum decretis Patrumque scriptis ad lites dirimendas pertinere judicabantur, Decretorum nomine appellatæ sunt. Quæ autem ex utrisque fidem & religionem spectare videbantur, Theologia Scholastica indigetata est. Itaque ex eo duplex hominum genus emersit, Canonistæ & Scholastici, ambo patroni ac defensores Sedis ac hierarchiæ Romanæ; quorum illi, Canonistæ, dominatum Papæ Romani tuendum susceperunt, ex Canonum decretis: isti, Scholastici, usitatam doctrinam ac superstitionem Ecclesiæ Romanæ defenderunt ex sententiis Patrum, ac Scholarum placitis. De utrisque seorsim referemus, quæ illustrando instituto deserviant. Pacata & recreata Italia ex bellis Henricorum IV. & V. Vir summus Irnerius, qui Provinciis Imperii per Italiam præerat, Lothario Saxoni Imperatori autor fuit, ut Jus Civile, quod ante regnum Longobardorum in Italiâ obtinuerat, quemadmodum ex Gregorii M. epistolis apparet, in usum fori postliminiò reduceret, atque etiam publicè illud doceri curaret Romæ & Bononiæ, ubi jam erant Academiæ à Carolo M. institutæ: sicut fieret Constantinopoli, & antiquitus Athenis & Beryti. Ac ne deesset doctrinæ aut doctoris facultas, non tantum suppeditavit Codices scriptos, sed ipse quoque eos interpretari Bononiæ, & glossematis illustrare cœpit A. C. 1030. Irnerium secuti sunt auditores ipsius, Bulgarus, Azo, Placentinus, alii: qui summa capita Juris Romani in locos Communes redegerunt, suique admiratione plurimos in Italiâ & Germaniâ ad ejus studium excitarunt. Unde cum rebus suis metueret Papa Romanus, præsertim si repetiti juris autoritas invalesceret, Canonum Ecclesiasticorum, nec non decretorum Papalium, dignitatem extollere cœpit, ac legibus Civilibus Imperatorum anteponere: quarum nonnullas etiam, ceu à recti tramite devias, castigare & emendare non fuit veritus. Æmulatione verò Irnerii circa A. C. 1140. prodiit Gratianus, patriâ Clusinus, professione monachus S. Benedicti, tum & ipse Bononiæ degens; qui Canones Conciliorum & Decreta Pontificum in unum collegit volumen, ac titulo Decreti publicavit. Opus gratissimum Pontifici Romano, eoque novis legibus subinde amplificatum à

Juris Canonici origo.

Gre-

Gregorio IX. Bonifacio VIII. Clemente V. & aliis. Eugenius verò III. sive, ut alii, Innocentius III. Decretum Gratiani publicè legi in Scholis, ejus Doctores creari, & ex eo jus dici in foro præcepit. Ex quo liber ille novis Jureconsultorum Italicorum summis tanquam locupletissimus thesaurus illustratus, & omnibus aliis scriptionibus prælatus fuit. Hæc Canonistarum & Juris Canonici prima est origo: de cujus toto corpore Loco sequente pluribus agetur. Restat ut de Theologia Scholasticâ, ac Theologis Scholasticis dicamus. Postquam autoritas Augustini in Ecclesiâ à Lanfrancanorum factione labefactata erat, ac stabilitum Transsubstantiationis commentum, in pejus omnia ruere, & ut ait ille, retrò sublapsa referri. Cum enim Verbi divini limites audacius transilirent, quæstionum quas de Religione movebant decisiones aliunde, hoc est; ex scriptis humanis derivabant. Sententiæ Theologicæ omnes ad ritus tum usitatos & ad recepta placita, tanquam ad Fidei normam revocatæ. Tandem de his rebus certæ regulæ, velut κυρίαι δόξαι, & ipsius Dei oracula, traditæ: ac ne novæ viderentur, Patrum nominibus atque dictis exornatæ. Quæ omnia cum à Monachis ferè in Scholis, methodo ac phraseologiâ scholastica tractarentur, inde Theologiæ Scholasticæ, ac Theologorum Scholasticorum nomina inoleverunt. Princeps eorum celebratur Petrus Lombardus, Episcopus Parisiensis: qui floruit circa A.C. 1145. & Theologiæ Scholasticæ, prout tunc erat, fundamenta in quatuor libros Sententiarum congessit, ordinem illum in universi Operis distributione secutus, quem Damascenus suis de Orthodoxâ fide Commentariis præscripserat. Primus continet sententias Patrum de Trinitate & Unitate Dei. Secundus de Creatione mundi, ac præcipuè Angelorum & Hominum. Tertius de Incarnatione Verbi, deque Virtutibus, & vitiis. Quartus de Sacramentis, & novissimis, id est, resurrectione, judicio, & Vitâ æternâ. Hinc Magister Sententiarum in Scholis vulgò appellatur. Libri verò ipsius veluti norma ac forma purioris Theologiæ ubique recepti fuêre, atque innumeris Doctorum Scholasticorum commentariis illustrati. Quanquam ex iis etiam inveniuntur, qui quædam ejus dogmata improbant: sicut notantur articuli XXVI. in quibus Magister vulgò rejicitur, editionibus ipsius sub calcem additi. Cæterum cum Theologia Scholastica non semper fuerit eadem, sed lapsu temporis facta deterior varias eclipses passa sit, ex re fuerit, si certas ejus ætates cum Lamberto Danæo, Rudolpho Hospiniano, aliisque constituerimus. Tres porrò numerantur. Prima à Lanfranco, vel quod malim ab hoc Petro Lombardo ad Albertum usque Magnum excurrit, annorum circiter 120. Hæc Patres Prophetis & Apostolis, & illorum sententias, adul-

Period. II. artic. II.

Theologiæ Scholasticæ initia.

ætates ejus tres.

prima.

Period. II. art. II. adulterinas quandoque vel etiam truncatas & in alium sensum detortas, genuinis Scripturarum divinarum testimoniis exæquavit. In Patribus tamen solos antiquiores censuit, nullum recentiorem, ac ne ipsum quidem Bernhardum. Philosophiam ac rationes humanas parce attingit: sicut ipse Lombardus Aristotelis nullam mentionem facit. Denique in definiendo cæteris modestior fuit. Eâ scriptores celebriores fuerunt: Guilelmus Antisiodorensis, Alexander Italensis, qui primus in Magistrum Commentarios scripsit, Henricus Hostiensis, & alii.

secunda. Secunda extenditur ab Alberto Magno ad Herveum Natalem Britonem annorum 60. quæ Philosophiam, & inprimis Metaphysicam Aristotelis in scenam Theologicam produxit: eam ubique primo loco ante Scripturam locat, & pondere argumentorum in tantum præfert, ut rationes sint probationes apodicticæ, dialecticæ solùm Scripturæ testimonia. Curiositati quoque ac vanitati non parum indulsit, & à modestiâ prædecessorum longius recessit. Scriptores sunt: Albertus Magnus, Thomas, Bonaventura, Scotus, Henricus Gandavensis, & plures alii.

tertia. Tertia inde successit, duravitque ad initia usque Lutheri, per annos 190. & amplius, utraque priore multo pejor. Principia eadem retinuit ex Philosophiâ Peripateticâ. Sed curiositati inquirendi omnia, quantumvis abstrusa in mysteriis divinis, audaciâ determinandi, & de iis pronunciandi, Sophisticâ certa convellendi, incerta astruendi, cuncta utramque in partem disputandi, denique monstrosâ novitate terminorum, phrasium, distinctionum, ambas vicit, & superiorum Scholasticorum studia aususque antevertit. Scriptores multos habet: quorum aliquot velut secutæ Reformationis prænuncii, sociorum suorum doctrinam docendique modum improbarunt. Nomina tenebrionum referre nihil attinet. Patet ergò Secundo hoc Articulo densissimas tenebras universam penè Ecclesiam occupasse, ejusque doctrinam, ceu atrâ nube obductâ obscurasse.

Vera Theologia conservata, Sed tamen scintillulæ quædam lucis & veritatis Euangelicæ etiam tum remanserunt: quæ subinde, prout tempora sinebant, clarius vel obscurius emicuerunt. Et

per Bernhardum. initio quidem nascentis Theologiæ Scholasticæ Bernhardus Abbas Clarevallensis excitatus fuit divinitùs & veritatem sanioris Theologiæ ab errorum mendaciis assertam, voce atque scriptis in lucem reduceret. Is cum Scripturas assiduè legeret, ac intelligentiam earum non ex rivis Commentariorum, sed ex ipsis fontibus peteret, cum Scripturis etiam lectionem Operum Augustini conjungeret; dici non potest, quantum lucis ei exortum fuerit. Equidem doctrinam de Christi officio ac beneficiis, de gratia & libero arbitrio, de Justificatione, Sanctificatione, prædestinatione ita illustravit, ut inde ab excessu Augustini

nec

nec uberius, neque clarius à quoquam tradita fuerit. Post Bernhardum quoque, qui A.C. 1153. mortuus est, per tempora succedentia ad annum usque 1517. nunc in his, modo in illis Ecclesiis inventi sunt, qui receptis Ecclesiæ Romanæ & Scholarum erroribus contradicerent; superstitiosos cultus redarguerent, ac Sedis Romanæ tyrannidem liberè perstringerent. Cujus certam fidem nobis facit Catalogus testium Veritatis ex illorum temporum Scriptoribus collectus, nec unquam ab adversariis Pontificiis solidè refutatus. Majus verò illud est, & quod sine admiratione vix auditur aut legitur, quod etiam tum integri Christianorum cœtus secessionem fecerunt ab Ecclesiâ Romanâ, ac puriorem Euangelii doctrinam ex verbo Dei restitutam prædicarunt. Hujus initia, progressiones & incrementa cognoscere jucundum pariter ac utile fuerit. Circa A.C. 1160. hoc est, non multò post fata Bernhardi, Petrus Waldus Civis Lugdunensis & mercator locuples, territus tristi amici sui casu, de irâ Dei, ejus placamento, nec non vitæ emendatione cogitare cœpit religiosius, quam ante fecerat, ac totum se Professioni Euangelicæ consecravit. Nec contentus se suamque domum reformasse, etiam alios, tenuiores maximè, his de rebus docuit, eorumque egestati liberaliter succurrit. Progrediente paulatim ipsius tum in pauperes beneficentiâ, tum alios docendi studio, & in his etiam discendi ardore crescente, mediocri frequentiâ in cœtus coivêre, ac plures indies sibi adjunxêre. Ideoque ut certam doctrinæ cultusque normam, quam sequerentur haberent, Scripturam V. & N.T. in linguam vernaculam gallicam vertendam curavit, vel ut alii rem narrant ipse convertit. Insuper collegit antiquorum Patrum testimonia, qui incorruptam Euangelii doctrinam scriptis consignatam reliquerunt. Ordinavit quoque in cœtu illo, & de consensu ipsius Ecclesiæ Ministerium ex Episcopis sive Pastoribus, Presbyteris & Diaconis, qui Ecclesiæ docendæ & regendæ, nec non curandis pauperibus præessent. Ex iis præter Waldum celebres Arnoldus, Speronus, Josephus & Leo, & alii. Atque ut à loco & fortunâ Pauperes de Lugduno, sic ab his Doctoribus suis Waldenses, Arnoldistæ, Speronistæ, Jusepini & Leonistæ odiosè vulgò appellati sunt. Dogmata ipsorum hæc ferè erant; Solis Scripturis Sacris V. & N.T. credendum esse, quæ necessariam fidei vitæque doctrinam contineat, non traditionibus Ecclesiasticis aut Paparum decretis: Unum tantum esse Mediatorem Christum, cujus merito & intercessione servemur: Sanctos nec patronos nostros esse, nec invocandos: Nullum esse purgatorium, aut locum tertium à cœlo & inferno diversum: Duo tantum esse Sacramenta N. T. Baptismum simplicissimo ritu institutum & Cœnam Dominicam, utroque symbo-

Period. II. art. II.

per Waldum & Waldenses.

Waldensium doctrina.

Period. II. art. II. lo dispensandam omnibus: cujus horrenda depravatio sit Missæ Sacrificium, maximè si pro defunctis celebretur: Jejunia, Ciborum, dierum & ordinum Monasticorum discrimina; vota, peregrinationes, benedictiones seu consecrationes variarum rerum, totumque illum ceremoniarum apparatum, esse hominum superstitiosorum commenta, eoque ex Christi Ecclesiâ exterminanda. Primatum Papæ in Ecclesiis & Politiis Christianorum esse tyrannidem Antichristianam; Papam esse ipsissimum Antichristum, & Ecclesiam Romanam Babylonem in Apocalypsi prædictam: Cœlibatum Sacerdotum esse fœdam fornicationem, conjugium honoratum castumque: Cœtus audientes Verbū Dei & ei obtemperantes esse veras Christi Ecclesias; atq; his non aliis claves regni cœlorum à Christo datos esse. Hæc summa fuit Theologiæ & doctrinæ Waldensium.

Dispersio & propagatio

Qui schismatis ac hæreseos postulati primò ab Archiepiscopo Lugdunensi, mox ab ipso Pontifice, cum nec dissolvere conventus, nec doctrinæ renunciare vellent, excommunicati proscriptique sunt. Urgente igitur periculo Lugduno discedere, ac in varias terras dilabi ac diffugere coacti fuerunt. Ipse Waldus peragrata Gallia in Picardiâ consedit aliquandiu, ac discipulos fecit: qui Picardi dicti sunt. Arnoldus collega ipsius diverso itinere in Galliam Narbonensem descendit, & Albæ Augustæ sedem fixit: ex quo Albigæi & Albigenses sunt appellati. Alii in Sabaudiam & Longobardiam, & inde per Italiam in Siciliam usque penetrarunt; ubique autem doctrinæ suæ semina sparserunt. Cæterum qui cum Waldo magistro in Picardiâ substiterunt, quod tutò illic manere non possent, partim trajecerunt in Angliam, partim in vicinum Belgium transierunt, & porrò in provincias Germaniæ ad Albim, Rhenum, & Danubium, atque adeò in Bohemiam & Poloniam contenderunt, variis & difficillimis casibus passim jactati. Nunquam tamen dolo aut vi hostium deleri potuerunt. Subinde verò respirationis aliquid nacti sese recollegerunt, & rem collapsam restaurarunt. Quod cum alibi, tum inprimis in Angliâ & Bohemiâ factum.

in Angliâ,

In Angliâ Johannes Wicleff, Scholæ Waldensis discipulus, circa A.C. 1370. multa scripsit contra receptas seculi sui opiniones & dogmata, & in tyrannidem ac superstitionem Sedis Romanæ graviter fuit invectus. Propter quæ hæreseos damnatus, cum in exilium proficisci juberetur, morte præventus decessit: sed quadraginta & uno annis post, mandatu Martini V. Pontificis, exhumatus & publice crematus est.

in Bohemiâ.

In Bohemiâ doctrina Waldensium Wicleffi scriptis illustrata, publicè tradita est à Johanne Huss & Hieronymo Pragensi Bohemis circa A.C. 1400. Quanquam Æneas Sylvius testatur ipsos dogmatis Waldensium addidisse articulos de Communione sub

utra-

utraque, & gratuitâ justificatione: quos tamen primi Waldenses tenuerunt. Ambo contra fidem datam exusti sunt Constantiæ anno 1415. & 16. Sectatores autem in partes secesserunt. Una pars, contenta usu calicis & sacris vernaculis, pactis Basileensibus acquievit: qui promiscuè Calixtini, Hussitæ, Pragenses, Bohemi nominantur. Altera Zelotarum, qui & Thaboritæ dicti, ab oppido Thabor, quod condiderunt & incoluerunt, non tantum Hussi omnia asserebant, sed etiam alia nonnulla in Papatu damnabant. Contra hos initâ conspiratione se sociarunt Papistæ & Hussitæ, callidis consiliis Johannis Rockazenæ concionatoris sui seducti, & alteros Thaboritas oppresserunt. Id accidit A. C. 1443. Georgio Podibracio Rege. Post annos quatuordecim Ladislao I. rerum potiente nova à Calixtinis secessio facta est. Cum enim ex iis Viri pii & prudentes cernerent, veram doctrinam cothurnis involvi, & ad conjunctionem cum Pontificiis omnia dirigi, peculiares cœtus ex suis constituerunt, in quibus missis certaminibus sincera religionis doctrina excoleretur, disciplina morum severius exerceretur, cæteraque ad priscam formam componerentur: Eos cœtus Ecclesias Fratrum appellari placuit, quod & primi Christiani sic dicti essent, nec aliter Hussus auditores suos compellasset. A communione Waldensium, quorum posteri in provinciis vicinis latebant, consultò abstinuerunt: quod metu persecutionum non tantum confessionem suam dissimularent, verum etiam sacris Pontificiis quandoque communicarent. Quod etiam longè post Johannes Oecolampadius in eis reprehendit. Ipsi verò, quoties res & occasio poscebat, formulam confessionis suæ sincerè perscripserunt, & intrepidè exhibuerunt, cum ex Bohemiæ civitatibus ejicerentur, itemque sub Ladislao II. anno 1504. & 1507. iterum sub rege Ludovico anno 1524. & deinceps. Ex quibus Theologia ipsorum sive doctrina religionis omnibus est manifesta.

Period. II. artic. II.

Pervenimus ad *Tertium* eumque novissimum *Articulum Secundæ* sive ultimæ *Periodi* Ecclesiæ N. T. quo Deus Ecclesiæ suæ misertus, Religionis doctrinam ab inveteratis Scholarum erroribus, cultum verò ab usitatis superstitionibus repurgavit, ac Papam Romanum, qui illâ in sede pro Christi vicario, ac totius Ecclesiæ Catholicæ capite sese gerebat, detractâ ei larvâ, ipsissimum esse Antichristum verbo & opere clarissimè testatus est. Tantæ mutationis, quæ annis 356. post Waldensium à Papatu secessionem, & 116 post Hussi reformationem contigit, historiam, quatenus ad rem præsentem facit, ex superioris seculi scriptoribus fide dignis, paucissimis repetemus. A. C. 1516.

Artic. III.

Reformatio instituta

Period. II. artic. III.

Leo X. Papa Romanus, in Germaniam Johannem Tecelium, in Helvetiam Samſonem Mediolanenſem, in alia regna atque provincias alios ablegavit, qui largiſſimas indulgentias promulgarent iis, qui pretio ſibi eas comparaturi eſſent. Ad quas cum undique maximus fieret hominum concurſus, erant qui id ægerrimè ferrent, & inter hos præcipui nominis Martinus Lutherus, monachus Auguſtinianus, Profeſſor Theologiæ Wittenbergæ, & Hulderichus Zwinglius Helvetius, tum Parochus Glaronenſis. Lutherus initio in Monaſterio ſuo homines monebat, agerent prudenter, nec merces à Tecelio propoſitas tanti emerent: præſtare facultatibus ſuis ſublevare pauperes, quam incertam gratiam certâ pecuniâ redimere. Quod cum Tecelium malè habere accepiſſet, anno ſequente 1517. prid. Kal. Novemb. Theſes numero 95. contra Indulgentias publicâ diſputatione propoſuit. Inſuper datis ad Albertum Moguntinum Archiepiſcopum Magdeburgenſem, literis eum oravit, ut Indulgentiarum loco Euangelium doceri juberet. Sed iſte nihil reſpondit. Epiſcopus verò Brandeburgenſis monuit Lutherum, ne quid temerè novaret. Et pariturus omninò fuiſſet, niſi Tecelius, Eccius, Prieras, Hoochſtratus, virulentiſſimis ſcriptis ipſum irritaſſent. Unde propoſitionum ſuarum de Indulgentiis declarationes edidit, ipſi Papæ Leoni X. inſcriptas, ut mitigaret adverſarios ſuos, ac multorum veritatis ſtudioſorum deſideriis ſatisfaceret. Papa de ſententiâ Maximiliani Imp. Lutherum Romam vocat. Sed Fridericus Sapiens Elector Saxoniæ obtinuit, ut in Germaniâ à Cajetano Cardinale audiretur: ad quem Auguſtam profectus eſt. Hic id agebat, ut partim blanditiis, partim minis ad palinodiam Lutherum adigeret. Quod niſi erroris convinceretur ex Scripturâ, facere renuit. Tandem interpoſitâ proteſtatione quâ à Papâ provocabat ad Concilium, domum rediit. Succeſſit poſtea diſputatio Lipſienſis cum Eccio, iiſdem de Indulgentiis: ex quâ novæ controverſiæ natæ ſunt. Siquidem eâ occaſione Primatus Papæ Romani, ejuſdemque in ſpiritualibus ac civilibus poteſtas in quæſtionem adducta. Diſceptatum quoque de pœnitentiâ & converſione hominis, de gratiâ ac libero arbitrio, juſtificatione, meritis operum, purgatorio, & poſtremò de utriuſque Symboli communione in uſu Cœnæ Dominicæ. Quibus omnibus motus Papa, ne latius ſerperet innovatio, Lutherum excommunicat. Hic viciſſim Antichriſtum proclamat, & appellat Concilium: aſſertiones ſuas, damnatas Romæ, defendit: & in Euchariſtiâ non mutilationem modo Sacramenti, ſed etiam ejus depravationem per transſubſtantiationem ac Miſſæ ſacrificium redarguit. Hucuſque cum invaluiſſent certamina, ipſe Cæſar Carolus V. Lutherum ad cauſam

per Lutherum.

ſam dicendam Wormatiam evocat fide publicâ A. C. 1521. Auditus fuit publicè in Comitiis Imperii, & ad quæſita intrepidè reſpondit. Sed quod revocare dogmata ſua nollet, à Cæſare proſcribitur, à Papâ Leone iterum excommunicatur. Quod geminum fulmen tempeſtivo in Pathmum ſuam ſeceſſu declinavit, & ad tempus latitavit. Poſt Wittebergam rediit, ac porrò doctrinam Euangelii voce ſcriptiſque illuſtravit, nec per Germaniam tantum & regna vicina, ſed per univerſam penè Europam propagavit. Jam in Helvetiâ Zwinglius Glaronâ, ubi jam inde ab anno 1516. prædicarat puriorem doctrinam, ad famoſum Virginis Eremitanæ templum, & hinc Tigurum tranſlatus, concionibus ſuis hanc ſubſtravit hypotheſin: Fidem, vitam, ac vocationem noſtram uni ac ſolo verbo Dei conformem eſſe oportere. De cujus veritate poſtquam ſatis ſuperque confirmaret auditorum ſuorum animos, ad hypotheſin delapſus, quid in Eccleſiæ Romanæ doctrinâ, cultu, ac ceremoniis diſcreparet ab hâc normâ & cum eâ pugnaret, indicavit; atque hâc methodo non ſolum impoſturas nundinatoris Mediolanenſis detexit, ſed etiam receptæ doctrinæ errores, ſuperſtitiones & abuſus redarguit. Summam totius doctrinæ ſuæ Thematis 67. complexus eſt: quæ duabus Synodis, (ad quarum alteram plus minus ſexcenti Eccleſiarum Antiſtites & Sacerdotes confluxerant, non comparentibus licet Epiſcopis Conſtantienſi, Curienſi, & Baſileenſi, qui à Senatu Tigurino invitati erant) diſcuſſa & examinata obtinuerunt; factumque eſt decretum, ut Traditionibus hominum omiſſis purè doceretur Euangelium, è Veteris & Novi Teſtamenti libris. Duo tamen ſingulariter notanda de hâc Reformatione. Unum: quod non Imagines tantum ex templis amovit, ſed ſimul omnes ceremoniarum ſuperſtitiones abrogavit. Alterum: quod errorem corporalis præſentiæ Chriſti in Cœnâ maturè deprehendit, & publicè confutavit: eoque ipſo doctrinam Sacramentorum plenius & dilucidius, quam ante alii, explicavit. Sic igitur divino beneficio, & Lutheri, Zwinglii, aliorumque, qui ceu fidi paraſtatæ in partem operæ venerunt, miniſterio, Sacroſancta Theologia repurgata ab erroribus, primævæ integritati reſtituta fuit. Sed cum Loci Theologici variè diſperſi, & diverſis ſcriptis diverſimodè explicati eſſent, paulatim in unum aliquod corpus doctrinæ redacti ſunt: quod eſſet hypotheſis ſanorum ſermonum in Eccleſiis ac Scholis Euangelicis tradendorum. Quo referenda ſunt Scripta tum publica Eccleſiarum, tum privata Doctorum. Primi generis cenſentur primò Confeſſiones Eccleſiarum, deinde etiam earundem Catechiſmi. Confeſſiones Eccleſiarum vocantur, quibus fidei rationem expoſuerunt, & aliis ſive petentibus,

Period. II. artic. III.

per Zwinglium.

Scripta Theologica

Publica,

Confeſſiones Eccleſiarum.

Period. II. Artic. III. sive calumniis præoccupatis, reddiderunt ipsæ Ecclesiæ: idque exemplo Veterum, qui Symbola universalia & particularia condiderunt & scripta reliquerunt. Ejusmodi plures, diversis temporibus & occasionibus, scriptæ editæque sunt, inde à novâ hâc reformatione. Prima

Bohemica. est Bohemica, ex prioribus repetita, & Ludovico Regi anno 1524. uti diximus, oblata: quæ & Waldensis appellatur, quod summam doctrinæ Waldensium complectitur. Eam deinde auctiorem fecerunt, & quidem anno 32. Georgio Marchioni Brandenburgico petenti, post nimirum 35. Ferdinando I. Regi & 64. Maximiliano II. ejus Filio

Augustana. exhibuerunt. Secunda est Augustana, Augustæ Vindelicorum publico Protestantium nomine scripta à Philippo Melanchthone, à Luthero approbata, & à quibusdam Imperii Principibus, ac Civitatibus Carolo V. Imp. tradita 1530. Annis tamen sequentibus ita repetita fuit, ut nonnulla vel mutarentur, vel clarius scriberentur, adjuncta etiam apologia, quâ adversariorum refutationibus respondetur. Ter-

Argentinensis tia est Argentinensis, sive quatuor Civitatum, Argentinæ, Constantiæ, Memmingæ, & Lindaviæ, harum jussu confecta à Martino Bucero, Wolfgango Capitone, & iisdem Comitiis Augustanis Cæsari

Helvetica I. exhibita. Quarta est Basileensis pro Ecclesiis Helveticis autoritate publicâ Basileæ concinnata, operâ Henrici Bullingeri, Oswaldi Myconii & Simonis Grynæi, ut concordiæ Wittebergensi serviret, anno

Saxonica. 1536. Quinta est Saxonica, composita à Philippo Melanchthone 1551. & ab Ecclesiis Saxonicis, Brandeburgicis, & Pomeranis, nec non aliis vicinis approbata, ut ad Synodum Tridentinam mitteretur.

Würtembergica. Sexta est Suevica, sive Würtembergica, adornata à Johanne Brentio, Ecclesiarum Suevicarum nomine, & in Synodo Tridentina pro-

Gallica. posita anno 1552. Septima est Gallica, scripta ab Antonio Sadeele Parisiis in Synodo Nationali 1559. & biennio post Possiaci Carolo

Belgica. IX. Regi à Theodoro Beza oblata. Octava Belgica pro Ecclesiis Belgicis ad Philippum II. Hispaniæ Regem destinata anno 1561. ut constaret quænam esset eorum fides, qui in Belgio tam atroces persecu-

Anglica. tiones patiebantur. Nona Anglica, in Synodo Londinensi autoritate Episcoporum & Cleri condita anno 1562. & mandatu Reginæ Elisa-

Helvetica II. bethæ publicata. Decima Helvetica posterior, gravibus de causis, & uberioris explicationis gratia priori Basileensi addita decreto publi-

Scotica. co, & ab Henrico Bullingero scripta 1566. Undecima Scotica, à

Polonica. Scoticis Ecclesiis concepta & publicata anno 1568. Duodecima Polonica, consensus testandi causâ cum Confessione Augustanâ atque Helveticâ ab Ecclesiarum Senioribus conscripta anno 1570. Decima-

Palatina. tertia Palatina, à Friderico III. Electore Palatino, nomine & re

Pio

Pio, consignata, sed ab Ecclesia Palatina approbata. Quâ cum conjungi meretur Palatina posterior, evulgata anno 1607. Decimaquarta Frisica sive Embdana ab Ecclesiæ Embdanæ ministris scripta, & à totius provinciæ Frisiæ Orientalis Pastoribus approbata anno 1594. Omnes istæ Confessiones Nationales sunt, vel Provinciales, singularum sive Nationum sive Provinciarum, doctrinam Euangelii profitentium, quarum nomina præferunt. Duæ tamen quodammodo Generales dici merentur, Augustana & Helvetica; quæ non tantum à pluribus Ecclesiis exteris approbatæ sunt, sed etiam ut propriæ earum confessiones receptæ. Consensus verò earum inter se tantus & tam evidens est in omnibus penè doctrinæ capitibus, ut jam olim ad Harmoniam revocatæ, & sub distinctis titulis propositæ fuerint. Confessiones Ecclesiarum comitantur vetere instituto Catecheses, quibus capita religionis Christianæ ad captum rudiorum dialogisticè, sive per interrogationes & responsiones declarantur. Hæ ipsæ quoque sunt plures numero & diversorum temporum. Præcipuæ tamen, Catechismus Lutheri uterque, Major & Minor, Catechismus Buceri duplex, Catechismus Brentii: Gallicus item, Helveticus, Palatinus, Bohemicus: Ex quibus Generales, pluribus simul Ecclesiis communes censeri possunt, Catechismus Lutheri, & Palatinus. Secundi generis scripta sunt, quæ privatâ piorum & doctorum Theologorum industriâ elaborata sunt, ut corpus doctrinæ Theologicæ integrum exhibeant, Ecclesiæ & Scholarum bono. Variis autem nominibus appellari solent: Locorum Communium, Institutionis, Theologiæ ac Methodi Theologiæ, Isagoges, Compendii, Syntagmatis & Systematis Theologici, Corporis doctrinæ, & aliis: quæ tamen omnia unam eandemque rem significant, nempe summariam ac methodicam doctrinæ Theologicæ explicationem. Theologi celebriores in hoc genere scriptionis sunt: Philippus Melanchthon, Johannes Calvinus, Johannes Wigandus & Matthæus Judex, Petrus Martyr, Andreas Hyperius, Wolfgangus Musculus, Martinus Chemnicius, Jacobus Heerbrandus, Benedictus Aretius, Zacharias Ursinus, Georgius Sohnius, Matthias Hafenrefferus, Guilelmus Bucanus, Amandus Polanus, & his vel æquales, vel recentiores innumeri alii; quorum singuli pro donationis Christi mensurâ scripserunt. Præ cæteris tamen tres maximè eminent, Philippus Melanchthon, Johannes Calvinus, & Zacharias Ursinus, quorum Loci Theologici maximè approbantur, & in plurium sunt manibus. Insuper ex Scriptis Philippi peculiare Corpus doctrinæ collectum, & ut forma consensus de Religione, à multis simul Ecclesiis est receptum. His tantis successibus doctrinæ Euangelicæ

Period. II. artic. III.

Embdana.

Catechismi.

Scripta privata.

Papismi contrariæ molitiones.

Period. II. artic. III. gelicæ cingebantur Pontificii, eique non tam impediendæ, quam opprimendæ ac delendæ alia ex aliis consilia coquebant & capiebant. Initio bullis, excommunicationibus, anathematismis, proscriptionibus, immanibus persecutionibus ac piorum martyrum suppliciis tentata res est. Adhibiti deinde docti doli in colloquiis, conciliationibus, ipsorum Euangelicorum à seipsis distractionibus. Hinc ad arma ventum, & excitato funestissimo in Germaniâ bello Ecclesiæ dissipatæ, Ministri earum pulsi, & in exilium acti, patroni ipsi, videlicet Principes ac Magistratus, alii vi capti, alii in servitutem pene redacti; universis autem nova forma Religionis, titulo Interim à Cæsare Carolo V. præscripta. Ad extremum verò ad Concilium Tridenti indictum, sed non semel interruptum, veluti ad Sacram anchoram recursum: in quo, non auditâ parte alterâ, pro libitu Papæ Romani, controversiæ religionis, à Luthero, Zwinglio, eorumque parastatis motæ, prætoriâ autoritate definitæ, & novum corpus doctrinæ Antichristianæ per Canones & decreta formatum, ac horrendis anathematis sancitum fuit. De quo dignum est observatu; Fidem ac religionem, quæ tunc definita fuit, ad placitum Papæ Romani, ceu ad ultimum judicium supremi cujusdam legislatoris, relatam fuisse, absque quo nulla decreta Synodica rata esse possint. Hæc tum forma doctrinæ, ea facies Ecclesiæ fuit. Sicut verò Satanas mox à primâ Ecclesiæ N.T. reformatione factâ per Christum ejusque Apostolos; itemque statim ab alterâ, quæ sub Constantino M. contigit, schismatum ac hæresium zizania seminavit in Ecclesiâ, quibus scissa ejus unitas, & salutaris doctrinæ integritas vitiata fuit, sic nec tum cessavit idem virus spargere, & ipsa renascentis Ecclesiæ incunabula inficere. Schisma illud intelligo, quo primi illi & antesignani Doctores Euangelicorum, Lutherus & Zwinglius, infelici dissidio inter se collisi, & Ecclesiæ nobilissimæ, Saxonica & Helvetica, quas cæteræ velut matrices sectabantur, tristi divortio fuerunt separatæ, occasione levi quidem, nunquam tamen satis deploranda. Cum in Pathmo latitaret Lutherus, Theologi Wittebergenses, consensu Electoris, præeunte Carolostadio, missam privatam abrogarunt, idola removerunt, Eucharistiam sub utroque symbolo celebrarunt, confessionem auricularem, preces ad Sanctos, discrimina ciborum, & id genus alia sustulerunt. Eam mutationem improbavit Lutherus; tanquam præpostero ordine factam, & non tantum authores ejus, maximè Carolostadium, aculeatis concionibus pupugit, verũ etiam Imagines, ceu res adiaphoras, restituit, & ritus Pontificios, ipsamque adeo Elevationem Papisticam multos annos, odio Carolostadii retinuit. Is vicissim, quid in Luthero desideraret, minime dissimulavit; illud ma-

Schisma Sacramentariorum. [margin, beside "nascentis Ecclesiæ…"]

Occasio ejus. [margin, beside "satis deploranda…"]

maximè, quod de Cœnâ Domini non rectè sentiret, statuens pro Transsubstantiatione Consubstantiationem, hoc est, coexistentiam Panis & Corporis Christi in, cum, & sub pane ac vino. Pacis tamen causâ secessit Orlamundam, Thuringiæ oppidum, ad Ecclesiæ ministerium legitime vocatus A. C. 1524. Sed istic, uti Jenæ quoque propter εἰκονομαχίαν turbæ non multo post sunt coortæ; ut Lutherum jussu Electoris eò proficisci oportuerit. Primò Jenam venit, & concionatus est, præsente tum Carolostadio. Pro concione perstrinxit Munzerianos fanaticos, & Sacramentarios εἰκονομάχυς, Carolostadium oblique notans. Quâ de causâ Lutherum convenit in hospitio, cui insigne niger ursus. Ubi post multos inter ipsos sermones, Lutherus dato arrhæ loco nummo aureo, ad scribendum publicè contra se de Cœnâ Domini Carolostadium provocavit, & belli Sacramentarii, cujus proh dolor! ne nunc quidem finis apparet, initium facit. Id actum Jenæ 22 Augusti anni 1524. Biduò post Orlamundam perrexit Lutherus; sed à Carolostadio, quantumvis loci pastore, ne salutari quidem voluit. Reversus domum effecit apud Electorem, ut Thuringiâ ejiceretur. Carolostadius igitur Argentinam, indeque Basileam se recepit, & libellos quosdam perbreves de S. Cœnâ contra Lutherum, inscio Oecolampadio & reliquo Ministerio evulgat. Sententia ipsius erat: Corpus Christi nec esse, nec comedi in Cœnâ oraliter: sed celebrari ibi corporis pro nobis fracti, & sanguinis pro nobis fusi memoriam. Tropicam igitur locutionem in verbis Cœnæ agnovit: tropum verò non satis definivit aut declaravit, nec vocabulum τῦτο ad corpus rectè retulit, quod de pane usurpatur. Libri illi longe lateque sparsi sunt. Sed ad eos Lutherus mox respondit, libro quem inscripsit Contra cœlestes prophetas seu fanaticos. Paulo post Zwinglius etiam & Oecolampadius suam sententiam de Cœnâ Domini editis in lucem libris declararunt: sic tamen ut nec causam Carolostadii susciperent, quam non probabant in omnibus, nec Lutherum lædere aut oppugnare ullo modo cogitarent: sed ut se suasque Ecclesias à calumniis Pontificiorum vindicarent. Hoc verò quum primum intellexisset Lutherus, indignans quemquam reperiri, qui cum Carolostadio præsentiam Christi corporalem in Symbolis Eucharisticis negaret, eodem impetu quo prius Carolostadium, etiam Zwinglium & Oecolampadium adortus est. Dogma autem suum primò ex Verbis Institutionis solùm defendit: & tum una tantum erat controversia de S. Cœnâ. Deinde præter illa Ubique-præsentiam corporis Christi in subsidium adhibuit, & ex unione hypostaticâ duarum naturarum in Christo, & sessione ejus ad

Period. II. artic. III.

Initium à Luthero.

cum Carolostadio.

contra Zwinglium & Oecolampadium.

Period. II. artic. III dextram Patris corpus Christi non minus præsens esse, quam ejus divinitatem in omni loco, ligno, lapide, cantharo, gramine, ac proinde etiam in pane Cœnæ docere & contendere cœpit. Quæ altera fuit controversia de Personâ Christi, ex priore nata, & anno 27. & 28. præcipuè agitata, post rursum abrupta & omissa. Sed priori institit acrius & pertinacius. Cui componendæ Conventus Marpurgi indictus à Landgravio Philippo anno 1529. Habito colloquio inter Lutherum & Zwinglium, Philippum & Oecolampadium, consensus deprehensus, ejusque articuli scripti ferè in omnibus, uno hoc excepto: Num verum corpus & verus sanguis Christi pani & vino Cœnæ corporaliter insint? Utrinque etiam sanctè promissa mutuæ charitatis officia. Qui verò priores ab hâc pactione discesserint, apparet ex Epistolâ Lutheri ad Jacobum Præpositum Bremensem, multò autem evidentius ex literis ejusdem ad Albertum Brandeburgicum & Francofurtensem Magistratum, de Sacramentariis ejiciendis, scriptis. Anno etiam sequente 1530. cum Augustæ Vindelicorum Carolo Cæsari exhibenda esset Fidei Confessio, à Philippo & Brentio scripta, à subscriptione ejus inclusi sunt Argentinenses & socii, horumque Theologi Bucerus & Capito: tantùm quod verba articuli decimi, Corpus & Sanguinem Christi sub specie panis & vini verè adesse & distribui vescentibus in Cœnâ Domini, (quæ Transsubstantiationem apertè sonant,) illi mutare omnino nollent, hi approbare per conscientiam non possent. Unde peculiarem Confessionem, jubente Cæsare offerre coacti sunt. Lutherus quoque anno 33. edito libro de Missâ privatâ, nullâ re ab Helvetiis offensus, eos acerbè perstrinxit. Criminationes istas cum scriptâ Apologiâ amoliri vellent, concordiæ studio eam suppresserunt. Quam tum meditabatur Landgravius, Melanchthone & Bucero Cassellas ad se evocatis A.C. 1535. In hoc Conventu, cum Melanchthon ex declaratione Buceri Helvetiorum de præsentiâ Christi in Cœnâ doctrinam rectius percepisset, Dialogum quoque Oecolampadii de Cœnâ, Patrum testimoniis refertum, legisset, Concordiæ studia & vias amplexus est, & expostulavit cum Brentio, quod is nil nisi Sacramentarios creparet, & omnem cum Helvetiis communionem dissuaderet. Ipsa verò Concordia inita fuit anno sequente 1536. Wittebergæ, de uno illo capite controverso, nempe de Cœnâ Domini; idque inter Saxonicos & superioris Germaniæ Theologos. Helvetii ad eandem invitati à Bucero, primò Confessionem suam de omnibus penè religionis articulis evulgarunt, ut quæ fides sua esset publicè testatum redderent; ac rogarunt Bucerum, ut eam ad Conventum deferre, ejusque interpres esse non gravaretur. Quam quidem quoad

Marginalia: Concordia inita Marpurgi. — rursum rupta. — & Wittebergæ, — (quæ Basileensis prior.)

cætera

cætera approbavit Lutherus, sed de Ministerio Verbi & Sacramentorum uberiorem declarationem postulavit. Eam Basileâ submiserunt ipsæ Civitates Euangelicæ per Helvetiam, mense Novembri anni ejusdem. Lutherus autem respondit anno 37. sequente, ac nihil in eâ se desiderare, & pacem omnibus modis servatam cupere testatus est. Sed Concordia ista uti sincera non fuit, ita duravit vix integrum ab eo biennium. Lutherus enim quo animo esset in Helvetios non obscurè prodidit. Anno quidem 1539. in libro de Patribus & Conciliis Zwinglium Nestorianismi insimulavit, quod Divinam Christi Naturam dolores in morte passam negasset. Rursum anno 1542. libellum dedit de precibus contra Turcas, in quo causam invalescentis ipsorum tyrannidis in Zwinglianos confert. Et anno sequente 43. pessime accepit, quod Tigurini novam Bibliorum suorum Versionem in lucem emitterent. Sed erupit tandem in apertum dissidium. Etenim cum ex Stephano Wildio medico intellexisset in Misnia se de Zwinglianismo suspectum, quod Landgravii suasu Elevationem Sacramenti abrogasset, exacerbatus sermone contra Sacramentarios ac Tigurinos inprimis scribere instituit, & anno 44. parvam suam Confessionem edit: in quâ non modo vehementer in Zwinglianos invehitur, sed eos etiam palam hæreticos, Sacramentorum hostes, & æternum damnatos appellat. Cui, dissuadente licet Calvino & ut Luthero seni parceretur, petente, honoris sui tuendi causâ, modestè tamen, Tigurini respondent, Et Lutherum tandem nimiæ suæ vehementiæ pœnituit, ut Melanchthoni ante mortem ipse testatus fuit, quæ incidit in 18 Februarii anni 1546. Hæc est series Controversiæ superstite Luthero de Cœnâ Domini, & aliquando etiam de Personâ Christi. Ex eo autem per bella & motus intestinos Germaniæ quies fuit, ad annum usque 1552. quo Joachimus Westphalus Pastor Hamburgensis, primus eam turbavit, edito libello, cui titulum fecit: Farrago confusanearum ac inter se dissidentium opinionum, ex Sacramentariorum libris congesta: quem opposuit consensui nuper facto inter Helveticas & Gallicas Ecclesias, Bullingeri & Calvini operâ, in negotio Eucharistico. Accesserunt deinde alii qui controversiam intenderunt, Flacius Illyricus, Johannes Wigandus, Tilemannus Heshusius, & præcipuè Johannes Brentius & Jacobus Andreæ Smidlinus: qui alteram illam controversiam de Personâ Christi, inde ab anno 1529. sepultam, veluti ab inferis revocarunt: inprimis à morte Philippi Melanchthonis, quæ incidit in 19. Aprilis 1560. Ideoque quadriennio post 1564. Maulprunnæ de Ubiquitate Corporis Christi, & de sensu Verborum Cœnæ institutum Colloquium inter

Period. II. art. III.

iterum rupta à Luthero

Dissidia renovata,

Period. II. art. III. & aucta. Theologos Palatinos & Würtembergicos, & de his scriptis adversariis diu multumque disputatum. Paulatim verò alia quoque doctrinæ capita alendis infelicibus dissidiis in contentionem adducta: etsi in illis ipse Lutherus diversum sensit. Nam anno 1580. prodiit Liber Concordiæ, ubi de quatuor potissimnm disceptatio instituta, de Cœnâ; Personâ Christi, Baptismo, & Prædestinatione. Anno 1586. Colloquio Mompelgartensi inter Theodorum Bezam & Jacobum Andreæ non solùm illa discussa fusius, sed etiam de statuis seu idolis, de fractione panis, & baptismo mulierum disceptatum fuit. Imprimis tamen caput de Prædestinatione, & ei annexa de Libero arbitrio, gratiâ, perseverantiá agitatum, ac magná specie coram populo traductum est: maximè postquam Samuel Huberus ab Helvetiis ad Wittenbergenses transiit. Unde magis aucta dissensio, quam Polycarpus Liserus & Ægidius Hunnius in Comitiis Ratisponensibus A. C. 1594. in sedecim articulis affirmarunt consistere, de quibus sibi cum Pontificiis consensus esset, simul professi satius facturum qui ad Pontificios, quam qui ad Calvinistas defecisset. Ex eo non jam certis locis circumscriptæ controversiæ, sed per totam Theologiam distributæ à Conrado Schlusselburgio, Philippo Nicolai, Luca Osiandro, Alberto Grawero, Balthasare Mentzero, Henrico Eckardi, & aliis; ut alia plane Theologia Calvinianorum esse jactaretur, quæ nihil sanctum inviolatumque relinqueret, & nec Deum in cœlo, nec Diabolum in inferno agnoscerent aut metuerent. Quas calumnias Deo *καρδιογνώστῃ* judicandas committimus & commendamus.

Hæreses Diximus de Schismate ipsorum inter se Euangelicorum. Restat ut de Hæresibus tam Anabaptistarum, quam Socinianorum agamus. Qui etsi ab utrisque, Euangelicis & Pontificiis secesserunt. & segreges cœtus habuerunt, illis tamen præ his infesti fuerunt, atque Euangelicorum potissimum doctrinam oppugnandam sibi proposuerunt. Causa duplex fuit: Una, quod etsi idololatriam Pontificiorum ipsi quoque improbant, tamen cæteris fidei dogmatis, de peccato originali, libero arbitrio, gratia ac prædestinatione, bonis operibus, perfectione hominis, incertitudine salutis, apostasiâ Sanctorum, iis magis affines sunt, quam Euangelicis; quorum hîc, juxta Lutherum & Zwinglium, consentiens est professio. Altera, quod Pastores & Doctores Euangelici voce ac scriptis nascentibus hisce hæresibus atque hæreticis sese opposuerunt, eorumque errores detexerunt & refellerunt, Pontificiis interea aut altum stertentibus, aut pro suâ tantum hierarchiâ pugnantibus. *Anabaptistæ* exorti sunt in Saxoniâ & Thuringiâ A. C. 1521. autoribus Nicolao Ciconiâ seu Storck, &

Anabaptistarum,

Thomâ

Thomâ Muntzero præcipuè qui uti famosior est altero ob latè sparsa furoris sui semina, & concitatum bellum Rusticum, ita sectæ nomen dedit, ut Munzeriani vocarentur. Hic absque vocatione Ministerium docendi invasit, simulans enthusiasmos & divinas revelationes, ac suos hortatus est, ut fugientes peccata manifesta jejuniis edomarent carnis lasciviam, vultu tetrico & barbâ intensâ tristitiam animi, rudi vestitu autem ac pauciloquio humilitatem testarentur; quæ esset vera carnis mortificatio & pietatis exercitatio. His artibus cum autoritatem sibi parasset inter suos, nova dogmata promere ac proponere cœpit: Pædobaptismum non esse divinitus institutum, eoque rebaptizandos esse, qui in primâ infantiâ tincti: unde Catabaptistarum & Anabaptistarum nomina: Conjugium infidelium, hoc est, à sectâ suâ alienorum esse fornicationem, ac Diaboli lupanar: Deum somniis ac visionibus nobis patefacere suam voluntatem; Scripturam non esse verbum Dei, sed illud quod intus inspiretur, ac cœlitus ex ipso Dei ore procedat: Deum novissimo hoc tempore novum regnum moliri, in quo deletis impiis, id est Principibus & Magistratibus, ac præcipuè Episcopis, soli justi sanctique regnaturi essent: Denique libertatem Christianam esse quidvis sentiendi, prophetandi, agendique licentiam. Hæc insano furore non tantùm docebat Cygnææ & Alsteti, sed etiam editis libris in universam Germaniam disseminabat. Ejectus Alsteto in Helvetiam proficiscitur, quos potuit in errorum suorum casses pertrahens. Sed mox in Thuringiam reversus Mulhusium sibi delegit, ubi novam Ecclesiam conderet; vel potius sedem statueret belli rusticani: quod ipso incentore anno 1525 exarsit, nec ipsius solius supplicio, sed multorum millium in bello hoc cæsorum sanguine restinctum est. Cæterum inter eos, quos in Helvetiâ corruperat, præcipui erant, Balthasar Hubmejerus, Felix Manzius, Conradus Grebelius, Laurentius quidam, Wolfgangus Ulmianus, & alii: qui Anabaptismum docuerunt Tiguri, exercuerunt, & in publico colloquio contra Zwinglium defendere ausi sunt. Idem Walshuti, Basileæ, Schaphusi, Bernæ, Sangalli actum. Ab Anabaptismo autem progressi longius in alios atque alios errores lapsi sunt. Justitiam operum urgebant majori zelo, quam ipsi Pontificii. Exegerunt publicam omnium peccatorum confessionem, quantumvis gravium vel occultorum. Docuerunt ut Christiani pueris se moribus, gestibus, sermonibus conformarent: alii nudi incesserunt. Negarunt Christianos posse Magistratum gerere, aut bella suscipere; improbarunt juramenta. Cum autem tumultibus omnia replerent, & multa atrocia patrarent, cum connivere Magistratus amplius non posset, edictis & pœnis hominum

Period. II. artic. III.

autor Munzerus.

dogmata.

propagatio,

per Helvetiam,

Period. II. artic. III. per Moraviam.

istorum petulantiam compressit. Ex Helvetiâ igitur partim in Moraviam, partim in Rhenanas provincias sese infuderunt. In Moraviâ magno ære sedes & hospitia redemerunt à Baronibus & Nobilibus illius provinciæ. Primi Ecclesiæ Anabaptisticæ conditores istic celebrantur Jacobus Hutterus & Gabriel Scheldingius: qui territi aliorum casibus quieti se continebant, interim dogmata fere eadem tuebantur. Hi discipulos suos ablegarunt in provincias vicinas, Silesiam, Poloniam, Austriam & Bohemiam, qui fraudibus suis & imposturis maximam hominum multitudinem contraxerunt, effeceruntque ut bonis suis divenditis, & in manus Gabrielis Hutteriq; traditis durissimam in Moraviâ servitutem servierint. Quæ bonorum inter eos communionis prima origo fuit, quæ ceu in Platonicâ quadam republicâ ibidem hodieque perdurat. Sed cum inter se non convenirent de omnibus, in duas mox factiones dissilierunt: quarum una Hutterianorum, altera Gabrielistarum, dicta fuit à primis illis doctoribus. Ad Rhenum verò passim serpebant per Civitates & simpliciores seducebant: præcipuè tamen Wormatiæ & Argentinæ. Wormatiæ in publicum prodiit Jacobus Cautius, Ecclesiæ ibidem Minister, anabaptistico veneno infectus, qui septem thesibus totidem errores Anabaptistarum publicè proposuit, atque insuper proprium dogma de satisfactione Christi propugnavit, quam exemplarem solùm dixit, idolum ex Christo facere affirmans, qui aliter loquerentur aut crederent. Confutatus quidem fuit contrariis thesibus duorum Collegarum suorum, atque urbe etiam ejectus, virus tamen suum in Palatinatum, maxime in præfecturam Alzeanam, effudit A.C. 1527. Sectatores enim istic complures nactus est, qui diu ibidem manserunt, & cum Moravicis præcipuè communionem coluerunt. Ex his fuerunt, qui anno 1571. Francothalii, præsente ipso Electore Frederico III. Pio cum Theologis Palatinis publicè disputarunt. Argentinæ vixit celebris Doctor Anabaptisticus, Melchior Hofman, qui inde anno 1528. Embdam migravit, & brevi tempore illic cœtum trecentorum utriusque sexus collegit. Sed quadriennio post, monitu hominis fanatici, discipuli sui, Argentinam rediit, & cum Argentinensibus Theologis publicâ disputatione congressus, & convictus, cum non desineret visiones jactitare, & blasphemias eructare, in custodiam datus ibidem mortuus est. Capita doctrinæ, Argentinæ & Embdæ traditæ, erant: Pædobaptismum esse ex Diabolo; eoque Anabaptismo opus: Salutem positam esse in nostris viribus: qui scientes aut volentes peccarunt post acceptam semel gratiam, his nullam veniæ spem superesse: Sermonem Dei non assumsisse carnem ex Virgine Mariâ, sed ipsum factum esse carnem.

ad Rhenum.

Quam

Quam controversiam ipse primus movit. Quum Embdâ discederet. Episcopum loco suo designavit Johannem opificem, qui ortâ inter suos controversiâ inde concessit Amsterodamum, Harlemum & Leidam, sicque Anabaptismum in Hollandiam intulit. Sed Harlemi emersit novus propheta Johannes Matthias, pistor, subdolus, audax & ore promtus, qui novis enthusiasmis se jactitavit, nova mysteria crepans, & discipulos fecit: quos impositione manuum consecratos novo operi, binos & binos amandavit in Westphaliam, Frisiam, Transisulaniam, & Hollandiæ civitates. Ex iis fuêre, qui occupato Monasterio Johannem à Leiden sartorem, Regem Anabaptistarum renunciarunt, & multa istic immaniter egerunt, anno 1534. meritis pœnis coërciti: itemque qui Amsterodami & per Frisiam populares tumultus concitarunt, & sursum deorsumque omnia versarunt. Alii verò horrendas blasphemias offuderunt, & veteres Nicolaitarum & Gnosticorum abominationes ex orco revocarunt: quorum principes David Georgius, & Henricus Nicolai, Libertinismi autores. Propterea cum secta Anabaptistarum malè audiret, & malè passim mulctaretur, Menno Simonis, unde Mennonitæ denominantur, & cum ipso alii Doctores Anabaptistici, habitâ deliberatione omnia illa rejecerunt, & enthusiasmos quoque repudiarunt: cœtusque suos ad vitam pacate agendam & sanctitatem hortati sunt. Errores tamen retinuerunt de Pædobaptismo, de Juramento, Magistratu, Divortio, & Incarnatione Christi. Hi novos Doctores ordinarunt, qui secundum formam à se probatam docerent. Sed ortis inter ipsos controversiis de Incarnatione Christi, deque Excommunicatione & communione cum excommunicatis, in varias partes distracti sunt, & levissimis occasionibus adhuc distrahuntur: ut non tantum abstineant mutuâ vitæ consuetudine, sed etiam rebaptizent ab unâ ad alteram transeuntes. Hinc diu nulla communis Confessio inter ipsos obtinuit, ut meritò Ecclesia ipsorum Babel, doctrina autem farrago malè sanorum ac malè cohærentium dogmatum appelletur. In Colloquiis tamen Francothalensi anno 1571. Embdano 1578. & Leovardiensi 1596. habitis, pleraque capita sententiæ ipsorum in lucem protracta: & novissime Confessioni communi inserta fuerunt; quæ primum edita anno 1617. & triennio post 1620 repetita fuit. De cujus tamen consensu & approbatione per omnes Anabaptistarum cœtus, nonnulli adhuc summo jure ambigunt.

Period. II. artic. III.

per Belgium

Sociniani à Lælio ac Fausto Socinis, patruo ac nepote, præcipuè tamen ab isto, nomen sortiti sunt, initis Neo-Arriani, Tritheitæ, Samosateniani ac Photiniani nuncupati. Horum hæresis ut à diversis

Socinianorum hæresis.

pro-

Period. II. art. III. profecta est autoribus, ita non simplex est & unica, sed multiplex, potissimùm tamen ex Samosatenianismo & Pelagianismo simul conflata, eoque pestilentior & nocentior cæteris. Certè præter inane nomen vix quicquam retinet fidei ac religionis Christianæ, cum tamen proh dolor! latissime spargatur inter Christianos, eisque passim facillimè obrepat. Pretium igitur operæ erit, si de ortu ejus ac progressu paucis disseramus. Scopus ejus. Qui primi hæreseos hujusce Doctores memorantur, id sibi studio fuisse professi sunt, ut quæ deessent Reformationi porrò supplerent, & totum genus doctrinæ dissentientibus inter se conciliandis prudenter accommodarent. Laudabant in Luthero & Zwinglio: quod S. Scripturas in usum revocassent, minuissent autoritatem Papæ Romani, imagines & idola templis ejecissent, variasque superstitiones à majoribus acceptas sustulissent. Addebant verò reliquos esse errores nonnullos in doctrinâ, atque inprimis in palmario illo capite de Deo, nondum animadversos à primis informatoribus, qui deinceps sint corrigendi. Præterea & illud notabant, doctrinam Euangelicam non satis aptam esse ad concordiam sive cum infidelibus sanciendam, sive inter ipsos fideles servandam. Mahometanos & Turcas maxime offendi dogmate illo Trinitatis: absque quo facile accessuri Christianis, vel saltem vim & arma in eos omissuri sint. Ipsos verò Christianos, tam variè dissectos, nunquam reconciliatum iri, nisi contenti articulis fundamentalibus & necessariis, qui paucissimi sint, in articulis non-fundamentalibus, cujusmodi sint longe plurimi adeoque omnes controversi, alii alios tolerent. Quod articulorum Theologorum discrimen receptâ doctrinâ non explicatur. Talis ergò scopus fuit in movendâ ac spargendâ hæresi. Cujus præcipui autores fuére: Autores. Michael Servetus, Valentinus Gentilis, Lelius ac Faustus Socini. Mich. Servetus. Michael Servetus, qui & Revetus dictus, ex Arragonibus Hispanus, in scholis Mahumetanorum & Judæorum institutus, venenum Arrianum ex Africâ in Hispaniam ac Galliam retulit. Is se summum orbis terrarum prophetam, nondum annos natus vigintiquinque prædicavit, ac sub ementito Villanovani nomine fidem Trinitatis impugnare instituit. Scripsit contra Deitatem Christi, & de erroribus Trinitatis, nec non de Christianismi restitutione. Quibus in libris negat distinctionem realem personarum in Deo: fingit diversos modos, quibus unus ille Deus se repræsentarit, & pro quibus variè denominari voluerit. Negat quoque ante incarnationem Christum exstitisse, nisi per ideam in mente Dei. Similes blasphemias complures habet, tam de illo, quam de aliis doctrinæ Christianæ capitibus. Ob quas captus Genevæ, cum ne in vinculis quidem resipisceret, vivus crema-

tus

tus est A. C. 1553. Valentinus Gentilis Consentinus, ex Italia oriundus, in contrarium lapsus errorem, pro tribus personis tres Deos, cum Tritheitis, commentus est. Patrem dixit essentiatorem Filii & Spiritus Sancti, qui aliam à suâ essentiam utrique communicarit; ipsos essentiatos: Solum Patrem esse αὐτόθεον, apud quem unum Deitatis monarchia resideat; Filii autem & Spiritus S. Deitatem defluere ac decidi ab aliâ Deitate. Convictus non tantum abjecit, sed etiam ejuravit hæresin, ac de eâ pœnitentiam publicam Genevæ egit. Post ad ingenium rediit, scriptoque publico eam defendit, ac disseminavit in Helvetiâ, & Poloniâ. Tandem verò etiam capite luit Bernæ Helvetiorum A. C. 1566. Lælius Socinus Senensis, Marii JC. filius, relictâ patriâ Genevam, & hinc Tigurum migravit. Vir subtili sed Academico ingenio ad omnia in religione movenda ac novanda, & tamen ita tecto ac hypocritico, ut deprehendi non posset. Duo omninò contulit ad novam hæresin formandam. Unum, quod Samosatenismum sive Photinianismum primus ab orco revocavit in Ecclesiam, & sociis dissentientibus suggessit commendavitque. Alterum, quod Pelagianismum quoque cum eo copulavit, cujus indicia manifesta sunt in quæsitis ad Calvinum. Nihil edidit sub nomine suo. Ipsius tamen est Farrago sententiarum contra hæreticorum blasphemorum supplicia, sub Martini Bellii nomine edita. Commentarius item in 1 caput Johannis. Reliqua ipsius ex Dialogis Ochini cognosci queunt. Faustus Socinus, Lælii ex fratre nepos, Senæ natus fuit A. C. 1538. cum patruo autem Genevam primò, inde Tigurum migravit. Ingenio erat excellenti, sed Academico & Sophistico: eoque peridoneus absolvendæ hæresi, quam alter meditabatur ac parturiebat. Informatorem Basileæ nactus est Sebastianum Castalionem, eâdem lue infectum: sub cujus disciplinâ in linguis, logicis & Theologicis haud vulgariter profecit. Diu latuit priusquam prodiret in lucem, ac partibus se in Poloniâ jungeret: ut mox dicetur. Præter varii generis scripta, tria sunt, quæ efflorescenti sectæ suæ præstitit. I. quod dissidentes Neo-Arrianorum opiniones ad Photinianismum contraxit, cumque solum inter suos stabilivit. II. quod corpus doctrinæ Theologicæ integrum, omnibus partibus absolutum, concinnavit, & variis libellis publicavit. III. quod etiam certam formam gubernationis ac disciplinæ complexus est, & in cœtus Socinianos introduxit. Cætera alibi exsecuti sumus. Hæc de Hæresiarchis. Nunc ipsius hæreseos progressum audiamus. Sumto Genevæ supplicio de Serveto, ac Valentino quoque Gentile in custodiam tradito, & ad palinodiam adacto, Georgius Blandrata Saluciensis, & Paulus Alciatus Mediolanensis, Itali ambo,

Period. II. artic. III. Valent. Gentilis.

Lælius Socinus.

Faustus Socinus.

Propagatio per

Period. II. artic. III. inde aufugerunt in Poloniam: partim quod eo in regno major esset de religione dissentiendi libertas: partim quod Aula Polonica propenso esset favore in Italos, propter Reginam Bonam, ex Italiâ oriundam: quæ nupta fuerat Sigismundo I. Regi Poloniæ, & ei pepererat filium Sigismundum Augustum, in regno successorem, filias item Isabellam & Annam, felicibus nuptiis elocatas, illam Johanni I. Hungariæ Regi ac Transylvaniæ Principi, unde Johannes II. natus est: hanc verò Stephano Bathorio Principi Transylvaniæ, post Poloniæ Regi. Venerunt

Poloniam, in Poloniam A. C. 1559. hospitium nacti apud Franciscum Lysmannum Corcyræum, qui Reginæ Bonæ quondam à concionibus fuerat: sed exutâ cucullâ ad Orthodoxos transierat. Quod & hi fecerunt, dissimulatis dogmatis hæreticis. A. C. 1560. de Mediatore mota quæstio à Francisco Stancaro Mantuano. Cui ita sese opposuerunt, simul ut aliis, clam licet, instillarent: Christum secundum naturam divinam non tantum Mediatorem, sed etiam Patrè minorem esse: item, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum non esse unum Deum; verum Patrem esse essentiatorem, Filium & Spiritum Sanctum essentiatos, atque adeo essentiâ diversos ab ipso. Quæ Valentini Gentilis hæresis erat; qui ipse quoque in Poloniam concesserat, Genevâ elapsus. Contrariam autem sententiam tuebatur Bernhardus Ochinus, ob editos impurissimos Dialogos à Tigurinis & Basileensibus Helvetiâ ejectus. In cujus subsidium Lælius Socinus Tiguro submisit libellum pro amplectendo Samosatenianismo sive Photinianismo à se scriptum, & à Castalione expolitum. Sic in partes itum. Alciatus autem progressus longius Mahometismum sectari & profiteri cœpit. Quæ ubi Sigismundo Augusto innotuerunt, omnes hosce regno excedere jussit A. C. 1565. Ipsi igitur in varia dilapsi. Valentinus Gentilis per Moraviam & Austriam rediit in Helvetiam, Bernæ plexus anno sequente 1566. Alciatus ad Turcas profugit. Ochinus ad Anabaptistas transiit in Moraviam, ac ibi mortuus est. Blandrata se recepit in aulam reginæ Hungariæ, ac hujus favore filii, Principis Johannis II. medicus factus est.

Hungariam & Transylvaniam, Facile fuit impostori inficere Principem, ac in partes abripere. Per quem id deinde effecit, ut amoto Pastore Orthodoxo, heterodoxus ei surrogaretur, nomine Franciscus Davidis: qui dogmata Samosateni & sequebatur ipse, & Blandratæ quoque persuasit. Dici non potest, quam brevi tempore Transylvaniam pervaserit nova hæresis, & inde in Hungariam quoque infuderit: quinimò etiam transierit in

Germaniam, Germaniam; idque per clandestina literarum commercia, quæ Blandratæ cum multis viris doctis erant. In Palatinatu anno 69. & 70. detecta quorundam conspiratio, ac pro merito vindicata. Eodemque tem-

tempore Maximilianus II. Imperator Comitiis Spirensibus gravem de aliis nonnullis adhuc latentibus querimoniam instituit. Cæterum in Poloniâ animum resumsit, ac latius licentiosiusque grassata est, postquam Stephanus Bathorius Transylvanus per legatos, & hunc quoque Blandratam, regnum Poloniæ ambivit, atque impetravit A. C. 1576. Tum etiam ipse Faustus Socinus, qui eousque substiterat Basileæ, ac anno 70 scriptum anonymum de autoritate Scripturæ, tanquam Isagogen in totam Samosatenianorum Theologiam publicarat, de migratione in Poloniam cogitare cœpit, ac paulatim se aperire publicè. Quippe anno 77. & 78. dissertationem de Christo Servatore cum Jacobo Coveto scripto instituit. Annis sequentibus in Poloniâ partim Cracoviæ in urbe regiâ, partim ruri degens, editis variis libellis tum illa ipsa tum alia dogmata defendit ac vulgavit. Ex eo Rakoviæ fixit Ecclesiæ suæ sedem, sub Nobilibus: ubi doctrinæ corpus constitutum, Disciplina severa sancita, Scripta varia procusa fuerunt: quibus Ecclesiæ Anti-Trinitariorum per Poloniam, Transylvaniam & Hungariam conjunctæ confirmatæque sunt, uno duntaxat dogmate de adoratione Christi inter se discrepantes: Quod anno 1584 in Transylvania à Francisco Davidis motum fuit. Ut verò longius disseminarent doctrinam suam, emissarii sæpius ablegati in Germaniam, Belgium, Angliam, & Galliam: qui libros spargerent, atque ad sententiam suam amplectandam alios sollicitarent. Quod in Belgio factum anno 1594. à Christophoro Ostorodo & Andreâ Vaydovio. Istiusmodi verò scripta, etiam vernaculâ linguâ, ab incautis lecta, tum Anabaptistas, tum Novatores quoque adstipulatores repererunt, vel saltem minus ab ipsorum dogmatibus alienos reddiderunt. Et hæc de hæresibus hujus articuli hactenus.

Period. II. art. III.

Poloniam rursum.

Belgium.

LOCUS SECUNDUS

De

VERBO DEI,

SIVE DE

SACRA SCRIPTURA.

DOCTRINA Religionis, quam Theologiam appellamus, est res perdifficilis, abstrusa, & nisi Deo revelante imperv estigabilis. In eo quippe sita est tota, ut Deum rectè agnoscamus, riteque colamus. Sed agnitionem veri Dei nec perspicacia sensuum, nec rationis acumine assequimur: qui lucem habitat inaccessam, quem nemo vidit unquam nec videre potest, 1 Tim. 6. v. 16. Ut meritò exclamet Aristoteles oculatissimus rerum naturalium indagator: Intellectum mentis nostræ ad cœlestia ac divina se habere, quemadmodum vespertilionum oculi ad lumen diei: lib. 2. Metaph. c. 2. Cultus verò ille demum genuinus est ac legitimus, qui conformis est sanctæ naturæ & justæ voluntati ipsius; quóque ipsum gaudere ac delectari constat. Animadvertit hoc Socrates, omnium mortalium olim habitus sapientissimus, qui referente Augustino, dicere solitus est: Unumquemque Deum sic coli oportere, quòmodo se ipse colendum esse præceperit. Cui subjungit Augustinus, alio modo Deum colentes, quam quomodo se colendum ipse dixerit, non utique illum colere, sed proprii cordis figmentum duntaxat. Quod certius multò Vocis divinæ autoritas passim in V. & N. T. comprobat. Quare ad Deum rectè cognoscendum riteque colendum divinâ revelatione, certoque Dei Verbo opus est: quo se nobis patefaciat, naturam, voluntatem & opera sua nobis declaret: quodque Verbum, tanquam unicam fidei cultusque normam, nos pressè & examussim sequamur, ne incerto cursu vagantes, in exitialium errorum scopulos impingamus. Hujusmodi Verbum nullo unquam tempore, nullâ hominum ætate passus est deesse Ecclesiæ suæ: licet nec eodem semper modo fuerit

pro-

propositum, nec æquali aut revelationis mensurâ, aut evidentiæ luce dispensatum. Period. I. V.T. art. I.

Primâ Ecclesiæ Veteris Periodo, Primoque periodi hujus *Articulo*, à Creatione ad Diluvium, Deus solâ vivâ voce partim suâ, partim Patriarcharum, in tradendo Verbo suo, ac promulgandâ & conservandâ Religionis doctrinâ usus est. Ipse quidem legitur allocutus primos nostros Parentes in Paradiso, ante & post lapsum, Gen. 2. & 3. capp. Cainum quoque ipsemet dehortatus est à fratricidio, eoque patrato ejus pœnam denunciavit, cap. 4. Novissime affatus est Noachum 120 annis ante, & iterum sub ipsum diluvium, ejus causas aperiens, simulque omnibus resipiscentiam, Noacho verò quæ ad conservationem ipsius pertinerent, imperans, Genes. 6. & 7. capp. Patriarchæ ante diluvium decem numerantur, Adam, Seth, Enos, Kainan, Mahaleel, Jered, Henoch, Methusalem, Lemech, & Noah, Genes. 5. Hi non tantum familiarum suarum capita, sed etiam Ecclesiæ ex iis collectæ Doctores fuerunt, & Verbum Dei, ab ipso acceptum, vivâ voce prædicarunt. Et licet naturâ peccatores, gratiâ verò Dei ex parte solum regeniti essent, tamen in ministerio docendi sic extra ordinem gubernati sunt, & afflati Spiritu Dei Sancto, ut errare in doctrinâ Religionis nequaquam potuerint. Certè Adamum, Henochum, Lemechum, & Noachum, præconem illum justitiæ 2 Pet. 2. v. 5. Prophetas fuisse ex historiâ clarum est, Gen. 2. & 5. capp. De cæteris quoque res obscura non est, aut difficilis probatu. Denique iidem Patriarchæ singulari Dei benignitate in aliquot secula vitam produxerunt, non tam ad generis sui propagationem, quam ut essent lumina & columina Ecclesiæ, & vivæ Dei bibliothecæ: & acceptam à Deo doctrinam pluribus impertirent, & à mundi corruptelis vindicarent. Memorabile est quod Semus anno 98 ante diluvium genitus, non tantum Noachi Patris, & avi Lemechi, sed etiam proavi sui Methusalem, qui plusquam 340 annos ipsum Adamum audiverat, supra 80 aut 90 annos discipulus fuit: qui postea doctrinam cœlestem propagavit ad tempora usque Jacobi, & annum ætatis ejus 50. Ut licet inter Adamum & Jacobum sint generationes viginti & una, tamen Jacobus dici possit quartus ab Adamo. Sic ergò vivâ voce, sive solâ traditione quasi de manu in manum transmittebatur doctrina Religionis, absque omni subsidio & adminiculo scriptionis. Autor est Josephus lib. 1. Antiq. cap. 3. circa finem, Sethum ejusque filios, memores duplicis mundi interitus per diluvium aquarum, & per incendium ignis, columnas duas, lateritiam & lapideam sive marmoream, excitasse, quibus motuum cœlestium doctrinam, & alia artium inventa inscripserint: ut si

[Margin notes: Periodus V.T. prima, Artic. I. Verbum Dei promulgatum à Deo ipso, — à Patriarchis. — sine Scripturâ.]

Period. I. artic. I. lateritia columna imbribus deleretur, lapidea rerum conscriptarum memoriam conservaret, & posteris traderet: quam suo adhuc tempore in Syria exstitisse ait Josephus. Rei Fides penes autorem esto. Moses id totum prætereit. Artium verò ac multarum rerum inventionem Cajinitis, hujus seculi filiis, adscribit Gen. 4. Alii volunt librum illum, qui Henochi nomine inscribitur, circa hæc tempora ab ipsomet fuisse scriptum. Sed dubio procul apocryphus est, utpote plenus fabularum, attestante etiam Augustino lib. 15. de C. D. cap. 21. Quanquam autem Augustinus non diffitetur, Henochum divina nonnulla scripsisse, ratio tamen, quâ movetur, nimis est diluta, nempe quia Judas Apostolus prophetiæ ejus, quæ jam non exstat, meminit v. 14, 15. Atque Judas non dicit scripsisse Henochum, sed prædixisse ea, quæ Apostolus ibi citat. Prædictio autem ista traditione fuit propagata, haud secus quam alia Dei oracula, in Sacras literas deinceps relata. Ergò Verbum Dei solâ tam ipsius quam Patriarcharum voce tum sonabat ac docebatur in Ecclesiâ: quod etiam Cain hypocrita à parente Adamo accepit. Postquam verò à facie Dei, ejusdem sententiâ, exclusus fuit, etiam à puritate Verbi divini cum cœtu suo discessit; & tunc veram doctrinam depravavit, tum falsas opiniones ei assuit ex suggestione Satanæ; qui idem parentes ipsius initio impulerat ad apostasiam à Deo. Ex quo duplex fuit Theologiæ Cajinitarum principium, Traditio divina humanitus corrupta, & Revelatio Satanica cum eâ copulata. Unde quæ dogmata fidei ac cultus exstructa sunt, & ceu pestilentes fructus à venenatâ radice germinaverint, sequentium locorum historia docebit. Sed etiam Filii Dei, pii Sethi propago, postquam connubiorum societate Cajinitis, qui Filii hominum appellantur, sese miscuerunt, in doctrinâ pariter & cultu à traditione cœlesti deflexerunt, suasque vias immane quantum corruperunt. In quo exemplaris fuit depravatio Verbi Dei, & defectio ab eo: quod Gen. 6. cap. non uno loco confirmatur. Nam ex eo quod v. 3. Deus dicit, Spiritum suum non disceptaturum cum hominibus in seculum, satis apertum est, Verbum & ministerium ejus per hominum contumaciam inefficax fuisse ad convictionem. Porrò v. 5. testatur auctam malitiam, & omne figmentum cogitationum cordis humani tantummodo malum fuisse omni tempore, significat magis sese obfirmasse homines contra Verbum Dei, subjici illi atque ab eo regi nolentes, ac sibi figmentis suis blandientes. Denique v. 11, 12. dicitur corruptam fuisse terram coram Deo, & impletam violentiâ, quia omnis caro viam suam super terram corruperat: abjecto omni metu Dei, verbique ejus reverentiâ ruentibus universis in quævis

[Margin notes: Liber Henochi apocryphus. — Apostasia à Verbo Dei Caini, — posterorum Sethi.]

vis flagitia ac ſcelera. Fuitque hæc apoſtaſia non ſolum à Lege ejuſque normâ, verum etiam ab Euangelio; quod primo quoque mundo prædicatum fuit, teſte Petro 1 Epiſt. 4. v. 6. Spiritu Chriſti per Noachum homines invitante ad reſipiſcentiam cap. 3. v. 19, 20. (qui hinc Præco juſtitiæ appellatur 2 Petr. 2. v. 5. tum legalis, tum Euangelicæ inprimis, quæ ſola valet apud Deum:) Sed per inobedientiam hominum repudiatum eſt: quam tandem poſt centum & viginti annorum tolerantiam immiſſo univerſali diluvio ſeveriſſimè Deus vindicavit. Period. I. artic. I.

Mox à Diluvio *Secundo* primæ Periodi *articulo*, etſi ſuperſtes eſſet Noach, qui patefactiones divinitus ante factas, & à Patribus traditas fideliter conſervarat, & ſuis tradebat, viſum tamen Deo novâ revelatione Verbum ſuum repetere, novâ acceſſione amplificatum, & ad ejus obedientiam paucos illos, tanquam novi mundi propagatores arctius obſtringere. Ita nobis deſcribitur Gen. 8. & 9. capp. Erat Verbum hoc omnibus filiis Noachi commune: tamen cuſtodia ejus, tanquam ſacri depoſiti, in orbis Gentiumque diviſione, anno poſt diluvium 102 inſtitutâ, Semo peculiariter fuit concredita, ex quo Meſſias naſciturus, & in cujus poſteritate ſucceſſio Eccleſiæ continuanda erat Unde Deus Semi vocatur à Noacho, in ejus familiâ tentorium Eccleſiæ quaſi figitur, & hujus genealogia continuâ ſerie deſcribitur. Negari enim non poteſt, diutius & purius conſervatum fuiſſe inter filios ac nepotes ipſius, quam inter Japheti ac Chami poſteros; qui ſeparati à Noacho & Semo, & in ſuas ſedes locorum intervallis longius diſſitas profecti, Verbi divini lucem paulatim amiſerunt: ut poſt dicetur. Sed tamen ne quidem inter ipſos Semi poſteros, etiam eos qui Chriſti majores erant, diu expers labis & corruptelæ fuit. Etenim Tharah, pater ipſius Abrahami, Ure Chaldæorum degens cum ſuis, circa annum 250 à diluvio, jam à Verbo illo diſceſſerat, & cultui idolorum ſe addixerat: teſte Joſuâ cap. 24. v. 2. Non ajo in totum abjeciſſe traditionem veræ doctrinæ, ſed admixto fermento humano eam corrupiſſe & adulteraſſe. Ut Verbum Dei non amplius integrum traderetur in Eccleſiâ. Artic. II. Verbum Dei conſervatum in Semi familiâ. Depravatum.

Quare viſum Deo pro curâ illâ, quâ Eccleſiam ſuam complectitur, *Tertio* hujus Periodi *articulo*, Verbum ſuum novâ patefactione reſtaurare, & à corruptelis repurgare. Ideò ex turbâ idololatrarum, qui in hoc cœno demerſi hæſerunt, evocavit Abrahamum, ac Ure Chaldæorum Charanem Meſopotamiæ, & hinc porrò in Cananæam traduxit, ut Verbum ſuum ei committeret. Hinc non tantùm familiarius, ſed etiam diverſimodè ſive variis modis ſeſe revelavit; jam immediatè voce ſuâ ipſum allocutus, aſſumtâ etiam quandoque ſpecie humanâ: modo mediatè per Angelos, per viſiones item & ſomnia voluntatem Artic. III. Verbi conſervatio per Abrahamum,

ſuam

Period. I. art. III.

suam testatus est. Constituit etiam Abrahamum Prophetam, qui Verbum divinitus acceptum aliis quoque promulgaret, Gen. 20. cap. Sicut passim struxit altaria ad invocandum & prædicandum nomen Dei. Sequentibus etiam temporibus immediate cum Isaaco & Jacobo locutus, idem Verbum ipsis tradidit, & variis apparitionibus confirmavit. Jacob verò moriturus depositum hoc Verbi divini, Filiis suis, qui XII Patriarchæ usitatè appellantur, tanquam testamento relictum diligenter, quasi per manus posteris tradendum, & conservandum commendavit. Et quamdiu XII hi Patriarchæ superstites fuerunt, traditionem illam sanæ doctrinæ incorruptam servatam fuisse, verisimile est, maxime propter Josephum, cui Verbum Dei & ipsi per somnia & visiones patefactum. A cujus morte usque ad exitum ex Ægypti 140 circiter anni intersunt. Quam certò autem ac fideliter intra tam breve temporis spatium puritas Verbi per traditionem conservata fuerit, testatur Deus apud Ezechielem cap. 20. v. 7, 8. cum inquit, à morte filiorum Jacobi universum populum à Verbo Dei ad commenta & idola Ægyptiorum deflexisse. Et ita quidem in posteris Abrahami & Ecclesiâ Israëliticâ evenit.

Isaacum & Jacobum.

XII Patriarchas.

depravatio in Ægypto.

In aliis Gentilibus, posteris Japheti, Chami, & Semi quoque, longius à Verbo Dei ipsis tradito discessum fuit: præsertim cum nulla fieret ipsis nova patefactio, prout ex historiâ Geneseos non obscurè colligitur. Sanè inter Chananæos Melchizedek Rex Salemi, idemque Sacerdos Altissimi, ætate Abrahami Verbum Dei retinebat, ac suos docebat incorruptum. Sic in Arabibus Jobus ætate Jacobi, aut saltem filiorum ejus floruit, qui à Verbo vivâ voce sibi tradito non descivit: sicut & amici ipsius ei adhæserunt, qui visiones suas & somnia, quibus se Deus ipsis revelaret, passim prædicant. At in Mesopotamiâ, in familiâ Nachoris, cujus caput postea fuit Laban Jacobi socer, ex instituto majorum corruptelas Verbi retinuerunt, cum Verbo à Semo tradito conjungentes superstitiosa Serugi, aut alius ex Majoribus commenta. Ex quibus fuisse videtur Bileam, à Balako Moabitarum Rege ad maledicendum Israëli adscitus, Num. 22, 23, 24 capp. Apud Ægyptios Rex Pharao, apud Philistæos autem Rex Abimelech, ambo σύγχρονοι Abrahamo Gen. 12. & 20. capp. aliquam Verbi divini lucem servarunt reliquam, Sed aliæ Gentes, atque etiam hæ ipsæ, à primis conditoribus suis longius avulsæ, & in varias orbis regiones dispersæ, doctrinam Verbi divini ex illorum ore haustam partim humanâ socordiâ & torpore effluere, partim Satanico astu & vafritie sibi excuti passi sunt. Nova autem commenta nimis cupidè susceperunt, nimisque studiosè excoluerunt. Et hæc quidem alibi citius, alibi serius effloruerunt, prout hostis

Gentes Verbum Dei

retinuerunt aliquandiu,

Corruperunt.

hostis Verbi divini; ac pater mendacii Satanas plus minusve sequaces vel adversantes nactus est administros in singulis Gentibus: donec tandem oppressâ Verbi luce, ac salutaribus Patrum de Deo monitis & traditionibus corruptis, superstitiones ac errores crassissimi toto penè orbe obtinuerunt. Notandum autem duas præcipuè esse artes, quibus Satanas lucem Verbi in Gentibus obtenebravit primò, deinde verò exstinxit. Una est, Verbi divini, vivâ voce traditi, ac Sacramentorum ei additorum contraria depravatio, aut in usum à Deo prohibitum conversio. Altera est insidiosa κακοζηλία & fucosa imitatio revelationum actionumque divinarum; quibus Verbum suum pro divino hominibus proposuit & obtrusit. Iis autem respondent totidem principia Theologiæ Gentilis, sive Rudioris illius, quam Gentes etiam Barbaræ professæ sunt, sive Cultioris, quam primo Chaldæi & Ægyptii, post etiam Græci & Romani tradiderunt. Et sunt Traditio Majorum, longâ consuetudine roborata; & novi Verbi, à Patre mendacii Satanâ profecti, revelatio. Obscuratâ & exstinctâ Verbi luce mansit nihilominus in omnibus Gentibus memoria quædam historiarum, dogmatum, ac rituum à Patribus traditorum, & traditione conservatorum, fabulis licet miserandum in modum involuta, & ab ortu, usu, ac scopo suo detorta. Etenim historica de mundi Creatione, de hominis lapsu, patrum longævitate, inventione artium, etiam æris & ferri per Tubalcain, unde Vulcanum fabricarunt: de diluvio; de Japheto & Chamo, hujusque maledictione, quod pudenda Patris traduxisset; confusione linguarum in exstructione turris Babylonicæ; conflagratione Sodomæ & urbium vicinarum, hæc, inquam, aliaque etiam Gentibus per traditionem nota fuerunt. Multa quoque dogmata, præcipuè quæ ad Legem pertinent, à Patribus accepta retinuerunt. Sacrificiorum autem genera quædam ritusque communes, cum inde à primâ dispersione per tot secula in omnibus Gentibus permanserint, haud aliunde quam ex traditione & disciplinâ Patrum derivari queunt. Ut evidentia sint in omnibus istis avitæ, simul verò corruptissimæ, Traditionis vestigia. Præter eam autem accessit Revelatio Verbi Satanici, quod purum putum est mendacium, hominibus magis excœcandis & obfirmandis superinducti. Quemadmodum enim Deus variis modis immediatè ac mediatè Verbum suum patefecit ac promulgavit Patribus, & hi memoriam apparitionum divinarum structis altaribus conservarunt: ita Diabolus modo ipse vivâ voce responsa sive oracula evomuit, modo per vates suos, tartareo afflatu correptos atque concitatos vaticinia eructavit, & publicè decantavit. Et oracula quod attinet, valde probabilis est eorum sententia, qui ipsas Sanctorum

Period. I. artic. III.

Causa corruptionis.

Reliquiæ inter gentes Traditionis veræ.

Diabolicum verbum.

Oracula.

Period. I. artic. III.

Patrum sedes, eaque loca, in quibus piorum cœtus coire solebant, cœlestis doctrinæ audiendæ causâ, in fœdissima mendaciorum lustra à Diabo lo fuisse conversa. Omnium Oraculorum antiquissima fuerunt hæc duo: Jovis Ammonis in Africâ, & Dodonæum in Epiro. Prius Græci dictum volunt ab ἄμμος, quod arenam significat, quia locus sit arenosus & exsuccus. Sed rectius alii derivant à Cham, filio maledicto Noachi, quod nomen Hebraice æstum notat. Diodorus Siculus lib. 1. Ammonem dicit fuisse Patrem Osiris, qui à Mizraim, Misri, Mesori, & hinc Osiris appellatus est per aphæresin. Duo autem de ipso commemorat, quæ hujus loci sunt. Unum; quod pudendo virili divinitatem adscripserit. Damnatus fuit Cham, quod pudenda Patris Noachi infami digito ostentasset. Id ne deridendi animo fecisse videretur, & Patri, & sibi, & filio, & cuivis genitali membro divinitatis opinionem affinxit. Pudendum appellavit τὸ φάλλον, hoc est, θαυμαστόν τι χρῆμα, admirandum aliquid. Alterum; quod de suo nomine urbem Chemmi condidit, (unde Ægyptus universa quoque Terra Chami nuncupata est) sicut ante Nysam in Arabiâ, ubi Mizraim sive Osiris natus est. Eâ relictâ navi in Ægyptum trajecit, quæ Hebræis dicitur תֵּבָה Theba, arca; unde Urbs Thebarum Ægyptiarum denominata est. Cham igitur cum filio Mizraim migravit in Ægyptum & religionem constituit: atque eo loco conventus suorum coëgit, cultus publici causâ. Hic postea, cum diris maledictionis urgeretur posteritas ipsius, Diabolus sedem statuit oraculi seu revelationum novarum, propter religionem loci & antiquitatem: quæ duo conciliant venerationem apud posteros. Alterum est Oraculum Dodonæum in Epiro, à nymphâ Dodonâ, ut fabulantur Græci. Revera autem à Dodanim Japheti filio, nepote Noachi. Exstat apud Herodotum narratio, geminas Thebis Ægyptiis columbas nigras evolasse, quarum altera Dodonam delata, istic loci oraculum Jovis condi debere humanâ voce sit elocuta. Quæ fabula procul dubio derivata est à columbis duabus, quas Noach ex Thebâ, hoc est arcâ emisit, ut exploraret, num terra post diluvium siccata esset. Dodanim verò cum ibi consedisset, & religionem constituisset, deque hoc beneficio siccatæ post diluvium terræ sæpius disseruisset, tandem evanescente atque amissâ veritate Satanas loco illo ad suum oraculum abusus est. His duabus sedibus constitutis, accesserunt alia plura: inprimis celebre Pythium apud Delphos. De cujus origine non est quod stemus fabulis Pausaniæ, quod ex voragine exhalans spiritus capram inspectantem miris agitasset gestibus, pastorem similiter interspicientem corripuisset, & vaticinia fundere fecisset: cui voragini postea templum impositum fuerit.

Jovis Ammonis.

Dodonæum.

Pythium seu Delphicum.

fuerit. Apud Stephanum in monte Parnasso sedes oraculi figitur, ubi Period. I. artic. III.
linter Deucalionis post diluvium consederit, unde Larnas, & mutato uno elemento Parnas dictus sit. Fuit igitur locus publicæ institutionis post diluvium Noachi. Alii appellatum malunt Parnassum ab הַר mons, & נַחַשׁ augurium, quasi Montem fatidicum, ubi Diabolus per suos Sacerdotes responsa dare solitus fuit. Hæc de Oraculis. Vaticinia reddita per
Succedunt Vaticinia, per Vates tanquam Prophetas Diaboli edita ad impietatem ac superstitionem specie religionis commendandam ac stabiliendam. Quod genus *μαντικῆς* nomine à Platone, ab aliis Græcis *θεομαντείας* voce significatur. Porrò ipsi Vates à sexu generalissime distinguuntur. Quia inde à primo ortu Gentilismi, alii Mares, alii Fœminæ fuerunt, qui Satanicas revelationes, ceu Verbum ipsius enunciarunt. Primi ordinis antiquissimi censentur Magi, Chaldæi quoque mares.
& Sapientes appellati, Genes. 41. v. 8. Exod. 7. v. 14. 15, 25. cap. 8. vers. 7, 18, 19. Daniel. 2. v. 2. & seqq. cap. 4. v. 4. cap. 5. v. 7, 11. Magorum nomen Eustathius, autor item Etymologici, aliique putant Magos.
esse græcæ originis, à verbo *μάττω* vel *μάσσω subigo, pinso*; unde *μαγεὺς pistor*, & *μαγὶς mensa in qua pinsitur*, descendunt. Sed falluntur proculdubio. Nam dictio illa Homero & aliis antiquis scriptoribus est incognita. A Platone autem, Xenophonte, Strabone, Plinio usurpatur ut vocabulum Persicum, Hebrææ tamen originis, à גוש *ramentum*, & גשׁ Syris *scrutari*, unde est מְגוֹשׁ *magus* derivatum. *Magi*, propriè sic dicti, erant Sacerdotes Persarum, quorum sacra curabant, & apud quos sapientiam profitebantur: Herodoto ac Strabone testibus. Cum verò iidem ad occultas & damnabiles scientias studia sua converterent, jam in malam partem accipi & infame esse cœpit: quo sensu hîc sumitur. *Chaldæi* quoque vocantur, quia à Chaldæis, tanquam Magiæ inventoribus, artium magicarum disciplina profecta est. Unde Cicero Divinationem Chaldæorum propriam facit, in libris de Divinationibus. *Sapientes* denique dicuntur, quia relictâ verâ Sapientiâ, in iis summam omnis sapientiæ collocarunt, ac eâ se præcipuè jactitarunt. Origo ita habet. Chaldæi neglectâ doctrinâ religionis, quam à Magiæ origo.
Patribus acceperant, totos se tradiderunt contemplationi corporum cœlestium, inprimis Solis, Lunæ, & Siderum: eorum motus, influxus, atque effectiones in hisce inferioribus pervestigarunt, atque observarunt, ex observationibus autem hisce non tantum conjecerunt de futuris, sed etiam ea prænunciarunt. In quo cum subinde deficerent, adhibito Diaboli magisterio plenius edocti, jam occultarum scientiarum notitiam, artemque vaticinandi de futuris pariter & obscu-

Period. I. artic. III.

obscuris rebus quibuscunque sibi arrogarunt. Dimanavit ea etiam illâ ætate ad alios populos, Ægyptios præcipuè & Persas, disciplinarum magicarum professione celeberrimos. Quas novis inventis, ex arcanis tamen Chaldæorum auxit Zoroastres Bactrianus, Magiæ autor habitus; ac post hanc Hystaspes, Pater Darii Persarum regis, uti refert Ammianus Marcellinus lib. 23. Cujus filius Xerxes in expeditione contra Græcos secum duxit Ostanem, Magiæ Persicæ magistrum, qui semina ejus, quâcunque commearet, latè dispersit: Græci verò tam cupidè eam susceperunt, tam studiose excoluerunt, ut Democritus & alii, atque inter eos ipse Plato, Magiam, tanquam incorruptissimum Deorum cultum celebrarent, & integris voluminibus explicarent. Cæterum duplici specie eam dispescuêre, ut alia μαντικὴ, alia πρακτικὴ diceretur. Et hæc quidem in actione sive in operatione consistit, quâ præstant, vel præstare videntur, quod petitur. Huc pertinent Incantationes, præstigiæ, fascini, & aliæ artes magicæ, alibi nobis memorandæ. Illa verò, nempe μαντικὴ, hujus loci propria est, quæ de quæsitis respondet, sive liquidò diserteque, sive per involucra, prædicit futura, interpretatur obscura, & somniorum, ostentorum, prodigiorumque omina revelat. Modi ejus varii fuerunt, sed quatuor principales, omnibus penè seculis à diluvio in omnibus Gentibus usurpati: divinatio, astrologia judiciaria, auspicium sive augurium, & haruspicium, quæ aruspicina dici solet. Divinationem exercebant, qui divini sive vates dicebantur, & ex afflatu & revelatione Diaboli futura prænunciabant, non tantùm fallò & captiosè, sed etiam verè: ut cæteris omnibus responsis fides haberetur. Astrologia judiciaria erat planetariorum & mathematicorum propria, qui ex astris, constellationibus, motu corporum cœlestium, aliisque rationibus superstitiosis casus prosperos & adversos prædicebant, atque ad commentorum suorum observationes homines adigebant. Auspicium sive augurium dicebatur, quum ex avium volatu, garritu, & pastu pronuntiabant de futuris aut ignotis, eoque facienda vel omittenda definiebant. Haruspicium sive aruspicina erat, quando ex harugis, hoc est, hostiis inspectis, Deos propitios vel adversos significabant, & exinde de eventis pronunciabant. Dicebatur autem olim hostia haruga, ab harâ, in quâ ad mactationem usque custodiebatur. Secundi ordinis Vates erant Fœminæ quædam fatidicæ: quas prædictionibus suis enunciandis vel decantandis elegit Satanas, non tantùm præposterâ Dei imitatione, qui Prophetissas nonnunquam excitavit in Ecclesiâ Israëliticâ, etsi rariores Mariam, Deboram, Huldam: sed etiam, quia sexus ille imbecillior est naturâ simpliciorque ad prospiciendas & præcavendas ejus insi-

Margin notes: Species ejus. — Divinatio. — Astrologia judiciaria. — Auspicium. — Haruspicium. — per fœminas.

insidias, tum etiam permovendis ac persuadendis aliis accommodatior: quod vel primæ mulieris Evæ lapsu compertum habebat. Communi nomine *Pythonissæ* vocari solent, ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι à sciscitando, quod de futuris & ignotis consulebantur. Quarum in sacris quoque mentio exstat 1 Sam. 28. Act. 16. Sed præ cæteris eminebant ac celebrabantur *Sibyllæ*. non à Kabalâ Hebræorum interpolatione quâdam literarum denominatæ; verum sic dictæ nomine composito ex duobus græcis, βιὸς pro διὸς dialecto Æolicâ, & βουλὴ *consilium*, quod Dei consilium enunciet mortalibus, ut est apud Varronem de rebus divinis, Lactantium lib. 1. Institutionum divinarum, & Servium in III Æneidos. Suidas Prophetissas interpretatur. Officium earum erat, tradere doctrinam religionis, & de futuris afflatu divino respondere: utrumque non prosâ, sed ligatâ oratione sive carminibus præstabant: quæ longo tempore etiam in Barbaris servata sunt. Habuerunt autem singulæ penè gentes, uti certam doctrinæ formam, ita Sibyllas doctrinæ magistras. Antiquissima, quæ Chaldæa sive Persica erat, dicta fuit Sambetho, quasi à Semo & Japheto appellata, quorum doctrinam propagavit à diluvio. Aliæ fuerunt Lybica, Phrygia, Erythræa, Samia, Hellespontica, Cimmeria, Delphica, Tiburtina, Cumana. De quarum nominibus, patriâ, ætate, numero, ordine, aliisque, Scriptores antiqui mirifice dissentiunt. Nec de carminibus convenit, quæ de Christo, Filio Dei, mundi Servatore, vel etiam de SS. Trinitate cecinerunt. De quibus alibi.

Period. I. artic. III.

Pythonissæ.

Sibyllæ.

Ad narrationem de Verbo Dei regredior, de *Secundâ Ecclesiæ Veteris Periodo*, hujusque *diversis Articulis* distinctè acturus. Quum lux Verbi divini paulatim exstingueretur, & occideret in Gentibus, in populo autem Hebræorum, inter Ægyptios idololatras degente, non amplius essent integra, adeoque gemino jam experimento à diluvio compertum esset, ne quidem in posteritate Semi, cui se Deus familiarius patefecerat, solâ traditione conservari posse doctrinæ cœlestis puritatem; visum Deo aliam deinceps inire rationem custodiendæ, & ad posteros sine vitio transmittendæ religionis: ne novis subinde revelationibus esset opus. Quare post exitum populi Israëlitici ex Ægypto, in Arabiâ, circa montem Sinai, non tantum vivâ voce cœlitus sonante idem Verbum, sive eandem religionis doctrinam, sed instructiorem ac pleniorem repetivit, verùm etiam literarum monumentis tradi ac commendari voluit. Utrum verò Deus ipse hîc præiverit Mosi, ac novum revelationis modum exemplo prior sanciverit, an Moses scribendi fecerit initium, non convenit inter Theologos. Certum est, Deum digitis suis, ut ἀνθρωποπαθῶς loqui amat Spiritus

Periodus V.T. secunda. Artic. I.

Verbum Dei scribi cœpit

à Deo ipso,

Period. II. artic. I. & à Mose. tus Sanctus, Decalogum duabus tabulis etiam iterato inscripsisse: quæ opus Dei, & Scriptura Dei appellantur Exod. 31. v.26. & cap. 34. v.1,28. Nec minus certum, Mosen non temerè aut suopte judicio, sed Domino ita præcipiente, & miraculis plurimis atque indubitatis vocationem ejus insuper confirmante, scribere divina aggressum esse, Exod.17.v.14.cap.34.v.27.ac alibi. In ordinis differentiâ non multum est situm. Quanquam simplicius videtur si narrationis ac temporis series, quæ est Exod. 24. & deinceps, absque anticipatione aut

Ordo scriptionis. hysterosi servetur. Primò igitur Moses, jussu divino, acta præcipua in commentarios retulit, Exod.17. v.14. & ex iis confecit Librum Fœderis, complectentem tum promissiones Dei, tum stipulationes sive leges, per quas populus officii sui erga Deum commonebatur, ut est Exod. 24. v.4,7. Deinde Deus ipse Legem Decalogi duabus tabulis lapideis insculpsit. Quod facturum se pollicitus fuerat, ut populus Israël de voluntate suâ erudiretur Exod.24.v.12. Et reapse præstitit: semel cum tabulas illas Mosi traderet, Exod.31.v.18. Iterum cum istis confractis, ut est cap. 32. v.15,16,19. Moses dolaret alias, & Deus eadem verba iis inscriberet, cap.34.v.1,28. Tertiò, Moses reliqua addidit, nec solùm persecutus est cætera, quæ ad illustrandam Legis & Euangelii doctrinam pertinebant, verum etiam integram Ecclesiæ historiam ab origine mundi usque ad gubernationenem Josuæ successoris sui per annos 2494 pertexuit. Ex quibus, saltem de quatuor posterioribus libris Mosis, colligi potest, successive iis

Liber Geneseos quando scriptus. temporibus fuisse conscriptos, quorum res gestas complectuntur. De Genesi sunt qui dubitant, ejusque compositionem ad vitam Mosis privatam referunt, in Midianitide: secuti opinionem Philonis & Judæorum: à quâ non videtur alienus Eusebius lib.7. præparat. Euangel. cap.2. Sed verior ac tutior sententia est ad statuendam canonicam libri autoritatem, quod à Mose, vocato jam ad munus Propheticum, inque eo versante confectus fuerit: cum sit liber Propheticus, spiritusque prophetici. Cujus argumentum evidens ipsa libri materies suppeditat. Etsi enim eorum, quæ inibi refert, plurima ex traditione Majorum discere potuit: ut qui, si traditionis seriem spectemus, tertius à Jacobo, septimus verò ab Adamo fuit, tamen tot circumstantiæ temporum, locorum, personarum, tam diversæ genealogiæ, ac tanta originum varietas, absque revelatione divinâ Spiritus Sancti certò cognosci, ac tradi aliis non potuerunt; ut cæteros divini-

Lingua Scripturæ prima Hebræa. tatis characterismos taceam. In scribendo usus est linguâ Hebræâ, ut constat; nimirum quia scripsit populo Hebræorum, eoque linguâ ipsis notâ ac vulgari. In Ægypto non alio nomine noti erant, Exod.1,2. capp.

capp. In Cananæâ quoque sic nuncupabantur filii Jacobi, argumento loci Genes. 39. v. 14. uti videtur inde à proavo suo Abrahamo, cui primo cognomen Hebræi tribuitur Gen. 14. v. 13. Non quidem à transitu Euphratis, quod fuerit περάτης *transitor*, ut reddunt L X X. & Vetus interpres; quorum opinionem approbat Chrysostomus hom. 35. in Genesin: sed ab Hebero Semi pronepote, in cujus familiâ post confusionem linguarum ea perduravit, ac novum nomen adepta est, post etiam transmigravit in familiam Abrahami, trinepotis ipsius: fortè, ut quidem volunt, etiam ipse Heber, quem 464 annos vixisse constat, in domum Abrahami concessit, atque in sinu Isaaci & Jacobi mortuus est. Hanc porrò linguam Heberi diversam fuisse à Chaldæa probari potest tum ex Genes. 31. v. 47. ubi Labane nomen Chaldæum acervo lapidum imponente, יגר שהדותא, Jacobus aliud ex linguâ suâ vernaculâ addidit, גלעד eodem plane significatu *Cumulus testimonii*: tum ex Dan. 1. cap. quo refertur Danielem ejusque socios, Hebrææ gentis adolescentes, non in artibus solùm, sed etiam in linguâ Chaldæorum, ceu antehâc ignotâ, institutos fuisse. Utrum verò eadem fuerit cum Chananæâ sive Phœniciâ, disputant eruditi. Scaliger quidem affirmat Abrahamum Chaldæum in Chananæâ demum eam, quæ Hebræa postea dicta fuit, didicisse. Alii tamen id inficiantur, hâc ratione inter cæteras nixi, quod prorsus à verisimilitudine alienum sit, Gentem Chananæam, super alias omnes maledictam, & cujus commercio Deus suo populo interdixit, linguam primigeniam conservasse, atque ab eâ illius notitiam & usum Ecclesiam accepisse. Fuit igitur alia lingua à Chananæâ, quâ Moses sua volumina descripsit. De cujus Characteribus quæstio occurrit, quam originem habuerit figuræ, quæ hodie in contextu Biblico visuntur. Hieronymi autoritatem in Prologo galeato & in Ezechielem quotquot sequuntur, volunt Judæos spatio 70 annorum, quibus Babylonica captivitas perduravit, & linguæ veteris, & literarum priscarum oblitos fuisse: propterea Esdram, non sine instinctu divino, novis quidem, sed notis populo characteribus Chaldæis codices sacros descripsisse, antiquos Samaritanis reliquisse: quorum exempla in Siclis, ante captivitatem cusis, adhuc appareant. Sed quamvis specie aliqua istud affirmatur, tamen accuratius omnia pensiculanti longè aliud videbitur. Notum enim est Exemplaria legis & Prophetarum veteri more scripta in Babylonem deportata, atque à Judæis diligenter lecta fuisse. Eadem procul dubio ab Esdrâ & aliis senioribus, qui primi templi magnificentiam viderent, in Judæam fuerunt relata. Tum verò repudiatam priscam scripturam, cui persuadebitur? inprimis

Period. II. artic. I.

differt à Chaldæâ.

& Chananæâ.

Characteres Hebræi, non Chaldæi.

Period. II. artic. I. mis cum Esdras tantâ religione hîc versatus sit, ut ne literam quidem, aut apicem ullum mutare, nedum tollere vel adscribere ausus fuerit. Alia adhuc superest controversia, hujus quoque loci, de Punctis vocalibus: quæ tribus differentibus sententiis agitatur. Sunt enim, qui eorum originem ad Mosen referunt: alii Esdram & viros Synagogæ magnæ, ex Babylone reduces, has notas literis apposuisse arbitrantur: nonnulli denique Judæos quosdam Tiberienses autores faciunt, annis ferè quingentis post natum Christum. Duæ priores divinam αὐθεντίαν punctis vendicant, tertia hum nam duntaxat autoritatem iis tribuit. Antesignani pugnantium sententiarum sunt, istinc Johannes Buxtorfius in Tiberiade, hinc Ludovicus Cappellus in Arcano punctationis revelato: unde rationes in utramque partem peti possunt. Porrò Libri Mosis universi uno communis nomine vel absolute *Thorá* doctrina, sive Lex, vel cum adjectione *Chómesch* quinarius legis, item *chamisschâ chummasche thorá* quinque quintæ (scilicet partes) Legis appellantur. A Græcis autem nominatur πεντάτευχος, nempe βίβλος, id est, liber quinque voluminum. Nam τεῦχος instrumentum significat, à verbo τεύχω fabrico seu struo. Hîc autem intelligitur instrumentum acquirendi sapientiam, nempe Liber seu volumen, per synecdochen generis Deut. 4. v. 6, 7, 8. Ab eo est latinum *Pentateuchum*, quomodo Hieronymus lib. adversus Helvidium, Mosen autorem Pentateuchi nominat. Sigillatim autem quinque illi Libri Mosis Hebræis denominantur à primis eorum vocibus; quemadmodum. JC.ti cum leges Juris Romani allegant, à voce initiali eas designant. Itaque liber primus Mosis dicitur *Bereschith*, secundus *Veelle schemoth*, tertius *Vajikra*, quartus *Vajedabber*, quintus *Elle haddebarim*. Græci, ac horum imitatione Latini, eosdem libros denominant à subjecto, sive à materiâ. Et primus utrisque dicitur *Genesis*, hoc est, generatio; quia in eo narratur ortus mundi & Ecclesiæ. Secundus *Exodus*, exitus; quia exitum populi Israëlitici ex Ægypto describit. Tertius *Leviticus*, à cultu Dei externo per Levitas administrato. Quartus Ἀριθμοί *Numeri*, à numeratione sive recensione Israëlitarum, armis gerendis aptorum. Quintus *Deuteronomium*, quod sit quasi δεύτερος νόμος secunda Lex, hoc est, Legis ante latæ repetitio. *Genesis* capitibus quinquaginta absolvitur; cujus partes tres sunt: Prima sex capitibus à Creatione ad diluvium, recitat originem Mundi, creaturarumque omnium, & inter homines primævæ Ecclesiæ. Altera à Diluvio ad Abrahamum, usque ad cap. 12. historiam instaurati mundi, & confusionis linguarum exponit. Tertia inde usque ad finem, fœdus gratiæ & curricula Patriarcharum, Abrahami à cap 12. ad 21, Isaaci à cap. 21. ad 27.

Punctorum vocalium origo.

Librorum Mosis appellatio.

Distributio.

Genesis

Jacobi

Jacobi à cap. 27. ad 37. & Josephi à cap. 37. & deinceps, distinctè describit. *Exodi*, capitum quadraginta, duæ summæ partes sunt: Exitus Israëlitarum ex Ægypto, & quæ eum antecesserunt Servitus populi, Vocatio Mosis, & ejus apud Pharaonem obita legatio: à principio usque ad cap. 19. deinde Commoratio eorum ad montem Sinai, ubi Lex data est, & tabernaculum structum ac consecratum, à cap. 19. usque ad finem. *Levitici*, capitibus viginti septem constantis, partes tres sunt: Prima describit varia Sacrificiorum genera, eorumque leges: capp. primis septem: Secunda narrat consecrationem Aaronis & filiorum ejus, & quæ circa eam evenerunt, à cap. 8. ad 11. Tertia leges miscellaneas, varii generis, eorumque sanctiones subjicit, à cap. 11. usque ad finem. *Numeri* capita triginta sex, partes majores quatuor habent. Prima est recensio omnium tribuum Israëlis: capp. quatuor primis. Secunda est recitatio variarum legum populo tum datarum, à cap. 5. ad 10. Tertia est rerum quarundam memorabilium narratio à cap. 10. usque ad cap. 28. Quarta mixti generis, partim historias complectens, à cap. 28. usque ad finem. *Deuteronomium* capitibus triginta quatuor, partibus majoribus tribus absolvitur. Prima est repetitio quædam rerum gestarum in deserto, tribus primis capp. Altera est hortatio ad obedientiam legis divinæ, ejusque fusior explicatio, à cap. 4. ad cap. usque 29. Tertia est descriptio actuum Mosis extremorum cum populo, à cap. 29. ad finem usque. Hæc summa est, sive distributio generalis totius Pentateuchi, sive omnium librorum Mosis. Quorum finis sive scopus præcipuus fuit, ut in Ecclesiâ Israëliticâ, atque adeo in Ecclesiâ universâ usque ad mundi interitum esset doctrinæ ac cultus religiosi, adeoque fidei ac vitæ certa ac infallibilis regula. De quo manifestissima dicta in libris Mosis reperiuntur. Lex ipsa, vivâ voce Dei promulgata Exod. 20. & à Mose repetita Deut. 5. quæ non tantum præscribit facienda & omittenda: sed etiam obligat, utpote Thorá, simul doctrina & lex. Sanctiones ejus per promissa & minas Levit. 26. Deut. 27. & 28. capp. eandem canonis autoritatem confirmant. Quam etiam stabiliunt testimonia singularia, eaque expressissima, Deut. 4. vers. 2. item v. 6, 7. cap. 6. v. 5. item v. 7, 8, 9. cap. 12. v. 32. cap. 29. v. 29. Postquam verò Deus Legem Decalogi vivâ voce promulgatam duabus tabulis inscripserat, Moses quoque totam Legem scripserat & populo prælegerat, Tabulas Decalogi Arcæ fœderis, quæ in Sanctuario deposita asservabatur, ipse Moses imposuit Exod. 40. v. 20. Suos autem libros, diviná inspiratione scriptos, collocari voluit in latere arcæ, sive extra eam in Sanctuario, Deut. 31. v. 26. Et sacri hujus depositi custodes constituit Sacerdotes,

Period. II. art. III. Exodus.

Leviticus.

Numeri.

Deuteronomium.

Scopus eorum

Custodia Scripturæ.

Period. II. artic. I. filios Levi, sacrorum & Arcæ inprimis administros: tum etiam cunctos Seniores populi Israël v. 9. Exemplar autem prototypi hujus fuit non solum apud Regem, qui illud perpetuo tractare ac meditari jubetur Deut. 17. v. 18. nec tantum apud Sacerdotem Maximum v. 11. vel alios Sacerdotes, qui illud legere & prælegere debebant cap. 31. v. 9. seq. Sed etiam apud populum, quia quotidianos de lege sermones haberi, illamque in fronte, in manibus, in postibus scribi jussit, cap. 6. vers. 7, 8, 9. & cap. 11. v. 18, 19, 20. Usum etiam expresse ostendit Deut. 31. tum v. 11, 12. præcipiens ut legatur coram toto Israële, cujuscunque ætatis & sexus, ut ad omnium notitiam perveniret. tum v. 26. asservari jubens, ut sit loco testis contra ipsos.

Kabbala seu Lex ἄγραφος. Hæc de Thorá, sive Lege Mosis divinitus tradita, & in literas relata: quæ Verbum Dei ἔγγραφον dicitur. Præter eam verò Mosi traditum esse Verbum aliquod ἄγραφον, quod ipsi Kabbalam nuncupant, contendunt Judæi. Appellatur autem Kabbala à קִבֵּל in Pihel, & est accepit, recepit animo aut manu. Notat verò doctrinam de ore alterius antiqua, acceptam, & rursum aliis vivâ voce traditam. Qualis fuit doctrina Patriarcharum ab Adamo usque ad Mosen: qui Legem conscripsit. Sed hujus Kabbalæ paucula admodum supersunt; cujusmodi sunt septem præcepta filiorum Noachi, de Judiciis, Benedictione, Idololatriâ, Mosaica Judæorum. Homicidio, Libidine, Rapinâ, & Sanguine. Cæterum huic Kabbalæ successisse fingunt Mosaicam: quæ sit Lex oretenus tradita, & legis scriptæ expositio: quam Moses dies quadraginta & totidem noctes in monte Sinai commoratus, ex ore Dei didicerit: & sine quâ multa Legis præcepta ambigua, obscura, & inter se pugnantia intelligi nequeant. Mosen igitur accepisse Legem & Expositiones ejus. Legem scriptis consignâsse; Expositiones non scripsisse, sed vivâ voce tradidisse Josuæ: Josuam LXX Senioribus Sanhedrin; hos prophetis prioribus, Samueli ac cæteris; eos rursum posterioribus inter quos Haggæus, Zacharias, & Malachias: istos Viris Synagogæ magnæ; & hos suis per varios gradus seu multas ætates successoribus, usque ad illud tempus, quo tandem fuit mandata literis, & inde Talmud confectum. Ita Judæi pro vanitate suâ & fabulandi libidine docent. De falsa est. quibus Galatinus in libris de Arcanis Catholicæ veritatis. Sed non tantum præter, verum etiam contra legem scriptam. Eâ enim non tantum legem, sed ejus explicationem quoque Moses complexus est, quantum opus ad institutionem Ecclesiæ. Deuteronomium enim quid est aliud, quam Legis repetitio, & uberior declaratio. Præterea disertè vetat quicquam addi vel demi: adeoque Kabbalæ locum non relinquit. Ubique insuper remittit ad legem: nullâ unquam Kabbalæ men-

mentione factâ. Sic apud Prophetas tum priores, tum posteriores, non occurrit ulla ejus memoria. Postremò glossa ne quidem diversa à textu, multò minus ei contraria esse debet: unde consequitur Kabbalam, tantopere à Lege scriptâ dissidentem, glossam ejus aut expositionem nequaquam dici posse: atque adeo pari cum aliis Judæorum fabulis loco habendam esse.

Period. II. artic. I

Hæc de primâ Origine S. Scripturæ, ac Lege & libris Mosis. Nunc quod *librum Præliorum Iehovæ* attinet Num. 21. v. 14. fuit is Catalogus duntaxat sive recensio bellorum, non aliquod volumen, nec de religione sed de rebus bellicis & civilibus scriptus. *Liber* tamen *Iobi* Mosi vulgò, nec sine ratione tribuitur. Ipse Job, ut supra monuimus, multò prior fuit Mose, σύγχρονος Jacobi & filiorum ejus; ut longævitas ipsius, & ratio sacrificii evincunt. Originem LXX Interpretes ad Esavum referunt, & quasi fuerit de filiis Esavi, & quintus ab Abrahamo: forte occasione loci Gen. 36. v. 33. Sed istic non exstat Jobi, verum Jacobi nomen: quæ ipsis literis radicalibus differunt apud Hebræos. Probabilior igitur, imò verior est sententia Hebræorum, atque etiam Hieronymi Quæst. Hebr. in Genesin; Jobum ortum ducere à Nachore, Abrahami fratre, utpote cujus filius dicitur Hutz Genes. 22. v. 21. Jobi progenitor. Quod & Beda confirmat libro I. Expositionis in Jobum. Historia contigit illo tempore, quo Israëlitæ in Ægypto commorabantur. Cujus adversaria ab ipso Jobo confecta linguâ Arabicâ, ei nativâ ac vernaculâ: narratio autem formâ voluminis digesta à Mose, & sermone Hebræo exposita: quæ rursum est sententia Hebræorum Doctorum, nec non Isidori lib. 6. Originum cap. 2. Nunquam alioquin librum in Canonem admisissent Hebræi; cum Arabum gens & lingua à communione Ecclesiæ aliena esset. Consilium Mosis hoc fuit proculdubio, ut sancti viri exemplo solaretur populum contra tot adversos casus, & læti exitus spe sustentaret usque ad extremum: quod etiam Psalmo 90. agit. *Liber Iobi* continetur capitibus quadraginta duobus, partibus majoribus quatuor distinctus. Prima cum felicitatem Jobi, tum varias ejus calamitates, & in utraque fortunâ summam pietatem describit, cap. 1. & 2. Secunda sermones Jobi & quatuor amicorum ejus ultrò citroque habitos commemorat, à cap. 3. ad 38. sed duobus actibus intercidit: Prior continet dissertationem Jobi & trium amicorum ejus, Eliphazi Themanitæ, Bildadi Suhitæ, & Tzopharis Nahamititæ à cap. 3. ad 32. Posterior complectitur orationem Elihu Buzitæ, quâ dissertationes illas repetit, & additâ ἐπικρίσει concludit, à cap. 32. ad 38. Tertia est Sermo Dei ad Jobum, quo judicium suum interponit, & controver-

Liber Præliorum Jehovæ non fuit sacer.

Liber Jobi scriptus à Mose.

Period. II. artic. II. ſiam definit à cap. 38. ad 42. Quarta eſt læta cataſtrophe, nempe reſtitutio Jobi in integrum, cap. 42. ſive ultimo. Poſt Moſen ſubinde excitavit Deus ſive Prophetas, ſive viros Propheticos, qui Sacram hanc ſcriptionem juſſi continuarent, & Verbum Dei ſuo tempore editum, literis mandarent. Cujuſmodi primo hujus Periodi articulo fuerunt Joſua & Samuel. Joſua, filius Nunis, ſucceſſor Moſis in gubernatione populi Iſraëlitici, authoritate divinitus inſtructus, ſui temporis acta prodere aggreſſus eſt illo libro, qui nomine ipſius inſignitur. Non enim Eleazarum Pontificem, ſed ipſummet ejus autorem eſſe liquet ex cap. 24. v. 26. Cumque eſſet diſcipulus & ſucceſſor Moſis, dubio procul etiam ejus exemplo acta gubernationis ſuæ conſignare voluit: præſertim cum ipſi nec ſcientia, neque ejuſdem Sancti Spiritus gratia ad ſcribendum deeſſet. Certè Moſis imitatione Librum ſuum inferri in Sanctuarium, & Legi Moſis adjungi juſſit: argumento loci cap. 24. v. 26. Genus doctrinæ non aliud tradidit & inculcavit, quam quod à Moſe didicerat, & lege præſcriptum erat. Ad hanc enim normam ipſe adſtringitur divinitus cap. 1. v. 7, 8. ad eam revocat populum Iſraël cap. 23. v. 6. & juxta eam fœdus renovat cap. 24. Porrò *Liber Joſuæ* univerſè capitibus viginti quatuor, partibus autem majoribus tribus abſolvitur. Prima agit de occupatione terræ Canaan, trajecto Jordane, expugnatis variis urbibus, multiſque excellentibus & mirandis victoriis obtentis, capitibus primis 12. Altera eſt de diviſione illius terræ, inter tribus duodecim, nec non deſignatione civitatum refugii, & Levitarum, à cap. 13. ad 23. Tertia continet cohortationes Joſuæ jam Senis, ad populum Iſraëliticum, de conſtantiâ in vero Dei cultu præſtando, capp. 23. & 24. Jam Samueli Prophetæ communis opinio attribuit libros tres, nempe Judicum, Ruthæ, & primi Samuelis uſque ad mortem ipſius; ut eſt apud Iſidorum lib. 6. Originum cap. 2. Alii tamen duos priores vel Eſdræ, vel ipſis Judicibus, quorum ſinguli ſui temporis acta annotarint, adſcribere malunt. *Liber Judicum* ſtatum Iſraëlitarum à morte Joſuæ uſque ad Eli Sacerdotem ſub XII Judicibus deſcribit, inde à principio uſque ad cap. 17. Deinde incertorum temporum hiſtorias ſubjicit, idoli Michæ, uxoris Levitæ conſtupratæ, indeque enati belli civilis inter reliquas tribus omnes & tribum Benjamin, capitibus reliquis quinque: ut capita univerſim ſint viginti & unum. Illud autem memorabile, quod paſſim populus culpatur & punitur ob defectionem à Lege Moſis, & ad eam ſolam revocatur: ut non alia tum fuerit doctrinæ cultuſque regula in Eccleſiâ. *Liber Ruthæ* ad Jephthæ tempora pertinere videtur; ac quatuor capitibus exponit, quomodo ipſa mulier Moabitis ſecundis nuptiis Boazo Bethlehemitæ juncta

Margin notes: Joſua. — Liber Joſuæ, — Judicum, — Ruth,

juncta fuerit, atque huic Obedum, avum Davidis pepererit: ex quo Christus secundum carnem genitus est. *Liber primus Samuelis* sic dicitur communiter ab Hebræis, à Græcis verò liber τῶν βασιλειῶν regnorum, & à Latinis Regum appellatur. Scriptum esse à Samuele ad historiam usque mortis ipsius cap. 25. constat ex 1 Chron. 29. v. 29. Depositum etiam in Sanctuario saltem verisimiliter colligitur ex 1 Sam. 10. 25. Reliqua libri ab aliis ejusdem temporis prophetis attexta. Distingui potest in partes tres, quæ omnes capitibus triginta & uno continentur. Prima historiam Eli Sacerdotis & Judicis Israëlitici, primis quatuor capitibus, Secunda gubernationem Samuelis ad cap. 11. & Tertia regnum Saulis, ante & post abdicationem ejus describit, à cap. 11. usque ad finem. Period. II. artic. I. 1 Samuelis.

Secundo Periodi hujus *articulo* floruerunt in Ecclesiâ Israëliticâ, atque etiam scripserunt Prophetæ, David rex, Nathan, Gad, Salomo rex, Ahias, & Iddo: prout series temporum illos dispescit. *Davidis* opus illud est, quod Hebræi תְּהִלִּים sive laudum à potiore dicere solent, quod bona ejus pars Dei laudes celebrat. Græci & Latini ψαλτήριον *Psalterium* vocant, ab instrumento musico, quo ipsi Psalmi decantabantur. Sunt autem numero centum & quinquaginta, in codicibus Hebræis. Nam qui additur in Græco 151. est supposititius, non tantum ab Hebræis, sed etiam à Concilio Laodiceno rejectus. Hos omnes Augustinus lib. 17. de Civit. Dei cap. 16. uni Davidi adscribit: qui tamen sibi non constat, expositione Psal. 1. in titulo. Rectius sentiunt, qui inscriptionum titulos secuti, nonnullos Mosi, Asapho, Koræ, aliisque piis ac divinitus illuminatis viris eos adscribunt. Autor est Athanasius in Synopsi, nec non Hilarius in præfatione Psalmorum, Esdram universos in unum collegisse Volumen, & eo quo exstant ordine digessisse. Usitate distinguuntur libris quinque: quorum priores quatuor clauduntur voculâ Amen. Primus liber Psalmos quadraginta & unum primos. Secundus habet triginta & unum, nempe à 42. ad 73. usque. Tertius septendecim, à 73. ad 90. Quartus item septendecim, à 90 usque ad 107. Quintus denique quadraginta tres, à Psalmo 107. usque ad finem. Observandum tamen Psalmos in Græcâ ac Vetere Latinâ editione ferè aliter numerari, atque in Hebræâ. Nam utraque Psalmos nonum ac decimum conjungunt, ac pro uno computant: ideò in sequentibus usque ad 114. unitate pauciores faciunt. Deinde 114. & 115. juxta Hebræos, iterum conjungunt, & vicissim 116. in duos dividunt; quemadmodum & 147. dissecant, ut tres tantum posteriores numeris inter se respondeant. Hinc in allegationibus Psalmorum apud Patres Græcos & Latinos numerus perpetuò penè discrepat à numero Hebræorum. Elogium Psalmorum brevissi- Artic. II. Psalmi Davidis.

Period. II. artic. II.

vissimum sed verissimum exstat apud Basilium: qui Psalterium nominat κοινὸν ταμεῖον ἀγαθῶν διδαγμάτων commune penu optimarum doctrinarum. Quia doctrinam Legis & Euangelii non tantum pluribus declarat; sed etiam spiritualium exercitiorum documentis illustrat: sic tamen ut ad Legem Mosis, scripto comprehensam, omnia referat, Psal. 1. 19. & 119. sicuti alibi passim. *Nathan* & *Gad* Prophetæ censentur Scriptores *libri secundi Samuelis*, qui ab aliis Secundus Regum appellatur, ut est 1 Chron. 29. v. 29. A Samuele verò denominatum credunt nonnulli, vel quod opus, à magistro Samuele inchoatum, totum ipsius nomine inscribendum putarint; vel quod utrumque Regem, quorum historia utroque libro describitur, mandato Dei regno inaugurasset, 1 Sam. 10. & 16. Partes libri generales duæ sunt, capitibus viginti quatuor descriptæ. Prima est de regno Davidis initio in solo Juda, inde in toto Israële, ejusque felici successu ac statu, à cap. 1. ad 12, Altera de statu Davidis calamitoso ac misero, in quem cum ob alia peccata, tum præcipuè ob adulterium ac homicidium incidit; à cap. 12. usque ad finem. *Salomon* filius Davidis, rex Israëlis, tria millia Parabolarum sive sententiarum, hoc est, breviter & argutè dictorum protulisse legitur, ex sapientiæ suæ thesauro: Cantica verò mille & quinque cecinisse 1 Reg. 4. v. 32. Ex quibus quæ hodie exstant, congesta sunt in Proverbiorum librum, & Canticum Canticorum. Verum quis hæc redegerit in ordinem, & uno volumine utraque complexus sit, difficilis est divinatio. *Proverbiorum* collectionem Hebræorum alii Jesaiæ, alii Ezechiæ tribuunt, argumento loci cap. 25. vers. 1. Sed probabilior est opinio Lyrani & aliorum, qui existimant, jam ante Ezechiam à Salomone & aliis collectas sententias usque ad cap. 25. Eas verò quæ inde usque ad finem leguntur, comportatas esse cum ab aliis, tum præcipuè à viris Ezechiæ. Is enim, ut tradunt Talmudici, cum religionem collapsam in regno suo instauraret, simul quoque Scholas ac earum Magistros restituit, qui operam eâ in re suam collocarunt. Igitur Liber Proverbiorum capitibus triginta & uno continet varias & insignes sententias, de utriusque tabulæ Decalogi virtutibus, ad piè, justè, temperanterque vivendum consignatas. Et quatuor partibus definitur. Prima, usque ad cap. 10. est instar præfationis, quæ fundamenti loco substernit exhortationem ad Sapientiam hoc est, ad veram Dei cognitionem, verumque ejus timorem. Secunda à cap. 10. usque ad 25. proponit sententias de omni officiorum sive virtutum genere, quocunque vitæ statu non tantum utiles, sed etiam necessarias. Tertia habet sententias Salomonis collectas à Viris Ezechiæ, à cap. 25. ad 30. Quarta addit verba quædam Aguris, nec non matris

[Margin notes: 2. Samuelis. — Salomonis. — Proverbia.]

matris Salomonis Bathsabæ, capitibus duobus ultimis. *Canticum Canticorum* κατ' ἐξοχὴν sic nominatur, quod sit præstantissimum & excellentissimum. Scriptum est dramaticum & mysticum, quo Salomo sub typo conjugii sui cum filiâ Pharaonis, describit ac deprædicat spirituale connubium Christi cum Ecclesiâ. Partes Cantici quatuor sunt, octo capitibus pertractatæ. Primo enim tanquam sponsalia celebrantur inter Christum & Ecclesiam. Deinde amor mutuus Sponsi & Sponsæ describitur. Tum reconciliatio Sponsæ cum Sponso, quæ non rarò solet Sponsum offendere. Postremò Canticum hoc professione æterni ac mutui amoris inter Sponsum & Sponsam, certâque spe nuptiarum in vitâ æternâ celebrandarum concluditur. Præter duos hosce libros, atque etiam post illos scripsit Salomon *Ecclesiasten* suum, qui Hebræis genere fœminino קֹהֶלֶת Coheleth, concionatrix dicitur, quasi vanitatis suæ censorem, ac pœnitentiæ testem: utpote extremis vitæ suæ temporibus scriptum, cum jam animum omni scientiarum, experientiæ, ac voluptatum genere ad satietatem usque explesset. Unde nihil illi supererat præter mundi contemtum ac fastidium. Quod autem pœnitentia illa disertè non prædicatur, hæc videtur fuisse causa, quia idola quæ erexerat non sustulit, ut constat ex 1 Reg. 11. v. 13. sive per vitæ post resipiscentiam brevitatem illi non licuerit; sive Uxorum amori & bono pacis id indulserit, ut, peregrinæ cum essent, liceret illis patrios Deos colere. Liber ipse capitibus duodecim, sed partibus generalibus duabus describitur. Prima pars est doctrina de hominis felicitate in hâc vitâ: quæ non consistat in nudâ possessione aut fruitione bonorum terrenorum quorumcunque, sed partim ac principaliter in tranquillitate animi, sive gaudio spirituali, quod oritur ex filiali Dei timore, partim in hilari fruitione bonorum terrenorum, quæ cuique divinitus contigerunt. Altera pars est commonefactio, quâ dehortatur à solicitudine acquirendi bona terrena, adhortatur contra ad filialem Dei timorem, ac hilarem bonorum divinitus concessorum fruitionem. Quæ duæ partes mixtim ferè tractantur. Hæc de Scriptis Salomonis veris & genuinis. Nam cætera non sunt hujus census. Josephus lib. 8. Antiq. cap. 2. refert, præter alia scriptas à Salomone fuisse incantationes, quibus morbi curantur, & dæmones pelluntur. Quæ præterquam quod non exstant, ipsi fallò adscripta sunt à superstitiosis Judæis. Fortasse hinc eorum quidam occasionem arripuerunt, Salomoni attribuendi librum magicum, longe perniciosissimum, qui inscribitur Clavicula Salomonis. Majore specie LXX. & post eos vulgatæ editiones latinæ Bibliorum ipsi autori adscribunt librum *Sapientiæ*, argumento congenerem, & nomen Salo-

Period. II. artic. 11. Canticum

Ecclesiastes.

ψευδεπίγραφα Salomonis.

etiam liber Sapientiæ.

Period. II. Artic. II. Salomonis in fronte præferentem: cui in ordine librorum Biblicorum immediatè vulgò subjicitur. Sed non convenit inter assertores hujus sententiæ. Sunt enim, qui totum Salomoni acceptum referunt, non minus dictionem, quam ipsas sententias. Alii autem volunt, Sententias quidem hujus libri esse Salomonis, sed collectas in unum volumen, & græcis verbis expressas à Philone, non illo qui Caji Imperatoris tempore floruit, sed alio antiquiore. Ita Bellarminus lib. 1. de Verbo Dei cap. 10. & 13. & lib de Scriptorib. Ecclesiasticis. Verum priori sententiæ contradicit Hieronymus præfat. in Proverbia Salomonis, quod non exstet in Codicibus Hebræis, sed tantum in Græcis, & Philoni Judæo ob dictionis convenientiam jure merito tribuatur. Alteri reclamat partim historia Salomonis, quæ testatur populum Israëliticum ejus imperio fuisse liberrimum. quum hic scriptor hostium imperio subjectum esse queratur cap. 15. v. 14. partim etiam ipsius doctrina, quia agnoscit & docet creationem animarum à Deo, & totius hominis originalem depravationem Eccles. 12. v. 9. Prov. 20. vers. 9. pro quâ μετεμψύχωσιν Pythagoricam, & originem vitii ac corruptionis expertem scriptor libri inculcat cap. 4. v. 12. & cap. 7. v. 27. & cap. 8. v. 19, 20. Alias repugnantias cum Bibliis Canonicis V. T. alibi annotavimus. Commentum de duplici Philone tum fidem inveniet, ubi illud testimoniis indubitatis antiquorum scriptorum comprobaverint.

Post Salomonem scripti sunt *libri duo Regum*. Sed initium solum libri *prioris* ad Articulum secundum pertinet: Cujus scriptores fuêre Nathan, qui postrema Davidis attexuit, 1 Chron. 29. vers. 29. itemque Ahias & Iddo, qui res gestas Salomonis, unà cum Nathane descripserunt 2 Chron. 9. v. 29. Reliqua libri primi, ut & totus liber *Secun-*

Artic. III. *dus Regum*, ad *Articulum tertium* secundæ hujus Periodi referenda sunt. Ac scripta putantur non ab uno aliquo Prophetâ, sed à diversis: singulis annotantibus gesta suorum Regum, sub quibus vixerunt. Sicut fecerant Prophetæ priores: & ut Chron. 20. vers. 34. dicitur de Jehu propheta, quod res Josaphati jussus sit referre in librum Regum Israëlis: Rabanus de Institut. Cleric. lib. 2. cap. 54. & Isidorus lib. 6. orig. cap. 2. volunt hosce libros à Jeremiá collectos & editos, cum antea

1 Regum. per singulorum Regum historias sparsi essent. *Primus liber Regum* numerat capita viginti duo, duabus partibus comprehensa: quarum una continet historiam reliquam regni integri, ad cap. 12. altera historiam regni divisi, Judæ sub quatuor, & Israëlis sub octo primis Regibus, à

2 Regum. cap. 12. ad finem. *Secundus liber Regum* describit res gestas reliquorum Regum, Judæ sedecim, & Israëlis duodecim. Capita sunt viginti quinque universè: partes verò iterum duæ. Prior est à defectione

Moabi-

Moabitarum à Rege Israël ad regni Israëlitici destructionem, capitibus Period. II. artic. II.
17 primis, & initio decimi octavi. Posterior à destructione regni Israël ad destructionem regni Judæ sub Nebucadnezare; capitibus reliquis. Hoc temporis intervallo in utroque regno divinitus excitati sunt & floruerunt complures Prophetæ, prophetiis & miraculis celeberrimi: quorum nonnulli quoque summam prophetiæ & concionum scripto comprehensam publicè proposuerunt, tandemque in libros redegerunt, cæteris Scriptis Canonicis V. T. addita. Nomina ex Ordo librorum Propheticorum
inscriptionibus librorum nota sunt: Jonas, Amos, Hoseas, Joël, Esaias, Micheas, Nachum, Jeremias, Sophonias, Habakuk, & Obadias. Horum ætas variè definitur, & pro eâ ordo quoque diversimodè constituitur. Et in Prophetis quidem majoribus, quos vocant, ac minoribus posterioribus tribus res manifesta. In novem minoribus prioribus difficultatem habet, sive illi inter se, sive etiam cum majoribus comparentur: cum plures eodem tempore, & iisdem sub Regibus vixerint: quidam certâ temporis annotatione careant; in Hebraicis etiam & Græcis editionibus eodem ordine non collocentur. Hebræorum sententia ex Seder Olam cognosci potest. Nos quod maximè probabile ex vestigiis Scripturæ legemus, & sequemur: si tamen illud prius monuerimus, non referri huc *Epistolam Esaiæ*, quam antequam raperetur in cœlum scripserat ad Joramum Judæ Regem Josaphati filium, ut suo tempore ipsi traderetur 2 Chron. 21. v. 12. & seqq. Nam ea jam olim desiderabatur. Fortè etiam non publico Ecclesiæ, sed privato Jorami usui fuit consecrata. Ergo primus Prophetarum Posteriorum, ceu vulgò appellantur, quorum ad nos monumenta pervenerunt, est *Jonas*, fallò creditus ab Epiphanio lib. de vitâ Jonas.
Prophetarum, & Hieronymo in prologo, filius viduæ Sareptanæ, quem Elias excitarat à mortuis. Nec enim nititur aliâ ratione quam traditione & conjecturâ Hebræorum quorundam veterum ex nomine Amithai. Sed ei repugnat, quod Jonas Hebræum se nautis fatebatur, vidua verò Sareptana gentilis erat. Hic Jonas post Eliam & Elisæum claruit in regno Israël sub Jeroboamo II rege, Joæ filio, pronepote Jehu, qui totos 41 annos regnavit, 2 Reg. 14. Ei prædixerat Jonas, fore ut recuperaret, quæ majoribus suis adempta erant, ab ingressu Emathæ, usque ad asphaltidem lacum: quæ tamen prophetia non exstat, sed ea tantùm quæ Ninevitas spectat, excidium iis denuncians, nisi resipiscerent. Partes ejus duæ sunt. Prior duobus primis capitibus, vocationem ipsius, fugam, & post eam resipiscentiam ac miraculosam liberationem describit. Altera pars est secunda Jonæ vocatio, & ad ejus conciones secuta Ninevitarum pœnitentia, & conservatio, ob

Period. II. art. III. quam humanâ infirmitate indignatur, & cum Deo expostulat, capitibus duobus reliquis. Amos. Proximus à Jonâ prophetavit *Amos*, non pater Esaiæ, ut volunt Hebræi, qui Amoz dictus est, sed alius Israëlita, teste Hieronymo, qui floruit sub eodem Jeroboamo II. rege, ex bubulco propheta factus cap. 7. v. 14. Prophetia ejus capitibus novem, partibus verò tribus haud incommodè distinguitur. Prima est concio severissima adversus vicinas populo Dei gentes, quæ perpetuis bellis regnum Judæ & Israël infestabant, cap. 1. & 2. versibus primis. Altera est denunciatio variarum pœnarum, quæ ob varia peccata Judæis & Israëlitis obventuræ erant, à cap. 2. ad 7. Tertia est confirmatio denunciationis per divinas visiones, quibus ipsæ pœnæ adumbrabantur, ad majorem prædictionis ἀσφάλειαν, capitibus tribus ultimis; propterea à filio Amaziæ Sacerdotis fuste inter tempora percussus interiit: ut Epiphanius testatur lib. de vitâ ac morte Prophetarum. Amosum sequitur *Hoseas*, quippe qui prophetavit sub finem regni ejusdem Jeroboami II. cum Uzias demum anno ejus 27. regnum Judæ inierit. Fuit autem de tribu Isaschar, si Epiphanio credimus. Prophetia ejus capitibus quatuordecim, partibus duabus constat. Prior tribus capitibus non modo vocationem Prophetæ, sed etiam conjugium ejus cum scorto, nec non mysteria, quæ ei typicè adumbrantur describit. Posterior ab initio cap. 4. usque ad finem libri, populi Israëlitici, Sacerdotum, ac Regum peccata atque scelera perstringit, additis comminationibus pœnarum, & promissionibus gratiæ propter Christum exspectandæ. Joël. Circa idem tempus & *Joël* vaticinatus est: qui etsi tempus suum non indicat, res tamen ipsæ, de quibus vaticinatur, huc referendum esse declarant. Fuit Propheta regni Judæ, ut percipitur ex principio cap. 2. quo cives Hierosolymitanos compellat. Prophetia ipsa capitibus tribus, partibus duabus absolvitur. In quarum priore commemoratione variarum calamitatum, & graviorum comminatione eos ad seriam, & quidem publicam resipiscentiam hortatur: cap. 1. & 2. ad vers. 18. In altera inde usque ad finem, resipiscentibus pollicetur liberationem cum temporariam à malis illis, quibus affligebantur, tum æternam in Christo; cujus beneficia deprædicat. In eundem Esaias. synchronismum propheticum incidit curriculum *Esaiæ* prophetæ: qui tamen Jeroboamo II. fuit posterior, cum ejus non meminerit; nec etiam initia regni Uziæ attigit, quæ cum fine Jeroboami cohærent. Vixit tamen & docuit sub Uziâ, Jothamo, Achazo, & Ezechiâ per annos circiter quinquaginta, idque Hierosolymæ in ipsâ regni metropoli. Prophetia ejus prolixior est cæteris sexaginta sex capitibus comprehensa. Revocari tamen potest ad partes generales quatuor.

Earum

Earum primâ, 12. capp. constante, continentur prophetiæ immediatè Period. II. artic. III.
directæ ad Judæos, quos variè reprehendit ob peccata, hortatur ad resipiscentiam, & spe veniæ consolatur. In alterâ parte, à cap. 13. usque ad 29. sequuntur prophetiæ in gratiam populi Dei, gentibus exteris, ejusdem populi hostibus, atque etiam ipsis Israëlitis denunciatæ. Tertiâ parte, à cap. 29. ad 49. recitantur prophetiæ, quibus prædicitur populo Iudæ tum excidium per Babylonios, & captivitas Babylonica, usque ad cap. 40. quibus tamen historica nonnulla annexa sunt capp. 36, 37, 38, 39. tum etiam liberatio ex captivitate Babylonicâ, velut symbolum spiritualis liberationis, ad cap. 49. Quartâ & ultimâ parte describuntur prophetiæ de regno Christi, ejusque beneficiis, quæ electis morte suâ acquisivit, & per Spiritum Sanctum confert in hâc & futurâ vitâ, à cap. 49. usque ad libri finem. Scripsit autem de Christo tam copiosè & perspicuè, ut Euangelista potius, quam Propheta fuisse videatur, teste Hieronymo: sub Manasse rege, optimi Patris pessimo filio, serrâ dissectus fuisse traditur, quod & Apostolus videtur innuere Heb. 11. v. 37. Esaiam excepit *Micheas*, qui scribit se prophetasse in Micheas.
diebus Jotham, Achaz, & Ezechiæ, & omittit Uziam, quem Esaias posterioribus adjungit. Prophetia ejus capitibus septem, partibus verò tribus summatim comprehenditur. Primâ accusantur peccata Israëlitarum ac Iudæorum, & meritæ pœnæ utrisque denunciantur; primis tribus capitibus. Secunda capp. 4. & 5. habet insignes promissiones de regno Christi, ministerio Apostolorum in mundum universum propagando. Tertia capp. duobus postremis repetit tum accusationes & minas; tum consolationes Euangelicas, quibus pii erigantur & sustententur. Huic proximus est *Nahum*, qui post Ezechiam, abdu- Nahum.
ctis jam in captivitatem x tribubus vaticinatus est contra Assyrios, quibus exitium, non ut prius Ionas, sed sine conditione denunciat. Partes libri pro numero capitum tres sunt. Prima est comminatio generalis vindictæ divinæ adversus Assyrios, quâ pios Israëlitas consolatur. Secunda prædictio excidii Ninives per Babylonios. Tertia enumeratio causarum, quibus tantam calamitatem erant promeriti. Post Nàhumum prophetavit *Ieremias* filius Chilkiæ, ex familiâ Sacerdotali, Jeremias.
inde ab utero ad munus Prophetæ sanctificatus. Id orsus est ab anno 13. regni Iosiæ, & continuavit ad annum II. ultimi regis Iudæ, nempe Zedechiæ, & ipsam captivitatem Babylonicam. Quo tempore invitus cum residuo populo in Ægyptum abductus, & ab Aprye Ægypti rege interfectus, vel, ut vult Epiphanius, à populo suo lapidibus obrutus fuit. Scriptos reliquit libros duos, qui hodieque in Canone Vetere habentur, Librum unum Prophetiarum, & alterum Threnorum;

Period. II. Artic. III. idque speciali Dei mandato. Quippe præceperat Deus, ut omnia verba, quæ ad ipsum locutus fuerat, in libro conscriberet; & cum liber ille ab impio Rege Jojakimo conscissus & flammis absumtus esset, ut eadem secundâ vice repeteret, ac Baracho scribenda dictaret, cap. 36.

Prophetiæ, *Liber Prophetiarum* capita numerat quadraginta duo, sed quæ partibus majoribus quatuor comprehenduntur. Primâ parte continentur conciones aliquot pœnitentiales, in quibus Propheta partim reprehendit Judæos propter multa ac varia ipsorum peccata & scelera, & ad resipiscentiam eos hortatur: partim denunciat impœnitentibus pœnas divinas, ac nominatim siccitatem, excidium Hierosolymæ, & captivitatem Babylonicam: partim denique resipiscentes consolatur promissione liberationis tum corporalis à captivitate Babylonicâ, tum spiritualis è potestate Diaboli per Christum. Omnia hæc proponuntur à cap. 1. ad 39. usque. In secundâ parte narrat complementum prophetiæ suæ in destructione urbis, & deportatione populi: unà cum eventu gemino, præfecturâ Godoliæ, & reliquiarum fugâ in Ægyptum à morte ipsius, à cap. 39. ad 46. Tertia prænunciat clades & calamitates gentium exterarum, videlicet Ægyptiorum, Philistæorum, Phœnicum, Moabitarum ac Ammonitarum, Idumæorum, Syrorum, Persarum, Chaldæorum sive Babyloniorum; qui Iudæos innumeris malis afflixerant, à cap. 46. ad 52. Quarta repetit historiam excidii Urbis Hierosolymæ, câque veluti signaculo totam prophetiam obsignat, cap. 52.

& Threni. *Threnorum* sive *Lamentationum* liber, metris scriptus, ordine alphabetico distinguitur memoriæ causâ. Capita quinque, partes autem duas habet. Una primis quatuor capp. deplorat tum peccata populi ac aliorum ordinum, tum pœnas quibus affligebatur, inprimis destructionem Urbis, vastitatem provinciæ, ac captivitatem populi. Altera est supplex deprecatio ad Deum, quâ misericordiam ejus implorat pro obtinendâ liberatione, cap. 5. sive ultimo.

Ψευδεπίγραφος Epistola. Adscribitur præterea Ieremiæ à nonnullis Epistola illa ad Captivos in Babyloniâ, quæ exstat cap. 6. Baruchi; quâ hortatur eos, ut in fide veri Dei persistant, & à cultu idolorum abstineant. Sed non esse Ieremiæ, verùm scriptum suppostitium, constat, partim quod non Hebraicè sed græcè tantum exstat, partim quod à stylo & phrasi ejus discedit, pro septuaginta annis septem generationes computans. Σύγχρονος Ieremiæ fuit *Sophonias*, ad finem regni Iosiæ referendus, argumento loci cap. 1. v. 1. & 4.

Sophonias. Vaticinia ipsius capitibus tribus, at partibus duabus comprehenduntur. Nam quemadmodum cap. 1. Iudæis impiis, & initio cap. 2. Gentibus, exitium prænunciat; ita parte alterâ cap. 2. & cap. 3. toto, pios promissione venturi regni Christi consolatur. Ei succes-

successit *Habakuk*, paulo ante captivitatem Babylonicam, de quâ tanquam jam instante, nec non de interitu ipsorum Chaldæorum disertè vaticinatur. Partes pro numero capitum tres sunt. Primo capite contra Judæos concionatur, & simul ultionem à Deo contra Babylonios petit. In secundi cap. parte priore de adventu regni Messiæ, ejusque beneficiis, in posteriore de excidio regni Babylonici prophetat. Capite tertio subjungit carmen eucharisticum, quo totius prophetiæ suæ summam complectitur. Ultimus Prophetarum hujus ordinis est *Obadias*, qui docuit & scripsit post deportationem Jehojachini, atque etiam post ipsam captivitatem Babylonicam. Siquidem meminit belli Chaldæorum contra Judæos, & captæ urbis Hierosolymæ. Prophetia potissimum dirigitur contra Idumæos, & capite uno, partibus duabus absolvitur. Parte primâ exitium minatur Idumæis, quod Judæis afflictis addidissent afflictionem, & in præsidiis externis confiderent. Parte alterâ à v. 17. usque ad finem, gloriam Ecclesiæ N.T. & regnum Christi spirituale describit. Præter Prophetas, de quibus diximus, etiam Scriptores quidam Ecclesiastici, pro serie temporis ad tertium hunc secundæ V.T. periodi articulum referri solent: Tobias, Manasses, Eliakim, & Baruch. *Tobias* unà cum filio cognomine à Salmanassare in captivitatem Assyriacam abductus, & Niniven translatus, scripsit rerum suarum commentarium Chaldaicè, ut vult Hieronymus. Nam ex Chaldæo exemplari ipse convertit in Latinum; quod tamen desideratur memoriâ nostrâ. Hebræa exstant duo; sed exercitationis causâ, uti apparet, à Judæo quodam confecta. Cætera Græca sunt, à LXX reddita. In ipso libro non pauca reperiuntur Judaicæ vanitatis vestigia, de dæmone rivalem agente cap. 3. v. 8. de mendacio Angeli cap 5. v. 15. de consilio magico in profligando dæmone, suffitu ex corde & hepate piscis facto cap 6. v. 9. & cap. 8. v. 3. de oblatione precum per angelum creatum cap 12. v. 12. & alia his similia, quæ à veritate Scripturarum Divinarum apertè deviant. *Manassi* regi Judæ tribuitur Oratio, quæ nomen ipsius præfert. Sed græcè olim tantum exstabat, nunc latine tantum, si plerosque codices græcos, in quibus deest, sequamur. In genere doctrinæ suspectum est, quod justis in hâc vitâ pœnitentiæ necessitatem derogat, nisi commode explicetur. *Eliakim* author est libri *Juditha*, si Josepho credimus, lib. 1. contra Appionem; & alio nomine Iojachim appellatur, Sacerdos magnus Hebræorum, Iudith cap. 4. & 15. Ætate Hieronymi legebatur Chaldaicè. An Hebraicè unquam exstiterit, dubium, imò controversum. Recenset victoriam divinitus reportatam ab Hebræis contra Holofernem, principem militiæ Assyriorum: idque consilio

Period. II. artic. II. Habakuk.

Obadias.

Apocryphi Scriptores.

Tobias.

Manassis oratio.

Judith.

Period. II. artic. III. & virtute Iudithæ fœminæ nobilissimæ & viduæ castissimæ. Sed res illæ tam illustres vix ulli tempori satis conveniunt: etsi communis opinio ad regnum Merodachi Baladan eas referat: neque à Iosepho scriptore gentis suæ diligentissimo memorantur: ut poëma sacrum potius, quam historia dici mereatur. Certè superstitionem Iudaicam haud obscurè redolet cap,8.v.6. & in celebrando Simone atque Levi cap.9. historiæ Mosaicæ manifestè contradicit Genes.49.v.4, 5.

Baruch. *Baruchi* libellum Barucho Ieremiæ amanuensi falsò attribui, evincit lingua græca, quâ scriptus est. Nihil enim causæ erat, cur peregrino sermone alloqueretur populares suos, quos adversus idololatriam confirmare studebat. Ex hebraico græcum factum non esse, phrasis quæ tota est græcanica, ostendit; quo κριτηρίῳ in dijudicandis & internoscendis libris apocryphis priscam quoque Ecclesiam usam fuisse, testis est Eusebius lib.3.cap.19. His igitur tanquam scriptis humanis à Canone Scripturæ Sacræ sequestratis, apparet totâ hâc secundâ Periodo Ecclesiæ V.T. regulam fidei ac vitæ fuisse Libros Mosis ac Prophetarum hactenus memoratos: atque ex eorum præscripto cultus publici reformationem sub piis Regibus esse institutam.

Samaritani solos Mosis libros receperunt. Samaritani tamen illi, qui Israëlitis deportatis successére, quum quinque Libros Mosis reciperent, aliorum Prophetarum scripta, qui post Mosen scripserunt, prorsus repudiarunt: In causâ videtur fuisse, quod primitus tantum Libros Mosis, non etiam Prophetarum accepisse, verisimile sit ab Israëlitico illo Sacerdote, qui à Rege Assyriorum mittebatur ad illos docendos, quisquis tandem ille fuerit. Nam quod Epiphanius hæresi 8. cum putat fuisse Esram, quem etiam Damascenus secutus videtur, non tempori solùm, sed etiam ipsi textui repugnat: qui testatur eum fuisse ex captivis Samariæ, 2 Reg.17.v.28. Posteri verò horum Samaritanorum ideò pertinacius inhæserunt erroneæ Majorum sententiæ, quod sedem sacrorum suorum sic facilius se tueri posse arbitrarentur.

Gentilium libri Sacri. *Iam de Libris Sacris Gentilium* aliquid hâc Periodo dicendum restat. Principio omnes Gentes, à populo Dei secretæ, solâ traditione acceptam à majoribus religionem conservarunt atque propagarunt. Qui mos, maxime in Gentibus barbaris, ad Ecclesiam usque N.T. perduravit: Ita quidem ut documenta Sacrorum versibus, memoriæ causâ, illigarent, atque etiam decantarent. Id de Gallorum Druidibus testatur Julius Cæsar lib.5. Commentariorum. De Germanis idem affirmat Corn. Tacitus lib. de moribus Germanorum. At Gentes cultiores sapientiæ præceptis imbutæ, Chaldæi sive Babylonii, Ægyptii, Græci, & Romani, impulsu Diaboli, qui etiam in hoc genere

genere patefactionis veri Dei simius est, doctrinam religionis, ac totum Sacrorum apparatum literarum monumentis tradere cœperunt. Quod quidem uti non uno tempore aut loco, ita nec ab uno hominum genere factum legimus. Primi Legislatores, simulatis occultis cum Diis colloquiis, ad eos legum suarum originem retulerunt. Siquidem Mneves apud Ægyptios à Mercurio se leges suas accepisse gloriabatur, Zamolxis apud Getas à Vestâ, Zathraustes apud Arimaspos à bono Dæmone, Minos apud Cretenses à Jove, Lycurgus apud Spartanos ab Apolline, Numa Pompilius apud Romanos à Deâ Egeriâ. Diodorus Siculus lib. 1. & Plutarchus in Numâ. Ex his porrò Mneven, Minoa, Lycurgum & Numam etiam scriptis mandasse easdem leges, ac publicis tabulis proposuisse, eorundem Scriptorum, sicut & Herodoti ac Livii fide doceri potest. Præterea Sybillæ quæ canebant oracula libris complexæ sunt, ac scripta reliquerunt in usum posteritatis. Quod de Cumanâ testatur Lactantius lib. 1. cap. 6. Sed de reliquis vel hinc demonstrari potest, quod refecto Capitolio Libri Sybillini non ex Italiæ solum, sed etiam ex Græciæ Asiæque civitatibus collecti, & Romam allati sunt, ut in omnibus rebus dubiis consuli & audiri per Augures, Duumviros, Decemviros, & tandem Quindecemviros possent, Livius 1 Decad. lib. 1. in Tarquinio Superbo, 3 Decad. lib. 7. & 4 Decad. lib. 2. & 10. Sic Lucanus lib. 1. & Claudianus lib. 1. Insuper Poëtæ, maximè vetustiores, Orpheus, Linus, Musæus, Homerus, Hesiodus, quorum aliqui etiam Theologi dicti sunt, ob carmina quæ de Diis fecerunt, Theologiam suam literis mandarunt: ut est apud Augustinum lib. 18 de Civ. Dei cap. 25. & 37. Sicut de Homero referunt Bocchus, & ex eo Solinus lib. 8. quod multos Sybillæ Delphicæ versus poëmatis suis intexuerit. Taceo ipsos Sacerdotes, Sacrorum antistites, paulatim quicquid ad religionem pertinebat, diligentissime consignasse, & alios quoque, quorum intererat, docuisse: prout ex Herodoto, Diodoro Siculo, Varrone, Cicerone, aliisque Scriptoribus antiquis manifestissimum est. Verum hæc posterioris ævi fuêre.

Period. II. artic. III. — *Leges oraculo datæ.* — *Libri Sybillini.* — *Poëtarum vetustiorum carmina.* — *Sacerdotum libri.*

Quare ad *Tertiam Veteris Ecclesiæ Periodum* progredior. Sunt qui putant, incenso templo Hierosolymitano, & excisâ Urbe, simul libros Mosis & Prophetarum conflagrasse: atque ita *Primo* Periodi hujus *Articulo* Ecclesiam Judaicam, Babylone captivam, Scripturâ divinâ prorsus caruisse: quæ demum per Esdram restituta fuerit. Hæc opinio cum aliis, tum Irenæo lib. 3. cap. 25, tribuitur. Quem sequuntur Tertullianus lib. de habitu mulierum, Eusebius Hist. Eccles. lib. 5. cap. 8. Augustinus item de mirabilibus Scripturæ lib. 2. circa finem.

Periodus V.T. tertia. — *Artic. I.* — *Mosis & Prophetarum libri non perierunt.*

Etsi

Period. III. artic. I.

Etsi ipsa autographia Mosis & Prophetarum fortè interciderunt, quæ periculi metu jam olim abscondita fuerant, 2 Reg. 12. v. 8, 10. tamen apographa eorum, quæ in piorum manibus erant, & vulgò legebantur, servata, & in captivitatem quoque assumta fuerunt. Cui enim verisimile videatur Ezechielem & Danielem prophetas, qui Legem, qui Prophetas docuerunt etiam in captivitate, eorum exemplaribus destitutos fuisse? Vide Danielem cap. 9. Aut quis credat inter tot pios, Sacerdotes, Levitas, Israëlitas, ne unum quidem extitisse, cujus animum cura illa servandi Codicis sacri subierit? prout factum legimus sub Antiocho Epiphane 1 Maccab. 1. v. 59. Præsertim cum ante excidium jam multi in captivitatem abducti essent, & post illud non pauci relinquerentur in Judeâ, quibus utrobique sacrorum suorum libertas relicta fuit. Judæi quidem longè aliter rem interpretantur, non de simplici abolitarum Scripturarum restitutione, sed de novâ earundem correctione, Esdræ ministerio factâ: teste Eliâ Levitâ, itemque Rabbi David Kimchi. Quam ipsam sententiam etiam alii Patres approbant, Athanasius in Synopsi, Epiphanius de Epicuræis hæresi 8. Hilarius præfatione in Psalmos, & alii. Argumentum quod pro stabiliendâ illâ opinione ex lib. 4. Esdræ cap. 14. petitur, nullius est momenti: tum quia liber ille apocryphus est, etiam Bellarmini confessione lib. 1. cap. 4. qui sententiam quoque autoris rejicit lib. 2. cap. 1. tum quia alia etiam fabulosa de libris sacris ibidem memorantur.

In Captivitate accessit Ezechiel.

Quare omninò superfuerunt in populo captivo Mosis ac Prophetarum monumenta: quibus etiam tum alia accessêre ab Ezechiele & Daniele Prophetis concaptivis scripta. *Ezechiel* cum Jechoniâ Rege abductus in Babyloniam, quinto transmigrationis Jechoniæ anno captivis vaticinari cœpit, liberumque scripsit tantis refertum mysteriis, ut Hebreæi à principii & finis illius lectione Juniores non minus exclusêrunt olim, quam à trium priorum capitum Geneseos, & totius Cantici Canticorum lectione: autoribus Origene præfat. in Canticum, & Hieronymo prologo in Ezechielem. Prophetia universa capitibus quadraginta octo absolvitur. Partes ejus sunt duæ. Prima continet visionem plane admirabilem de vocatione Ezechielis ad munus propheticum, & confirmatione illis in isto munere: capp. tribus. Altera continet prophetias ipsas per Ezechielem Ecclesiæ annuntiatas, easque geminas; alias de excidio regni Judaici & captivitate populi à cap. 4. ad 25. nec non de cladibus hostium & ruinis regnorum Judæos infestantium, à cap. 25. ad cap usque 33. alias verò de restitutione Ecclesiæ tum corporali per reductionem populi è Babyloniâ in Judæam, tum spirituali per Christum in carne patefactum,

absol-

absolvendâ in confirmatione mundi, à cap. 33. usque ad finem. *Daniel* in tribu Juda nobili genere natus, & ipse in captivitatem deportatus fuit, sed sub Jehojakimo Rege, & in eâ perduravit usque ad Cyrum Regem Personarum: plenissimus Spiritus prophetici, & ob id gratissimus Regibus, etiam idololatris Babyloniis & Persis & ab iis magnis honoribus cultus. Nullus autem Prophetarum, teste Hieronymo, apertius de Christo vaticinatus est. Neque enim solum scribit fuisse venturum, quod commune est cum cæteris: verum etiam quo tempore venturus esset, docet: & Reges per ordinem digerit, & annos enumerat, & manifestissima signa prænunciat, tanta dictorum fide, ut Prophyrio, Celso, & similibus non videatur futura prædixisse, sed narrasse præterita. Porphyrius quidem, Plotini Philosophi discipulus, ex quindecim libris, quos contra Christianos evulgavit, duodecimum sigillatim opposuit Danieli, contendens non ab ipso, cujus nomine insignitur, esse compositum, sed à quodam qui Antiochi Epiphanis ætate vixerit in Iudeâ, idque propter solam historiæ evidentiam ac veritatem. Rabbini etiam nonnulli ejus lectione abstinere solent, quod caput novum tempus adventus, passionis ac mortis Messiæ clarè nimis designat. Tota Prophetia Danielis capitibus duodecim comprehenditur, & in partes duas commode distribuitur. Prior primis sex capp. historica est, enarrans historiam tum ipsius Prophetæ ac sociorum ejus; tum trium Regum, Nebucadnezaris & Balthazaris Babyloniorum, & Darii Medi. Altera est Prophetica à cap. 7. ad finem, quatuor visionibus constans; de quatuor bestiis cap. 7. de ariete & hirco inter se pugnante cap. 8. de Christo venturo ac passuro, deque excidio Hierosolymæ cap 9. denique de successoribus Alexandri M. usque ad Christum, de Antichristo, resurrectione mortuorum, & fine seculi, cap. 10 & duobus seqq. Sermo, quo exaratus est liber, duplex est, Hebræus & Chaldæus. Nam caput primum, & primi tres versus cap. 2. hebræo, à v. 4. cap. 2. ad finem usque cap. 7. omnia chaldæo, quinque ultima capita rursus hebræo sermone sunt perscripta. Didicerat enim Daniel in Babylone jussu Regis, linguam, & literas Chaldæorum. Impulsu autem divino linguâ illa, quantumvis peregrinâ, in scribendo usus fuit, ut fides historiarum illarum, quæ ex actis publicis Chaldæorum depromtæ erant, apud exteros integra permaneret, ac Deus eo pacto de regibus gentibusque exteris, eorum sermone, operâ Prophetæ sui velut triumpharet. *Additiones*, quæ in Vulgatâ versione Danieli subjunguntur, meritò ut apocryphæ rejiciuntur; tum quia in Canone Hebræo non exstant: tum quia in Adjectionibus illis reperiuntur manifestè falsa, & cum authentico Daniele pugnantia:

Period. III. artic. I. Daniel.

Additiones ad Danielem apocryphæ.

Period.III. artic.I. gnantia: ut quod dicitur fuisse de tribu Levi, filius Habdæ Sacerdotis, quod αὐτονομίᾳ suâ, & judiciorum capitalium privilegio Iudæi etiam captivi gavisi fuerint; & quod per ea Daniel jam puer innotuerit. Illud constat, additamenta hæc non aliunde ad nos pervenisse, quam ex Theodotionis, olim hæretici Marcionitæ, mox apostatæ Iudæi impurâ versione. Unde Hieronymus ea ex Canone sustulit, veruque (ut loquitur) jugulante expunxit.

Artic. II. Reduces ex Babylone. Post Captivitatem Babylonicam, *altero Periodi hujus Articulo*, cum populus, ducibus Zorobabele, Iosuâ, atque Esdrâ, in Iudæam remigrasset, jussu atque autoritate divinâ, duo circa S. Scripturam suscepta ac præstita fuêre. Primò enim novi quidam libri exarati sunt, absolvendo Canoni V.T. Deinde tum illi ipsi, tum cæteri omnes à Mose & Prophetis ante scripti, collecti, emaculati, & in certas classes, Esdræ potissimum ac aliorum operâ, distributi fuerunt. De utroque priusquam agamus, illud ante omnia expediendum videtur, quâ linguâ scripserint Prophetæ post captivitatem, quâ item populus Iudaicus in vitâ communi tum usus fuerit. Bellarminus lib. de verbo Dei cap. 4. uti alii quoque contendunt; Iudæos cum abducti essent in Babylonem, cœpisse oblivisci linguæ suæ, & addiscere linguam alienam, hoc est, Chaldaicam. Quod tamen perfectè eam pronunciare non possent, & semper aliquid ex Hebræâ retinerent, hinc factum ut lingua quædam tertia nasceretur, mixta ex Hebræâ & Chaldæâ, atque eam esse quam pro vulgari ac maternâ deinceps Hebræi habuerint, quæ Syriaca dicta fuerit à dialecto Syrâ, & Hierosolymitanâ, à gentis metropoli Hierosolyma. Verùm quidquid sit de populari linguæ usu, certum est Prophetas post captivitatem hebraicè non minus, quam etiam Prophetas autores scripsisse, si excipiantur partes quædam libri Esdræ, nimirum à v.8. cap.4. usque ad extremum cap. 7. nisi quod à versiculo 19. cap.6. usque ad v.11. cap.7. hebraica chaldaicis interposita. Sic mensium quædam nomina apud Zachariam Prophetam Chaldaica sunt. Apud Esdram, quæ Chaldaice leguntur, pleraque meras recitationes continent literarum publicarum à Regibus Persicis eorumque Præfectis de rebus Judaicis scriptarum. Quæ ipsa tamen charactere hebræo exarata erant, & à Iudæis facile intelligebantur, quod ob diuturnum apud Chaldæos exilium utriusque linguæ Hebraicæ & Chaldaicæ, secus quam ante 2 Reg. 18. v. 28 periti essent. Idem de partibus illis, quæ apud Danielem exstant, pronunciamus. Atque hæc Chaldaica lingua, Danielis & Esdræ monumentis expressa, uti purior, sic eadem tum erat cum Syriacâ. Recentiores autem illius, quæ lapsu temporis paulatim successit, alia est ratio: utpote quæ pro fortunâ gentis Judaicæ,

Quâ linguâ usi.

daicæ, Arabicis, Persicis, Græcis, & Romanis vocibus variè permiscetur. Hæc verò est, quæ nunc dicitur Syriaca, & Hierosolymitana; cui Hebræa illa antiqua Mosis & Prophetarum, non solum foro, totaque Judæâ, sed etiam societate explicandæ Legis & Prophetarum, scriptâ Paraphrasi Caldaicâ, cessit; ipsa post tot mutationes in templum & synagogas quasi relegata. Proinde lingua Judæorum post captivitatem vulgaris & popularis, non fuit purè Hebraica, sed corrupta externarum vocum admixtione. Nec minus tamen Hebraica dicta fuit Nehem. 13. v. 24 Act. 26. v. 14. coll. cum cap. 21. v. ult. & cap. 22. v. 2. cum tamen esset dialectus peculiaris linguæ puræ, quam assidue legebant & intelligebant in libris Mosis & Prophetarum; teste Josepho lib. 2. contra Appionem. Iam de reliquis V.T. libris dicamus, qui post reditum ex captivitate Babylonicâ scripti censentur. Sunt autem duorum generum, alii Historici, alii Prophetici. Historici sunt Libri Chronicorum, Liber Esdræ, Nehemiæ, & Estheræ. *Libri Chronicorum* sive Annalium, Hebræis דִּבְרֵי הַיָּמִים Verba dierum, Græcis παραλειπομένων sive Præteritorum libri appellantur, ab Esdrâ, ut Hebræis videtur, compositi. Qui quidem diversi sunt ab illis, qui in libris Regum, Verba dierum Regum Judæ & Israëlis appellantur. Quippe in his nihil est de solio eburneo Achabi 1 Reg. 22. v. 39. nihil de Menahem Rege Israëlis 2 Reg. 15. v. 21. sicut nec de filiis Ioæ (de quibus 2 Chron. 24. v. 27.) quicquam est in commentario Regum illic memorato: ut hinc pateat, ibi quoque librum notare diversum à libris Regum, quos in Canone habemus. *Prior liber* post genealogias ab Adamo usque ad Esdræ tempora & reditum ex captivitate Babylonicâ primis novem capitibus deductas, cum interitu Saulis integram regni Davidis historiam contexit, usque ad finem cap. 29. *Posterior* verò ab initio regni Salomonis progressum & finem regni Judæ ad reditum usque ex captivitate Babylonicâ ordine commemorat, capitibus triginta sex. Post Chronicorum libros *Esdra* historiam populi ex captivitate reducis describit capitibus decem. Et primò quidem narratur ipsa populi liberatio, capp. primis quatuor: inde à cap. 5. usque ad 9. Templi reædificatio: & duobus postremis capp. alienarum mulierum separatio exponitur. Præter hunc librum tres alii partim ipsi attribuuntur, partim nomine ipsius inscribuntur. Sed liber *secundus* est ipsius Nehemiæ; ut docet inscriptio cap. 1. v. 1. qui passim de se in prima personâ loquitur. *Tertius & quartus* communi ferè sententiâ pro apocryphis habentur: adeoque ipse Bellarminus reprehendit Genebrardum, quod quartum Esdræ, fabulis Judaicis scatentem, ad Canonem refert, lib. 1. de Verbo Dei cap. 20. Ergo liber *Nehemiæ*

Period. III. artic. II.

Post Captivitatem scripti

Libri Chronicorum.

Primus.

Secundus

Esdras.

Ψευδεπίγραφοι Esdra.

Period. III. artic. II. Nehemias
hemiæ est ipsius, & primis septem capitibus de Urbis desolatæ restitutione agit: deinde à cap. usque ad finem cap. 13. memorat, quomodo labascens Dei cultus ac neglecta disciplina secundum Legem per ipsum sit restituta. Superest liber *Esthera*: cujus autorem Isidorus lib. 6. Orig. cap. 2. facit Esdram: alii referunt ad Mardochæum patruum & nutricium ipsius; quorum sententiam juvant, quæ habentur cap. 9. v. 20. Philo autem Iehojakimo Pontifici, Iohosuæ successori, eum adscribit. Nec minor de tempore, quo illa gesta sunt est controversia. Duæ tamen præcipuæ sunt sententiæ: Una Hebræorum, quam etiam Junius & Scaliger approbant, Assuerum illum esse Xerxem, Darii, Histaspis filium. Altera Iosephi lib. 11. antiq. cap. 6. nec non Sulpitii Severi lib. 2 hist. sacræ, esse Artaxerxem Longimanum. Liber universus capitibus decem, partibus tribus finitur. Primò narratur evectio Estheræ ad conjugium Assueri & regnum Persicum: cap. 1. & 2. Deinde exitiale Hamanis in Iudæos consilium exponitur, à cap. 3. ad 6. usque. Tertio additur liberatio Judæorum per Mardochæum & Estheram, nec non ipsius Mardochæi summa in monarchiâ Persicâ dignitas: à cap. 6. usque ad finem. Reliqua septem capita, quæ decem Canonicis vulgo adjiciuntur, apocrypha esse liquet ex his, quæ habent aliena, & cum illis pugnantia, alibi nobis memorata. Nec hujus temporis esse, id argumento est, quod Hamanem gente Macedonem, scilicet Monarchiam à Persis ad Macedonas transferre conatum esse falso affirmatur cap. 16. v. 14. Hæc de Historiis. Libri Prophetici sunt scripta postremorum Prophetarum, qui post reditum è Babylone prophetarunt, Haggæus, Zacharias & Malachias. *Haggæus* primâ libelli sui parte, capite videlicet primo & initio secundi, reprehensis populi peccatis, eum ad continuandam & absolvendam templi ædificationem exhortatur: parte verò alterâ vaticinatur de adventu Christi, & gloriâ templi secundi à Christo; reliquo capite secundo. *Zacharias* ac σύγχρονος, eadem penè urget & agit. Prophetia ipsius universè capitibus quatuordecim, partibus tribus absolvitur. Primùm enim sex primis capitibus variis visionibus non modo populum, sed & Iehosuam Pontificem, & Zorobabelem Ducem ad templi ac cultus Divini restaurationem excitat & hortatur. Secundò occasione quæstionis cujusdam de Jejunio, quod Judæi exulantes Babylone instituerant, copiosius tradit doctrinam de vero Dei cultu, contra cultus humanos, capp. 7. & 8: Tertiò à cap. 9. usque ad finem de adventu Messiæ, illius beneficiis erga Ecclesiam, & judiciis adversus hostes clarissimè vaticinatur & vix ullus est Propheta, in quo plures circumstantiæ totius vitæ & conversationis Christi Servatoris nostri annotantur.

Margin notes: Esther. — additiones apocryphæ. — Haggæus. — Zacharias.

Mala-

Malachias utroque illo posterior fuit: ut qui ædificato jam templo munus suum inchoavit: Prophetarumque omnium ultimus in V. T. à plerisque habetur. Hebræi Doctores eum putant esse Esdram Scribam, quod eam insectetur in suâ prophetiâ, quæ & Esdras nono ac decimo libri sui capitibus. Origenes nomine deceptus, non hominem, sed Angelum fuisse credidit: quia Maleachi Hebr. angelum significat; quod refellit Hieronymus in prooemio. Fuit igitur peculiaris propheta, ab aliis diversus, quem Epiphanius, libro de vitâ ac morte prophetarum, ait fuisse de tribu Zabulon, ac obiisse juvenem. Prophetia ejus quatuor capitibus, & duabus partibus comprehenditur. In priore objurgat peccata Sacerdotum & populi circa cultum Dei ac conjugia & utrosque ad seriam resipiscentiam cohortatur, cap. 1. & 2. In alterâ solatur pios promissione adventus Christi & Iohannis Baptistæ, prodromi ipsius, jubetque ut interea temporis meditentur Legem Mosis, & ei constanter adhæreant cap. 3. & 4. Ab hoc tempore post Esdram & Malachiam, in Ecclesiâ Judaicâ V. T. ordo atque successio Prophetarum abrupta fuit, & scriptio quoque θεόπνευστος ac prophetia usque ad tempora N. T. defecit. Etsi enim deinceps non pauci eximiis Spiritus Sancti donis exornati fuerunt, ad illustrandam doctrinam & vindicandam Ecclesiam; vocatione tamen propheticâ caruerunt, nec munus Prophetarum proprium in Ecclesiâ Judaicâ obiverunt aut exercuerunt. Quod quidem ex monumentis Sacris & Ecclesiasticis non difficile est probatu. Clara sunt verba Malachiæ in eam sententiam. Nam concludens prophetiam hortatur populum ad diligentem lectionem & meditationem Legis, donec veniat Elias, Christi prodromus cap. 4. v. 4, 5. innuens, alium interea prophetam non exspectandum. Ideò cum hâc clausulâ Veteris Testamenti initium Novi Testamenti apertè connectitur Marc. 1. v. 1, 2. & Luc. 1. cap. Idem ex aliis testimoniis Sacris & Ecclesiasticis manifestum est. Esai 30. v. 20. Psal. 74. v. 9. 1 Maccab. 4. v. 46. Doctores quoque Hebræi non sine ratione & autoritate tradunt, quinque omnino ornamenta defuisse templo secundo, quibus primo inferius fuerit; Præsentiam Jehovæ, dantis responsa ex propitiatorio; Donum prophetiæ, quo divinitus afflabantur Prophetæ; Ignem sacrum, inflammandis sacrificiis cœlitus delapsum; Urim & Thummim; Arcam fœderis cum propitiatorio & Cherubinis. Secundum autem sic interpretantur; non quasi charismate prophetico prorsus caruerit, sed quod illud restituta Ecclesia mox defecerit, stante adhuc Persarum monarchiâ. Quod ipsum Josephus quoque lib. 1. contra Appionem, nec non vetus chronicon Hebræorum Seder Olam, testantur; & Augustinus lib. 17. de Civit.

Period. III. artic. II. Malachias.

Defectus Prophetarum.

Period. III. artic. II.

Dei, cap. ult. disertè comprobat. Atque ita habet historia Librorum sacrorum V. T. ordine temporis, quo scripti sunt singuli, digesta. Restat ut collectionem eorum in unum codicem sacrum, & à se invicem distinctionem cognoscamus. Quam curam atque operam Doctores Hebræi, & Patres quoque, Esdræ ac collegis ipsius, Magnæ Synagogæ viris, magno consensu tribuunt. In incendio templi perierat liber Legis authenticus, in capsâ Ecclesiæ reconditus: perierant quoque autographa aliorum Prophetarum. Et quæ in piorum manibus erant exemplaria, variè & à variis descripta, mendis suis & sphalmatis, uti fit, non carebant. Præterea circumferebantur, atque etiam legebantur libri, non tantum à Prophetis, sed etiam ab aliis, sive viris Ecclesiasticis, sive etiam Pseudoprophetis confecti; non sine certo erroris periculo. Igitur reædificatio jam templo, ac cultu divino restituto, Magna, quam diximus Synagoga, sive viri ejus numero c x x. hanc quoque partem Reformationis Ecclesiasticæ aggressi sunt. Caput & præses universorum erat Esdras, sacerdos & scriba, Legis divinæ peritissimus, & in totius Sacræ Scripturæ tractatione & descriptione exercitatissimus. Unde etiam κατ' ἐξοχὴν סופר hoc est, γραμματεὺς sive Scriba appellatur, Esd. 7. v. 6. & alibi, tam à scribendo sic dictus, quam ab explicandis iis, quæ in Sacris literis comprehenduntur. Utrâque enim laude excelluit in Ecclesiâ reduce, v. 10, 11, 12. Post Esdram eminebant in cœtu illo Haggæus, Zacharias, Malachias prophetæ; Zorobabel & Nehemias Duces; Iehosua summus Sacerdos, aliique primarii Sacerdotes ac Levitæ, & quotquot pietatis in populo lumina & columina fuerant. Hi omnes communi consilio selegerunt, & collegerunt scripta Mosis ac Prophetarum, numerum eorum definiverunt, certumque librorum sacrorum Canonem, separatis scriptis heterogeneis condiderunt. Examinarunt insuper ipsos libros authenticos & canonicos, ne quid alienum pravumque, sive temporum injuriâ, sive hominum incuriâ ipsis adscriptum continerent. Sunt denique qui volunt, quum publicum exemplar authenticum desideraretur, loco illius ex privatis exemplaribus inter se collatis, autore Dei Spiritu, confecisse unum, quod authenticum deinceps haberetur, asservareturque, ut communis aliorum canon. Constituto numero Librorum Canonicorum, iisque in unum Scripturæ corpus redactis, diviserunt illud in tres partes principales: nempe תּוֹרָה *Legem*, נְבִיאִים *Prophetas*, & כְּתוּבִים *Scripta sancta*, quæ Hagiographa nobis dicuntur. Hanc divisionem probavit Salvator noster Luc. 24. vers. 24. totam V. T. Scripturam distribuens in Legem, Prophetas, & Psalmos. Ubi Psalmi ponuntur pro omni-

Margin notes: S. Scripturæ in unum codicem collectio. — facta à viris Synagogæ magnæ. — itemque distributio, in classes majores.

omnibus libris, qui Hagiographorum parte continentur. Porrò tres hæ partes postea fuerunt subdivisæ in alias, libri etiam suo ordine collocati. *Lex* pro diversitate materiæ, & historiæ subdistincta fuit in libros quinque, qui Hebræis à vocibus initialibus, Græcis ac Latinis à materiâ denominantur: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomion: de quibus supra. *Propheta* subdivisi in נביאים ראשונים Prophetas priores, & נביאים אחרונים Prophetas posteriores. Priores quatuor numerati, qui librorum Josuæ, Judicum, Samuelis, & Regum titulis nominantur, sic dicti, quod istis in libris de primis Prophetis agitur. In his Samuelis pro uno libro, Regum similiter pro uno primitus recensitus fuit, qui postea in duos distincti. Hinc Samuel propheta appellatur Act. 13. v. 20. Posteriores Prophetæ itidem quatuor, Esaias, Jeremias, Ezechiel, & duodecim Minores. Hi postremi in unum Librum conjuncti fuerunt, ne parvitate suâ distraherentur aut perirent. De quibus est Act. 7. v. 42. sicut scriptum est in libro Prophetarum, hoc est Prophetarum minorum, nempe Amos. 5. vers. 25. *Hagiographa* sunt omnes reliqui libri. Dicti autem fuerunt Hebraicè כתובים Scripta, per synecdochen generis, scilicet Sancta; eò quod fuerint ברוח הקדש per Spiritum Sanctum scripta, id est, per immediatum Spiritus Sancti instinctum, non autem Spiritu prophetico, aut per prophetiam propriè sic dictam, quæ futurorum est prædictio. Sic Daniel & Esdras quasi historici habiti sunt, divino instinctu historiam Ecclesiæ pertexentes, quo & Chronicorum libri pertinent. David & Salomon majori parte scripserunt, quæ ad doctrinam ac institutionem spectant, etsi in Davide multa quoque prophetica inveniuntur. Quinque libelli parvi, quos חמש מגלות vocant, similiter ut didactici & historici judicati sunt. Hagiographa autem primitus numerati fuerunt libri novem, Psalmi, Proverbia, Job, Canticum, Ecclesiastes, Esther, Daniel, Esdras, Chronica. Ubi Esdras Nehemiam quoque comprehendit, & duo Chronicorum libri pro uno sumuntur. Liber Ruth autem ad librum Judicum propter historiæ continuationem fuit relatus, & Threni ad Jeremiam, propter eundem autorem. Hâc distinctione libri Biblici in universum computati fuerunt XXII. juxta numerum literarum Hebraicarum. Id patet ex Iosepho lib. 1. contra Appionem, tum etiam ex primis Patribus Ecclesiæ Christianæ; de quibus suo loco. Rabbini in Hagiographis numerant libros undecim, relatis cum in ordinem Ruth & Threnis, universos

Period. III. artic. II.

Period. III. artic. II.

versos autem libros Codicis Sacri XXIV supputant. Unde & deinceps Biblia appellata fuerunt in hunc usque diem עשרים וארבעה Viginti quatuor. Hujus distinctionis meminit etiam Hieronymus in Prologo Galeato. Post divisionem Librorum Sacrorum in certas classes sive ordines, singulos libros in sectiones, tum majores, tum minores dispescuerunt. Majores sunt non quæ nunc Capita appellantur, sed separatæ & distinctæ partes textus sacri, quæ unoquoque Sabbatho in Synagogis legebantur: Hebraicè dictæ פרשיות à singulari פרשה à radice פרש; quod verbum hoc sensu semel legitur Ezech. 34. v. 12. In textu Sacro notatur per tria majuscula פ, & quandoque per tria majuscula ס: quorum illa sectionem apertam, ista clausam significant. Sectiones totidem fuerunt, quot erant in anno Sabbatha: quo ita singulis annis perlegi possent; & finiri in festo tabernaculorum, rursumque sequenti Sabbatho ab initio repeti. Hæc divisio ante ætatem Esdræ in solo Mose obtinuit. Sed cum abrupta esset Captivitate, non tantum in Mose renovata, sed etiam in Prophetis; & ut nonnulli volunt in Hagiographis quoque instituta fuit: Actor. 15. vers. 21. & cap. 13. vers. 27. ut sectiones Propheticæ Mosaicis sensu, vel memoriali quodam symbolo responderent: eaque peculiari nomine הפטרות dicebantur à radice פטר liberari, liberum demittere, quod eâ lectione peractâ populus dimitteretur. Minores Sectiones sunt Versus illi, quibus majores Sectiones, Paraschoth & Hiphtaroth dictæ, adeoque toti libri distinguebantur, appositâ distinctionis notâ Soph pasuk: quod ibi cujusque versus finis esset. Ante enim totus libri contextus cohærebat, continuâ vocum serie, absque omnibus causarum, vel majorum distinctionum aut periodorum notis. Qualis forma est libri Legis convoluti, qui in Synagogis Judæorum in arcâ sanctâ ad lectiones solennes publicas servatur, & etiamnum hodie sine illis versuum atque etiam punctorum & accentuum signis visitur. Minutiora alia circa voces & literas, nec non earum dinumerationem sciens prætereo. Nec repetam quæstionem de punctis vocalibus, aut novis characteribus adhibitis; quæ alibi expedita est. Ex his jam colligere promtum est, cæteros libros, qui præter scripta Mosis & Prophetarum variis temporibus & occasionibus confecti editique sunt, ab Esdrâ & Magnæ Synagogæ viris non receptos aut approbatos, neque in Canonem Hebræum relatos fuisse. Unde etiam Apocryphi dicti sunt; vel quod abessent ἀπὸ τῆς ἁγίας κρυπτῆς, à sanctâ illa cryptâ & thesauro Ecclesiæ, in quo soli libri Canonici reponebantur: vel ἀπὸ τοῦ

in Sectiones.

Apocryphi repudiati.

ἀπο-

ἀποκρύπτειν ab occultando, quod illi libri non omnibus proponerentur, nec in templo aut Synagogis uti iis liceret, dignique essent, qui absconderentur magis, quam qui legerentur; ut concinnè Athanasius interpretatur in fine synopseos. Augustino tamen placuit Apocryphos dici propter occultam originem, quæ non claruit Patribus: sicut ἀποκρυφὴ latibulum significat; lib. 15. de Civit. Dei cap. 23. & contra Faustum Manichæum lib. 11. cap. 2. Ejusmodi Apocrypha multa exstiterunt in V. T. pleraque sub Sanctorum nominibus conficta; quæ refert Athanasius in Synopsi: Henoch, Patriarchæ, Oratio Josephi, Testamentum Mosis, Assumtio Mosis, Abraham, Eldad & Medad: aliique libri Eliæ, Sophoniæ, Barucho, Abacuco, Ezechieli & Danieli prophetis, & alius Zachariæ, patri Johannis, falso inscripti. Meminit & Origenes lib. 3. περὶ ἀρχῶν cap. 2. libelli de adscensione Mosis, ex quo existimat in Epistolâ Judæ citari illa de contentione Michaëlis & Satanæ super corpore Mosis. Præcipuè tamen eò referendi sunt libri illi Ecclesiastici, qui in Vulgatis editionibus libris Canonicis V. T. usitatè subjiciuntur, suis singuli locis à nobis notati: Sapientia Salomonis, prout vulgò appellatur, Liber Tobiæ, Oratio Manassis, Epistola Jeremiæ, Judith, Baruch, Ajectiones ad Danielem, Esdræ liber tertius & quartus, & Adjectiones ad Estheram. Reliqui quatuor infra suo loco memorabuntur. Quando verò iidem libri cum Canonicis conjungi, unoquoque volumine comprehendi & legi cœperint, non satis claret ex monumentis Veterum. Probabile tamen videtur id factum demum post Versionem Græcam, à LXX. aut aliis editam: Græca enim græcis facilius aptari potuerunt: inprimis cum ipsa dogmata non malè convenirent, & in Apocryphis historicis pertexeretur series rerum Judaicarum, ab excessu Prophetarum usque ad Christum. Hujus opinionis argumentum non leve est, quod Iosephus ἀρχαιολογίας suæ libros non tantum ex Canonicis Vet. T. scriptis, sed etiam ex ipsis apocryphis concinnavit: licet discrimen, quod est inter utraque, lib. 1. contra Appionem, non dissimulet, sed evidenter declaret. Notæ ex quibus Apocrypha ejusmodi sive adulterina agnosci, & à verè Canonicis discerni queunt, duæ sunt potissimæ. Una intrinseca, quod non sunt libri Prophetici: utpote nec à Prophetis profecti, nec linguâ propheticâ, hebræâ, scripti, nec denique doctrina propheticâ, per omnia cum Prophetis consentiente, instructi, 2 Pet. 1. vers. 19, 20, 21. Altera extrinseca, quod ab Ecclesiâ Judaicâ, vel etiam à Synagogâ magnâ, cui Esdras præfuit, nunquam approbati sunt, ut Canonici, vel in Canonem, cujus partes tantum sunt Lex, Prophetæ & Hagiographa, relati, Luc. 24. vers. 24. Atque

Period. III. artic. II.

Quando conjuncti Canonicis.

Notæ Apocryphorum.

Period. III. artic. II. Artic. III.

hæc de libris Canonicis V. T. atque etiam Apocryphis dicta sufficiant.

Scripturæ versio in Græcum sermonem.

Pergimus igitur ad *Tertium* eumque ultimum Articulum hujus *tertiæ Periodi*, quo libri Sacri sive Canonici V. T. qui eousque linguâ Hebræâ tantùm exstabant, & publicè privatimque legebantur, in linguam Græcam translati, eâdem quoque usurpari, ac innotescere cœperunt. Quod quidem non sine singulari Dei providentiâ factum est, partim ad utilitatem Judæorum Hellenistarum, qui in tot peregrinationibus, quibus sub Alexandri Magni successoribus jactitati, sermonis patrii paulatim obliti fuerunt: partim etiam in gentium usum, ut iis mysteria religionis Judaicæ quodammodo innotescerent, & sic sensim eæ præpararentur ad recipiendum Euangelium, Christo exhibito ipsis prædicandum. De quo Eusebius lib. 8. de præparat. Euangel. cap. 1. Cæterum quo tempore Versio græca V. T. primùm adornata fuerit, non satis convenit inter Scriptores Ecclesiasticos. Qui longissimè abeunt, affirmant, stante adhuc Persarum Monarchiâ, ante Alexandri M. imperium, Scripturas ab incerto autore græcè fuisse versas: sed quæ non multò post neglecta interciderit. Ita Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatôn, & Eusebius lib 8. præparat. Euang. cap. 1. qui sententiæ istius autorem allegant Aristobulum Judæum ad Ptolomæum Philometora. Alii initium referunt ad Ptolomæi Lagi regnum, teste eodem Clemente Alexandrino lib. 1. Stromat. nec non Irenæo lib. 3. cap. 25. sub quo Judæi, qui in occupandâ Ægypto adjutores fuerant Alexandro, cives Alexandrini jure Macedonico facti sunt, ut scribit Iosephus lib. 12. cap. 1. atque etiam Synagogas suas habuerunt. Sed quicquid sit de hisce versionibus, communis sententia, quâ Veterum, quâ recentiorum, primam antiquissimam & augustissimam interpretationem statuit LXX Seniorum, auspiciis Ptolomæi Philadelphi adornatam, anno 17 regni ipsius, ut notat Epiphanius, ducentis triginta, ut Athanasius vult, ad minimum annis ante Christum; quanquam Epiphanius plures supputat. Hanc Scriptores antiqui magnis encomiis celebrant, Philo lib. 2. de Vita Mosis; Josephus lib. 12. Antiq. cap. 2. Tertullianus in Apologetico cap. 18. Eusebius lib. 8. de præparat. Euang. cap. 1. Athanasius in Synopsi, Epiphanius de mensuris & ponderibus; Hieronymus præfatione in Pentateuchum, & Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 45. Quin exstitit olim libellus Aristeæ, de hâc versione LXX peculiariter scriptus, & à Josepho, Tertulliano, aliisque laudatus: qui nunc reperitur in Bibliothecâ Patrum tomo VII. editionis secundæ: si tamen sit ille ipse, qui cum ipsis LXX. vixit. Quare de hâc versione paulo operosius nobis est agendum. Ptolomæus Philadelphus Lagi filius, Regum sui temporis eruditis-

quando facta.

LXX Seniorum.

Historia ejus.

ditissimus, cum bibliothecam Alexandriæ multis jam librorum millibus undecunque comportatis instituisset, cognovissetque divinos libros Mosis ac Prophetarum, docentes de Deo & mundi creatione aliisque Religionis dogmatis, apud Judæos literis & linguâ eorum conscriptos haberi suggestu Demetrii Phalerei, principis literatorum, quem bibliothecæ suæ præfecerat, ab Eleazaro, tum temporis Pontifice Judæorum, & libros, & interpretes petiit, ac impetravit, à quibus Hebraici illi libri græcè verterentur, in bibliothecâ regni postmodum reponendi. Fuerunt autem Interpretes illi LXXII. numero, sed propter rotundationem LXX usitatè appellantur, seni nimirum ex unaquaque tribu, ut refert Josephus, delecti. Neque obstat, quod decem tribus, ex quo in Assyriam deportatæ sunt, in patriam nunquam redierunt. Nam tribubus Judæ, Benjamin, & Levi, quibus reditus in patriam concessus à Cyro, multi ex omnibus tribubus sese adjunxerant. Nomina Interpretum Josephus dicit sponte se præterire; nisi quod Elisæi Sacerdotis inter eos meminit; & Damasus Papa multorum aliorum, epistolâ ad Hieronymum. Universi autem Seniores appellantur, non quod essent omnes de Senatu Sanhedrin, sed quod ætatu provectiores, eoque in libris Sacris totâque religione exercitatiores essent. Quid porrò verterint, Utrum integrum Codicem sacrum, an verò Legem Mosis duntaxat? discrepant autorum sententiæ. Posterius asserit Josephus lib. 12. cap. 2. & Judæi alii, ut refert Hieronymus. Contra Justinus Martyr oratione ad Antoninum Epiphanius de mensuris & ponderibus, & Basilius præfat. in Psalmos prius tenent, & facilius etiam persuadent. Neque enim Rex Ptolomæus contentus fuisset solius Pentateuchi translatione. Et cum Aquila, qui primus post LXX vertit, sub Adriano Imperatore floruerit, Ecclesia Græca eousque lectione librorum Propheticorum caruisset. Certe Origenes in Hexaplis edidit integram Versionem omnium librorum V. T. secundum LXX. Unde illa, si LXX non omnes libros græcè reddiderunt? Commentum de cellulis, quibus sigillatim aut bini reclusi LXX. opus absolverint, meritò irridet Hieronymus prologo in Pentateuchum. Ex Aristeâ autem, qui negotio interfuit, nec non ex Josepho refert, eos in unâ basilicâ congregatos quotidie inter se contulisse de versione in horam usque nonam, & sic conferendo Versionem stato tempore feliciter absolvisse. Porrò quanta sit ac esse debeat Versionis hujus Autoritas jam olim disceptatum est inter eruditos. Quia enim Ecclesiæ communiter utebantur hâc interpretatione, multis sic ea probata fuit, referente Augustino lib. 15. de Civit. Dei cap. 11. ut divinam esse, & interpretes in eâ errare non potuisse contenderent. Quam sententiam & ipse Au-

[Margin: Period. III. artic. III.]

[Margin: Est totius V. T.]

[Margin: Autoritas humana est.]

Period. III. Ætic, III. gustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 44. sub finem, & alibi passim constanter sequitur. Ex recentioribus eadem tuetur Bellarminus lib. 6 de Verbo Dei cap. 6 Sed verior est sententia Judæorum, tum etiam Hieronymi ac aliorum, LXX Interpretes eximiis licet Spiritus Sancti donis præditos, & magnâ fide atque industriâ in toto opere versatos, divinam tamen autoritatem non habuisse, sed ut homines errare in interpretatione potuisse, & revera alicubi errasse. Etenim Judæi non pauca in eâ notarunt ac desiderarunt, tam Justini Martyris, quam Augustini & Hieronymi ætatibus, à fontibus Hebræis devia. Iustinus dialogo cum Tryphone, Augustinus de Civit. Dei lib. 18. cap. 42. & Hieronymus in diversis præfationibus; etsi alioquin veritatis testimonium ei perhiberent. Hieronymus autem libello de optimo genere interpretandi, item ad Sunicam & Fretelam, & passim in Commentariis & quæstionibus Hebraicis multis ostendit, LXX quædam addidisse de suo, alia rursus detraxisse, non pauca etiam vertisse sensu alieno. Additionis ac detractionis certus testis est Origenes, qui in recensione Codicum Græcorum illa obeliscis, ista asteriscis notavit, ut est apud Augustinum lib. 18. de Civit. Dei cap. 42. Aberrantis verò Versionis exempla collegit Hieronymus lib. de opt. gen. interpret. & in quæst. Hebr. longè plura deprehendit Santes Pagninus, ex perpetuâ fontis Hebræi & versionis Græcæ collatione; ut Isagoges suæ cap. 9. docet. Quare autoritas hujus Versionis humana est, non divina: quia LXX duntaxat Interpretes, non Prophetæ fuerunt: & veritas omnis ac certitudo interpretationis in convenientia ac consensu cum textu Hebræo solum consistit. Nec refert, quod Euangelistæ & Apostoli in Nov. Test. hâc versione usi sunt. Id enim non est perpetuum. Nam in multis veritatem Hebræam sequuntur: exempli gratia Matth. 2. v. 15. Ioh. 19. v. 37. 1 Cor. 2. v. 9. Et cum citant editionem Græcam non aliâ de causâ faciunt, quam quod editio illa in omnium manibus versaretur, vulgoque lecta in Synagogis, usuque recepta esset; non autem quasi pari loco cum Scripturis Canonicis eam haberent. De quo Hieronymus libello de opt. gen. interp. fusius. Prætereundum tamen non est, Græcam editionem, quæ hodie exstat, esse quidem LXX Seniorum, sed interpolatam, ac multis partibus corruptam. Nec mirum, cum germanam illam & antiquam translationem, ut à LXX græcè facta erat, Hieronymus jam suâ ætate sic vitiatam ac violatam fuisse conqueratur præfation. in Paralip. ut pro varietate regionum diversa ferrentur exemplaria, totusque orbis inter se varietate ista compugnaret. Quod ipsum quoque novæ editiones, tam Romana Sixti V. auspiciis publicata,

Hodie vitiata habetur.

ta, quam Wecheliana à Francisco Iunio adornata, comprobant. Primi omnium Judæi hac versione usi sunt, sed Hellenistæ sive Græcani: qui τοῖς ἑβραΐζουσι sive Hebræis contradistinguuntur: idque non tantum privatim ad quotidianæ lectionis usum, sed etiam publicè in sacris, per Synagogas. Horum mentio exstat Act. 6. v. 1. cap. 11. v. 20. Ab iis sive ipsorum Apostolorum, sive aliorum Euangelii præconum commendatione ad Gentes, adeoque ad in universam credentium Ecclesiam derivata est, & per annos ferè quadringentos magnum usum atque autoritatem obtinuit. Quo tempore etsi in Ecclesiis Occidentis latina Hieronymi editio tandem prævaluit, in Oriente tamen & per Ecclesias Græcas versio Græca LXX in hodiernum usque diem permansit. Lingua hujus versionis Græca quidem est, sed peculiari idiotismo deflexa & discrepans à cæteris, quæ vulgo recensentur, dialectis græcis: quam nonnullis Hellenisticam placuit appellare. Siquidem non modo phrasis passim Hebraismum redolet, sed etiam vocabula alia noviter formata sunt de Hebræis aut Syris, alia novâ significatione usurpata, quo sensum ac emphasin vocum Hebræarum clarius pleniusque exprimerent. Ut stylus nec purè Græcus sit, nec purè Hebræus, sed ex utroque quasi mixtus, & subjectæ materiæ prudenter accommodatus: ita tamen ut græcè scientibus facile intelligantur. Ante annos non ita multos evulgavit Conradus Kircherus Augustanus Concordantias V.T. Græcas, Hebræis vocibus respondentes: quibus homonymiam ac synonymiam Græcam & Hebræam; quin & Hebraismorum variorum explanationem Græcam, vicissim Græcismorum elocutionem Hebræam, & sic factâ collatione linguæ, quam vocant, Hellenisticæ genium eruditè declarat. Plura ex Scaligeri ac Drusii monumentis, nec non Heinsii Aristarcho Sacro peti possunt. Post absolutam & receptam jam in Ecclesiâ ab Hellenistis Versionem LXX, alii quoque libri scripti sunt, partim ad morum institutionem, partim ad historiæ Judaicæ continuationem. Primi generis est *Iesus Sirach* qui autor est libri qui *Ecclesiasticus*, itemque Sapientia Jesu filii Sirach inscribitur. Vixit tempore Ptolomæi Euergetis, Regis Ægypti, & græce scripsit humanâ industriâ, nec sine magnâ difficultate, ut ipse in prologo fatetur: ubi etiam hoc scriptum à Lege & Prophetis, hoc est, à libris verè Canonis disertè distinguit. Errores libri coarguunt ea, quæ habet de creata Sapientia cap. 1. v. 4. & alibi de Samuele post mortem prophetante cap. 46. v. 23. ex depravato sensu historiæ, 1 Sam. 28 v. 3. & 6. nec non de Eliâ corpore suo reversuro cap. 48. v. 30. ex Malach. 4. v. 4, 5. male intellecto. Ut scriptis Apocryphis jure merito accenseatur. Secundi generis sunt *Libri Maccabaorum*, ceu vulgò

Period. III. artic. III.

Lingua ejus non pure græca.

Libri Ecclesiastici tunc scripti.

Siracidis Ecclesiasticus.

Maccabæorum libri.

Period. III. artic. III. vulgò appellantur. Nomen Maccabæorum sub Antiocho Epiphane Syriæ, & Ptolomæo Phylometore Ægypti rege inclaruit, initio tributum Judæ Asmonæo Matthatiæ filio. Hic enim cum in testimonium fiduciæ de auxilio Dei symbolum vexillis inscriptum usurparet, מִי כָמֹךָ בָּאֵלִים יְהוָה *quis similis tibi inter Deos ô Domine:* ex quatuor literis initialibus מכבי ipse Machbai, & ab ipso reliqui quoque Machbæi, sive Maccabæi denominati sunt. Unde jam manifesta est ratio inscriptionis, cur libri Maccabæorum appellantur; nimirum, quia describunt res eorum tempore & ab ipsis fortiter feliciterque gestas pro libertate Ecclesiæ ac gentis Judaicæ, contra Seleucidarum, maxime Antiochi Epiphanis, tyrannidem. Quod est argumentum duorum primorum librorum.

Tertius. *Tertius*, qui annis nimirum quinquaginta prior est, & ad tempora Ptolomæi Philopatoris pertinet, communi tamen Maccabæorum nomine insignitur, propter argumenti cum duobus illis similitudinem. Scriptor, si quis conjecturæ locus, est Philo, qui etiam Sapientiæ librum confecit: ut supra monuimus. Nam ovum ovo non est magis simile, quam unius libri sermo, sermoni alterius. In melioribus editionibus dicitur Simeonis Sacerdotis summi, non illius, qui Justus salutatus, cujus elogium recitatur Ecclesiast 50. sed qui filius fuit Oniæ illius, cujus habetur historia apud Josephum lib. 12. Antiq. cap. 4. Pater autem alterius Oniæ, qui fœdus cum Romanis & Spartanis fecit, 1 Maccab. 12. v. 20. Hieronymus in Prologo galeato vocavit Πάςορα sive Pástorem, latino casu, non Pastórem: nempe ἀπὸ τῆς παςάδος sive παςίδος, id est, ab atrio, in quo Sacerdos summus cum fideli comitatu suo intercessit, ne Rex Ptolomæus Philopator in Sanctuarium irrumperet: quo ex principio reliqua historia est consecuta. Liber ipsis Pontificiis Apocryphus est, non minus quam quartus Maccabæorum, qui in quibusdam editionibus reperitur.

Primus. *Primum* librum Maccabæorum Hebraicè sibi visum narrat Hieronymus, ac temporibus Iohannis Hyrcani, qui filius fuit Simeonis Maccabæi, verisimile est fuisse scriptum. Quanquam non desunt, qui ipsum libri autorem faciunt. Sed nunc græcè tantum exstat, & quidem corruptissimus, licet argumento, propter varias narrationes minimè inutilis.

Secundus. *Secundum* vero Græcum tantum esse, & autor haud obscure indicat, cap. 2. v. 24. & idem Hieronymus ostendit, & evincit phrasis. Autor quisquis fuerit, sive ipse Jason Cyrenæus, qui libris quinque omnem hanc historiam complexus est, sive epitomator ejus, ita se χαρακτηρίζει & insignit ipsemet, cap. 2. v. 24. & seqq. ut quo loco haberi conveniat, nemini dubium esse possit. Scriptum est plenum vanitatis ac fabularum, quas ipsi quoque Judæi respuunt, capp.

1, 2.

1, 2. & deinceps. Insuper non tantum à libri primi narrationibus, sed à Josepho quoque dissidet: prout alibi demonstratum fuit. In hæc tempora incidunt tres illæ famosæ Sectæ Judaicæ, Pharisæorum, Sadducæorum, ac Essenorum; de quibus loco antecedente diximus, ex Karræis ac Hasiolæis ortæ. Sadducæos præter Pentateuchum Mosis nihil Scripturarum divinarum admisisse aut recepisse, communis ferè Patrum sententia est; cui etiam multi recentiorum Scriptorum adstipulantur, argumento disputationis de resurrectione Matth. 22. cap. Sed huic opinioni merito contradixerunt Scaliger & Drusius, libellis suis de Sectis Judæorum: ostenderuntque partim testimonio Josephi lib. 18. cap. 2. partim variis rationibus, quod totam V.T. Scripturam amplexi sint: ut qui sedem Sanctuarii Hierosolymam agnoverunt, non ex Mosis, sed ex Prophetarum & Hagiographorum libris: in templo Summo Sacerdotio functi sunt Act. 5. v. 17. & lectioni non tantum Mosis, sed Prophetarum quoque interfuerunt in Synagogis ac conventibus populi: qui certè pro zelo suo in Scripturam nunquam eos tolerasset, si majorem librorum sacrorum partem repudiassent. Sacramentorum ea fuit hæresis, ut supra ostendimus, atque etiam Dosithæorum, qui à Judæis ad Samaritanos desciverunt, Sadducæi, verò rejecerunt ac damnarunt omnes παραδόσεις ἀγράφυς, sive πατροπαραδότυς ἐντολάς, hoc est, Traditiones non scriptas, verùm à Patribus acceptas, ac venerandis eorum nominibus commendatas: quas Pharisæi ac Essæi non tantum accumulabant, sed etiam præceptis Legis & Prophetarum æquabant, ac tantum non apertè anteponebant. Erantque Traditiones illæ partim additamenta quædam Legis, partim expositiones ejus discrepantes à textu, aut etiam pugnantes cum eo: sicut testatur Irenæus lib. 4. cap. 25. Judæos Seniorum Traditiones, tanquam ex Lege observasse, reverà autem Legem Dei irritam fecisse, miscentes aquam vino, Legi aquatam Traditionem; addendo, detrahendo, & prout volebant interpolando. Verum plena ac solida refutatio Traditionum sive δευτερώσεων Judaicarum habetur in N.T. Matt. 5, 6, 7, 15, 23. capp. & alibi passim. Id tantum addimus hoc loco: miseros Judæos Traditionum, tanquam à Patribus acceptarum persuasione, & specie successionis præstantissimorum in populo Dei virorum, accedente insuper consuetudine, & præscriptione longissimi temporis, in eam devenisse servitutem, ut quicquid ipsis fabularum, quantumvis incredibilium nomine Cabalæ aut Traditionis à majoribus obtruditur, id necesse habeant tanquam cœlestia oracula venerari. Unde Rabbi Abraham de sententiis Rabbinorum: *Nos decet verbis eorum subscribere, quod omnia verba eorum sint verba Cabala.* Et glossa

Period. III. art. III.

Sectæ Judaicæ quid senserint de Verbo Dei.

Sadducæi non repudiarunt Prophetas,

Sed Traditiones,

his Pharisæi & Essæi Scripturæ jungebant & præferebant.

Period. III. artic. III. sa Hebr. in Deut. 17. de Cabalâ seu Traditione: *recipiendum est, quicquid hoc modo proponitur: etiamsi dextrum dixerint esse sinistrum, & sinistrum dextrum.* In Talmud verò excommunicatione notantur cum hæreticis & idololatris, quicunque negant Legem etiam per manus traditam esse absque scripto: aut qui Talmud in dubium vocant. Novissimè hoc articulo nobis memoranda est Paraphrasis Chaldaica in totum V.T. quæ in Iudæis Targum, hoc est, Interpretatio nominari solet: & tres fertur habuisse autores, R. Akylam, qui Onkelos vulgò dicitur in Pentateuchum Mosis: R. Ionathanem Uzielis filium, in utrosque Prophetas, tam priores, quam posteriores; quanquam idem quoque Pentateuchum transtulisse dicatur, nuper Venetiis editum: in Hagiographa R. Ioseph Cœcum. Verum iste, prout ex Paraphrasi colligitur, reliquis duobus posterior est, & floruit destructâ jam Hierosolymâ per Titum. Siquidem inter alias fabulas promittit etiam liberationem à captivitate Titi & Vespasiani. Illi autem vixerunt paulo ante Christum in terris natum, annis circiter quadraginta, Hillelis & Akibæ discipuli, & Simeonis Justi σύγχρονοι & condiscipuli. Etsi verò Paraphrasis illa, & præcipuè partes posteriores duæ, (nam prima in Pentateuchum purior est,) Iudaicis fabulis sunt conspurcatæ, tamen propter multas utiles explicationes, & ad convincendos Judæos, ne quidem Christianis adspernandæ sunt aut negligendæ. Justinus Martyr Apologia II. meminit novæ cujusdam Versionis Græcæ, ad hæc omnino tempora referendæ, quam ad postulatum Ptolomæi ultimi, qui Dionysius dictus fuit, frater Cleopatræ Antonio Triumviro nuptæ, Herodes magnus faciendam curaverit. Franciscus Iunius animadvers. in Bellarmin. lib. 2. cap. 5. hanc putat κοινὴν sive Communem olim fuisse appellatam, & à Lucano postea restitutam. Sed Iosephus, qui libris Antiquitatum & Belli Iudaici Historiam Herodis plenissimè & accuratissimè descripsit, nullam prorsus Versionis ab ipso procuratæ mentionem facit: Tum etiam circumstantiæ narrationis apud Iustinum clarè ostendunt, quæ sub Ptolomæo Philadelpho contigerunt, ad Ptolomæum Dionysium referri, fortè ex hâc opinione, ante nobis refutatâ, quod initio tantum Lex Mosis, longè verò post demum Prophetæ & Hagiographa græcè reddita fuerint. Priusquam ad N.T. transeamus, de Philosophis quoque & Philosophiâ, postremâ hâc V.T. periodo aliquid nobis dicendum est. Cum enim Philosophia, vel ut alii loqui malunt, Theologia Platonis in multis ad Christianam Veritatem proximè accedat: sicut Iustinus Martyr oratione ad Gentes, & Augustinus lib. 8. de Civit. Dei cap. 9. & seqq. copiosè ostendunt: complures arbitrati sunt, in peregrinatione Ægyptiacâ cum

Margin notes: Paraphrasis Chaldaica. — Versio Græca Bibliorum an alia ab Herode facta. — Theologia Philosophorum.

eum legisse Scripturas Mosis ac Prophetarum, atque eas tanquam certius doctrinæ suæ principium secutum esse. Opinionem illam veterum Augustinus commemorat lib. 8. de Civ. Dei. cap. 11. & Justinus Martyr disertè scribit, Platonem lectis Mosis ac Prophetarum vaticiniis, doctrinam de Judicio extremo ex eis hausisse: quam postea lib 1. de Republicâ promulgarit. Sed hoc facilius omninò affirmatur, quam demonstratur: præsertim cum series temporum ostendat, Platonis ætate libros Mosis ac Prophetarum nondum fuisse Græcè redditos: Hebraicè autem nec legi, nec intelligi poterant à Platone. Quod etiam Augustinus fatetur cap. 11. Et tamen putat, Platonem librorum Sacrorum expertem non fuisse. Sed cum acerrimi judicii ac studii esset, sicut Ægyptias, ita etiam Propheticas literas, per interpretem didicisse, atque inde multa de Deo sensisse, veritati religionis Christianæ congruentia. Clemens autem lib. 1. Stromat. addit, Platonem in Ægypto præceptore usum fuisse Sechnuphide Heliopolita, & Pythagoram Sochnede archiprophetâ Ægyptio, à quibus uterque etiam de mysteriis Hebræorum eruditus fuerit. Hæc aliaque in medio relinqui possunt. Illud verò certum est, & extra controversiam, Theologiæ Platonicæ, atque etiam reliquarum sectarum fundamentum ac principium penè unicum fuisse Philosophiam & rationem humanam. Quemadmodum enim Sacerdotes doctrinam religionis partim Traditionibus Majorum & longi temporis consuetudine, partim responsis Oraculorum ac Sibyllarum tuebantur, ita Philosophi Philosophiæ ac rationis præsidiis & argumentis dogmata sua asseruerunt & propugnarunt. Id scripta ipsorum, & contrariæ de religione disputationes evidentissimè demonstrant. Nec alia ejus causa erat, quam ut quæ rudes & idiotæ simplici assensu, Philosophi ratione sive certâ exploratâque, sive probabili sese tenere ostenderent. Sed quanti sit hoc principium, quousque assurgat, & in quid tandem desinat, Rom 1. docetur ab Apostolo, & nos alibi exposuimus. Quare ad N.T. progredimur.

Period. III. artic III. Platonis an hausta ex Scripturâ.

Principium ejus ratio humana.

Prima Periodi N.T. Articulo Primo, quo Johannes Baptista, ipse Christus Servator, ejusque Apostoli Ecclesiæ Christianæ fundamenta jecerunt, assertâ ac stabilitâ autoritate librorum V.T. quos passim allegant, tanquam unicam fidei vitæque regulam, Traditiones antiquas Seniorum rejecerunt, abrogarunt, ac damnarunt, ceu corruptelas & pestes veræ doctrinæ. Partim quidem, quod eas opponerent Scripturis, harumque verba ad traditiones inflecterent: Matth. 5, 15, 23. capp. partim etiam, quod eas fingerent necessarias, utut Scripturâ Sacrâ non definitas: adeoque vel præferrent, vel certè æquarent mandatis Dei scriptis Marc. 7. Luc 11. & 18. Matth. 23. Doctrina verò

Periodus N.T prima. Artic. I. Sola Scriptura V.T. probata, rejectis Traditionibus.

Period. I. N.T. art. I. Euangelium voce primum traditum.

Legis & Euangelii in N.T. per annos complures tantum viva voce, absque novâ scriptione, initio Judæis, inde etiam Gentibus tradita & promulgata fuit. Etenim Johannes Baptista non magis scripsit, quam miraculo edidit Ioh. 10. v. 41. Christus quoque Servator noster nihil doctrinæ aut operum suorum literarum monumentis commendavit, nec scribendi Euangelium initium fecit, quemadmodum olim Deus Legis suæ scriptionem consecravit. Quod quidem mysterio non caret. Erat Mediator N.T. sive Novi Fœderis priore illo, nempe vetere legali, multo potioris ac melioris Hebr. 7, 8, 9. capp. Quare doctrinam gratiæ non tabulis lapideis, ligneis aut chartaceis, sed ipsis hominum cordibus per Spiritum Sanctum inscribere voluit: ut divinitus edocti θεοδίδακτοι, voluntatem Dei non modo rectè cognoscere, sed etiam fideliter facere possent. Et sicut ipse non baptizavit, ut qui baptizaturus erat Spiritu Sancto & igne Matth. 3. v. 11. baptismum autem mandavit discipulis & per eos contulit resipiscentibus, Joh. 4. v. 1, 2. Matth. 28. vers. 18, 19. ita nec scripsit quicquam ad Canonem Scripturæ pertinens; (nam Epistolam ad Abgarum Edessenorum regem, quæ est apud Eusebium lib. 1. cap. 12. apocrypham esse nemo dubitat:) scriptionem autem Apostolis suis, tanquam Doctoribus Catholicis omnium gentium commendavit, Matth. 28. v. 18, 19, 20. & ita manus scripserunt, quod caput dictavit: ut scitè alicubi Augustinus.

Cur Christus nihil scripserit.

Cur Apostoli non statim scripserint.

Denique Euangelistæ & Apostoli non mox primo, secundo, aut tertio anno à Christi adscensione animum ad scribendum applicuerunt, sed demum post annos octo, quindecim, aut viginti prout Veteres Irenæus, Eusebius, Nicephorus, Theophylactus variè supputant. Etenim doctrina Euangelii, antequam conscriberetur, erat prius contra Judæorum & Gentium calumnias ac contradictiones prædicatione, miraculis & prodigiis Apostolorum in Judæâ passim extra eam confirmanda, & assensione utrorumque comprobanda; teste Marco cap. 16. v. ult. ut certò constaret, ea quæ scripta sunt, non esse dubia & incerta, sed sicut Lucas inquit, cap. 1. v. 1. πεπληροφορημένα, hoc est, à Deo per Apostolos confirmata, & à primis fidelibus magno consensu ut certissimæ fidei comprobata. Id igitur cum ministerio Apostolorum per aliquot jam annos factum esset, tum demum, idque non fortuitis occasionibus, aut humano consilio, sed mandatu atque impulsu divino rem aggressi sunt.

Scriptum N.T. primum est

Prima origo Scripturæ N.T. refertur ad Concilium omnium Apostolorum celebratum Hierosolymæ, anno Christi 49. & 15 ab adscensione ipsius. Siquidem ante illud tempus nihil à Paulo, aut quoquam alio scriptum legitur. Tum verò mota controversia de observatione Legis Mosaicæ, & ad Ecclesiam Hierosoly-

solymitanam delata. *Epistola* illa *Concilii*, quæ Act. 15. describitur, non ab uno aliquo, sed ab omnibus Apostolis & Presbyteris cum totâ Ecclesiâ, impulsore Spiritu Sancto, ad conversos ex Gentibus scripta, & per delectos missa fuit. Ut illustre admodum sit scriptionis initium in Novo Testamento, ac Zione, secundum prædictionem Esaiæ cap. 2. v. 3. doctrina Euangelii prodierit, non modo voce Apostolorum præconiata, sed etiam literis scriptisque consignata. Ab hâc origine processêre reliquæ omnes Scripturæ N.T. quas quidem ab Euangelistis & Apostolis exaratas constat. De quibus priusquam sigillatim agamus, paucis omninò tum de Linguâ N.T. tum etiam de Ordine Librorum in eo aliquid est monendum. Quemadmodum Vetus Testamentum hebraicè scriptum fuisse docuimus, paucis duntaxat exceptis in Daniele & Esdrâ: ita Novum Testamentum si non omnes, saltem plerasque partes græcè primum scriptas, omnes erudite pii fatentur. Videlicet quia prædicabatur Euangelium non in solâ Judæâ, sed in Imperio Romano toto adeoque multis in Provinciis, extra Imperium sitis. Ideò eâ linguâ utendum fuit, quæ communissima, & tam Judæis, quam Gentibus nota ac usitata erat. Qualis certè tum fuit lingua Græca. Nam & Judæis ea familiaris erat, post dispersionem eorum in Gentibus, & græcam Bibliorum V.T. versionem; (usque adeo ut Philo & Josephus, Judæi ambo, græcè tantum scripserint:) & Gentibus partim vernacula, partim usu cognita: teste Cicerone orat. pro Archiâ poëta. Duo tamen sunt N.T. libri, quos multi contendunt Hebraicè primum scriptos, deinde nescio à quo donatos linguâ græcâ. Ii libri sunt Euangelium Matthæi, & Epistola ad Hebræos. Et Matthæum quidem hebraicè scripsisse dixerunt Irenæus lib. 3. cap. 1. Athanasius in Synopsi, Epiphanius hæresi 29. Nicephorus, & alii multi. Verum non alio fundamento, quam quod Nazaræi hæretici Euangelio quodam Hebraico usi sunt: quod ipsi dicebant à Matthæo scriptum. Hoc autem nimis fragile, & merito suspectum est, quia sola hæreticorum testificatione nititur. Cæterum cum editione Græcâ Matthæi minimè convenit. Quippe in Hebræo multa exstant, quæ non habentur in Græco: exempli causâ illud apud Hieronymum in Esa. 11. de fonte Spiritus Sancti. Tum etiam quia inducit Christum accusantem se ignorantiæ, & quidem vitiosæ; apud eundem Hieronymum dialogo 3. adversus Pelag. Denique vetus Ecclesia nunquam passura fuisset, ut impii hæretici vindicarent sibi ceu proprium eum textum, quem constaret esse Euangelistæ authenticum. Plura vide apud Casaubonum, Gomarum, & Capellum; qui ex professo hanc quæstionem explicarunt. Epistolam ad Hebræos quod attinet, primus

Period. I. artic. I. Epistola Concilii Apostolici.

Lingua N.T. græca est.

Non Hebraice scripta vel Euangelium Matthæi,

Nec Epistola ad Hebræos.

Period. 1. artic. 1.

mus ni fallor Clemens Alexandrinus apud Eusebium lib. 6. cap. 14. scripsit, eam γέγραφθαι Ἑβραίοις ἑβραϊκῇ φωνῇ Nempe quia scribitur Hebræis, inde colligit Hebraicè scriptam nullâ necessitate. At nemo exstat, qui testetur exemplar Hebræum à se visum, nedum sedulo lectum, & cum græco diligenter collatum esse: ut inde appareret, utra fontis rationem haberet editio. Idem Clemens ait Epistolam ad Hebræos à Luca donatam linguâ græcâ, idque ex styli similitudine colligi posse. Contra vel hinc constat, Clementem conjecturis agere, iisque futilibus, cum hujus Epistolæ stylus stylo Lucæ sit dissimillimus, Sed nec Clementi Romano id rectè tribuit Eusebius lib. 3. c. 32. qui si autor esset illius editionis, certe Ecclesia Romana Epistolam illam non demum post annos trecentos admisisset. Nihil ergo obstat, quo minus dicamus totum N T. græcè primum, Dei jussu, fuisse conscriptum. Nam quod de Euangelio Marci objicitur, illud Romæ Latinè scriptum à Marco, & ab eodem Aquilejæ Græcè redditum, nullo antiquitatis testimonio, nullâ idoneâ probatione suffulcitur. Quasi verò Romæ nullus tum temporis fuerit Græcæ linguæ usus? aut quasi ipsis Romanis aliâ quam Græca lingua Apostolus scripsisset? Sed de Ordine ipsorum librorum N.T. juxta seriem temporum etiam dicendum est. Communior quidem sententia est, primo omnium scripsisse Matthæum, nempe anno octavo ab ascensione Christi: ut vult Theophylactus. Dissentit verò Nicephorus, qui hanc scriptionem refert ad annum 15. Longius etiam rejiciunt Patres antiquiores Irenæus lib. 3. cap. 1. & Eusebius lib. 3. cap. 18. nempe in annum usque 20. Petro & Paulo jam Romæ euangelizantibus. Quorum testimonio si fides habenda sit, omnem Euangelicam scripturam diversæ Pauli Epistolæ antecesserunt. Paulus autem nihil scripsit ante Concilium Hierosolymitanum, & annum ab ascensione Christi 15. Sed non magis ordo Epistolarum, sive Paulinarum, sive Catholicarum, exacte potest definiri: cum certâ temporis annotatione careant. Nisi quod in genere constat à Paulo alias Epistolas ante profectionem Romam, alias Romæ demum scriptas. Theodoretus ab initio Commentarii sui in Epistolas Paulinas universas ordine temporis sic distinguit. Primam statuit priorem ad Thessalonicenses, quod Apostolus eam scripserit Athenis: ut liquet initio cap. 3. Nec multo post existimat scriptam posteriorem ad Thessalonicenses. Dehinc primam ad Corinthios, cum Ephesi Paulus ageret. Ait enim cap. 16. Permanebo Ephesi usque ad Pentecosten. Venit autem Ephesum, postquam prædicasset Macedonibus, Atheniensibus, & Corinthiis: ut Actorum historia docet. Secundam quoq; ad Corinthios scripsit haud multo tempore interjecto.

Euangelium Marci non scriptum latinè.

Ordo scriptionis dubius.

Ordo Epistolarum Paulinarum.

Cum

Cum enim, ut erat pollicitus, ad eos non veniret, & moraretur in Macedoniâ, illinc hanc misit, sui excusandi & defendendi causâ. Quintam deinde dedit priorem ad Timotheum; tum eam quæ ad Titum missa est: & post has omnes septimam misit ad Romanos, cum Hierosolymam proficisceretur. Quò cum venisset à Judæis captus, & Romam postmodum missus fuit. Romæ autem reliquas scripsit Epistolas; nimirum ad Galatas, ad Philippenses, ad Ephesios, & ad Colossenses: quibus duabus Ecclesiis eodem tempore scripsit, uno usus utriusque Epistolæ tabellario Tychico. Circa idem tempus ad Philemonem quoque scripsit, Onesimum ei reconcilians; Tychico enim Onesimus adjungitur. Postea ad Hebræos quoque scripsit, Theodoreto autore: qui id colligit ex verbis in fine Epistolæ, salutant vos Itali. Confirmaturque v. 19 cap. 13. ex spe liberationis. Omnium autem ultimam scripsisse existimatur secundam ad Timotheum, cum Tychicus jam Ephesum profectus esset cap. 4. v. 12. Ait enim v. 6. Ego jam liber, & præstitutum tempus meæ dimissionis instat. In Epistolis Catholicis, ut vocant, implicatior quoque est ordinis ratio, Latinis Petrum, Græcis Jacobum, quibusdam etiam Johannem præferentibus. Hieronymus in Prologo laudat ordinem Græcorum; qui, inquit, integrè sapiunt, fidemque rectam sectantur septem Epistolarum. Quum igitur nihil penè certi hîc possit definiri ob causam, quam diximus, misso temporis ordine, eum sequemur, qui in ipsorum librorum dispositione servatur. Sicut enim Psalmos plerosque David afflatu divino conscripsit, eos verò quidam alii postea, ut voluerunt inter se concinnarunt, temporis serie minime observatâ: Similiter omninò libris Canonicis N. T. præcipuè autem Apostolorum Epistolis usu venit. Numerantur universè libri Viginti septem; juxta quos Athanasius in Synopsi Novum Testamentum in octo libros distribuit, ut quatuor sint Euangelici; quintus Acta Apostolorum, sextus septem Catholicas Epistolas, septimus quatuordecim Pauli contineant: denique octavus sit Apocalypsis Johannis. Sed commodius imitatione recentiorum in tres classes dividitur: quot etiam totum Vet. Test. absolvitur: ut alii Historici, alii Dogmatici, alii Prophetici dicantur. Etsi enim in Historiis etiam dogmata & prophetiæ; in Dogmatibus historiæ & prophetiæ; in Prophetico genere dogmata & historiæ reperiantur, tamen à potiori argumenti parte, & ab ipso librorum scopo hæc distributio est desumta. *Historici* sunt quatuor Euangelia, Matthæi, Marci, Lucæ, & Johannis, de Christi exhibitione & ministerio scripta: tum etiam Acta Apostolorum, de promulgatione Euangelii in totum orbem, & Ecclesiæ Christianæ ex Judæis & Gentibus colle-

Period. I. artic. I.

Ordo Catholicarum incertus.

Distributio librorum N. T. in classes.

Period. I. artic. I. collectione à Luca edita. *Dogmatici* numero viginti sunt & unus: qui totidem Epistolis Apostolorum continentur: quatuordecim Pauli, unâ Jacobi, duabus Petri, tribus Johannis, ac unâ rursum Judæ. *Propheticus* N. T. liber unus est, Apocalypsis scilicet Johannis. Ita habet partitio generalis librorum Novi Testamenti. Particularis in capita & versiculos est quidem recentioris, sed utilis admodum inventi, à quocunque etiam sit instituta. Id tamen incommodi habet, quod aliquando ea, quæ argumenti ὁμογενεία cohærent, parum concinnè distrahit atque separat. Longè commodior fuit Veterum illa distinctio; quâ, ut Suidas memorat, singulos libros in τίτλυς, singulos τίτλυς in κεφάλαια dividebant: ut diversæ narrationes & quæstiones, & rursum utrarumque diversæ partes, ad captum lectorum, aptè distinguerentur. Τίτλοι igitur erant partes majores, κεφάλαια minores; contrà quam hodie obtinet. Quare etiam in numero κεφαλαίων magna est diversitas. Nos hodie Matthæi Euangelium dividimus in Capita XXVIII. illi in κεφάλαια 355. τίτλυς autem 68. Unde apparet, id ferè κεφάλαιον fuisse illis, quod nobis versiculus. Piscator in quatuor Euangelistis & Actis ostendit similem penè distinctionis rationem. Videantur Aphorismi ipsius loco II. de Scripturâ. In reliquis autem libris ex analysi ipsius facilè colligi possunt. Deinceps singulorum librorum Novi Testamenti historiam persequamur. De rebus Domini ac Servatoris nostri Jesu Christi, duo tantum ex XII. Apostolis, historiam Euangelicam scripserunt, Matthæus & Johannes: duo item alii extra istum numerum, de scholâ tamen Domini, Marcus & Lucas, qui antiquis ferè inter septuaginta discipulos numerantur. Ad horum quatuor Euangelistarum significationem iidem etiam transtulerunt, quæ de quatuor animalibus apud Ezechielem & in Apocalypsi leguntur, sed applicatione diversâ, & à genuino ipsius visionis sensu haud leviter aberrante.

In sectiones minores.

Ordo Euangelistarum. Ipsi Euangelistæ hoc ordine scripsisse perhibentur. Primùm scripsit *Matthæus*, ut post alios autor est Hieronymus lib. de scriptor. Eccles.

Matthæus. Quum enim in Judæâ prædicasset Euangelium, ad alias gentes proficiscens, summam ejus literis complecti voluit: ut quod præsens vivâ voce, absens scripto præstaret: & ita doctrinam Euangelii integram & incorruptam conservaret, atque etiam latius propagaret. Eusebius l. 2. c. 18. Chrysostomus hom. 1. in Matthæum. Nicephorus l. 2. c. 45. Liber ejus viginti octo capita habet, Potest autem in tres partes majores distribui. Prima capp. 3. ea complectitur, quæ ad Christi ortum, educationem & baptismum pertinent. Altera conciones Christi & miracula enarrat, tum in Galilæâ, à cap. 4. ad 19. tum in Judæâ, cum postremò iret Hierosolymam, atque etiam Hierosolymæ edita, à cap. 19. ad 26. Tertia inde usque finem

finem ad historiam passionis, mortis, ac resurrectionis ejus describit. Period. I. artic. I.
Secundus Euangelistarum est *Marcus*, nimirum is, cujus Petrus mentionem facit 1 Pet. 5. 13. ubi illum nominat filium suum: quique Petrum prædicantem Euangelium fuit comitatus. Occasionem scribendi Euangelii Eusebius ex Clemente hanc recitat lib. 2. c. 14. Cum Euangelium in Occidente annunciatum esset, tantus pietatis splendor mentibus illorum, qui Petrum audierant illuxit, ut non contenti prædicatione ipsius Marcum magnâ contentione obtestati sint, ut eam scripto breviter consignatam ipsis relinqueret. Addit autem Petrum delectatum fuisse illorum virorum voluntate, & scriptum hoc judicio suo comprobasse, utque in Ecclesiis legeretur constituisse. Nicephorus lib. 2. cap. 45. dicit, Petrum dictasse Marco Euangelium; & Irenæus lib. 3. cap. 1. ipsum Marcum discipulum & interpretem Petri nuncupat. Est autem epitome quasi Matthæi, cujus alia omittit, alia brevius succinctiusque refert. Partibus duabus absolvitur, capitibus autem sedecim. Narrat enim partim doctrinam & miracula Christi, capp. primis tredecim: partim passiones, resurrectionem atque ascensionem in cœlum: capp. tribus postremis. Tertius Euangelistarum est *Lucas*, qui fuit medicus, & adjutor Pauli in prædicando Euangelio, teste Paulo Coloss. 4. v. 14. Philem. v. 24. Tum etiam socius navigationis illius, quâ postremo Hierosolymam, & inde Romam ad Cæsarem vectus fuit. Actor. 20. v. 6. cap. 21. v. 15. cap. 27. vers. 2. & cap. 28. v. 16. Quo consilio & propter quam causam condiderit historiam Euangelicam, ipsemet testatur in proœmio. Quia alii nec satis diligenter, nec satis fideliter contexuerant narrationem de Christo: cujusmodi plures fuisse Scriptores Ecclesiastici testantur; tum etiam ut certa & perfecta notitia historiæ Christi exstaret in Ecclesia. Quanquam de priore inter interpretes Veteres & neotericos satis convenit. Capita habet viginti quatuor. Divisio autem Euangelii ipsius coincidit cum eâ, quæ tradita est in Matthæo: nisi quod narrationis seriem altius orditur cap. 1. & nonnulla à Matthæo, & Marco prætermissa commemorat. Quartus & ultimus Euangelistarum est Apostolus *Iohannes*: de quo narrat Eusebius lib. 3. cap. 18. quum trium Euangelistarum scripta ad ipsum pervenissent, dedisse eis testimonium veritatis: sed in eis desiderasse narrationem eorum, quæ initio prædicationis gesta sunt à Christo, priusquam Johannes Baptista conjiceretur in carcerem, ac proinde illa narrationi suæ addidisse. Sed & hoc peculiare habet, quod multos Christi sermones, à reliquis omissos, quibus ille de personâ & officio suo disserit, nec non miracula quædam aliis prætermissa commemorat. Quod autem præter morem aliorum Euangelistarum, à mysterio Deitatis

Marginalia: Marcus. — Lucas. — Johannes.

Period. I. artic. I.

tatis Christi Euangelii sui principium deducit, inde factum, quia hæresi Ebionis & Cerinthi, jam tum negantium Deitatem Christi, illud oppositum esse voluit: prout ex Cajo refert Eusebius lib. 3. & post ipsum Hieronymus lib. de scriptoribus Ecclesiasticis. Partitio libri, qui viginti & unius capitum est, commodissime sumitur à quatuor Paschatis, quibus ipse Euangelista narrationes suas dispescuit. Partes igitur erunt quatuor. Prima continet, quæ in Ministerio Christi ante & post primum Pascha acciderunt: primis 4 capp. Secunda complectitur historiam Paschatis secundi, cap. 5. Tertia refert, quæ tertio Paschate, & post illud acciderunt: à cap. 6. ad 13. Quarta porrò exsequitur, actiones, passiones & eventa quarti Paschatis, quo Christus, verum illud Pascha, in cruce fuit immolatus: à cap. 13. usque ad finem. Post quatuor Euangelia sequitur liber *Actorum Apostolicorum*, à Lucâ Euangelistâ, ut docet proœmium, scriptus, & quidem paulò serius, quam pleræque Pauli Epistolæ, quandoquidem historia biennio extenditur, ultrà Pauli in urbem Romam adventum. Scopus fuit, ut Ecclesiæ Christianæ origines describeret, doceretque ipso eventu Christum Servatorem verè resuscitatum, & ad dexteram Dei collocatum, effuso Spiritu Sancto super Apostolos, horum ministerio regnum spirituale toto orbe inchoasse, & Ecclesiam ex Judæis & Gentibus sibi collegisse. Cætera quæ Actis hisce desunt, ex Apostolorum Epistolis peti possunt ad historiæ Canonicæ continuationem. Capita libri viginti octo, partes præcipuè sunt quatuor. Quarum prima Ecclesiæ N. T. exordium & incrementa inter Judæos complectitur: capp. primis octo. Altera Ecclesiæ inter Gentes dilatationem ac propagationem describit: à cap. 9. usque ad 16. Tertia pars diversas Pauli peregrinationes usque ad postremum iter Hierosolymitanum continet: à cap. 16. usque ad 20. Quarta denique à cap. 20. usque ad finem, varias Pauli afflictiones habet & pericula, quæ ei tum in Judæâ, ut Hierosolymæ ac Cæsareæ, tum in itinere Romam versus terrâ marique, tum denique in ipsâ urbe Româ evenerunt. In ordine Epistolarum Apostolicarum, ac Paulinarum nominatim, primò loco ponitur illa *ad Romanos*, etsi, uti dictum, tempore aliis nonnullis sit posterior: non tam propter dignitatem Urbis, quæ sedes Imperii & caput mundi erat, quam propter dignitatem argumenti & tractationis; quoniam accuratam copiosamque omnium prope fidei Christianæ dogmatum explicationem continet: ut rectè censet Theodoretus. Unde etiam Clavis, non tam N. T. quam totius Scripturæ Sacræ appellatur. Capita habet sedecim. Partes ejus, sicut & aliarum quarundam Epistolarum Pauli, sunt duæ: Una doctrinalis, altera parænetica. Prior ad

Acta Apostolorum.

Epistolæ Pauli. ad Romanos.

tria

tria summa capita aptè revocatur: de Justificatione, Sanctificatione, & Prædestinatione: sub quibus plura alia continentur. De Justificatione docet, Justificari hominem peccatorem, non operibus Legis, sive naturalis, sive Mosaicæ, sed fide Jesu Christi: à v. 16. cap. 1. ad cap. 6. De Sanctificatione docet, eos qui justificantur etiam sanctificari per Spiritum Sanctum, sed imperfectè in hâc vitâ, quæ tamen imperfectio non sit damnabilis: capp. 6, 7. & 8. De Prædestinatione docet, non omnes Judæos esse populum Dei & Ecclesiam ipsius, sed solos electos ad vitam æternam, ex proposito ipsius: reliquos autem justo ejus judicio esse reprobatos; ita tamen ut Judæi tandem iterum sint convertendi: capp. 9, 10. & 11. Posterior hortatur ad bona opera, tum communiter erga omnes, cap. 12. tum singulariter erga Magistratus cap. 13. & infirmos cap. 14, 15. cum conclusione Epistolæ: cap. 16. Secunda Pauli Epistola, ordine collocationis, est *Prior ad Corinthios*: quâ tamen priorem fuisse aliam sunt qui puant: argumento loci cap. 5. v. 9. coll. cum v. 11. Chrysostomus vult, respicere Apostolum v. 2. & 7. hujus capitis. Quicquid sit, tota Antiquitas præter duas hasce aliam nec vidit, neque admisit. Ipsa Epistola penè tota est διορθωτική, taxans & corrigens varia peccata, quibus Corinthiorum Ecclesia laborabat. Finitur capitibus sedecim, ex quibus partes majores quinque constitui possunt. Prima reprehendit Corinthios, partim propter Schismata, ex simulatione ipsorum Doctorum nata, capp. primis quatuor: partim propter neglectum disciplinæ circa incestuosum, item propter lites forenses sub infidelibus, nec non scortationes: cap. 5. & 6. Secunda respondet epistolæ ipsorum, de conjugio, cœlibatu, ac privato cujusque statu: cap. 7. Tertia agit de idolothytis, de libertate Christianâ, conviviis idololatricis, eâque occasione etiam de Cœnâ Domini: cap. 8, 9, 10. & 11. Quarta de discrimine & usu donorum spiritualium præcepta tradit ad ædificationem & concordiam totius Ecclesiæ: cap. 12, 13, 14. Quinta confirmat Corinthios in fide resurrectionis, contra profanum Epicureorum quorundam errorem, cap. 15. additâ conclusione cap. 16. in quâ tamen de collectis, nec non aliis quibusdam privatis agitur. Tertia Pauli Epistola est *Altera ad Corinthios*, capitibus tredecim definita. Partes tres sunt. Prima est apologetica, quâ innocentiam suam ac ministerium contra calumnias Pseudapostolorum magnificè tuetur: capp. quinque. Secunda est parænetica, quâ Corinthios ad officia Christiana, ac varia bona opera cohortatur à cap. 6. ad 10. Tertia est repetita apologia contra eosdem Pseudapostolos cum adventus sui denunciatione: à cap. 10. ad finem. Quarta est Epistola *ad Galatas*, quos seductos à Pseudapostolis, quasi

Period. I. artic. I.

1 ad Corinthios.

2 ad Corinthios.

ad Galatas.

Period. I artic. I. præter fidem Christi etiam opera legis moralia & cerimonialia necessaria essent ad salutem, in viam veritatis reducere conatur. Absolvitur capitibus sex, partibus verò tribus. Prima est narratio de Apostolatu suo, ejusque in gentibus functione: capp. 1. & 2. Secunda disputatio de Justificatione gratuitâ per fidem Christi absque operibus Legis: capp. 3. & 4. Tertia est hortatio ad rectum libertatis Christianæ usum, veræque pietatis opera: capp. 5. & 6. Quinta est Epistola *ad Ephesios*, itidem capitum sex: partim doctrinalis de mysterio salutis: capp. 1, 2. & 3. partim parænetica de vitâ Christianâ: capp. tribus reliquis. Sexta est Epistola *ad Philippenses*, capitibus quatuor, partibus vero tribus constans. In quarum primâ Apostolus ipsos confirmat, in fide, & concordiæ humilitatisque studio; subnexâ simul Timothei & Epaphroditi commendatione, cap. 1. & 2. In alterâ adversus Pseudapostolos agit, & discrimen justitiæ Legis & Euangelii perspicuè declarat: cap. 3. & Tertia ad omne virtutum Christianarum genus eos hortatur: cap. 4 Septima est Epistola *ad Colossenses*, quatuor capitibus constans, partim doctrinalis, variis Pseudapostolorum corruptelis opposita: capp. primis duobus: partim parænetica, capitibus reliquis. Octava est Epistola *Prior ad Thessalonicenses*, quæ capitibus quinque, partibus tribus absolvitur. In primâ hortatur Thessalonicenses ad perseverantiam in fide: cap. 1, 2. ad 3. initio. In secunda eos cohortatur ad vitæ sanctitatem mutuæque charitatis studium: cap. 3, 4, 5. In tertiâ tradit doctrinam de resurrectione mortuorum, & adventu Domini ad judicium: quæ pars secundæ est inserta, videlicet à v. 13. cap. 4. usque ad v. 4. cap. 5. Nona est *Posterior* Epistola *ad Thessalonicenses*: cujus pro numero capitum totidem sunt partes. Primò consolatur eos Apostolus contra persecutiones, quas propter Euangelii confessionem sustinebant; cap. 1. Secundò monet, ne temerè credant iis, qui adventum Christi jam tum instare docebant: eaque occasione de Antichristo, adventum Christi antecessuro, vaticinatur: cap. 2. Tertiò, ad varia hominis Christiani officia ipsos exhortatur: cap. 3. Decima est *Prior ad Timotheum*, quâ non ipsum modò, sed omnes omninò pios Ecclesiæ ministros instruit, quomodo in munere Ecclesiastico versari debeant. Constat capitibus sex, partibus autem quatuor. Primò monet, ut rejectis fabulis & curiosis quæstionibus, tradat veram doctrinam Legis & Euangelii: cap. 1. Secundò preces publicas, & personas Ecclesiasticas diversas describit: cap. 2. & 3. Tertiò agit de refutatione falsarum doctrinarum, ac anilium fabularum: cap. 4. Quartò docet, quomodo singulos hominum ordines ac ætates monere, & veram pietatem ubique promovere debeat: cap. 5. & 6. Undecima

[Margin notes: ad Ephesios. — ad Philippenses. — ad Colossenses. — 1 ad Thessalonicenses. — 2 ad Thessalonicenses. — 1 ad Timotheum.]

decima est *Posterior ad Timotheum*, capitibus quatuor, partibus tribus definita. Primò hortatur Timotheum ad constantiam in fide, & prædicatione Euangelii, nec non ad alias virtutes ministro necessarias, aspersis passim consolationibus: cap. 1. & 2. Deinde prædicit secutura tristissima tempora: contra quæ animum ipsius variè obfirmat: cap. 3. Tertiò redit ad exhortationes, simulque mortem suam prædicit; cap. 4. Duodecima est Epistola *ad Titum*, capitibus tribus, partibus duabus comprehensa. In priore agit de officio fidelium Pastorum Ecclesiæ; & ex adverso Pseudapostolos perstringit, cap. 1. In alterâ recenset varias virtutes Christianas, quæ tum certis auditorum ordinibus, tum omnibus promiscuè imperantur: adhibitis gravissimis rationibus, quibus ad studium earum singulos excitat: cap. 2. & 3. Decima tertia est Epistola *ad Philemonem*, quâ Onesimum, servum, fugitivum & furem, à se in vinculis conversum, hero suo reconciliat: unico capite. Decima quarta & Ultima Pauli Epistola est illa *ad Hebræos*: quæ, quod nominis ipsius usitatâ præscriptione caret, etiam aliis fuit adscripta, Barnabæ, Lucæ, vel etiam Clementi Romano. Sed præterquam quod omnes codices Græci eam Paulo tribuunt, etiam Petrus id non obscurè testatur 2 Epist. 3. vers. 15, 16. Tum etiam character sermonis, circumstantiæ quædam de suis vinculis, ac Timotheo cap. 13. v. 23. nec non totius Epistolæ signaculum, Paulo peculiare 2 Theff. 3. vers. 17. id clarissimè demonstrant. Tota Epistola tredecim capitibus absolvitur, quæ tamen ad partes generales duas commodè revocantur. Prior est doctrinalis, quâ de Personâ Christi, ejus Sacerdotio, nec non de fide ex professo differit. De Personâ Christi docet, quod sit verus Deus cap. 1. verus item homo cap. 2. qui proinde reverenter suscipiendus sit & audiendus: cap. 3, 4. De Sacerdotio ipsius, non secundum ordinem Aaronis, sed secundum ordinem Melchizedek, itemque de Sacrificio ipsius & beneficiis agit à cap. 5. ad v. 19. cap. 10. De Fide denique, tanquam unico instrumento percipiendi Christum, sermo instituitur à v. 19. cap. 10. ad cap. 12. Altera pars est parænetica, quâ Hebræos ad varias virtutes Christianas, tanquam veræ fidei fructus, cohortatur capp. 12, 13. Epistolis Paulinis subjiciuntur septem Epistolæ breviores, una Jacobi, duæ Petri, tres Johannis, una denique Judæ: quæ Græcis communi appellatione καθολικαὶ nuncupantur; teste Athanasio in Synopsi: Latinis verò *Canonicæ* vocantur, ut est apud Hieronymum in Prologo Galeato. *Catholicæ* dici videntur à fide Ecclesiæ Catholicæ, ut explicat Lyra: quia non uni populo, aut civitati, aut personæ sunt scriptæ, sed universali Ecclesiæ: quæ tamen ratio non convenit omnibus; certè non

Period. I. artic. I. 2 ad Timotheum.

ad Titum.

ad Philemonem.

ad Hebræos.

Epistolæ Catholicæ

Period. I. artic. I. seu Canonicæ. utrique posteriori Epistolæ Johannis, ac ne quidem Epistolæ Jacobi: *Canonicas* quoque idem Lyra appellatas fuisse asserit, ad differentiam aliarum Epistolarum, quas hæretici sub ementitis Apostolorum nominibus vulgaverunt. Proprio quidem sensu sic dici nequeunt, quasi ipsæ solæ essent regulares & authenticæ: Sic enim omnes Epistolæ Paulinæ à Canone excluderentur. Prima inter Catholicas est *Epistola Jacobi*, Jacobi. non majoris, ut vult Syrus, qui filius Zebedæi erat; hunc enim Herodes sub initium prædicati Euangelii è medio sustulit, Actor. 12. sed minoris, qui filius fuit Alphæi Matth. 10. v. 3. & Frater Domini nuncupatur Gal. 2. v. 19. Tota est νεθετικὴ in piis hortationibus occupata. Et ut partes, sic capita quinque dinumerat. Primo capite variæ sunt exhortationes ad patientiam, precationem, humilitatem, tolerantiam tentationum, & denique ad rectum Verbi divini auditum. In secundo capite partim προσωποληψίαν damnat, partim Fidem operibus tanquam fructibus vult demonstrari. Tertio capite contra obtrectationem & ostentationem sapientiæ propriæ invehitur. Quarto capite pravas cupiditates, & ex iis orientes rixas & contentiones reprimit. Quinto posteaquam divitiarum abusum taxavit, afflictos consolatur, iisque piarum precum efficaciam commendat. Secunda est *Prior Petri*, capitibus quinque definita: quæ ad quatuor summas partes revocari possunt. 1 Petri. Prima est doctrina de Christo Servatore ejusque beneficiis, cap. 1. Secunda cohortatio generalis ad vitam professione Christianâ dignam, à v. 13. cap. 1. usque ad v. 13. cap. 2. Tertia est exhortatio specialis, quâ singulis hominum ordinibus sua officia præscribit, à v. 13. cap. 2. ad v. 8. cap. 3. quibus tamen rursum monita generalia de omni genere virtutum subjiciuntur, usque ad cap. 5. Quarta agit de officio presbyterorum, itemque juniorum; annexâ iterum generali exhortatione sub finem Epistolæ. Tertia est *Posterior Petri*, pro numero capitum tribus partibus constans. 2 Petri. Prima est hortatio ad studium proficiendi in verâ fide & pietate: simul causam scriptionis hujus, & doctrinæ Christianæ certitudinem declarans, cap. 1. Secunda est dehortatio ab audiendis pseudoprophetis, quos vivis coloribus depingit, cap. 2. Tertia est descriptio postremorum temporum, & interitus mundi: unde nova hortamenta ad vigilantiam, pietatem, & constantiam in fide deducit, cap. 3. Quarta est *Prima Johannis*, filii Zebedæi, qui Apostolus & Euangelista dicitur, capitibus quinque definita. 1 Johannis. Partes generales duæ sunt. Una de fide in Christum; cui doctrina Antichristi opponitur: Altera de verâ pietate, ac nominatim de charitate erga proximum; quæ à dilectione mundi & odio proximi, tanquam contrariis illustratur. Quæ duæ partes promiscuè & alternatim tractan-

tractantur, methodo arbitraria; ut certis limitibus distingui nequeant. Quinta est *Altera Iohannis*, quâ præstantem dignitate fœminam, ejusq; filios hortatur, ut in veritate & charitate Christianâ perseverent, & à seductoribus sive Antichristis sibi caveant; uno capite. Sexta est *Tertia Iohannis*, unius quoque capitis, quâ Gajo, collaudatâ ejus hospitalitate, commendat quosdam Euangelii ministros, ac Diotrephis ambitiosi doctoris petulantiam perstringit. Septima est *Epistola Iudæ* fratris Jacobi filii Alphæi, qui hortans fideles ad constantiam in fide caveri jubet falsos doctores; quos ab improbis ipsorum moribus graphicè depingit, simulque æternum exitium, mutuatis ferè ex 2 epistolâ Petri verbis, eis denunciat, unico similiter capite. Ultimus liber N. T. est *Apocalypsis Iohannis*, sive prophetia ipsius; non dignitate, est enim divinâ origine ac αὐθεντίᾳ par reliquis: nec solùm collocatione, quod ultimo loco ponitur: sed partim tempore, partim etiam usu. Tempore: quia non tantum post Euangelium & Epistolas suas, ut ipse non obscurè innuit cap. 1. v. 2. & testantur Origenes (apud Eusebium lib. 6. cap. 18.) & Nicephorus lib. 2, cap. 45. verum etiam post omnia reliqua scripta N.T. Apocalypsin hanc conscripsit, anno Christi 96. & 14. Domitiani, à quo in Pathmum relegatus fuerat. Irenæus lib. 3. cap. 25.) & Hieronymus lib. de Scriptorib. Ecclesiast. ut qui ad tertium usque annum Trajani, autore Sophronio, supervixit. Usu quoque: est enim divinum signaculum, quo universa Scriptura V. & N. T. clauditur: ut patet ex propheticâ Apostoli contestatione, sub finem libri propositâ: cap. 22. v. 18, 19. quâ etiam canon Mosaicus, tanquam auspicium Scripturæ, communitur, Deut. 4. v. 2. cap. 12. v. 32. Dicitur autem Johannes *Theologus* κατ᾽ ἐξοχὴν, eo quod de Christo, λόγῳ Θεοῦ, sive de divinitate ejus nemo scripserit divinius. Liber viginti duobus capitibus, visionibus septem, quæ totidem partes ejus dici queunt, definitur. Prima visio est gloriosa descriptio Christi Regis & Sacerdotis, ambulantis inter septem candelabra, & Johannem mandatis instruentis ad septem Ecclesias Asiæ, capp. primis tribus. Secunda est de majestate Dei, sedentis in throno, & Agno stante ante thronum, & libro septem sigillis clauso, aperto per Agnum, capp. 4, 5, 6, 7. Tertia est de septem Angelorum tubiciniis, atque mirandis ostentis eadem subsecutis: capp. 8, 9, 10, 11. Quarta est de muliere parturiente masculum, & Dracone eos persequente: nec non de grassatione duarum bestiarum in sanctos: capp. 12, 13, 14. Quinta est de Angelis effundentibus septem phialas novissimarum plagarum super hostes Ecclesiæ, & super thronum bestiæ, cap. 15. & 16. Sexta est de judicio magnæ meretricis & ruina Babylonis, deque abjectione bestiæ

Period. I. artic. I. 2 Johannis.

Judæ.

Apocalypsis Johannis.

Period. I. artic. I.

& pseudoprophetæ, cum asseclis utriusque in stagnum ignis capp. 17, 18, & 19. Septima & postrema est de ligato, & post mille annos soluto Satanâ; deque ultimo judicio, ac vitâ morteque æternâ: capp. tribus ultimis 20, 21, 22. Atque hi sunt Libri N.T. divini & Canonici, in fidei vitæque regulam præter libros V.T. Ecclesiæ Christianæ sub N.T. traditi. De quorum tamen nonnullis initio à quibusdam dubitatum fuisse, autor est Eusebius lib. 3. cap. 3. & 19. & post ipsum Hieronymus libello de Scriptoribus Ecclesiasticis. Sunt autem Epistola ad Hebræos, Epistola Jacobi & Judæ, tum etiam Secunda Petri, & Secunda ac Tertia Johannis, cum Apocalypsi. Cæterum qui fuerint, & rectè an secus fecerint, non indicant. Quin palam testantur, olim à plerisque, suo autem tempore ab omnibus, pro Scriptis Apostolicis habitos fuisse. Quod ipsum etiam antiquissimorum Patrum est judicium. Præter dubios duplex aliud librorum genus idem Eusebius memorat modo citatis capp 3. & 19. Prius est Pseudepigraphorum, qui non inscribuntur suis autoribus, lectu cæteroquin non plane inutiles: ut Apocalypsis Petri, Acta Pauli, Euangelium secundum Hebræos, Epistola Barnabæ, Doctrina Apostolorum, Hermes sive Pastor, & alii libri. Posterius est Scriptorum adulterinorum & impurorum, quæ ab hæreticis conficta erant, ad depravandam sinceritatem doctrinæ Apostolicæ, & tamen sub nomine Apostolorum circumferebantur: ut Euangelia Petri, Thomæ. Matthiæ; Acta Andreæ, Johannis, & aliorum. Nam plures omninò hujusmodi libri reperiuntur apud Epiphanium de hæresibus, & Augustinum lib. 22. contra Faustum. Quò autem dignosci discernique queant à scriptis verè Apostolicis, tres notas, tanquam κριτήρια sive normas judicii ibidem subjicit. Primò, quod vetustissimorum Patrum testimoniis nihil de eo scriptorum genere doceri posset. Secundò, quod stylus non conveniret cum stylo Sacrarum literarum. Tertiò, & præcipuè, quod in sensu & doctrinâ ipsâ discreparent à libris verè sanctis & divinis. Priusquam relinquamus Apostolos & scripta ipsorum, de Constitutionibus & Canonibus Apostolorum, ceu usitatè appellantur, sigillatim aliquid est dicendum. *Constitutiones*, græcè διαταγαὶ, præcepta continent de vitâ fidelium, & de regimine Ecclesiastico; librisque octo absolvuntur. *Canones* sunt breves aphorismi, numero 84. de ordinatione, vita, & officio Episcoporum, & Presbyterorum; de Clericis item, diebus festis, & id genus aliis sanciti. Ut illæ totam Ecclesiam, hi præcipuè ejusdem ministerium spectent. Utrosque autem ab Apostolis conscriptos, à Clemente verò Romano collectos esse volunt non pauci, maximè recentiores: Editor Conciliorum tomo I. Baronius

De quibusdam N.T. aliquando dubitatum.

Libri suppositirii.

Notæ diacriticæ eorum.

Apostolorum Constitutiones & Canones.

nius tom. II. annalium. Fr. Turrianus contra Magdeburgenses, & alii. Quod *Constitutiones* attinet, sive sint eædem, quarum Patres nonnulli meminerunt, sive diversæ ab iis, & ex iis interpolatæ, quæ probabilior est sententia, ex singulis penè libris ostendi potest, eas cum scriptis γνησίως Apostolicis pugnare, ac proinde Apostolis perperam adscribi. In his enim reperitur, Jacobum fratrem Domini non fuisse Apostolum, contra quam est Gal. 1. v. 19. Jacobum filium Zebedæi interfuisse concilio Hierosolymitano, qui jam ante sublatus ab Herode Act. 12. v. 1, 2. Spiritum Sanctum Paracletum Filio subjici ut Diaconissam Diacono, à cujus voluntate pendeat: Sacerdotibus tanquam Regibus tributa pendi debere, abusu loci 1 Sam. 8. v. 11. seq. Sic decem præcepta Legis multifariam immutant, & pro decimo recensent; Non appareas coram Sacerdotibus vacuus. Trigamiam incontinentiæ argumentum, & quod est supra eam fornicationem pronunciant, contra Scripturas. Plura vide apud Sculte tum Medullæ Patrum part. 1. lib. XI. cap. V. Unde Eusebius & Hieronymus Clementis omnia improbarunt, unicâ epistolâ exceptâ. Athanasius & & Damascenus inter scripta non Apostolica, sed Ecclesiastica eas referunt. Gelasius apocryphas vocat, distinct. 15, Ruffinus disertè fatetur, in his & aliis Clementis libris multa adulterina contineri, quæ regula Ecclesiastica non recipiat. Quod ipsum Synodus VI. Trullana agnoscens, Canone II decrevit; Constitutiones illas ad Ecclesiæ securitatem esse rejiciendas. Denique Bellarminus libro de Scriptoribus Ecclesiasticis testatur, Constitutiones hasce, utut tribuantur Clementi Romano, in Ecclesiâ tamen Romanâ nullum ferè nomen habere: nec aliam causam esse, cur in multis errent Æthiopes, quam quod hisce constitutionibus utantur. Idem prorsus judicium est de *Canonibus Apostolorum*, qui eorum germanis scriptis nihilò magis concordant. Sanciunt enim novos cultus, verbi gratia, oblationem olei in candelabro, & incensi; alligant conscientias humanis jejuniis Col. 2. v. 22. vetant Pascha celebrari cum Judæis, quod fecerunt Apostoli; mandant excommunicationes ob res leviculas, scilicet, si quis Dominico die aut Sabbatho jejunarit, aut Sacerdos non communicaverit aliquando Cœnæ Dominicæ. Quæ verò habent de altaribus, gradibus, & ordinationibus Episcoporum & Presbyterorum, de Paschate celebrando ante æquinoctium vernum, de vasis aureis & argenteis sanctificatis, de Episcopis παροικίαν relinquentibus, & id genus aliis, clarissimè ostendunt demum post tempora Apostolorum fuisse conditos. Certe Gelasius Papa, & ex eo Ius Canonicum eos rejicit, ut Apocryphos: capit. Sancta Romana dist. 19. & capit. Canones

Period. I. artic. I. Sunt supposititia scripta.

Period. I. artic. I. nes dist. 16. Bellarminus lib. de Scrip. Eccles. decretum interpretatur de Canonibus posterioribus 34. qui ab hæreticis sint superadditi: quinquaginta autem priores genuinos esse asserit. Sed id frustra est, Nam Græci universos recipiunt; & sexaginta minimum jus Canonicum agnoscit. Manet ergò illud: præter & extra Scripturas N.T. nullos libros esse Apostolicos: nec post ætatem Apostolorum quicquam scriptum, quod in Canonem Scripturæ Sacræ aut sit receptum, aut recipi mereatur. Primò: quia doctrina salutis non tantum novissimè, sed etiam plenissimè ac planissimè patefacta est per Christum, & ab Apostolis consignata. Joh. 1. v. 18. Hebr. 1. & cap. 2. v. 3. ut aliâ scriptione divinâ non sit opus. Deinde post Apostolos nullus charismate αὐθεντίας sive infallibilitatis privilegio donatus fuit à Spiritu Sancto, ut non posset errare in doctrina: sicut in omnibus posterioribus Scriptoribus varii nævi & errores repetiuntur. Denique Scriptura N.T. ab excessu Apostolorum nuspiam pollicetur novas Scripturas sive revelationes, sed scriptis Prophetarum & Apostolorum intentos esse fideles, iisque religiose inhærere jubet, usque ad reditum Christi ad judicium, in consummatione seculi Luc. 16. v. 29. Joh. 20. v. 31. Rom. 15. v. 4. Coloss. 3. v. 16. 2 Tim. 3. v. 16, 17. 2 Petr. 1. v. 13, 19, 20, 21. cap. 3. v. 15, 16. Apoc. 22. v. 18, 19. & seqq. Hunc Canonem Scripturæ, ceu regulam unicam fidei & vitæ ab Apostolis Ecclesiæ traditam, ipsis superstitibus alii Hæretici detorserunt ac depravarunt falsis interpretamentis, alii autem adscitis peregrinis religionis principiis dignitate suâ spoliarunt. Primi generis censentur, qui Scripturas non ex seipsis secundum fidei analogiam, sed ex privato sensu interpretati sunt, & ad præconceptas opiniones stabiliendas transtulerunt. Ut fecisse leguntur Sadducæi, errantes quod non intelligerent Scripturas, Matth. 22. v. 29. Marc. 12. v. 24. Pharisæi & Pseudapostoli, asserentes ex Mose, cultum Leviticum fore perpetuum Act., 6, 7. & 15 capp. Thessalonicenses quidam, ex non rectè intellectâ priore Pauli Epistolâ docentes, adventum Domini jam tum instare 2 Thess. 2. cap. Alexander, Hymenæus & Philetus 1 Tim. 1. v. 20. & 2 Tim. 2. v. 18, 19. qui resurrectionem mortuorum de spirituali resurrectione ex morte peccati, vel etiam de liberorum procreatione accipiendam esse vulgò persuaserunt. Nicolaitæ & alii, qui gratiam Domini nostri Jesu Christi ad lasciviam transtulerunt, Jud. v. 4. Apoc. 2. v. 15, 20. ac tandem Cerinthiani, qui mille annos resurrectionem in terreno Christi regno, secundum carnales ventris ac libidinis voluptates, futuros esse fabulati sunt ex Apoc. 20. v. 4, 5. Eusebius lib. 3. cap. 22. & lib. 7. cap. 20. & Augustinus hæresi 8.

Nullum præter Scripturas N.T. Apostolicum scriptum.

Hæretici ex Scripturæ parermeneiâ.

Se-

Secundi generis sunt, qui præter & contra Scripturas alia fundamenta ac præsidia, ceu religionis principia, commentis suis probandis ac defendendis adhibuerunt. Qualia sunt Ratio & Philosophia humana, Elementa mundi, Scripturæ nothæ ac supposititiæ, Traditiones, Spiritus revelationes seu Enthusiasmi, & Miracula. Istæ enim omnes imposturarum species recensentur à Paulo Coloss. 2. vers. 8. 2 Thess. 2. v. 2, 9. Rationem & Philosophiam extulerunt Græci, sapientiæ nomine celebres 1 Cor. 1. vers. 19. seqq. & cap. 2. vers. 4, 5. quam Paulus κενὴν ἀπάτην inanem deceptionem Coloss. 2. vers. 8. & ψευδώνυμον γνῶσιν falsò nominatam scientiam 1 Tim. 6. vers. 20. indigetat; nempe quatenus se opponit Scripturis divinis, & ad rationis judicium fidei dogmata exigit, 1 Corinth. 2. v. 14. 2 Cor. 10. v. 3, 4. Elementa mundi ac Legis Cerimonialis observationem perpetuam ad consequendam salutem urserunt Pseudapostoli Actor. 15. Galat. 2. v. 3, 4, 5. Phil 3. nec non Ebionitæ: qui præterea ex libris V. T. solum Mosen amplexi sunt: ex libris N. T. præ cæteris Euangeliis commendarunt illud quod est Matthæi secundum Hebræos ipsis nuncupatum. Pauli verò Epistolas omnes rejecerunt ac damnarunt: Eusebius lib. 3. cap. 21. Epiphanius hæresi 30. Scripturas nothas ac supposititias, tanquam ab Apostolis profectas, jam illo tempore jactitatas ac circumlatas fuisse, testis est ipse Paulus 2 Thess. 2. v. 2. & cap. 3. v. 17. & Eusebius lib. 3. cap. 19. Quò pertinent Epistolæ Pauli ac Senecæ, ab Hieronymo quoque celebratæ: qui inde Senecam inter Scriptores Ecclesiasticos numerat: Epistola Pauli ad Laodicenses, Liturgiæ Apostolorum, & alia. Traditiones primi Pharisæi intulerunt in Ecclesiam Christianam Act. 15. vers. 5. Coloss. 2. vers. 8. sed excoluerunt & auxerunt Cerinthiani, docentes, multa ad fidem moresque necessaria ab Apostolis esse tradita, quæ Scripturis non contineantur, nec inde probari possint, Irenæus lib. 3. cap. 2, 3. Spiritus revelationes sive Enthusiasmos jactitarunt iidem Cerinthiani, teste Eusebio lib. 3. cap. 22. ex arcanis cum Angelis colloquiis: ac more Pseudoprophetarum commentis suis Spiritus nomen imposuerunt; ut fucum facerent. Cujus periculi cavendi causâ præsertim vigentibus adhuc in Ecclesiâ extraordinariis Spiritus Sancti donis, Apostoli discretionem Spirituum imperarunt: 1 Johan. 4. v. 1. & seqq. 1 Thess. 5. vers. 21. 1 Cor. 14. vers. 29. id secundum doctrinam Apostolorum & ipsius Domini: ut interpretatur Ambrosius 1 Thess. 5. ex Mose Deut. 13. v. 1, 2. Postremò Miracula creparunt ubique & ostentarunt Simon Magus, Menander, & utriusque sectatores, Eusebius lib. 2. cap. 1. & 12. & lib. 3. cap. 20. nec non qui Nazaræi vel Nazareni dicti sunt. Epiphanius hæresi 29. & Augustinus hæresi 9. Sed ea nihil sunt nisi fraudes & imposturæ, cum à fidei veritate avulsa ad

Period. I. artic. I. Hæretici Scripturæ socientes

Rationem & Philosophiam,

Elementa mundi,

Scripturas nothas,

Traditiones,

Enthusiasmos,

Miracula.

Period. I. artic. I.

superstitionum ac errorum confirmationem referuntur: ut monet Servator Matth. 24. v. 24. & Apostolus 2 Thess. 2. v. 9. Porrò infideles, tam Judæi, quam Gentiles, quomodo affecti fuerint in Sacram Scripturam videamus. *Judæi* ut ante, sic post excidium Hierosolymæ constanter retinuerunt libros omnes V. T. Mose, Prophetis & Hagiographis distinctos: quorum Catalogum contexuit Josephus, qui eo tempore vixit, libro 1. contra Appionem, & ex eo recitat Eusebius lib. 3. cap. 9. Quanquam eosdem partim falsis expositionibus, partim quoque Majorum traditionibus non tantum obscurarint, sed etiam in alienissimum sensum detorserint Libros verò N. T. inprimis autem Euangelia & Pauli Epistolas, tanquam Legi & Prophetis repugnantes, & vanitatis, mendaciorum, ac blasphemiarum plenos, impiè aversati sunt ac damnarunt. Quod sicut obscurum non est in scriptis Apostolorum, ita ex temporum succedentium serie clarius patescet. Josephus tamen, qui cæteris ingenuior fuit & animi rectioris, dum Christum Servatorem insigni ornat elogio, totius Euangelii veritatem haud ambiguo testimonio comprobat lib. 18. Antiq. cap. 4. & ex ipso Eusebius lib. 1. cap. 11. *Gentiles* quoque, maximè Philosophi, receptis superstitionis suæ principiis inhæserunt, & ad normam rationis ac Philosophiæ Scripturam ipsam ac ejus doctrinam revocarunt & examinarunt: ut supra monuimus, & infra pluribus dicetur. Confer Actor. 17. v. 18, 32. 1 Corinth. 1. v. 19. & seqq. cap. 15. v. 12, 32. Coloss. 2. v. 8. Interim de Oraculis hoc loco tenendum est, cum ante & frequentissima, & loquacissima essent, inde à Christo in carne exhibito, non tam conticescere, quam prorsus deficere cœpisse. Id Strabo, Juvenalis, Plutarchus, & post hos Philosophi, Celsus, Porphyrius, quin & ipse Julianus Apostata fatentur. Causas hujus defectus alii alias commenti sunt. Plutarchus peculiari libello de defectu Oraculorum rem exsequens, modo quia homines oraculis abuterentur, modo quia multi eâ ætate sapientes oraculorum defectum supplere possent, recessisse Deos ab oraculis suspicatur. Tandem & hanc causam adfert, Dæmones illos, qui oraculis præsident, mortales esse, quibus utique morientibus oracula deficiant: cum alibi tradat ipse, Dæmones Spiritus, eoque immortales esse. Sed causam nemo rectius ipso Apolline edisseruit: qui consulenti Augusto, quis post ipsum imperio potiturus esset, versibus notis respondit:

Judæi soli V. T. inhærent, & Traditionibus.

Gentiles retinuerunt Superstitionem.

Oraculorum defectus.

Me puer Hebræus jubet hinc Rex ille Deorum,
Tartareas remeare domos, hâc æde relictâ:
Post ergò ora tenens, altaria nostra relinquas.

Græcè exstant apud Nicephorum lib. 1. cap. 17. Porphyrius verò valedi-

ledicentis Apollonis oracula referens libro περὶ εὐλογίων φιλοσοφ. testatur, à summo Jove coactum fuisse, ut antris suis cederet, & responsa abrumperet. Nempe filius Dei, qui missus fuit ut destrueret opera Diaboli 1 Joh. 3. vers. 8. postquam lucem doctrinæ Euangelicæ voce suâ, ac ministerio scriptisque Apostolorum suorum in orbem intulit, fraudes ac dolos Satanæ retexit ac dissipavit. Quod de ipso prædixerat Zacharias, cap. 13. vers. 2. & ab ipso præstitum Euangelii & Actorum historia memorat. Hæc de Prima Periodi N. T. articulo primo prolixius.

Period. I. artic. I.

Articulum Secundum paucioribus omninò constringemus & absolvemus. Libros Sacros Vet. & N. T. non alios agnovit aut recepit hujus ætatis Ecclesia, quam qui à Christo ejusque Apostolis usurpati ac commendati erant. Quod ex vetustissimis ac probatissimis scriptoribus, Justino Martyre, Irenæo, Clemente Alexandrino, Origene, Tertulliano, Cypriano, Lactantio, paulò post liquebit. *Symbolum Apostolorum*, cujus Loco etiam antecedente meminimus, quod sit epitome totius Euangelii, etsi ad Apostolos referri soleat à Ruffino in Expositione Symboli, ab Ambrosio item sermone 18. de jejun. & quadrag. nec non ab Hieronymo in Epistolâ ad Pammachium, & ab Augustino lib. 1. & 3. ad Catechumenos; tamen ex Scriptoribus vetustioribus difficile non est colligere, esse recentioris tum ævi, tum compositionis. Nam nec apud Lucam in Actis, aut alibi toto N. T. nec apud Eusebium usquiam apparet. Et Ignatius, Justinus Martyr, Irenæus, & sequentis seculi Scriptores, cum in Symboli mentionem incidunt, nunquam testantur Apostolorum esse, quod hoc titulo eis tribuitur, aut ea formulâ jam tum concinnatum fuisse, quâ hodie notum est, & usurpatur in Ecclesia. Sed prima ejus origo ex Baptismo est: quo sicut præcepit Christus baptizari in nomen, hoc est, fidem Patris, Filii, ac Spiritus Sancti, Matth. 28. v. 19. Marc. 16. v. 15, 16. ita baptizandos de hâc fide doceri, ibid. & de eâ interrogari jussit Act. 8. v. 37. Hinc fides in Deum Hebr. 6. v. 1. & ipsum Symbolum, Symbolum Baptismi Patribus dictum. Sed formula illa paulatim dilatari cœpta novis descriptionibus singularum personarum à proprio earum officio atque operationibus contra hæreticos: ut est apud Irenæum lib. 1. cap. 2. & lib. 3. cap. 4. nec non apud Tertullianum de Præscription. cap. 14. Quumque fide Trinitatis terminaretur, etiam Symbolo Nicæno, quod quidem verum est ac genuinum, post additi alii articuli de Ecclesiâ & bonis ejus; donec tandem ea, quæ nunc legitur, formula effloresceret Concilio Constantinopolitano, sub Theodosio Majore. *Versiones Bibliorum*, hoc articulo in usum Ecclesiæ adornatæ & publicatæ, aliæ sunt

Artic. II. Non aliud Verbum Dei agnitum quam libri V. & N. T.

Symbolum Apostolicum non est Apostolorum.

Origo ejus.

Versiones Bibliorum novæ.

Period. I. artic. II. Veteris Test. Græcæ: V. T. aliæ N. T. aliæ utriusque. *Vetus Testamentum* græce quidem redditum erat à LXX. & sic legebatur ab Hellenistis simul & Græcis: tamen post excessum Apostolorum successerunt subinde aliæ atque aliæ interpretationes octo numero: etsi nonnulli etiam pauciores recensent: Eusebius lib. 6. cap. 12. Athanasius in Synopsi, & Epiphanius libro de mensuris & ponderibus. Prima est *Aquilæ Pontici*, natione

Aquilæ Pontici, Græci: qui Hierosolymæ Christi fidem amplexus & baptizatus, postea desertus & excommunicatus (quod Astrologiæ judiciariæ addictior esset,) proselytus factus est: cumque linguam Hebræam magno studio addidicisset, Scripturas V. T. ex Hebræo vertit in Græcum, anno 12 Adriani Imperatoris: ut Epiphanius loco citato autor est: perversâ omninò ratione, tantùm ut testimonia à Christo prolata corrumperet, atque ita Christianis ægrè faceret. Exstat judicium Hieronymi de hâc interpretatione: qui ad Pammachium de optimo genere interpretandi, ita scribit: *Aquila proselytus & contentiosus interpres, qui non solùm verba, sed & etymologias verborum transferre conatus est, jure pro-*

Theodotionis, *jicitur a nobis.* Secunda est *Theodotionis Ephesii*, qui cum hæresi Marcionis favisset, postea illius sectatoribus infensior factus, ad subversionem prædictæ hæreseos Sacram Scripturam vertit; imperante Commodo. Versatus est, eâ in interpretatione majore fide, quam cæteri ejus similes, & à simplicitate LXX Interpretum minimùm discessit. Quocirca semper Ecclesia Danielem ex interpretatione Theodotionis legere solita fuit: ut testatur Hieronymus præf. in Danielem. Tertia inter-

Symmachi, pretatio fuit Symmachi Ebionitæ, secundum Eusebium; Samaritæ autem secundum Athanasium & Epiphanium, imperante Septimio Severo confecta. Is cum suis invisus esset propter ambitionem, ad Judæos se recepit, & secundo est circumcisus, pro more transfugarum, qui ab his ad illos, aut vicissim transibant; ut notat Epiphanius, præputio prius arte medicâ reducto: quo etiam respicit Apostolus 1 Cor. 7. v. 18. *Si quis circumcisus est, μὴ ἐπισπάσθω, non attrahatur*, scilicet præputium. Scopus non alius fuit, quam ut subverteret interpretationes,

Incerti Hierichuntina, quæ apud Samaritas receptæ erant. Quarta *incerti autoris*, anno 7. Bassiani Caracallæ Imp. inventa perhibetur Jerichunte doliis inclusa, cum aliis libris Hebraicis & Græcis. Quâ conjecturâ ductus Athanasius, statuit eam à quodam, qui Hierosolymæ pietati vacabat, fuisse con-

Incerti Nicopolitana. flatam. Quinta editio & ipse ἀνώνυμος, similiter in doliis inventa fuit Nicopoli, imperante Alexandro Severo. Utramque hanc Origenes multo tempore absconditam, & se investigatam, in lucem produxit. Priores autem tres, cum à Julianâ quadam accepisset, insuperque Versionem LXX quotidie versaret ipse, ex omnibus illis, singulari studio

dio confecit sua Tetrapla, Hexapla & Octapla, quorum multa apud Veteres mentio est. Et *Tetrapla* quidem, hoc est, codices quadruplices, constituit, separatim versiones quatuor, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & eam quæ est LXX. conjungens, ut est apud Eusebium lib. 6. cap. 12. & Nicephorum lib. 5. cap. 11. Rursum singulas paginas in sex columnas ita distinxit, ut prima esset Hebræa, hebraicis scripta literis: secunda item Hebræa, sed græcis characteribus exarata: tertia Aquilæ; quarta Symmachi; quinta LXXII. Interpretum; sexta Theodotionis. Atque hæc volumina, propter sex lectiones seu columnas, *Hexapla* vocabant, hoc est, Hieronymo interprete, Epistolâ ad Suniam & Fretelam, codices sextuplices. Postea cum & alias duas editiones, quas Quintam & Sextam vocant, Origenes invenisset, eas quoque aliis duabus columnis adjecit; atque ita ex Hexaplis *Octapla* facta sunt. De ordine locationis expressè monet Epiphanius, LXX editionem in medio positam fuisse, tanquam magis sinceram, ac cæteris meliorem: quo hinc atque hinc positas interpretationes aliorum, collatio facilius redargueret. Sexta editio (non connumeratâ versione LXX.) dicitur *Origenis*: qui ex Hebræo quidem Scripturas non vertit: sed cum in libris LXX alicubi plus, alicubi minus, quam in Hebræo, scriptum reperiret, eos emendavit, quæ deerant additis, notatisque asterisco, id est, signo stellæ radiantis: & contra quæ supererant obelo seu obelisco, id est, veru transfossis jugulatisque: Hieronymus in 2. cap. Sophoniæ. Quæ editio Origeniana mirum in modum Ecclesiis probata fuit, ut brevi admodum omnes Ecclesiarum Bibliothecas occuparit: & vix unus aut alter inveniretur liber, qui obelos & asteriscos Origenis non haberet: ut scribit Hieronymus epist. 89. ad Augustinum, quæ est 11. inter ipsius Augustini epistolas. Unde etiam editio ista κοινὴ, hoc est, Communis & Vulgata dicta fuit: ut testatur idem Hieronymus præfat. lib. 16. in Esaiam. Septima editio est *Luciani Presbyteri & Martyris*, qui cum in editionibus jam enumeratis multa vitia obrepsisse cognosceret, novam vel saltem renovatam ipse molitus est, & propriâ manu descripsit, sub Diocletiano & Maximiano Impp. quæ tamen Nicomediæ demum est inventa, imperante jam Constantino Magno. Octava & postrema editio est *Hesychii*, qui versionem LXX iterum emendavit, depravatam Scriptorum vitio, atque Ægypti Ecclesiis tradidit: Hieronymus præfat. in Paralipomena. Atque hæ sunt versiones Græcæ V. T. *Versio N. T. Syra*, Syriaca lingua confecta est: cujus origo etsi certò inquiri ac definiri nequit, Tremellius tamen probabiliter asserit, intra initia Ecclesiæ Christianæ vel ab Apostolis ipsis, vel ab eorum discipulis profectam esse. Syri autorem ejus celebrant Marcum Euangelistam. Sed haudquaquam ad

Period. I. artic. I. Hinc confecta Tetrapla, Hexapla, Octapla. Origenis. Luciani. Hesychii. Versio N. T. Syriaca.

Period. I. artic. II.

Apostolos, vel ad tempora Apostolorum origo ejus referri potest: I. quia nulla ejus mentio exstat apud Justinum Martyrem, Clementem Alexandrinum, Origenem, & alios vetustos Scriptores. II quia in titulis & sectionibus capitum mentio fit venerationis crucis, precum pro defunctis, vigiliarum, festorum, & aliorum, quæ ætate Apostolorum, aut paulò post nondum invecta erant in Ecclesiam. Sunt tamen qui posteriore ævo ista marginibus fuisse adscripta fide antiquissimorum Codicum demonstrant. In quibusdam exemplaribus desiderabantur Secunda Petri, Secunda & Tertia Johannis, Epistola Judæ, & Apocalypsis. Sed ea aliunde suppleta sunt, editione recenti ex Bibliothecâ Oxoniensi in Angliâ subministrata. Autoritas hujus Versionis consistit in convenientiâ cum ipsis fontibus; hoc est, cum textu græco, à quo in nonnullis recedit. Desunt etiam in eâ quædam loca, quæ fraude Arrianorum putantur esse erasa. Superest *Utriusque Testamenti Versio Latina* antiquior, quâ Scriptores Latini, Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, usi sunt. Ea Vetus & Vulgata editio, itemque Itala dicta fuit; cujus meminerunt Hieronymus in 14. & 49. Esaiæ, Augustinus lib. 2. de doctrinâ Christianâ, cap. 15. Gregorius Magnus præfat. in lib. Moral. cap. 5. Traducta fuit, quoad V. T. non ex Hebræo, sed ex versione græcâ LXX. & variè interpolata est: ut suo loco dicetur. Neque prætereundum hîc est, passim multas alias quoque Scripturarum Versiones jam olim exstitisse. Testis est Hieronymus præfat. in Euangelist. multarum gentium linguis Scripturam translatam fuisse, jam ante Luciani tempora, qui sub Diocletiano martyrium subiit. Sed & Augustinus docet, Versionem Syram totius V. T. non minus quam græcam aut Latinam usurpatam fuisse in Ecclesiâ; lib. 15. de Civit. Dei cap. 13. Omnium verò clarissimè Theodoretus sermone 5. ad Græcos, refert, Hebraicos libros jam olim non in idioma Græcum conversos, sed in Romanam quoque linguam, Ægyptiam, Persicam, Indicam, Armeniacam, Schyticam, atque adeo Sauromaticam: & breviter in omnes linguas, quibus ad eum usque diem nationes utebantur. Præ cæteris tamen eminebat, & maximi in Ecclesiis pretii erat editio illa LXX Interpretum græca, ab Origene emendata: tum quia inde ab ætate Apostolorum, adeoque ab ipsis Apostolis recepta erat; tum quia communi opinione, aliquot seculis jam inveteratâ, LXX non tam Interpretes, quam Prophetæ censebantur. Justinus Martyr parænesi ad Græcos, & Apologia 2. ad Antoninum; Irenæus lib. 3. cap. 25. & alii. Etsi autem in hâc ipsâ editione græcâ LXX. præter libros Canonicos V. T. exstarent & legerentur etiam Apocryphi quidam libri, ab Hellenistis accepti; nec scandali publici metu tam

Versio V. & N. T. Latina antiquior.

Versiones in pluribus linguis.

Apocryphi etiam tunc distincti à libris Canonicis.

tam apud Christianos, quàm apud Judæos Hellenistas, in illâ temporum perturbatione, commodè resecari ac separari possent: tamen à Canonicis perpetuò distincti manserunt, ac inferiore ordine atque gradu habiti sunt. Melito Sardensis Ecclesiæ antistes, qui scripsit ad Antoninum Philosophum Imperatorem pro fide & religione Christianâ, enumerans verè Canonicos libros V. T. tantùm recenset eos, qui in Codicibus Hebræorum exstant, & prætermittit reliquos, epistolâ ad Onesimum, quæ est lib. 4. Eusebii cap. 25. Nam quod Sapientiæ Salomonis meminit, sciendum est non intelligi librum illum pseudepigraphum, quem Hieronymus inter Apocrypha ponit, & qui Philoni meritò adscribitur: sed ipsa Salomonis Proverbia nominat Sapientiam: ut Ruffinus interpres Eusebii indicat. Nam cum nominasset Salomonis Proverbia, de illis addit, *quæ & Sapientia:* sic ut pronomen relativum *quæ* ostendat, non aliam Sapientiam à Melitone intelligi, quam Proverbia. Justinus Martyr apologiâ 2. ad Antoninum Pium Imp. & in Tryphone: quemadmodum & Irenæus lib. 3. cap. 25. eos tantum libros V. T. agnoscunt, qui à LXX. græcè redditi erant: cujusmodi sunt soli illi, qui Canone Hebræorum continebantur. Origenes apud Eusebium lib. 6. cap. 19. dum primum Psalmum explicat, enumerans Scripturas V. T. sic scribit: *Non ignorare debemus, viginti duos libros esse (sicut Hebræi tradunt,) summo omnium consensu approbatos, secundum literarum numerum, quæ apud illos sunt.* Eosdem posteà ordine recitat iis nominibus, quibus apud Hebræos appellari solent. Apocryphos autem, & nominatim libros Maccabæorum, extra ordinem illum ponit. Reliquos Ecclesiæ Antistites idem sensisse de Canone Scripturæ testis est Augustinus lib. 11. contra Faustum Manichæum, cap. 5. ubi sic ait: *Distincta est à posteriorum libris excellentia Canonicæ autoritatis V. & N. T. quæ Apostolorum confirmata temporibus per successiones Episcoporum, tanquam in sede quâdam sublimiter constituta est.* Quæ verò & quanta fuerit primis hisce seculis Scripturæ autoritas, illi ipsi & alii Scriptores Ecclesiastici innumeris locis declarant. Hanc quippe solam agnoscunt & docent esse normam unicam fidei ac vitæ: Judicem omnium controversiarum religionis, ac sui interpretem: utpote quæ non tantum contineat integram & sufficientem doctrinam fidei & operum, sed eandem quoque clarè & perspicuè enunciet. Quod ne cui dubium esse possit, adeat & inspiciat ipsos Scriptores hujus, de quâ nobis sermo est, ætatis: Justinum Martyrem in parænesi ad Græcos, Apologiâ ad Antoninum, & præcipuè in Tryphone: Irenæum lib. 3. cap. 1. ubi Scripturam vocat columnam ac fundamentum fidei nostræ: cap. 2. ait, Hæreticorum esse, ut cum ex Scripturis arguuntur,

Period. I. artic. II.

Period. I. artic. II.

tur, in accusationem convertantur ipsarum, quasi non rectè habeant. Plura his similia reperiuntur lib. 2. cap. 46, 47. lib. 3. cap. 12. & lib. 4. cap. 63. Clementem Alexandrinum in προτρεπτικῷ, & passim in Stromat. lib. 2, 4, 6, & 7. ubi Scripturam Judicem nuncupat. Origenem homiliâ I. in Jeremiam, & in Matthæum homil. 13. & 25. Tertullianum adversus Hermogenem cap. 22. de Præscriptionibus adversus hæreticos passim, præcipuè tamen cap. 6, 8, & 15. & in Apologetico cap. 20. Cyprianum in Epistolis ad Pompejum, Cæcilium, Quintinum, Jubajanum. Lactantium denique Institutionum divinarum lib. 4. cap. 5. lib. 5. cap. 1. lib. 6. cap. 22. Sic ergò habuit orthodoxa fides Patrum de Sacra Scripturâ Vet. & N. T. hâc Ecclesiæ ætate. Liticula de Epistolâ ad Hebræos, & Apocalypsi, quarum illam Latini, istam Græci vocabant in dubium, quæ hucusque pendebat, postea fuit composita.

Patrum quidam Traditionibus addictiores.

Patres tamen nonnulli in eo peccarunt, quod Traditionibus non scriptis plusculum indulserunt: Justinus Chiliastis hoc prætextu assentiens: Irenæus annos Christo quinquaginta in terris tribuens: Tertullianus novis prophetiis sese addicens. Nec excusari potest Origenes, qui relictâ simplicitate sensus literalis totam pene Scripturam in commenta allegorica transformavit: quod alii præposterè imitati sunt.

Hæretici rejicientes V. T. qui.

Hæretici quid senserint, & quâ dignatione Sacram Scripturam habuerint, audiamus. Totum Vet. T. omnesque ejus libros rejecerunt, & cum autore suo, Deo nempe Legis & Prophetarum, maledictis incesserunt Marcionitæ & Manichæi, & utrisque antiquiores Carporratiani, Cajani, Valentiniani, Cerdoniani, & similes. Ex his tamen Valentiniani V. T. legebant, & suscipiebant, quæ specie aliquâ ad similitudinem sectæ suæ transferre poterant. Irenæus lib. 1. cap. 20, 22, 29. Tertullianus lib. 4. contra Marcionem. Eusebius lib. 5. sub finem.

Qui libros quosdam N. T. repudiarint, Euangelii,

Epiphanius item, Augustinus, & Damascenus de hæresibus. Quod verò attinet libros N. T. illorum oppugnatione etiam diversi hæretici non abstinuerunt, pro licentiâ suâ hæreticâ. Ut enim Ebionitæ ac Cerinthiani solo utebantur Euangelio Matthæi, appellantes Euangelium secundum Hebræos, juxta Epiphanium hæresi 30. ita alii, anonymi tamen, Marci Euangelium tantum recipiebant; Irenæus lib. 3. cap. 11. & Marcionitæ solum Lucæ Euangelium amplectebantur: & quidem à Marcione mutilatum: quod proinde Tertullianus vocabat Marcionis Euangelium, lib. 4. contra Marcionem: & Valentiniani spretis reliquis solum Johannis Euangelium extollebant: nisi quod narrationibus quibusdam utebantur ex Lucâ: Irenæus lib. 3. cap. E contrario fuit & alia quædam hæresis Alogorum & Alogianorum, qui cum cætera Euangelia admitterent solius Johannis Euangelio, tanquam

cum

cum aliis pugnanti, ut ipsi calumniabantur, contradicebant. Quos prolixe refutat Epiphanius hæresi 51. Atque omnes hi hæretici certatim Euangeliorum autoritatem convellere conati fuerunt. Tamen, ut rectè notavit Irenæus lib. 2. cap. 1. tanta est eorum firmitas, ut & ipsi testimonium ei reddant, dum quæque hæresis ex Euangeliis studuit sententiam suam confirmare. Jam ut progrediamur ad Acta Apostolorum, ea vehementer aversabantur Manichæi, idque ob missionem Spiritus Sancti seu adventum Paracleti: uti testatur Augustinus contra Adimantum Manichæi discipulum. Manichæi enim fingebant, se demum accepisse promissum Paracletum in suo Manete sive Manichæo. Sed & Cerdoniani atque Marcionitæ Acta Apostolorum reprobarunt: notante Tertulliano de præscriptionibus adversus hæreticos. Iidem Marcionitæ Pauli Epistolas non quidem simpliciter recusabant, ut Ebionitæ, de quibus suprà: sed nec simpliciter omnes admittebant, quia duas ad Timotheum, & unam ad Titum de Ecclesiastico statu scriptas, quemadmodum etiam Epistolam ad Hebræos rejiciebant, teste Tertulliano, lib. 5. contra Marcionem, & Hieronymo præfat. in epist. ad Titum. Rursum aliorum meminit Irenæus, qui Paulum, quod ei mysterium ex revelatione esset manifestatum, solum ex Apostolis veritatem cognovisse dicebant, repudiantes hoc pacto Petrum, Iohannem, Iacobum, aliosque Apostolos Domini lib. 3. cap. 13. Postremò Apocalypsin Iohannis aversati sunt & rejecerunt, non modo Alogi sive Alogiani: Epiphanius hæresi 57. sed etiam Marcionitæ: Tertullianus lib. 4. cont. Marcion. Ubi de iisdem, post Irenæum lib. 1. cap. 29. testatur, ut totam Scripturam N. T. suspectam redderent, eos asseverare non dubitasse, Apostolos in iis, quæ scripserunt, tanquam homines errare potuisse: tum etiam Pseudapostolos interpolasse sive depravasse veritatem eorum, quæ rectè ab Apostolis scripta erant. Istis impudentiores etiam fuerunt Manichæi, palam profitentes, proh nefas! N. T. nec ab ipso Christo, nec ab ejus Apostolis scriptum: sed longo post tempore, à quibusdam incerti nominis impostoribus literis mandatum fuisse, scribentibus quæ nescirent, & Apostolorum aut virorum Apostolorum nomina scriptis suis præfigentibus: Augustinus contra Faustum Manichæum lib. 32. cap. 2. & lib. 33. cap. 6. De *Enthusiastis* illud paucis est addendum, circa annum Christi 200. ex scholâ Tatiani prodiisse Montanum & Montanistas, sive Cataphryges, qui fanaticis revelationibus tantum credebant, ἐκστάσεις suas longè anteponentes Verbo Dei scripto. Ipse Montanus circumduxit mulierculas duas, à propriis maritis abductas, Priscam & Maximillam; quarum deliria Spiritus Sancti oracula nominabat:

[Margin notes: Period. I. artic. II. — Acta Apostolorum. — Pauli Epistolæ. — Epistolas reliquorum Apostolorum. — Apocalypsin. — Universum N. T. — Enthusiasmi à Montano introducti.]

Period. I. artic. II.

bat: licet ipsæ mulieres fucatâ facie & habitu meretricio uterentur, & ea de rebus futuris prædicerent, quæ ipso eventu falsa esse demonstrabantur: Eusebius lib. 5. cap. 16. Postea annis circiter 70 elapsis, Manes, qui Manichæus, & ipse afflatus raptusque divinos jactitavit, blasphemans, non Apostolis, sed sibi demum missum esse Spiritum Sanctum, ducem in omnem veritatem; qui etiam majora ac meliora sibi revelasset, quam Apostoli scivissent. Augustinus contra Faustum lib. 32. cap. 17. Reliqui sunt Infideles, Judæi & Gentiles, de quorum sensu & in Scripturam affectu, jam supra diximus. Sed *Iudæi* aliud doctrinæ suæ atque religionis Principium adsciverunt, nempe Talmud, hoc est, Corpus doctrinæ magnum, à doctissimis quibusdam Rabbinis compilatum, multiplicem omnium scientiarum doctrinam continens, potissimum tamen Jus Civile ac Canonicum Judæorum complectens, ut secundum illud universa gens & synagoga Judaica regeretur, & viveret. Hujus tanta est apud Judæos dignitas & veneratio, ut non tantum censeatur lucidissimus commentarius totius Legis scriptæ; sed etiam ejus complementum & fundamentum: sine quo Lex scripta omninò labasceret. Plura etiam ad doctrinæ suæ demonstrationem adducunt & citant ex Talmude, quam ex ipsâ Lege & Prophetis. Scriptum est linguâ mixtâ, non tantum ex Hebræâ, Chaldæâ, & Hierosolymitanâ, sed etiam Arabicâ, Græca, & Latina: unde vocabula non pauca est mutuatum: Hinc peculiariter Dialectus illa Talmudica appellatur, quâ cum cognationem habet Rabbinica, quâ Judæi nostrates utuntur. *Talmud* aliud est Hierosolymitanum, aliud Babylonicum. *Hierosolymitanum* hujus est articuli, in usum Judæorum, terram Judæ adhuc habitantium, confectum. Autor ejus memoratur Rabbi Jochanan ex tribu Joseph, qui caput Synagogæ fuit in terrâ Israëlis per annos 80. absolvitque hoc Talmud A.C. 230. Materia operis fuit tum Mischna R. Jehudæ Sancti, tum Doctorum in eam disputationes & commentarii: ut Loco antecedente indicavimus. Quia verò pauciores Judæi in terrâ Israëlis habitabant, neque liber perfectè omnes Rabbinorum constitutiones ac decisiones continebat, ideò minor ejus semper usus fuit ad hæc usque tempora. De Babylonico sequente articulo dicitur. *Gentiles*, maximè Philosophi, Crescens, Celsus, Lucianus, Porphyrius, blasphemam linguam ac manum in Scripturas divinas impegerunt, eas vanitatis, mendaciorum, ac contradictionum impudentissime insimulantes: ut est apud Justinum Martyrem, Origenem, Eusebium & alios Scriptores antiquos. Porphyrius nominatim Danielem prophetam oppugnavit toto lib. 12. ut autor est Hieronymus præfat. Comment. in Danielem. At veritas

Judæi adsciverunt Talmud.

Talmud Hierosolymitanum.

Gentiles Philosophi infesti Scripturam.

Scriptu-

Scripturarum non tantum invicta perstitit, sed etiam latius perrupit, magno omnium gentium applausu accepta & approbata. Period. I. artic. II.

Quare ad *Tertium Periodi hujus Articulum* meritò transimus: quo Canon Scripturarum divinarum, eadem autoritas in Ecclesiâ perduravit. Siquidem quicquid in V.T. est extra Canonem Hebræum, id non Canonicum; sed Apocryphum judicatum fuit. Suffragia Veterum eam in rem præsto sunt & multa & indubitata. Eusebii quæ fuerit sententia ex lib. 4. cap.25. & lib.6. cap.19. nec non ex demonstratione Euangelicá, clarissimum est legenti. Athanasius in Synopsi Sacræ Scripturæ, docet *eam libros habere non infinitos, sed finitos, & certo canone comprehensos*: quos cum enumerasset, subjicit: *Sunt itaque Canonici Veteris Instrumenti libri* XXII. *literis Hebraicis numero pares.* Et amplius addit: *Præter istos sunt adhuc Veteris Instrumenti libri non Canonici, qui Catechumenis tantùm leguntur*: *Sapientia Salomonis, Esther*, hoc est, Adjectiones ad eam, ut ex sequentibus patet, *Judith, Tobit, &c.* Eadem repetit Epistolá 39. festali, Tomo II. Nam postquam Canonicos libros eodem modo enumeravit, subjicit: *hisce libris nihil addendum, aut demendum esse; alios verò libros præter istos non constituere canonem, sed propositos fuisse à Patribus legendos iis, qui primum accedunt & simpliciter edoceri volunt sermonem pietatis.* His consonant & alii Patres, Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi quartâ: *Istorum, inquit, hos* XXII *libros lege: cum Apocryphis verò nihil habeas negotii.* Epiphanius libro de mensuris & ponderibus, postquam recensuit libros V.T. Canonicos, quos non alios agnoscit, quam qui Bibliis Hebraicis continentur, de Apocryphis pronunciat: *Esse eos quidem, utiles & commodos lectu, sed in numerum librorum Canonicorum non referri: ideoque olim non fuisse repositos in Aron, id est, arcâ seu capsâ Ecclesiasticâ* (sic enim Hebræi & Syri appellant.) *in quâ fuerunt omnia Canonica scripta hebraicè.* Est verò Aron aliud ab arcâ fœderis; in quâ nihil erat omninò, nisi Tabulæ Legis 1 Reg.8. v.9. Gregorius Nazianzenus in Carminibus de genuinis Sacræ Scripturæ libris, XXII. solùm enumerat in V.T. tot scilicet, quot Hebræis sunt literarum elementa: tum in Novo, qui eo continentur. Eosdem V.& N.T. libros proponit in poëmate Jambico ad Seleucum, de rectâ educatione, omissis illis, quos inter Apocryphos recensemus. Hieronymus in Prologo Galeato exponit, idem suo tempore Ecclesiæ Christianæ fuisse judicium de libris Canonicis: diserteque asserit, *quicquid est contra libros Hebræorum, quos ipse de Hebræo vertit in Latinum, inter Apocrypha ponendum esse.* Similia habet præfatione in lib. Salomonis: ubi de Apocryphis ista addit: *Non recipi ea inter Scripturas Canonicas: legi tamen in Ecclesiâ ad ædificationem plebis, non ad autoritatem Ecclesiasticorum*

Artic. III.

De Canone V.T. testimonia

Athanasii.

Cyrilli Hierosol.

Epiphanii.

Gregorius Nazianzeni.

Hieronymi.

Period. I. artic. III. Ruffini. *corum dogmatum confirmandam.* Hisce omnibus subscribit Ruffinus Aquilejensis Presbyter, qui Expositione in Symbolum Apostolorum, Cypriano falsò adscripta, apertè libros Canonicos, qui fidei nostræ firmamenta sunt, distinguit à non Canonicis Sect. 35. & 36 ubi proposito catalogo omnium librorum V. & N. T. inquit: *Hæc sunt, quæ Patres intra Canonem concluserunt, ex quibus fidei nostra assertiones constare voluerunt. Alios libros non esse Canonicos, sed Ecclesiasticos, & sic appellatos à majoribus, quod eos legi in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad autoritatem ex his fidei confirmandam.* Ab utrisque distinguit scripturas apocryphas, quas in Ecclesiis legi noluerint: voce strictius aliquantò, quàm vulgò solet, accepta. Unde deducta est divisio librorum Sacrorum æquivoce sic dictorum, in ordines tres, primus est Canonicorum, ex quibus solis demonstrabantur dogmata fidei: alter Ecclesiasticorum, qui legebantur in Ecclesiâ ad Catechumenorum aliorumque rudiorum institutionem: tertius Apocryphorum, sensu angustiore, quos, quod fabularum ac mendaciorum pleni essent, ne legi quidem ferebant.

Augustini. Augustinus non observat distinctionem librorum Canonicorum & Apocryphorum lib. 2. de doctrinâ Christianâ cap 8. quod fuit inter prima ejus scripta. Sed postea plenius institutus & jam Episcopus, aliter se declaravit: libro 2. contra secundam Gaudentii epistolam cap. 22. nec non lib. 18. de Civit. Dei cap. 36. quibus locis tria hæc tradit. I. distinguit libros Canonicos, quos Ecclesia tenet cum Judæis, ab iis quos absque Judæis retinet II. hos tamen legi ait propter exempla constantia martyrum. III. monet ut sobriè legantur vel audiantur.

Concilii Laodiceni. Omnibus hisce calculum adjicit Concilium Laodicenum, habitum Laodiceæ Phrygiæ urbe, A. C. 364. quod etsi provinciale fuit, confirmatum tamen est in Synodo Constantinopolitanâ, sive Sexta generali, Trullanâ dictâ. Siquidem Canone LIX. statuit, nihil legendum in Ecclesiâ, nisi solos Canonicos V. & N. T. libros: à quibus in ipso catalogo librorum secluduntur, qui Scripturis Hebræorum non continentur. Cæterum omittitur ibi Apocalypsis Johannis: non quod Canonica non esset, sed quod de eâ non per omnia conveniret ipsis inter se Ecclesiis; vel quod Concilium censeret, ob difficultatem non posse populo cum fructu legi.

De canone Concilii Carthaginensis III. Quod autem Concilium Carthaginense III. can. 47. vel ut alii 24. Tobiam & Judith & inter libros Canonicos refert, sciendum est canonem illum si non supposititium, tamen corruptum esse: in quo mentio fit Bonifacii Papæ, cum tamen præesset Cyricius, quod etiam Surius agnovit. Præterea loquitur non de Canone fidei, sed de Canone lectionis Ecclesiasticæ: uti verba sonant, & Cardinalis Cajetanus fatetur. Quod si ali-

aliter accipiatur, non utique convenit cum orthodoxo consensu totius antiquitatis. Nec potuit Synodus Provincialis alium Canonem præscribere Ecclesiæ Catholicæ, quam qui ab Apostolis per successionem erat acceptus. Falsum igitur est, quod ajunt: cum Canon Scripturæ aut obscurus aut dubius esset, per quatuor penè secula, demum A. C. 402. definitum & constitutum esse ab Innocentio I. Epist. ad Exuperium Episcopum Tholosanum. Sed Epistola illa suppostitia est, posterioris ævi monachismum apertè redolens: quâ multa continentur falsa de Cœlibatu Sacerdotum, precibus conjugatorum non auditis, sanctitate Ordinis clericalis præ laicis,& similia alia. Ut illud non attingam, quod libros Salomonis, & Epistolas Johannis plures enumerat, quam habet Canon Pontificius. Quod si etiam ante illa tempora Canon Sacræ Scripturæ non fuit definitus & constitutus, equidem Ecclesia N. T. ne Christi quidem aut Apostolorum ejus ætate & ministerio de Canone Sacro certa fuit, aut eo in asserendâ religione contra hæreticos uti potuit. Jam quantum Patres hujus ævi Scripturis Canonicis tribuerint, quem eis venerationis cultum in negotio Religionis detulerint, satius est ipsorummet, quam alienis verbis cognoscere. Athanasius in Synopsi libros Canonicos vocat fidei nostræ primitias,& anchoras, & sustentacula. Et de incarnatione Christi: *Si discipuli estis Euangeliorum, ne contra Deum loquimini iniquitatem, sed per Scripturas incedite. Quod si diversa à Scriptura fabulari vultis, quod nobiscum concertatis, qui neque loqui, neque audire sustinemus, quid ab istis extraneum sit.* Hieronymus super Matthæum: *Quod de Scripturis non habet autoritatem, eâdem facilitate contemnitur, quâ probatur.* Ad Galatas item: *Nulli sine Verbo Dei credendum est. Spiritus Sancti doctrina est, quæ Canonicis libris prodita est: contra quam si quid statuunt Concilia, nefas duco.* Augustinus Epistolâ 19. ad Hieronymum: *Solis Scripturarum libris, qui jam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum autorem scribendo errare firmissime credam.* Et lib. 4. contra Pelag cap. 8. *Ne Canonicis literis ullius disputationis æquetur autoritas:* Rursum de Baptismo contra Donatistas, lib. 2. cap. 6. *Afferamus non stateras dolosas, ubi appendamus quod volumus, & quomodo volumus pro arbitrio nostro dicentes; hoc grave, hoc leve est: sed afferamus divinam stateram de Scripturis Sanctis, tanquam de thesauris Dominicis, & in illâ quid sit gravius appendamus, imo non appendamus, sed à Domino appensa recognoscamus.* Chrysostomus in Matthæum homil. 49. *Nec ipsis omnino Ecclesiis credendum est, nisi ea dicant, vel faciant, quæ convenientia sint Scripturis.* Idem in Psalmum 95. *Si quid dicitur absque Scripturâ, auditorum cognitio claudicat.* Sed quid opus est verbis, ubi adsunt rerum, hoc est, ipsorum testimonia Conciliorum, tam generalium, quam particularium,

Period. I. artic. III.

deque Epistola Innocentii I.

Autoritas Scripturæ apud Patres.

& Concilia.

Period. I. artic. III.

Versio Bibliorum ab Hieronymo edita.

rium, confirmantia, non juxta aliam normam sive regulam quam Scripturarum divinarum Controversias Religionis definitas, terminatasque fuisse. *Versiones* Sacrarum literarum Latinæ complures fuerunt hâc tempestate, sed variè discrepantes, valdeque corruptæ: ut queritur Hieronymus præfat. in Josuam, & in Euangelistas, tum etiam Augustinus Epistolâ 10. Unde Hieronymus, ut Ecclesiis Latinis inserviret, novas interpretationes adornare cœpit. Et Vetus quidem Testamentum bis latino eloquio donavit. Semel enim interpretationem ejus edidit de LXX. ut legitur apud Augustinum Epist. 19. sub finem, & apud Hieronymum præfat. in Paralipomena. Postea quod Judæi Interpretationem LXX. passim carperent, & Ecclesiis Christi de falsitate Scripturarum insultarent, pro Veteribus nova cudens Hieronymus ex Hebræo Scripturas in Latinum vertit, ut os Judæis obstrueret: sicut præfat. in Esaiam testatur. Hoc tamen consilium ejus Augustino non satis probatum fuit, qui metuebat, ne si hæc ejus interpretatio per multas Ecclesias reciperetur, à Græcis Ecclesiis Latinæ dissonarent: atque etiam ne ipsis LXX. aliquid hâc ratione decederet. Interim pro suâ modestiâ Augustinus honorificam facit mentionem novi hujus interpretis Hieronymi, lib. 18. de Civit. Dei cap. 42. Ipse autem Hieronymus præfat. in Jobum utriusque suæ Versionis meminit his verbis: *Utraque editio, & LXX. juxta Græcos, & mea juxta Hebræos, in latinum meo sermone translata est: eligat unusquisque quod vult:* &c. Novum porrò Testamentum Hieronymus non transtulit latinè, sed solummodò collatione Veterum Græcorum codicum emendavit usitatam Latinorum versionem, iis tantùm, quæ sensum videbantur mutare, correctis: reliquis verò, ut fuerant, relictis, ne multùm à latinæ dictionis consuetudine emendatio discreparet. Meminit hujus emendationis Epist. II. apud Augustinum, quæ Hieronymi est ad ipsum: item in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, de seipso loquens. Utrum verò Vetus Vulgata editio, quæ vulgò sic dicitur, sit Hieronymi, aut illa ipsa de quâ loquimur, in magnâ disceptatione versatur: multis Pontificiorum affirmantibus, negantibus aliis; inter quos sunt, Erasmus Roterodamus contra Sutorem, & Santes Pagninus, præfat. in Biblia sua ad Clementem VII. Sed maxime probabilis est opinio eorum, qui mixtam esse censent, ex editione Hieronymi & antiquâ Vulgatâ, & fortasse etiam ex aliis conflatam. Certè Versio Esaiæ, Jeremiæ, & aliorum Prophetarum, est ipsius: ut Commentariorum collatio evincit. Sed in Psalterio, Ecclesiaste, & aliis est manifesta discrepantia; quæ fortè remanserunt, prout erant in vetere, quod cantando & legendo ita aures hominum occuparant, ut mutari non

possent

possent. Post Scripturas divinas, hoc Articulo condita sunt aliquot *Symbola Oeconomica* contra hæreticos, ad declarandum ac vindicandum sensum illius, quod Apostolicum appellatur. Sunt autem numero quatuor, quæ nonnulli Veterum cum quatuor Euangeliis contulerunt; Nempe Nicenum, Constantinopolitanum, Ephesinum, & Chalcedonense; quibus illud quod est Athanasii ferè annumeratur. *Nicanum* scriptum est Nicææ, primâ Synodo Oecumenicâ, 318 Episcoporum, contra Arrium, negantem æternam Deitatem Filii cum Patre: Formula ejus exstat in actis Synodi cap. 36. nec non apud Socratem lib. 1. cap. 8. & Theodoretum lib. 1. cap. 12. Quæ verò nunc usitatè in Ecclesiâ recitari solet Symboli Niceni formula, ea demum Synodo Constantinopolitana sequente fuit edita. Symbolum *Athanasii* etsi privatum est, tamen cæteris ferè conjungitur, quia tota id approbavit Orthodoxa Ecclesia, atque etiam in sacris publicis illud usurpare, non dubitavit: teste Augustino in Psal. 120. *Constantinopolitanum* non tam novum est, quam ex Niceno repetitum Constantinopoli in Synodo 150 Patrum, contra Macedonium negantem deitatem Spiritus Sancti. Etenim confirmatis decretis Synodi Nicenæ, post illa verba, *Et in Spiritum Sanctum*, hæc quoque fuerunt adjecta, *Dominum vivificantem, qui ex Patre & Filio procedit, & cum Patre & Filio simul adoratur & conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.* Quanquam ex Zonaræ verbis tomo III. colligere licet, reliqua etiam Symboli verba usque ad finem, tum accessisse: *Et unam Sanctam Catholicam & Apostolicam Ecclesiam; Confiteor unum Baptisma in remissionem peccatorum; exspecto resurrectionem mortuorum; & vitam venturi seculi. Ephesinum* constat XII anathematismis à Cyrillo Alexandrino scriptis contra Nestorium, negantem unionem personalem duarum in Christo naturarum, & frequenti Synodo 200 Patrum magno consensu approbatis. Postremum est *Chalcedonense*, Chalcedone conditum Synodo generali 630 Patrum, contra Eutychem, negantem distinctionem duarum naturarum in unâ Christi personâ. Horum Symbolorum permagna semper in Ecclesia æstimatio fuit: non quod paria censerentur Scripturis divinis, quæ à Deo immediatè Prophetis & Apostolis fuerunt inspirata; sed quod alia scripta humana, atque etiam Ecclesiastica excederent, atque potiora autoritate haberentur, tanquam confessiones generales totius Ecclesiæ Catholicæ: communi nomine ex Verbo Dei scriptæ, publico Ecclesiæ judicio approbatæ, & ex quo semel receptæ sunt, per tot secula constanter servatæ. Patres, quos nulla Ecclesiæ ætas vel plures, vel celebriores tulit, aut vidit, ne eo quidem autoritatis gradu sunt statuendi. Et quamvis eximiis non modo doctrinæ sed sanctitatis insuper charismatis excelluerint,

Period. I. artic III. Symbola fidei edita.

Nicenum.

Athanasii.

Constantinopolitanum.

Ephesinum.

Chalcedonense.

Autoritas Conciliorum.

& Patrum.

Period. I. artic. III. luerint, communem tamen infirmitatis humanæ ſortem non fuerunt ſupergreſſi, ut falli & errare in fide ac religione nequiverint. Quod ipſimet ingenuè de ſe confitentur: nominatim Hieronymus in Pſal. 86. & Eccleſ. cap. 12. Auguſtinus item Epiſt. 19. ad Hieronymum, & 32. ad Paulinum, & 111. ad Fortunatianum. Abſque hoc verò etiam varii eorum, qui ſcripſerunt, nævi atque errores oſtendunt. Conſenſus ipſorum inter ſe, ad quem vulgò provocant, non eſt niſi humanus, eoque fallibilis, utpote complurium hominum eâdem de re conſentiens judicium. Et univerſalis quidem ut operoſus eſt & ambiguus, ita vix unquam obtineri poteſt. Particularis autem non majus momentum habet, quam ſingulorum, vel ſaltem paucorum quorundam teſtimonium. Hæretici oppugnati. Manichæi. Porrò Patribus, qui orthodoxè ſenſerunt & docuerunt de Sacrâ Scripturâ, grave certamen fuit cum Hæreticis, non modo *Manichæis*, de quibus ſuprà: è quorum ſectâ præcipuum tum nomen habebant Adimantus, Fauſtus, Felix, Fortunatus, Secundinus: adverſus quos partim voce, partim ſcriptis pugnavit Auguſtinus, qui & ipſe aliquando in eâdem fuerat hæreſi: ſed cum aliis quoque, nimirum Anomæis, Anomæi. Priſcillianiſtis, Antropomorphitis, Meſſalianis, & Mirabiliariis. *Anomæi* ſive *Anomiani*, ab ipſâ dogmatum abſurditate ſic appellati, contenderunt, non omnia, quæ Sacris literis continentur, eſſe à Spiritu Sancto inſpirata, ſed aliqua interdum ſolâ prudentiâ & ratione humanâ duce eſſe ſcripta: quo Epiſtolam ad Philemonem & alia nonnulla referebant: Epiphanius hæreſi 76. quæ etiam aliorum quorundam fuit opinio, teſtibus Hieronymo præfat. Comment. Epiſtolæ ad Philemonem, & Auguſtino lib. 2. contra adverſarios legis & Prophetarum cap. Priſcillianiſtæ. 2. *Priſcillianiſtæ*, à Priſcilliano, gente Hiſpano, ſic dicti, Prophetas V. T. abreptitios & fanaticos homines, & ut ignaros voluntatis divinæ accuſabant, eoque & ſcripta illorum aperte aſpernabantur & rejiciebant. Leo I. Epiſt. 93. cap. 12. Auguſtinus tamen de ſui temporis Priſcillianiſtis loquens, teſtatur, nihil Scripturarum Canonicarum eos repudiaſſe, ſed præter Canonicos libros etiam Apocryphos amplexos fuiſſe; inſuper in ſenſus allegoricos detorſiſſe, quicquid in Sacris literis eorum errorem evertit: lib. de hæreſibus ad Quodvultdeum hæ- Anthropomorphitæ. reſi 70. *Antropomorphitæ* contra, qui circa A. C. 400 emerſerunt ſenſum Scripturæ metaphoricum & allegoricum transformarunt in literalem & proprium, iis maximè locis quibus Deo membra, ſenſus, motus, actiones, & alia id genus humana tribuuntur. Hiſtoriæ tripartitæ Meſſaliani. lib. 1. cap. 2. *Meſſaliani* inſano abrepti furore, ſpretis Scripturis, quidvis ſe eſſe ſomniarunt: modo Patriarchas, modo Prophetas, modo Chriſtum ipſum: atque enthuſiaſmos ſuos impudentiſſimè creparunt.

De

De quibus Epiphanius, Augustinus, & alii. Postremò *Mirabiliarii* sive *Miracularii* cum viderent quod singuli hæretici Scripturas ad se traherent, & ex iis erroris sui confirmationem petere videri vellent, expeditissimum judicarunt, ut missis Scripturis ad miracula recurrerent, & iis dogmatum suorum veritatem comprobarent: Vel si uterque eorum, qui contraria docebant, ederet miracula, (quod astu Satanæ nonnunquam fiebat,) illius tantum vera haberentur, qui plura aut majora fecisset, hoc est, magis stupenda ac inaudita. Nicephorus lib. 8. cap. 35. & lib. 14. cap. 45. Hæreticis succedunt Infideles. Judæi & Gentiles. *Judæi* circa A. C. 500 adornarunt & ediderunt *Talmud Babylonicum*, gentis suæ exulibus in Babyloniâ ac aliis in terris scriptum. Partes ejus generales statuerunt duas, Mischna & Gemara. Mischna, δευτέρωσις, lex secundaria, continet omnes traditiones Patrum, quæ inde à Mose observatæ, & vivâ voce traditæ sunt, ad annum usque Christi 150. & imperium Antonini Pii: sub quo Rabbi Juda Sanctus, ne in illâ dissipatione populi sui Lex oralis paulatim intercideret, ex schedis Judæorum, quas quisque sibi memoriæ causâ notarat, collegit omnes traditiones, atque in unum librum conjecit: qui inde *Sepher Mischnajoth* liber Traditionum dictus fuit. Gemara est altera pars Talmud, quæ disputationes Doctorum super libro Mischnajoth in Judæâ ac Babyloniâ habitas, & earundem decisiones summatim complectitur. Duæ istæ partes sic per totum Talmud dispositæ sunt, ut Mischna quælibet tanquam Juris textus præcedat: Gemara cuique Mischnæ, tanquam ejus in diversas sententias ventilatio ac decisio subjiciatur. Utraque rursum sex partibus specialibus subdistinguitur; quæ ipsis dicuntur sex Ordines sive Ordinationes, & totum Talmud absolvunt. Prima est Seder Seraim, de seminibus & fructibus terræ. Secunda est Seder Moed. de sacris festis. Tertia est Seder Naschim, de mulieribus. Quarta Seder Nezikim, de damnis. Quinta Seder Kodaschim, de Sanctitatibus. Sexta Seder Tohoroth, de purificatione ac pollutione qualibet. Partes hasce primus Rabbi Juda constituit: alii verò deinde constanter retinuerunt. Sed unaquæque rursum dividitur in libros, libri in capita, & hæc in Mischnas sive aphorismos doctrinales. Libri universè sunt 63. capita 524. Mischnæ propè innumerabiles. Sermo in hoc Talmud aliquanto purior est, quam in priore. Autoritas verò tanta, ut non modo ubique statim receptus sit à Judæis, ceu corpus juris authenticum, sed etiam ab eo tempore hucusque magno consensu approbatus, & publicè privatimque usurpatus. De Superstitione *Gentilium* illud hoc loco prætereundum non est: cum Carmina Sybillina per multa secula in summâ veneratione fuissent, eisque ab Augusto reddita esset dignatio,

Period. I. artic. III. Mirabiliarii.

Judæi Babylonicum Talmud vulgarunt.

Carmina Sibyllina abolita.

Period. I. artic. III. ut est apud Suetonium cap. 31. quadringentis plus minus post illum annis, id est, circa hæc tempora, imperante Theodosio Majore, conversa melior Senatus pars ad fidem Christianam, cœpit contemnere inania hujusmodi figmenta. Sub Honorio autem Stilicho, comes Palatii, ea abrogavit ac flammis tradidit: ut annotant Prosper de Prædestinat. lib. 3. cap. 28. & Rutilius Numatianus Gall. itinerar. lib. 2. Quod abolendis reliquiis Paganæ impietatis haud parum momenti attulit.

Periodus N. T. secunda. Artic. I. Superest ut deinceps pari filo contexamus, quæ ad *Periodum Secundam N. T.* pertinent. Incidunt autem in *primum* ejus *Articulum* initia Papismi & Mahometismi: ut alibi monuimus: quorum ille Ecclesias Occidentis sive Latinas, iste Orientis sive Græcas, gravissimè afflixit, & tandem oppressit. In Ecclesiis Occidentalibus sive Latinis, quis ordo fuerit Librorum Canonicorum, quæve eorundem autoritas, haud obscurum est in horum temporum Scriptoribus. Siquidem à Libris Apocryphis aperte distinguuntur Canonici: tum etiam fidei vitæque regula statuuntur: à Gregorio Magno in moralibus expositionibus, sive Commentariis & Epistolis, passim: ab Isidoro Hispalensi lib. 6. Etymol. cap. 2. & lib. 1. de Summo bono cap. 19. à Bedâ in Commentariis Sacris, & pluribus aliis. In Statutis Ecclesiasticis Caroli M. & Ludovici Pii Imperatorum, quæ Capitula seu Leges Ecclesiasticæ & Civiles dicuntur lib. 1. cap. 20. citatur canon Synodi Chalcedonensis, ut Canonici libri tantùm legantur in Ecclesiâ, Apocryphi non item. Ergò discrimen librorum antiquum adhuc obtinebat. Carolus M. contra Synodum Nicenam II. lib. 1. cap. 15. proponit distinctionem librorum V. T. in Legem, Prophetas, Hagiographa: sub quâ soli libri Canonici comprehenduntur. Lib. 2. cap. 30. luculentissimum eorum contexit elogium, dignitatem simul & usum Scripturarum multiplicem commemorans. Ludovicus verò filius ipsius, cognomento Pius, non modo commendavit Ecclesiis suis Sacrarum literarum lectionem, sed etiam eas transferri in linguam Teutonicam, ac rythmis Teutonicis illigari mandavit. Nempe ut non minus ab idiotis, quam ab eruditis legi ac facilius retineri possent.

In Ecclesiis Latinis valuit distinctio libb. Canonicorum & Apocryphorum.

Papismi corruptelæ circa Scripturam. Sed quemadmodum *Papismus*, infelicibus auspiciis natus in Ecclesiâ, paulatim succrevit, ac superiores hæreses mutato tantum nomine, partim ut alveus recepit, partim ut vastum quoddam mare absorpsit; ita principia religionis vel corrupit cum hæreticis, vel alia iis superinduxit. Etenim discrimen librorum Canonicorum & Apocryphorum neglexit, & paulatim sustulit. Sensus peregrinos, à contextu Scripturarum ac fidei analogiâ confinxit ac in Ecclesiâ proposuit. Versionem Veterem Latinam, etiam ubi lingua illa ignota

ignota erat, invexit, ac in ſacris publicis uſurpari voluit, etſi aliis quoque verſionibus ſuus locus eſſet. Tum etiam, quod Biblia Sacra prolixiora viderentur, quam à rudi vulgo Legi, aut ſi prælegerentur conſervari memoriâ poſſent, ex integris libris, præcipue Euangeliſtarum & Apoſtolorum, ſelectæ quædam lectiones excerptæ ſunt, ac certis anni temporibus accommodatæ. Inter opera Gregorii M. exſtat liber homiliarius, in quo Homiliæ recitantur quadraginta, in totidem particulas textuum Euangelicorum, quæ in Eccleſiâ Romanâ ſtatis diebus legi pro more ſolebant. Beda quoque homilias æſtivales ac hibernas de tempore & de ſanctis edidit, in certas lectiones depromtas ex Euangeliſtarum narrationibus. Poſt utrumque verò, juſſu & autoritate Caroli M. Alcuinus ejus Præceptor, vel ut alii Paulus Diaconus, lectiones Dominicales certo ordine diſtinxit, iiſque homilias Patrum. explicationis gratiâ, accommodavit: quæ Poſtillarum nomine notæ ſunt, & in multis Eccleſiis hodieque uſurpantur. Unde factum ut liber & lectio Bibliorum paulatim in deſuetudinem, atque adeò in oblivionem veniret, & alia doctrinæ principia accerſerentur, atque adhiberentur. Cujuſmodi ſunt Traditiones, Patres, Decreta Pontificum Romanorum, & alia iis ſimilia. Traditiones non tantùm majore numero invexerunt, ut iis paulatim obrueretur Eccleſia; ſed etiam ipſi Verbo divino ſcripto æquarunt. Unde etiam Verbum ἄγραφον appellatæ ſunt. Colores ad id excogitati varii. Non omnia ſcriptis mandata eſſe, quæ docuerunt & fecerunt Chriſtus, ejuſque Apoſtoli; Papiam, Irenæum, Tertullianum, & alios Scriptores antiquos meminiſſe Traditionum, quas Viri Apoſtolici ab ipſis Apoſtolis acceperint. Tum etiam ritus, ceremonias, & alia quædam inde ab ætate Apoſtolorum per tot ſecula obſervari in Eccleſiâ: quæ ab ipſiſmet Apoſtolis profecta eſſe oporteat. Meritò igitur Traditiones, tanquam divinas & Apoſtolicas in pretio eſſe. Jam Patres, qui ante & poſt Concilium Nicenum vixerunt, plurimi ſemper fecit Eccleſia. Præ cæteris quid tributum ſit Auguſtino, liquet ex Epiſt. 31. & 35. & Innocentii I. homil. 17. Ea autoritas ut cum tempore crevit, ſic ſuperſtitione roborata eſt: ita ut cum ſanis dogmatis etiam nævi ipſorum ac errores approbarentur: perinde ac ſi extra errandi periculum non minus quam Scriptores θεόπνευστοι fuiſſent. Decreta Pontificum ſunt eorum reſcripta de fide, moribus, ac gubernatione Eccleſiaſticâ: quibus omnia in Eccleſia conformari juſſerunt: ex for[illegible]â Bonifacii III. *Sic volumus, jubemus.* Nonnulli etiam hujus artic[illegible] Pontifices fulmen anathematis addiderunt. Atque ex eorum Statutis ordinatæ ſunt Eccleſiæ Germanicæ à Bonifacio, & Britannicæ ab Auguſtino quodam, & aliis ejus Succeſſoribus.

Period. II. artic. I.

Homiliæ & Poſtillæ introductæ.

Nova Principia adſcita.

Traditiones.

Patres.

Decreta Pontificum.

Period. II. artic. I. Miracula & visiones. ribus. Denique nec omiserunt Miracula, Visiones, Somnia, & id genus illusionum ad commenta sua persuadenda, & in Ecclesiâ stabilienda. Hoc consilio Gregorius III. publicavit dialogos Gregorii I. Monachi & Eremitæ visiones suas & apparitiones jactitarunt. Pontifices etiam in Ecclesiis talia proponi mandarunt. Ex hisce fontibus tam limosis atque etiam venenatis profluxit non tantum corruptela doctrinæ, sed etiam obscuratio & neglectus Verbi Dei sive Scripturæ Sacræ, per Ecclesias Occidentis sive Latinas.

Græcæ Ecclesiæ fides de scripturâ. Interea quæ fuerit Ecclesiæ Orientalis sive Græcæ de Sacra Scripturâ fides atque sententia, etsi ex variis monumentis ostendi potest, tamen in præsens sufficiet, vel unius Johannis Damasceni testimonium longè clarissimum. Is lib. 4. cap. 18. apertè docet, tantum duos & viginti esse libros Vet. T juxta elementa Hebræa, quæ ordine quoque recenset. De Sapientiâ verò & Ecclesiastico, scriptis Apocryphis idem pronunciat esse quidem libellos pulchros & honestos, at non numerari inter Propheticos, neque in arcá sive capsâ Ecclesiæ repositos fuisse. Tum subjicit libros N. T. eosdem plane & eodem ordine, quo hodieque leguntur. Sub finem quidem addit Canones Sanctorum Apostolorum, per Clementem editos, sed non aliter, quam ante Sapientiæ & Ecclesiastici meminerat. Quanquam ne ipsi quidem Pontificii Canones istos in Canonem Scripturæ recipiunt: ut alibi ostendimus. Secutus autem est Damascenus Judicium cum aliorum, tum Leontii Bizantini, Scriptoris aliquanto antiquioris, qui postquam in libello de Sectis recensuit libros V. & N. T. subjicit tandem: *Hi sunt libri, qui in V. & N. T. Ecclesiâ habentur pro Canonicis.*

Corruptela doctrinæ istius. Græci tamen & ipsi paulatim deflexerunt ab hâc fidei sinceritate: nec Traditionibus modo, verum etiam Enthusiasmis, Somniis, Miraculis locum dederunt ac fidem habuerunt: ut liquet ex actis Synodi Nicenæ II. nec non ex aliis narrationibus. Porrò quæ Judæos & Gentiles attinent, ex iis quæ supra diximus, repetenda sunt.

Mahometismus. De *Mahometismo* verò hîc ex professo agendum. Fundamenta ejus ac Principia alia Communia sunt, alia Propria. Communia dicimus Scripta V. & N. T. quæ unà cum Christianis agnoscunt & suscipiunt, ut divina & Canonica.

agnoscit libros V & N. T. Utque de Veteri Testamento seorsim loquamur, I. disertè approbat ac confirmat Mahomet autoritatem divinam Mosis ac Prophetarum, tanquam Servorum Dei, per quos ipse fuerit locutus & miracula ediderit: azoara 2. 29. 50. 52. ubi etiam nominantur Patriarchæ ac Prophetæ, ne de solo Mose, tanquam ordinis Prophetici coriphæo id accipiatur. II. recitat ac laudat præcipuas historias V. T. inde à Genesi & deinceps; azoara 2. 3. 11. 12. 17 22. 30. 31. 37. 47. 48. 50. 61. III. testatur nihil se docere, aut credendum faciendumve propo-

proponere, quod contrarium sit Mosi ac Prophetis: azoarâ 51. Period. II. artic. I.
IV. dum negligit libros Apocryphos, & nihil ex iis profert, ostendit quo loco eos habeat. Ubi tamen notandum, quod corruptelarum insimulat libros Mosis ac Prophetarum, corruptos dictitans à Christianis, qui exemerint & inseruerint, quod religioni suæ commodum & conveniens: azoara 5. & 71. nimirum ut contradictiones suas diluere posset, & excusare depravationes historiarum, quas aliter refert, quam in Sacris exstant. Novum Testamentum utrum totum admittat, an partem duntaxat ejus, præcipuè Euangelia & Acta, dubium videri queat. De historiâ Euangeliorum & Actorum res plana est. I. enim nominat & commendat Euangelium ac Testamentum Jesu, complectens doctrinam, quam ipse divino jussu proposuerit; idque sub comminatione gravissimâ: azoara 5, 11, 13, 53, 58, 67, 71. II. Historias quoque nonnullas ex Euangelio allegat & commemorat, de Johanne Baptistâ, & Jesu Christo: azoara 5, 13, 15, 29, 31, 53. III. disertè fatetur azoarâ 2. Si maxime maneat Christianus in religione Christi, modo Deum invocet, & studiosus sit bonorum operum, absque dubio salvatum iri. De Apostolis & Scriptis ipsorum non est res adeò liquida. Nullam enim uspiam facit ipsorum mentionem. Per consequentiam tamen id non male colligitur, hoc quoque probari. I. quia memorat & laudat Euangelium & Testamentum Christi, nempe Novum, Veteri contradistinctum: azoara 5, 12, 13, 58, 67. Illud autem etiam Epistolas Apostolorum complectitur. II. passim Christum prædicat tanquam doctorem veritatis, qui veram salutis doctrinam tradiderit. Ergò cum in Euangelio narratur, quod Apostolos elegerit, cum mandato docendi ablegarit, etiam ipsorum doctrina vera est. III. comparat Christum cum Adamo, azoarâ 5. quod mutuatus est ex Paulo 1 Cor. 15. licet comparationem laxet ac corrumpat. Propria Principia sunt tum Alcoranus Mahometis, tum etiam Zoma, quibus nititur Mahometismus. *Alcoranus* Arabicè dicitur אלקיראן, Græcè κοῤῥὰν sive κυρὰν: *al* est articulus; radix est קרא *legit*, vel קדר *confessus est*, sive *correxit*: ut Alcoran sit vel confessio doctrinæ & fidei, quam Mahumetani tenent, vel correctio, scilicet Veteris & Novi Testamenti; quod Mahometes emendare, mitigare, ac tolerabilius reddere voluerit. Ajunt enim tres fuisse magnos Dei Prophetas, divinitus missos ad docendam religionem, ita tamen ut posteriores semper aliquid perfectius & consummatius tradiderint. Primum fuisse Mosen, qui Legem dederit Judæis in monte Sinai. Secundum Christum, qui Euangelium promulgarit Christianis, sed emendatius & per-

Propria principia sunt Alcoranus.

Period. II. artic. I. perfectius Lege Mosis. Tertium esse Mahometem, qui Saracenis attulerit Alcoranum, multò pleniorem & consummatiorem Lege Mosis & Euangelio Christi: post quem non sit exspectanda alia revelatio. Est igitur Alcoranus doctrinæ sive religionis à Mahomete traditæ, & ex Judaicâ & Christianâ consutæ Systema sive Corpus. Scriptus est linguâ Arabicâ, Saracenorum propriâ sive vernaculâ. Est liber mole modicus, qui suis capitibus sive sectionibus distinguitur, majoribus vel minoribus, numero 124. vulgò azoara appellatis, Arabicè

Zuma. Súraton vel Suráton capitulum. Præter Alcoranum est *Zuma*, liber commentarius, plenius declarans doctrinam religionis, à Mahomete, Ali, vel Homer profectus: qui tamen in paucorum manibus, & mi-

Confirmata nus notus est. Exstat & Dialogus de doctrinâ Mahometis, magnæ autoritatis, qui authenticus ipsis. Atque hæc sunt Principia Mahometismi. Fundamenta autem ac firmamenta ejus duo adhibita. Unum:

Euthusiasmis, Enthusiasmi, & secretæ revelationes ac colloquia cum Angelo Gabriel; qui attulerit Alcoranum, ipsius Dei manu exaratum; quæ Saracenis eò facilius persuasit, quia ipse Mahomet lectionis & scriptionis

Gladio & vi externâ. prorsus rudis & nescius erat. Alterum: Gladius & vis corporalis Docuit enim Mosen & Christum suam quemq; doctrinam confirmasse per miracula; ast suam non fuisse stabiliendam per miracula; nisi unum, quod Lunam manu suâ de cœlo detraxerit, suoque rursum loco reposuerit; (cujus tamen ipse solus testis fuit, & præco Mechæ:) sed per gladium & vim. Unde non licet contradicere Alcorano, capitis pœnâ in eum statutâ qui illud fecerit: & inde ab initio vi atque armis propagata est superstitio per Asiam, Africam, & Europæ etiam partem non exiguam.

Artic. II. Papismi corruptelæ, adversæ S. Scripturæ. Pervenimus ad *Secundum Articulum Secundæ Periodi* Ecclesiæ Novi Testamenti: quo, Sacrâ Scripturâ invalescentibus tenebris Papatus tam neglectâ, quam abjectâ, surrogata sunt Jus Canonicum, Theologia atque Historia Scholastica, nec non Euangelium novum Cyrilli, sub quibus cætera omnia corruptelarum principia compre-

Jus Canonicum. henduntur. *Ius Canonicum* est, quod decretis Pontificum & statutis Conciliorum, tam generalium quam Provincialium, constat, normam gubernationis Ecclesiasticæ, tum etiam vitæ ac morum proponens: can. 3. dist. 1. Et sic dicitur autoribus suis à Canone sive regulâ, quod ipsis recti pravique regula sit; sive ut ipsimet loquuntur, quod rectà ducat, nec aliorsum trahat, imò quod distortum pravumque est corrigat. Prima ejus fundamenta jam ante jacta fuisse à Burchardo Wormatiensi & Ivene Carnutensi, loco I. ostendimus. Quanquam utroque priores fuerunt Hilarius Sardus Pontifex Romanus, & Isidorus Hispalen-

ſpalenſis qui jam A.C.463. & 609. Canones quadam juris formâ & appellatione compoſitos in publicum emiſerunt. Sed horum opera ac monumenta eviluerunt, poſtquam Gratianus monachus Benedictinus A.C.1145. Eugenio III. Pontifice ſcripſit & evulgavit Decretum, ſive concordiam diſcordantium canonum. Poſt ipſum annis 75. A.C. 1220. Raimundus Barchinonenſis mandato Gregorii IX. addidit Decretales. Indè Bonifacius VIII. in Conſilio Lugdunenſi A.C.1295. adjunxit novum volumen Decretalium. Clemens item V. A.C. 1308. ſuperaddidit Conſtitutiones, de ſuo nomine Clementinas appellatas. Quibus omnibus noviſſimè attextæ ſunt cum ab aliis Pontificibus, tum maxime à Johanne XXII. circa A.C.1320. Extravagantes. Ex hiſce omnibus totum corpus Juris Canonici tandem eſt conflatum, quod formæ primævæ reſtitutum & poſtremo confirmatum fuit autoritate Gregorii XIII. Pontificis A. C. 1580. Partes ejus generales duæ conſtitui poſſunt: Decretum & Decretales. Decretum complectitur conſtitutiones Eccleſiaſticas, à Pontifice Romano, adhibito Concilio Cardinalium & Epiſcoporum, ad nullius petitionem vel conſulationem factas. Cujus rurſum partes ſunt quatuor. Prima diſtinctionibus viginti de canonum cauſis, effectis, atque uſu in genere diſſerit. Secunda deſcribit miniſtrorum Eccleſiaſticorum diverſos ordines atque officia: à diſt.21.ad 101. Tertia complectitur varia ad Eccleſiaſticam gubernationem pertinentia, de judiciis Eccleſiaſticis, de Eccleſiarum facultatibus, diſciplina & cauſis matrimonialibus. Quarta pars, inſcripta de Conſecratione, & quinque diſtinctionibus abſoluta, conſumitur in explicandis ceremoniis tum Sacramentalibus, tum etiam aliis. Excerpſit hoc opus Gratianus ex quatuor potiſſimum ſcriptorum generibus, videlicet ex Canonibus Conciliorum: ex decretis Pontificum: ex Commentariis & Epiſtolis Patrum, & denique ex hiſtoriis Eccleſiaſticis: ſed ita, ut ſæpè truncet autorum dicta & à ſententia ipſorum aberret: alias ſuppoſititia ſcripta pro genuinis adferat, ac titulis fallat. Methodum hanc ferè adhibet, ut materias in diſtinctiones & cauſas partiatur. In Diſtinctionibus initio proponit ſtatum ſive ſententiam generalem, tanquam locum communem, de quo agendum: mox accumulat Canones ſive pronunciata ad eum ſtatum confirmandum: & ſic conclusionem ſubnectit. Quinquam etiam congeſtis variis dictis in utramque partem diſputat, & tandem definit. In Cauſis principiò narrat factum aliquod ſive fictum exemplum. Hinc quaſi in membra pro circumſtantiarum diverſitate, id reſolvit, &, ſi opus, de ſingulis quæſtiones movet, eaſque excutit, more Juriſconſultorum. Omnia autem, tam in

Period. II. artic. II.

ejus partes.

Period. II. artic. I. perfectius Lege Mosis. Tertium esse Mahometem, qui Saracenis attulerit Alcoranum, multò pleniorem & consummatiorem Lege Mosis & Euangelio Christi: post quem non sit exspectanda alia revelatio. Est igitur Alcoranus doctrinæ sive religionis à Mahomete traditæ, & ex Judaicâ & Christianâ consutæ Systema sive Corpus. Scriptus est linguâ Arabicâ, Saracenorum propriâ sive vernaculâ. Est liber mole modicus, qui suis capitibus sive sectionibus distinguitur, majoribus vel minoribus, numero 124. vulgò azoara appellatis, Arabicè Súraton vel Suráton capitulum. Præter Alcoranum est *Zuma*, liber commentarius, plenius declarans doctrinam religionis, à Mahomete, Ali, vel Homer profectus: qui tamen in paucorum manibus, & minus notus est. Exstat & Dialogus de doctrinâ Mahometis, magnæ autoritatis, qui authenticus ipsis. Atque hæc sunt Principia Mahometismi. Fundamenta autem ac firmamenta ejus duo adhibita. Unum: Enthusiasmi, & secretæ revelationes ac colloquia cum Angelo Gabriel; qui attulerit Alcoranum, ipsius Dei manu exaratum; quæ Saracenis eò facilius persuasit, quia ipse Mahomet lectionis & scriptionis prorsus rudis & nescius erat. Alterum: Gladius & vis corporalis Docuit enim Mosen & Christum suam quemq; doctrinam confirmasse per miracula; ast suam non fuisse stabiliendam per miracula; nisi unum, quod Lunam manu suâ de cœlo detraxerit, suoque rursum loco reposuerit; (cujus tamen ipse solus testis fuit, & præco Mechæ:) sed per gladium & vim. Unde non licet contradicere Alcorano, capitis pœnâ in eum statutâ qui illud fecerit: & inde ab initio vi atque armis propagata est superstitio per Asiam, Africam, & Europæ etiam partem non exiguam.

[Margin: Zuma. — Confirmata — Euthusiasmis, — Gladio & vi externâ.]

Pervenimus ad *Secundum Articulum Secundæ Periodi* Ecclesiæ Novi Testamenti: quo, Sacrâ Scripturâ invalescentibus tenebris Papatus tam neglectâ, quam abjectâ, surrogata sunt Jus Canonicum, Theologia atque Historia Scholastica, nec non Euangelium novum Cyrilli, sub quibus cætera omnia corruptelarum principia comprehenduntur. *Jus Canonicum* est, quod decretis Pontificum & statutis Conciliorum, tam generalium quam Provincialium, constat, normam gubernationis Ecclesiasticæ, tum etiam vitæ ac morum proponens: can. 3. dist. 1. Et sic dicitur autoribus suis à Canone sive regulâ, quod ipsis recti pravique regula sit; sive ut ipsimet loquuntur, quod rectâ ducat, nec aliorsum trahat, imò quod distortum pravumque est corrigat. Prima ejus fundamenta jam ante jacta fuisse à Burchardo Wormatiensi & Ivene Carnutensi, loco I. ostendimus. Quanquam utrique priores fuerunt Hilarius Sardus Pontifex Romanus, & Isidorus Hispalen-

[Margin: Artic. II. Papismi corruptelæ, adversæ S. Scripturæ. — Jus Canonicum.]

ſpalenſis qui jam A.C.463. & 609. Canones quadam juris formâ & appellatione compoſitos in publicum emiſerunt. Sed horum opera ac monumenta eviluerunt, poſtquam Gratianus monachus Benedictinus A.C.1145. Eugenio III. Pontifice ſcripſit & evulgavit Decretum, ſive concordiam diſcordantium canonum. Poſt ipſum annis 75. A.C. 1220. Raimundus Barchinonenſis mandato Gregorii IX. addidit Decretales. Inde Bonifacius VIII. in Conſilio Lugdunenſi A.C.1295. adjunxit novum volumen Decretalium. Clemens item V. A.C.1308. ſuperaddidit Conſtitutiones, de ſuo nomine Clementinas appellatas. Quibus omnibus noviſſimè attextæ ſunt cum ab aliis Pontificibus, tum maxime à Johanne XXII. circa A.C.1320. Extravagantes. Ex hiſce omnibus totum corpus Juris Canonici tandem eſt conflatum, quod formæ primævæ reſtitutum & poſtremo confirmatum fuit autoritate Gregorii XIII. Pontificis A.C. 1580. Partes ejus generales duæ conſtitui poſſunt: Decretum & Decretales. Decretum complectitur conſtitutiones Eccleſiaſticas, à Pontifice Romano, adhibito Concilio Cardinalium & Epiſcoporum, ad nullius petitionem vel conſulationem factas. Cujus rurſum partes ſunt quatuor. Prima diſtinctionibus viginti de canonum cauſis, effectis, atque uſu in genere diſſerit. Secunda deſcribit miniſtrorum Eccleſiaſticorum diverſos ordines atque officia: à diſt.21.ad 101. Tertia complectitur varia ad Eccleſiaſticam gubernationem pertinentia, de judiciis Eccleſiaſticis, de Eccleſiarum facultatibus, diſciplina & cauſis matrimonialibus. Quarta pars, inſcripta de Conſecratione, & quinque diſtinctionibus abſoluta, conſumitur in explicandis ceremoniis tum Sacramentalibus, tum etiam aliis. Excerpſit hoc opus Gratianus ex quatuor potiſſimum ſcriptorum generibus, videlicet ex Canonibus Conciliorum: ex decretis Pontificum: ex Commentariis & Epiſtolis Patrum, & denique ex hiſtoriis Eccleſiaſticis: ſed ita, ut ſæpè truncet autorum dicta & à ſententia ipſorum aberret: alias ſuppoſititia ſcripta pro genuinis adferat, ac titulis fallat. Methodum hanc ferè adhibet, ut materias in diſtinctiones & cauſas partiatur. In Diſtinctionibus initio proponit ſtatum ſive ſententiam generalem, tanquam locum communem, de quo agendum: mox accumulat Canones ſive pronunciata ad eum ſtatum confirmandum: & ſic concluſionem ſubnectit. Quanquam etiam congeſtis variis dictis in utramque partem diſputat, & tandem definit. In Cauſis principiò narrat factum aliquod ſive fictum exemplum. Hinc quaſi in membra pro circumſtantiarum diverſitate, id reſolvit, &, ſi opus, de ſingulis quæſtiones movet, eaſque excutit, more Juriſconſultorum. Omnia autem, tam in

Period. II. artic. II.

ejus partes.

Period. II. artic. II. in Distinctionibus, quam in Causis, placitis Pontificum, & receptis tum in Ecclesia Romanâ opinionibus accommodat. Decretales sunt Epistolæ & responsa, quæ vel Papa solus, vel cum Concilio Cardinalium, aliquo interpellante promulgavit, & legis instar esse voluit. Absolvuntur quinque libris Decretalium antiquorum de Ordinibus Ecclesiasticis, de processu causarum ac judiciorum, de vitâ Clericorum, de matrimonio & pœnis Ecclesiasticis: tum etiam quinque aliis libris ex Sexto Decretalium, Clementinis, & Extravagantibus compositis: quibus eadem plenius declarantur, & alia omissa adduntur.
autoritas. Autoritas Juris hujus Canonici tanta fuit, ut non modò publicè doceretur in Scholis Theologicis, exerceretur in foro conscientiæ, sed etiam Gregorius IX. & post ipsum alii, illud inter Scripturas Canonicas connumerari, tanquam authenticum, & vim conscientias hominum obligandi habere voluerit. De *Theologiâ Scholasticâ*, quæ cum Petro Lombardo circa idem tempus, nempe A.C. 1145. effloruit, diximus loco antecedente. Hîc id tantum nobis propositum, ut principia ejus, ex quibus exstructa est, indicemus. Sunt autem duo potissimum; Sententiæ Patrum, & Philosophia Peripatetica, maximè verò Metaphysica, Physica, Ethica, & Logica Aristotelis: quibus quantum in doctrinâ fidei ac religionis tribuendum sit, alias docuimus. Patres Lombardus ipse ejusque interpretes & sectatores ita allegant, ut à mente eorum & sensu, longissimè recedant, verba ipsorum additione, detractione, interpolatione mutent, denique rationes Patrum, quibus ipsi nituntur, vel omninò prætermittant, vel pro libitu suo detorqueant. Etsi verò etiam ex Scripturis paucula quædam adferunt, tamen quia ubique autoritatibus Patrum assertiones suas stabiliunt, certè exemplo suo docuerunt, ex hominum scriptis potius, quam ex Dei verbo quoad religionem esse pendendum. Philosophiam Lombardus parcè attigit in suo opere: ac ne semel quidem Aristotelis meminit: Sed inde ab Alberto Magno & A.C. 1220. ac deinceps, non tantùm æquiparata est Sacræ Scripturæ Philosophia, sed etiam ei apertè prælata: partim quia ex eâ penè solâ dogmata fidei definita: partim, & si quando obiter etiam advocaretur Scriptura, tamen probationes ejus tantùm rationes dialecticæ ac probabiles opinationes, istius verò argumenta ἀποδείξεις ac demonstrationes habitæ sunt. Unde factum, ut illi soli, qui in Metaphysicis, Physicis, Ethicis, Logicis Aristotelis, hoc est, in Philosophiâ Peripateticâ benè versati erant, insignes Theologi censerentur: quasi proprium ὑποκείμενον sive subjectum Theologiæ, in quo occupetur Theologus, sit Philosophia, non ipsum Verbum Dei, Sacris Scripturis expositum. Jam *Historiam Utriusque Testamenti* *Eccle-*

Marginal notes: Theologia Scholastica conflata ex Patribus, & Philosophis. — Historia Ecclesiastica.

Ecclesiasticam consarcinavit, & sedecim libris digessit Petrus Comestor, Alexandro III. Pontifice, circa A.C. 1150. inde Magister Historiæ Scholasticæ salutatus. Contracta est ex Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Josuâ, Judicibus, Ruth, duobus Samuelis, & totidem Regum libris, ex Tobiâ, Ezechiele, Daniele, Judith, Estherâ, Maccabæis; item ex quatuor Euangeliis, & Actis Apostolicis: ita quidem ut glossis illius ætatis tum falsissimis, tum insulsissimis farta fuerit, nec additamentis ex profanis & aliis incertis historiis aucta amplificataque. Nihilominus eâ dignitate ac veneratione fuit, ut mox ubique reciperetur per Ecclesias & Scholas, & ipsi Scripturæ Sacræ nudæ & puræ aut præferretur, aut saltem gratior esset. Ejusdem farinæ meritò censetur novum *Euangelium*, circa A.C. 1190. à *Cyrillo* quodam Carmelitâ cusum ac fabricatum ex veteribus Origenis erroribus in Epistolam ad Romanos, quod æternum Euangelium appellarunt, quasi Domini nostri Jesu Christi, Filii Dei æterni Euangelium ad tempus tantum, tanquam lex illa vetus & ceremonialis, datum esset. Probatum fuit mirificè cum ab aliis, tum à Monachis præsertim, hanc maxime ob causam quod dogmata Scholastica confirmabat, ritus superstitiosos Romanæ Ecclesiæ approbabat, ac Monachorum ordines, regulas, & instituta, ex ipsâ, si Deo placet, Apocalypsi impiè derivabat. Igitur divisis veluti operis Satanas per diversa organa diversas Scripturæ partes adortus est & oppugnavit: & historiam Sacram per Comestorem, Legem per Gratianum & Pontifices Juris Canonici conditores, Euangelium per Cyrillum, & totum Doctrinæ V. & N.T. systema per Lombardum & alios Scriptores Scholasticos, ipso multò impuriores, corrupit ac depravavit. Postremo *Concilium Florentinum* sub Eugenio IV. Pontifice A. C. 1439. celebratum, publicè abrogavit discrimen librorum Canonicorum & Apocryphorum, ac Tobiam, Judith, Sapientiam, Ecclesiasticum, Baruch, duos Maccabæorum pari autoritatis gradu censendos cum Canonicis novo exemplo sancivit. In tantâ caligine doctrinæ ac rerum Ecclesiasticarum confusione, Deus non modo mirabiliter Sacram Scripturam ejusque libros conservavit, quamvis infidis ac impuris manibus ferè describerentur & tractarentur; & alia scripta profanorum autorum græca & latina magno numero corrumperentur, mutilarentur, aut etiam planè interciderent: Verum etiam excitavit subinde Viros pios, doctos, & cordatos, qui Majestatem divinarum literarum assererent, & ex iis receptos errores redarguerent. Quos inter hoc articulo merito celebrantur Anshelmus Cantuariensis in Commentariis sacris, Bernhardus Epistolâ 77, 91. Sermone de multiplici utilitate Verbi Dei, & tractatu

Period. II. artic. II.

Euangelium Cyrilli.

Concilium Florentinum.

Scripturæ autoritas à quibus asserta.

inter Pontificios.

Fenod. II. artic. II.

de præcepto & dispensatione: Petrus Cluniacensis lib. 1. & 3. Epistolarum: Rupertus Tuitiensis in Commentariis: utque alios multos prætercam, ex recentioribus & nostratibus quidem Rudolphus Agricola, in Baffelt, altero hinc lapide, natus, & Wesselus Gansfort Groninganus, viri magni, qui ambo ut linguarum, Hebrææ & Græcæ, benè periti erant, sic lectione Scripturarum plurimum sunt delectati, earum usum revocarunt, & aliis etiam atque etiam commendarunt. Quin, quod miremur, ipsi Patres & antesignani Canonicorum & Scholasticorum, Gratianus, Lombardus, Comestor, dum farragines sententiarum ex Patribus congerunt & consarcinant, etiam multa pro authenticâ, eminentiá ac utilitate Scriptuarum collegerunt testimonia, & centonibus suis intexuerunt. De Gratiano videantur distinctiones 8, 9, 10, 16, 24, 36, 37. de Lombardo lib. 1. Sentent. distinct. 1, 2, 23. de Comestore passim in sedecim libris ipsius: quem quidem Trithemius sic dictum tradit, quod Bibliorum testimonia in suis scriptis & concionibus adeò frequenter citare solitus sit, ut codicem Sacrarum Scripturarum veluti comedisse diceretur. Scholastici verò nonnulli etiam distinctionem librorum Canonicorum & Apocryphorum retinent ac stabiliunt. Sic enim Richardus de S. Victore Except. lib. 2. cap. 9. *Libri Canonici V.T. sunt* XXII. tum subjungit: *Sunt præterea alii libri, ut Sapientia Salomonis, liber Iesu filii Sirach, & liber Iudith, & Tobias, & liber Maccabæorum: qui leguntur quidem, sed non scribuntur in Canone.* Hugo item de S. Victore in tractatu quem vocat Didascalon lib. 4. cap. 2. ait: *Omnis Scriptura in duobus Testamentis continetur, in Veteri videlicet & Novo.* Mox Vetus in tres ordines distinguit, Legem, Prophetas, & Hagiographa; enumeratisque singulis, addit de Apocryphis, *legi quidem, sed non esse in Canone.* Et Hugo de S. Charo Cardinalis prologo in Josuam versibus distinctè enumerat libros Apocryphos & Canonicos, & de Apocryphis plenius se declarat in prologo Hieronymi in libros Regum, *recipi in Ecclesiá non ad probationem fidei, sed ad morum instructionem.* Nicolaus autem Lyranus Minorita, cum in tota Biblia absolvisset Commentarios, præfatus se in eos quoque libros scripturum, qui non sunt de Canone, Apocryphos ordine subjicit. Postremò exstiterunt & floruerunt hisce temporibus *VValdenses*, qui secessione factâ ab Ecclesiâ Romanâ, cum peculiares cœtus cogerent, Sacram Scripturam V. & N. T. libris comprehensam iis proposuerunt, tanquam unicam fidei vitæque regulam, quâ contineantur omnia ad salutem necessaria, & præter quam nihil omninò recipiendum sit in rebus fidei. Utque ab hominum vulgo & idiotis quoque legi posset, eam in linguam vernaculam gallicam, inde etiam in linguas

etiam Scholasticos.

Waldenses Scripturam sibi familiarissimam reddidêre.

guas

guas alias gentium, in quas dispersi sunt, transtulerunt. Vulgus autem ipsum quotidianâ lectione Sacra Biblia tam sibi reddidit familiaria, ut ex rusticis quoque alii integros libros, alii totum Nov. Test. exactè tenerent, promteque recitare possent. Unde mos inolevit, ut ad communionem non admitterentur, nisi qui Euangelium Matthæi & Johannis, tum Epistolas omnes Canonicas, nec non partem aliquam Epistolarum Paulinarum didicissent. Atque hæc de Ecclesiâ Occidentali sive Latinâ. In Ecclesiis Orientalibus sive Græcis præcipui, qui decus Scripturarum divinarum vindicarunt, sunt Theophylactus, Episcopus Bulgarorum, qui scripsit in Prophetas minores, in quatuor item Euangelia, & omnes Pauli Epistolas: in quibus ita Chrysostomum secutus est, ut ejus abbreviator dici possit: tum etiam Oecumenius, qui scripsit in Acta & Epistolas Pauli, catenâ quadam explicationis ex Patribus Græcis antiquioribus contexta. Utroque multò recentior Nicephorus Gregoras, qui vixit A. C. 1340. Viginti duos tantum libros V.T. numerat: etsi alii corruptiores, ex editione græcâ, ubi Apocryphi miscentur cum Canonicis, utrosque promiscuè receperunt ac usurparunt. De Hæreticis, Mahometanis, aut Gentilibus etiam nihil hîc peculiariter referendum occurrit. Tantum de *Iudæis* unum hoc non est tacendum, quod Rabbi Moschebar Maimon, qui Maimonides, & per contractionem Rambam usitatè appellatur, doctissimus ac celeberrimus illius gentis scriptor, circa A.C. 1200. vel paulò ante, fidem Judæorum Ikkarim sive Articulis tredecim est complexus, qui in tephillis eorum, sive libris quotidianarum precum continentur. Hos articulos summâ religione receperunt, summaque obstinatione retinent Iudæi, & magno cum gemitu & ejulatu quotidie recitant. De iis quoque conditum est decretum, quo severe mandatur omnibus, ut exinde temporibus perpetuis fidem hanc ordine confiteantur, & secundùm eam solam sibi & vivendum & moriendum esse statuant. Et ne ob brevitatem obscuriores essent, & minus rectè intelligerentur, addita est explicatio eorum prolixior; quæ peculiari libro est comprehensa, & Bibliis Hebræis, Venetiis per Bombergum excusis sub calcem annexa. Ut inter principia fidei ipsorum Articuli isti meritò à nobis referantur. Scopus in articulis istis condendis & declarandis non alius fuit, quam ut opponeretur articulis Symboli Apostolici Christianorum ac horum fidem non tantum suspectam, sed planè exosam redderet Iudæis, ne unquam eam amplecterentur. Quo consilio etiam Rabbi Ioseph Albu Hispanus A.C. 1425. Sepher Ikkarim librum fundamentorum publicavit, in quo contra fidem Christianorum acerrimè dispu-

Period. II artic. II.

Græci Interpretes Scripturæ

Judæis Maimonides Symbolum fidei concepit.

item R. Ioseph Albu.

Period. II. artic. II.

disputat, & fidem Judæorum tribus maxime fundamentis superstruit, videlicet, super unitate essentiæ, divinæ, super lege Mosis cœlitus data, & super æterno bonorum operum præmio, ac malorum supplicio.

Lipman refutavit Euangelium.

Rabbi verò Lipman, in libro quem Nizzachon appellavit, scripsit contra historiam Euangelicam, ad convellendam dictorum factorumque Christi veritatem: in quo videri vult triumphare quasi de ejus refutatione A.C. 1429. Cui Munsterus respondit in Euangelio Hebraico Matthæi, Basileæ edito.

Artic. III. Scripturæ pretium redditum

Ita temporis ac narrationis, quam de Sacrâ Scripturâ instituimus, series nos deducit ad *Tertium articulum Secundæ Periodi N.T.* quo Codex Biblicus repertus de novo, ac Libri Sacrarum Scripturarum à tenebris in lucem ac hominum usum fuerunt revocati. Hujus quæ fuerit occasio minimè hîc est reticendum. Duplex porrò ex temporis illius

restauratis linguis originalibus.

historiâ observatur: Restauratio linguarum, Hebrææ & Græcæ, quibus V.& N.T. est exaratum: & Novarum editionum procuratio, atque inde necessaria Codicum Hebræorum & Græcorum copia. Post tem-

Hebræam restituit primus Capnio.

pora Hieronymi inter Christianos studia Hebræa primò resuscitavit & illustravit Johannes Capnio, vulgò Reuchlin, Phorcensis ex Marchionatu Badensi, J.U D. Consiliarius Maximiliani I. Imperatoris, & Eberhardi Ducis Wurtembergici, nec non totius Sueviæ triumvir. Is cum legatione fungeretur in aulâ Imperatoris, familiariter utebatur Judæo quodam Jehiel Loans, inter aulæ medicos adscripto, & prout gustum aliquem habebat literarum Hebræarum, sic de literatura Hebraica subinde aliquid sciscitabatur. Judæus delectatus ipsius ingenio atque studio, cœpit eum instituere in Grammaticis eâ fide & dexteritate, ut brevi solidæ linguæ ejus fundamenta acquireret. Discedens commendatione Judæi præter alia munera dono accepit ab Imperatore Codicem Hebræum V. T. pulcherrimè & integerrimè scriptum, trecentis aureis æstimatum. Domi, quantum per alia negotia licuit, lectioni Mosis & Prophetarum incubuit, ut & Ecclesiæ doctrinam rectius disceret, & in linguâ sacrâ se amplius exerceret. Eousque autem brevi tempore profecit, ut jam A.C. 1494. ederet librum de Verbo mirifico, arcanâ Hebræorum sapientiâ refertum. Mox aliam legationem obivit pro Philippo Electore Palatino apud Pontificem Romæ: ubi diutius anno versatus, præceptorem Judæum nactus est nomine Abdiam, perfectè eruditum in linguâ suâ: cui δίδακτρα pro singulis horis singulos aureos persolvit. Ita usu etiam confirmatus, animum ad scribendum applicuit, & primus inter Christianos Grammaticam Hebræam cum Lexico, tum etiam Grammaticas quasdam Psalmorum enarrationes evulgavit A.C. 1506. ac decennio post libros

bros

bros tres de Arte Cabalisticâ. Hoc exemplo excitati alii certatim ad linguæ Sanctæ studium se contulerunt: Petrus Galatinus in Hispaniâ; in Italiâ Felix Pratensis, Daniel Bombergus Brabantus, Elias Levita Judæus Germanus Romæ tunc degens; in Galliâ Santes Pagninus, Guilielmus Postellus, Franciscus Vatablus, quos secuti sunt Johannes Mercerus, Cornelius Bertramus, Antonius Rudolphus Cevallerius; in Germaniâ Sebastianus Munsterus, Paulus Fagius, Johannes Forsterus, Johannes Avenarius, & plurimi alii, qui vel præceptis, vel lexicis, vel utroque Hebraicum studium mirum in modum propagarunt. Jam Græca lingua restaurari cœpit, postquam captâ à Mahomete II. Constantinopoli, A. C. 1453. literæ Græcæ cum suis Professoribus, Trapezuntio, Gazâ, Argyropylo, Tifernate, Spartiata, aliis, in Italiam & Galliam transierunt. Unde paulatim derivatæ sunt in Germaniam per Rudolphum Agricolam, Capnionem, & Erasmum Roterodamum. Agricola Lutetiæ à Tifernate, Ferrariæ à Gazâ diligenter institutus, felicitate ingenii studiique contentione brevi tempore in Græcis eos profectus fecit, ut non Italis modo, sed ipsis quoque Græcis admirationi esset. Capnio Lutetiæ audivit Spartiatam, & ab eo linguam Græcam per aliquot annos feliciter didicit: ut ipse deinde eam profiteretur cum laude Basileæ. In legatione Romanâ, cujus paulò ante meminimus, Romæ ingressus auditorium Argyropoli, cum rogatu ipsius ex Thucydide quædam legisset græcè & interpretatus esset, optimo seni eam sui admirationem movit, ut lachrymans propè exclamaret, Græciam suo sociorumque exilio Alpes transvolasse. Erasmus denique Alexandri Hegii discipulus, qui quadragenarius præceptore Agricolâ in Græcis usus fuerat, non tantum profanos Scriptores Græcos, sed Ecclesiasticos quoque diligentissime legit & meliorem Græcanitatis succum ex iis hausit: quem postea ad Nov. Test. interpretationem contulit. His magistris etiam Græcæ literæ passim refloruerunt. Hæc de primâ occasione prolixius. Altera processit à novis, iisque castigatissimis V. & N. T. Editionibus. Vetus Testamentum Hebræum Pisauri triplici formâ excusum fuit A. C. 1494. idque non modo nudum, sed etiam cum punctis: tum etiam impressum est Venetiis à Daniele Bombergo Brabanto, operâ Felicis Pratensis Itali A.C. 1511. & deinceps, quia sæpe recusum. Quadriennio post, hoc est A.C. 1515. in Hispaniâ prodiit insigne opus Biblicum Complutense, studio Francisci Ximenii Archiepiscopi Toletani, cum textu Hebræo Paraphrasin Chaldaicam, itemque versionem græcam & latinam conjungens. Sequenti anno 1516 editum est in Italiâ Psalterium Octoplum, Hebraicè, Græcè, Arabicè, Chaldaicè, cum tribus versionibus latinis, &

Period. II. artic. III. Secuti alii.

Græcam qui restaurarint.

procuratis novis Bibliorum editionibus. Hebræâ V. T.

Period. II. artic. III. Græcâ N. T.

commentario, ex Hebræis potiſſimum Scriptoribus elaborato, per Auguſtinum Eugubinum, Epiſcopum Nebienſem. Novum Teſtamentum Græcum, à mendis repurgatum, collatione meliorum codicum, caſtigatiſſimè & elegantiſſimè excuſum eſt Romæ, Pariſiis, & in Anglia: tum etiam Baſileæ, ubi Eraſmus præter textum græcum novam ejus verſionem jam quinquagenarius publicavit. Ita cum librorum ſufficiens eſſent copia, & creſceret in multorum animis Sacrarum literarum ſtudium, ſcripta humana & commenta Traditionum vileſcere paulatim & negligi, Canonica ab Apocryphis ſecerni, & Majeſtas atque autoritas Scripturæ reſtitui cœpit. Atque ab his initiis totius Eccleſiæ Reformatio proceſſit. Siquidem primi Eccleſiæ Reformatores loco fundamenti hoc axioma tradiderunt & perpetuò inculcarunt: Fidem, vitam, & vocationem uni ac ſoli Dei verbo conformandam eſſe: à quo quicquid in doctrinâ & cultu deviet, id tanquam erroneum ac ſuperſtitioſum eſſe damnandum & rejiciendum. Ad hanc regulam revocarunt & examinarunt omnia; eam publicè privatimque toti Eccleſiæ, tam rudibus & idiotis, quam eruditis & magnatibus commendarunt; ſummam doctrinæ ſuæ de Verbo Dei, V. & N. T. comprehenſo, Confeſſionibus publicis complexi ſunt & propoſuerunt: quas ad Harmoniam revocavit D. Beza. In quibus id peculiare habent Gallica & Belgica, quod non tantum Catalogum texunt librorum Sacrorum, ſed etiam Apocryphos ab iis ſegregant & ſecludunt. Ipſos verò libros Sacros ex linguis originalibus in vernaculas, & alias notiores transtulerunt: tantùm ut teri manibus populi, ab eo familiariter legi atque etiam intelligi poſſent. Hoc conſilio plurimæ Verſiones ſtupendâ diligentiâ adornatæ, nec ſine inſigni utilitate publicatæ ſunt. De Latinis prolixè non agam. Notæ ſunt ſuis autoribus atque pretiis. Prima eſt Santis Pagnini, qui poſt Hieronymum utiliſſimam eâ in re operam præſtitit: edita eſt A. C. 1528. Eam ſecutæ ſunt aliæ, Sebaſtiani Munſteri 1534. Tigurinorum, quam ordine elaborarunt Leo Judæ, Theodorus Bibliander, & Conradus Pellicanus anno 1542. Petrus Cholinus reddidit Apocryphos; N. T. autem ex Eraſmi verſione ſervatum; placuitque hæc Tigurinorum verſio tantopere etiam Pontificiis, ut ſuppreſſo nomine ab ipſiſmet aliquoties recuſa fuerit: Sebaſtiani Caſtellionis 1551. quæ tamen aliquantò propius ad paraphraſin accedit: Immanuelis Tremellii & Franciſci Junii, communibus operis adornata Heidelbergæ 1573. Teſtamenti Veteris; cui ille N. T. ex Syriaco traductum, hic Apocryphos ex Græco tranſlatos addidit: ac tandem Verſio N. T. à Theodoro Bezâ adornata acceſſit. Denique Johannis Piſcatoris Herbornenſis Theologi, in nonnullis Tremellio-

Reformatores æſtimium Scripturæ reddiderunt doctrinâ,

Confeſſionibus.

Verſiones Bibliorum adornatæ.

Latinæ.

Junia-

Juniana correcta & interpolata, in aliis planè nova: cui supremam manum imposuit 1624. Vernaculæ autem Versiones in omnibus ferè gentibus procusæ fuerunt. Germanicarum primam molitus est Lutherus: ac primò quidem N. T. reddidit, operam conferente Philippo Melanchthone, atque illud edidit 1522. Sequente anno Pentateuchum, & altero, nempe 1524. Psalterium dedit. Decennio post tota Biblia absolvit, quæ prodierunt 1535. Proxima fuit Tigurina, ad dialectum Helveticam attemperata, & anno 1544. evulgata. Quam longo post intervallo secuta est Johannis Piscatoris Utriusque 1601. & 1603. Amandi Polani solius Novi Testamenti. Gallicæ versionis primus autor fuit Petrus Robertus Olivetanus 1535. quam deinde emendarunt quatuorviri Theodorus Beza, Bonaventura Cornelius Bertramus, Carolus Perrottus, & Johannes Rotanus, circa A. C. 1562. eademque à Synodis variè interpolata fuit. Aliam autem nuper adornavit Johannes Deodatus, qui idem novæ translationis Italicæ autor exstitit. Quam antecessit Italica alia antiquior. Edita quoque gemina interpretatio Hispanica, Vetus ac Nova: uti etiam Anglica vetus. Cujus loco novam consecuta est Ecclesia Anglicana, plurium Theologorum operâ confectam, autoritate Jacobi I. Britanniæ regis, absque glossis, sed quæ accurationis non exiguam laudem habet. De Sclavonicâ Versione constat eam ante decursum superioris seculi à septem Ministris, viris piis, scriptam esse. In aliis linguis idem factum, ut nulla per Europam natio reperiatur, quæ Bibliis vernaculis careat. Ad Versiones istas Bibliorum accesserunt Commentarii, quibus universi & singuli Libri sacri illustrati atque accuratius explicati fuerunt, ut inde ab ætate Apostolorum similes nullum seculum dederit: quorum ope lux Scripturæ magis magisque diffusa est. Cujus generis sunt Lutheri, Zuinglii, Oecolampadii, Buceri, Martyris, Brentii, Calvini, aliorum, quos recensere nimis longum foret: omnes tamen luculentissimi testes illius consensus circa Sacram Scripturam, quem in Ecclesiis Euangelicis obtinere diximus. Dissimulandum tamen non est, quod de libris quibusdam N. T. dissensio aliqua fuerit inter Euangelicos Doctores: Luthero & qui ipsum secuti sunt, initio dubitantibus de Canonicâ autoritate Epistolæ ad Hebræos, nec non Catholicarum Jacobi, secundæ Petri, secundæ & tertiæ Johannis, & Judæ, Apocalypseos denique Johannis: quoniam ex Hieronymi Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum, & Eusebii lib. 3. Hist. Eccles. cap. 3. & 19. manifestum esset, de horum librorum autoritate aliquando fuisse controversiam. Inprimis autem impetitæ Epistolæ Judæ & Jacobi: quarum hanc Lutherus stramineam appellavit in præfatione in N. T. 1526. idque propter

Period. II. artic. III. Germanicæ.

Gallicæ.

Italicæ & Hispanicæ. Anglicæ:

Sclavonica.

Commentarii in Scripturam.

Dissensus Lutheri de quibusdam libris.

Period. II artic. III. pter cap. 2. ubi de Justificatione diversa à Paulo docere existimavit. Sed induxit postea illud judicium, & quid dixerat interpretatione mollivit, stramineam appellatam affirmans, non absolute, sed comparatè ad alia scripta Apostolica, in quibus plus spiritus & gratiæ se exseruerit, pro charismatum in ipsis quoque Apostolis differentiâ. Et ita hic dissensus sublatus fuit. Alia eaque gravior controversia de totius Scripturæ dignitate agitari cœpit à quibusdam Lutheri discipulis. Horum unus Gaspar Swenckfeldius, nobilis Silesius, qui anno 1524. scripto libello contra Episcopum Uratislaviensem causam Lutheri egerat, discessit ab ipso, & novam sectam condidit, quæ ab ejus nomine Swenckfeldianorum nuncupata fuit. Initium duxit à Cœnâ Domini anno 1526. Nam Swenckfeldius offensus doctrinâ de corporali præsentiâ Christi, prorsus novè per pronomen Hoc, panem ac potum spiritualem & cœlestem intelligendum esse docuit. Inde de Verbo perniciosum errorem prodidit, Scripturam literam mortuam esse dictitans, in quâ neque vita est, neque salus. Qui secus docebant, eos Vocalistas & Literalistas nominabat. Plurimos edidit libellos germanico sermone, quibus suam opinionem defendit ac propagavit. In exilium eapropter ejectus, in Sueviam concessit, eamque pervagatus est; ubi nobiles complures sibi adjunxit, fascinatos tum sermonibus ipsius, quod unius Christi Regis cœlestis gloriam, vulgo neglectam se tueri profiteretur; tum moribus, pietatem, modestiam, humanitatem præ se ferentibus, ut ne quidem dissentientibus inclementius responderet, eosve odisset.

Swenckfeldii error.

Interpolavit ejus doctrinam novissimis annis ante bellum Bohemicum pastor quidam Lutheranus, Valentinus Weigelius; cujus sectatores Weigeliani appellati. Docuit iste, Sensum literalem nullius esse pretii, utpote qui proveniat ex homine veteri, ex naturali mundi spiritu, ex Antichristo: solos sensus spirituales, quos ipsi pro libitu fingunt, spectandos: quemadmodum videre est in Weigelii postilla parte 2. & 3. in ejusdem quoque dialogo, & libello disputatorio. Hinc nomina probrosa in Literarios, quos vocant, jacta, dum spiritum sibi solis vendicant.

interpolatus à Weigelio,

Quid dicam de Fratribus Roseæ Crucis, qui in occulto serpunt, sed similia, vel etiam his deteriora crepant; nec tantum Scripturam depravant, sed etiam Philosophiam, ac ipsa naturæ fundamenta evertunt. Sed hæc obiter, & ὡς ἐν παρόδῳ. Ad *Pontificios* venio.

& Fratribus roseæ crucis.

Quod de priscis hæreticis dicebat Irenæus lib. 3. cap. 2. cum ex Scripturis arguuntur, in accusationem convertuntur ipsarum Scripturarum, quasi non rectè se habeant, neque sint ex authoritate, & quia variè sint dictæ, & quia non possit ex his inveniri veritas ab his qui nesciant traditionem; id de Pontificiis est verissimum. Quum enim primi

Pontificiorum contra Scripturam

primi Reformatores præsidio Scripturarum tantæ molis opus aggrederentur, & ex Scripturis ostenderent ac refellerent errores, superstitiones, & tyrannidem Pontificis & Ecclesiæ Romanæ, non tantum ipsos odisse & persequi crudeliter cœperunt, sed etiam blasphemas linguas & calamos in ipsam Scripturam exacuerunt. Id primâ statim disputatione inter Eccium & Lutherum anno 1519 Lipsiæ habitâ patuit: ubi cum Eccius ab adversario divinarum literarum autoritate premeretur, non alio usus est effugio quam autoritatis Ecclesiasticæ Pontificiæque, quam veluti Ajacis clypeum ubique Scripturis opposuit. Sequentium etiam annorum Colloquiis, Augustæ, Ratisbonæ, Wormatiæ, & alibi contra Scripturam autoritate Pontificis, Ecclesiæ, Traditionum, Antiquitatis, Conciliorum pugnatum: & uno verbo, perpetuum Ecclesiæ consensum, ex scriptis Patrum, Canonistarum, & Scholasticorum colligendum, normam judicii in Controversiis religionis statuerunt Collocutores Pontificii Wormatiæ anno 1557. Nota sunt elogia quæ in Scripturam contulerunt. Eccius in Enchiridio Scripturam negat esse authenticam, nisi Ecclesiæ autoritate. Pigghius Ecclesiæ autoritatem majorem esse ait, quam Scripturæ. Wolfgangus Hermannus Sophista eò impudentiæ processit, ut Scripturæ non plus se tribuere affirmaret, quam fabulis Æsopi, in Ecclesia aliud juberet: quam eandem blasphemiam quoque eructavit regius Præfectus Lugdunensis in persecutione, uti autor est Sleidanus anno 1553 Quæ tamen dicta, ceu pio sensu prolata, excusare nititur Hosius Cardinalis in libro de autoritate Scripturæ. Exstant emblemata similia complura, quibus Sacram Scripturam traduxerunt, nempe quod sit litera mortua, cothurnus, nasus cereus, regula Lesbia, plumbea, gladius Delphicus, & alia. Hauserunt autem eam opinionem Doctores Pontificii tum ex Jure Canonico, quod Ecclesiam & inprimis Romanum Pontificem supra Scripturam extollit, utpote qui pro plenitudine potestatis suæ possit dispensare contra Mosen & Prophetas, ipsiusque Christi Euangelium; tum ex Synodorum Constantiensis & Basileensis decretis: quarum illa non obstante institutione Christi & primitivæ Ecclesiæ usu ademit laicis calicem Eucharisticum, quia consuetudo Ecclesiæ habenda sit pro lege, quam non licet repudiare: hæc verò definivit, Sacræ Scripturæ & Consuetudini Ecclesiæ parem ritum, & eundem utrique deberi pietatis affectum. Tandem verò res tota definita autoritate Concilii Tridentini, quod Pauli III. Pontificis autoritate inchoatum fuit anno 1545. & primo loco egit de Scripturâ. Collectæ igitur à Doctoribus ex scriptis Lutheri & aliorum quatuor theses, ceu hæreticæ, atque his oppositæ totidem antitheses, sententiam Ecclesiæ

Period. II. artic. III.

blasphemiæ.

decreta.

maximè Concilii Tridentini.

Period II artic. III. Romanæ comprehendentes, de Scripturâ & Traditionibus, de libris Apocryphis, de Versione latinâ, de sensu & interpretatione Scripturæ. Statuit autem Concilium quatuor ista. Primo Sacram Scripturam non esse solam regulam & normam fidei ac morum; utpote quæ nec omnia contineat, nec eo fine scripta sit: sed præter eam Traditiones, longi temporis consuetudine in Ecclesiâ receptas, pari pietatis affectu ac reverentiâ suscipiendas. Secundo: Numero librorum Canonicorum & verè divinorum censendos etiam esse, qui Apocryphi hæreticis dicerentur; ut par utrorumque sit autoritas, discrimine omni sublato: quia in Ecclesiâ legi consueverint. Tertiò: Vulgatam Versionem latinam habendam esse pro authenticâ, ut nemo illam rejicere quovis prætextu audeat: quia Hebræus Veteris, & Græcus Novi Testamenti textus corruptus sit. Quartò: Sensum Scripturæ eum esse, quem Ecclesia Romana definiat, adeoque Interpretationem Ecclesiæ esse ipsissimum Verbum Dei: quia Scriptura obscura sit & ambigua. Reliquum erat, ut formulâ anathematis sancirentur hæc decreta. Sed de eâ non potuit convenire Patribus: maximè quoad duo posteriora: quapropter istis non adscripta est, ut plus libertatis hîc relictum pateret. Duobus ergò prioribus tantùm appositum anathema, publicatumque decretum die 8 Aprilis 1546. ita definientibus Cardinalibus quinque, & Episcopis quadraginta octo. Sed mirum alicui videatur nullam Pontificis Romani factam in decreto mentionem, ad cujus tamen judicium cuncta revocari solent à Pontificiis Doctoribus. Verum hæc κρύψις fuit. Nam revera omnis autoritas penes Pontificem solum mansit, tum quia ejus arbitrio omnia agebantur, decretis Româ accersitis; tum quia sensus Scripturæ ab interpretatione Ecclesiæ, adeoque ipsiusmet Pontificis suspendebatur. Cæterum ut primùm prodiit Tridentini Concilii Decretum, examinatum fuit ac refutatum à Johanne Calvino, & Martino Chemnitio Theologis, itemque ab Innocentio Gentileto Jureconsulto: & vicissim defensum & explicatum ab Andradio libro de defensione Concilii, Hosio Cardinali de autoritate Scripturæ, & expresso Dei verbo, Pigghio de Ecclesiasticâ Hierarchiâ. Inprimis autem propugnarunt Concilium Jesuitæ, Stapletonus, Bellarminus, Gregorius de Valentiâ. Gordonus Huntlæus, Becanus, alii: qui explicationibus suis duo addiderunt Decreto. Unum est, quod mitigarunt Sententiam de autoritate Scripturæ, distinguendo eam in divinam & canonicam, quarum illam in se habeat, à solo Deo profectam, hanc autem ab Ecclesiâ consecuta sit, judicio suo Scripturam approbante, & in canonem recipiente. Alterum, quod explicarunt quæstionem de Judice Controversiarum. Quum enim in Conciliis Constantiensi & Basileensi definitum

finitum esset, Ecclesiam esse supra Pontificem, ipsi Florentini Concilii, ab Eugenio IV. coacti, autoritatem secuti pronunciarunt: Supremum judicem Controversiarum esse Pontificem vel solum, vel cum Concilio. Quam blasphemam thesin defenderunt in Colloquio anno 1601. Ratisbonæ instituto, inter Theologos Bavaros, Neoburgicos & Saxonicos, à Maximiliano Bavariæ Duce, & Philippo Ludovico Palatino Neoburgico: à quo tempore nulla innovatio aut uberior explicatio circa Scripturam facta est. Pontificiis ex methodi nostræ lege succedunt *Anabaptistæ*, quorum doctrina ac sententia de Sacra Scripturâ non est una ac eadem. Possunt autem tribus ordinibus distingui. Primus ordo est Fanaticorum, qui omnes Scripturas rejiciunt: asserentes eam esse conditionem Ecclesiæ N. T. ut doctrina ejus, quæ sit tota spiritualis ac cœlestis, non descripta sit atramento & calamo in chartâ, aut ex libris discenda sit, sed scribatur in cordibus per Spiritum Sanctum: ideoque Scripturam non esse Verbum Dei, sed Enthusiasmos, Visiones, Somnia, quæ cœlitus ab ipso Deo revelentur, & veluti inspirentur hominibus. Quæ fuit initio opinio & sententia communis omnibus Anabaptistis, eò trahentibus dicta Jerem. 31. v. 33, 34. & 2 Cor. 3. cap. atque istam tenuerunt in Thuringiâ Storck sive Ciconia, Muntzerus, Pfeifferus; in Helvetiâ Hubmejerus, Manzius, Grebelius; in Alsatiâ Melchior Hoffman; in Hollandiâ Johannes Matthæus, Theodorus Philippi; in Westphaliâ Monasterienses Johannes Leydensis Buchold, Rottmannus; Embdæ Johannes Textor; hîc in pago Sant, Hermannus Sutor. Hi omnes, ut sibi fidem majorem facerent, miris verborum præstigiis, & peregrinis gesticulationibus usi sunt, ut ecstaticos seu lymphaticos potius se ostenderent, sublimiori vocatione instructos ac diviniori spiritu actos, quam alii qui Euangelium docerent. Secundus ordo est eorum, qui in Moraviâ ac Palatinatu, atque alibi ad Rhenum se continuerunt, Hutterianorum iisque consentientium. Hi, missis Enthusiasmis & somniis, receptis Scripturæ principiis inhæserunt, sic tamen ut solum N. T. susciperent, repudiato Vetere: quia Lex & Prophetæ usque ad Johannem valeant Matth. 11. v. 13. & Christus sit finis sive complementum legis Rom. 10. v. 4. quia etiam dissideant in doctrinâ de fide & operibus, quemadmodum pateat ex antithesi Matth. 5, 6, 7. & 2 Cor. 3. capp. Hæc quæstio agitata fuit in Colloquio Francothalensi, unde peti potest. Tertius ordo est Mennonitarum, qui sic dicti à Mennone Simonis, qui restauravit sectam. Hic neglexit omnes Enthusiasmos, revelationes, somnia, etsi non damnat priores, qui illis fuerant dediti, sed pro fratribus suis agnoscit. Præter N. T. etiam Vetus suscepit: quem discipuli

Period. II. artic. III.

Anabaptistæ quid tribuant Scripturæ.

Fanatici.

Hutteriani.

Mennonitæ.

Period. II. artic. III.

hîc secuti sunt, alii quidem simpliciter, alii verò quatenus deprehenditur non pugnare cum Novo. Cæterum cum Pontificiis etiam libros Apocryphos admittunt, & æquant Canonicis; nec eos tantùm, quos hi in Canone numerant, sed etiam alios, inprimis librum quartum Esdræ fabularum plenum. Præterea, sicut authentica est Pontificiis Vulgata Latina, ita ipsis Vernacula Belgica Nicolai Bielken, illiterati typographi, ex Vetere Latinâ reddita. Hâc solâ utuntur, ex eâ disputant: etsi fuerunt inter ipsos quoque linguarum periti ut in Colloquio Embdano Brixius, & nunc quoque sunt. Legunt quidem alias etiam Versiones privatim, sed non prælegunt, aut interpretantur in conventibus suis. Forma Concionum vaga est, nullâ arte ligatâ oratione: in interpretatione non minus fluctuant; alicubi τὸ ῥητὸν contra sententiam, alias allegorias contra τὸ ῥητὸν urgent & inculcant. Quæ non postrema causa est variorum errorum, quibus doctrina ipsorum laborat, variorum schismatum, quibus cœtus eorum scissi divisique sunt. Supersunt *Sociniani*, qui verbo quidem recipiunt Scripturam Vet. ac N T. tanquam regulam fidei ac vitæ; item fontibus Hebræis ac Græcis αὐθεντίαν tribuunt, ex quibus examinandæ omnes versiones, quarum nulla omninò sit authentica. Interim non uno modo Scripturæ Sacræ derogant. Asserunt enim I Scriptores Sacros, Prophetas & Apostolos, non semper aut ubique actos à Spiritu Sancto; sed alicubi hallucinari & impingere potuisse. Socinus de autoritate Scripturæ. II Religionem Christi, quam Christiani profitentur ex Novo Testamento probari, ex Veteri verò tantùm illustrari posse. III. Ea tantum dogmata necessaria esse ad salutem, quæ in Scripturâ literaliter & totidem syllabis continentur: non autem quæ per consequentiam inde deducuntur, quantumvis evidentem & necessariam. Smalcius contra Grawerum de Spiritu Sancto. IV. Verbum Dei absque internâ Spiritus Sancti illuminatione fructuose audiri, legi, atque intelligi posse. Ostorodus instituit, cap. 1. V. Epistolam ad Hebræos non obtinere parem autoritatem cum cæteris N. T. libris, & meritò suspectam esse: quia citet, quæ in V. T. non exstent, cap. 9. v. 4. 19. & cap. 11. v. 21. aut non habeantur eodem sensu cap. 2. v. 6. cap. 9. v. 2. & alibi. Utatur quoque argumentationibus ineptis, & quædam apertè falsa dicat, cap. 7. Ita blasphemat Georgius Eniedinus Transylvanus, annotationibus in N. T. Præter Scripturam verò tanquam fidei principium agnoscunt, Rationem humanam & Judicium ejus: ad quod non tantum dogmata omnia revocant, sed etiam ipsam Scripturam secundum eam interpretantur. Est enim hoc ipsis axioma universale; Nihil omninò credendum esse, nec verum esse posse, cui ratio,

Sociniani varie detrahunt Scripturæ.

Rationem humanam fidei principium faciunt.

ratio, communisque sensus repugnet: ut loquitur Socinus libro de autoritate Scripturæ. Hinc interpretationes Scripturæ & probationes dogmatum alias nec dant, nec admittunt, quam quas Judicium rationis humanæ, quale nunc superest in homine naturali, probare queat. Id manifestum est ex doctrinâ de Trinitate, de Personâ Christi, ejus æterná generatione, Satisfactione pro peccatis; de Providentiâ, perfectâ observatione Legis, resurrectione corporum, & æternâ condemnatione. Non magnoperè autem illud mirandum esse, ex scopo ipsorum liquet; qui est, communem Religionem dare, quâ quivis salvari queat: cui nihil magis opportunum est, quam commune illud principium rationis naturalis, quod omnibus ex æquo adest, & cui Judicium supremum deferri nemini displicere potest. In utroque capite *Novatores* non longè abeunt à Socinianis. De Scripturâ enim asserunt non omnia instinctu Spiritus Sancti exarata esse, idque probari putant ex 1 Cor.7.v.12. item Epistolâ ad Philemonem: de Epistolâ ad Hebræos quoque dicunt, capite septimo ineptas argumentationes adhiberi. De Ratione autem constat, quantum illi deferant in interpretandâ Scripturâ, & dijudicandis dogmatibus: tametsi cautius, quam Sociniani, hîc loquantur.

Period. II. artic. III.

Novatores Socinianis affines.

Period. I. artic. I.

LOCUS TERTIUS

De

DEO,

ESSENTIA UNO,

TRINO PERSONIS.

Uemadmodum doctrina de DEO primarium ac nobilissimum est Theologiæ objectum; unde & nomen habet: ita doctrinæ hujus duæ sunt partes principales, una de Essentia divina, quod sit una numero ac individuo, quæ distinctis proprietatibus declaratur: altera de Personis divinis in eâ subsistentibus, quæ sunt numero tres, & usitatè appellantur Pater, Filius, & Spiritus Sanctus. Hisce partibus continetur & absolvitur vera ac salutaris Dei cognitio, & recta fides Ecclesiæ de Deo: iisdem quoque, ceu indubitatis criteriis, discernuntur fideles rectè sentientes ab infidelibus & hæreticis: qui vel in utrumque, vel saltem in alterutrum caput impingunt. Etsi autem non eâdem claritatis ac evidentiæ luce doctrina hæc tradita fuit in Ecclesiâ, sed novis subinde patefactionibus illustrata est, donec in Christo incarnato, qui est Sermo Patris essentialis, plenissimè ac clarissimè manifestaretur: tamen semper una ac eadem veræ Ecclesiæ de Deo fides fuit atque confessio, idem fidei ac confessionis symbolum, quo unitatem in trinitate, ac trinitatem in unitate, sive implicitè, sive explicitè, coluit ac venerata est. De quo ut certius nobis constet, Capita illa per omnes Ecclesiæ ætates, prout ex suis periodis & articulis in V. & N. T. distinguuntur, diducemus, atque ex historiâ, partim Sacra, partim Ecclesiasticâ distinctè confirmabimus.

Periodus V.T. prima. Artic. I. Creditum de Deo est

Primo primæ Periodi Veteris Testamenti Articulo quæ fuerit doctrina & fides primævæ Ecclesiæ ante Diluvium de Deo tri uno, prioribus sex capitibus Geneseos Moses haud obscurè testatur. Docuerunt enim Patres, & crediderunt filii Dei, Unum tantum esse Deum essentiâ, sed in tribus Personis subsistentem, quæ sunt Pater, Filius, & Spiritus San-

Sanctus. Unitas veri Dei colligitur I. ex nominibus Jehova & Elohim: quorum alterum formâ, alterum sensu, per enallagen numeri, est singulare, idque ex idiotismo Hebræorum, quem Moses ipse declarat Exod. 4. v. 16. cap. 7. v. 1. & cap. 32. v. 19. II. ex phrasi: quia construuntur cum verbo singulari passim; & ubi pluralis Gen. 1. v. 26. ad singularem revocatur vers. 27. Ergò rem singularem designant. III. quia in historiâ creationis Gen. 1. & 2. capp. unus tantum Creator introducitur, nec alius ulla mentio est. Plures ergo esse non possunt. IV. quia unus moderator & dominus omnium, Gen. 3, 4, 5, 6. capp. Ergò unus tantum est Deus. Quod autem Unitas illa sit Essentiæ, non tantum ex nomine Jehovæ; quod essentiale esse manifestum est; verum inde quoque liquet, quia omnia ad Deum, tanquam ad principium essendi absolutè primum revocantur, Genes. 1, 2. Denique qualis sit illa essentia veræ ejus proprietates ostendunt: nempe Spiritualis; quia Spiritus Elohim tribuitur Gen. 1. v. 2. cap. 6. v. 3. Æterna; quia expers principii, omnibus rebus creatis præexistens, Gen. 1. v. 1. Potentissima, quia solo verbo omnia ex nihilo condidit, Gen. 1. v. 3. Sapientissima, quia ordinatè omnia disposuit, & dissona ad exactam harmoniam revocavit, Gen. 1. & 2. Optima; quia non solum creavit omnia valde bona, Gen. 1. v. 31. sed etiam ad usum animantium, præcipuè autem hominum peculiariter accommodavit cap. 1. & 2. Justa; quia prohibet & punit peccata, præcipit autem & remuneratur justitiam, Gen. 2. v. 17. cap. 3, 4. Misericors, quia gratis condonat peccata, & peccatores recipit in gratiam Gen 4. v. 7. Verax; quia præstat comminationes ac promissiones Gen. 2, 3, 6. Immutabilis; quia expers est omnis mutationis, sive per corruptionem, sive per alterationem, sive alio quocunque modo; cui universa creatura est obnoxia. Gen. 3. & 6. Hinc descriptio Essentiæ divinæ exstrui potest: quod sit natura Dei spiritualis, increata, omnipotens, sapientissima, optima, justa, misericors, verax, & immutabilis. Iam Trinitatis Personarum divinarum in unitate essentiæ non minus illustria documenta occurrunt. Etenim Elohim, Creator universi, non tantum est Pater, sed etiam Verbum & Spiritus Patris Genes. 1. v. 1, 2, 3. Nam per Verbum creavit lucem v. 3. per Spiritum Sanctum sustentavit molem abyssi v. 2. Atqui Unus est Deus creans & sustentans omnia. Ergò Pater Filius & Spiritus Sanctus, sunt unus ille Deus. Deinde v. 26. plures omnino indicantur. Nam Elohim, hoc est, unus ex Elohim, nempe Pater alloquitur alios; ut consultatio ostendit: & quidem sibi coëssentiales tum quia eos sibi conjungit in primâ personâ, tum quia ad ipsorum quoque imaginem hominem creandum innuit, tum etiam

Period. I. artic. I. Unum esse Essentiâ.

Essentiales proprietates habere.

Trinum Personis.

quia

Period. I. artic. I. quia dicuntur esse unus Deus v.27. Qui autem sint illi plures, & quod numero ternario definiantur, ex v.1,2,3. evicimus. Adhæc Elohim Creator universi est Jehova Elohim: quæ nomina conjunguntur cap. 2. v.4. & undecies repetuntur. At Jehova est Pater, Filius, & Spiritus Sanctus; ut Prophetæ & Apostoli hoc nomen declarant. Insuper cap. 3.v.22. Deus ironicè exprobrans homini ambitiosam Deitatis affectionem, inquit: Ecce homo factus est sicut unus ex nobis: Ergo plures sunt in Deitate Personæ. Nam distributiva pluralitatem notat, reliqua essentiæ unitatem. Postremò cap.6.v.3. cum dicitur. Non disceptabit Spiritus meus in perpetuum: vel Filius loquitur, tanquam Legatus Patris, argumento loci 1 Petr.3 v.19. vel Ego per Spiritum meum in Noacho, præcone justitiæ. Sic enim resistitur Spiritui Sancto Act. 7.v.51. Et ita plures sunt Personæ divinæ. Hæc summa est doctrinæ de Deo: quæ totos 1656 annos ante diluvium tradita est, & per primos Patriarchas usque ad Noachum ejusque Filios propagata: Hæc fides veræ Ecclesiæ, quæ Filiorum Dei nomine illis seculis fuit indigetata.

Corruptela doctrinæ de Deo à Caino. Cæterum postquam Cain cæso fratre Abele, à Deo rejectus, & Ecclesiæ communione exclusus fuit, impulsu Satanæ, qui occasionem illam cupide arripuit, & propriâ malitiâ paulatim veram doctrinam de Deo corrupit, ac pro uno Deo plures, pro vero falsos commentus est, & posteris suis commendavit: ut πολυθεότητ☉ origo ac idololatriæ antiquitas inde à prima mundi ætate sit arcessenda. Quod etsi disertè non traditur à Mose primis capitibus Geneseos; à multis etiam Scriptoribus, tam antiquis quam recentioribus negatur; cum illam ipsam ob causam, tum etiam quod celebratissima esset unius Dei Creatoris memoria: tamen haud obscure colligi ex Mose, atque etiam aliunde confirmari potest. Nonnulli huc referunt locum Gen.4. v.26. quem secuti interpretes Hebræos vertunt: *tunc profanatum est in invocando nomen Iehovæ*: ut Tremellius & Junius in primâ editione *huchal* quod ipsis est à *chalal* formæ hophal, reddentes *profanare*, quomodo & alibi sumitur Num.30.v.3. quod uno ferè & altero seculo post rerum primordia, autoribus Caino & ejus liberis, falsi Dii susciperentur. Sed locus ille alium sensum habet: ut ipsimet postea mutarunt, verbo derivato à radice *jachal*, quæ *incipere*, *sperare* significat. Verum illustrior est probatio ex Gen.6. v.5, 11,12,13. quibus primi mundi obstinata malitia ac pravitas describitur, non tantum adversus secundam legis tabulam, inprimis quoad tyrannidem & libidines: sed etiam contra primam tabulam, utpote qui omnem Dei timorem excussit, & sui tantum cerebri commenta de Deo rebusque divinis est secutus. Quæ cujusmodi sint Paulus apertissime describit Rom. 1. vers.22. & seqq. Nec præ-

prætereundum, quod tempora ante diluvium confert cum iis, quæ illud post sunt secuta, Genes. 6. vers. 4, 5. cap. 8. vers. 21. At istis omnes penè Gentes in impietatem illam prolapsæ sunt Genes. 31. vers. 30. 53. Deut. 4. vers. 19. Jos. 24. vers. 1. Job. 31. v. 26, 27. Quidni igitur idem ante quoque factum fuisse statuamus. Præsertim cum inter diluvium & dispersionem Gentium anni tantum 130. aut circiter, inter cretionem verò & diluvium anni 1656. intercesserint. Quo toto tempore aut Satanam feriatum fuisse à seducendis hominibus à vero Deo ad ficta numina; aut Cainum etiam & Cainitas in unius veri Dei, quem aversabantur & oderant, agnitione & cultu perseverasse, cui sit verisimile? Jam Christus ejusque Apostoli, Petrus & Judas, sicut novissimorum temporum hypothesin quandam proponunt in primâ mundi ætate, sic ejus conditionem haud obscurè nobis adumbrant. Christus Matth. 24. Luc. 21. non tantum profanam securitatem, sed etiam fidei charitatisque defectum notat. Petrus 2 Epist. 2. vers. 1. & 5. inter se collatis ostendit, ante diluvium quoque fuisse falsos doctores, qui aliam, quam à Deo traditam docuerunt religionem, solum Noachum veram de Deo doctrinam prædicasse, ut est Genes 6. vers. 8, 9. Judas verò de falsis Prophetis sive doctoribus populum Dei seducentibus loquens, eos Caino comparat, atque hunc falsæ de Deo doctrinæ primum inter mortales autorem fuisse satis disertè ostendit. Mitto alia argumenta, eandem sententiam confirmantia: cum pluribus non sit opus. Igitur Cainus, & Cainitæ, postquam à vero Deo ejusque Ecclesiâ desciverunt, inspiratione ac persuasione Satanæ, præter ipsum alios Deos adsciverunt, ac religiosè coluerunt; & quidem triplici ordine distinctos. Primus ordo est Corporum cœcœlestium, solis, lunæ, & syderum, maximè planetarum ac signorum Zodiaci: de quibus hanc eis opinionem inspiravit Satanas, Deum creatorem Universi cœlestia curare, iisque occupari: terrestria permisisse Diis inferioribus, filiis suis, in id procreatis, ut partes mundi regerent, & res hominum benignè juvarent. Hos non modo cerni coram oculis, sed etiam virtutem eorum præsentissimam atque influxum quotidie percipi: proinde religiosè colendos, ac eorum intercessione Numen, Caino ejusque posteris iratum, placandum esse. Quin in ipsâ Scripturâ dominium diei ac noctis, lucis & tenebrarum ipsis tribui Genes. 1. vers. 16. quod certissimum sit symbolum divinitatis ipsorum. Antiquissimam certè esse hanc impietatem ipsa Scriptura testatur Job. 31. v. 26, 27. & cap. 36. vers. 32. Deut. 4. 19. & cap. 17. vers. 3. Universalem quoque

Period. I. artic. I.

Idololatria Cainitarum, in cultu

Luminarium cœlestium,

Period. I. artic. I. Dæmoniorum, quoque fuisse mox à Diluvio, paulò post demonstrabitur. Secundus ordo est Dæmoniorum, Satanæ & Angelorum ejus. Ut enim ante lapsum Diabolus in serpentem se insinuavit, ac specie simplicitatis primos homines seduxit: ita deinceps post lapsum, præsertim inter Cainitas, rejecto Dei verbo, multo licentius id egit, hominesque variis apparitionibus delusos, ad sui cultum ac venerationem traduxit. Idque eò magis, quod Deus subinde formâ aspectabili se exhiberet Patribus, ac responsa daret. De quo Moses consulendus Levit. 16. v. 7.

Hominum. Deut. 32. v. 17. Tertius ordo est Hominum. Siquidem posteri Caini haud contenti istâ profanitate, etiam è mortalium genere nonnullos ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem, vel etiam ex metu per adulationem, inter numina retulerunt, ac divinis honoribus prosecuti sunt. Quod uti post, sic ante diluvium quoque factum esse ex Gen. 6. v. 4. non obscurè colligitur. Qui enim fuerunt Nephilim illi sive Gigantes, quorum enormi proceritate concidebant cæteri mortales, Num. 13. v. ult. nisi potentes & formidabiles tyranni, famâ celebres: qui ut augustiores haberentur, divinitatem sibi arrogabant. Hâc notâ procul-dubio insignis fuit Lamechus ille, quintus à Caino, fastu elatus, Gen. 4. v. 23, 24. ut de Caino nihil dicam, qui non tantum demendi sibi metus, sed etiam terroris aliis incutiendi causâ primus urbem condidit, vers. 17. Hæc prima origo fuit πολυθείας, sive multitudinis Deorum: quæ à Cainitis, tanquam hominum filiis, recepta. facile inter Dei filios propagata est: cum connubiorum, ac per ea sacrorum quoque societas inter utrosque sanciretur: ut est Gen. 6. cap. Eam verò impietatem Deus immisso diluvio severissimè ultus

Artic. II. Vera doctrina de Deo est: & mox ineunte *Secundo Articulo primæ Periodi*, ministerio Noachi, veritatis ac justitiæ præconis, restituit veram doctrinam de Unitate Essentiæ ac Trinitate Personarum divinarum. Præterquam enim quod Noachus religiosè teneret ac doceret fidem, quam à Patriarchis ante diluvium acceperat, ac per plura secula ipsemet prædicarat, Deus ipse novis revelationibus eandem illustravit ac confirmavit. Passim enim

Uno, testatur Verbo & opere, se esse Unum Deum, sapientem, justum, misericordem, veracem, vindicem scelerum, & pietatis remunerato-

& Trino. rem Gen. 7. v. 8, 9, 10, 11. capp. Insuper etiam Trinitatis mysterium stupendo illo judicio confusionis linguarum declaravit Gen. 11. v. 7. Quemadmodum enim in primâ creatione hominem facere ad imaginem suam est solius veri Dei, & in hoc solo vero Deo indicatur pluralitas Personarum, cum dicitur, *Faciamus hominem ad imaginem nostram:* simulque Essentiæ unitas, cum dicitur, *Fecit igitur Deus:* sic confundere hominum labium, est opus solius veri Dei; quoniam universalem oblivio-

livio-

livionem notionum & symbolorum in mentes hominum momento Period. I. artic. II.
inducere, & contra notiones novas omnium rerum mentibus ac linguis momento imprimere, est opus omnipotentiæ divinæ Job. 12. v. 20. In hoc autem vero Deo indicatur personarum pluralitas, his verbis; *Descendamus, confundamus*; Essentiæ verò unitas, cum dicitur; *Descendit igitur Deus, dispersit igitur Dominus.* Cæterum homines pro vanitate ingenii ac pravitate cordis non diu persliterunt in hâc piæ doctrinæ sinceritate. Nam ut autor est Lactantius lib. 2. divin. Instit. cap. 14. quod tamen ex ipso etiam Mose liquet, cap. 9. Genes. impius Cham non modo piissimum Patrem Noachum derisit, & palam traduxit, sed etiam anathemate percussus cum filio Canaan, jam ante dispersionem Gentium, ab uno vero Deo ad fictitia Numina, plura numero defecit, ac primi mundi idololatriam, quam ipse noverat, postliminio quasi reduxit. Non quidem mox abjecta est & abolita unius Dei notitia tribus subsistentis personis. Nam omnibus pene Gentibus insita hæc opinio: Summum illum Deum, creatorem universi, non nisi Unum esse. Sic etiam Trinitatis vestigia quædam remanserunt, quam ipsæ sub Solis, Lunæ, atque Ignis symbolis coluerunt; ut alibi pluribus dicetur. Interim πολυθεία sive multitudo Deorum, præter Unum illum ac verum Deum recepta. Quod scelus Chamo autori meritò tribuitur. I. ob insignem ejus impietatem, & eam secutam maledictionem: quâ ipse unà cum posteris correptus, & ab Ecclesiæ societate exclusus fuit. Gen. 9. II. quia prima idololatriæ exempla in posteris ipsius Chananæis, Phœnicibus, Ægyptiis, & iis qui in Babylone à Nimrodo, Chami ex filio Chus nepote propagati notantur. III. quia ab iisdem ipsa Dei Ecclesia paulo post infecta fuit, Jos. 24. v. 1. Ante dispersionem verò Gentium, & annum 130. à diluvio illud contigisse, id argumento est, quod unaquæque gens in eam, in quam migravit regionem, etiam eandem idololatriam, quâ inter se junctæ erant, invexit, atque intulit. Nam postmodum omnes per universum orbem gentes unos eosdemque veneratæ sunt Deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios: idque ritibus ac ceremoniis ferè iisdem: licet nomina varient, pro ipsarum linguarum diversitate. Id apertissimè testantur Cæsar lib. 6. commentariorum, Diodorus Siculus lib. 3. de Atlantiis loquens, Tacitus de moribus Germanorum, Plutarchus lib. de Iside, & innumeri alii. Primi tamen ac præcipui falsorum Deorum cultores fuerunt Chaldæi sive Babylonii, & Ægyptii. De *Diis Chaldæorum* refert nonnulla Diodorus Siculus lib. 2. Sed plura apud Berosum, Metasthenem, Herodotum, Strabonem,

Cham idololatriæ à diluvio autor.

Chaldæorum Dii.

Period. I. artic. 11. bonem, & alios leguntur. Sicut Cœli ac ſyderum contemplationi præ aliis populis dediti fuerunt, & ex eorum diſciplinâ futura prædixerunt Chaldæi: ita aſtris opinionem ac cultum divinitatis facile affinxerunt. Præcipuæ inter eos venerationis idola fuerunt quinque: dii tres,
Bel. Bel, Rach, & Nego; & duæ deæ, Schacha, & Mylitta. *Bel* Chaldæorum, Phœnicibus dictus fuit Baal: utrumque ab Hebræo בַּעַל, à quo excidente literâ ע juxta morem Chaldaicum fit Bel: quod Dominum ſignificat Hoſ. 2. v. 16. Reperitur etiam numero plurali Baalim. De hoc eſt Eſai. 46. v. 1. Jerem. 50. v. 2. & cap. 51. v. 44. ac paſſim. Fuit is, qui vulgo Jupiter Belus appellatur, quod nomen legitur etiam apud Strabonem lib. 16. in deſcriptione Babyloniæ. Beroſus Chaldæus lib. 5. antiquitatum, & Metaſthenes Perſa ſcribunt, hunc Jovem Belum fuiſſe Saturni filium: cui templum ampliſſimum conditum dicatumque fuit: quod adhuc Veſpaſiani imperio duraſſe autor eſt Plinius lib. 6. naturalis hiſtoriæ cap. 26. Probabile eſt nomen iſtud initio uni ac ſummo Deo, Creatori univerſi fuiſſe attributum. Inde verò ad Solem, Lunam, ſydera, & tandem ad ipſos Reges tranſlatum. Idolum quoque ab aliis populis receptum, Aſſyriis, Phœnicibus, Carthaginienſibus; & ab Europæis Græcis Ζεὺς, Latinis Jupiter
Rach. appellatum. *Rach* fuit ſecundus Chaldæorum Deus, hoc eſt, Rex: quo nomine Solem deſignabant, quod veluti Rex inter planetas reliquaſque ſtellas principatum obtineat. A Perſis Mithra appellatus fuit: cui ſacræ erant ſeptem portæ, planetarum numerum referentes: de quibus Celſus apud Origenem lib. 5. Exſtat quoque ejus mentio apud Juſtinum Martyrem apologia 2 pro Chriſtianis, ad Antoninum Pium Imp. & in Dialogo cum Tryphone. Hujus Sacerdotes fuerunt dicti
Nego. Raciophantæ, Solis obſervatores. *Nego* fuit tertius Chaldæorum Deus, nempe Ignis: ſic dictus à ſplendore, qui & Hebræis Nogah vocatur, & ipſum idolum Norgal 2 Reg. 17. Is à Babyloniis circumlatus fuit, tanquam Solis Symbolum; ejuſque Sacerdotes apud Plinium dicuntur Orophantæ, hoc eſt, lucis ſpeculatores. Hoc idolum in ſummâ veneratione habitum à Perſis: qui illud Orimaſda appellarunt, ab Hebræo אור, quod eſt lux ſive lumen. In ejus honorem perpetuo igne caluerunt aræ in ſacrariis: quæ ipſis πυραθεῖα, ſicut Sacerdotes Magi πυραιθοι dicti. Videatur Strabo lib. 15. Dearum porrò,
Schacha. quas iidem colebant, prior erat *Schacha* Terra, quam Latini etiam Telluris vel Opis nomine divino cultu proſecuti ſunt. A Syris Darcetha appellata fuit; de quâ ſcribit Athenagoras in apologiâ ad Antoninum Philoſophum & Commodum Impp. eam fuiſſe filiam Semiramidis, & in columbam verſam: religiosè autem cultam cum matre ſub ſpe-

cie

cie columbæ: ut Ctesias autor est. Huic Deæ quotannis decimosexto die mensis Loii festum quinqueduanum Babylone celebratum: per quod tempus mutatis vicibus domini famulabantur, servi dominabantur, eorumque unus familiæ præerat, quem Soganem nuncupabant, à nomine Hebræo Sagan, quod est princeps vel sacerdos. Ctesias lib. 2. & ex ipso Athenæus lib. 14. dipnosophistôn. Hinc Balthasar appellatur Rex Schacha, hoc est, Babylone festa agitans, Jerem. 25. v. 27. & ipsa urbs Babylon Schacki, in honorem Deæ suæ, cap. 51. v. 41. Altera fuit *Mulitta*, sive Venus, Herodotus lib. 1. vel potius Muleata, à perfectâ ejus venustate. Arabes Uraniam ipsam indigetarunt. Ejus Sacerdotes Notitæ sive Notophantæ dicti, hoc est, Veneris formosæ observatores: ut est apud Plinium lib. 6. cap. 26. Atque isti fuêre Dii Deæque principes apud Babylonios. Cæteri, qui plurimi fuêre inferiores habebantur, ac impari veneratione. Quanquam circa hæc tempora ex *Hominibus*, sive ex genere Mortalium in ordinem Deorum à Babyloniis provecti. Quod axioma primo Jovi Belo, Nimrodi filio, ob præclara in gentem suam merita tributum: ut refert Berosus lib. 5. & Orosius lib. 1. cap. 1. Eusebius item lib. 1. præparationis Euangelicæ, hinc ἀποθεώσεως gentilis originem deducit. *Ægyptii* autem, qui post Babylonios maximè floruerunt imperii gloriâ, Chamo & Mizraimo autoribus, à quibus *terra ipsorum* in sacris denominatur, in eandem superstitionem proruerunt. De quâ præ aliis audiendi Herodotus lib. 1. & Diodorus Siculus lib. 1. *Solem & Lunam* tanquam auspices principesque Deorum venerati sunt. Illum Osirim, id est, multoculum, quod omnia cernat (alii tamen Dionysium interpretantur) istam Isidem appellarunt, id est, antiquam: cui cornua & figuram bovis tribuerunt. Hos tripartitis anni temporibus omnia gignere sustentareque crediderunt per *quinque Elementa*: Spiritum, qui Jupiter, πατὴρ ἀνδρῶν τε, θεῶν τε: Ignem, qui Vulcanus; Terram, quæ Ceres; Humorem, qui Oceanus, sive etiam Nilus; & Aërem, qui Minerva, Virgo Trigeneia appellatur. Præter hos vero etiam ex *Hominibus* extulerunt in Deos. Antiquissimum statuunt Vulcanum, qui Ægyptiis imperarit, & ignem ex fulmine collectum hominibus tradiderit. Proximum ab eo Saturnum, qui ex sorore Rheâ genuerit Jovem & Junonem: qui totius orbis adepti imperium, Osiridem sive Bacchum, & Isidem sive Cererem procrearint: qui agriculturam, ac tritici hordeique sationem invenerint, ac alios docuerint. Eosdem alios sibi associasse, Hermen, Herculem, Anubidem, Pana, Triptolemum, & alios: qui in Diis censeantur atque colantur. De quibus sigillatim agere, non est instituti præsentis. Cæterum non hîc conquievit

Period. I. artic. II.

Mulitta.

Hominum ἀποθέωσις.

Ægyptiorum Dii,

Sol & Luna,

quinque Elementa,

Homines quidam.

Period. I. artic. II.

quievit profana Gentilium superstitio: sed longius Satanæ instigatione provecta, Diis istis & simulachra posuit, & templa arasque condidit: quin etiam ad ista quoque divinitatis honorem paulatim transtulit. In cujus superstitionis initia nunc inquirendum est. Ante divisionem orbis inter Gentes, & harum à se invicem dispersionem, etiamsi πολυθεία jam promiscuè recepta esset, nulla tamen Numinis imago, nullum simulachrum, nec magis ullum templum fuit. Nam veri Dei invisibilem Majestatem mente venerabantur, nec ullo spatio claudebant, quem cœli arcem obtinere credebant. Reliquorum autem Deorum Numina visibilia oculis quotidie intuebantur. Id de pluribus Gentibus, iisque antiquissimis Historiæ testantur: de Seribus Asiæ populis Eusebius: de Persis Herodotus lib. 1. & Strabo lib. 16. Unde Rex Persarum Xerxes Græciæ templa ac simulachra inflammavit, ut refert Cicero lib. 2. de legibus. De Romanis Plutarchus in Numa, qui quidem id institutum tenuerunt per annos 170. itemque Varro apud Augustinum lib. 4. de Civitate Dei cap. 31. De Celtis omnibus Maximus Tyrius differt. 38. De Germanis autem sigillatim Cornelius Tacitus libro de moribus ipsorum. Denique de ipsis Ægyptiis, nec non Assyriis idem confirmat Lucianus libro de Deâ Syriâ. Ut communis Gentium consensio appareat: non ex Magorum disciplinâ, aut Schola Pythagoræ derivata; ut Plutarchus opinatus est: sed ex piâ Patriarcharum institutione deducta, cujus memoria nondum inter Gentes deleta erat. Post migrationem verò Gentium Chaldæi atque Ægyptii cœperunt simulachra sculpere, & statuas ponere, non modo iis, quos ex hominibus ipsi fecerant Deos, sed cæteris quoque Numinibus cœlestibus, atque ipsi tandem Creatori universi, Deo vero ac invisibili. Quum enim à primis mortalibus accepissent, Deum condidisse hominem ad imaginem suam, insitâ superstitione mysterium illud detorquentes, ipsum Deum humanâ figurâ esse opinati, eam visibili specie effigiarunt, ac publicè proposuerunt. Id Maximus Tyrius nos docet dissertatione 38. Cicero lib. 1. de Divinatione, aliter rem declarat. Ait enim species istas hominum collatas in Deos, aut consilio quodam Sapientum, quò facilius animos imperitorum ad Deorum cultum à vitæ pravitate averterent; Deos ipsos se adire crederent. Id autem Ægyptios primos factitasse, hoc est, templa juxta & simulachra Deûm instituisse, iisque cultum divinum tribuisse, convenit ferè inter autores antiquos: ut est apud Lucianum libro de Deâ Syriâ. Unde factum, ut etiam posteriores Græci atque Latini, quum templorum simulachrorumque institutum Majores suos ab Ægyptiis accepisse scirent, ipsorum quoque Deorum numina ac religiones primos reperisse

Imagines initio nullæ fuerunt apud Gentes.

Eas invenerunt Chaldæi & Ægyptii.

eosdem

eosdem Ægyptios crediderint. Lucianus verò etiam Assyrios doctrinam de Deo ab Ægyptiis hausisse ait. Sed Sacræ literæ antiquiorem idololatriæ usum apud Chaldæos commonstrant: ac passim Babylonem tanquam matrem superstitionis nobis depingunt: Jos. 24. v. 1. & Genes. 31. v. 19, 30, 32, 53. cap. 35. v. 24. Et Eusebius de præparat. Euangel. docet, Babylone primam statuam Jovi Belo, ceu Deo positam, ac religiosè cultam fuisse. A Chaldæis quoque hanc labem illatam in piam Semi posteritatem, ac Tharæ patris Abrahami familiam ex locis ante citatis luce clarius est. Sed quæ fuerit horum superstitio & idololatria, haud æquè est manifestum. Hebræi, atque etiam Interpretes quidam Christiani putant, Tharam, exemplo patris & avi, inprimis verò Chaldæorum popularium, unà cum Nahore & Abrahamo filiis, coluisse Nego sive Nega, hoc est, ignem sacrum Chaldæorum, ceu Solis symbolum: qui unà cum Lunâ ac cæteris planetis fuerint Dii Nachoris, fratris Abrahami, quos Jacobo, quasi apostatæ à majorum religione objectat Laban: Genes. 31. v. 53. De quo multa exstant apud Maimonidem in More Nebochim lib. 3. cap. 30. Hujus sententiæ argumentum petitur à nomine Urbis, in quâ habitavit Thara cum filiis. Ea fuit Ur Chaldæorum Gen. 11. v. 28, 31. quæ historicis est Orchoë: sic dicta, quod Igni sacra esset, & præcipua sedes Sacerdotum, sacra ejus exercentium. De eâ loquitur etiam Achior, Judith. 5. v. 8. Alii verò, probabilitate non minore, asserunt, Deos illos fuisse Teraphim: prout appellantur Genes. 31. v. 19. Siquidem eos Laban ita vocat Deos suos v. 30. ut affirmet fuisse Deos majorum suorum, tum Nachoris avi, tum Tharæ proavi v. 53. à quibus nempe eosdem, non alios, acceperat: & quos uti furata erat Rachel, inscio marito, v. 19. sic iste reformans familiam suam ab omni superstitione Orientalium, deinde abjecit, & in terrâ defodit. Teraphim verò erant imagines, factæ ad similitudinem corporis humani: ut colligitur ex 1 Sam. 19. vers. 16. ubi additur pulvinar caprarum, ex pilis caprinis contextum, ut viderentur esse capilli humani. Usus erat partim ut hâc formâ, quâ ipse Deus suam quasi imaginem expresserat in creatione, ipsum repræsentarent, sibi præsentem haberent, atque colerent: partim etiam ut futurorum aut occultorum revelationem ab illis peterent, ut docet Aben Ezra: & Zach. 10. v. 2. ubi Teraphim locutæ dicuntur vanitatem: non vi naturali spiritus per arteriam pulmonis, quia aliter Psaltes Psal. 115. vers. 5. sed imposturâ Satanæ, per inanimata ac muta responsa edentis. Atque hi fuêre Dii alieni, quos in Chaldæâ hâc tempestate coluerunt: hic cultus novâ superstitione iis impensus: quo non quidem abdicabant verum Deum, sed cum falsis copu-

Period. I. artic. II.

Didicit à Chaldæis Thara.

Period. I. artic. II. copulabant, noxio admodum exemplo, quod ad ſeram tranſiit poſteritatem, ac vix unquam tolli potuit Sed Deus miſertus Eccleſiæ ſuæ, ne altius immergeretur ignorantiæ ſuperſtitioniſque erroribus, mox *Tertio Periodi hujus Articulo* eam à falſis Diis ad ſui, tanquam unius veri Dei, fidem & cultum revocavit: educens Abrahamum ex Ure Chaldæorum, atque Chaldæis idololatris ipſum ſeparans. Etenim non modo novâ eaque variâ revelatione ſe ei patefecit: verum etiam fœdus Gratiæ cum ipſo iniit, ac deinceps cum filio ipſius Iſaaco, & nepote Jacobo ſive Iſraële repetivit & confirmavit: quò Eſſentia veri Dei ejuſque Unitas, nec non Perſonarum in eâdem ſubſiſtentium Trinitas perſpicuè eſt declarata. Id docent illuſtres Dei deſcriptiones, quæ paſſim occurrunt in Geneſi, inde à cap. 12. uſque ad finem: Cap. 14. v. 19. *Deus fortis, excelſus, poſſeſſor cœli & terræ.* Cap. 17. v. 1. *Ego ſum Deus fortis, Omnipotens:* Schaddai, hoc eſt, aſcher dai, *cui eſt ſufficientia*, αὐτάρκης. Cap. 18. v. 14. 25. *Iehova, à quo nihil poteſt occultari; qui eſt Iudex totius terræ, & exercet jus.* Cap. 21. v. 33. *Iehova Deus fortis æternus.* Cap. 24. verſ. 3 *Iehova Deus cœli & Deus terræ.* v. 12, 27. *Iehova Deus Abrahami.* Cap. 28. verſ. 13. *Deus Abrahami & Deus Iſaaci.* Cap. 31. v. 13. *Deus fortis, Deus Bethelis.* Cap. 40. v. 8. *Deus cui ſunt interpretationes.* Cap. 43. v. 23. *Deus veſter & Deus patris veſtri.* His aliiſque locis deſcribitur nobis Eſſentia ſive natura Dei à ſuis proprietatibus & operibus, & ſimul Unitas ejus ſignificatur. Ubique enim unus tantum Deus introducitur, non multi aut plures: Patriarchæ quoque uni ſolum Deo crediderunt ac ſervierunt cultu interno & externo, non multis ſive pluribus. Quis verò ſit Unus ille ac verus Deus ſolennibus invocationum formulis teſtati ſunt: Abraham Geneſ. 24. verſ. 7. *Iehova Deus cœli, qui aſſumſit me, &c.* Iſaac cap. 28. v. 3, 4. *Deus fortis omnipotens benedicat tibi, &c.* Jacob cap. 32. v. 9. *O Deus Patris mei Abrahami, &c.* & cap. 28. v. 15, 16. *Deus ille ante cujus conſpectum indeſinenter ambularunt patres mei Abraham & Iſaac, Deus ille qui paſcit me, &c.* Denique pluralitas ſive Trinitas Perſonarum divinarum in unâ illâ eſſentiâ Dei trifariam aſſeritur ex hujus Articuli hiſtoriâ. I. ex phraſeologiâ myſticâ Gen. 19. v. 24. *Pluit Iehova à Iehova*, hoc eſt, Filius à Patre: ut eſt Johan. 5. v. 19. quia Jehova pluens diſtinguitur ab eo, à quo cœlitus miſſus erat, tanquam Angelus ipſius, cap. 18. Rurſum Cap. 20. v. 13. *Cum facerent Dii, ut errarem è domo Patris mei:* hoc eſt, tres Perſonæ Deitatis, cap. 1. v. 2, 3. expreſſæ: quia ſubjectum & prædicatum ſunt numeri pluralis. Cap. 35 v. 7. *Vocavit locum Bethel, quod ibi ſe ipſi revelaviſſent Dii*, Elohim, hoc eſt, tres perſonæ Trinitatis ex cap. 28. verſ. 13. II. ex apparitionibus divinis: cujuſ-

Margin notes: Artic. III. Abrahamo, Iſaaco & Jacobo confirmata. — Eſſentia divina ejuſque Unitas. — Perſonarum Trinitas.

cujusmodi tres præcipuè memorantur: Una Genes. 18. vers. 2. quâ tres Angeli apparent Abrahamo. Quinam illi fuerint, non satis convenit inter interpretes. Athanasius, Ambrosius, Epiphanius & alii volunt fuisse tres personas Deitatis: quia hi tres vocantur Jehova v. 1. & quia tres ut unum alloquitur Abraham vers. 3. Augustinus lib. 2. de Trinit. cap. 11. & de Civit. Dei lib. 16. cap. 29. putat fuisse Angelos creatos, argumento loci Hebr. 13. vers. 2. sed qui repræsentarint tres Personas Deitatis: quæ & Cyrilli est sententia, lib. 1. contra Julianum. Sed simplicior & verior est eorum assertio, qui statuunt, Unum majestate præcellentem, quem alloquitur Abraham, fuisse Jehovam: quoniam & Jehova appellatur v. 1, 13, 17, 20, 22. & mundi Judex ab Abrahamo salutatur v. 25. Reliqui autem duo fuerunt angeli creati, ministri ipsius. Sed Angelus Jehova non est Deus Pater: à quo missus fuit & à quo tanquam à mittente apertè distinguitur cap. 19. v. 7. Est igitur Deus filius, qui jam in V. T. legatione functus est ad Ecclesiam: quia Judex mundi dicitur cap. 18. v. 25. item quia Exod. 13. & 14. & Esai. 63. v. 9. de ipso explicatur. Altera est Cap. 22. vers. 11. ubi Angelus Jehovæ, qui inclamat Abrahamum, est ipse Jehova v. 16. qui per seipsum jurat, ut non habens majorem, per quem possit jurare Hebr. 6. v. 13. Distinguitur itaque à Jehova, tanquam Sermo & Orator ipsius quod proprium est Filii distincti à Patre. Similis exstat Gen. 16. v. 10, 13. & cap. 31. v. 11. & seqq. Tertia est Cap. 32. v. 24. ubi vir luctans est Deus, & filius Dei, Christus, Angelus fœderis Hos. 12. v. 5. Malach. 3. v. 1. sic Gen. 48. v. 15, 16. III. ex promissionibus, tum Seminis illius, in quo benedicendæ omnes gentes terræ: Cap. 11. v. 35, & cap. 22. v. 18. & cap. 26. v. 8. & cap. 28. v. 14. tum Schilo Messiæ. cui erit obedientia populorum cap. 49. v. 10. Apotelesmata illa sunt Deitatis propria, ac personam divinam designant. At non Patris, qui mittit Semen & Schilo: nec Spiritus Sanctus, qui ab eo mittitur, ad communicandam gratiam ipsius. Ergo notatur Filius, à Patre & Spiritu Sancto distinctus. Hæc igitur fuit fides Patriarcharum, & Ecclesiæ Patriarchalis de vero Deo, uno Essentiâ, & trino Personis, illo de quo nunc agitur articulo. Ea tamen Ecclesia non omnis planè erroris vitiive expers fuit. Quum enim in Mesopotamiâ degeret Jacobus, Uxores ipsius ac domestici non tantum occulte adhæserunt avitæ superstitioni, sed etiam descedentes eam in Cananæam intulerunt. Doctores Hebræi opinantur Leam, in partu Zilphæ ancillæ suæ Gad sive Fortunam, boni ominis ergò, invocasse, & ab eo filium suum denominasse Gen. 30. vers. 11. Ba-gad, *venit Fortuna:* Sic Pagninus, LXX reddiderunt εὐτύχηκα *felix facta sum*, pro εὐτυχῇ *feliciter.* גד Gad

Period. I. artic. III.

Reliquiæ idololatriæ in Ecclesiâ.

 Rab-

Period. I. artic. III. Rabbinis est sydus Jovis, vel aliud. Sed rectius nostri Gad sumunt pro Gedud *turma*, argumento loci cap. 49. v. 19. Neque enim Jacob passus fuisset superstitiosum nomen imponi filio suo. Illud verò certum, quod Rachel Teraphim, Deos penates Patris sui clam furata, abiens secum abstulerit Gen. 31. v. 19. & seqq. Tum etiam domestici Jacobi sua idola habuerunt, sive asportata ex Mesopotamiâ, sive ex direptione & incendio urbis Sichem servata: quæ omnia ipse conquisivit, & defossa abolevit cap. 35. v. 2. Post mortem verò ipsius degeneres posteri, etsi secreti habitarent ab Ægyptiis, tamen idololatriam ipsorum cupidè nimis amplexi sunt, & obstinatè retinuerunt: ut est Ezech. 20. v. 7, 8. & Exod. 3. v. 12. Hoc ipso articulo extra familias & posteritatem Patriarcharum veri Dei agnitione & cultu celebres fuerunt Melchizedech in Cananæâ, & Jobus ejusque amici in Arabiâ. Ille quidem non tantum unum eundemque Deum cum Abrahamo agnovit ac veneratus est, verum etiam ut Sacerdos ejus eum prædicavit Salemi, ac genti Cananææ colendum proposuit Gen. 14. v. 18, 19, 20. Hic verò piis dissertationibus, cum amicis ultro citroque habitis, naturam ejus, proprietates, inprimis majestatem, justitiam, liberrimam potestatem, dominium; tum etiam voluntatem ac opera tam graphice depingit, vix ut aliunde insigniores hypotyposes depromi queant. Nec tacet SS. Trinitatis mysterium: Patrem enim passim κατ' ἐξοχὴν Deum & altissimum nominat, propter originis principatum. Filium vocat Deum redemtorem, oculis corporeis conspiciendum in beatâ resurrectione Job. 19. v. 25, 26. Spiritum Sanctum autem variè indigetat, cap. 33. v. 4. & cap. 32. v. 8. & c. 20. v. 3. quibus opera Creationis, illuminationis atque gubernationis ei attribuit. Pluralitatem denique Personarum in unâ Essentiâ profitetur Elihu, Job. 35. 10. quando exclamandum docet hominibus, *Ubi est Deus factores mei? Eloah* singulariter unum Deum appellans, eundemque numero plurali *Factores suos:* nempe Patrem, Verbum & Spiritum Dei, Universi mundi, & singulari ratione Hominum Creatores Genes. 1. v. 2, 3, 26, 27. Alioqui quæ in Arabia vulgò recepta fuerit doctrina, supra aliâ occasione attigimus. Siquidem testatur Job. 31. v. 26, 27, 28. se immunem esse à popularium suorum idololatriâ, qui Solis & Lunæ pulchritudine, præstantiâ, ac utilitate multiplici adducti, quam ista luminaria afferunt hominibus, ea aliorum, vicinorum suorum, exemplo ceu Deos adorarint, eoque à vero Deo, cœli terræque Creatore, defecerint. De Babyloniis etiam sive Chaldæis alibi diximus. In quibus tamen hac ætate nondum ita obscurata fuit lux veræ doctrinæ de Deo Triuno, quin aliquæ ejus notitiæ, veluti scintillæ in tenebris emicantes remanserint. Habuerunt illi inde à gentis

Quid de Deo senserint Melchizedech, & Jobus.

Gentium idololatria.

Reliquiæ veritatis apud Chaldæos.

tis suæ primordiis, sive ex Zoroastris, sive ex aliûs institutione Magos sive Sapientes, Sacrorum antistites, non minus quam Ægyptii Gen. 41. vers. 8. qui Sacra docebant atque exercebant. De quibus scitum est Apollinis oraculum: Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον ἠδ᾽ ἄρ᾽ Ἑβραῖοι: *Soli Chaldæi sortiti sunt sapientiam & Hebræi.* Hi vero Unitatem Essentiæ divinæ, ac in eâ Trinitatem Personarum etsi malè intellectam, videntur agnovisse & professi esse: idque ex majorum suorum, Patriarcharum, institutione. Mercurius Trismegistus Princeps Magorum, de Unitate Essentiæ ita loquitur: *Unum Deum esse, unitatem unam, omnium quæ sunt radicem: Sine hâc nihil factum esse, nihil fieri posse: Unum illum bonum propriè, seu τὸ ἀγαθὸν cognominari, infinitâ creandi potestate præditum, itaque in cœlo immortalitatem, in terrâ vicissitudinem, in universo vitam ac motum seminasse. Ei soli Patris ac Boni cognomina convenire, nec cuiquam præterea absque blasphemiâ tribui posse.* Idcircò hunc *Patrem mundi* vocat, *Creatorem, Principium, gloriam, naturam, finem, necessitatem, renovationem omnium rerum; solum sanctum, solum æternum: qui solus sit laudandus, invocandus, sacrificiis placandus.* Quæ omnia apud Mercurium leguntur, in libro qui dicitur Pimander, cap. 2, 3, 4. & seqq. De Trinitate verò ibidem ita disserit: *Deus, qui intellectus est, & vita, & lumen, ut qui ἀρρενόθηλυς, mas simul & fœmina,* hoc est, expers sexus, *est, λόγον* sive *Verbum peperit: qui quidem Intellectus alter est omnium opifex, unaque cum illo & alium, qui Deus igneus, & divinitus Spiritus est:* ubi *Mentem mente genitam, intellectum de intellectu,* & præterea *divinum Spiritum,* imò *Spiritum Deum* proponit. Rursum *hic λόγος ex Deo procedens, quia totus perfectus & generandi potens, summusque opifex, incubuit in aquam fœcundamque reddidit eam:* quomodo etiam Moses loquitur Genes. 1. v. 2. Similia habet Cyrillus ex eô lib. 1. contra Iulianum: ubi *Mens Deus Pater, λόγος perfectus primogenitus & genuinus Dei filius, & Spiritus S. Spiritus omnia vivificans & implens* appellatur. Et constat tria universim rerum principia Magos constituisse, Oromasem, Mitrim, & Ariminim; Deum, Mentem, & Animam: quam etiam Amorem, & igneum rerum vinculum dixerunt. Cæterum cum ab hâc Unitate trium Principiorum in πολυθεΐαν deflexerint, accidit eis quod de Gentilium Sapientibus perhibet Apostolus Rom. 1. vers. 21. nempe quod evanuerint in ratiociniis suis, ac stulti facti sint, Dei veritate in falsitatem, ac Unitate Creatoris in multitudinem creaturarum, velut Deorum, commutata. Apud Ægyptios an & quousque veri Dei cognitionem restaurarit ac perduxerit Josephus, ad supremam Ægypti præfecturam evectus, haud facilè est definire ex Psal. 105. v. 22. Ex historiâ quidem constat, semel receptam & inolitam jam superstitionem in gente illâ perdurasse.

Period. I. Artic. III.

Ægyptii perseverant in superstitione.

Period. I. artic. III. Etenim Magi sive Sapientes Ægyptiorum, non minus tum quam deinceps in honore ac pretio fuerunt: & non modo disciplinas Mathematicas, Geometriam, Arithmeticam, & Astronomiam, sed etiam doctrinam Religionis ac sacrorum tradiderunt: Gen. 41. v. 8. Diodorus Siculus lib. 2. & Herodotus in Euterpe. Præterea superstitio illius gentis ex collatione Gen. 43. vers. 32. & cap. 46. v. 34. manifesta est. Narrat Moses Ægyptios cum Hebræis fratribus Josephi, utpote pecuariis, nec mensa communi uti, nec eodem loco degere sustinuisse. Caussam odii alii aliam afferunt. Rupertus Tuitiensis lib. 9. Commentariorum in Genes. cap. 19. eam refert ad arrogantiam & superbiam Ægyptiorum; qui, quia gaudebant multitudine equorum & curruum, nec non amplitudine divitiarum ex quæstuosis negotiationibus terrâ marique, iccircò humile genus pastorum, quales Hebræi, contemnebant. Petrus Cunæus lib. 1. de Republicâ Hebræorum cap. 5. causam conjicit in vitæ ac ingeniorum dissimilitudinem, quod Ægyptii, homines sedentarii & opifices, ac ferè molles & effœminati, pecuarios sive pastores, tanquam viros strenues & laboribus induratos suspectos habuerint, & propter res domi sæpius turbatas, odio prosecuti fuerint. Sed fontem sequioris affectus nemo rectius aperit ipso Mose, qui Exod. 8. v. 26. sic alloquitur Pharaonem: *Si sacrificaremus id, quod abominationi Ægyptiis ante oculos eorum, nonne lapidaturi essent nos?* Nimirum Ægyptii non tantum à sacrificiis, sed etiam à mactatione ac esu pecudum abhorrebant, quas ipsi colebant pro Diis. Proinde cum Hebræi partim eas immolarent, partim etiam iis vescerentur, ipsi quoque abominationi erant. Ægyptiorum, quotquot erant pecuarii, quæ fuerit ratio, non satis liquet ex Mose, aut aliis Scriptoribus. Fortè religione sacrisque diversi erant à cæteris, ac propterea ab iis longius semoti, in campestribus Ægyptii habitarunt. Atque hæc de prima Ecclesiæ V. T. periodo hactenus.

Periodus V. T. secunda. Artic. I. Doctrina de Deo Ecclesiæ Israëlis tradita, quoad

Succedit *Secunda*, cujus *Primo Articulo*, ut de novo constituta est tota Ecclesia Israëlitica ministerio Mosis, servi Dei, ita præcipuè doctrina de Vero Deo novâ, eaque familiarissimâ ipsius revelatione integrè restaurata, ac mirificè illustrata est. Et principio quidem ostendit, se esse Deum Patrum ipsorum, Deum Abrahami, Deum Isaaci, & Deum Jacobi Exod. 3. v. 6. ut se à fictitiis Diis discernat, fœderisque cum Patribus initi memoriam renovet, unde pendebat ipsius populi liberatio. Insuper edito nomine *Eheje* v. 14. æternam suam Essentiam declarat, quâ ab omnibus in tempore creatis distinguitur, expers principii, successionis, & finis Heb. 13. vers. 8. immutabilis, eoque in præstandis promissis, quæ Patribus facta, constantissimus Gen. 15. v. 14.

& cap.

& cap.46.v.4. Postea verò distinctè ac sigillatim patefecit, quid de se ac naturâ suâ, de proprietatibus ac personis teneri ac credi vellet. Unitatem Essentiæ divinæ solidissimè asseruit contra πολυθεΐαν Gentilium: docens se unum esse Deut.6.v.4. ac solum Deut.32.v.12. præter quem nec sit, nec esse possit alius cap 4.v.35. cap.32.v.39. Quæ unitas est numeri & individui singularissima, omnem multitudinem aut multiplicationem Deitatis excludens. Hanc Unitatem Deus facto ipso comprobavit, dum educens populum suum ex Ægypto, Deorum Ægyptiorum vanitatem ac falsitatem palam redarguit Exod.12.v.12. Proprietates verò, quibus una illa essentia declaratur atque cognoscitur, variis descriptionibus complexus est, ac proposuit. Præ cæteris insignis est, quam clarâ voce enunciavit in gratiam Mosis, petentis visionem gloriæ ipsius Exod.34.v.6,7. *Iehova, Iehova, Deus fortis, misericors & gratiosus, longanimis & multus benignitate & fide, custodiens benignitatem millibus, condonans iniquitatem, & defectionem & peccatum: & qui ullo pacto non absolvit sontem, visitans iniquitatem patrum in filios, & in filios filiorum, in nepotes & in abnepotes.* Cui haud absimiles sunt aliæ, Exod.20. v 5.6. & Deut.5.v.15,16. item Deut.4.v.24. & 31. nec non cap. 32.v.4. Quibus omnibus demonstrat, non modo cujusmodi sit absolutè in seipso, sed etiam qualis sit erga nos, ad ingenerandum nobis timoris ac fiduciæ filialis sincerum affectum. Denique Trinitatis mysterium etsi Exod.3.v.6. & Num.6.v.24,25,26. videtur innui ex quorundam sententiâ, ob trinam repetitionem nominis Dei, & Jehovæ; evidentior tamen & certior est ejus demonstratio, quæ ex singularum Personarum distinctâ mentione exstruitur. Nam Deus Pater nomine Jehovæ passim significatur. Filius appellatur Angelus Jehovæ, qui eduxit populum Israël ex Ægypto, & per desertum deduxit, qui & ipse est Jehova, Patri ὁμοούσιος, pari cultu prosequendus Exod.14. v.19. & cap.23.v.20,21. & seqq. Spiritus Sanctus autem dicitur Spiritus Jehovæ, nempe Patris & Filii, Exod.35.v.31. & seqq. Num.11. v.25. & seqq. Qui tamen tres, Jehova, Angelus Jehovæ, & Spiritus Jehovæ non nisi unus sunt & singularissimus Deus. Sic constitutâ ac assertâ vera de Deo doctrinâ, fictitios Deos, & eorum commentitios cultus Moses redarguit, interdixit, tanquam pugnantes cum uno illo vero Deo, qui in tribus personis subsistit, ac se populo suo patefecit. Et ne quis effugio locus relinqueretur, in genere & specie eos designat & damnat. Etenim caveri jubet Deos, tum Ægyptiorum, à quibus exierant, Exod. 20. vers. 23. & Cananæorum, ad quos venturi, & inter quos habitaturi erant cap.23. vers.23,24. tum aliarum gentium quarumcunque Deut.32.v.37,38.

Period. II. artic. I.

Unitatem Essentiæ,

Proprietates essentiales.

Trinitatem Personarum.

Damnata omnis idololatria.

Period. II. Artic. I.

Atque hos distributione quadam ex subjecti commemorat, majoris evidentiâ causâ, Exod. 20. vers. 4, 5. Deut. 5. vers. 12, 13. inprimis autem Deut. 4. v. 16, 17. & seqq. Alios enim Cœlestes facit, ut Angelos; Malos nempe, (nam Boni divinitatis opinionem nunquam affectarunt, nec honorem admiserunt Apoc. 19. v. 10. & cap. 22. v. 8, 9.) Æthera, Solem, Lunam, Sydera, & inprimis septem planetas, & duodecim signa Zodiaci, quæ Militiæ seu Exercitus cœlorum nomine veniunt, Deut. 17. v. 2. tum etiam Aërem, & Aves in eo volitantes: alios Terrestres, ut Terram ipsam, Gentibus Deam Vestam, & Tellurem dictam: Homines vivos & mortuos; Bruta animantia, gradientia & repentia; Res inanimatas, herbas, plantas, & arbores; alios Aquatiles, ut Aquam ipsam, quæ Gentibus Thetis mater, & Oceanus pater dicta; Pisces etiam & monstra marina. In specie autem prohibet, ne pro Diis habeant, aut religiosè colant Dæmonia, Homines mortuos, & idola alia. Non *Dæmonia* sive Dæmones aut Spiritus malignos, sive formâ visibili apparerent: Levit. 17. v. 7. ubi שְׂעִירִם *horrentes* vel *horrifici* appellantur, quia horridâ specie apparerent, & horrorem incuterent; alii reddunt *Pilosi*, quod formâ hircinâ sese exhiberint: & Deut. 32. v. 17. ubi dicuntur שֵׁדִים hoc est *Vastatores*, quod rebus humanis vastandis intenti sint: Sive etiam homines, viros aut mulieres, obsideant, in iis agant, loquantur & responsa edant: Lev. 19. v. 31. & cap. 20. v. 6. & 27. אוֹב & pluraliter אוֹבוֹת quasi *utres*, ἐγγαστρίμυθοι, quod turgescente horum ventre instar utris, Diabolus ex eo oracula redderet: Græcis Pythones dicuntur, quia erat δαιμόνιον μαντικὸν, παρὰ τὸ πυνθάνεσθαι à sciscitando, quod consulentibus responderet; vel à Pythone urbe Phocidis, quæ Delphos, ubi Apollinis Pythii oraculum fuit. Hinc Act. 16. v. 16. Spiritus Pythonis respondens, & Deut. 18. v. 11. requirens Pythonem, & responsa Dæmonum postulans, commemorantur. Non *Homines mortuos* Deut. 18. v. 11. qui consulebantur ut Dii, & in pretio erant: iidemque vel evocabantur, ut spectrum Samuelis 1 Sam. 28. vel ad Statuas interrogantibus respondebant: quod de Jovis Beli statuâ historiæ testantur. Non denique *Idola* alia; ut sunt Vitulus aureus, Moloch, & Baal Peor, quæ expresse nominantur. *Vitulus* vocatur עֵגֶל quam vocem LXX passim μόσχον reddiderunt: at Psal. 106. vers. 19, 20. synonymôs עֵגֶל *vitulus*, & שׁוֹר *bos* dicitur, quia vitulus Hebræis etiam triennis est Genes. 15. v. 9. & Bos eâ ætate appellatur. Ejus cultum ex Ægyptiâ superstitione traxisse originem, non est dubitandum. Herodotus lib. 3. cele-

Dæmoniorum. — Hominum mortuorum. — Idolorum. — Vituli aurei,

3. celebratissimum Ægyptiorum Apin sex Epaphum *μόσχον* vitulum Period. II. artic. I
nominat, eundemque miris notis insignem describit; toto nimirum corpore nigrum, quadratâ in fronte maculâ candidâ, similique corniculatæ lunæ formâ in latere dextro conspicuum, qui non ex congressu tauri sed radiis solaribus in vaccam demissis eamque implentibus, conceptus & natus credebatur. Custoditus autem fuit in urbe Memphi. Habebant Ægyptii & alium bovem Mnevin, qui Heliopoli colebatur, nutritus in septo. Diodorus Siculus lib. 2. Plutarchus lib. de Iside & Osiride. Duo hi Boves sacri fuerunt tum Soli & Lunæ, qui Ægyptiis Osiris & Isis dicebantur: tum etiam primis ipsorum regibus, Osiridi regi & Isidi reginæ, à diis suis denominatis, quibus inventum agriculturæ ferebant acceptum. Vitulus aureus in deserto affirmatus fuit ad similitudinem Apis; quod tradit Lactantius lib de verâ sapientiâ cap. 10. Ambrosius in Roman. cap 6. Hieronymus in Hos. cap. 4. Nam quod cœlo sculpsisse Aaron scribitur, notæ videntur, quibus Apis eximius erat: & festum gaudio ac epulis agitatum inventi Apis festivitatem referre: & Vitulus, memoriale inventoris frugum, commodissimè repræsentare Deum, quotidianâ mannâ populum cibantem. Hæc idololatria descripta & damnata est Exod. 32. cap. *Moloch*, cujus mentio exstat Lev. 18. v. 21. & cap. 20. v. 2, 3, 4. fuit Deus & idolum Ammonitarum: astrum regium, Saturnus; vel stella magna in cœlo, quæ מֶלֶךְ: *Melech* rex aliarum, nempe שֶׁמֶשׁ Sol. Idolum Molochi fuit in Gebal lapideum, auro obductum, & stellæ insidens: utrinque autem duo fœminea simulachra, pariter sedentia: ante ipsum ara, in quâ sacrificia & suffitus fiebant. Sacrificium ejus erat, quod filii filiæque vivi ei cremabantur. Plerique Hebræorum existimant, liberos non combustos, sed duabus pyris exstructis per illarum medium traductos, & sic velut februatos esse. Verum id falsum est, & redarguuntur Psal. 106 v. 37, 38. ubi dicuntur effuso sanguine liberos suos sacrificasse dæmonibus. Idem affirmatur Jer. 7 v. 31. Et Hierosolymæ locus, ubi cultus iste peragabatur, dictus fuit Hinnom, ab ejulatu eorum, qui immolabantur; itemque Tophet, à tympanorum strepitu, qui excitabatur, ne ejulatum ardentium liberorum parentes exaudirent, & ad commiserationem flecterentur. Hujus sacrificii etiam meminit Diodorus Siculus lib. 20. Carthaginenses difficillimis temporibus trecentos procerum liberos immolasse testatus *Baal-Peor*, vel *Pehor* absolutè Num. 25. v. 3. & seq. Deus & idolum Moabitarum, quod colebatur in monte Peor. Num. 23. v. 32. ubi domus & templum Peoris Deut. 34 v 6. sic dictum à radice פָּעַר hoc est, nudavit, vel aperuit, scilicet

Molochi. [margin, beside "Moloch"]

Baal peoris. [margin, beside "Baal-Peor"]

Period. II. artic. I.

cetos. Hieronymus in Hos. cap. 4. & 9. Priapum fuisse dicit, qui nudis pudendis spectaretur. Hebræi ab aperiendo appellatum volunt, quod cultores coram ipso aperirent os sive foramen podicis, & cacarent sive egererent stercus. Hinc idola Stercus, & Dii stercorei appellantur Levit. 26. v. 30. & Deut. 29. v. 17. quanquam alii sic dictos volunt ceu abominales ut stercus. Etsi verò Israëlitæ ita instituti fuerunt in doctrinâ de vero Deo, & tot apparitionibus, judiciis, ac beneficiis in eâ confirmati, tamen ex diuturnâ consuetudine cum Ægyptiis idololatris non modo animo propenderunt in idololatriam, sed etiam superstite adhuc & inter eos versante Mose, prolapsi sunt. Semel cum per absentiam ipsius longiorem, duce Aarone, aureum Vitulum, tanquam Dei simulachrum, Exod. 32. cap. Iterum, cum ad idolum Moabitarum, Baal Peor, deflexerunt Num. 25. cap. Nam Bileam, cum non posset incantationibus suis obesse, dedit Moabitis ac regi ipsorum Balazo consilium, ut ad scortationem ac libidines, & eâ occasione ad idololatriam quoque populum Israël pellicerent Num. 31. v. 16. Apoc. 2. v. 14. Sed Deus severè ultus est utramque defectionem illam Exod. 32. v. 27, 28, 35. istam Num. 25. v. 4. & seqq. & restaurata fuit vera doctrina & cultus ab ipso Mose. Sub cujus successore Josuâ populus constanter perstitit in eodem cultu. Eandem etiam doctrinam audivit. Deum enim Unum ac verum, qui cum patribus fœdus iniecrat, & Mosi locutus erat, tot etiam miracula ipsis exhibuerat, passim eis Josua proponit. Descriptiones Dei nobiliores hîc sunt, Jos. 2. v. 11. *Jehova, Deus vester, est Deus in cœlis supra, & in terrâ infra.* Cap 3. v. 10. *Deus fortis vivus, qui est in medio vestri*, & v. 13. *Jehova Dominus totius terræ.* Cap. 24. v. 19. *Deus sanctissimus, Deus fortis Zelotes, non ferens iniquitates & peccata.* Pluralitas Personarum divinarum ibidem quoque docetur argumento gemino. I. illustri apparitione Cap. 6. Vir, qui ex adverso Josuæ constitit, fuit princeps militiæ Jehovæ v. 2, 3. sanctificans locum, ut Josuæ calcei essent exuendi v. 3. (non secus ac Mosi apparente Angelo in rubo Exod. 3. cap.) qui etiam Jehova dicitur v. 5. & dicit, Trado in manum tuam Jerichuntem, v. 5. Distinguitur à Jehova ceu præfectus militiæ ejus, & tamen est Jehova: unde utriusque ὁμουσία perspicitur. II. phrasi mysticâ Cap. 24. vers. 19. *Jehova Elohim Dii sancti sunt:* substantivo & abjectivo pluralibus: quomodo notantur plures personæ in unâ essentiâ divinâ. Hanc doctrinam postquam toto gubernationis suæ curriculo tradidisset Josua, & à falsis Diis eorumque cultu ipsos esset dehortatus, solenni stipulatione obligavit, & instrumento desuper consignato confirmavit, iteratis eo fine sub extremum vitæ suæ Comitiis Cap. 23. v. 7. & seq. item v. 16.

Israëlitarum idololatria.

Sub Josua viguit vera doctrina.

&

& cap.24.v.14,15,16. & v.22. & seqq. Non pauciora, aut minus illustria doctrinæ hujus firmamenta ex reliquorum Judicum historiâ peti possunt. Etenim passim verus Deus, qui Israëlis usitatè dicitur, ut singularis ac unus numero proponitur, & ad ipsius solius fidem atque cultum populus Dei revocatur & obstringitur. Sic autem describitur, quod sit *Deus majorum ipsorum, qui eduxit ipsos ex Ægypto* Jud. 2.v.12. *Iehova Deus Israëlis, qui ejecit Amoræum à facie populi sui Israëlis* cap.11.v.25. *Iehova Deus fortis, omni notitiâ præditus, qui solus est sanctus, præter quem non est alius; nulla rupes ut ipse Deus noster; qui morte afficit, & in vitam revocat; depauperat & ditat; deprimit, etiam extollit, &c.* 1 Sam.2.v.2,3,6,7,8. Tum etiam falsi Dii plures numero huic Uni vero Deo opponuntur, ac cultus eorum, tanquam idololatricus & impius damnatur. Jud.2, v.1,2,11,13,17. cap.3.v.7. cap.5.v.8. cap 6. v.10,30,31. cap.8.v.33. cap.9.v.27,46. cap.10.v.6,14,26. cap.16. v.23. cap.17.v.5,30.31. 1 Sam.7.v.2,3. Dii porrò Gentium, qui nominatim hìc recensentur, sunt: Astaroth. Baal Berith, Camosch, & Dagon. *Astaroth* plurali numero memoratur Iud.2.v.13. cap.10. v.6. 1 Sam.7.v.2,3. scribitur etiam singulari *Astoreth*. 1 Reg.11.v.5. & 33. Fuit Dea Zidoniorum, & idolum Veneris, quam Zidonii maximè coluerunt. Ideoque genere fœminino ἡ Ἀστάρτη appellatur LXX interpretibus. De ea loquitur Cicero lib.3, de Naturâ Deorum, & Plautus in Mercatore. Figura ei forma mulieris speciosissimæ; colebatur autem in lucis & delubris, & virgines meritoriæ prostabant in honorem ipsius. Alii put nt fuisse simulachrum Jovis Hammonis, & quod ovis forma cultus sit. Sed prius est probabilius. De *Baalim*, quod plurale est à Baal & Bel, supra dictum. Fuit idolum pluribus Gentibus commune: cujus tamen origo est à Babyloniis: teste Hieronymo in Hos.cap.2. Distinctionis causâ quandóque additur nomen aliud: ut hìc *Baal-Berith* Jud.8 v.33. & cap.9.v.4,27,46. idolum Sichemitarum. Fœderis Deus, sic dictus per κακοζηλίαν veri Dei, quod fœdere ad sui cultum homines obstrinxisset. Sic Jupiter ὅρκιος dictus Gentilibus, item Pistius: de quibus agit Gyraldus in Syntagmate suo de Diis Gentilium. *Camosch* Jud.11.v.26. quem Hieronymus in Esa. cap.15. vult esse idolum Moabitarum, quod alio nomine dicitur Baal-Peor. Et quidem Num.21.v.29. 1 Reg.11. v.7. Jer.48.v.46. Moabitis tribuitur. Hìc autem Amonitarum Deus est. Unde colligitur fuisse idolum commune, ut Baal. Volunt autem dictum à Rabbinico כָּמַשׁ *palluit*: fortè quod pavorem incuteret cultoribus, ut territi expallescerent: quemadmodum Pallori & Pavori fana sacrata fuisse refertur apud Livium lib. 1. *Dagon* Jud.16.v.23. 1 Sam.5.v.3. 11. &

Period. II. artic. I. Itemque sub reliquis Judicibus.

Damnata idololatria.

Astaroth.

Baal Berith.

Camosch.

Dagon.

Period. II. artic. I. 11. & seqq. idolum fuit Philistæorum, de quo ex originationis diversitate gemina sententia obtinet. Alii enim à דָּג derivant, quod *piscem* significat. Hi volunt simulachrum sic effictum fuisse; quemadmodum Syrenes & Tritones pinguntur, ut facie ac pube tenus referret mulierem formosam, reliquâ corporis parte piscem. Quomodo Dercete describitur ab Ovidio lib. 4. Metamorph. & ab Horatio in arte poëticâ: *ut turpiter atrum Desinat in piscem mulier formosa supernè.* Plinius lib. 5. cap. 13. Herodotus & Diodorus Siculis lib. 2. His est Deus marinus. Alii à דָּגָן deducunt, quod est *frumentum:* quia Dagon Deus frumenti fuerit, & aratri inventor: quasi Deus frumentarius: Jupiter ἀρότριος Phœnicibus, vel Saturnus cum falce. Macrobius lib. 1. Saturnalium cap. 7. Eusebius lib. 1. de præparat. Euangel. Forma humana, quam ei tribuunt, colligitur ex 1 Sam 5. v. 3, 4. Sed prior sententia melior: quam confirmat modo dictus v. 4. ubi præcisis capite & manibus simulachri, Dagon remansisse dicitur, hoc est truncus, quâ piscem referebat. De hoc idolo illud memorabile est in Sacra historiâ; quod Deum Israëlis Philistæi ipsi extollunt, & Deo suo majorem agnoscunt, 1 Sam. 4. v. 8. licet de ipso more gentili loquantur pluraliter. Præterea gloriam Deitatis ipsi soli transcribunt, idque ex judicio Sacerdotum suorum cap. 6. v. 5, 6.

Trinitatis uberior patefactio. Mysterium Sacrosanctæ Trinitatis, etsi ex libris Mosis & Josuæ notum esset, novis tamen revelationibus patefactum fuit. Siquidem Filius Dei, ut Legatus Patris ad populum, specie Angeli apparuit, tum Gideoni, & quidem repetitò: semel Iud. 6. v. 11, 14. cum ipsi vindicias populi à Midianitarum tyrannide demandaret: iterum cap. 7. v. 2. & seq. cum eidem modum rei gerendæ præscriberet, & promissione felicis successus animaret: tum parentibus Simsonis, cap. 13. v 3. & seqq. Etsi enim quidam Angelum creatum intelligunt, tamen circumstantiæ omnes Increatum nobis exhibent, Nam ei tribuuntur nomina Dei, Iehova cap. 6. v. 12, 14, 16. Elohim cap. 13. v. 22. Manoach eo viso se Deum vidisse profitetur. Dicitur *Peli* mirificus v. 18. quomodo Esa. 9. v. 6. appellatur *Pole* mirabilis, qui ibidem Deus fortis vocatur. Tribuitur honos Dei cap. 6. v. 18. & seq. & cap. 13. v. 19. seq. sacrificium enim Domino jubens offerri, semetipsum ostendit illum, cui id oblatum esset, dum ignem miraculo excitavit, qui oblationem absumsit. cap. 6, v. 21. (ut Deus fecit 1 Chron. 21. v. 26. & 1 Reg. 18. v. 38. Psal. 20. v. 4.) & dum in flammâ in cœlum adscendit cap. 6. v. 21. & cap. 13. v. 20. sumens sacrificium de manu ipsorum v. 23. De Spiritu Sancto res non minus est manifesta. Nam Spiritus Iehovæ Iudices induit fortitudine & robore,

bore, excitavit heroicos motus, & successus largitus est. Id narratur de Othniele Iud. 3. v. 10. de Gideone cap. 6. v. 34. de Iephta cap. 11. v. 13. de Simsone cap. 14. v. 1, 7, 20. & cap. 16. v. 20. De cæteris autem omnibus est intelligendum, quoties Deus dicitur eos excitasse; nempe per spiritum suum. Uterque verò, tam Angelus ille, quam Spiritus distinguitur à Iehovâ: adeoque tres sunt: Iehova absolutè, qui Pater: Angelus Iehovæ, singulari modo, qui Filius; quia hoc proprium ipsi munus, ut sit Legatus Patris, Angelus fœderis Mal. 3. v. 1. Mediator non minus in V. T. ἄσαρκος, quam in N. ἔνσαρκος: unde licet Spiritus S. quoque mittatur à Patre, nuspiam tamen Angelus Iehovæ apellatur: & denique Spiritus Iehovæ, qui Spiritus Sanctus, Spiritus Patris & Filii: & tamen hi tres sunt unus Iehova Deus, qui omnibus aliis Diis opponitur. Sunt qui huc etiam referunt locum 1 Sam. 2. v. 36. *coram Uncto meo*, qui Christus, verus Sacerdos & Rex in Ecclesiâ V. T. Sed rectius de Rege in populo Israëlis excitando intelligitur. Quod si etiam de Christo accipiatur, est probatio longius petita; ut sit Pater Ungens, Filius Unctus, & Spiritus Sanctus ipsa Unctio Psal. 45. v. 8. Period. II. artic. I.

Progredimur ad *Secundum Articulum*, quo de doctrina de Vero Deo longè copiosius explicata, & illustrius patefacta fuit. Documenta ejus duplici classe sive ordine distinguemus, ut alia ex libris Historicis, alia ex Dogmaticis depromantur ac procedant. Prius ordinis testimonia continentur libris duobus Samuelis, & initio libri primi Regum, tum etiam libro primo Chronicorum, & principio secundi: & partim Unitatem Essentiæ divinæ, nec non proprietates ejus nobis describunt, partim Personarum divinarum in eâ Trinitatem demonstrant. Unum esse Verum Deum, non multos, prout Gentilibus persuasum, evincit collatio omnium locorum, quibus de Vero Deo sermo est, cui non est par alius, imo præter quem non est alius Deus 2 Sam. 7. v. 22, nec alia rupes cap. 22. v. 32. 1 Chron. 17. v. 20. 2 Chron. 6. v. 4. & seqq. Et uni ipsi multi Dii, tanquam vana & fictitia numina, judiciis ipsius non minus quam aliæ creaturæ obnoxia, opponuntur, 1 Sam. 12. v. 22. & seqq. 1 Chron. 14. v. 12. cap. 16. v. 26. cap. 17. v. 21. Descriptiones verò Unius illius veri Dei variæ & insignes subjiciuntur. Cujusmodi sunt 1 Sam. 15. v. 29. *Iehova, æternitas Israëlis, non mentitur, nec ullius eum pœnitet; quia non est homo ut pœniteat eum.* Cap. 17. v. 45. *Iehova exercituum, Deus acierum Israëlis.* 2 Sam. 7. v. 22, 23, 26, 27, 28. *Magnus est Iehova Deus, non est par ei, nec est Deus præter eum, qui redemit populum Israël, qui est Iehova exercituum, Deus exercituum Israëlis, cujus verba sunt veritas.* 1 Sam. 22. v. 31. & seqq. *Deus fortis, cujus via est inte-* Artic. II. Doctrina de Deo Vero tradita in libris Historicis.

Perid. II. artic. II. *gra, sermo purgatissimus, præter quem non est alius Deus, non alia rupes; qui est robur suorum* 1 Reg. 8. v. 23, 27, 32, 39. *Iehova Deus Israëlis, cui nullus similis est Deus, in cælis supernè, aut in terrâ infernè; servans fœdus & benignitatem; quem cæli cælorum non capiunt; qui damnat improbum & justificat justum; qui solus novit cor omnium filiorum hominis.* 1 Chron. 16. v. 25, 26. *Magnus Iehova & laudandus valde, & reverendus super omnes Deos; quia omnes Dii populorum sunt idola; Iehova verò cælos fecit; Hic est Iehova Deus noster, in totâ terrâ sunt judicia ejus.* 1 Chron. 29 v. 10. & seqq. *Benedictus Iehova, Deus Israëlis Patris nostri à seculo usque in seculum: Tua est ô Iehova, magnitudo, & potentia, & gloria, & æternitas, ac majestas; imò omnia in cælo & in terrâ: Tuum est Iehova regnum, ut qui extollis te super omnia in caput.* v. 12. *tu dominum habes in omnia, & in manu tuâ vis & potentia.* & v. 17. *tu es scrutator cordis, & vis quæ recta sunt.* v. 18. *Iehova Deus Abrahami, Isaaci, & Israëlis, patrum nostrorum.* 2 Chron. 4. & seqq. ubi recurrunt, quæ ex 1 Reg. 8. recitata sunt. Trinitas Personarum divinarum quoque docetur & asseritur his ipsis libris. Siquidem 2 Sam. 7. v. 12. & seqq. 1 Chron. 17. v. 12. & seqq. cap. 22. v. 13. & cap. 28. v. 6. non tantum de Salomone, tanquam typo, sed etiam de Christo, tanquam antitypo, sermo est. Nam filio ex Davide orituro tribuitur Regnum æternum; quod non est nudæ creaturæ Luc. 1. v. 32. Ædificatio domus spiritualis quæ est Ecclesia Matth. 16. v. 18. imò κατ' ἐξοχὴν vocatur Filius Dei, quod nomen, Apostoli testimonio Hebr. 1. v. 5. ne quidem Angelis, creaturarum excellentissimis eo sensu communicari potest. Proponuntur igitur duæ personæ, Pater qui genuit Filium; & Filius, qui genitus est à Patre. Tertia persona simul comprehenditur phrasi mysticâ, sed implicite 2 Sam. 7. v. 23. *ad quam gentem redimendam iverint Elohim,* Deus plurali numero, hoc est, tres personæ Deitatis, quarum hoc opus. Explicitè autem alibi adjungitur; ut cum Spiritus Dei dicitur irruisse in Saulem 1 Sam. 10. v. 6, 10. cap. 11. v. 6. in Davidem postquam recesserat à Saule cap. 16. v. 14, 15. in Amasam 1 Chron. 12. v. 18. Hunc autem fuisse Spiritum Sanctum ex Psal. 51. v. 13. manifestissimum est. Secundi ordinis testimonia libris Dogmaticis, prout vocantur, hoc est, Psalmis Davidis, & Scriptis Salomonis Canonicis comprehenduntur. Quorum tanta est copia, ut vix numerus eorum iniri possit. Nos paucissimis contenti erimus. De Unitate Essentiæ divinæ ista loquuntur: Psal. 86. v. 10. & 8 *Tu Deus solus es; non est par tibi inter ullos Deos.* Psal. 89. v. 9. *O Iehova, Deus exercituum, quis est par tibi robustus Iah?* quod repetitur ex Psal. 35. v. 10. Sic Psal. 96. v. 5. *Omnes Dii populorum sunt idola; Iehova verò cælos fecit.* Psal. 115. v. 3. & seq. *Deus noster in cælis est, quicquid voluit fecit. Terricula*

[Margin notes: Trinitas Personarum. — in libris Dogmaticis. — Unitas Essentiæ.]

gentium

gentium aurea & argentea sunt opus manuum humanarum; os est eis, &c. Sic Psal. 135. v. 5. seq. *Ego novi magnum esse Iehovam, & Dominum nostrum superiorem omnibus Diis, &c.* & v. 13. seq. ubi eadem verba recurrunt, quæ ex Psal. 115. adducta. Proprietates verò Dei repræsentantur hypothesibus ac descriptionibus, quæ passim obviæ sunt: Psal. 18. v. 3. & seqq. usque ad finem. Psal. 36. v. 6, 7, 8, 10. Psal. 86. v. 5, 8, 10, 15. Psal. 103. v. 3. & seqq. Psal. 105. v. 7, 8. & seqq. Psal. 111. v. 2. & seqq. Psal. 113. v. 5, 6. & seqq. Psal. 145. v. 3, 8, 9. & seqq. Trinitas Personarum divinarum implicitè significatur Psal. 149. v. 2. *Lætetur Israël in facientibus ipsum,* hoc est, in tribus personis Deitatis, quæ ipsum crearunt Gen. 1. v. 1, 2, 26. Sed explicitè diversimode denotatur in Psalmis & Proverbiis. In Psalmis quidem, Psalmo 2. distinctæ Personæ unius Essentiæ non semel nobis proponuntur, v. 2. *consultarunt contra Iehovam,* Deum Patrem, *& contra Unctum ejus,* Filium Messiam v. 6. *Ego inunxi regem meum, super Zion montem sanctum meum:* ubi Rex Ecclesiæ universalis, qui verus Deus ex ratione officii sui, distinguitur ab Ungente, ipsum & constituente Deo Patre. v. 7. *Iehova,* scilicet Pater, *dixit mihi, Filius meus es tu, Ego hodie genui te:* ubi duæ personæ, Pater & Filius, etiam nominibus, & notis personalibus discriminantur. v. 11, 12. *Colite Iehovam &c. osculamini Filium, ne irascatur, &c. Beati omnes qui confidunt in eo.* Non tantum Jehovæ Patri, sed etiam Filio deferri jubetur cultus religiosus obedientiæ, & fiduciæ; tribuitur ei ira vindicatrix omnipotens; & fidentibus ipsi promittitur beatitudo æterna, quæ Dei donum est. Psal. 33. v. 6. *Verbo Iehovæ facti sunt cœli, & Spiritu oris ejus omnis exercitus ipsorum.* Hîc tres sunt Personæ: Iehova κατ' ἐξοχὴν dictus, Deus Pater; Verbum seu Sermo Iehovæ, Deus Filius, λόγος Patris ὁμοούσιος; & Spiritus oris Iehovæ, Deus Spiritus Sanctus à Patre & Filio procedens. Nonnulli quidem negant Trinitatis hîc inveniri notationem, partim quia synonymia in utroque versus membro, more in libris Sacris, & maximè in Psalmis usitato; partim quia indicetur omnipotens mandatum, ut v 9. Sed explicatio petenda est ex historiâ Creationis Gen. 1. & Ioh. 1. ubi Iehova, Verbum, & Spiritus Dei distinguuntur, quæ distinctio hîc quoque admittenda est. Psal. 45. v, 7, 8. *Solium tuum, ô Deus, est in seculum & sempiternum, sceptrum rectum est sceptrum regni tui, Dilexisti justitiam & odio habuisti iniquitatem, propterea unxit te, ô Deus, Deus tuus oleo lætitiæ supra consortes tuos.* Deus tuus est Deus Pater, quem Christus ipse Deum suum dicit Ioh. 20. v. 17. & hic est Deus ungens. O Deus, hoc est, Deus filius, quia hic ungitur; hinc Messias & Christus κατ' ἐξοχὴν appellatur: Eidem tribuitur Solium æternum; unde Christi Deitas probatur hoc dicto ab Apostolo Heb. 1 v. 8, 9. Oleum lætitiæ est Spiritus Sanctus per meta-

Period. II. artic. III.

Trinitas Personarum.

Period. II. artic. II. metaphoram, quia illo tanquam oleo Christus unctus est Esa.61,v.1. Joh.3.v.34. Psal.110.v.1,2. *Dixit Iehova Domino meo, Sede ad dexteram meam, &c. Scipionem robustum tuum, &c.* Ubi Iehova, Deus Pater, dixit Domino: hoc est, Filio: qui Adam quidem hîc dicitur, non Adonai; quia pronomen addendum fuit; infra tamen v. 5. Adonai vocatur, & non nisi divina ἀποτελέσματα ei tribuuntur. Christus etiam Marc.14 v.62. & Luc.22.v.69. ex Sessione ad dexteram Dei, quæ heic Messiæ promittitur, se Filium Dei esse probat. Spiritus Sanctus etiam designatur: quia v.2. Scipionem robustum emittit Zione, hoc est prædicationem Euangelii cum efficaciâ Spiritus S. effundendi super Apostolos Actor.2.cap. Esa. 2. v. 3. In Proverbiis autem: Cap. 8. v.22.&seqq. ubi Iehova rursus est Deus Pater: Sapientia scilicet Dei essentialis, hoc est Deus Filius, qui λόγος Ioh.1.v.1. quia dicitur genita v.24. filii enim gignuntur à Patribus: etsi hîc κατάχρησις, quia חָלַל parere est à חוּל dolere: quia pariunt mulieres cum dolore. Describitur autem I. æternitate v.22,23, quæ incommunicabilis Dei proprietas. II. ab opere gubernationis v.14,15. quod Dei solus proprium. III. ab amore Patris v.30. cujus εὐδοκία in solo Filio Col.1.v.13. Nonnulli huc quoque referunt Cap 30. v.4. *Quis adscendit cœlos & descendit? quis collegit ventum pugillis suis? quis ligavit aquas suo pallio? quis stabilivit ullos fines terræ? quod est nomen ejus, & quod est nomen filii ejus? si nosti.* Ergo Pater & Filius hîc indicatur, qui non nisi ex ipsorummet revelatione cognoscuntur, Matth.16.v.17. cap. 11.v.27. Sic Filium designatum putant v.1. nominibus *Ithiel* & *Ucal*: quorum illud notat *Mecum Deus*, istud *Prævalebo*. Sed res non ita evidens; quapropter alii aliter declarant; ut sit sermo Agur ad discipulos, Ithiel & Ucal dictos; qui negat quemquam hominum in cœlum adscendisse, atque inde rediisse, ut ea hominibus declaret. Cæterum inclinatio Ecclesiæ & corruptela doctrinæ facta est sub Salomone sene; quam etiam succedanea resipiscentia tollere nequivit. Ideoque *Tertio Articulo* secundæ hujus Periodi, diviso jam Regno in duo, Israëlis & Iudæ, doctrina de Deo magis etiam obscurata & depravata est. Ut de Regno Israëlis, quod brevioris temporis fuit, ostendam primo loco. Etenim Ieroboam primus rex Israëlis, *duos Vitulos aureos* erexit in Dan & Bethel, tanquam symbola veri Dei, qui illustri miraculo educationis populi ex Ægypto notus erat Israëlitis 1 Reg.12.v.28.& seqq. Dubio procul imitatione Ægyptiorum, (ubi Mnevis & Apis in vitulis colebantur) quos inter ipse diu exul vixerat: ut ante Israëlitæ Exod. 32. usque adeo, ut sint, qui tempus festi à Ieroboamo instituti, cum festo Apis congruere ostendant. Longius autem prolapsus est ab hâc impie-

Attic.III. Corruptela doctrinæ de Deo in regno Israëlis. Idololatria duorum vitulorum.

impietate Rex Achab, qui impiæ uxoris Jesabelis instigatu *Baalem* Zidoniorum loco veri Dei Israëlis in regnum suum invexit, & ei sacrorum sedes & administros constituit. De quo idolo jam supra aliquoties dictum 1 Reg. 16. v. 23. Filius ipsius Achazias, etsi idem idolum retineret, tamen morbo gravi affectus ex lapsu, consultum misit Ekronem, ad Baalzebub de sanitate sua 2 Reg. 1. v. 3, 4. *Baalzebub* est Dominus vel Deus musca, sive muscæ. unde *μυῖαν* appellant Iosephus & LXX interpretes. Iudæi, & horum judicium secutus Scaliger in Eusebianis, putant joculari vocabulo sic dictum pro Baal Zebachim, Dominus victimarum, immolationum, Baal Zebub Dominum muscæ: quod cum muscæ in templo Hierosolymitano carnes victimarum non liguriebant, fana gentium à muscis infestarentur, propter nidorem victimarum. Sed verosimilius ab ipsis Ekronitis sic dictum; quia hoc nomine cum reverentiâ ab ipso Ahazia insignitur, quando eò sciscitatum mittit de sanitate. Quin Græci inprimis Arcades quotannis, & Elei Olympico certamine τὸν Μύαγρον & Ἀπόμυιον Iovem sacrificio venerabantur; quem Myiodem vocat Plinius lib. 29. cap. 6. Ratio nominis est, aut quod formâ muscæ appareret, & responsa interrogantibus daret; aut quod muscas aliaque insecta abigeret: posterius à Plinio confimari videtur lib. 10. cap. 28. ubi de Eleis loquitur. In N. T. pro Beelzebub legitur Beelzebul, hoc est, Dominus stercoris seu stercoreus, qui princeps dæmoniorum, Matth. 12. v. 24. & alibi. Qui præterea Dii fuerint Israëlitarum, ex 2 Reg. 17. v. 16, 17. patet: ubi præter Vitulos & Baalem memorantur *Exercitus cælorum*, scilicet visibilium, Sol, Luna, Sydera, exemplo aliorum Gentium. *Moloch*, etiam Ammonitarum, quia filios & filias per ignem traduxerunt, qui Molochi cultus fuit. Et Amos. 5 v 26. ista confirmantur. Nam *Milcom* cujus tabernaculum portasse dicuntur, est Moloch, ut redditur Act. 7 v. 43. *Cijun* verò, pro quo Stephanus ex LXX dicit Remphan, Hebræi putant esse Saturnum, supremum planetarum, qui Arabibus & Persis appellatur Kevan; unde levi immutatione Rephan & Remphan confectum. Est autem Synecdoche speciei, omniumque sydèrum cultus hoc uno comprehenditur. Sed Deus non destitit pro immensâ misericordiâ suâ, etiam apostatico illi regno submittere Prophetas, qui restaurarent veram de Vero Deo Doctrinam. In his primo loco nobis memorandus Elias Thisbites, qui illustri populi conventu in monte Carmelo, præsente etiam Rege Achabo, verbo & miraculis asseruit, tum verum Deum esse Deum Abrahami, Isaaci, & Israëlis 1 Reg 18. v. 36, 37. tum esse etiam solum Jehovam, præter quem non sit alius Deus, v. 21, 24. qui sit Iehova Deus exercituum cap. 19. v. 10.

Eundem

[Margin notes: Period. II. artic. III. Baalis. — Baalzebub. — Exercitus cælorum. — Moloch. — Cijun. — Prophetæ veræ doctrinæ vindicias egerunt.]

Period. II. artic. III.

Eundem Deum insigni hypotyposi repræsentavit Michas 1 Reg. 22. v.19. & seqq. ceu moderatorem rerum omnium, & cujus imperio etiam immundi & mendaces spiritus subsint. Elisæus quoque, successor Eliæ, hunc unum Deum prædicavit, & fidem ejus stupendis miraculis confirmavit, 2 Reg.2. & seqq. capp. At non minus evidens est doctrina de Deo in scriptis Prophetarum quorundam Minorum, qui docuerunt in Israële, & quorum conciones descriptæ habentur: ut sunt Hoseas, Amos, & Nahum. Etenim passim Deum proponunt ut unum numero, eumque omnibus gentium idolis opponunt. Hos.2.v.12,13. & seqq. Cap.4.v.12. Cap.9.v.1. & Cap.11.v.2. Addunt insuper illustres descriptiones Dei, petitas à proprietatibus ipsius & operibus. Hos.2.v.19,20. *præditus justitia, judicio, benignitate, misericordiâ, fide.* Cap.11.v.9,10. *ubi misericors, pœnitens mali, Deus fortis, sanctus.* Amos.5.vers.8,9. *Opifex Pleiadum & Orionis, qui mutat in matutinum densissimam umbram, & diem nocte obtenebrat; advocat aquas maris, & effundit eas in superficiem terræ, Iehova nomine.* Sic Cap.9.v.5,6. *Dominus Iehova exercituum, qui tangit terram, & dissolvitur, &c.* Sed inprimis illustris est descriptio Nahum.1.v.2,3. seqq. quâ Deus fortis, robustus, vindex acerrimus contra impios, & benignissimus piorum defensor, ad Ecclesiæ solatium depingitur.

Trinitas personarum ab iisdem asserta.

Mysterium Trinitatis non illustratur quidem ab hisce prophetis novâ revelatione: attamen Pater & Filius, ut duæ personæ ὁμοούσιοι & tamen distinctæ, introducuntur. Loca pauca fidem ejus firmabunt. Hos.1.v.7. *Domus Iuda* (inquit Jehova v.4,6.) *miserebor, servaboque eos per Iehovam Deum ipsorum.* Hic Jehovæ Pater, & Jehova Filius servator: cum tamen unus tantum sit Iehova essentiæ respectu. Cap.3.v.5. *Quærent Iehovam Deum suum, & Davidem regem suum.* Hic distinguitur Iehova à Servatore Davide, qui idem ille Iehova Filius Dei. Cap.11.v.1. *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* Filius iste typice est Israël Exod.4. vers.22,23. mystice autem Christus Matth.2. v.15. Filius Dei proprius, unigenitus; alius à Patre vocante, & tamen ejusdem cum Patre essentiæ. Cap.12. v.4,5. ubi Deus dicitur Angelus, quo cum Iacob ex Mesopotamiâ redux luctatus est; nempe Deus Filius, à Patre distinctus, ut ex Gen.32. ostensum.

Gentibus vera de Deo doctrina tradita.

Ionas, qui σύγχρονος fuit Prophetis illis, & in Israële docuit, ad exteros Ninevitas eandem doctrinam protulit, velut in præludium futuræ Gentium vocationis. Siquidem prædicavit eis illum Unum ac verum Deum, populo Israël peculiariter patefactum, qui sit *Deus fortis, gratiosus, misericors, & amplus benignitate, & pœnitens mali, apud quem est omnimoda salus*, cap.2.v.9. & cap.4.v2. & ita crediderunt de ipso Ninevitæ: cap.3.v.6,9,10. Sed hæc fides paulo post evanuit; ut ex Na-

hùmo

humo colligitur. Inter pios autem Iſraëlitas perduravit. Nam deſtructo regno Iſraëlitico per Salmanaſſarem, & abductis diſperſiſque Iſraëlitis, pii exules hanc ipſam doctrinam conſervarunt & profeſſi ſunt. Exemplo & unus multorum inſtar eſt Tobias, & familia ipſius & agnatorum, qui crediderunt de Deo, quæ libris Moſis & Prophetarum continentur. Orationes ſunt totidem probationes, quæ leguntur Tob. 3. v. 2. & ſeqq. item v. 14. & ſeqq. cap. 8. v. 5. & ſeqq. & v. 14, 15. & Cap. 13. v. 2. & ſeqq.

Period. II. artic. III. Exules Iſraëlitarum pii in vera doctrina perſtiterunt.

In locum Iſraëlitarum quæ ductæ in Samariam coloniæ 2 Reg. 17. v. 24. memorantur: nempe Babylonii, Cuthæi, Havæi, Chamathæi, & Sepharvæi. Hi primò Gentium ſuarum idola invexerunt v. 30, 31. Babylonii Succoth Benoth, Cuthæi Nergal, Chamathæi Aſchima, Havæi Nibchaz & Tartak, Sepharvæi Adramelech & Hanammelech. Hæc omnia Aſſyriorum numina appellant Sacræ literæ Ezech. 23. v. 7. De interpretatione non ſatis convenit: licet conſentiant non unum ſed multos habuiſſe Deos: quos quidem ipſi fecerunt, ut textus loquitur. *Succoth Benoth* Judæi volunt fuiſſe imaginem Gallinæ cum pullis. Rectius Beda, tabernaculum idoli Benoth, id eſt, Mylittæ Babyloniæ, ſive Veneris Uraniæ, ad quam proſtabant virgines corollis revinctæ & corpus proſtituebant, ut teſtantur Herodotus lib. 1. & Strabo lib. 6. *Nergal* erat ſacer ignis perennis, qui in ſeptis à Cuthæis religioſiſſime ſervabatur, exemplo Perſarum: nam Chuthæi à Chutho Perſidis fluvio & regione denominantur. *Aſchima* Judæi Hircum fuiſſe ferunt, *Nibchar* canem, *Tartak* aſinum, *Adramelech* mulum, *Anammelech* equum. Joſephus lib. 9. c. 14. teſtatur fuiſſe totidem numina. LXX. omnes enumerant genere fœminino, & articulum τὴν cuilibet præponunt, quia εἰκόνα ſubintelligunt, ſive horum omnium imagines. Sic igitur Gentilium ſuperſtitio in loca iſta illata. Sed cum infeſtarentur propter hunc cultum à leonibus, coacti metu graviorum pœnarum, etiam Jehovam colendum adſciverunt, & cum Diis ſuis copularunt; contra quam faciendum docuerunt. Joſua cap. 24. Elias 1 Reg. 18. & poſtea Apoſtolus 2 Cor. 6. Et hæc religionis Gentilis & Iſraëliticæ permixtio Samaritaniſmus nuncupari ſuevit.

Samaritanorum idola.

Succoth Benoth.

Nergal.

Aſchima &c.

Sociata cultui veri Dei.

In Regno Iudæ ſemina corruptelarum doctrinæ de Uno Vero Deo & recto ejus cultu à ſene ac deliro Salomone ſemel ſparſa, nunquã planè exſcindi potuerunt, ſed ſubinde repullularunt ſub ejus Succeſſoribus; ad ſummum autem excreverunt ſub Regibus infamibus impietate & idololatriâ, Ahaziâ, Achazo, Manaſſe, Ammone, & degenere Joſiæ poſteritate. Qui fuerint Dii ipſorum, quorum cultus publicè exercebatur, non uno loco memorat ſacra hiſtoria. Salomon admiſit *Aſtaroth* Deam Zidoniorum, *Milcom* ſive Moloch, Deum Ammonitarũ, & *Camoſch* Moabitarum, 1 Reg. 11. 5, 7. 33. quæ idola non prorſus abolita fuiſſe ſub Roboamo, ex

In regno Judæ quæ idola ſubinde culta.

Period. II. artic. III.

1 Reg. 14. v. 22, 23. colligitur: Sub Abiâ uxor ipsius Mahacha constituit idolum *Miphletzeth*, quod filius Asa postea destruxit, cap. 15. v. 13. Hieronymus Priapum, Pagninus idolum in luco, alii horrendam statuam reddunt: nam פָּלַץ à quo descendit, *contremiscere* significat: quod horrorem cultoribus incuteret. Convenientissima est eorum interpretatio, qui Priapum designari existimant, aut Phallum & Ityphallum Gentilium, terribile membrum ejus. Ei σύμβωμος erat Venus. Liranus vult Maacham fuisse Antistitam Sacrorum, quæ Priapo celebrabantur, & præfuisse fœminarum συνόδῳ sive sodalitio, quæ ipsum colebant. Porrò successu temporis plures etiam Dii cumulati fuerunt. Ahazia gener Achabi, maritus Attaliæ, *Baalimos* adjunxit 2 Reg. 11. v. 18. Achaz addidit sacra Damascenorum, sive *Deos Syrorum* 2 Reg. 16. v. 20. 2 Chron. 28. v. 2, 3. Manasses omnes supergressus impietate præter alia etiam totum *Exercitum cœlorum* veneratus est, inprimis Solem, Lunam, ac planetas 2 Reg. 21. v. 3, 5. Sic fuerunt equi & currus Solis cap. 23. v. 11. qui religionis ergò, peculiariter ei dicati erant: ut alia innumera taceam. Semper tamen inter has corruptelas mansit in Juda, tanquam sede Ecclesiæ, vera de vero Deo doctrina, quæ restaurata & propagata est ministerio non tantum Prophetarum: sed etiam piorum quorundam Regum, Asæ, Josaphati, Hizkiæ, & Josiæ. Summa doctrinæ ex libris Regum & Chronicorum, inprimis autem ex Prophetis Esaiâ & Ieremiâ, tum etiam ex Ioële, Obadia, Michâ, Habacuco & Zephaniâ petenda est. Etenim constanter magnoque consensu docuerunt, Jehovam verum Deum unum tantum esse, præter quem non sit alius, & cui nec par, nec similis sit alius: Deos verò Gentilium ac eorum simulachra ipsâ vanitate vaniora, ac summe detestabilia esse. In quam sententiam dicta è multis pauca adferam, id testificantia. Esai. 40. v. 12. & seqq. inprimis v. 17. *Qui assimilabitis Deum fortem, & quam similitudinem comparabitis ei? & v. 15. Cui assimularetis me ut æqualis essem? inquit Sanctus.* Cap. 43. v. 11. & seqq. *Ego ego sum Iehova, & nullus est præter me servator. Ego indico, & servo, & prænuncio, non autem ullus in vobis alienus Deus, &c.* Cap. 44 v. 6, 8. *Iehova rex Israëlis, & vindex ejus, Iehova exercituum, ego primus & ego ultimus, & præter me nullus est Deus: an est Deus præter me? utique nulla rupes, nullam novi.* Cap. 45. v. 5, 6. *Ego Iehova & nullus præterea, præter me nullus est Deus; accingo te, quamvis ignores me; ut cognoscant Gentes ab ortu Solis & ab occasu ejus nullum esse præter me, me Iehovam esse, & nullum præterea.* Sic v. 14, 18, 21, 22. Cap. 46. v. 5, 6, 9. *cui assimilaretis me & æquaretis, aut compararetis me, ut similes essemus? &c.* Jerem. 10. v. 6, 7. *Nullus est par tibi ô Iehova, maximus es, & maximum nomen tuum potentia,*

Vera doctrina conservata de Dei essentiâ.

tentia, &c. v. 10 & seqq. Sic Joël. 2. v. 27. Mich. 1. v. 7. & seqq. Habak. 2. v. 18, 19, 20. Jam qualis sit unus ille Deus, insignibus & maximè emphaticis descriptionibus atque etiam hypotyposibus declarant: quarum aliquæ saltem proponendæ sunt. 2 Reg. 19. v. 15. *Iehova Deus Israelis, insidens Cherubinis, tu es Deus solus omnibus regnis terræ, tu fecisti cœlum & terram.* v. 16. *es Deus vivens.* v. 18. *Dii autem gentium, non Dii, sed opus manuum hominis, lignum aut lapis.* 2 Chron. 20. v. 6, 7. *Iehova Deus majorum nostrorum, tu es Deus in cœlis, & Dominus in omnia regna gentium: in manu tuâ est vis & potentia, ac nemo tibi potest obsistere. &c.* Esai. 40. v. 28, 29. *Iehova est æternus, creator extremitatum terræ, non defetiscitur, neque defatigatur, cujus prudentiæ nulla est pervestigatio, &c.* Cap. 42. v. 5. *Iehova Deus ille fortis, creator cœlorum, & qui extendit illos, qui expandit terram & res prognatas ex ea; qui indit animam populo agenti in eâ, & spiritum ambulantibus in eâ.* vers. 8. *Ego sum Iehova, illud est nomen meum, & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Cap. 43. v. 10, 11, 12, 13. & cap. 44. v. 19, 20. Cap. 46. vers. 9, 10. *Ego sum Deus fortis, & nullus præter me est Deus, nemo par mihi; indicans à principio finem, & ab antiquitate, quæ nondum facta sunt: dicens, Consilium meum stabit, & omnem delectationem meam facturus sum.* Jerem. 10. v. 10, 12. *Iehova, Deus verus, Deus vivens, & rex sempiternus, à cujus fervore commovetur terra, nec sustinere possent gentes indignationem ejus: qui fecit terram virtute suâ, stabilit orbem habitabilem sapientiâ suâ & prudentiâ suâ extendit cœlos.* v. 11. *Dii* autem *isti qui non fecerunt cœlum & terram perituri sunt de terrâ.* Cap. 32. v. 17, 18, 19. *Domine Iehova, tu fecisti cœlos & terram, virtute tuâ maximâ & brachio tuo extenso, non potest tibi occultari ulla res. Exerces benignitatem in millesimos, & rependis iniquitatem Patrum in sinum filiorum; Deus ille fortis, maximus, potentissimus, cujus nomen est Iehova exercituum: magnus consilio & amplus actione: oculi tui aperti spectant in omnes vias hominum, ut des cuique secundum vias suas.* Joël. 2. vers. 13. *Iehova Deus gratiosus, misericors, longanimis, multus benignitate, quem pœnitet mali, & præter quem nullus est amplius.* Mich. 7. v. 18, 20. *Quis est Deus fortis par tibi? condonans iniquitatem, præteriens defectionem, præstans fidem.* Habak. 1. vers. 12, 13. *Nonne tu ab æterno es Iehova Deus meus, sanctus meus? purior es oculis, quam ut adspicias malum.* Ex quibus Dei natura, proprietates, & erga nos operationes clarissimè perspiciuntur. Restat Mysterium Sacrosanctæ Trinitatis, quod hoc articulo non modo repetitum, sed etiam luculentius est revelatum. Et quidem nonnullis locis tres personæ Deitatis conjunguntur, nonnullis rursum Deitas Filii & Spiritus Sancti sigillatim confirmatur. Primi generis loca præcipua sunt, Esai. 6. v. 3. & seqq. ubi Deo gloriosissimè

Period. II. artic. III.

de Trinitate Personarum.

Period. II. artic. III. majestatem suam patefaciente, plures tamen esse significantur vers. 8. Jehova ait, *Quem missurus sum, & quis iturus est Nobis?* hoc est, tribus Elohim, sive personis Trinitatis: quæ consultatio cum ὁμοσίοις ejusdem essentiæ consortibus instituitur, ut Genes. 1. v. 26. cap. 3. v. 22. cap. 11. v. 7. Probatur porrò probabiliter ex v. 3. ubi τρισάγιον, quod Seraphim acclamant, יְהוָה צְבָאוֹת קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ *Sanctus Sanctus Sanctus Iehova Zebaoth*: nam etsi grammatice, & rhetoricè summum gradum notat, sive superlativum perfectionis, quasi dicatur ἁγιώτατος sanctissimus; mysticè tamen tergemina repetitio tres designat Personas. At apodicticè confirmatur ex N. T. ubi hæc visio etiam de Filio Ioh. 12. v. 40, 41. & de Spiritu Sancto Act. 28. v. 26. explicatur. Esai. 63. v. 7. & seqq. qui est illustrissimus totius Vet. T. quoad distinctam trium Personarum enumerationem, non uno modo confirmatam. Primò enim distinguuntur nominibus. Pater dicitur *Iehova* vers. 7. quia expers originis. Filius dicitur *Angelus faciei* v. 9, tum quia est imago Dei essentialis Coloss. 1. v. 15. Ioh. 14 v 9. tum quia apparet coram facie Patris pro nobis Hebr. 9 vers. 24. Est idem qui Exod. 23. vers. 20. appellatur Angelus Domini, in cujus medio est nomen Domini; Mediator Christus etiam in V. T. Spiritus Sanctus dicitur *Spiritus sanctitatis* v. 10, 11. nomine ipsi proprio in utroque Testamento. Deinde distinguuntur operibus, quæ unicuique tribuuntur propria. Jehovæ miseratio & beneficentia erga populum; Angelo faciei redemtio populi ejusque portatio: Spiritui sanctitatis indignatio contra populum rebellem & justa pœna. Denique relationibus à se invicem distinguuntur, quæ significantur pronomine *Ejus*: *Angelus faciei ejus*, hoc est, Jehovæ Patris: *Spiritus sanctitatis ejus*, tam Filii, quam Patris. Ergò Angelus faciei, Spiritus sanctitatis, & Jehova, sunt tres diversæ Personæ. Secundi generis loca sunt. Pro Deitate Christi Filii Dei: quia est *Immanuel* nobiscum Deus Esai. 7. v. 14. & cap. 8. v. 10. *Admirabilis, Deus fortis, robustus, Pater æternitatis* cap. 9. v. 67. *Deus noster, qui ulciscitur hostes suos, & servat populum* cap. 35. v. 4. *Iehova, cui via paratur, Dominus Iehova, qui prædicatur, & venit contra robustum* cap. 40. v. 3, 9, 10. præditus divinis proprietatibus, nempe facultate *prædicandi futura ac benefaciendi* cap. 41. vers. 27. *cui flectetur omne genu, & jurabit omnis lingua* cap. 45. v. 23. *qui ut æternus Iehova oritur super populum suum* cap. 60. v. 1, 2, 19, 20. est *Iehova justitia nostra* Jerem. 23. v. 5, 6. cap. 33. v. 15, 16. *cujus exortus est à principio seculi* Mich. 5. v. 1. & regnum ejus *regnum Iehovæ* vocatur Obad. v. 21. Pro Deitate Spiritus Sancti: quia est Spiritus Jehovæ, spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilii & roboris, spiritus cognitionis & reverentiæ Jehovæ Esa. 11. v. 2, 3. quæ charismata divina;

vina;

vina; mittit prophetas & alios Ecclesiæ Doctores cap. 48. v. 16. & idoneos ministerio efficit cap. 61. v. 1, 2. Verbo efficaciam largitur cap. 59. v. 21. denique totam Ecclesiam donis suis replet Joël. 2. v. 28. & seqq. Sic habuit doctrina de Deo in populo Juda & Israël toto Periodi secundæ per suos articulos decursu. Interea in Gentibus notitiæ de Deo creatore cœli & terræ, impressæ mentibus & post lapsum reliquæ, non tantum obscuratæ, sed etiam depravatæ novis commentis paulatim evanuerunt. De Chaldæis & Ægyptiis supra diximus. Ab his Theologiam suam Græci, à Græcis porrò Romani acceperunt. *Græci*, ingeniosum sed vanum & fabulosum hominum genus, hîc plurimùm sibi indulserunt. Initio communes cum aliis Gentibus Deos habuerunt, & coluerunt, Corpora cœlestia, Solem, Lunam, & sydera: quod perpetuo motu agitari, & influxu inferiora hæc variè afficere cernerent: à quâ celeritate Deos, quasi à *θέειν* vel *θεῖν currere* appellatos, testis est Plato in Cratylo. Quam sententiam etiam Homerus approbat, cum Solem omnia videre, omniaque audire inquit, lib. 3. Iliados: quod est, ut ait Plato lib. 2. de legibus, solius Dei munus. Post alios etiam Deos ab Ægyptiis mutuati sunt, & quæ ad eorum sacra pertinebant, Herodotus lib. 1. Diodorus Siculus lib. 4. Sed qui antiquissimi censeantur, audiamus. Apud Homerum lib. 3. Iliados memorantur: Jupiter ex Idâ genitus, Sol, Flumina, Tellus, & Inferi castigantes crimina mortalium. Herodotus in Clio sive lib. 1. recenset Jovem, Solem, Lunam, Tellurem, Ignem, Aquam, & Ventos, quibus in verticibus montium sacra fiebant. Isti primi fuerunt & Prisci Græcorum Dii. Quibus ex genere Mortalium Innumeros, rebus præclarè gestis inclytos, adjunxerunt. Quales fuerunt Veteres Græciæ Heroës, Poëtis & Historicis celebrati. Horum verò cum varia etiam crimina, adulteria, furta, latrocinia, raptus nota essent, eadem transtulerunt ad Deos, tanquam res talibus Diis convenientes. Unde Dii adulteri, fures, latrones, raptores, ebriosi, multò impuriores brutis Ægyptiorum nati. Utrosque denique ita inter se confuderunt, terrestres cum cœlestibus, præterea Sacra ipsorum tam altè fabularum involucris implicarunt, cum liceret omnibus, quicquid libuisset de Diis confingere, ut nec certus eorum numerus definiri, nec ratio singulorum indagari aut explicari potuerit. Id vel nomina humana astris tributa confirmant. Scripserunt de iis Orpheus, Musæus, Mercurius, Linus, antiquissimi Poëtæ, quorum fragmenta tantum supersunt, Hesiodus fabulosos Deorum ortus carminibus cecinit in Theogoniâ suâ; sicut Homerus non pauca de iis habet in Iliade & Odysseâ, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, ut ait Cicero in 3. lib. de Naturâ Deorum, fabularum antiquarum de Diis

Period. II. artic. III.

Doctrina de Deo corruptissima inter Gentes.

Græcorum Dii.

Period. II. V. T. — corum divisio.

Diis expositiones voluminibus suis complexi erant: quæ ad nos non pervenerunt. Universi distingui possunt in ordines quatuor: Cœlestes, Terrestres, Aquaticos, & Inferos: neque præter hos alios Deos esse creditum est. Cujus divisionis ratio ex providentiâ divinâ, ejusque variâ operatione exstructa est: ut infra dicetur. *Cælestes* erant: Ζεὺς Iupiter, pater ille hominum ac Deorum: Κρόνος Saturnus, Oceani & Thetyos filius, ut scribit Plato in Timæo: Οὐρανὸς Cœlum, è Terrâ natum, ut vult Hesiodus; vel ut alii Græci, teste Cicerone lib. 3. de Natur. Deorum, Ætheris & Diei filius. Ἥρης Iuno, Saturno genita. Ἥφαιστος Vulcanus, Iunonis filius, ut est apud Hesiodum in Theogoniâ, &c. *Terrestres:* Γαῖα Tellus, post Chaos, incertis parentibus edita; Hesiodus. Διόνυσος Bacchus, filius Semeles ex Iove; ut censet Orpheus in hymnis. Δήμητρα Ceres, Saturni & Opis filia; Hesiodus, &c. *Aquatici:* Ὠκεανὸς Oceanus, Cœli & Vestæ sive Terræ filius; Hesiodus. Θέτις Thetis, quæ uxor Oceani: Hesiodus. Τρίτων Triton, Deus marinus, Neptuni & Amphitrites filius; Hesiodus. *Inferi:* Πλούτων Pluto, Ope & Saturno genitus. Μοῖραι Parcæ, Iovis & Themidis filiæ numero tres, Clotho, Lachesis, & Atropos, perpetuò inter se concordes; Hesiodus. Μινὼς Minos, Iovis & Europæ filius; Hesiodus. & Ῥαδάμανθος Rhadamantus, &c. Atque ad hasce classes cæteri Dii penè innumerabiles revocari possunt. Athenienses verò, ne quem prætermitterent in ordine Deorum sibi incognito, pro insigni superstitione suâ etiam Ἀγνώστῳ Θεῷ altare posuerunt, & cultum detulerunt Act. 17. v. 23. Pausanias in Atticis, & Lucianus in Philopatride. Sunt tamen, qui benignius factum interpretantur. Nempe Athenienses, cum cæteris sapientiores essent, ac Deorum suorum turpitudinem intelligerent, neque ullum nisi sempiternum & optimum esse posse Deum putarent, quia esse omnino cognoscerent, quis esset ignorarent, Ignoto sibi Deo aram erexisse. Perduravit in Græcis hujusmodi de multitudine Deorum opinio, ferè ad tempora usque Socratis & Platonis. Socratem enim constat ex Apulejo & A. Gellio ad cicutam damnatum, quod non modo unum Deum profiteretur, verum etiam Deos gentilitios, nihil quercu, cane, hirco diviniores, rideret. Plato verò priscam Græcorum Theologiam quodammodo immutavit, & Unum tantum Deum Optimum Maximum esse docuit. Quam sapientiam ipse ex disciplina Ægyptiorum atque Phœnicum hauserat. Deum dixit ζῶον ἀθάνατον animatum immortale, sibi ipsi ad beatitatem sufficiens, mentem æternam, & boni in naturâ causam. Cumque Unum universa assiduè regere crederet, ipsum modò Mundi Animam, modò Mundum ipsum, modò Vim illam, quæ esset in omnibus naturalibus corporibus

Polytheïæ contradictum à quibusdam.

bus

bus diffusa, ab operationibus suis & effectis appellavit. Sed inprimis memorabile est, quod Epistolâ 13. scribit ad Dionysium majorem Siciliæ tyrannum: *Hinc disces tu, scribam ego seriò, nec ne. Cum seriò, ordior epistolam ab uno Deo: cùm secus, à pluribus.* Itaque non dicit, Si Diis placuerit, si Dii adfuerunt; sed quod Deo placuerit, Deo juvante, Deus novit. Alibi Deum vocat *principium, medium & finem*; *Rhetorem omnium quæ sunt, quæve erunt: Bonum, & omnis boni ideam: Regem omnis stirpis intelligibilis; à quo omnia essentiam habent.* Hæc Plato sub Jovis nomine Deo tribuit, qui Deus Deorum vocatur: at eâ religione, ut aliis non tribuat idem nomen. Noluit quidem ista proferri in vulgus, forte metu supplicii, cujus in præceptore exemplum recens viderat. Et in libris de Legibus, quod edendi in vulgus, sæpius Deos nuncupat intelligentias cœlestes. Verum introducit illico Deum, Deos, ut à se conditos, compellantem: & genitos illos factosque Deum Patrem factorem suum, denique Deum Deorum agnoscentes. Aristotelis quoque hic minimè obscura est sententia. Lib. 12. Metaphysicorum cap. 7. dicit. *Deum esse vivens, æternum, & optimum.* Et paulò post: *Esse substantiam æternam, immobilem, magnitudinis expertem, indivisibilem, infinitam, impassibilem, immutabilem, & à sensibilibus separatam.* Idem passim vocat Deum *Ens primum, motorem primum, principium primum, à quo omnia sint, & per quem omnia exsistant.* Lib. 3. Physicorum cap. 10. verò testatur, constantem fuisse antiquiorum sententiam, ut Zenoni Deos plures asserere, & Deum negare æque impium videretur. De *Trinitate* an, & quantum Græci intellexerint, res est obscurior, & majoris inquisitionis. Si tamen Alcinoo credimus Philosopho Platonico, Socrates & Plato Deum Mentem seu intellectum esse docuerunt: in eo Ideam Unam subsistere: hanc autem si ad Deum referatur, esse cognitionem sui: si ad Mundum, ejus archetypum: si ad seipsam, Essentiam. Quo significatum voluit, Ideam hanc essentiam esse, quam Deus per sui cognitionem gignit, & per quam Deus fabricavit mundum. At dilucidius Plato ipse in Epinomide: *Unaquaque stella peragit cursum suum secundum ordinem quem præstituit* ὁ τῶν πάντων θειότατος λόγος *divinissimum Verbum.* In lib. de Republ. vocat λόγον ἔκγονον τοῦ ἀγαθοῦ *prolem seu Filium Boni, omni ex parte simillimum Bono, ceu virtus illa, cujus participatione videmus.* In Epistolâ ad Hermam, Erastum, & Christum eos obtestatur Epistolam ipsam sæpè, & saltem duo simul legant, *Invocantes,* ait, *Deum principem universorum, quæ sunt aut erunt, & Dominum Principis, & causæ illius Patrem, de quo si rectè philosophemur, tantum novimus, quantum beatissimis hominibus concedi potest.* Est ergò Dominus & causa omnium, & præterea Domini Pater unus. At in aliâ ad Dionysium episto-

Period. II. V. T.

Quid Græcis de Trinitate constiterit.

Period.II. V. T. epistolâ, qui de naturâ Dei Platonem percunctatus erat, tres etiam subsistentias videri possit memorare: *De naturâ,* inquit, *Primi ænigmaticè loquendum est, ut si forte terrâ marive periclitentur literæ, legantur quidem, sed non intelligantur. Omnia sunt circa Regem universi, & per eum, & propter eum omnia, & is omnium, quæ pulchra videntur, causa. Circa autem Secundum secunda sunt, & circa Tertium tertia.* Sunt hæc ænigmatica, numeris Pythagoricis, quibus ternarius est perfectionis, involuta. Sed Platonici magno consensu de tribus subsistentiis ea interpretantur, quas *Bonum*, *Intellectum*, & *Animam mundi* vulgò nuncupant. Si quid hujus mysterii intellexit Plato, quem non sine causâ divinum vocant, id ex libris Mosis & Prophetarum, sive in Ægypto, sive in Syriâ visis lectisque didicit; sed non intellexit, nec eo recte usus est. Aristoteles autem hîc in diversum abit à Platone, tum quia dissentiendi studio multa ejus immutavit; tum etiam, quia rebus naturalibus potius indagandis & explicandis, quam supernaturalibus intentus fuit. Hæc de

Romanorum Dii. Græcis hactenus. Succedunt *Romani*, qui Theologiam suam, sive doctrinam de Deo rebusque divinis à Græcis, saltem majorem partem derivarunt. Etsi enim Rex Aboriginum Faunus, Saturni filius, in Latio Deorum cultum constituit, & Æneas sacra Phrygia in Italiam intulit; tamen Numa Pompilius, qui Juris apud Romanos divini conditor habetur, à Græcis plurima mutuatus est: sicut & alii post ipsum Romani, Græcorum mysteriis imbuti: donec tandem, subactâ paulatim armis Græciâ, quasi captivam Græcorum religionem in patriam suam transtulerunt. De Diis Romanorum scripserunt Dionysius Halicarnasseus, Livius, Plutarchus, Dio, inprimis tamen M. Terentius Varro, libris tribus de Diis Romanorum, quorum fragmenta retulit Augustinus in libros de Civitate Dei, & Cicero in libb. de Naturâ Deorum, & de Legibus, tum etiam A. Gellius, & Macrobius, ut reliquos taceam. Coluerunt autem, uti notum est ex historiis, Romani ingentem Deorum multitudinem, sed dispari honore, pro cujusque dignitate, ex quâ etjam in certos ordines certasque classes eos distribuerunt. Usitatissima est distinctio Deorum in Majorum Gentium, qui præcipuas partes in rerum administratione obtinebant, & Gentium Minorum, qui partes inferiores sortiebantur, eoque minoris meriti erant. Varro duos Deorum ordines facit, Certos & Incertos. Certos appellat, quibus Romani templa ac fana struxerant, quosque publici cultus honore dignabantur. Incertos autem, quorum certa ratio reddi non poterat. Cicero lib. 2. de legibus tres eorum ordines recenset; Unum qui cœlestes semper habiti sint, ac κατ' ἐξοχὴν Majorum Gentium Dii vocantur; Alterum eorum, quos in cœlum merita vocarint; qui Semidei, ac

Dii

Dii indigetes dici solent; Tertium eorum, propter quos hominibus conceditur adscensus in cœlum. Hanc partitionem & nos sequemur; ita tamen ut alios etiam Romanorũ Deos ad eam referamus. *Primi ordinis* erant Dii Consentes, sive pręcipui, quibus velut Consiliariis Jupiter in maximis rebus agendis utebatur, & quorum imagines auratæ in foro stabant: mares sex, & fœminæ totidem. Nomina Ennius hoc disticho complexus est:

Period. II. V. T. eorum distributio.

Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

His sociati octo alii, qui cum Consentibus Selecti appellabantur, vel propter majorem in mundo gubernationem, vel etiam ob ampliorem honorem. Sunt autem Viginti universè, Mares duodecim; Janus, Jupiter, Saturnus, Genius, Mercurius, Apollo, Mars, Vulcanus, Neptunus, Sol, Orcus, Liber pater. Fœminæ octo: Tellus, Ceres, Juno, Luna, Diana, Minerva. Venus, Vesta. De quibus sigillatim nihil dicemus, si id solùm monuerimus, Janum primum fuisse Romanorum Deum, quod ipse primus religionem docuisset in Italiâ, & in omnium Deorum sacrificiis precationis principium à Iano duci soleret, Macrobius lib. 1. Saturnalium cap. 9. Arnobius lib. 3. contra Gentes: vel ut vult Festus Pompejus, quod fuerit omnium primus, cui primò supplicabant velut Parenti, & à quo rerum omnium factum initium oportebat. Præterea Iovis, non Iupiter aut Iova dixisse Antiquos in nominativo, Livius Decados 1. lib. 1. C. Iulius Hyginus cap. 31, 152, 179, 195. pro quo Iupiter dixerunt recentiores, quasi Iuvans pater, ut Cicero, A. Gellius, Macrobius interpretantur. Non aliena est à vero eorum sententia, qui Iovis nomen ab Hebræo Jehova derivatum arbitrantur. Denique Fortunam non esse quidem à veteribus inter Deos Selectos numeratam, non malè tamen eò referri, tum quia eam potentissimam censuerunt gentiles: tum etiam quia pluribus nominibus atque cultibus eam decorarunt. *Secundi ordinis* fuerunt, qui ob res præclarè gestas ex hominibus assumebantur in Deos: unde & Semidei appellabantur. Indigetes vero dicti sunt, vel quod nullius rei egerent, secundum Lucretium: vel quod in Diis agerent, qui ex hominibus ad divinitatem pervenissent, juxta Glossarium vetus. Hujusmodi censebantur Romanis: Hercules, Faunus, Carmenta, Euander, Castor & Pollux, Æsculapius, Acca Laurentia, quæ & Tarentia, & Quirinus. *Tertii ordinis* erant Virtutes, deorum dearumque nominibus insignitæ: quæ pectoris veluti in Sacrario colebantur, per quas adscensus in cœlum datur. Tales fuêre Mens, Virtus & Honos, Pietas, Fides, Spes, Pudicitia, Concordia, Pax, Quies, Salus, Felicitas, Libertas. Alii addunt Clementiam, Iustitiam, Fœcunditatem quoque, quibus templa

Period. II. V. T. structa, & cultus peculiares habiti. Præter triplicem hunc ordinem Deorum erant Dii Minores complures, Semones, Dii rustici, Miscellanei, & Peregrini: de quibus etiam paucis agendum. Semones dixerunt Deos, quos nec cœlo adscribere sustinebant, ob meriti paupertatem, ut Priapus, Vertumnus; nec terrenos censeri volebant, ob gratiæ venerationem. Lipsius lib. 2. antiquarum lectionum cap. 18. *Semines* dici ait, quasi Semihemones, hoc est, semihomines; quia antiqui Hominem, heminem vocabant. Occupabantur potissimum circa vitam hominis regendam & defendendam. Et alii erant Dii Nativitatis & juventutis, alii Nuptiales sive nuptiarum, alii adjutores operarum, alii defensores in periculis, alii Senectæ, mortis, ac funeris curatores, suis singuli nominibus distincti. De his Augustinus lib. 6. de Civitate Dei cap. 9. ex Varrone, quem testatur enumerasse Deos ordine à conceptione hominis ad Næniam usque, quæ in funeribus cantetur. Sed libri illi jam olim interciderunt. *Dii rustici* erant duodecim Dii rurales, qui rusticorum duces agriculturam fœcundam ac fœlicem reddebant: quos idem Terentius Varro lib. de re rusticâ celebrat. Sunt autem, Jupiter & Tellus, magni parentes dicti; quod fructus omnes agriculturæ cœlo & terrâ continentur: Sol & Luna, quorum in agriculturâ & satione tempora observari solent: Ceres item & Liber, quod horum, fructus maximi ad vitam usus sint: Sic Robigus ac Flora, quibus propitiis neque rubigo arbores aut segetes corrumpit, neque flos decidit, sed omnia commode tempestiveque florescunt ac maturescunt: Præterea Minerva & Venus, quarum uni procuratio oliveti, alteri hortorum commissa: postremò Lympha ac bonus Eventus, quoniam sine aquâ omnis arida ac misera est agricultura; sine Successu etiam bonoque eventu frustratio potius est quam agricultura. His tamen accedunt Pales, Terminus, Pan, Sylvanus, Priapus hortorum custos, nec non obscuriores alii. *Dii Miscellanei* vocantur, qui non continentur sub uno communi genere; ut Pavor & Pallor, Cloacina, Ajus Locutius, Rediculus, Tempestas, Febris, Fugia, Fornax, Cacia, Vicepota, & similes. Ultimo loco ponuntur *Dii Peregrini*, qui à Gentibus peregrinis recepti in Urbem & culti fuerunt, ut Isis, Osiris, Serapis, & alii plures; quorum apud veteres Scriptores mentio exstat. In tantam multitudinem numerus Deorum sensim excrevit apud Romanos: quam tamen sapientiores, & ii quidem plurimi, ad Unitatem revocarunt, & Unum statuerunt Deum, cui à diversitate officiorum varia ac diversa nomina indita fuerint. Macrobius quidem lib. 1. cap. 17. & seqq. & lib. 2. cap. 7. operosè conatur omnes Deos alios ad Unum Apollinem sive Solem referre. Et Plinius eos, qui pluralitatem Deorum induxerunt,

revocati ad Unum.

runt, sallè ridet, lib. 1. cap. 1. Similia passim occurrunt apud Senecam & Ciceronem quoque; qui lib. 2. de naturâ Deorum sic Deum describit: *Deus ipse, qui intelligitur à nobis, non potest alio modo intelligi, nisi mens soluta quadam & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens & movens, ipsaque prædita motu sempiterno.* Item: *Nihil est præstantius Deo. Ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur naturæ obediens est aut subjectus Deus: Omnem ergò regit ipse naturam; &c.* Sacrosanctæ Trinitatis vix vestigium aliquod reperitur, apud hujus ævi Scriptores Latinos. Ut ex ordine institutæ narrationis rectâ transeamus ad *Periodum Tertiam*: cujus *duos priores articulos* sub Captivitate Babylonicâ, & post eam sub Prophetis posterioribus, quia breviores sunt, compendii causâ conjungemus. Igitur toto illo tempore quod annorum fuit 160 aut 170, eadem doctrina de Uno vero Deo, non sine stupendis miraculis, partim in exilio servata, partim post illud in Ecclesiâ Judaicâ restituta fuit. Cujus rei fidem nobis faciunt, qui in populo Dei tum floruerunt, atque etiam scripserunt Prophetæ & viri Prophetici. Ezechiel, Daniel, Haggæus, Zacharias, & Malachias, tum etiam Esdras & Nehemias. Libri Estheræ mentio omittitur, quod nihil in eo scriptum de Deo, ac ne nomen quidem ipsius expressum legitur: idque non sine certâ ratione, ut alibi diximus. Omnes isti uno ore testantur, Verum Deum tantùm Unum esse essentiâ; non varium aut multiplicem; prout gentiles commenti sunt, ac populus Dei aliquando ab iis persuasus credidit. Malach. 2. v. 10. Unum Patrem ac Deum Unicum expressè nominat. Nehemias cap. 9. v. 6. ei soli Deitatis elogium tribuit. Cæteri omnes nominibus singularibus eum passim nuncupant, ac singularissimæ naturæ ejus unitatem τῇ πολυθεΐᾳ Ethnicorum opponunt. Ezechiel cap. 8. vers. 10. & cap. 14. vers. 3. 11. & seqq. cap. 20. v. 7, 8. item v. 18, 19, 20. cap. 23. v. 14. cap. 30 v. 18. cap. 33. v. 25. Daniel cap. 3. v. 17, 18. cap. 5. v. 23. & cap. 11. v. 36. & seqq. Zacharias cap. 10. v. 2. & cap. 13. v. 2. Unum verò illum Deum iis insigniunt atque ornant epithetis, quæ non nisi in verum Deum, cœli terræque Creatorem ac Dominum cadere queunt. Documenta è multis sunt ista. Dan. 2. v. 20. & seqq. *Benedictum sit nomen Dei à seculo in seculum usque; nam sapientia & potentia ejus est. Ipse mutat tempora & tempestates, transfert reges & constituit reges, dat sapientiam sapientibus, & scientiam scitis & intelligentibus: ipse revelat profunda & abscondita; novit quod in tenebris est, & lux cum ipso habitat, &c.* Rursum Cap. 9. v. 4. & seqq. *Iehova Dominus, Deus fortissimus, maximus, & summè reverendus, servans fœdus & benignitatem amantibus ipsum, & observantibus præcepta ipsius: penes ipsum est Iustitia; qui justus est in omnibus factis suis.* Zach. 8. v. 1. & seqq. *Iehova*

Period. II. V. T.

Periodus V. T. tertia. Artic. I. & II. Inter Judæos viguit doctrina de Deo Uno.

Period. III. art. I. & II.

exercituum, zelotypus, misericors, Deus in veritate & justitiâ. Cap. 12. v. 1. *Iehova qui extendit cœlos, & fundat terram, & format spiritum hominis in eo.* Esd. 1. v. 2. *Iehova Deus cœli.* Cap. 3. v. 11. *bonus, cujus benignitas in seculum durat.* Cap. 5. vers. 8. *Deus magnus.* Cap. 7. v. 27. *Deus majorum nostrorum &c.* Nehem. 4. v. 14. *Iehova Dominus maximus, & summè reverendus.* Cap. 9. v. 6, 7. & seqq. *qui est Iehova solus: qui fecit cœlos, cœlos cœlorum, & omnem exercitum eorum, terram & quicquid est in eâ, maria & quicquid est in eis: & qui conservat hæc omnia: cui etiam exercitus cœlorum se incurvant. Iehova Deus, qui eligens Abrahamum eduxit eum Ure Chaldæorum.* v. 17, 31, 32. *Deus condonationum, ac gratiosus, misericors, longanimis, & multus benignitate. Deus fortis, maximus, potentissimus, summe reverendus, justus in omnibus judiciis suis, &c.* Atque talem se Deus non modo verbo declaravit, sed etiam operibus, beneficiis, & judiciis testatum reddidit, etiam inter ipsos Gentiles, ac horum profanos Reges Nebucadnezarem, Balthasarem, Darium Medum, Cyrum, & Darium Nothum: quorum illustres confessiones de Uno vero Deo Israëlis non sunt prætereundæ aut reiiciendæ. Confessio Nebucadnezaris etiam tertium repetita ita habet: Dan. 2. v. 47. *Ex veritate est, quod Deus vester est Deus Deorum, & dominus regum, ac revelans arcana.* Et cap. 3. v. 28, 29. *Benedictus Deus Sadrach, Mesach, & Abednego, qui mittens Angelum suum eripuit servos suos, qui confessi sunt in ipso, neque adorarunt ullum Deum præterquam Deum suum: neque enim est Deus alius, qui possit eripere.* Sic cap. 4. v. 34, 35. *Excelso benedixi, & viventem in perpetuum laudavi, & glorificavi: quod dominatus ejus est dominatus æternus, & regnum ejus in omnes generationes: qui pro voluntate suâ facit in exercitu cœli, & habitatoribus terræ; neque est qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei, quid facis?* rursus v. 37. *Extollo & glorifico Regem cœli, cujus omnia opera, opera veritatis, & cujus viæ sunt viæ judicii, qui denique ambulantes in superbiâ potest dejicere.* Balthasaris minus quidem aperta confessio est, attamen approbat doctrinam & denunciationem Danielis subjicientis ei Unum Deum *Excelsum cœli, dominantem in regno hominum, in cujus manu est anima & gubernatio ipsius regis.* Dan. 5. v. 18, 21, 23. Darius verò Medus etiam publico edicto sancivit Veri Dei agnitionem & venerationem, cap. 6. v. 27, 28. *quod ipse sit Deus vivens & stabilis in secula: regnum ejus incorruptum, & dominatus ejus ad finem usque: qui liberat & eripit, facitque signa ac miracula in cœlo & in terrâ.* Similia ferè sunt, quæ de Uno vero Deo proposuerunt & promulgarunt Reges Persiæ, Cyrus Esd. 1. v. 2, 3. & Darius Nothus cap. 6. v. 12. & seqq. Ut Unus verus Deus Gentilibus quoque Babyloniis, Medis, Persis, jam tum innotuerit. Mysterium tamen Sacrosanctæ Trinitatis solis Iudæis utro-

Testimonia Gentilium in Scripturâ.

Trinitatis mysterium confirmatum.

utroque hoc Articulo patuit & renovatum est. Primus Ezechiel visione propheticâ cap. 1. illud declaravit. Quâ inducit Jehovam Deum, tanquam autorem visionis: is est Deus Pater, v. 13. Spiritum quoque agentem animalia sive angelos in ministeriali mundi gubernatione: qui Spiritus est ipse Spiritus Sanctus, v. 12. & denique Filium hominis, hoc est, Christum Jehovam, verum illum & Unicum Deum cum Patre & Spiritu Sancto, nec non judicem universorum v. 26, 27, 28. quæ explicatio confirmatur collatione Esa. 6. v. 1. & seqq. cujus eadem ratio est. Cap. 34. v. 23, 24. & seqq. usque ad finem, cap. 36. v. 25, 26, 27. cap. 37. v. 22. & seqq. cap. 39. v. 28, 29. promissiones Fœderis gratuiti sic enarrantur, simul ut tres Personę Trinitatis expressè proponantur: Deus Pater, qui *Iehova*, *Dominus Iehova*, & *Deus ipsorum* appellatur: Deus Filius, qui dicitur *Pastor*, *David*, *Princeps*, *Rex populi Dei*, divinis operibus spectatus: & Spiritus Sanctus, qui *Spiritus Iehovæ* vocatur, sanctificans & renovans populum Dei ad veram ipsius obedientiam. Daniel propheta idem Mysterium tum visione adumbravit, tum etiam oratione celebravit. Cap. 7. summam Dei majestatem repræsentans, distinctè proponit Antiquum dierum, sive Deum Patrem v 9, 10. & Filium hominis, supremo in omnia dominio donatum, qui est Deus Filius v. 13, 14. Orationem verò ita dirigit ad Iehovam Deum, qui est Pater cap. 9. v. 4, 5. ut eum velit propitium esse Ecclesiæ captivæ, propter Dominum v. 17. id est, propter Deum Filium, quem Messiam sive Christum nuncupat. v 25, 26. & ἀποτελέσματα Mediatoria θεανδρικὰ vendicat. Neutrobi exstat mentio expressa Spiritus Sancti, qui tamen implicitè subintelligitur, tanquam is, per quem beneficia Christi dispensantur & applicantur. Haggæus tamen, Zacharias, & Malachias Spiritus Sancti diserte meminerunt. Siquidem Hagg. 2. v. 5. tres Personæ conjunguntur. Nam Iehova Pater loquens introducitur; is verò ceu testes appellat, tum Verbum sive Filium Mediatorem, per quem Fœdus cum ipsis exeuntibus ex Ægypto icerit: tum Spiritum Sanctum, in ipsis versantem atque agentem. Zacharias autem clarius evolvit & edisserit hoc mysterium. Cap. 3. v. 2. Iehovæ nomine diversimodè repetito, Filium à Patre personaliter distinguit: cumque non modo Germen, v. 8. & cap 6 v. 12. sed etiam Proximum seu socium suum sibi æqualem cap. 13. v. 7. & Iehovam cap. 11. v. 13. nuncupat. Spiritum Sanctum quoque nominat, tanquam ejusdem essentiæ hypostasin, modo existentiæ & operationis ab utroque distinctam cap. 4. v. 6. & cap. 7. v. 12. & cap. 12. v. 10. Nehemias cap. 9. v 6. & seqq nomine Iehovæ Deum Patrem designat, qui adoptavit populum Israël, atque eduxit eum ex Ægypto: per columnam nubis & ignis indicat

Period. III. art. I. & II.

Period.III. art. I. & II. indicat præsentiam Angeli illius Dei, qui erat dux populi, & Filius Mediator ἄσαρκος, vers. 19. Spiritus autem v. 20. & 30. est Spiritus Sanctus, loquens in Prophetis, & populo communicatus pro V.T. dispensatione. Alia testimonia sciens volens prætereo, quæ minorem evidentiæ lucem habent.

Artic. III. Doctrina de Uno vero Deo in Ecclesia integra fuit.

Tertio, eoque postremo Articulo hujus Periodi Ecclesia Judaica etsi distinguebatur ministerio extraordinario Prophetarum & virorum propheticorum, tamen in sanâ doctrinâ de Uno vero Deo, ab ipsis traditâ ac eorum monumentis consignata, perseveravit. Certè quem ante Captivitatem prona ac præceps erat in falsos Deos & cultus eorum, tam post eam aliena ac aversa fuit, Uni ac soli Deo Israëlis innixa. Quod facto ipso comprobavit, quando durissimis Seleucidarum temporibus extrema perpeti, quam in gentilium idololatriam consentire maluit. Hæc etiam causa est, quod in libris Apocryphis, majorem partem ab excessu Prophetarum scriptis, tam crebræ idolorum insectationes ac condemnationes reperiuntur. Baruch cap. 6. quæ & Epistola Jeremiæ inscribitur. Additiones Danielis cap. 4. & 5. Ecclesiastici 13, 14, 15. cap. & passim. Summam doctrinæ hujus temporis de Uno vero Deo paucis constringemus. Credidit igitur & docuit, Deum esse Unum essentiâ, & ita Unum, ut etiam sit solus, nec præter ipsum esse possit alius, qui in naturæ ipsius communionem veniat. Cujus testimonia exstant in omnibus libris Apocryphis penè innumera. Nobis paucissima indicasse sufficiet. 4 Esd. 8. vers. 6, 7. *O Domine, tu solus es Deus.* Sapient. 12. v. 12. *Non est Deus præter te, cui curæ sunt omnia.* & v. 27. *quum se iis puniri viderunt, quos ante putabant Deos, verum agnoverunt Deum, quem olim novisse negarunt.* Ecclesiastici 1. v. 7, 8. *Unus est sapiens reverendus valde, insidens throno suo Dominus.* Cap. 24 v. 27. *Dominus omnipotens Deus solus est, neque est amplius præter ipsum servator.* Cap. 36. v. 5. *Agnoscant te, prout etiam nos te agnovimus, non esse Deum præter te Domine.* Jam quid de Naturâ sive Essentiâ Dei tenuerit, & tradiderit illa ipsa Ecclesia Judaica, Unius veri Dei descriptiones, quæ in Apocryphis occurrunt, docere nos possunt. Tob. 3. v. 2, 14. *Iustus es Domine, omniaque opera tua, & omnes viæ tuæ sunt misericordia & veritas: etiam judicio vero justoque judicas in seculum: Benedictum nomen gloriæ tuæ, sanctum & pretiosum in secula.* Cap. 13. v. 2. seqq. *Benedictus Deus vivus in secula, & regnum ipsius: ipse Dominus noster est, & Deus ipse Pater noster in omnia secula, Dominus potentissimus, & rex seculorum.* Judith. 9. v. 15, 16. *Deus hæreditatis Israëlitarum, Dominus cælorum & terræ, creator aquarum, rex omnium rerum creatarum tuarum.* Baruch. 1. v. 1, 2, 3. *Dominus omnipotens, Deus Israëlis, misericors & miserator, qui sedet in seculum.*

4 Esd.

4 Esd. 7. v. 62. & seqq. *Dominus altissimus, misericors, longanimis, munificus & planè misericors, qui multiplicat misericordias suas & condonat.* 3 Maccab. 2. v. 2. *Dominus Iehova rex cælorum, & dominator omnis creaturæ inter sanctos sanctissimus, & monarcha omnipotens.* v. 10. & seqq. *fidelis & verax, rex sanctus, inspector omnium, & sanctus supra omnia.* Cap. 6. v. 1, 2, 7. & seq. *Deus sanctus, rex magnificus, altissimus, omnipotens osor injuriæ, plurimum misericors, Universitatis protector, æternus, gloriosus, potentiâ præditus, &c.* Sap. 7. v. 22, 23. *Est spiritus intelligens, sanctus, simplex, multiplex, subtilis, mobilis, splendidus, impollutus perspicuus perpessionis expers, amans boni, acutus, expeditus, beneficus, humanus, stabilis, certus, securus, omnipotens omnia intuens, & permeans omnes spiritus intelligentes puros & summè subtiles, &c.* Cap. 9. v. 1, 2, 3. *Deus majorum, Dominus misericordiæ, qui fecit omnia verbo suo, & sapientiâ suâ constituit hominem, & administrat mundum sanctitate & justitiâ, recto animo judicia exercet.* Cap. 15. v. 1. *Tu, ô Deus noster, bonus es, & verax, longanimis & misericordiâ administrans omnia.* Ecclesiastici 2. v. 13. *Pius & misericors est Dominus, longanimis ac plurimus misericordiâ, remittit peccata, & servat afflictionis tempore.* Cap. 15. v. 18, 19. *Multa est sapientia Domini, & validus est potentia, & videns omnia: & oculi ejus intuentur eos, qui reverentur ipsum, & ipse cognoscit omne opus hominis.* Postremò Ecclesiam Judaicam non ignorasse in Unâ essentiâ divinâ tres numero Personas subsistere, non tantum ex libris Apocryphis, verum etiam ex fragmentis Rabbinorum, qui ante Christi incarnationem vixerunt, colligitur atque evincitur. Esdras, Scriptor apocryphus, quocunque etiam tempore floruerit, sic agnoscit & prædicat Unum & solum Deum, ut in eo distinctè commemoret *Patrem* lib 4. cap. 2. v. 5. *Filium Dei* v. 47. quem ipse Pater, *Filium suum Iesum Christum*, disertè nominat cap. 7. v. 28, 29. & Spiritum Sanctum, qui *Spiritus Dei omnipotentis* dicitur, cap. 16. v. 63. Similiter libri Sapientiæ non tantum magnificè describit Spiritum S. cap. 1. v. 5, 6, 7. sed etiam Personas Deitatis inter se componit & confert, ac Filii tanquam essentialis Sapientiæ à Patre, Spiritus Sancti verò ab utroque, Patre & Filio, originationem edisserit, cap. 7. v. 21. & seqq. Eodem ferè modo etiam Ecclesiasticus sive Syracides, hoc mysterium declarat. Cap 51. v. 14. profitetur se adorasse Dominum, Patrem Domini sui, hoc est, Deum Patrem Christi, Filii Dei: ut est Psal. 110. v. 1. quem & Dominum Patrem nuncupat cap. 23. v. 14. Christum verò Dominum, ac Dei filium, alibi vocat Dei Sapientiam cap. 24. v. 8, 10. imitatione Salomonis Prov. 8. v. 22. atque cum ipso Spiritum prudentiæ conjungit, cap. 39 v. 8. Cum his concordant veterum quorundam Rabbinorum testimonia, qui ante Christum natum scripserunt. In

Period. III. artic. III.

Agnita etiam Personarum Trinitas.

Zohar

Period.III. artic.III. Zohar, cujus ſumma eſt apud Iudæos autoritas, Rabbi Simeon filius Jochai, profert locum ex Rabbi Ibba in Deut.6. v.4. qui primum illud *Iehova* intelligit de Deo Patre, omnium principe: *Elohenu* interpretatur de Filio, omnium ſcientiarum fonte: & alterum *Iehova*, de Spiritu Sancto, ex ambobus procedente, qui quidem vocis menſura eſt. Idem R. Simeon τρισάγιον Eſa.6. explicat de Patre, Filio, & Spiritu Sancto: quia Sanctus ſit Pater, Sanctus Filius, Sanctus Spiritus Sanctus; quæ & R.Ionathanis paraphraſtæ Chaldæi eſt expoſitio. In Pſalmo 50. ubi dicitur *El Elohim Iehova dibber* Deus Deorum Iehova locutus eſt, Scholiaſtes docet, eâ repetitione Prophetam tres *middoth* ſive proprietates innuere, per quas Deus creavit mundum; ut & R. Moſes Hadarſan ait, Deum Verbo ſuo, & R.Simeon, Spiritu oris ſui mundum creaſſe. Porrò tres illæ proprietates, quas Hebræi *Panim*, Græci πρόσωπα, Latini Perſonas dixerunt, diverſis apud antiquos illos deſignantur nominibus. Quidam *Principium*, *Sapientiam*, & *Amorem Dei* nuncupant. Alii & inter hos R.Azariel, *Spiritum*, *Verbum* & *Vocem* nominant: Nimirum quia Spiritus concipit Verbum interius, & ab utroque Vox procedit. Sic & R.Iſaac tres notat Numerationes ſupremas in Uno infinito, *Coronam*, *Sapientiam*, *Intellectum*. Denique etſi de nominibus variant, reipsâ tamen in trium hypoſtaſeôn confeſſione conſentiunt univerſi. Nec mirum, ſi obſcuriuſculè loquantur, cum pro conditione V.T. non niſi tenuiter & obſcurè totum myſterium cognoverint, per ipſum Meſſiam demum clariſſimè revelandum. Interim negari non poteſt, in hoc palmario fidei Iudaicæ articulo ſenſim aliquid obrepſiſſe erroris. Eccleſiaſticus quidem magnificè effert Dei Sapientiam, attamen creatam fuiſſe ſtatuit, & in ordinem creaturarum eam aperte redigit, cap.1. v.4.7,13. & cap.24. v.8,10. ſive depravato ſenſu loci Prov.8.v.22. ſive ex pravâ ejus verſione apud LXX. qui verbum *Kana* poſſedit, reddiderunt ἔκτισε *creavit* cum iota, non ἔκτησε *poſſedit* cum η. Saducæi verò etiam negarunt deitatem Spiritus Sancti, ut eſt Actor.23 v.8,9. ubi πνεῦμα ſine articulo, notat Spiritum Sanctum, juxta ſtylum Scripturæ, Ioh.3.v.5. cap.4.v.24. Rom.1.v.4. cap.8.v.14. 1 Cor.11.v.4. & Theophylacti, nec non Epiphanii hæreſi 14. interpretationem. Quin & Deum ipſum corporeum finxerunt, ut vult Nicolaus, in 13 caput Actorum. Eſſentiæ autem corporeæ ſingularis non eſt, nec eſſe poteſt, niſi unica hypoſtaſis. Quumque continuis aliquot ſeculis deficeret in Synagogâ Iudaicâ lumen Propheticum, inde factum ut Myſterium Trinitatis Sacroſanctæ paulatim obſcuratum in oblivionem venerit: & caput illud de Unitate Eſſentiæ divinæ vulgo ſolum ſciretur & notum eſſet. Cætera de Samaritanis

Sed non ſine errore aliquo.

nis, sive Cuthæis, nec non de Gentilibus, quæ ad hunc Articulum referri possent, jam alibi dicta sunt. Period. III. artic. III.

Progredimur itaque à V. T. ad Novum, quo doctrina de Deo, Essentiâ Uno, Trino autem Personis, non tantum novissimè repetita, & perfectissimè clarissimeque revelata, sed etiam per ipsum Filium Dei, in carne exhibitum, tanquam imaginem visibilem invisibilis Dei, nec non per visibilem Spiritus Sancti invisibilis effusionem repræsentata, ipsisque sensibus veluti subjecta fuit. *Prima Periodi N. T. Articulo primo* ordinis melioris causâ distinguemus Historiam Euangelicam ipsius Christi, & Apostolicam Discipulorum ipsius. In utraque obvia est varia, eaque illustrissima dogmatis hujus patefactio & declaratio. Sed nos delectu quodam locorum ex singulis Euangelistis contenti erimus. Inde ex Actis & Epistolis Apostolicis excerpemus, quæ ad rem præsentem faciunt. *Matthæus* ex sermonibus Christi pariter Unitatem Essentiæ divinæ, ac Personarum divinarum in eâ subsistentium Trinitatem demonstrat. Illam asserit verbis Christi in conflictu cum Diabolo cap. 4. v. 10. ex Deut. 6. v. 13. *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.* Rursum in disputatione cum Pharisæo cap 19. v. 17. *Nullus est bonus, nisi Unus, nempe Deus.* Hanc verò in Baptismo Christi & nostro evidentissimè proponit. Etenim cum Christus baptizaretur, tres Personæ Unius Deitatis, non plures, non pauciores, distinctè se revelarunt, etiam ipsis sensibus spectatorum & auditorum, cap. 3. v. 16, 17. Pater voce cœlitus sonante clamans, *Hic est Filius ille meus, dilectus ille, in quo acquiesco:* quæ vox etiam in transfiguratione ipsius repetita fuit, cap. 17. v. 5. Filius in assumtâ carne baptismum à Johanne suscipiens, in Jordane, Patrisque elogio consecratur Spiritus Sanctus specie visibili columbæ super ipso quiescens, donisque suis Christum secundum humanitatem replens. In nostro autem Baptismo singuli baptizandi tinguntur, in nomen Patris, Filii, & Spiritus Sancti, idque ex mandato Christi cap. 28. v. 19, tanquam unius illius Dei; cui soli hic honos convenit. *Marcus* etsi pleraque communia habet cum Matthæo, tamen cap. 12. paulo expressius loquitur ad hujus mysterii declarationem. De Essentiâ ista proponit ex colloquio Christi & Scribæ, v. 29. *Primum omnium præceptorum est: Audi Israël, Dominus Deus noster, Deus unus est:* & v. 32. *Unus est Deus, nec alius est Deus præter eum.* Tres verò in eâ Personas v. 36. ostendit ex Psal. 110. v. 1. *David dixit per Spiritum Sanctum: Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam, &c.* ubi priore nomine Pater, posteriore Filius significatur, ex ipsiusmet Christi applicatione. Jam *Lucas* in descriptione Historiæ Conceptionis Johannis & Christi, Personas divinas à se invicem

Periodus N. T. prima. Artic. I. Doctrina de Deo Uno & Trino asserta ab Euangelistis, Matthæo. Marco. Lucâ.

Period. I. N.T. art. I. vicem distinguit; & tamen earum Trinitatem ad essentialem Unitatem revocat. Cap.1.v.15,16. recitat verba Angeli de conceptu Johannis, *fore ut impleatur Spiritu Sancto*, id est, donis à Spiritu Sancto effectis *inde ab utero*: *& convertat multos filiorum Israël ad Dominum Deum ipsorum*, hoc est, ad Christum Filium Dei, unum cum Patre Deum: sicut consequentia, nec non oraculum propheticum Malach.4.v. ult. id evincunt. Sed clariora sunt, quæ sequuntur, de ipsius Christi conceptione v.31,32,33,35,37. ubi Altissimus ille, sive Dominus Deus dans Christo sedem Davidis Patris ipsius, est Deus Pater: Filius est Filius Dei altissimi, & ipse æternus Deus: Spiritus Sanctus Virtus Altissimi, per se subsistens, & divinas operationes pro omnipotentiâ suâ exercens. Et tamen non est nisi Unus Deus, apud quem non est ullum verbum, quod fieri non possit. Postremò in Cantico Zachariæ easdem Personas velut exserto digito demonstrat. Etenim totius prophetæ ipsius autorem indicat Spiritum Sanctum v.67. Deinde Dominum ac Deum Israëlis, hoc est, Deum Patrem celebrat, ob missum ac donatum nobis filium suum, v.6 & seqq. Denique eundem Filium Dominum Altissimum nuncupat, tributo ei veræ divinitatis axiomate, vers.76.& seqq. Sed reliquis Euangelistis in illustrando hoc

Johanne. Mysterio longè antecellit *Iohannes*: cujus sicut præcipua est ὑπόθεσις demonstratio æternæ Deitatis Christi, cap.20.v.31. ita simul Unitatem spiritualis essentiæ divinæ, nec non Trinitatem Personarum passim & omnibus ferè capitibus declarat & inculcat. Cap.1.v.1,2,3. τὸν λόγον æternum Dei Sermonem ita distinguit à Patre, apud quem residebat in principio, ut tamen eundem cum Patre Deum fuisse asserat. V.14,18. vocat eum *Unigenitum Dei Filium, qui est in sinu Patris, plenum gratiæ & veritatis.* v.32,33 & seqq. *super quem descendit & mansit Spiritus Sanctus.* Cap.3. in colloquio cum Nicodemo causas æternæ salutis nostræ commemorat; v.5,6. Spiritum Sanctum nos regenerantem ad imaginem Dei: v.13,14,15. Filium Dei, qui idem Filius hominis, nos redimentem per mortem crucis; & v.16,17. Deum Patrem tradito pro nobis Filio Unigenito nos sibi reconciliantem. Quæ Personæ eodem capite à Johanne Baptistâ celebrantur v.31,32. & seqq. ubi Patris, Filii, & Spiritus Sancti distincta mentio exstat. Cap.4. docet Deum esse Spiritum v.24. hoc est, spirituali naturâ præditum; quæ communis est Patri v.23. Filio Mediatori v.22,25, 26. & Spiritui Sancto, qui dicitur aqua viva, saliens in vitam æternam. Cap.5. ex professo demonstratur & asseritur contra Judæorum criminationes veritas hujus Theseos: Christum esse Filium Dei, æqualem Patri, & unum cum ipso Deum v.17. idque argumentis tum

arti-

artificialibus, ab æqualitate, imò identitate naturæ, operationum atque operum & cultus v. 18. & seqq. tum inartificialibus, videlicet testimoniis Patris, Johannis Baptistæ, & Scripturarum v. 31. & seqq. Cap. 6. in sermone Christi ad Capernaitas de pane vitæ; Pater dicitur is esse, qui dat Panem illum cœlestem verum v. 32. Filius ipse Panis, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. v. 33. ut qui vivit per Patrem viventem v. 57. Spiritus Sanctus vis illa vivifica Patris & Filii, fidem accendens in cordibus, per quam solam pane isto vescimur ad salutem v. 63, 64. Cap. 8. operosè ostendit Servator, Deum esse Patrem suum, proprium scilicet ac naturalem, ac se esse proprium ac naturalem ejus Filium vers. 18. & seqq. Cap. 10. v. 28. & seqq. probat se unum esse cum patre, non modo consensu voluntatis, sed etiam unitate potentiæ ac essentiæ. Cap. 14. partim explicat σχέσιν sive relationem, itemque essentialem unionem inter Patrem & Filium, v. 9. & seqq. partim divinarum Personarum Trinitatem promissione Spiritus Sancti stabilit, v. 16, 17. Cap. 15. v. 8. & seqq. itemque v. 26, 27. eadem fere iterantur ac inculcantur. Cap. 16. non modo duarum Personarum, Patris & Filii, distincta hypostasis, sed etiam Spiritus S. ab eodem processio plenius edisseritur, v. 3. & seqq. item v. 13, 14, 15. Cap. 17. v. 3. Pater, & quem ipse misit Jesus Christus, dicuntur esse ille solus verus Deus; qui opponuntur omnibus falsis & fictitiis numinibus, quæ naturâ non sunt Dii, Gal 4 v. 8. Filii verò Deitas toto capite ab æternâ ejus existentiâ, potentiâ, & gloriâ, nec non unitate essentiali cum Patre diversimodè illustratur. Cap. 20. Pater dicitur Deus & Pater Christi ac noster v. 17. Filius non tantum Filius Dei v. 31. sed etiam Dominus ac Deus appellatur v. 28. Spiritus Sanctus etiam ab origine ac operatione divinâ describitur v. 22, 23. Ut Sacrosanctæ Trinitatis evidentissimum testimonium hîc proponatur. Jam ex Actis & Epistolis Apostolicis idem Mysterium demonstrandum est. Et quia Apostolis non tantum cum Judæis, sed etiam cum Gentilibus res fuit, qui veri Dei ignari, multos eosque innumeros agnoscebant & colebant Deos, diversâ methodo in tradendâ hâc doctrinâ usi sunt. Etenim in concionibus ad Judæos Actor. 2, 3, 4, 7, 13. Hebr. 1. & alibi, Deum esse præsupponunt ex Scripturâ V. T. & patefactionibus divinis per Verbum & miracula: & hunc Deum esse Patrem Domini nostri Jesu Christi liquidò probant. Verum quando Gentilibus concionati sunt, altius rem arcessiverunt, ac totam de Deo doctrinam in plura capita distinxerunt. Principio docuerunt, Numina ac idola Gentilium non esse Deos, nec Deum verum esse varium aut multiplicem, sed unicum duntaxat; essentiam nempe æternam, & omni-

Period. I. artic. I.

ab Apostolis, tradita

Unitas Essentiæ divinæ

Period. I. artic. I.

omnipotentiam, cœli ac terræ conditricem ac moderatricem. Argumenta hujus doctrinæ varia adducunt, præcipuè tamen à creatione, ac gubernatione omnium rerum Actor. 14. v. 15. & seq. cap. 17. v. 29. & seq. Rom. 1. v. 20, 21. & seqq. nec non à rationibus communibus, singulis hominibus naturâ insitis Rom. 2. v. 14, 15, 16. Huc pertinent testimonia manifestissime de Unitate Essentiæ divinæ. Rom. 3. v. 29, 30. *Deus Unus est Iudæorum & Gentium.* 1 Cor. 8. v. 4, 5. *Scimus idolum nihil esse in mundo, & nullum esse Deum alium nisi Unum. Nam etiamsi sunt qui dicuntur Dii in cælo & in terrâ (sicut sunt Dii multi, & Domini multi,) nobis tamen unus est Deus.* Ephes. 4. v. 5, 6. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & Pater omnium.* 1 Tim. 2. v. 5. *Unus est Deus, unus etiam Mediator Dei & hominum, Homo Iesus Christus.* Jacob. 2. v. 19. *Tu credis Deum unum esse, benè facis.* Cap. 4. v. 12, *Unus est Legislator, qui potest servare & perdere.* Deinde qualis sit Unus ille Deus, variis iisque illustribus descriptionibus declararunt. Actor. 14. v. 15, 16, 17. *Annunciamus, ut à vanis istis rebus convertatis vos ad Deum illum vivum, qui fecit cælum, terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, quique præteritis ætatibus sivit omnes gentes suis ipsarum viis ingredi: &c.* Cap. 17. v. 24. 25. & seqq. *Deus ille qui fecit mundum & omnia quæ in illis sunt, cum sit cæli & terræ Dominus &c.* v. 29. *Progenies Dei cum simus, non debemus existimare, auro, & argento &c. numen esse simile:* Rom. 1. v. 20. *Ipsius invisibilia ex rebus creatis pervidentur, æterna videlicet ejus tum potentia, tum divinitas.* Cap. 11. v. 33. & seqq. *O profundas divitias tum sapientiæ, tum cognitionis Dei! &c.* 2 Cor. 1. v. 3. 20. *Deus Pater miserationum, & Deus omnis consolationis; cujus omnes promissiones sunt Etiam & Amen.* 1 Tim. 1. v. 17. *Regi æterno, incorruptibili, invisibili, soli sapienti Deo honor sit & gloria.* Cap. 6. v. 15, 16. *Quem*, scilicet Christum, *præstitutis temporibus suis ostendat ille beatus & solus Princeps, Rex ille regum & Dominus dominorum, qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, quem nemo vidit hominum, neque videre potest.* Jacob. 1. v. 17. *Omnis donatio bona est supernè à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, aut conversionis obumbratio.* 1 Joh. 1. v. 5. *Deus lux est, neque tenebræ in eo sunt ullæ.* v. 9. *est fidelis & justus, ut remittat peccata.* Apoc. 4. v. 8, 11. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus ille omnipotens, qui Erat, & Est, & Venturus est. Dignus est, qui accipit gloriam, & honorem & virtutem; quia tu condidisti omnia, & per voluntatem tuam sunt & creata sunt.* Postremò in una illa spirituali ac æternâ Essentiâ divinâ ostenderunt esse tres Personas, verè à se invicem distinctas, Patrem, Filium & Spiritum Sanctum: quæ sunt Unus ille verus, ac æternus Deus. In quo quidem summus est consensus omnium Apostolorum. Actor. 2, v. 17. *Ultimis temporibus, dicit Deus; effundam ex Spiritu*

descriptio à proprietatibus & operibus.

Trinitas Personarum.

meo,

meo, &c. v. 33. *Dextrâ Dei sursum sublatus Iesus & promissum Spiritus Sancti adeptus à Patre, effudit hoc quod nunc cernitis & auditis.* Et ipse Spiritus Sanctus statim reipsâ probavit, se verum esse Deum; dum uno momento Apostolus omnium linguarum notitiam impressit. Cap. 3. v. 13. *Deus ille Abrahami, Isaaci, & Iacobi, Deus Patrum nostrorum, glorificavit Filium suum Iesum, &c.* quem vers. 15. *Principem vitæ*, & v. 22. *magnum illum Prophetam* nuncupat. Cap. 4. v. 24, 25, 26. *Domine, tu es Deus ille, qui fecisti cœlum ac terram, &c. Qui Spiritu Sancto per os Davidis pueri tui dixisti, Quare fremuerunt gentes, &c. adversus Dominum & Christum ejus:* qui Psal. 2. ut Deus introducitur. Cap. 5. vers. 3, 4. de Spiritu Sancto seorsim. v. 31, 32. *Hunc Deus dexterâ suâ sursum sublatum constituit principem ac servatorem, ut det resipiscentiam Israëli & remissionem peccatorum. Et nos sumus ei testes horum quæ dicimus; atque etiam Spiritus ille Sanctus, quem dedit Deus, iis, qui dicto sunt audientes ipsi.* Cap. 20. v. 28. *Attendite ad vos ipsos & totum gregem, in quo vos Spiritus ille Sanctus constituit Episcopos, ad pascendam Ecclesiam Dei, quam suo illo proprio sanguine acquisivit.* Rom. 1. v. 2, 3, 4. ubi per Spiritum Sanctificationis nonnulli Spiritum Sanctum intelligunt. Cap. 8. vers. 15, 16, 17. *accepistis Spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba, Pater. Et ipse Spiritus testatur una cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei: quod si filii, etiam hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* & vers. 31, 32. *Si Deus pro nobis, quis contra nos? is qui proprio Filio non pepercit, &c.* Sic 1 Cor. 12. v. 3. *Nullus per Spiritum Dei loquens, dicit Iesum anathema; & nemo potest dicere Iesum Dominum, nisi per Spiritum Sanctum.* v. 4, 5, 6. *Distinctiones donorum sunt, sed idem Spiritus, Et distinctiones ministeriorum sunt, sed idem Dominus, Et distinctiones actionum sunt, sed idem est Deus, agens omnia in omnibus.* 2 Corinth. 13. v. 13. *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus Sancti sit cum omnibus vobis.* Gal. 4. v. 4, 6. *Emisit Deus Filium suum &c. Emisit Deus Spiritum Filii sui, &c.* Ephes. 1. v. 3, 4. *Benedictus esto Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, &c.* & vers. 13, 14. *Obsignati estis Spiritu illo promissionis Sancto &c.* Phil. 2. v. 6. seqq. Pater & Filius introducuntur ut ὁμοούσιοι. Col. 1. vers. 15, 16. & seqq. de utroque rursum sermo est. Tit. 3. v. 4, 5, 6. *Postquam benignitas & φιλανθρωπία apparuit Servatoris nostri Dei, &c. servavit nos per lavacrum regenerationis renovationis Spiritus Sancti, quem effudit super nos copiosè per Iesum Christum servatorem nostrum.* Hebr. 1. v. 1, 2, 3. *Multis vicibus multisque modis olim Deus*, nempe Pater, *loquutus in Prophetis, ultimis diebus hisce loquutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem omnium, per quem etiam mundum condidit, qui est effulgentia gloriæ, & character personæ illius, &c.* v. 9. *Unxit te, ô Deus,*

Period. I. artic. I.

Period. I. artic. I.

Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ, ultra consortes tuos. Ubi & Pater & Filius vocantur Deus, & Spiritus Sanctus designatur Oleo unctionis Joh. 3. v.34.& 1 Joh.2.v.27. 1 Pet.1.v.2,3. *Electis ex præcognitione Dei Patris, ad sanctificationem Spiritus, per obedientiam & adspersionem sanguinis Iesu Christi, &c. Benedictus esto Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi.* 1 Joh. 2. v.22,23. de Patre & Filio,& v.27 de Spiritu Sancto, qui est Unctio. Cap. 4.v.13,14. *Per hoc cognoscimus nos in ipso habitare, & ipsum in nobis, quod de Spiritu suo dedit nobis. Nos verò spectavimus & testamur, Patrem misisse Filium, qui esset Servator mundi.* Cap. 5.v.7. *Tres sunt qui testantur in cœlo, Pater, Sermo, & Spiritus Sanctus, & hi tres unum sunt.* Et de Filio seorsim v.20. *Hic est verus ille Deus & vita æterna.* Jud. v. 20, 21. *Vos autem dilecti, sanctissima vestra fidei superstruentes vos ipsos, per Spiritum Sanctum orantes, Vos ipsos in charitate Dei conservate, exspectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.* Apocal. 1. v. 4, 5. & seqq. *Gratia vobis & pax à Qui est, & Qui erat, & Qui venturus est, & à septem Spiritibus qui in conspectu throni ejus sunt, & a Iesu Christo &c.* ubi per septem Spiritus intelligitur unus ille Spiritus Sanctus effusus per Christum ad colligendum è toto mundo Ecclesiam cap. 5. vers. 6. qui septem, hoc est, multiplicibus & perfectissimis donis est efficax. Ex quibus testimoniis, aliisque quæ præterimus innumeris, manifestissimum ac certissimum est, Doctrinam de Sacrosanctâ Trinitate, quam à Christo didicerant Apostoli, ipsorum ministerio in omnibus Ecclesiis tam Judæorum, quam Gentium fideliter constanterque traditam, atque insuper scriptis eorundem consignatam esse. Ut Fides in Unum Deum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum sit verè fides Apostolica, verè Catholica, per omnes Ecclesias recepta & approbata. Ab hâc fide maturè admodum, superstitibus adhuc ipsis Apostolis, suggestione Satanæ & impietate hæreticorum discessum fuisse, ex scriptis eorum constat. Etenim Paulus Deitatem Filii ex professo asserit & tuetur contra hæreticos, qui Angelos supra ipsum attollebant Hebr. 1. cap. Col. 1. v. 15, 16, 17. Johannes verò non tantum scripsit Euangelium contra hostes Trinitatis ac Deitatis Christi cap. 1. & passim, inprimis cap. 20. vers. 31. sed in Epistolis quoque apertè eos perstringit, & acri censurâ notat 1 Epist. 2. v. 22, 23. *Quis est mendax, nisi qui negat Iesum esse Christum illum? hic est Antichristus, qui negat Patrem & Filium. Quisquis negat Filium, nec Patrem habet; qui agnoscit Filium, etiam Patrem habet.* 2 Epist. v. 9, 10. *Quisquis transgreditur, nec permanet in doctrinâ Christi, Deum non habet; qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ne recipite eum domum, neque Ave ei dicite.* At quinam isti fuerint, qui ἀνωνύμως designantur,

Hæretici quidam, vivis adhuc Apostolis contradixerunt.

gnantur, ex historiâ Ecclesiasticâ illius temporis est cognoscendum. Docet illa horum omnium principem ac patrem fuisse *Simonem Magum*, primum illum inter Christianos hæreticum Actor. 8. qui ut in ipso exordio exorientis Euangelii omnes partes religionis Christianæ corrumpere conatus est, ita præ cæteris doctrinam de Deo portentosis commentis depravavit. Irenæus lib. 1. cap. 20. & 30. Eusebius lib. 2. Historiæ Ecclesiast. cap. 12. Epiphanius hæresi 1. Augustinus de hæresibus cap. 1. & lib. 2. contra adversarios legis & Prophetarum cap. 12. Dogmata ejus erant: Se esse Unum illum ac verum Deum, qui Patriarchis & V. T. fuisset ignotus. Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum diversa tantum esse ejusdem Personæ nomina, pro diversâ operatione, non diversas hypostases: seque unum & eundem esse, inter Samaritanos Patrem, inter Judæos Filium, inter Gentes Spiritum Sanctum. Quanquam parum sibi constans, & scortum suum, quod Irenæus Helenam, Eusebius autem Selenam nuncupat, jactitavit ipsissimum esse Spiritum Sanctum. Quum autem passim, & maximè Romæ, præstigiis magicis fascinasset vulgus, adeo ut in Campo Martio statua ei collocaretur cum hâc inscriptione: *Simoni Sancto Deo:* & in artis suæ experimentum etiam per aërem volare conaretur, subitò delapsus fracto crure miserrimè periit, vulgi fabula factus: ut præter Justinum Martyrem Tertullianus testatur in Apologiâ cap. 18. & Arnobius contra Gentes lib. 2. itemque Epiphanius hæresi 1. Atque huc, si Baronio credimus, spectat Suetonius in Nerone, cap. 12. cum ita scribit: *Icarus primo statim conatu juxta Neronis cubiculum decidit, ipsumque cruore respersit.* Ab hoc Simone prosati sunt cæteri hæretici: *Menander* qui Deitatis gloriam à Simone Magistro in se derivavit, ac non nisi in suum nomen administrari baptismum voluit: Epiphanius hæresi 2. & Augustinus de hæres. cap. 2. *Saturninus* item, qui alium Judæorum Deum, alium Christi Patrem ac Christianorum Deum esse docuit; Trinitatem autem Personarum divinarum negavit: & utroque famosiores Cerinthus & Ebion. *Cerinthus*, gente Judæus & circumcisus, summum Deum Unum personâ statuit: Christum Deum aut Filium Dei esse inficiatus est: quin & Angelis minorem fecit, quos tanquam naturæ opifices prædicabat: interim cæteris hominibus profectu virtutis, non naturâ, superiorem esse fatebatur. Eadem *Ebionis* Samaritani, qui tamen pro Judæo se gessit, fuit hæresis: Epiphanius hæresi 8. & 10. Augustinus ibidem eodem numero. Contra utrumque Johannes Euangelista scripsit Euangelium. Et memorabile est, quod ex narratione Polycarpi referunt Irenæus lib. 3. cap. 3. & Eusebius lib. 4. Histor. Eccles. cap. 14. Nimirum, quod Ephesi in bal-

Period. I. artic. 1. autore Simone Mago.

Successerunt Menander.

Saturninus.

Cerinthus.

Ebion.

neum

Period. I. artic. I.

neum lavandi causâ ingressurus Johannes, postquam illic esse Cerinthum audivit, abiit locum exsecratus; adjecitque vereri se, ne balneum ipsum conciderer, in quo tantus hostis veritatis lavisset. Egresso Johanne, domus statim collapsa, Cerinthum & turbam universam oppressit. Reliqua quæ huc adferri possent, rejicio in *Articulum Secundum*; quo etsi Fides & Confessio Ecclesiæ primitivæ ætatem Apostolorum secutæ, vel ex solo Symbolo Apostolico demonstrari potest, quod diserte credere docet in Unum Deum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum; tamen quia Neo-Samosateniani insigni impudentiâ negant, doctrinam de Sacrosancta Trinitate à Patribus, qui ante Concilium Nicenum vixerunt, traditam fuisse, utpote quæ Concilii istius novitium sit commentum: omninò Patrum de hoc mysterio consensus, ac universè orthodoxa de Deo Uno Essentia & Trino personis sententia ex scriptis eorum colligenda ac proponenda est. Sequemur autem ordinem seriemque temporis, quo singuli floruerunt in Ecclesiâ & scripserunt.

Artic. II. Doctrinam de Deo Uno ac Trino tradiderunt

Ignatius.

Ignatius Antiochenæ Ecclesiæ Episcopus, discipulus verò Johannis & martyr Christi, in Epistolâ ad Philippenses ita loquitur: *Unus est Deus & Pater, non duo, neque tres. Unus est neque alius præter ipsum, solus & verus. Dominus enim inquit, Deus tuus, Deus unus est. Est & unus Filius, Verbum Deus, Unus autem & Paracletus: Unus enim inquit & Spiritus. Ideo & Dominus præcepit, ut baptizarent in nomine Patris, Filii, & Spiritus Sancti, non in unum trinominem, neque in tres incarnatos, sed in tres ejusdem honoris.* In epistolâ ad Philadelphenses: *Si quis dicat Unum esse Deum, & confiteatur Iesum Christum, sed eundem nudum esse hominem putet, non autem Deum unigenitum, Sapientiam & Verbum Dei; hujusmodi serpens est, fraudem & errorem prædicans.* Rursum in Epistolâ ad Antiochenos. *Abjicite omnem Gentilem & Iudaicum errorem, ut nec multitudinem introducatis Deorum, nec prætextu unius Dei negetis Christum.* item: *Omnis qui annunciat Unum & solum Deum, ut tollat Christi divinitatem, is est diabolus & hostis omnis justitiæ.*

Polycarpus.

Polycarpus Episcopus Smyrnensis, & ipse auditor Iohannis, exemplo ipsius solitus est aures obstruere, si quando impias hæreticorum voces audiret, loca etiam vitare quasi polluta, in quibus illæ dictæ fuerant: teste Irenæo. Hujus confessio expressa est apud Eusebium lib. 4. Histor. Eccles. cap. 15. ultimâ precatione quam inter ipsas martyrii flammas recitavit: *Deus Pater dilecti Filii tui Iesu Christi, per quem cognitionem tui accepimus, conditor universæ creaturæ, te invoco, te confiteor, Verum esse Deum, te glorifico per Iesum Christum dilectum filium tuum, Pontificem æternum; per quem tibi cum eo, in Spiritu Sancto gloria & nunc, & in futura secula, Amen.*

Justinus Martyr.

Iustinus, Philosophus & Martyr, apologiâ secundâ, quæ est ad Antoninum Imperato-

peratorem, ita fidei suæ rationem edisserit: *Profitemur nos talium, qui habentur, Deorum expertes esse & alienos à Diis: sed non à verissimo illo Deo, Patre justitiæ & castitatis, & virtutum aliarum. Verum hunc ipsum, & Filium, qui ab eo venit, & Spiritum Propheticum colimus & adoramus, cum ratione & veritate venerantes.* Et in Expositione Fidei: *Unus ergò revera est universitatis hujus Deus, qui in Patre, Filio, & Spiritu Sancto cognoscitur. Cum namque ex substantiâ suâ Pater Filium progenuerit, atque ex eâdem Spiritum produxerit, jure optimo, quæ unam eandemque participant Essentiam, unâ eâdemque dignatur divinitate:* & post: *Unum nos convenit profiteri Deum, cujus est in Patre, & Filio, & Spiritu Sancto notio: quâ quidem Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, unius Divinitatis exsistentias agnoscentes: quâ verò Deus, exsistentiarum secundum naturam & essentiam, communionem intelligentiâ complectentes. Unitas namque in Trinitate intelligitur, & Trinitas in Unitate agnoscitur.* Athenagoras Philosophus Christianus ad Antoninum Imperatorem; *Quis non miretur, nos qui Deum Patrem prædicamus, & Deum Filium, & Spiritum Sanctum, ita ut & Unionis eorum vim, & ordinis distinctionem exponamus, impios, & sine Deo homines vocari.* item: *Illum duntaxat ducem sequimur, quem utpote Deum cum Verbo suo cognoscere optamus; ut quænam Filii ad Patrem sit unio, intelligamus, quid Pater cum Filio communicet: quid sit Spiritus: quæ unitas trium; quæ discretio Unitorum, Spiritus scilicet, Filii, & Patris.* Irenæus, discipulus Polycarpi, & Episcopus Lugdunensis lib. 1. cap. 2. *Ecclesia ab Apostolis & eorum discipulis accepit fidem, quæ est in Unum Deum Patrem omnipotentem, qui fecit cœlum & terram, & maria, & quæ in eis sunt. Et in Unum Iesum Christum, Filium Dei, incarnatum pro salute nostrâ: & in Spiritum Sanctum, qui prædicavit per Prophetas.* lib. 3. cap. 6. *Neque igitur Dominus, neque Spiritus Sanctus, neque Apostoli eum, qui non esset Deus, definitivè & absolutè Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus; neque Dominum appellassent aliquem ex personâ suâ nisi qui dominatur omnibus, Deum Patrem & Filium ejus.* item: *Verè igitur cum Pater sit Dominus, & Filius verè sit Dominus, meritò Spiritus Sanctus Domini appellatione eos signavit.* Lib. 4. cap. 66. & 75. *Ex Scripturis semper eundem scimus Deum, semper idem Verbum Dei cognoscimus, etiamsi nunc nobis manifestatum est; semper eundem Spiritum Dei cognoscimus, etiamsi novissimis temporibus novè effusus est in nos: constituiturque homo ad imaginem infecti Dei, Patre quidem benè sentiente, Filio verò ministrante, Spiritu autem nutriente & augente.* Clemens Alexandrinus, discipulus Pantæni, & Ecclesiæ istius Presbyter, lib. 3. Pædagogi sub finem: *Laudemus Unum Patrem & Filium, unà cum Spiritu Sancto, qui unus est omnia, in quo omnia, & per quem omnia; qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequaque sapiens, undequaque justus:*

Period. I. attic. II.

Athenagoras.

Irenæus.

Clemens Alexandrinus.

Period. I. artic. II. *stus: cui gloria nunc & in secula.* Passim quoque in scriptis suis celebrat unam gloriam & majestatem trium Personarum, Patris, Filii, & Spiritus Sancti. Tertullianus, natione Afer, Romanæ Ecclesiæ presbyter, lib. adversus Praxeam: *Regula veritatis exigit, ut primò omnium credamus in Deum Patrem. Eadem docet, nos credere post Patrem etiam in Filium Dei, Christum Iesum, Dominum Deum nostrum, sed Dei Filium, hujus Dei, qui & unus & solus est, conditor rerum omnium. Eadem fidei autoritas post hæc docet nos credere in Spiritum Sanctum.* Item: *Oeconomiæ Sacramentum Unitatem in Trinitatem disponit, tres dirigens, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum. Tres autem non statu, sed gradu: nec substantiâ, sed formâ; nec potestate, sed specie. Unius autem substantiæ, & unius status, & unius potestatis: quia unus Deus, ex quo & gradus isti, & formæ, & species, in nomine Patris, Filii, & Spiritus Sancti.* Hoc loco Oeconomiam vocat Tertullianus, rationem Deitatis in se, & inter personas ejus: gradum verò dicit ordinem Personarum, formam Personalitatem, speciem individuum seu Personam.

Tertullianus.

Origenes. Origenes Adamantius, Catechista & Presbyter Alexandrinus, lib. 7. in epist. ad Romanos, exponens cap. 9. *Miror,* inquit, *quomodo quidam legentes, quod Apostolus dicit; Unus Deus Pater, ex quo omnia; & unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia; negent Filium Dei Deum debere profiteri, ne duos Deos dicere videantur. Et quid de hoc loco Apostoli facient, in quo apertè Christus super omnia Deus esse perscribitur? Sed quid non advertunt, qui hæc ita sentiunt; quod sicut Dominum Iesum Christum non ita Unum esse Dominum dixit, ut ex hoc Deus Pater non esse Dominus dicatur: ita etiam Deum Patrem non ita Unum esse Deum dixit, ut Dei Filius non credatur Deus. Unus autem uterque est Deus.* Iterum aliquanto post: *Qui autem est super omnes, super se neminem habet: non enim post Patrem Filius, sed de Patre.* Tandem verò Origenes subjicit. *Manifestò ostenditur natura Trinitatis, & substantia una, quæ est super omnia.*

Gregorius Thaumaturgus. Gregorius Thaumaturgus, Neocæsariensis Episcopus, in Confessione fidei, quæ exstat apud Eusebium lib. 7. cap. 26. & apud Gregorium Nyssenum in oratione de hoc Gregorio: *Unus,* inquit, *Deus, Pater Verbi viventis, Sapientiæ subsistentis, & imaginis suæ, perfectus perfecti genitor, Pater Filii Unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, imago Patris, Verbum efficax, Filius verus veri Patris, & invisibilis ex invisibili, sempiternus ex sempiterno, immortalis ex immortali. Unus Spiritus Sanctus, ex Deo substantiam habens, qui per Filium apparuit sanctificans, & per quem Deus super omnia & in omnibus agnoscitur.* item: *Trinitas perfecta majestate, æternitate, & regno minimè dividitur.*

Dionysius Alexandrinus. Dionysius Alexandrinus, citante Athanasio tomo I. epistolâ de sententiâ Dionysii contra Arrianos: *Patrem cum dico, etiam sine mentione Filii,*

Filium,

Filium, sub Patris vocabulo indicatum volui. Contra si in mentione Filii Patrem omisissem, tamen ille sub nomine Filii intelligi debuit. Spiritus Sancti mentionem feci, sed ita ut pariter adjungerem, undenam ille & per quem venerit. Sed isti ignorant Patrem à Filio alienari non posse, & sub Patris vocabulo primarium conjunctionis autorem contineri, & Filium à Patre quasi domicilio disgregatum non esse; eò quod Patris vocabulum hanc communionem indicet; & in Patris Filiique manibus esse Spiritum Sanctum, sed ita ut neque à mittente, neque à ferente segregetur. Idem paulò post addit: *Hoc scilicet pacto Unitatem, quæ indivisibilis, in Trinitatem dilatamus; & Trinitatem, quæ deminui non potest, in Unitatem consummamus.* Cyprianus Episcopus Carthaginensis, tractatu de vanitate idolorum: *Unus omnium Dominus est Deus. Neque enim sublimitas illa potest habere consortem, cum sola omnem teneat potestatem. Hic universa, quæcunque sunt, Verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic videri non potest, visu clarior est; nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu major est.* Et de Trinitate ad Jubajanum lib. 3. epist. 9. *Christus instituens Baptismum, insinuat Trinitatem; cujus Sacramento gentes baptizarentur.* Rursum: *Non ignoramus Unum Deum esse, & Unum Christum esse Dominum, quem confessi sumus; & Unum Spiritum Sanctum.* item: *de Patre, Filio, & Spiritu Sancto scriptum est, Et tres unum sunt.* Lactantius Firmianus lib. 4. divinarum Institutionum cap. 29. *Deum Patrem & Filium non diversum dicimus, neque utrumque secernimus; quia nec Pater sine Filio potest, nec Filius à Patre secerni: siquidem nec Pater sine Filio nuncupari, nec Filius potest sine Patre generari. Cum igitur & Pater Filium faciat, & Filius Patrem: una utrique mens, unus Spiritus, una substantia est: Sed ille quasi exuberans fons est, hic tanquam defluens ex eo rivus; ille tanquam Sol, hic quasi radius à Sole porrectus, &c.* Ex quibus omnibus luce meridianâ clarius est ab excessu Apostolorum ad Constantinum Magnum & Concilium usque Nicenum, hoc est, toto secundo Articulo, Doctores Orthodoxos in Ecclesiâ non aliud genus doctrinæ de Deo tradidisse, quam quod ipsi Apostoli voce pariter ac scripto proposuerunt. Sed *Hæretici* hujus temporis longè audacius ac insolentius insurrexerunt contra hunc consensum, & tam Unitatem Essentiæ divinæ, quam Trinitatem Personarum furiose oppugnarunt. Non producam universos; sunt enim propè innumerabiles, sed qui Principes fuerint, ac majorem duxerint familiam, recensebo. Primi sunt *Gnostici*, ex Saturnianis, Basilidianis, & Carpocratianis conflati, quorum repudiatis nominibus ab excellentiâ cognitionis novum sibi nomen arrogarunt. Hi statuerunt Unum quendam ingenitum Patrem, & virtutem summam, à quâ angeli, archangeli, virtutes & potestates sint productæ, ceu Dii secundarii, Patre illo multò inferiores: à

Period. I. artic. II.

Cyprianus.

Lactantius.

Hæretici doctrinam de Deo Uno oppugnarunt,

Gnostici.

Period. I. artic. II.

quibus Mundus hic conditus fuerit. Basilidiani Deum illum Abraxas barbaro vocabulo nominarunt: propterea quod id vocabulum Græcis scriptum literis 365 denotaret, quot ipsi cœlos creatos fuisse contendebant. Sunt deinde *Valentiniani*, à Valentino Ægyptio, Philosopho Pythagorico & Platonico, denominati ac propagati. Is longam contexuit fabulam, de triginta Æonum, tanquam Deorum, generatione. Finxit enim duo rerum principia, βύθον καὶ σιγὴν, *Profundum & Silentium*; quam primam συζυγίαν αἰώνων appellavit: ac Profundum quidem dixit esse Patrem, & Silentium matrem. Ex eorum conjugio prodiisse docuit Νοῦν καὶ Ἀλήθειαν *Intellectum & Veritatem*, secundam videlicet αἰώνων συζυγίαν, & hanc in honorem Patris protulisse octo Æonas. De Intellectu autem & Veritate processisse Λόγον καὶ ζωὴν *Verbum & Vitam*, tertiam συζυγίαν, & ab hâc prolatos esse Æonas decem. De Verbo & Vitâ processisse *Hominem & Ecclesiam*, quartam συζυγίαν, & hanc protulisse Æonas duodecim: Ex quibus tandem in unum collectis, Æones triginta exsurgant. Quæ nugæ ex Hesiodi Theogoniâ potius, quam ex Scripturis divinis in Theologiam traductæ sunt. Post Valentinianos *Cerdoniani* ac *Marcionitæ*, Cerdonis præceptoris ac Marcionis discipuli impietatem secuti, duos Deos, ceu duo principia constituerunt: Unum Superiorem, Deum, bonum, clementem & misericordem, Patrem Domini nostri Jesu Christi: alterum Inferiorem, rigidum & sævum, mala omnia severè vindicantem. Et Hunc quidem Judæis jampridem notum fuisse asseverabant: Illum alterum verò ante promulgationem Euangelii planè fuisse ignotum contendebant. Ex his postea, autore Manete Persa, nati sunt *Manichæi*; qui duo rerum omnium principia inter se contraria, coæterna tamen commenti sunt, iisque rerum contrariarum effectiones attribuerunt: bono Principio, quod Deum & Lucem nominabant, bonarum: malo autem, cui Materiæ nomen indebant & Tenebrarum, rerum malarum. Alii hæretici Trinitatem personarum, ac Christi Deitatem apertè negarunt. *Noëtiani*, ac *Sabelliani* docuerunt, Unam tantum esse in Deitate personam; ac Trinitatem nominibus, non ὑποστάσει distingui. Itaque Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum unius ejusdemque personæ esse nomina: quæ sit visibilis & invisibilis, mortalis & immortalis, patibilis & impatibilis. In cœlo Deum Patrem appellari, in terris Filium, in viribus creaturarum Spiritum. *Samosateniani*, Paulum Samosatenum Episcopum Antiochenum secuti, contenderunt Christum merum esse hominem, non personam Deitatis: Deum autem essentiâ ac personâ unum: λόγον non esse distinctum à Patre hypostasi, sed ita dici decretum Patris de mundo creando, & Christo homine peculiaribus donis instruendo

[Margin notes: Valentiniani. — Cerdoniani & Marcionitæ. — Trinitatem autem negarunt Noëtiani & Sabelliani. — Samosateniani.]

ad

ad exſequendum munus, cui deſtinatus erat: Chriſtum appellari Deum propter παράστασιν ſive aſſiſtentiam, & Deum in Chriſto non aliter habitaſſe quam in aliis prophetis, nempe citra communionem ejuſdem eſſentiæ. Ipſe Paulus diu partim texit, partim involvit ſuum errorem; deinde ab Epiſcopis vicinis monitus, ſententiæ mutationem promiſit; tandem in Synodo Antiochenâ, à Malchione presbytero convictus, damnatus fuit. Cum verò Epiſcopatu cedere recuſaret, Imperator Aurelianus, licet Ethnicus, ab Eccleſiâ interpellatus, ipſum ejecit. Hæc verò omnia, quæ de hujus articuli hæreſibus dicta ſunt, prolixè deſcribuntur à Juſtino Martyre, Clemente Alexandrino, Tertulliano, Euſebio, Epiphanio, Auguſtino, Theodoreto, aliiſque ſcriptoribus diverſorum temporum, qui conſulendi ſunt. Poſt Hæreticos de Iudæis quoque & Gentilibus dicendum eſt hoc ſecundo articulo. *Iudæi* inde ab ætate Apoſtolorum & deinceps trifariam diſtingui poſſunt: ut ex Actis Apoſtolicis obſervavit Petrus Galatinus lib. 1. de arcanis Catholicæ veritatis cap. 4. Quidam enim ad fidem Chriſti converſi, & Chriſtiani facti ſunt, quod oracula Prophetica in Chriſto impleta eſſe agnoſcerent. Actor. 6. v. 1, 7. & deinceps. Ex quorum ordine celebres ſunt, Gamaliel ille ſenex, cujus gnomæ maximæ ſunt apud Talmudiſtas autoritatis: Rabbi item Haccanas Nehumiæ filius, qui cum dicta factaque Chriſti retuliſſet, ſubjicit: *Ego Haccanas ſum unus ex illis, qui credunt in eum, & ablui me aquis ſanctis, in ejuſque viis rectis incedo.* Hi, præter Unitatem Eſſentiæ, Trinitatem Perſonarum divinarum, ac communem Chriſtianorum confeſſionem defenderunt, & jure merito *Iudæi Chriſtiani* dicuntur. Alii cum Euangelio Chriſti Legem Moſis, & cum fide opera copularunt, Actor. 15. cap. & ad Galatas totâ epiſtolâ. Meſſiam tamen, à Prophetis promiſſum, Jeſum eſſe crediderunt. Ex his orti ſunt Cerinthiani & Ebionitæ, qui ut Deitatem Chriſti, ſic Trinitatem perſonarum divinarum negarunt. Atque iſti ſunt *Iudæi Hæretici.* Rurſum alii ſunt, iique plurimi, & poſt gentis Iudaicæ juſtam abdicationem prope univerſi, qui Chriſtum nec Meſſiam, nec Deum aut Dei Filium eſſe agnoverunt; nec Trinitatem Perſonarum in unâ eademque eſſentiâ admiſerunt; quin potius blaſphemè oppugnarunt: idque potiſſimùm argumento ab unitate eſſentiæ divinæ: ratiocinantes, quia unus ſit Deus, ac præter ipſum nec ſit, nec poſſit eſſe alius tribus diſtinctis perſonis non ſubſiſtere. Hi ſunt *Iudæi Infideles*, qui ubique contradixerunt doctrinæ Apoſtolorum, directè quoad Chriſtum Meſſiam, obliquè quoad Trinitatem. Quæ controverſia mota primum ipſi Chriſto Iohan. 5, 8, 10. capp. inde Apoſtolis, 1 Iohan. 2. v. 22, 23. 2 Iohan. v. 9, 10. ex profeſſo poſtea tractata eſt, aſſerentibus

Period. I. artic. II.

Judæi triplices.

Chriſtiani,

Hæretici,

Infideles.

Period. I. artic. II.

Iudæis: Christianos tres Deos colere, ac pluralitatem Deorum, toties damnatam in Scripturis invehere. Sed depravarunt orthodoxam Christianorum doctrinam, eamque blasphemarunt. Refelli autem possunt non tantum ex Scripturis Vet. T. quæ Canonicæ ipsis, & hanc fidem magno consensu docent, sed etiam ex scriptis Talmudicis, in quæ congesta sunt veterum Rabbinorum de Trinitate testimonia: quæ inveniuntur apud Galatinum lib. 2. cap. 1. & seqq.

Gentiles πολυθείαν ad unum Deum revocarunt.

Gentiles Philosophi ac Sacerdotes uti oppugnarunt fidem ac religionem Christianam de Deo triuno, ita dogmata sua ac commenta de Deo contra Christianos magnâ contentione defenderunt. Cum enim objiceretur ipsis infinita multitudo Deorum, multiplex confusio, dubius ortus, fabulosa, fœda, atque scelerata acta; prout apud hujus ætatis Scriptores Ecclesiasticos Justinum Martyrem, Clementem Alexandrinum, Origenem, Tertullianum, Arnobium, Lactantium, aliosque videre est: ipsi ut amolirentur hoc probrum, ostenderunt se Unum ac summum Deum conditorem universi ac moderatorem agnoscere, venerari & colere. Hoc passim inculcat Plutarchus libellis de Iside & Osiride, de defectu oraculorum, de tranquillitate animi, de quæstionibus Platonicis, & alibi; Deum *omnium Patrem & opificem* nuncupans, *qui mundum condiderit, tanquam hospitium hominibus & Diis commune, qui solus sit adorandus.* Proclus verò in Theologiâ Platonicâ *Regem omnium, Deum unicum* vocat, *qui & separatus sit ab omnibus, & omnia nihilominus ex se producat: qui etiam eam Deorum substantiam crearit, cui aliqua boni species inesse videtur.* Quin in libro de animâ viam docet, quâ à multis multitudinibus ad superstantialem Unitatem pervenitur; quam vocat *naturam subsistentem in æternitate, Vivam & vivificantem vitam, & omnis boni fontem.* Simplicius in Epictetum Arriani eodem modo loquitur: *Omne pulchrum à primâ & divinâ pulchritudine, omne verum à divinâ veritate, omnia principia ab uno principio: quod est Deus universorum causa prima, Deus Deorum, & bonitas bonitatum.* Plotinus, quem Apollo vivum in Sapientum, defunctum in Deorum numerum retulit, totus ferè in eo est, ut divinam Dei unitatem explicet & inculcet. Quæ etiam Porphyrii, discipuli Plotini, sententia est, atque doctrina. Ut alios innumeros taceam, qui Unitatem Essentiæ divinæ pariter agnoverunt & venerati sunt. Quod autem nihilominus multitudinem penè infinitorum Deorum ac Dearum docuerunt, ac cum vulgo hominum coluerunt, hæc causa est, quod cum observarent Unius Dei essentiam, utpote immensam, nec ullis limitibus circumscriptam, virtutem ejus ubique præsentem, &

πολυθείας retentæ causæ.

innumerabilem beneficiorum divinorum varietatem non posse uno contuitu simul comprehendi, doctrinam de Uno Deo captui hominum

& vul-

& vulgi attemperandam judicarunt. Primò igitur Deum secundum diversas virtutes, & operationes, quasi per partes colendum esse existimarunt, & earum singulis Deorum nomina attribuerunt. Quare eam partem singuli coluerunt tanquam Deum, cujus se ope indigere & conservari senserunt, & tamen omnibus Unicam illam Essentiam æternam, omnis boni fontem, significari dixerunt. Attici dediti studiis doctrinæ & sapientiæ, Palladem coluerunt, hoc est, mentem divinam, fontem omnis sapientiæ & artium bonarum. Romani gerentes bella coluerunt Martem, Deum, in cujus manu posita est victoria in bellis. Siculi habentes agros uberrimos, felicem proventum frugum à Cerere & Proserpinâ, id est, ab illâ æternâ & beneficâ mente se petere jactitarunt. Thebani vinearum ubertatem expetentes, Bacchum celebrarunt. Sic virtutes singulæ Deorum nominibus indigitatæ, ceu perfectissimi Numinis dona & munera. Hic unus fons est monstrosæ multitudinis Deorum, & cultuum idololatricorum. Alter est, quod rebus in naturâ præcipuis, & maximas generi humano utilitates afferentibus, Deorum nomina attribuerunt. Sol Apollinis & Phœbi nomine significatus: Luna dicta est Diana: Æther seu Cœlum Jovis nomen accepit: Aër cognatus ætheræ & cœlesti naturæ, ceu Jovis soror & conjux, appellatus est Juno: Mare Neptunus: Ignis Vesta: Terra fons omnium divitiarum Plutus, & mater frugum Ceres: Tempus omnia consumens, Saturnus. Et sic quæcunque propemodum generi humano commodum insigne afferunt creaturæ, in partem Deitatis vocatæ fuerunt. Tertius est, quod Angelos & Homines, tanquam ad Imaginem Dei conditos, & instrumenta insigniora providentiæ divinæ, in divorum numerum retulerunt. Angelos bonos Deos dixerunt, malos Dæmonas, utrosque invisibiles Dei ministros: de quibus multa Platonici, & inprimis Plotinus. Homines autem non vivi, sed mortui, eodem divinitatis honore affecti: & quidem partim Reges & Principes, de suis subditis ac reliquo genere humano bene meriti; partim alii viri, eximiâ doctrinâ, virtute, & fortitudine bellicâ spectati; sicut Cicero inquit: *Augendæ virtutis gratiâ, virorum præstantium memoriam, honore Deorum immortalium esse consecratam.* Ita Saturnus, Jupiter, Hercules, Liber, Æsculapius, Castor & Pollux, Apollo, Mercurius, homines fuerunt: Quorum memoriam ut amici, & liberi, ac posteri grati conservarent, simulachra eorum finxerunt, & defunctos certis ritibus quotannis ut Deos coluerunt. Quin & crescente superstitione non modo ipsos ut opitulatores, sed etiam statuas eorum venerati sunt. Hi sunt tres fontes πολυθείας & superstitionis Gentilis: primus Ethicus, Dei proprietates & virtutes spectans; alter Physicus,

res

Period. I. artic. II.

Period. I. artic. II. res naturales; & tertius Historicus, res ab hominibus gestas complectens, & sub involucris fabularum proponens. Quos omnes licet ad Unum deducerent Deum, & totam illam multitudinem resolverent in Unum Deum, cœli terræque conditorem ac moderatorem, tamen Unitatem veri Dei distraxerunt, & creaturas in locum Dei Creatoris subvexerunt, iisdemque nomen ac venerationem veri Dei tribuerunt. Atque hoc est quod de ipsis pronunciat Apostolus Rom. 1. v. 22. & seqq. De hâc Theologiâ Gentilium consulantur Augustinus, in libris de Civitate Dei, Eugubinus libro de perenni Philosophiâ, Natalis Comes lib. 8. Mythologiæ in præfatione, & lib. 10. Trinitatis vestigia quædam, sed obscura & involuta reliqua fuerunt ex Philosophiâ Pythagoricâ & Platonicâ, etiam hâc ætate. Nonnulli quidem, secuti Numenium Pythagoræum, tres Deos nominant, sed id Plotinus de tribus hypostasibus interpretatur, Ennead. lib. 1. & 3. *Sunt*, inquit, *tres primariæ hypostases, Unus seu Bonum, Mens sive Intellectus, & Anima mundi. Nec de his, nisi implorato Dei auxilio, & sedatâ mente loquendum.* Intellectum λόγον vocat, *quem gignat Deus exuberantiâ suiipsius: quo fit, ut Intellectus genitus à gignente multum in se retineat, & habeat ad illum eam similitudinem, quam lux ad Solem. Animam* autem *mundi* vocat *imaginem Intellectus, quæ omnibus viventibus vitam inspiravit; quæ Solem, stellas, ac cœlum regit, &c.* Porphyrius lib. 4 de vitâ Plotini: *Plato*, inquit, *docet, à Bono, hoc est, à primâ hypostasi, modo hominibus plane incognito, Mentem seu Intellectum gigni, eumque secundum seipsum totum subsistere.* Et alibi: *Essentia Dei ad tres usque hypostases porrigitur. Est enim Deus supremus, qui proprie bonus; post eum Secundus, qui opifex universi, & Tertius Anima Mundi.* Quibus verbis tres quidem Deos statuit, tamen, cum alibi unam eandemque essentiam agnoscat, diversitatem in ordine & functionibus solùm constituere videtur. Sed non persequemur ea fusius; cum constet esse tantum tenues umbras ex obscurata luce naturæ, & traditionibus depravatis Sacerdotum ac Philosophorum: mysterium autem ipsum Sacrosanctæ Trinitatis, ut proprium est Christianorum κειμήλιον, sic ex divinis tantùm literis cognosci & explicari posse.

Trinitatis vestigia apud Gentiles.

Artic. III. Doctrina de Deo Triuno confirmata occasione dum pacis.

Quod tamen succedente *Tertio Articulo* mirificè illustratum, & longè lateque propagatum est. Causa duplex notari potest ex hujus temporis historia. Una, quod cum pax redderetur Ecclesiæ à sævissimis persecutionibus, idque imperio & beneficio Constantini Magni; sancti Martyres, Confessores & Doctores Ecclesiæ, uti ad alia capita doctrinæ religionis, sic ad palmarium illud de Deo TriUno declarandum & confirmandum curas suas atque operam contulerunt, præsertim cum recens esset memoria controversiæ Samosatenianæ. Altera, quod

quod paulo post certamen longè gravius & funestius ab Arrio motum fuit; quod ut totam Ecclesiam implicavit, ita passim Doctores Orthodoxos excitavit, ut pro asserendâ veritate se magno zelo ipsi opponerent. Et quia historia est memorabilis, digna cognitione posteritatis, seriem ejus ex Eusebio, Socrate, & Actis Synodi Nicenæ Gelasii ordine, nec tamen nimis prolixè, referemus. *Arius* Afer seu Lybs, patre natus Ammonio, vixit anno à nato Christo 300. de quo narrant Scriptores illius ævi, ingenio fuisse versuto, naturâ simulatrice, mimum sanctimoniæ, in vitâ ostentatorem, affabilem, comem, in disputando arrogantem, sua pertinaciter defendentem, & nova frequenter proferentem, oratione tumidum. His moribus multorum gratiam sibi conciliavit Alexandriæ. Ubi Meletii initio errorem secutus, à Petro Episcopo Ecclesiæ reconciliatus, & in Diaconorum primùm, mox etiam Presbyterorum ordinem cooptatus fuit. Sed cum Petro per martyrium sublato Achillas successisset, & huic paucis post annis Alexander, Ario Episcopatum ambienti prælatus: hic indignissimè ferens repulsam, initio clam, mox palam prava quædam de Filio Dei dogmata spargere cœpit. Proposuerat Alexander quæstionem ex dicto Salomonis Prov. 8. v. 22. eamque sic explicavit, ut doctrinam de Unitate Essentiæ & Trinitate Personarum divinarum sublimius tractaret, quam ut intelligeretur. Hanc nactus oportunitatem Arius, de errore Sabellii, unam Deitatis personam asserentis, Alexandrum incusat. Ipse in distinctione Personarum Filium Dei contendit esse κτίσμα καὶ ποίημα, quod certi temporis habeat initium, & sit organon creationis rerum propter nos conditum: non ejusdem cum Patre essentiæ, neque ab æterno genitum: sed ἐκ μὴ ὄντων, quod quodam tempore non exstiterit. Et ut assensores sibi pararet, ædes circumiens Alexandriæ passim sollicitavit familiares & notos, ex civibus, atque etiam ex Diaconis multos sibi adjunxit: quin etiam hypocrysi & comitate decepit septingentas virgines sacras, quæ relictis suis Doctoribus & curiis hunc sectabantur. Foris verò exterorum conventibus, ubi licuit, sese ingessit: ignotos sententias rogavit, simplices fictis querelis occupavit, ambitiosos judices inter se & Episcopum appellavit; singulorum se moribus astutè accommodavit. Alexander, placido vir ingenio, conatus est piis admonitionibus Arium flectere, & in viam revocare. Ita verò ferociorem reddidit hominem arrogantem, qui jam universam Ægyptum, Lybiam, & Thebaidem, quarum Ecclesiarum caput erat Alexandria, novâ de Essentiâ Filii Dei quæstione turbaverat. Ideo Alexander coëgit Synodum centum propè Episcoporum, ac Arium pertinaciter defendentem suas blasphemias à Presbyterio removit, & Ecclesiâ ejecit.

Period. I. artic. III. tum controversiæ Arrianæ.

Arii hæresis.

Period. I. artic. III.

cit. Sed non ita exstinctum fuit incendium. Discesserunt enim statim ab Ecclesiâ Alexandrinâ septingentæ illæ Virgines, cum magnâ populi multitudine, septem Presbyteris, & duodecim Diaconis. Arius verò non tantum in Ægypto, in quâ animum ipsi addebant ambitiosi Episcopi, disputationum & argutiarum amadres, sed in Palæstinâ & Asiâ, partim literis supplicibus, partim nunciis astutis complures Episcopos in castra sua pertrahebat. Horum princeps erat Eusebius Nicomediensis, condiscipulus quondam Arii eodem in loco apud Lucianum Presbyterum & martyrem. Qui cum gratia valeret apud Imperatorem Constantinum, Nicomediæ frequenter versantem, ubi paulò ante Diocletianus regiam collocarat; Arium, cui favebat & suffragabatur, adversus Alexandrum defendit, partes judicis sibi arrogat, & restitui Arium suæ Ecclesiæ flagitat. Hanc curiositatem & ambitionem cum scripto publico notasset Alexander, irritatus hâc quasi contumeliâ Eusebius, quibus potest artibus Arii studia juvat. Sed & Meletiani se adjungunt Ario; qui cum Meletio autore contendebant, lapsos in persecutione, etiamsi pœnitentiam agerent, non tamen in Ecclesia recipiendos esse. Imperator Constantinus consternatus dissidiorum atrocitate & pertinaciâ, Ecclesiæ succurrendum ratus, Alexandriam ablegavit Osium, clarissimum eâ ætate martyrem, Cordubæ Hispaniarum Episcopum; qui controversiam componeret, additâ epistolâ gravissimâ, de non movendis disputationibus non necessariis. Sed malum eò jam usque invaluerat, ut sic componi non posset. Quare Imperator Concilium universale indicit Niceæ, urbe Bithyniæ, A.C. 325. & Imperii sui 16. atque eò ex universo orbe Christiano convocat CCCXVIII. Episcopos: quorum trecenti Orthodoxi erant, septendecim Ariani, & decimus octavus ipse Arius: qui adfuit, & causam suam tum per se, tum per Philosophos egit. Confessio Arii extat apud Athanasium in disputatione contra ipsum: *Credo*, inquit Arius, *in Unum Deum æternum, & Filium ejus quem ante secula creavit, ut Deus: Filiumque sibi fecit, & quæcunque habet Filius, ea cum non haberet recepisse à Deo, atque ideò illum Patri non æqualem esse, neque ejusdem dignitatis, sed ut creaturam relinqui, & deficere à gloriâ Dei: eundemque minorem esse quantum ad potentiam Dei: Credoque in Spiritum Sanctum à Filio genitum.* Sed hæc mirificis dolis & technis palliabat. Cum enim initio docuisset Arius, Christum non esse Deum, sed creaturam: ab Orthodoxis autem convinceretur ex Scripturâ ut affirmare cogeretur, Christum esse Deum: concessit hoc, sed non alia ratione, quam sancti Angeli & pii, Dii & filii Dei in Scripturâ nominantur. Deinde ulterius concessit esse Verum Deum de vero Deo: sed occultavit virus, esse verum Deum factum à vero Deo:

Concilium Nicenum eam damnat.

quo-

quoniam omne factum Dei sit verum, Hoc autem etiam dolo comperto, confessus est rursus Christum fuisse ante creationem omnium rerum: sed non, ut Orthodoxi, coæternum æterno Patri, verùm conditum ante omnes alias creaturas, & ante secula, & non tamen fuisse, priusquam gigneretur. Cum rursum ostenderent Orthodoxi, per Filium Dei omnia esse condita, imò ajebat sic, ut primo & ante omnia fuerit ipse creatus, & deinde reliqua omnia per ipsum condita. Iterum cum dicerent, Filium Dei genitum esse non factum, concessit idem Arius, genitum intelligens eo modo quo omnes credentes ex Deo nati, & Filii Dei appellantur: non factum verò inter creaturas alias, factum tamen ante eas. Postremò cum Orthodoxi affirmarent, Christum esse ὁμοούσιον, συναΐδιον, καὶ ὁμότιμον τῷ Πατρί: neque ἀΐδιον, neque συναΐδιον dicere voluit Filium Dei, multo minus autem ὁμοούσιον. Hæc de Filio. De Spiritu Sancto autem nihilo rectius sentiebat; quem per summam blasphemiam non verebatur appellare Creaturam Creaturæ: ab hanc ob causam δοξολογίαν usitatam Ecclesiæ, *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto*; sic pervertebat, *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto*. Eadem reliquorum sociorum ejus sententia fuit: ac diu multumque de eâ inter partes disceptatum. Conduxerat Arios errorum suorum patronos, disertos quosdam Philosophos; quorum unus victus vi veritatis, & quidem à simplice quodam viro, summam fidei ei proponente, ad Orthodoxos transiit: alius, Phœdon nomine, pertinacius obluctatus est. Disputatione finitâ, omnium consensu ὁμουσία Patris & Filii & Spiritus Sancti asserta ac prædicata, septendecim duntaxat Episcopis Arianis cum Ario contradicentibus, & blasphema dogmata tuentibus. Eapropter ab universâ Synodo excommunicati sunt. Tum Symbolum Nicenum conditum, & anathemate sancitum: de quo alibi. Plerique socii Arii, resipiscentes ab errore reconciliati sunt Ecclesiæ, & sedibus suis restituti. Arius cum quinque aliis in exilium ejectus ab Imperatore, qui etiam mandavit, ut libri Arii & Arianorum (quos Porphyrianos ab impio Porphyrio deinceps nominari voluit,) igni traderentur. Sed & isti, præter solum Arium, simulatâ pœnitentiâ, cum fidei suæ libellum Episcopis exhibuissent, Ecclesias suas receperunt. Ita Eusebius Nicomediam reversus fuit: qui paulò post novarum turbarum autor exstitit. Præterquam enim quod novas de voce ὁμουσίυ disputationes movit contra Eustathium Antiochenum; negavit insuper se posse assentiri anathematismis, seu errorum Arii condemnationibus, quod aliam esse Arii sententiam ex sermonibus ipsius & epistolis cognovisset. Superstes erat Constantino Magno soror Constantia, conjux Licinii, Presbyteri cujusdam Ariani fraude

Period. I. artic. III.

Hæresis restituta.

Period. I. artic. III. seducta: quæ moriens innocentiam Arii, nec non egregiam Presbyteri sui pietatem ipsi commendavit. Mox & ipse familiaritatem adeptus Imperatoris, petiit Arii innocentis rationem haberi, qui etiam Symbolo Niceno assentiatur, exulet autem calumniis adversariorum oppressus. Sic deceptus Imperator, Arii pollicetur restitutionem, si fidem Nicenam amplectatur. Adest sine morâ literis & vehiculis Imperatoris revocatus Arius: offert confessionem ita scriptam, ut ne ullam quidem mentionem faceret eorum, quorum causâ damnatus erat: Verba verò ex Sacris literis contexta, in utramque partem detorqueri cum possent, à credulo Imperatore non nisi in optimam partem accipiuntur: præsertim cum deliberato perjurio Arius rem confirmaret. Ex eo Constantinus studere Ario ejusque rebus haud obscurè cœpit. Ariani audaciores facti, primo Athanasium Synodo Cæsareensi & Tyriâ calumniis Meletianorum è medio tollere tentant. Mox conventu Hierosolymitano Arium hæresi absolvunt, & in communionem Ecclesiæ recipiunt: quod & Alexandriæ fieri mandant. Etsi verò aberat Athanasius, Treviros in exilium deportatus, populus tamen Arium præsentem admittere renuebat. Inde igitur, fretus autoritate Eusebii Nicomediensis, proficiscitur Constantinopolim, ac illius Ecclesiæ communionem petit: imperat quoque Constantinus. Alexander Episcopus Orthodoxus obnititur; & humanâ ope deploratâ, jejuniis & precibus ad divinam confugit, in templo totâ nocte orans Deum, ut Ecclesiæ periclitanti succurreret, Arium coërceret, vel saltem se prius è vitâ vocaret. Nec irritæ fuerunt preces. Nam Arius postridie, cum ab aulâ Imperatoris, magnâ stipante Eusebianorum catervâ, ad Ecclesiam contenderet, subitis alvi doloribus correptus, & in foro Constantini locum secessus quærens, viscera simul cum excrementis effudit, A. C. 336. & post Synodum Nicenam undecimo. Non tamen sic cum autore suo oppressa est hæresis Ariana: cujus virulenta semina paulo post in lucem reducta, & latissimè sparsa sunt. Nam anno sequente, mortuo Constantino, cum Filii ejus in Imperio successissent, Constantinus Junior, cum fratre Constante, fidem Nicenam confirmavit, quin & Athanasium ab exilio Alexandriam revocavit. Constantius verò, labe Arianâ infectus, cum mortuo Constantinopoli Alexandro, Arii antagonista, studiis Orthodoxorum successisset Paulus, ipse obsecutus Arianis Nicomediâ evocat Eusebium, superiorum incendiorum autorem, eumque Ecclesiæ Constantinopolitanæ præfecit. Quâ re audentior factus Eusebius, cum plus jam gratiâ apud Imperatorem valeret, totum sese ad labefactandum ὁμοούσιον, & Nicenum Concilium infirmandum convertit. Itaque Antiochiæ, specie de-
dicandi

dicandi templi contractâ Synodo, Athanasium absentem in exilium denuò expellit, quod injussu Episcoporum ad suam Ecclesiam sese recepisset. Tum etiam novas Confessionum formas (non quidem damnato, sed arte neglecto Symbolo Niceno) conscribit: quarum summa erat: *Confitendum esse unum Filium Dei unigenitum, qui fuit ante omnia secula, & unà cum Patre exstitit qui illum genuerat.* Has Ecclesiis per asseclas suos obtrusit, & veteratoriâ fraude paulatim Arianas blasphemias sparsit & confirmavit. Noluit tamen Arium doctrinæ suæ agnoscere magistrum, sed sententiæ ejus judicem se atque disceptatorem professus est: usurpans ambitiosam hanc vocem: *Episcopos Presbyteri autoritatem sequi haudquaquam posse.* Athanasius exul Romam profugit ad Julium Episcopum, ibique ad tempus latuit. Alii Orthodoxi sedibus suis pulsi à Constantio, in varia dispersi sunt. Non multo post circa A.C 347. rogatu Constantis & permissu Constantii, in Daciâ Mœsiæ actum est Concilium Sardicense, præside Osio Cordubensi Episcopo, in quo repetita & confirmata sunt decreta Nicena, Athanasius & alii Episcopi extorres restituti, Ariani autem condemnati sunt: & præter ipsos etiam *Photinus*, Sirmiensis Episcopus, qui interpolatâ hæresi Samosatenianâ contendebat; Filium nullo modo ante secula genitum fuisse, sed ex Mariâ primum initium habuisse. Ariani, qui frequentes aderant, ad eludendum Synodi judicium, postulabant, ut Athanasius Alexandrinus, & Paulus Constantinopolitanus, tanquam rei, Synodo excluderentur. Cum autem repulsam tulissent, justam secessionis datam sibi causam dictitantes, Philippopolin Thraciæ abierunt, ibique Constantii auspicio AntiSynodum celebrarunt, decreta sua, Sardicensibus contraria, vulgarunt ementito illorum nomine, multosque vi adhibitâ, à Synodo Sardicensi averterunt. Mortuo verò Constante Imperatore, cum totum jam Imperium ad unum Constantium devolutum esset, ipsum nimis facilem & credulum naturâ adulationibus, arctius sibi devinxerunt, effeceruntque ut componendis religionis dissidiis Synodus Sirmii indiceretur. Hîc rescissa sunt decreta Sardicensis Concilii, inprimis quod absolvisset Athanasium; effectumque ut qui damnationi Athanasii subscribere renuerent, in exilium pellerentur. Ariani autem conciliandis aut mitigandis controversiis tres fidei formulas protulerunt, in quibus missâ ὁμουσίυ & substantiæ mentione, τὸ ὅμοιον amphibolon substituerunt, Filium Patri similem dictitantes cum dissimilitudinem asserere nondum auderent. Persuaserunt quoque Constantio levi hâc unius vocis mutatione Orientis & Occidentis Ecclesias nullo negotio conciliari posse. Sed ambiguæ flexibiles & fucosæ sententiæ in majora certamina exierunt.

Period. I. artic. III.

iterum condemnata in Concilio Sardicensi, una cum Photino.

restaurata Conciliis Sirmiensi,

Period. I. artic. III. & Mediolanensi. Quod igitur ne sic quidem convenire posset, Constantius rogatu Arianorum Concilium Orientalibus & Occidentalibus Episcopis Mediolani indixit A.C. 355. Hic Ursatius & Valens, tanquam Prothei & Vertumni, qui paulo ante Arianismum oblatis pœnitentiæ libellis deplorarant, denuò ad Arianos, multitudine & gratia Imperatoris superiores, redierunt. Imperator, qui ipse aderat, mandavit ut universi damnationi Athanasii subscriberent, & cum Arianis communionem inirent. Quod cum facere se per conscientiam posse negarent, non pauci, iique præstantissimi Ecclesiæ Doctores in exilium pulsi, simulque à disputationibus & certaminibus submoti sunt. Interim Ariani Synodum Nicenam unius literæ adjectione corruperant, pro ὁμοούσιον ponentes ὁμοιούσιον, hoc est, quod Filius non esset unius cum Patre essentiæ, sed similis essentiæ. Et quanquam verè similitudinem non concedebant, tamen præstare putabant eam concedere, ut tollerent Unitatem: Deinde audaciâ provecti ἀνομοιούσιον asseruerunt, dissimilitudinem substantiæ Patris & Filii statuentes. Sozomenus lib. 3. addit: Constantium ab Arianis deceptum, cum dicerent: idem esse ὁμοούσιον & ὁμοιούσιον; sed illud dici de corporibus, hoc de rebus corpore vacantibus. Hâc fraude inventâ Ariani totum pene orbem Christianum depravarunt. Contentiones tamen adeò imminutæ non sunt, ut etiam augescerent indies. Nec enim solum Ariani ab Orthodoxis, (quos tum Catholicos appellabant,) diffidebant, quod Orthodoxi Unitatem, Ariani similitudinem prædicarent: sed etiam ipsi Ariani à se invicem discrepabant, quod alii similitudinem, alii dissimilitudinem affirmarent. Quæ res cum anxium animi teneret Imperatorem, geminũ simul Concilium indixit, unum Ariminum Occidentalibus, alterum Seleuciam Orientalibus. itemque Ariminensi. Arimini convenerunt quadringenti, & in his trecenti & viginti Catholici, octoginta Ariani; quorum princeps Valens, jussu Imperatoris Constantii, proposuit Fidei formulam verbis generalibus & ambiguis ex Scripturâ conceptam; quâ pro ὁμουσίῳ τὸ ὁμοιούσιον asserebatur. Sed rejecta fuit à Catholicis, quod fidem ὁμουσίας tolleret: tum etiam Valens dogma Arii damnare recusaret, etsi se Arianum non esse disertè testaretur. Missi utrinque ad Imperatorem Constantinopolim deni legati: qui Catholicos accedentes audire noluit, quod formulam fidei à se confirmatam Sirmii, suoque nomine propositam repudiassent. Post severè mandavit, ut communionem cum Arianis inirent: insuperque tradidit ipsis formulam fidei, in quâ remoto substantiæ vocabulo, quod esset ambiguum, rebus corporeis & incorporeis commune, nec à priscis Scriptoribus ante Concilium Nicenum usurpatum, dicebatur Filius Patri rebus in omnibus similis esse secundum

dum

dum Scripturas. Quomodo nec ejusdem substantiæ cum Patre ferebatur, nec eidem æqualis, quia similitudo ad qualitatem refertur, æqualitas autem ad substantiam. Paruerunt in utroque legati Catholici, accipientes in communionem Arianos, & formulæ subscribentes. Sed postquam ad suos redierunt Ariminum, non solum improbata à Patribus quæ egerant, verum etiam negata eis communio, nequicquam causantibus, vim sibi ab Imperatore factam. Enimverò ubi compertum habuerunt Tauro præfecto imperatum esse, additâ pollicitatione Consulatus, ne collectos in unum Episcopos ante dimitteret, quàm conscriptæ fidei omnes subscripsissent, & si qui pertinacius obsisterent, dummodo quindenis plures non essent, in exsilium pelleret: perterriti omnes, fractique plurimorum animi, tam tædio diuturnioris à domo absentiæ, quam Præfecti minis, ut ex trecentis & decem nonnisi viginti in vetere proposito perseverarent, communionem subsignationemque pariter recusantes. Cum his tamen levius negotium erat, inprimis cum artes & stratagemata politica adhiberentur. Nam Taurus, qui minis non concesserant, precibus expugnare adortus est, ac lachrymans obsecravit, uti mitiora inirent consilia, nec concordiam Ecclesiæ pauci impedirent, neque majora sibi crearent incommoda, qui jam septem menses Arimino clausi, hyeme inopiaque confecti, sine spe reversionis sederent. Accesserunt fraudes Valentis & Ursatii, qui partim mentiebantur, Orientales Episcopos Seleuciæ coactos, formulæ conceptæ acquievisse, quorum exemplo Occidentales premerentur: partim potestatem faciebant, dummodo eadem reciperetur, addendi aliquam declarationem, consensum suum hîc vicissim polliciti. Hæc postrema professio flexit tandem Fœgadium & Servationem, principes constantium hactenus Catholicorum, quò tandem ex hâc controversiâ exirent: passique sunt Nicenæ fidei substitui eam, quæ Imperatori placuerat: hâc tamen adjectâ declaratione, *Filium Genitum esse, non creatum*; quâ & conscientiæ suæ & veritati satis cautum existimarunt, ceu contrariâ sententiæ Arii dictitantis, Christum creaturam esse. Ubi verò Valens audivit additamentum istud, arte veteratoriâ, quasi suppleturus quod brevius obscuriusque dictum esset, apposuit, *non creatum sicut alias creaturas*. Hoc Orthodoxi, non animadverso dolo, sic acceperunt, Filium Dei non esse creatum, ut aliæ creaturæ sunt creatæ, atque hoc ipsum subscriptione suâ probarunt: Ast Ariani Filium Dei in creaturarum ordinem ita redactum voluerunt, prærogativâ solùm creationis gaudentem. Hac ratione Concilium, Catholicis partim terrore ac minis præfecti, partim fraude impostorum victis, fœdo exitu consummatum est. Eodem tempore

Period. I. artic. III. & Mediolanensi.

Quod igitur ne sic quidem convenire posset, Constantius rogatu Arianorum Concilium Orientalibus & Occidentalibus Episcopis Mediolani indixit A.C. 355. Hic Ursatius & Valens, tanquam Prothei & Vertumni, qui paulo ante Arianismum oblatis pœnitentiæ libellis deplorarant, denuò ad Arianos, multitudine & gratia Imperatoris superiores, redierunt. Imperator, qui ipse aderat, mandavit ut universi damnationi Athanasii subscriberent, & cum Arianis communionem inirent. Quod cum facere se per conscientiam posse negarent, non pauci, iique præstantissimi Ecclesiæ Doctores in exilium pulsi, simulque à disputationibus & certaminibus submoti sunt. Interim Ariani Synodum Nicenam unius literæ adjectione corruperant, pro ὁμούσιον ponentes ὁμοιούσιον, hoc est, quod Filius non esset unius cum Patre essentiæ, sed similis essentiæ. Et quanquam verè similitudinem non concedebant, tamen præstare putabant eam concedere, ut tollerent Unitatem: Deinde audaciâ provecti ἀνομοιούσιον asseruerunt, dissimilitudinem substantiæ Patris & Filii statuentes. Sozomenus lib. 3 addit: Constantium ab Arianis deceptum, cum dicerent: idem esse ὁμούσιον & ὁμοιούσιον; sed illud dici de corporibus, hoc de rebus corpore vacantibus. Hâc fraude inventâ Ariani totum pene orbem Christianum depravarunt. Contentiones tamen adeò imminutæ non sunt, ut etiam augescerent indies. Nec enim solum Ariani ab Orthodoxis, (quos tum Catholicos appellabant,) dissidebant, quod Orthodoxi Unitatem, Ariani similitudinem prædicarent: sed etiam ipsi Ariani à se invicem discrepabant, quod alii similitudinem, alii dissimilitudinem affirmarent. Quæ res cum anxium animi teneret Imperatorem, geminũ simul Concilium indixit, unum Ariminum Occidentalibus, alterum Seleuciam Orientalibus. Arimini convenerunt quadringenti, & in his trecenti & viginti Catholici, octoginta Ariani; quorum princeps Valens, jussu Imperatoris Constantii, proposuit Fidei formulam verbis generalibus & ambiguis ex Scripturâ conceptam; quâ pro ὁμουσίῳ τὸ ὁμοιούσιον asserebatur. Sed rejecta fuit à Catholicis, quod fidem ὁμουσίας tolleret: tum etiam Valens dogma Arii damnare recusaret, etsi se Arianum non esse disertè testaretur. Missi utrinque ad Imperatorem Constantinopolim deni legati: qui Catholicos accedentes audire noluit, quod formulam fidei à se confirmatam Sirmii, suoque nomine propositam repudiassent. Post severè mandavit, ut communionem cum Arianis inirent: insuperque tradidit ipsis formulam fidei, in quâ remoto substantiæ vocabulo, quod esset ambiguum, rebus corporeis & incorporeis commune, nec à priscis Scriptoribus ante Concilium Nicenum usurpatum, dicebatur Filius Patri rebus in omnibus similis esse secundum

itemque Ariminensi.

dum

dum Scripturas. Quomodo nec ejusdem substantiæ cum Patre ferebatur, nec eidem æqualis, quia similitudo ad qualitatem refertur, æqualitas autem ad substantiam. Paruerunt in utroque legati Catholici, accipientes in communionem Arianos, & formulæ subscribentes. Sed postquam ad suos redierunt Ariminum, non solum improbata à Patribus quæ egerant, verum etiam negata eis communio, nequicquam causantibus, vim sibi ab Imperatore factam. Enimverò ubi compertum habuerunt Tauro præfecto imperatum esse, additâ pollicitatione Consulatus, ne collectos in unum Episcopos ante dimitteret, quàm conscriptæ fidei omnes subscripsissent, & si qui pertinacius obsisterent, dummodo quindenis plures non essent, in exsilium pelleret: perterriti omnes, fractique plurimorum animi, tam tædio diuturnioris à domo absentiæ, quam Præfecti minis, ut ex trecentis & decem nonnisi viginti in vetere proposito perseverarent, communionem subsignationemque pariter recusantes. Cum his tamen levius negotium erat, inprimis cum artes & stratagemata politica adhiberentur. Nam Taurus, qui minis non concesserant, precibus expugnare adortus est, ac lachrymans obsecravit, uti mitiora inirent consilia, nec concordiam Ecclesiæ pauci impedirent, neque majora sibi crearent incommoda, qui jam septem menses Arimino clausi, hyeme inopiaque confecti, sine spe reversionis sederent. Accesserunt fraudes Valentis & Ursatii, qui partim mentiebantur, Orientales Episcopos Seleuciæ coactos, formulæ conceptæ acquievisse, quorum exemplo Occidentales premerentur: partim potestatem faciebant, dummodo eadem reciperetur, addendi aliquam declarationem, consensum suum hîc vicissim polliciti. Hæc postrema professio flexit tandem Fœgadium & Servationem, principes constantium hactenus Catholicorum, quò tandem ex hâc controversiâ exirent: passique sunt Nicenæ fidei substitui eam, quæ Imperatori placuerat: hâc tamen adjectâ declaratione, *Filium Genitum esse, non creatum*; quâ & conscientiæ suæ & veritati satis cautum existimarunt, ceu contrariâ sententiæ Arii dictitantis, Christum creaturam esse. Ubi verò Valens audivit additamentum istud, arte veteratoriâ, quasi suppleturus quod brevius obscuriusque dictum esset, apposuit, *non creatum sicut alias creaturas*. Hoc Orthodoxi, non animadverso dolo, sic acceperunt, Filium Dei non esse creatum, ut aliæ creaturæ sunt creatæ, atque hoc ipsum subscriptione suâ probarunt: Ast Ariani Filium Dei in creaturarum ordinem ita redactum voluerunt, prærogativâ solùm creationis gaudentem. Hac ratione Concilium, Catholicis partim terrore ac minis præfecti, partim fraude impostorum victis, fœdo exitu consummatum est. Eodem tempore

Period. I. artic. III.

Period. I. artic. III. & Seleucienſi.

pore altera quoque Synodus celebrata Seleuciæ, oppido Iſauriæ. Convenerunt iſtic magno numero Epiſcopi Orientales: & cum illis Hilarius Pictavienſis in Galliis Epiſcopus, qui tunc in Phrygiâ exulabat, non ſine Dei nutu evocatus. Hic utilem omnino operam Eccleſiæ navavit gemino modo; ſemel dum erudiit Patres de fide Occidentalium, quos Ariani Sabellium ſequi criminabantur; iterum dum pro fide Nicenâ ſtrenuè pugnavit: quamobrem etiam in communionem atque etiam in conſeſſum ab illis receptus fuit. Cæterum hìc Orthodoxi (quemadmodum initio Arimini factum,) veritatem, prout in Niceno concilio concepta eſt, acriter conſtanterque tuiti ſunt Ariani autem, inter ſe diſcordes triplici factione diſtrahebantur. Alii enim optabant formulam ab Euſebio Antiochiæ quondam ſcriptam; alii Symbolum Nicenum, mutato tantum ὁμουσίῳ in ὁμοιούσιον, probabant; alii denique fidem Nicenam prorſus abolitam volebant. Horum princeps fuit Acacius, qui Leonam ſatellitem aulæ ſibi addictum, habuit, qui quod in hujus gratiam nihil efficere poſſet, Synodum dilabi paſſus eſt. Legati tamen à Concilio Conſtantinopolim miſſi, ut de omnibus ad Imperatorem referrent. Iſtuc quoque convolarunt Acaciani, & favore aulæ ſubnixi unà cum Arianis Arimino reverſis id effecerunt, ut quam hi Catholicis Occidentalibus perſuaſerant fidei formulam, eadem Orientalibus imperaretur. Ita legati Seleucienſes ad ſubſcriptionem ab Imperatore adacti: in abnuentes autem fame, carcere, exauctoratione, exſilio animadverſum. Solus Hilarius, qui legatos Seleuciâ ſecutus erat, obſtitit, ſubſcriptionemque detrectavit: quocirca in Gallias redire juſſus eſt, ne Orientem turbaret. Sic ceſſére omnes tempeſtati, & quod ait Hieronymus contra Luciferianos, *ingemuit totus orbis, & ſe Arianum eſſe miratus eſt.* Ariani enim triumphato quodammodo Oriente & Occidente impoſturam ſuam aperte profeſſi, deque eâ gloriati ſunt; Orthodoxi verò errorem ſuum agnoverunt, & ſerò nimis deplorarunt. Acciderunt iſta circa A. C. 360. nec multo poſt Conſtantius Imperator è vitâ diſceſſit. De quo aliquid memorandum refert Gregorius Nazianzenus in laudem Athanaſii, ipſum morti proximum, inter alia quæ pœnitenda feciſſe fatebatur, hoc tertium dixiſſe, quod novis fidei dogmatibus ſtuduiſſet. Hæc initia fuerunt Hæreſeos Arianæ, quæ ſub Conſtantino Magno inchoata, ſub Filiis ipſius, Conſtantio maximè, continuata, non tantum Orientem latiſſimè pervagata eſt, ſed totum etiam Occidentem graviſſimè concuſſit, excitatis ſæviſſimis perſecutionibus; quibus Orthodoxos longe tetrius duriuſque perſecuti ſunt Ariani, quam ulli unquam Pagani fecerunt: quemadmodum Socrates

crates lib. 5. cap. 13. Theodoretus lib. 2. cap. 8. & Sozomenus lib. 6. cap. 37. testantur. Vicit tamen Orthodoxa veritas, ac Fides Trinitatis solidissimè asserta, ac firmissimè in Ecclesiâ stabilita fuit doctrinâ ac zelo cum aliorum, tum inprimis Athanasii, Hilarii, Basilii, Gregorii Nazianzeni & Nysseni, & aliorum, qui eo tempore floruerunt, & contra Arianos scripserunt. Exstat etiam Symbolum Athanasii de Sacrosanctâ Trinitate, & trium Personarum ὁμουσίᾳ perspicuè conscriptum: quod tota Ecclesia magnâ cum veneratione amplexa est & profitetur. Cæterum quæ Arius & Ariani disputarant contra Deitatem Spiritus Sancti, velut παρέργως, ea latius deinde & ex professo exsecutus est *Macedonius*, Episcopus Constantinopolitanus; circa A. C. 380. imperante Theodosio Magno, & paulo ante. Etsi enim de ὁμουσίᾳ Filii cum Patre idem doceret quod Ariani; tamen potissimum negavit Deitatem Spiritus Sancti; unde πνευματομάχου nomen invenit. Asserebat enim Spiritum Sanctum nihil esse, nisi vim à Deo conditam, quæ essentiæ suæ divisione singulis insit rebus creatis: adeo ut singulæ creaturæ essentiæ Spiritus Sancti partem in se contineant. Eo autem maxime nitebatur, quod Synodus Nicena de Spiritus Sancti ὁμουσίᾳ cum æterno Patre nihil definivisset. Sed rectè responsum est, id ipsum multo antè in Synodo Alexandrinâ clarissimè fuisse constitutum: neque de eo præcipuam fuisse Arii controversiam. Tum etiam Fides Sacræ Trinitatis edicto trium Augustorum Gratiani, Valentiniani, & Theodosii stabilita & promulgata A. C. 380. Exstat initio Codicis titulo I. de Summâ Trinitate & fide Catholicâ. Res magnâ contentione acta fuit à Macedonio ejusque asseclis, & tantâ acerbitate ut passim persequerentur Orthodoxos, nec à seditionibus eam ob causam sibi temperarent. Quare Imperator Theodosius A. C. 381. secundam Synodum Oecumenicam convocavit Constantinopolim, quæ inde Constantinopolitana appellata est, Patrum CCCLXXXI. inter quos Gregorii duo, Nazianzenus & Nyssenus, Cyrillus item Hierosolymitanus, & Amphilochius Iconiensis primas tenuerunt. In hâc Synodo decreta Nicena confirmata sunt, & ad symbolum Nicenum, post illa verba, *Et in Spiritum Sanctum*, hæc quoque fuerunt adjecta, *Dominum vivificantem qui ex Patre & Filio procedit. & cum Patre & Filio simul adoratur & conglorificatur, qui locutus est per Prophetas.* Eadem Constantinopolitanæ fidei Confessio sequente statim anno repetita fuit ab Episcopis, qui Constantinopolin rursum convenerant, Epistolâ ad Occidentales missâ, quâ trium Personarum ὁμουσίαν & æqualitatem apertissime confitentur & adstruunt. Præter Macedonianos alii quoque hæretici impegerunt

Period. I. artic. III. Defensa Orthodoxa fides Trinitatis.

Macedonii hæresis, negantis deitatem Spiritus S.

Constantinopolitanâ Synodo damnata,

S. Trinitatem oppugnarunt etiam

Period. I. artic. III. Donatistæ, in fidem Trinitatis. *Donatistæ* fatebantur quidem Filium ejusdem cum Patre æterno substantiæ esse; minorem tamen Patre Filium, & Filio Spiritum Sanctum esse contendebant, ad abolendam Personarum divinarum æqualitatem. Priscillianistæ. *Priscillianistæ* cum Manichæis duos statuebant Deos: Unum Bonum, alterum Malignum; & huic, non autem illi, mundi creationem acceptam ferebant. Tum cum Sabellianis Personas Trinitatis, quem ipsi Bonum Deum faciebant, confundere solebant: eundem esse Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum contendentes: qui pro divisis officiis & operibus diversa etiam sortiatur nomina: Anthropomorphitæ. *Anthropomorphitæ* autem, qui & *Anthropiani* appellati sunt, statuerunt Deum esse corporeum, & humanam corporis formam habere. Cui dogmati defendendo prætexebant, tum Scripturæ phrases, quibus Deo brachia, pedes, aures, oculi, & cætera hujusmodi membra, nostris similia; sermo item, auditus, incessus, & alia id generis tribuuntur: tum quod homines ad Dei imaginem conditi esse in ipsa Scripturâ dicuntur. Sed rectè responsum est ab Orthodoxis Patribus, phrases istas Scripturæ non propriè, sed impropriè per metonymiam metaphoricam accipiendas esse, quæ ἀνθρωποπάθεια peculiariter appellatur; cum alias Deus Spiritus, hoc est, spiritualis essentia apertissimè nominetur Joh. 4. v. 24. Quod autem imaginem Dei attinet, Eph. 4. vers. 22. seqq. satis ostenditur eam non in figurâ aut lineamentis corporis, sed in verâ justitiâ & sanctitate quærendam esse. Etsi autem his aliisque erroribus magno zelo obviaretur & contradiceretur ab Orthodoxis Doctoribus, nunquam tamen ita sopiri potuerunt, quin semper superessent reliquiæ veterum hæreseôn & hæreticorum: quæ gravissimam Periodus N. T. secunda. tandem rerum inclinationem & conversionem in Ecclesiâ ineunte *Secundâ Periodo Novi Testamenti*, & quidem mox *Primo* ejus *Articulo* attulerunt. Artic. I. In Occidente orthodoxia. Et in Occidente quidem sarta tecta mansit doctrina Sacrosanctæ Trinitatis: quod destructo per Italiam Gothorum regno sub Justiniano Imperatore, reliquiæ etiam Arianorum abolerentur: & sedes Romana, cujus præcipua erat autoritas, à labe Arianâ immunis esset. At in Oriente, maximè nascente & efflorescente Mahometismo, ut alia dogmata Religionis, sic illud inprimis quod est de Sacrosanctâ Trinitate non dico obscuratum aut depravatum, sed plane abjectum In Oriente Mahometismus, oppressumque fuit. De quo ut plenius constet, paucis referam summam doctrinæ Mahometis de Deo, ex ipso Alcorano fideliter expressam. Sunt duo ejus summa capita. Primum de Essentiâ divina: quam Quid statuat de Essentia Dei. Unam esse & unicam, non variam & multiplicem magnificè prædicat, & singulis fere capitibus inculcat. Quin etiam à proprietatibus suis, operibus, & cultu eam describit: quod sit æterna azoara 2. omnipotens.

tens az. 4. omnipræsens az. 68. omniscia & καρδιογνώστης az. 67. bona, Period. II. artic. I.
misericors & gratiosa az. 50. justa, quæ remuneretur beneficia, puniat maleficia & peccata az. 2, 3, 4, 5, 6. creatrix & conservatrix rerum omnium az. 11. & 42. Vindex viduarum ac orphanorum az. 8. eoque summa fide, pietate, ac veneratione colenda az. 11, 12. Quæ descriptio Essentiæ, etsi speciosa appareat, & multis commoda videatur; tamen revera vitiosa est, ac triplici defectu laborat, prout ab ipso Mahomete explicatur. I. negat Essentiam Dei simplicissimam esse: & cum Anthropomorphitis ei non tantum corpus quoddam, sed etiam animam affingit; ut sit velut composita ex corpore & animâ. Et propter hanc compositionem anthropomorphiticam passim de Deo loquitur numero plurali, az. 27. & pluribus quam centum locis. II. nec justitiam, neque misericordiam Dei rectè intelligit aut declarat: ut de aliis proprietatibus non dicam; cum utrumque extra Christum & ἱλασμὸν ipsius pro peccatis contempletur & exhibeat. III. utut qualis sit Deus quomodocunque declaret; tamen cum quis sit ille Deus, prorsus ignoret, pro Deo vagum quoddam & indefinitum Numen, & tantum non cerebri sui commentum colendum proponit. Neque enim tenet ac credit de Deo, quod ipse Deus verbo V. & N. T. nobis revelavit: Nimirum, quod verus ac æternus Deus subsistat in tribus Personis, quæ sunt & dicuntur Pater, Filius & Spiritus Sanctus: absque quibus nulla est agnitio veri Dei Joh. 17. v. 3. 1 Joh. 2. v. 22, 23. Atque hoc est alterum caput doctrinæ, in quo Alcoranus exitialiter impingit. de Personis divinis.
Passim calumniatur Christianos, quod tres Deos faciant, in tres Deos credant, az. 11, 12. & alibi. Atqui unum tantum Deum agnoscimus, credimus, confitemur: Sed in uno illo Deo tres distinguimus personas, salvâ essentiæ unitate: idque non vanâ ingenii speculatione, aut ratiocinatione, sed certâ ac indubitatâ ipsius Dei patefactione in V. & N. T. ut alibi ostendimus. Nec potest testimonia divina, quæ adferimus, ipse Mahomet negare aut repudiare, cum agnoscat, Scripta Mosis, Prophetarum, Euangelistarum, atque etiam Apostolorum, saltem quorundam: uti Loco antecedente dictum est. Alcoranus unum Deum ut essentiâ, sic personâ, docet & asserit, cum Sabellianis, Samosatenianis, Photinianis, atque etiam Arianis: negat Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum esse unum Deum, coëssentialem, coæqualem. Nam crasso & carnali conceptu considerat Personas divinas, non aliter quam creatas & finitas, verbi gratiâ, angelicas & humanas; quæ à se invicem non modo distinguuntur, sed etiam separantur, discedunt, & sic tres Essentias faciunt. Exemplo sint tres Angeli, qui apparuerunt Abrahamo Gen. 18. tres item viri, qui in for-

Period. II. artic. I. nacem ignis conjecti sunt à Nebucadnezare Dan. 3. Hoc est πρῶτον ψεῦδος erroris ipsius. Sed de singulis Personis sigillatim Alcoranum Mahometis audiamus. Videri posset saltem de primâ Personâ, quam de Patre. Patrem dicimus cum Scripturâ, rectè sentire. Quia passim celebrat æternum illum ac omnipotentem Deum, qui cœlum, terram, Angelos & homines ex nihilo condiderit. Sed & hîc planè aberrat. Neque enim Deum agnoscit aut admittit, qui habeat Filium; quod quinquagies & sæpius ingeminat toto libro, inprimis az. 11. & 12. Rationem triplicem sparsim reddit hujus suæ opinionis. Una est, quod Deus careat uxore, eoque nec gignat sive generet Filium. Planè ac si carnalis & Physica esset generatio Filii, ac seminali modo perficeretur: quod brutum ac belluinum est, à spirituali & simplici Dei naturâ alienissimum. Altera est, quod Deus Filii non indigeat; cum sibi ipsi sufficiat, se solo contentus sit, tanquam Dominus cœli & terræ, az. 20. Quasi verò doceatur gignere Filium consilio, non naturâ: idque indigentiæ causâ, non autem propter perfectissimæ essentiæ suæ naturalem communicationem. Tertia est, quod si Pater Filium haberet, facile alter ab altero dissentire ac diffidere sententiis posset, eoque turbari & distrahi concors mundi gubernatio, az. 29. Ita judicat ac loquitur, quia diversitatem essentiarum ac voluntatum comminiscitur; nec alium admittit consensum, quam contingentem & mutabilem; prout in de Filio. humanis res habet. Jam quod Filium attinet, fatetur Christum quidem esse Filium Virginis Mariæ, hominem sanctum & excellentissimum Prophetam: at simul Filium Dei, & Deum esse cum Patre, ei coæternum, coëssentialem, & coæqualem cultu & honore, id plurimis locis inficiatur. Azoarâ 12. *mendaces* pronunciat, *quotquot Filium Mariæ pro Deo habent.* Et az. 29. *Quisquis asserit Deo esse Filium, blasphemiam locutus est, quam cœlum, terra, montes horreant, & abominentur, tanquam probrosissimam Deo.* Alia similia passim promit. Conquirit verò etiam colores quosdam impii dogmatis ex N.T. az. 12, 13. & alibi. I. quod Christus Patrem se majorem profitetur, coram ipso sese humiliat, nec pro æquali gerit. II. quod discipulos petentes aliquid à se ad Patrem suum remittit: quod non faceret, si aut Deus, aut divinâ potentiâ præditus esset. III. quod statu abjecto & humili in terris versatus est, & sic longè vilior fuit & contemtior, quam qui in Filium Dei adscisceretur. Certe az. 49. ita loquitur: *Si visum fuisset Deo assumere Filium, utique assumturus fuisset optimum ac præstantissimum eorum, quos unquam creaverat.* Ideo passim severè interdicit, ne quis credat in ipsum, ut Deum, aut ipsum adoret. Quæ omnia summam ipsius Mahometis, & eorum, quorum ipse operâ usus fuit imperitiam & impietatem

tatem arguunt. Confundunt enim non tantum Naturas in Christo, sed etiam statum Personæ ipsius cum ipsâ Deitate: quæ evidentissimè distinguuntur Phil. 2. vers. 5, 6. & seqq. Tum etiam filiationem non generatione sive communicatione essentiæ, sed merâ adoptione definiunt: quæ quidem pro personæ adoptatæ dignitate atque merito fiat. De Spiritu Sancto, tertiâ Personâ Deitatis, minus evidens est & perspicua Alcorani sententia. Non negat quidem Spiritum Sanctum esse, aut esse Deum: quomodo de Christo loquitur: quin potius concedit, Deum habere Spiritum, qui Dei Spiritus testimonium perhibuerit Christo, eidemque auxilio fuerit, az. 2. Interim ex doctrinâ & phraseologia ipsius, haud difficile est colligere, quod Spiritus Sanctus ipsi non sit tertia persona Trinitatis, nec essentiæ divinæ particeps. Nam az. 11. inquit; *Non dicetis tres esse Deos, cum Deus tantum unus sit.* Sed Christiani non confitentur tres Deos, sed tres personas in uno Deo. Ergo hasce personas sub trium Deorum nomine rejicit, atque ita ipsum quoque Spiritum Sanctum. Præterea obtentu unitatis Dei essentialis, Filium excludit à Deitate. Ergo non minus Spiritum Sanctum: cum trinitas magis etiam repugnet unitati, quam dualitas. Insuper ad retinendum consensum in divinis, docet opus esse unitate. Quare tam Spiritum Sanctum, quam Filium negat Alcoranus. Azoarâ 11. confundit & in unum conflat Personam Filii & Spiritus Sancti. Siquidem Jesum ait esse Spiritum Dei. Non magis igitur Deus est, quam ipse Christus. Neque tamen æquè Persona, ut Christus; qui per se subsistit, ut homo, secundum Alcoranum; Spiritus verò Sanctus non item. Erit igitur Spiritus Sanctus Mahometanis divina quædam vis, Christo communicata ad muneris prophetici exsecutionem: prout alii quoque hæretici de Spiritu Sancto senserunt & docuerunt. Reliqua dicentur Loco XII. de Personâ Christi. Hæ tantæ blasphemiæ Mahometis per totum Orientem disseminatæ sunt, & Fides Orthodoxa de Trinitate arctata in Ecclesiis Græcis: ita tamen ut singulis seculis inventi sint, qui eam asseruerint, Patres Synodi VI. VII. VIII. Damascenus, Photius, Theophylactus, & alii. Sed inter ipsas Ecclesias Catholicas, Græcas & Latinas, nata est controversia de Processione Spiritus Sancti. Cujus originem etsi nonnulli ad Theodoretum, & articulum tertium Primæ periodi referunt, tamen huc pertinet, & ab Adone Viennensi in Chronico ponitur ad annum Christi 767. quo celebratum fuit Concilium Gentiliaci in Galliâ, disputatumque coram Pipino Rege, patre Caroli Magni, de Trinitate & de Imaginibus: cujus disputationis etiam Regino, Sigebertus, & Abbas Urspergensis meminerunt. Fuit autem Controversia illa de processione Spiritus Sancti;

Period. II. artic. I.

De Spiritu S.

Græcæ Ecclesiæ Trinitatem crediderunt.

Controversia de Sp. S. processione.

Period. II. artic. I. Græcorum sententia.

Sancti; nec enim inter ipsos unquam fuit alia. Græci contenderunt, Spiritum Sanctum procedere à solo Patre, etiamsi unius sit Essentiæ non minus cum Filio quam cum Patre. I. quia id disertè testetur Scriptura Joh. 15. v. 26. II. quia Synodo Oecumenicâ II. Constantinopolitanâ, in Symbolo positum sit contra Macedonium, Spiritum Sanctum à Patre procedere. Et conqueruntur de Latinis, quod sine consensu Græcorum Symbolo addiderint particulam, *Filioque*: ut Spiritus Sanctus à Patre & Filio procedere dicatur; quæ est fides Latinorum.

& Latinorum.

Fuit tamen absque contentione majore & acerbitate initio res agitata. Attingit eam Theophylactus Commentario in cap. 3. Johannis; & nominatim arguit Latinos, quod crederent Spiritum Sanctum à Filio procedere. Exarsit verò demum sub finem hujus Articuli, circa A. C. 1054. imperante Constantino X. qui dicebatur Monomachus. Tum enim Michaël Patriarcha Constantinopolitanus Latinos excommunicavit, quod contra decretum Concilii Ephesini ad Symbolum aliquid addidissent. Simul etiam templa Latinorum, quæ erant in ditione Græcorum claudi jussit. Denique ipse Imperator præmium constituit iis qui de hâc controversiâ contra Latinos aliquid scriberent. A quo instituto Leo IX Papa, datis ad Imperatorem & Patriarcham literis eos dehortatus est. Anselmus verò illo ipso tempore edito libro de processione Spiritus Sancti, respondit Græcis, & fidem Romanam defendit. Quomodo autem & quâ occasione particulam illam *Filioque* Latini addiderint, non satis liquet ex historiâ. Probabilis est eorum sententia, factum demum post A. C. 600. idque propter dissensiones aliquas exortas in Galliâ & in Hispaniâ. Concilio quidem Toletano VIII. quod celebratum est A. C. 653. recitatur Symbolum Constantinopolitanum cum hâc additione. Ante id tempus cum tali additione non invenitur. Sunt etiam qui putant, additionem illam receptam esse in Hispaniâ & Galliâ, antequam Romæ à Papâ reciperetur: quod non negamus. Exstat Collatio quædam habita inter Leonem III. Pontificem & legatos Caroli Magni: in quâ Legati illi referunt, in Galliis cantari Symbolum cum particulâ, *Filioque*; & petunt, ut ipse id approbet, & Romæ quoque fieri jubeat. Cujus occasionem memorat Ado ad A. C. 809. quod tum celebratum fuerit Concilium Aquisgrani, de processione Spiritus Sancti, & inde Legatio ad Leonem III. destinata fuerit. Ut primum in Hispania videatur usurpata, inde traducta in Galliam, ad extremum autem Romæ quoque & passim recepta. Hæc de historiâ: nam ipsa controversia alibi fuit discussa. Aliam controversiam moverunt Felix Orgesitanus sive Urgelitanus, & Elipandus Episcopus Toletanus, circa A. C. 780. de Filio Dei Jesu Christo.

Christo. Contenderunt enim Christum esse Filium Dei adoptivum, ex gratia assumtum. Hæresis ipsorum *Feliciana* dicta fuit, sed quæ non perennavit, cum autoribus suis exstincta. Nam coacto Francofurti ad Mœnum Concilio sub Carolo Magno Rege Francorum, damnati sunt, tanquam Nestorianismum reducentes: sicut sunt qui duas in Christo hypostases statuisse affirmant. Videatur Adrianus I. Papa, in Epistolâ ad Episcopos Galliciæ: Ado item Viennensis in Chronico, Thomas denique tertia parte quæst. 23. artic. 4. Plura non occurrunt hoc articulo.

Period. II. Artic. I. Feliciana hæresis.

Sequente etiam, qui est *Secundus secundæ Periodi* paucissima acciderunt huc facientia. In Oriente propagatus est Mahometismus, & in Europam per Saracenos & Turcas illatus. Continuata etiam Controversia de Processione Spiritus Sancti cum Latinis: cujus conciliatio tentata Eugenio IV. Pontifice, Concilio Ferrariensi & Florentino, sed frustra. Denique emersit Constantinopoli nova hæresis, Bogomiles dicta Saracenis, quasi dicas *gens misericordiam inclamans*, autore Basilio quodam, circa A. C. 1090. imperante in Oriente Alexio Comneno, in Occidente Henrico IV. Dogmata fuerunt: Deum esse corporeum, humanâ forma præditum: non esse tres Personas Deitatis, sed unicam duntaxat: Mundum à Dæmonibus conditum esse: qui etiam habitarent in templo Sophiæ, & in aliis Ecclesiis. Basilius publicè in theatro fuit exustus, & sectatores ejus dissipati. Non multo post in Occidente, & quidem in Galliâ successerunt Petrus Abailardus & Arnoldus de Brixiâ, sub Conrado III Imperatore A. C. 1143. Qui compositionem in Deo, & gradus inæquales in divinis Personis statuerunt. Contra hos scripsit epistolam Anselmus Cantuariensis, & Bernardus librum ad Innocentium Papam. Sed tandem resipuisse ab errore, & sanctè obiisse testis est Petrus Cluniacensis lib. 5. Epist. 3. & 20. Scholastici Theologi etsi fidem Trinitatis retinent, & tuentur: tamen novis iisque portentosis terminis ac phrasibus eam obscurant: variis curiosis & spinosis quæstionibus mysterium involvunt, nec tam ex revelatione divinâ in Scriptura, quam ex Patribus & Philosophiâ illud edisserunt & demonstrant.

Artic. II. In Oriente Mahometismus. Lis de Processione Sp. S. Hæresis Bogomiles. In Occidente Hæresis Abailardi. Scholasticorum corruptela.

Reliquus est *Tertius Articulus*, quo veteres Samosateni, Arii, & aliorum damnatæ hæreses revocatæ ab inferis, & in Ecclesiæ proscenium reductæ fuerunt. Restauratores præcipuè celebrantur Michael Servetus, Valentinus Gentilis, & Lælius Socinus, cum Fausto nepote. Etsi enim Pastores Transylvani Orthodoxi & ex iis Bellarminus præfatione in Controversiam Generalem de Christo, originem mali ad Erasmum referunt; propterea quod ille in Annotationibus suis in N. T. atque etiam in scriptis aliis, multa de Trinitate & Christi deitate loca eleva-

Artic. III. Antitrinitarii.

Period. II. artic. III.

elevavit, & in sensum Arrianum detorsit: tamen cum ipse fidem Trinitatis, consentientem Confessioni Ecclesiæ Orthodoxæ constanter retinuerit, & professus sit, nolimus eum tanti criminis odio gravare. Quare ad alios autores omnino pertinet. Eorum primus est *Michaël Servetus*, ex Arragonibus Hispanus, qui in Scholis Judæorum & Mahometanorum, quæ sunt in Barbariâ, institutus, ab iis hausit suum venenum. Quod ab anno trigesimo superioris seculi voce & scriptis passim disseminavit, jactitans se summum orbis terrarum Prophetam. Edidit scriptum contra divinam Christi naturam: tum etiam libros VII. de Erroribus Trinitatis, & alia præterea: quibus doctrinam orthodoxam oppugnabat. Summa capita hæreseos ipsius sunt. I. Nullam esse in Deo personarum distinctionem, sed unam tantum esse Personam Trinitatis, quæ alio atque alio modo sese generi humano repræsentet. Cujusmodi sunt tres, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus, lib. 5. de Trinitate, & in responsione ad articulum 1. Quæ est hæresis Noëti & Sabellii; tum etiam Samosateni & Photini; ut alibi diximus. II. Christum ante nativitatem ex Virgine nihil fuisse, nisi in mente Dei per ideam, & decretum de exhibitione ipsius, definito tempore futuræ, lib. 3. de Trinitate. Quod olim senserunt & docuerunt Ebion, Cerinthus, Samosatenus & Photinus. III. Christum Deum & Filium Dei appellari, non propter generationem ex Patre, sed partim propter sanctam conceptionem in utero Virginis ex Spiritu Sancto, partim propter unctionem gratiæ, & Spiritus Sancti inhabitationem: ibidem. Quæ olim Samosateni, atque etiam Nestorii hæresis fuit. Alter est *Valentinus Gentilis* Italus, Consentiæ in Campaniâ natus: qui lectis Serveti libris, cum multa ejus improbaret, in contrarium delapsus errorem, Unitatem Essentiæ divinæ laceravit, ac pro Uno tres Deos commentus est. Scripsit & ipse contra Orthodoxam doctrinam protheses, antidota, & alia. Summa blasphemiæ ipsius hæc est. I. Veram esse in Deo non modo personarum, sed etiam naturarum Trinitatem: sic ut tres sint divini & sempiterni spiritus, essentiali numero differentes: prothesi 20. & 23. Quæ olim Tritheitarum fuit hæresis. Sed cum animadvertit Gentilis hoc dogma non posse ex divinis literis ullâ ratione defendi; in quibus passim urgetur & inculpatur Unitas essentiæ divinæ, paulatim opinionem suam ad Arianismum flectere cœpit. Ideò II. asseruit, has tres Personas non esse æquales, sed Patrem longè esse eminentiorem cæteris. Hunc enim obtinere ipsissimam essentiam naturam divinitatis: & prædicari etiam in Scripturâ solum illum summum atque Altissimum Deum: Filium verò & Spiritum Sanctum non esse essentiam divinam, sed prolem quandam

Michaël Servetus.

Valentinus Gentilis.

ejus:

ejus: Patrem essentiatorem, Filium & Spiritum Sanctum essentiatos, eoque longè inferiores; prothesi 8, 10, 22, 24, 38. & 40. & in antidot. lib. orat. 3. Quæ Arii hæresis fuit, inprimis quod ad Filium. III. docuit, Filium Dei non esse ex nihilo, neque in tempore demum genitum, sed ab æterno, & ex Patris substantiâ: prothesi 11. & 21. In quo deflexit ab Ario, qui negavit Filium esse ab æterno ad Semi Arianos, sive posteriores Arianos, qui Filium æternum esse concesserunt: teste Augustino lib. 6. de trinitate, cap. 1. juxta decretum Concilii Ariminensis. Ut igitur Servetus Samosatenismum, sic Arianismum Gentilis interpolavit. Uterque etiam assensores & sectatores nactus est: qui cum alibi, tum in Poloniâ inter se collisi sunt. Servetiani fuêre Georgius Blandrata, Paulus Alciatus, Lælius Socinus, Franciscus Davidis, & alii. Valentiniani memorantur Matthæus Gribaldus, Franciscus Lismanninus. Petrus Statorius, & asseclæ ipsorum. Cæterum *Lælius Socinus* Samosatenismum commendavit peculiari libro, & juxta sententiam Samosateni explicationem planè hæreticam in cap. 1. Johannis. Ex quo partes illæ ita firmatæ sunt in Poloniâ & Transylvaniâ, ut imminutis paulatim Arianis solæ tandem obtinuerint. Inprimis postquam nepos ipsius ex fratre, *Faustus Socinus*, partium Samosatenianarum dux & signifer factus fuit. Quanquam & ipsi rursum opinionibus scissi à se invicem & divisi fuerunt: & quidem circa Invocationem Jesu Christi. Nam Franciscus Davidis & discipuli ejus docuerunt, Jesum Christum non esse invocandum, sed solum Patrem: qui solus sit verus Deus, solus etiam Ecclesiæ suæ nunc curam gerat. Socinus autem, qui theses Francisci confutavit, contendit: Christum in precibus invocari posse, nimirum propter officium divinum: sed tamen addit, majoris esse perfectionis ad Deum Patrem rectà accedere. Ut autem Socinus totum corpus doctrinæ Samosatenianæ retexit, & commodiore formâ atque ordine digessit; ita caput illud de Deo perspicuè hunc in modum exposuit. I. Deum ut Essentia, sic Personâ tantum esse Unum: videlicet Patrem Domini nostri Jesu Christi. II. Filium Dei non esse naturâ Deum: dici tamen Deum propter divinam potestatem, quam ab uno illo Deo accepit: Filium quoque Dei appellari propter conceptionem ex Spiritu Sancto, resurrectionem ex mortuis, & aliis de causis. III. Spiritum Sanctum nec Deum esse: sicut nuspiam in Scripturâ expressè vocetur Deus: nec etiam personam sive rem per se subsistentem: sed esse virtutem quandam Dei, Euangelium Jesu Christi, & donum gratiæ ipsius, quod non omnibus, sed certis hominibus obtingit. Has blasphemias longè lateque propagarunt, non modo scriptis sophisticis, sed etiam per emissarios ad id ablegatos.

Period. II. artic. III.

Lælius Socinus.

Faustus Socinus.

Period. III artic. III. tos. Anno 1598. in Belgium venerunt Christophorus Ostorodius, & Andreas Vaydovivius, qui virus suum, ante tamen non incognitum, disseminarunt, & discipulos sectæ suæ fecerunt. Et *Novatores* in Belgio bonâ sui parte ex hac scholâ prodiisse non est dubium: etsi alii tectius, alii apertius agant. Primi ordinis sunt ipse Arminius, Utenbogardus, Grevinchovius, &c. Secundi Vorstius, Venator, Slatius, Geisterani fratres, & Episcopius quoque. De quibus cum alibi dictum sit, nihil hic præter rem repetemus. Scripserunt contra primos Neo-Samosatenianos & Arianos Philippus Melanchthon, Calvinus, Beza, Bullingerus, Simlerus, Aretius, Hyperius, Wigandus, Alexander Alesius, Stanislaus Starnitius, Petrus Melius. Contra recentiores Franciscus Junius, Pareus, Jacobus ad Portum, Sibrandus, Pelargus, Tarnovius, Franzius, Meisnerus, alii. A Samosatenianis, sive Socinianis, prout vulgò appellatur, progredimur ad *Anabaptistas*: è quorum ordine multi prodierunt superiore seculo, tam in Germaniâ, quam in Belgio, qui horrendas blasphemias de Deo sparserunt, non valde dissimiles iis, quas antiqui hæretici impuro ore eructarunt. Ex quibus hodieque supersunt *Davidiani*, à *Davide Georgio* Delfensi Batavo sic dicti. Is docuit, verum Deum Unum esse; Trinitatem verò personarum à Deo aliud nihil esse, quam tres excellentissimas personas humanas, quæ tanquam mediatores missæ sunt à Deo ad genus humanum: nempe Mosen, Christum Jesum, & Christum Davidis, qui etiam major sit utroque, & per Jesum adumbratus, sicut Jesus per Mosen. Sed non referemus hujus & aliorum portentosa dogmata. De Anabaptistis autem communiter dicemus. Constitui possunt duo eorum genera, pro varietate opinionum, quibus divisi sunt à se invicem. Primi, qui Mennonem Simonis, & Theodorum Philippi sequuntur, nobiscum credunt & fatentur: Unam tantum esse Essentiam divinam, & in eâ subsistere tres Personas, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, coëssentiales & coæquales: licet de Deo Filio in aliis hæreant, in aliis impingant. Alteri illi, in quibus celebres sunt Jacobus Outerman & Cornelius Cuiperus, de Unitate Essentiæ & Trinitate Personarum varios errores habent & tuentur: Præcipuos ordine proponemus ex scriptis ipsorum. I. de Deo, non facile usurpandos esse terminos Essentiæ, Trinitatis, personæ, ὑποστάσεως sive subsistentiæ: nec phrasin quoque in unâ Essentiâ divinâ esse tres personas, à se invicem verè distinctas: cum & Personarum Scriptura non meminerit, & in Concilio demum Niceno sub Sylvestro Papâ, annis amplius 300 post Christum natum hæc doctrina inventa sit: quod utrumque supra est confutatum. III. Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, non esse ejusdem essentiæ, sive sib

Novatores.

Orthodoxi qui Antitrinitarios oppugnarunt.

Anabaptistæ nonnulli.

David Georgii.

Orthodoxis consentientes,

Heterodoxi.

ὁμου-

ὁμουσίως: ſed aliam eſſe eſſentiam Patris, aliam Filii, aliam Spiritus Sancti. III. Tres illos unum eſſe dicique, voluntate, conſenſu, amore & operibus: quæ major ſit ſuaviorque unitas. IV. Deum non eſſe ubique ſecundum eſſentiam, ſed tantum in cœlo: virtute autem & operatione eſſe ubique: & nominatim Filium Dei nec immutabilem eſſe, nec immortalem. V. Filium ex ſemine Patris genitum tempore poſteriorem eſſe Patre; eoque principium habere: tum etiam Deitatem ipſius in carnem eſſe mutatam, atque ita paſſam & mortuam; ut alibi dicetur. VI. an Spiritui Sancto conveniant omnes proprietates divinæ: item num & quid differat tum à Patre & Filio, tum etiam à donis, profiteri & declarare renuunt: ut etiam hic meritò ſe ſuſpectos faciant. Quanquam conſtat doctrinam ipſorum magis magiſque inclinare ad Socinianiſmum: ut cum iis tandem in unam ſocietatem coalituri videantur. In Belgio quidem jam plures ſunt cœtus Anabaptiſtarum Socinianorum: quibus alii paulatim accedent. Hæc de Anabaptiſtis quoque. De *Pontificiis* & *Lutheranis* nihil addam, qui de hoc capite doctrinæ rectè ſentiunt, & cum Orthodoxis conſentiunt: licet in locorum quorundam expoſitionibus, nec non in formulis quibuſdam loquendi diſſentiant. Quod ipſi contra omnem candorem & charitatem rapiunt in calumniam, quaſi Orthodoxi aut conſpirent cum Samoſatenianis, aut ſaltem ipſorum blaſphemiis viam muniant. Sed abundè nos purgant Confeſſiones & Catechiſmi Eccleſiarum noſtrarum, tum etiam ſcripta publica & privata, quæ blaſphemiis illis ſunt oppoſita. Et ſi volupe eſſet par pari referre, non deeſſet, quod hîc in utriſque deſideraremus. Superioribus annis innotuerunt cum alii impoſtores, tum duo inprimis fanatici famoſi, *Valentinus VVeigelius* & *Iacobus Behmius*, Germani: qui varios de Deo errores ſcriptis vernaculis & phraſibus novis ac monſtroſis, in hâc Eccleſiarum Germanicarum diſſipatione, prodiderunt & ſparſerunt. De quibus nihil attinet nunc dicere.

Period. III. artic. III.

Pontificii & Lutherani hic rectè ſentiunt.

Weigelius.

Period. I. V.T. art. I.

LOCUS QUARTUS
De
DECRETIS DEI
in genere,
DEQUE
PRÆDESTINATIONE
Divinâ in ſpecie.

Eum non eſſe ut hominem, ſive hominibus ſimilem, qui pro re natâ capiunt conſilia, ea variè interpolant & mutant: ſed ab æterno apud ſe conſtituiſſe omnia, quæ fiunt in tempore, & ita præſcire uti fiunt; immutabili nempe decreto, & infallibili præſcientia, Scriptura Sacra per omnes Eccleſiæ periodos & articulos conſtanter teſtatur. Et licet clariora ſint documenta Novi Teſtamenti, quam Veteris: evidentiora item quæ à Moſe & Prophetis, quam quæ ante eorum ætatem tradita ſunt: propterea quod curricula Patriarcharum & Eccleſiæ Patriarchalis paucis conſtringuntur; tamen ne illis quidem deſunt teſtimonia & argumenta, quibus demonſtretur, æterno ac immutabili conſilio Dei omnia præfinita, inprimis autem homines alios ad ſalutem, alios ad exitium prædeſtinatos fuiſſe.

Periodus V.T. prima. Artic. I. Decretum Dei ex operibus concluditur.

Prima Periodi Veteris Teſtamenti Articulo primo ita deſcribitur Creatio, Conſervatio, Gubernatio rerum omnium, potiſſimum autem propagatio Generis Humani per annos 1656. ad diluvium uſque, ut omnia illa ad Dei conſilium & propoſitum referantur, ex quo omnia agere dicitur Eph. 1. v. 11. Neque enim aut ſponte nata ſunt, aut caſu emerſerunt, aut ab aliis producta fuerunt; ſed conditor, architectus, & moderator univerſorum eſt Unus ac ſolus Deus: qui in principio, ante omnia opera ſua, ab æterno exſtitit in ſeipſo; & ut æternus, ſapien-

ſapientiſſimus, abſolutæ poteſtatis Dominus, ac immutabilis eſt; ita ab æterno pro ſapientiâ ſuâ ac poteſtate, liberrimum ac immutabile de omnibus univerſe rebus, quæ ſunt vel fiunt, decretum apud ſe condidit. Quod quidem rationibus certiſſimis ex naturâ Dei & Scripturâ deductis alibi evicimus. Quin etiam Gen. 1, 2. & ſeqq. capp. haud obſcurè docetur. Si enim Deus jam erat in principio Creationis, exiſtens, operans, & actuoſus in ſeipſo: quomodo non cogitaſſet, ſtatuiſſet de rebus extra ſe paulò poſt futuris? Si ſingula diſpeſcuit, diſpoſuit, ordinavit accuratiſſimè, tum etiam approbavit pleniſſimè, quî præſcius eorum haud fuiſſet? Si hominem imagine ſuâ exornatum inſtruxit providentiâ & curâ etiam futurorum, quo pacto hæc derogentur abſolutiſſimæ naturæ ipſius? Si inſtitutione Conjugii, ordinatione alimenti & veſtitus, inventione artium & aliorum vitæ ſubſidiorum, Generi humano in omnes mundi ætates, uſq; ad ejus finem mox ab initio conſuluit; quomodo jam tum, adeoque ab æterno, non omnia apud ſe præſtituiſſet & præfiniviſſet? Sed probationem luce clariorem nobis ſuppeditat hiſtoria Diluvii. Prædicitur 120 annis ante, quam immittatur. Nec exacti ii fuerunt, quin aquæ obrutis terris delerent genus hominum & animantium. Niſi immutabili conſilio ita ſtatuiſſet Deus, nec prædici certò potuiſſet, nec invariabili lege eveniſſet. Cæterum evidentiora etiam æternæ Prædeſtinationis divinæ circa Hominum ſalutem vel damnationem veſtigia deprehendere licet. Quum enim totum genus humanum in Adamo conditum eſſet ad imaginem Dei, ut ejus recto uſu conſequeretur Vitam æternam, Deus permiſſo lapſu non unius Evæ, ſed utriuſque, tum ipſius, tum mariti Adami ſic ordinavit, ut alii eligerentur & erigerentur ex lapſu illo, ac ſervarentur per Semen Mulieris, contriturum caput Serpentis: alii in lapſu illo relinquerentur, & propter peccatum æternum perirent. Præterea per vocationem ſeparavit Filios Dei à Filiis hominum: & illos collegit in unum cœtum Eccleſiæ, cui præfuerunt ordine Patriarchæ, & tradiderunt veram doctrinam de agnitione & cultu Dei: licet pro conditione hujus vitæ, in eum irrepſerint etiam hypocritæ, abutentes titulo Filiorum Dei. Denique etiam ſervant reliquias illius Eccleſiæ, non modo ſalute temporali in ipſo diluvio, quod octo animabus contigit 1 Petr. 3. v. 20. ſed etiam æternâ, ſecundum gratiam electionis; quod electorum proprium merito cenſetur. Etſi autem hæc doctrina toto hoc articulo divinitus revelata & tradita fuit, tamen paulatim obſcurata eſt ac depravata, partim quidem inter Filios hominum apoſtatas, qui omnia temerè & caſu fortuito, abſque definito Dei conſilio, fieri crediderunt & docuerunt; partim verò

Period. I. V. T. art. I.

& ex diluvio.

Prædeſtinatio oſtenditur.

Corruptela doctrinæ.

Period. I. V.T. art. I. etiam in Filiis Dei; ubi cum conjugiis etiam religio confundi ac commisceri cœpit. Neque enim elevassent, aut insuper habuissent comminationes diluvii, nisi persuasi fuissent, Deum non curare mortalia, nec eo certo ejus consilio regi. Qui fuit illius temporis Epicureismus & extrema impietas, non jam ferentis amplius ullas Spiritus Sancti redargutiones. Quod & Servator noster indicat Luc. 17. v. 26, 27. & Petrus testatur 2 Epist. 3. v. 20. *Articulo Secundo* pauciora quidem annotata exstant, habet tamen etiam hic idonea doctrinæ hujus testimonia. Sicut enim definito Dei consilio contigit vastatio & eversio generis humani per diluvium; ita eodem consilio ejus restauratio, propagatio, dispersio in totum orbem terrarum divisis linguis, conservatio à novo diluvio in perpetuum, constitutio imperiorum in genere humano, aliaque facta sunt. Sed majus momentum habet, quod rursum segregatio hominum, salutis causa, instituta fuit. Quippe Noachus ob impietatem Chamum & Canaanem Ecclesiæ communione exclusit. Japhetus quoque paulatim cum posteris ab eâ recessit, suo tempore revocandus. Solus Semus sanctum semen secundum gratiam electionis propagavit. Gen. 9. & 11. capp. At *Tertio Articulo* illustriora sunt omnia & pluribus documentis comprobata. Huc pertinent variæ revelationes & prædictiones earum rerum quæ futuræ erant. Abrahamo prænunciatur sors & conditio posterorum in Cananæâ & Ægypto, per annos 400. Gen. 15. v. 13. & seqq. eidemque, sicut & Agaræ matri, fortuna Ismaëlis cap. 16. v. 10. & seqq. cap. 17. v. 20. Isaac Spiritu divino promit oracula de utriusque Filii dignitate & posteritate, cap. 27. v. 29, 41. quorum alter etiam in fortuitis Dei providentiam celebrat v. 22. Jacob visione eruditur de successu & eventu itineris ac peregrinationis in annos viginti, cap. 28. v. 12. & seqq. de profectione item in Ægyptum cap. 46. v. 2. atque quid duobus nepotibus suis cap. 48. nec non duodecim filiis eventurum esset prædicit, cap. 49. Denique Joseph per somnia cognoscit & enunciat futura sibi & aliis capp. 37, 40, 41. Quorum omnium infallibilis certitudo ab immutabili Dei decreto dependet. Porrò Prædestinatio divina multo etiam apertius hîc se aperit. Cujus argumenta sunt Vocatio Abrahami ex Ure Chaldæorum, & pactio fœderis gratuiti sive promissionis cum ipso & semine ipsius, non quidem carnali, sed spirituali Gen 12, 15, 17. Utroque enim modo Deus testatam fecit æternam electionem ad vitam, tum ipsius, tum etiam spiritualis seminis, orti ex ipso per regenerationem Spiritus. Ideò vocavit eum ex Ure Chaldæorum & reliqua familia paternâ, cap. 11. vel 12. ideo separatum esse voluit à Lotho & domo ipsius cap. 13. non aliâ etiam de causâ secrevit Isaacum

Artic. II.

Decreti Dei & Prædestinationis documenta.

Artic. III. Decretum probant Prædictiones.

Prædestinationis argumenta.

eum ab Ismaële & Keturæ filiis cap. 17, 21, 25. & Patriarchas horumq; liberos ac posteros à Cananæis & Ægyptiis cap. 34. & 47. Quod mysterium cortice historiæ tectum Gen. 25. v. 23. evolvit & perspicuè declarat Apostolus Rom. 9. v. 6. & seqq. & cap. 11. v. 1, 2, 16, 18. Hæc doctrina de Decretis Dei variè repetitur, & diligenter inculcatur in libro Jobi; cujus historia omnino ad hunc articulum pertinet. Cap. 28. v. 23. & seqq. celebrat occultam sapientiam consiliorum, & gubernationis divinæ, quæ nulli sit pervestigabilis. Cap. 7. v. 1. & cap. 14. v. 6. docet cuique mortalium certum vitæ terminum fixum esse. Cap. 23. v. 14. asserit decreta Dei esse immutabilia; quæ non revocet aut retractet. Passim verò infinitam Dei sapientiam, absolutam in omnes potestatem ac liberrimum beneplacitum prædicat, quæ in gubernatione generis humani maximè eluceant.

Period. I. artic. III.

Ex libro Jobi Decreta docentur.

Secunda Periodus instructa est clarissimis testimoniis, quorum præcipua ordine commemorabimus. Ad *Primum articulum* pertinent, quæ exstant in quatuor postremis libris Mosis. Exod. 9. v. 16. *Propterea feci ut restares, ut ostendam in te virtutem meam: & ut enarretur nomen meum in universâ terrâ.* Apostolus Rom. 9. vers. 17. reddit ἐξήγειρά σε *exitavi te:* ubi Pharaonem proponit tanquam exemplum reprobationis divinæ. Sive autem referatur ad creationem Pharaonis, sive ad conservationem ejus in mediis plagis, firmum est argumentum à mediis ad finem ante præstitutum. Exod. 19. v. 5, 6. *Eritis mihi peculium præ omnibus aliis populis, nam mea est tota terra.* ut potuerim jure meo alium quemvis populum eligere. Hæc est electio populi Israëlitici: cujus causam alibi graphicè nobis depingit Deut. 7. v. 6, 7, 8. *Te elegit Iehova Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris præ omnibus populis, qui sunt sub universo cœlo. Non eò quod plures essetis omnibus reliquis populis amore propendit Iehova in vos, & elegit vos, vos enim eratis paucissimus omnium populorum. Sed eò quod diligit Iehova vos.* Et propositum Dei gratuitum electionis illius causam. Iterum cap. 8. v. 17, 18. & cap. 9. v. 4, 5, 6. non sufficit Mosi quod dixerat, non propter meritum ipsorum adeptos esse hæreditatem terræ Canaan, sed propter pravitatem & pervicaciam etiam eâ indignos fuisse declarat. Sic ergo antiquissimum dogma Prædestinationis in Israëlitici populi exordiis proponitur, quod deinceps subinde in omnibus pene libris sacris iteratur. Nec refert, quod Moses hîc agit de Electione temporali Israëlitarum, ut essent populus Dei, & de beneficiis temporalibus Electionem illam consecutis: ut erant liberatio ex Ægypto, introductio in terram Canaan, &c. Enim temporalis illa electio etiam includebat æternam, non quidem quoad totum corpus populi, sed quoad aliquos in illo corpore. Nam in cœtu vocato-

Periodus V.T. secunda Artic I. Doctrina vera tradita.

Period. II. artic. I. catorum semper sunt aliqui Electi, donandi vitâ æternâ. Et speciatim de illo populo id testatur Apostolus Rom. 11. cap. II. à liberatione ex Ægypto, & introductione in terram Canaan valet consequentia tanquam à typis ad rem significatam: etiam redemtionem à peccato & vitam æternam Deum gratis atque ex merâ delectione dare, quibus ab æterno eam voluit ac destinavit. III. militat hîc generalis ratio. Si externa ista nullis Israëlitarum meritis, sed à solo miserentis Dei proposito pendebant: multo magis ab eodem pendere electionem ad regni cœlestis hæreditatem. Sed audiamus etiam reliqua Exodi loca. Cap.32.v.32. *Si non ita est*, scilicet ut condones, *dele me nunc de libro, quem scripsisti.* & v.33. *Eum, qui peccaverit mihi, delerem de libro*; scilicet, si quem deleturus essem. Liber ille est Liber vitæ, ut dicitur Phil. 4. v. 3. propterea quod scripti in eo, qui ordinati ad vitam æternam Actor. 13. v. 48. Tria ergò docet. I. Esse librum Deo, in quo scripsit, quos servare decrevit. II. Numerum eorum certum definitumque esse. III. Esse etiam immutabilem; quia neminem delet Deus ex libro illo: utut illud Electi mereantur. Exod.33.vers.19. *Gratiosus ero, cui fuero gratiosus: & miserebor, cujus misertus fuero.* Quibus verbis respondet ad verba Mosis v. 16. ubi gratiam Dei confirmari petiverat, non solum erga se, sed etiam totum populum. Significat ergo Dei misericordiam esse planè gratuitam, eamque liberrimo Dei decreto dispensari, non omnibus & singulis, sed iis tantùm, quibus visum eam gratificari. Quæ est ipsissima Prædestinatio, quoad aliorum Electionem, aliorum item Reprobationem sive præteritionem. Num. 23.v.23. testatur Bileam, Deo veracitatis testimonium perhibens, voluntatem Dei, omniaque ejus oracula certa esse ac ineffabilia: quorum multa complenda in populo recenset toto cap.24. Erat igitur de his certum ac immutabile Dei decretum: quod etiam ad alias rerum futurarum prædictiones est referendum: Deut. 17,18,33. capp. Sed nobile inprimis est dictum Deut. 29. v.29. *Quæ occulta sunt, penes Iehovam Deum nostrum sunt: at quæ revelata, nobis & filiis nostris usque in seculum, ut faciamus omnia verba hujus Legis.* Summa est: Deum voluntatis suæ rationem sic instituisse, ut partem sibi, prout infinitus est, abstrusam conservet, partemque cum hominibus, ac præsertim cum Ecclesiâ suâ communicet. Illam non esse scrutandam nobis; ut quæ in Deo lateat tantisper, donec eventu ipso innotescat: hanc verò sedulo & cognoscendam & faciendam esse. At voluntas Dei abstrusa, occulta, inscrutabilis, est consilium ipsius sive decretum de rebus futuris, nec non de occultâ gubernatione rerum humanarum. Jud.14. v.1. de Simsone, *Pater & mater ejus ignorabant à Iehova id esse*: id est,

Deum

Deum sic decrevisse & velle in ultionem Philistæorum: quod ex eventu patebat. 1 Sam.2. v.25. *Non auscultarunt voci Patris sui*, scilicet filii Eli, *quia volebat Iehova morte afficere eos*: hoc est, sic decreverat, eoque non largiebatur eis gratiam resipiscentiæ. *Secundi Articuli* dicta sunt: 1 Sam.15.v.29. *Æternitas Israëlis non committet mendacium, &c.* quo immutabilitas voluntatis ac decreti divini significatur. 2 Sam.7. v.12,13. & seqq. narratur decretum Dei de successione in regno typico Davidis, ejusque conversione in regnum spirituale Christi Jesu. Psal.2. v.7,8,9. *Decretum enarraturus sum, &c.* ubi aperit, quid de Personâ & officio Messiæ apud se statuerit ab æterno: quod aliis Psalmis propheticis de Christo pluribus explicatur, videlicet 16,22,40,69, 110,118. Psal.4.v.3,5. docet divinitus decretum sibi regnum, eoque frustra fore omnes hostium ac æmulorum machinationes. Psal.22. v.30,31. *Comedentes incurvabunt sese omnes pingues terra, &c. horum semen colet eum, accensebitur Domino in quâque atate.* Ergò electio decreta erat ex omni hominum ordine; & vocationem Electorum ad finem usque seculi durare necesse est. Psal.33.v.10,11. quod est de immutabilitate omnium decretorum divinorum. Psal. 87. v. 6. Electorum certus numerus est, isque soli Deo notus; ut qui eos numeravit ac conscripsit in libro vitæ. Psal.102. v.13,25,26. notatur immutabilitas voluntatis ac decreti divini. Psal.115.v.3. *Deus noster in cœlis est, quicquid voluit, fecit*: hoc est, quicquid apud se præfinivit ab æterno. Prov.16.v.4. *Omnia fecit Deus propter seipsum: etiamque impium ad diem mali.* Proinde etiam ad gloriam suam omnia prædestinavit ab æterno. Cap.19. v.21. *Multa cogitationes insunt animo cujusque, sed consilium Iehova ipsum stabit.* Eccles.6.v.10. *Quicquid est aliquis, jam vocatum est nomen ejus, &c.* id est, cujuscumque sit aliquis conditionis, id contingit ei ex decreto Dei: quod immutabile, ut frustra de eo mutando laboret. Ad *Tertium Articulum* referenda sunt hæc & similia: 1 Reg. 12.v.24. *A me facta est res ista*: meo decreto, voluntate, occultâ gubernatione. 1 Reg.22.v.19. & seqq. *Vide Iehovam insidentem solio suo, &c.* ubi decretum simul & judicium Dei describitur. 2 Chron.25. v.16. *Agnosco Dominum iniisse consilium de perdendo te.* Esa.4.v.2. *Quicunque fuerit scriptus ad vitam in Ierusalem*; id est, in Ecclesiâ. Certus igitur numerus est prædestinatorum ad vitam. Cap.6. v.9,10,11. prædicitur excœcatio & induratio Judæorum incredulorum, ex decreto ejus pendens. Cap.8. v. 10. *Inite consilium, & irritum fiet; &c. nam Immanuelis existet verbum.* & v.18. *Ecce ego & pueri quos dedit mihi Dominus*: nempe certo servandi proposito. Cap.14. v.27. *Iehova exercituum inivit consilium, & quis irritum faciat? & manum ejus extentam ecquis*

Period. II. artic. I.

Artic. II. pariter.

Artic. III. similiter.

Period. II. artic. III. *quis avertat?* notatur immutabilitas decretorum divinorum. Cap. 42. v. 1, 2. *En servum meum, electum meum, &c.* Christus igitur ipse electus ab æterno, clarissimum est exemplar electionis: utpote qui caput omnium electorum. Cap. 46. v. 10. *Consilium meum stabit & omnem delectationem meam facturus sum:* quod de omni Dei decreto diserte affirmatur. Cap. 53. v. 10. *delectatio Iehovæ per eum prosperabitur,* hoc est, res illa quâ delectatur, & quam per ipsum effectum dare decrevit. Jerem. 4. v. 28, 30. *Cogitavi, nec pœnitet me, nec avertam me ab eo:* Ideo vana pronunciantur omnia consilia & instituta humana. Cap. 6. v. 30. *Argentum reprobum vocantur illi: quia reprobat Iehova illos:* quod argumentum reprobationis ab æterno factæ. Cap. 10. v. 16. *Formator omnium,* scilicet populorum ac hominum, *est,* nempe Jehova. *Israël autem est virga hæreditatis ejus,* hoc est, Ecclesiam peculiariter sibi elegit ad vitam æternam. Cap. 30. v. 7, 8. *Eheu, quia magnus est dies hic, &c.* nimirum, quia Deus singulis eventis suum tempus decrevit. Hos. 13. v. 14. *E potestate sepulchri redimam eos, &c. pœnitentia abscondita erit ab oculis meis:* ut quæ absolutè à Deo præfinita, eoque simpliciter irrevocabilia erant. Ita habuit doctrina Ecclesiæ Israëliticæ ante Captivitatem Babylonicam periodo secundâ. In quâ tamen non defuerunt impii ac profani derisores, qui negarunt decreta Dei, & ex iis gubernationem ipsius. De quibus Psal. 14. & 53. inprimis Esa. 5. v 19. & alibi.

Gentiles statuerunt omnia fieri

Extra Ecclesiam verò in Gentibus, destitutis luce Verbi & nova revelatione, paulatim obscurata & exstincta fuit hæc doctrina. Etsi enim pleræque, communi quâdam consensione, tenerent hoc principium: esse Providentiam non minus, quam Deum; tamen cum observarent in rebus humanis alia præter & contra consilia institutaque humana necessitate quâdam fieri, ut impedire nullo modo possent; alia autem temerè & ita contingere, ut nulli certa eorum posset dari ratio, in duos veluti contrarios scopulos impegerunt, statuentes τὴν

Fato,

μοῖραν καὶ τύχην, Fatum & Fortunam. Fatum dixerunt immutabilem rerum necessitatem, ex earum inter se connexione dependentem, cui non modo homines, sed ipsum quoque Deum subjecerunt. Testis hâc ætate vel unus Homerus, lib. 6. Iliados, & 3. Odysseæ; qui exempli loco adducit ipsum Jovem, non volentem bello Trojano servare filium charissimum Sarpedona, quod fatis urgeretur: lib. 16. Iliad. tum etiam Neptunum, qui reditum Ulyssis in Ithacum, cui ob casum filii Cyclopis infestus erat, impedire nequivit, quod fatis propitiis uteretur: lib. 5. Odyss.

& Fortunâ.

Fortuna Homeri inventum est, cui casus fortuitos, & quorum causa latebat, transcripsit. Sed cum modica esset ejus potentia, Jovi subdita, sequentes Poëtæ summam rei ei detulerunt, ampli-

amplificata in immensum ejus potentia. Ut alibi pluribus dicetur.

Periodus V.T. tertia.

Nunc ad *Periodum Tertiam* Veteris Ecclesiæ progrediuntur. *Articulum primum* implent nobis duo Prophetæ, Ezechiel & Daniel. In quibus cum tot tantæq; rerum futurarum prædictiones, tot earundem typicæ præfigurationes occurrant; certè sententia eorum de Dei consiliis atque decretis dubia esse nequit. Paucula tamen ex utroque delibabimus. Ezechiel cap. 1. & 10. visione animalium & rotarum inter se complicatarum docet, utut variæ instabilesque sint res humanæ toto mundo & per quatuor ejus plagas: tamen eas à Deo certo consilio & destinatâ providentiâ regi. Cap. 9. signatione & separatione quorundam ex pereuntibus, æternæ electionis, quæ est in Christo, mysterium nobis adumbrat. Sicut cap. 16. idem proponit in gratuitâ populi electione, sub typo puellæ. Daniel autem passim toto libro decreta Dei de rebus futuris subjicit & inculcat. Cap. 2. v. 28, 29. arcana, hominibus imperscrutabilia, de decretis divinis circa regna ordine sibi successura exponit. v 37. & seqq. Cap. 4. v. 17. memorat decretum Vigilum, id est, Angelorum tanquam ministrorum Dei, per *ἀνθρωποπάθειαν*, (ut 1 Reg. 22. cap.) quod deinde v. 24. soli Deo adscribit: & causam ejus in liberrimâ Dei voluntate atque potestate subjicit v. 34, 35. Cap. 8. v. 14. definit tempus vastationis sanctuarii, ex decreto: v. 19. autem ait, finem ejus constituto tempore futurum. Cap. 9. v. 24. septimanæ, & v. 27. vastatio decisæ, hoc est, divinitus decretæ, determinatæ dicuntur. Cap. 10. v. 21. quæ vaticinatur Propheta, testatur exarata esse in libro, eoque verace: significans infallibili decreto sic statuta esse. Cap. 11. v. 35. tempus præfinitum ait constitutum esse. v. 36. effectum iri, quod decisum erat. v. 40. tempore præfinito conflictum facturum. Cap. 12. v. 2. pollicetur ereptum iri populum, quicunque libro inscriptus fuerit, hoc est, decreto Dei ad hanc ereptionem prædestinatus. *Articulo Secundo* idem omninò tradiderunt Prophetæ Haggæus, Zacharias, & Malachias, illius temporis Doctores atque Scriptores Hagg. 2. v. 23. *Ponam te ut annulum signatorium, quia te elegi, dictum Iehovæ exercituum:* sive literaliter de Zorobabele, tanquam magistratu; sive mysticè de Christo accipiatur, causam hujus amoris atque curæ in gratuitâ Dei electione proponit. Zach. 1 v. 17. cap. 2. v. 16. dicitur Deus adhuc, & rursum eligere Hierosolymam: quod restitutione populi & politiæ testaretur firmam ac immutabilem esse electionem ipsius. Cap, 6. v. 1. montes chalybei designant immutabilia Dei decreta; quorum exsecutores angeli. Cap. 10. v. 6. ad misericordiam Dei tanquam summam causam omnia refert. Malach. 1. v. 2, 3. ex effectis temporariis ostendit electionem æter-

Artic. I. Doctrinæ veræ continuatio apud Prophetas.

Artic. II. similiter.

Period. III artic. I.

æternam Jacobi, reprobationem item æternam Esavi: & utramque immutabilem statuit, quia nullo consilio conatuve restitui Esau potuerit, v. 4. Cap. 3. v. 6. autem immutabilitatem decreti ac voluntatis suæ erga Judam, ex immutabili naturâ suâ deducit. Non persequemur cætera, quæ huc referri possent; quod de doctrina ex his liquido constet. Porro in utrumque, maximè tamen in Secundum Articulum, incidit ætas Philosophorum, qui in Asiâ, Græciâ, Italiâ dogma de Providentiâ in Scholis suis tradiderunt. Etsi enim ne tum quidem defuerunt Poëtæ, qui dogmata veterum interpolarent ac illustrarent: Phocilides, Epicharmus, Pindarus, Sophocles, Euripides, Aristophanes; tamen cum fabularum involucris mirè involverentur, ferè obscuriora erant, & vulgo parum intellecta. Ideò Philosophi Pythagoras, Socrates, Plato, Zeno, Epicurus, Aristoteles, detractis involucris sententiam suam nudè ac perspicue proposuerunt. Et Zeno quidem amplexus tuitusque est dogma de Fato, quod inde Zenonis ac Stoicorum dici cœpit. Epicuro placuit dogma de Fortunâ, ab eo quoque denominata. Cæteri, inter utrosque, meliorem sententiam elegerunt ac secuti sunt. Id tamen de Decretis communis Providentiæ præcipue est accipiendum. Nam quod æternam Dei Prædestinationem attinet, illa non modo ignota est rationi, latens in mysterio, & solo Euangelio nobis patefacta: Rom. 9, 10, 11. Eph 1. cap. sed etiam eidem repugnat; ut quæ ex nobis, hoc est, ex viribus & actionibus liberi arbitrii, causam salutis arcessit ac deducit. Ut de tribus Philosophorum sectis sive familiis, quæ opinionibus scinduntur & differunt, hîc dicendum sit.

Philosophi de Providentiâ ejusque decreto divisi.

Primi defendunt Fatum.

Prima pro decreto Providentiæ docuit ac defendit τὴν μοῖραν vel αἶσαν, quam & πεπρωμένην ἢ εἱμαρμένην Græci, Latini *Fatum* sive *Parcam* dixerunt. Quorum nominum evolutio declarandæ rei subservit. Μοῖρα appellata est ἀπὸ τοῦ μείρεσθαι à rerum partitione, quæ Parcis sororibus in fabulis tribuitur. Αἶσα item, quasi ἀεὶ οὖσα; & est Deus ipse, vel voluntas Dei æterna ac immutabilis: autore Aristotele libro de Mundo. Πεπρωμένη vel πεπρωμένον, utroque genere, pro πεπερατωμένον, per syncopen; quod fato destinatum ac venturum est, διὰ τὸ πεπερατῶσθαι πάντα, ut tradit Aristoteles de Mundo, quod ab eo terminata sint omnia. Denique Εἱμαρμένη, quod est ab εἵμαρμαι, & verbo μείρομαι fato destinari, ut Lexicographi; vel ut in Topicis Boëthius, ἀπὸ τοῦ εἴρειν nectere, quod omnia connectat, & quamque causam ad suos effectus trahat. *Fatum* Latinis est à fando, id est, loquendo; quod sit dictum, hoc est decretum immutabili lege: quo refert Augustinus sano sensu illud Psal. 62. v. 12. *Semel locutus est Deus*, lib. 5. de Civit. Dei cap. 9. Sed hîc quæ præter Dei hominumque voluntatem cujusdam ordinis

ordinis necessitate contingunt: sicut dicitur in versu: Quod fore paratum est; summum id exsuperat Jovem. Postremo Parca à parco, per antiphrasin, quod nemini parcant Parcæ. Varro tamen à partu dici putat, unius literæ mutatione, quoniam, ut vult Hesiodus, nascentibus hominibus bonum vel malum confert. Finguntur esse tres, Clotho, Lachesis, & Atropos; ut Hesiodus in Theogoniâ: quoniam tria sunt tempora, quorum decursu evolvuntur omnia, præsens, præteritum, & futurum: quæ ἀνάγκης necessitatis filiæ dicuntur. Eædem sunt cum Fato, teste Cicerone. Intelligimus igitur his vocibus significari necessitatem rerum omnium, ex eorundem inter se connexione ab æterno factâ. Definitionem ejus tradit Gellius ex Chrysippo, lib. 6. noctium Atticarum cap. 2. *Fatum est sempiterna quædam & indeclinabilis series rerum, & catena, volvens semetipsa sese, & implicans per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque est.* Et Cicero lib. 2. de Divinatione, explicans sententiam Stoicorum; *Esse*, inquit, *ordinem seriemque causarum, cum causa causa nexa rem ex se gignit; eamque esse ex omni æternitate fluentem veritatem sempiternam.* Et de Fato: *Omnia naturali colligatione conserte contexteque fieri.* Ex quibus patet: I. quod Fatum posuerunt extra Deum in ipsis causis. II. quod connexionem earum naturalem statuunt; naturâ, non Dei consilio factam, cui ipse quoque subsit. III. tradunt connexionem hanc reipsâ esse æternam. IV. nullum esse inter causas discrimen, sed omnes esse naturales, & naturâ agere. V. serie illâ ut contineri, sic cogi humanam voluntatem. Quorum quædam duntaxat ad decretum, cætera ad ejus exsecutionem pertinent. Et hæc est Fatalis necessitas, quæ Stoicis attribuitur. Quæ omnia contraria sunt iis, quæ ex divinis Scripturis tradidimus: quibus Decreta à Deo & in Deo esse dicimus: æterna quidem, sed pro liberrimo ipsius consilio, ex quo tum ordo causarum, tum eventus necessitas promanat. Quanquam Augustinus hanc sententiam ipsorum mitigat, & benignius interpretatur, quod à Jove, quem summum Deum putabant, connexionem dixerunt pendêre fatorum. lib. 5. de Civitat. Dei cap. 8. Sic etiam Cicero lib. 1. de Naturâ Deorum, eosdem Philosophos magnos & nobiles nuncupans, censere ait, deorum mente atque ratione omnem mundum administrari & regi. Autor sententiæ hujus inter Philosophos habetur Zeno Cittiæus, teste Cicerone libro de Oratore, ex Citto Cypri civitate oriundus. Qui quod in ςόᾳ sive porticu doceret Athenis, conditor sectæ Stoicorum, & dogma ipsorum Fatum Stoicum appellatum est. Tanto in honore fuit Athenis, ut ipsum ærea statuâ & coronâ aureâ ornarent: tum etiam claves urbis apud eum deponerent. Discipulum habuit Chrysippum, ut qui ingenii acumine

Period. III. Artic. II.

Autor dogmatis.

Period.III. artic.II. mine excellebat, ita dogma de Fato studiosè propagabat. Origo dogmatis est à depravatione sanæ doctrinæ de Providentiâ per Poëtas; cujus rationes à Philosophis excussæ sunt. Nam I. ut causæ secundæ aliæ sunt à Deo, & extra ipsum; ita etiam Fatum in causis secundis statuerunt, à Deo autem amoverunt. II. Ut ordo rerum constans est ac perpetuus, ita causarum connexionem certam & immutabilem esse crediderunt. III. ut eventus ex iis necessarius est, ita omnia dixerunt esse necessaria & fatalia. Inprimis in adversitatibus & afflictionibus; ubi frustra esse observabant vota, sacrificia, & cætera averruncandis malis suscipi solita, nec mutari quæ patiebantur mortales mala. *Secunda* secta est, quæ negat esse Providentiam, sive esse aliquod Dei consilium, quo mundus & quæ in eo sunt gubernetur, sed omnia ista τῇ τύχῃ sive Fortunæ adscribit. Τύχη Græcis est à τυγχάνω, quod est adipiscor, sortior, accido. *Fortuna* Latinis à fors, τὸ φέρον, quia in fortuna magna vis est in utramque partem, vel ad secundas res, vel ad adversas: ut ait Cicero. Alii tamen initio Vortunam dictam volunt, à vertendo, ex quo, mutatione V in F, Fortuna facta. Nomen hoc non fuit in usu ante Homerum, ut diximus: ac ne quidem ab Hesiodo celebratur. Sed postea invaluit. Et Poëtæ quidem finxerunt Deam, rerum omnium Dominam, potentissimam quidem, sed inconstantissimam, quæ pro arbitrio suo omnia sursum deorsumque volveret, ac tum prosperi, tum adversi infelicisque status autor & causa, sed occulta & obscura esset. Euripides in Hecuba. Aristoteles autem in Physicis vocat Causam per accidens ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν, & esse eorum tantum, que neque ἀεὶ semper, neque ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ut plurimùm, sed raro contingunt: esse etiam causam ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἄδηλον, in homine haudquaquam manifestam, sed occultam & latentem, antequam videlicet effectus contingat. Ita in Logicis distinguitur à casu. Sed hîc aliter sumitur: ut opponatur providentiæ Dei. Est enim temeraria & inordinata causa eorum quæ fiunt, sive in agentibus ἐκ προαιρέσεως, sive in brutis. Sed explicatius proponimus hanc de Fortunâ sententiam Philosophorum tribus capitibus. I. In universum tollunt Dei consilium & providentiam in his inferioribus, asserentes Deum non affici ullâ curâ gubernationis rerum humanarum. II. Ipsis causis secundis insitas esse ajunt agendi vires & potentiam: quæ exserat se quando fit applicatio agentis ad patiens. III. Applicationem porrò illam contingere non ex Dei consilio, aut ipso ciente & moderante, sed sine ordine ac destinatione, prout casus tulerit, atque ita demum consequi effectum; plane quemadmodum atomi in sole volitant sine certo ordine, & quæ nunc supremo loco est, post intermedio aut infimo conspicitur. Ideò Deum fingunt

Secundi negant omnem Providentiam.

Period. III. artic. II. Autor ſententiæ.

fingunt otioſum in cœlo, genio tantum indulgentem, nihil ſibi negotii dantem, neque etiam alteri: ut ipſi loquuntur. Autor hujus ſententiæ & conditor ſectæ eſt Epicurus Athenienſis, magni nominis in patriâ philoſophus: cui tantum tribuit Lucretius, ut non dubitet affirmare, eum lumen cæterorum obſcuraſſe, ſicut ſol exortus ſtellas. Fuit vitæ continentiſſimæ. Et ſummum hominis bonum poſuit in voluptate animi, atque abſentiâ dolorum. Verum Ariſtippus, qui poſtea ſecutus eſt, voluptatem ad corpus retulit; quomodo nomen Epicuri infame reddidit, ut voluptuarii deinceps Epicurei dicerentur. Cæterum dogma præcipuum Epicuri fuit de Providentia. Occaſio autem & cauſa dogmatis profani duplex. Una ex parte Dei; videlicet, tum beatitudo Dĕi, quam inturbaret talis occupatio & cura gubernationis: tum majeſtas & excellentia, quâ prorſus indignæ ſint res terrenæ. Altera ex parte cauſarum ſecundarum. I. quod multa ſint ἄτακτα in mundo; inprimis venti, nubes, alia, quæ tumultuariè ſine ordine feruntur. II. quod bonis malè, & contra malis ferè bene ſit, ut ſine juſtitiæ lege iſta eveniant. Ad quæ facilis eſt reſponſio, ſed quæ alio loco producenda. Videatur Diogenes Laërtius in vitâ Epicuri, Cicero lib. 1. de naturâ deorum, alii. *Tertia* ſecta eſt eorum, qui non minus fatum quam fortunam rejicientes & damnantes, πρόνοιαν ſive Providentiam agnoſcunt & docent: quam primus in Philoſophiâ ſic nominavit Plato, teſte Laërtio. Hi igitur docuerunt, ſicut eſt Providentia, ita eſſe Conſilium ſive decretum, quo Deus ſtatuerit apud ſe de iis, quæ fiunt in mundo. II. eſſe etiam Præſcientiam futurorum, quam magno conſenſu Deo tribuunt: teſte Theodoreto de curandis Græcorum affectionibus lib. 6. Hujus ſententiæ autores & propugnatores fuerunt Pythagoras, ut eſt apud Jamblichum, Socrates, Plato, Ariſtoteles, horumque diſcipuli. Sed tamen illi ipſi in diverſas opiniones hîc dilapſi ſunt. Plato ſtatuit Deum curare quidem univerſa, & proſpicere primariis ejus partibus, ut rerum genera ac ſpecies conſerventur: Sed aliis poteſtatibus inferioribus tribuiſſe provinciam curandarum rerum ſingularium, nec moderandarum actionum humanarum. Ariſtoteles autem diſpenſationem Providentiæ divinæ ex conſilio & decreto ipſius reſtrinxit ad res ſuperas & cœleſtes, inferiora autem & viliora, nec non agentia voluntaria ejus curæ & regimini exemit, quæ agerent ex inſtinctu ſuæ naturæ, concurrente cœli & aſtrorum influxu. Hi errores longè lateque propagati fuerunt, atque ad extremum in ipſam influxerunt Eccleſiam: ut mox dicetur. *Articulo Tertio* ab exceſſu Prophetarum uſque ad Chriſtum in Eccleſia manſit doctrina orthodoxa de Decretis Dei, ut ex teſtimoniis librorum Apocryphorum maxime Didactico-

Tertii Providentiam agnoſcunt.

Autores ſententiæ.

Artic. III. Doctrina de Decretis in Eccleſiâ manſit.

Period.III. artic. II.

dacticorum, colligere est. Liber Sapientiæ quidem Consilium Providentiæ, & ex eo dispensationem clarissimè refert. Cap. 8. v. 1. *Pertingit sapientia à fine uno ad alterum fortiter, & disponit omnia utiliter.* Cap. 14. v. 3. *Tua, ô pater, gubernat providentia.* Quæ dicta sic loquuntur de Providentiæ exsecutione, ut etiam ordinationem ejus & dispositionem complectantur. Illustre autem testimonium de æternâ Dei Electione legitur Cap. 4. v. 15. *Gratia & misericordia adest Sanctis ejus, visitatioque electis ejus.* Cum enim de translatione Enochi locutus esset, hoc consectarium inde deducit, quod & ipsum electum esse docet, & gratiam ac misericordiam divinam causam facit translationis ipsius in cœlum. Etsi vero huic sententiæ videtur contradicere Cap. 11. v. 24, 25. cum dicit, *Misereris omnium, Diligis omnia quæ sunt, & nihil abominaris eorum quæ fecisti:* id tamen ex mente Scripturæ canonicæ atque etiam ipsiusmet interpretatione accipiendum est, videlicet qua sunt creaturæ v. 24, 26, 27. *nec enim comparasti quicquam quod haberes odio; &c.* & quoad pœnas v. 18. seqq. Syracides autem non solum de Decreto providentiæ communis, sed de Prædestinatione quoque & Præscientiâ Dei sermonem instituit. De Providentia communi, cum inquit Ecclesiastici cap. 14. vers. 3. *Dies numeratos, & præfinitum tempus dedit ipsis:* hominibus scilicet, quos Deus creavit. Cap. 18. v. 8. *Numerus dierum hominis, ut sicut plurimi, est annorum centum; sed cuique præfinitum obdormiendi tempus.* Certus igitur vitæ terminus unicuique à Deo fixus est ab æterno. De Prædestinatione item, Cap. 33. vers. 11. & seqq. ubi de gubernatione Dei, quâ genus humanum regit, tria dicit, I. Homines omnes coram Deo pares esse, ratione originis, omnes ex terræ pulvere, omnes velut lutum figuli. II. Differentias omnes & discrimina à Deo esse extollente unum, deprimente alterum; benedicente huic, illi maledicente. III. Causam discriminationis consistere in Dei dispositione ac liberrimo arbitrio voluntatis ejus: quæ omnia naturam divinæ Prædestinationis nobis declarant. Denique de Præscientia Dei Cap. 42. v. 20, 21. *Novit Altissimus notitiam omnem, & introspicit in signa æterna, nuncians res præteritas & futuras, & occultarum vestigia retegens. Non præterit ipsum ulla cogitatio, non absconditus est ipsi ne unus quidem sermo.* Cæterum sub imperio regum Syriæ sive Seleucidarum, introductæ in populum Judæorum opiniones Græcorum, ut tam Fatum quam Fortuna à quibusdam crederentur. Cum enim in tres sectas sive hæreses scissus esset populus, Pharisæorum nimirum, Saducæorum, & Essenorum; primi & ultimi Stoicorum dogma de Fato amplexi sunt, & fatali necessitate cuncta fieri docuerunt. Testis est Josephus Antiquitatum lib. 13. cap. 9. & lib. 18, cap. 2. itemque de bello Jud. lib. 2. cap. 7. qui non tantum doctri-

Pharisæi & Esseni Fatum agnoverunt.

doctrinam sed etiam nomen *εἱμαρμένης* sive Fati ipsis attribuit. Sunt tamen nonnulli rerum Judaicarum periti, qui Pharisæis Fatum Mathematicum adscribunt, quia מַזָּל *Mazzal* quod ipsis Fatum est, astrum seu planetam significat. Fuerunt enim Astrologiæ admodum dediti, atque etiam crediderunt astrorum influxu sublunaria omnia gubernari: videatur Drusius de tribus sectis Judæorum lib. 2. cap. 21. Saducæi, teste Josepho, adstipulati sunt Epicuræis, non fatum modo, sed ipsam Dei Providentiam negantes: cujus in locum substituerunt liberum arbitrium, fortunam & casum; affirmaruntque secundum voluntatem propriam unicuique malum vel bonum contingere. Plura de isto capite doctrinæ hoc articulo inter Judæos non occurrunt. Philosophi verò eodem tempore priorum placita probarunt atque etiam excoluerunt sententiis inter se divisi, dum alii Stoicis accedunt, alii Epicureis, alii denique Platonicis vel Aristotelicis. Quod non solum in Græcia sed etiam in Italia, atque Romæ factum, postquam studia literarum istic quoque cœperunt efflorescere. Cicero, cujus ætas hujus intervalli est, Platonicus fuit etiam quoad Providentiam, eo excepto quod Præscientiam Dei inficiari ausus est, quam cum libertate voluntatis humanæ conciliari non posse credidit, ut videre est lib. 2. de divinatione. Sed ut rectè Augustinus, dum homines studet facere liberos, facit sacrilegos; quâ de re prolixius agit lib. 5. de Civitate Dei cap. 9. & 10. Et ita quidem habuit doctrina Ecclesiæ de Decretis, & inprimis Prædestinatione Dei in Veteri Testamento.

Period. III. artic. III.

Saducæi Fortunam.

Philosophi divisi.

Sed in Novo Testamento multo pluribus atque etiam illustrioribus testimoniis confirmata: ex quibus liquet, Deum futura omnia certo consilio apud se definivisse: maximè verò ex genere humano alios in Christo ad vitam elegisse, alios ad mortem reprobasse: prout ab æterno voluit illorum quidem misereri, horum autem non misereri. Arcessimus rem à *Primâ Novi Testamenti periodo, primoque ejus Articulo*, quo Christus ejusque Apostoli hoc caput doctrinæ tradiderunt in Ecclesiâ. Quâ in citatione sequemur ordinem librorum N. T. prout in sacro codice exstant. Matt. 11. v. 25, 26. *Gloriam tibi tribuo Pater, Domine cæli & terræ, quod hæc occultaveris à sapientibus & intelligentibus, & ea retexeris infantibus. Etiam Pater, quia ita placuit tibi.* quod notitiam mysteriorum salutis quidam habeant, quidam non habeant, à Deo est, ejusque liberrimo beneplacito. Cap. 12. v. 18. ex Esai. 42. v. 1. *Ecce servus ille meus, quem elegi, dilectus ille meus, in quo acquiescit anima mea.* Christus quâ caput Ecclesiæ electus, eoque multo magis ejus membra. Cap. 13. v. 11. & seq. *Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum, illis autem non est datum, &c.* Cognitionem salutarem & fidem nemo habet ex se, sed datur, & datur

Periodus N. T. prima. Artic. I. Doctrina de Decretis Dei & Prædestinatione tradita à Christo.

Period. I. N. T. artic. I. ex liberrimo Dei beneplacito, unde etiam est, quod eædem quibusdam negentur. Cap. 18. v. 7. *Væ mundo à scandalis; necesse est enim ut eveniant scandala.* Non solum prædicit ventura offendicula, sed etiam eorum necessitatem ostendit ex immutabili decreto & infallibili præscientiâ. Cap. 20. v. 16. & cap. 22. v. 14. *Multi sunt vocati, pauci autem electi.* Non igitur omnes electi, quibus Euangelium annunciatur: Cap. 20. v. 23. *Sedere ad dextram & sinistram meam non est meum dare, sed quibus paratum est à Patre meo:* nimirum æternâ & gratuitâ electione, per quam decernitur hominibus regni æterni hæreditas. Cap. 24. vers. 22, 24. *propter electos decurtabuntur dies illi; seducerent, si fieri posset, etiam electos.* Electionem igitur esse docet, eamque prorsus immutabilem: quam declarat exemplis v. 40, 41. Cap. 25. v. 34. *Adeste benedicti Patris, possidete regnum paratum vobis à jacto mundi fundamento.* & v. 41. *Exsecrati, abite à me in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus,* scilicet à jacto mundi fundamento. Præparatio à jacto mundi fundamento est Electionis, quâ regnum cœleste respicit; quâ vero Gehennam est Reprobationis. Marc. 13. v. 20. *Electi, quos elegit Dominus:* ne Electos quis dici putet absolutè, propter inhærentem qualitatem; cum sic denominantur relatè ex beneplacito discriminantis Dei. Luc. 2. v. 34. *Ecce positus est iste* (scilicet decreto Dei, ex Esai. 8. v. 14.) *casui & resurrectioni multorum in Israël,* ut alii per fidem in ipsum serventur, alii per incredulitatem impingentes corruant ad mortem. Cap. 10. v. 20. *Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlis:* videlicet in libro vitæ, qui actus electionis æternæ ad vitam. Cap. 24. v. 26. *Nonne hæc oportuit Christum pati, & introire in gloriam suam?* Definita igitur æterno Dei consilio tum Exinanitio & Exaltatio Christi, atque ex infallibili præscientiâ utraque prædicta per Prophetas, ut est vers. 46. Apud Johannem exstant dicta plurima in eandem sententiam; sed tribus contenti erimus. Johan. 10. vers. 26. & seq. *Vos non estis ex ovibus illis meis; Oves illæ meæ vocem meam audiunt, &c.* Asserit tam reprobationem, quam electionem; hâc enim nonnulli facti erant oves Christi, ipsi à Patre dati ut redimerentur, aliis præteritis & reprobatis. Cap. 13. v. 18. *Non de omnibus vobis loquor, ego scio quos elegerim.* Ne putarent quod indefinitè dicebatur ad omnes & singulos pertinere, discrimen facit inter omnes, & restringit ad solos electos, quos utpote unus cum Patre Deus elegerat; reliquos autem, ceu reprobos, excludit. Cap. 17. vers. 6, 9, 12, 24. ubi Christus per periphrasin Electos vocat *datos sibi à Patre,* pro quibus ut Sacerdos intercedit, seque sanctificat, & æternam gloriam eis destinat. Contra reprobos, unde reliqui exemti erant, *mundum* dicit, & neminem perire asserit nisi *filium perditionis,*

phrasi

phrasi hebræâ, hoc est, perditioni destinatum. Actorum Apostolicorum liber similia testimonia habet. Actor. 1. v. 25. *A quo* Apostolatu *aberravit Iudas, ut abiret in locum suum:* id est, exitii & damnationis sibi destinatum. Cap. 2. v. 23. *Hunc,* Jesum, *definito illo consilio & praecognitione Dei deditum cum accepissetis, manibus sceleratis cruci affixum interemistis.* quicquid factum circa Christum, quicquid ille passus est, quicquid à Judæis Gentibusque patratum, id omne Dei consilio contigisse Petrus affirmat. Quod ipsum Apostoli uno ore repetunt Cap. 4. v. 27, 28. *Congregati sunt*, inquiunt, *in hâc civitate verè adversus sanctum Filium tuum Iesum quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus, cum Gentibus & populis Israëlis, ut facerent quæcunque manus tua & consilium tuum prius prædestinavit, ut fierent.* Quid potest esse evidentius pro asserendo decreto Dei circa redemtionis nostræ mysterium per Christi passionem & mortem? Cap. 13. v. 48. *Crediderunt, quotquot erant τεταγμένοι ordinati,* (hoc est, *προτεταγμένοι præordinati*, ut cap. 17. v. 26.) *ad vitam æternam.* Cap. 15. v. 18. *Nota sunt Deo ab ævo omnia opera sua.* Tribuit Deo Præscientiam, & quidem intuitivam omnium operum suorum ab æterno, quæ necessario præsupponit immutabile decretum. Porrò in Epistolis Apostolicis idem frequentissime inculcatur, Rom. 8. v. 28, 29, 30. *qui ex præstituto ejus vocati sunt, Nam quos præscivit, etiam prædestinavit, &c.* Hîc *πρόθεσις, πρόγνωσις, προορισμὸς* sunt totidem argumenta Decreti divini, quo tota series salutis nostræ definita est. Sequentia verò capita, nempe 9, 10, 11. quid aliud continent, nisi luculentissimam expositionem doctrinæ de aliorum Electione, aliorum contra Reprobatione, secundum propositum Dei æternum, tam in integrâ gente, quam in reliquiis ejus. 1 Cor. 2. v. 7. *Sapientia, quam præfinierat Deus ante secula ad gloriam nostram.* cap. 11. vers. 19. *Oportet etiam esse hæreses inter vos.* Eph. 1. v. 4, 5, 9, 11. Decreta Dei, & id quod Electionis est luculentissimè proponuntur. Phil. 2. v. 13. *Deus est, qui efficit in vobis καὶ τὸ θέλειν, καὶ τὸ ἐνεργεῖν & velle & perficere secundum beneplacitum.* 1. Thess. 1. v. 3, 4. ubi eis tribuit notitiam suæ electionis ex ejusdem fructibus, efficaci fide, laboriosâ charitate, & patiente exspectatione. 2 Thess. 2. v. 13, 14. *Elegit vos Deus ab initio ad salutem per sanctificationem Spiritus, & fidem habitam veritati: quo vocavit vos per Euangelium nostrum ad acquirendam gloriam Domini nostri Iesu Christi:* quos opponit iis qui pereunt, & efficaciâ deceptionis puniuntur v. 11. Cap. 3. v. 2. *Non omnium est fides,* sed eorum solùm, quibus datum est ut credant Phil. 1. v. 29. hoc est, electorum Actor. 13. v. 48. 2 Tim. 1. v. 9, 10. *Deus servavit nos, & vocavit vocatione sanctâ, non ex operibus nostris, sed ex suo proposito & gratia, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora seculorum; sed facta nunc*

Period. I. artic. I. ab Apostolis.

Period. I. artic. I. *est manifesta.* Salus & quæ est vocatio ad salutem datæ sunt, & quidem ab æterno, non ex prævisis operibus vel fide, sed ex gratuito Dei beneplacito. Cap. 2. vers. 19, 20, 21. Electionis & Reprobationis natura graphice admodum & per partes describitur. Tit. 1. v. 1, 2. *Apostolus Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem, ad spem vitæ æternæ, quam promiserat Deus ille mentiri nescius, ante tempora seculorum, manifestam autem fecit præstitutis temporibus suis.* Cap. 3. v. 4, 5. Salus æterna refertur ad φιλανθρωπίαν & benignitatem Dei, quæ est gratiosa & gratuita ejus electio. Hebr. 6. v. 17. *immutabilitas consilii Dei.* Jacob. 2. v. 5. *nonne Deus elegit pauperes mundi hujus, ut fierent divites fide, & hæredes regni, quod promisit iis, qui ipsum diligunt.* 1 Petr. 1. v. 2. *Electis ex præcognitione Dei Patris.* & vers. 19, 20. *Christus* dicitur *præcognitus ante jacta mundi fundamenta.* Cap. 2. vers. 8. *qui impingunt ad sermonem, non assentientes, ad quod etiam positi sunt*, nimirum æterno Dei decreto. quomodo de reprobis quoque loquitur Judas v. 4. *homines jam olim præscripti ad damnationem.* Apocal. 5. v. 1. & seqq. Liber septem sigillis clausus, est liber decretorum Dei, Cap. 6. v. 9, 10, 11. animabus mactatorum poscentibus vindictam sui sanguinis dicitur ut requiescerent adhuc paululum temporis, usquedum ipsis aggregati essent fratres ipsorum, itidem occidendi quemadmodum ipsi; quod proinde certò futurum significatur ex decreto & præscientiâ Dei. Cap. 7. v. 3. & seqq. peragitur obsignatio Electorum. Apoc. 13. v. 8. & cap. 17. v. 8. Eorum, qui Antichristo parent, *nomina* dicuntur *non esse scripta in libro vitæ à jacto mundi fundamento:* cui per electionem inscribuntur nomina electorum, quorum proinde numero illi non continentur, sed reprobati esse significantur à jacto mundi fundamento. Hæc est doctrina Christi & Apostolorum de Providentia & Prædestinatione Dei: quam ex nudâ doctorum recitatione, aut periphrasticâ eorundem expositione contraximus; quæ alibi iisdem ex fontibus operosè explicata & vindicata est. An verò superstitibus adhuc Apostolis vitii aliquid ceperit, prout factum in aliis doctrinæ capitibus, non satis liquet. Semina quidem nonnulla errorum jacta videntur: partim ex Judaismo, qui merita operum Legis substernebant, tanquam fundamenta salutis; quæ destruit Apostolus totâ disputatione de Prædestinatione Rom. 9, 10, 11. capp. partim ex Gentilismo, ejusque Philosophiâ; quæ jam tum quibusdam in pretio esse cœpit Coloss. 2. v. 8. 1 Tim. 6. vers. 20. & verò τὸ αὐτεξούσιον sive Liberum arbitrium invexit in Ecclesiam: unde corruptelæ sanæ doctrinæ pullularunt.

Semina errorum ex Judaismo, & Gentilismo.

Artic. II. Patres docuerunt Quod ex iis, quæ *Articulo secundo*, post excessum Apostolorum ad ætatem usque Constantini Magni, acciderunt, clarissimè patescet. Dicemus

mus

mus autem ordine de tribus, de Providentiâ, Prædestinatione, & Præscientiâ. Providentiam, sive consilium Dei æternum de mundi conservatione & gubernatione primi Patres obiter, prout tulit occasio, sed Minutius Felix in Octavio suo, qui Arnobii liber Octavus falsò inscribitur, & Lactantius in libro Institutionum divinarum, nec non de Opificio Dei, ex professo tradiderunt. Nam Octavius contra Cæcilium, inhærentem Philosophicis opinionibus & erroribus, redarguens, ex aspectu cœli, tenebrarum & luminis recursantibus vicibus, mutatione statâ tempestatum ac temporum anni, omniumque creaturarum conditione ostendit, Unius Dei consilio, imperio, nutu gubernari omnia quæ in mundo sunt & fiunt. Lactantius verò sapientiam solertiamque Providentiæ divinæ toto Institutionum opere commendat. Nec alia de causâ scripsit librum de Opificio Dei, quam ut lucentem in corpore humano providentiam Dei ob Hominum oculos poneret, & Epicuræorum providentiam negantium sophismatis occurreret. Sed Prædestinationis divinæ alia paulò ratio est. De hâc quippe toto hoc articulo perpauca scripta reperiuntur in monumentis Patrum. Cujus non alia causa fuisse videtur, quam quod illâ ætate, quemadmodum & deinceps ad exortum usque Pelagium, nemo exstitit, qui hoc caput doctrinæ ex professo oppugnaret. Sed occupati fuerunt Patres illi in asserendâ contra hæreticos fide Dei triunius, nec non Christi θεανθρώπου; ut eorum libri testantur. Præterea quæ de Prædestinatiune habent, non modo minus accurata sunt, quod & Bellarminus fatetur lib. 2. de Gratiâ & libero arbitrio cap 11. sed etiam non ubique sana, & oraculis divinis, quæ suis locis produximus, parum sunt consentanea. Quod jam initio reformationis observarunt ac annotarunt Theologi Orthodoxi non pauci. Philippus Melanchthon in Roman. 9. ait: *Scriptores veteres ante Augustinum ponere aliquam causam electionis in nobis.* Calvinus lib. 3. Institutionum cap. 23. idem agnoscit, dicens, *opinionem illam de præscientiâ fidei & operum omnibus seculis magnos habuisse autores.* Beza in cap. 9. ad Rom. refert, *Origenem Veteres plerosque tum Græcos, tum Latinos, in suum errorem abripuisse, donec tandem per Augustinum corrigeretur.* Subscribunt Zanchius de Prædestinatione in Miscellaneis cap. 4. & Pareus animadversionibus in Bellarminum lib. 2. de gratia & libero arbitrio cap. 11. & 14. Sed quid opus est testibus, cum res ipsa loquatur. Justinus Martyr, proximus ætati Apostolorum, Apologia ad Antoninum Pium, *negat omnia quæ fiunt aut prædicuntur, etiam decreta esse à Deo; & ipsa pietatis opera ad vires liberi arbitrii refert.* Irenæus lib. 4. cap. 76. cum dixisset *in hominis esse potestate, ut vel divina gratia beneficio visum recuperet, vel ejusdem contemtu in cæcitate permaneat;* subjungit, *Deum omnia*

Period. I. artic. II. Providentiam.

Prædestinationem parcè.

nec satis solidè vel sanè.

Period. I. artic. II.

omnia præscientem utrique aptas præparasse habitationes; vid. cœlum & gehennam. Clemens Alexandrinus lib. 7. Stromatôn asserit: *Deum prædestinasse quos justos cognovit ante mundi constitutionem.* Origenes Clementis discipulus an saniora prodat, paulò post seorsim videbitur. Sic Tertullianus lib. 2. adversus Marcionem, Electionem facit posteriorem prævisis operibus: *Quis hominum sine delicto*, inquit, *ut Deus semper eum eligeret, quem nunquam posset recusare? vel quis item sine aliquo bono opere, ut eum Deus semper recusaret, quem nunquam posset eligere? Exhibe bonum semper, & nunquam recusabitur: exhibe malum semper, & nunquam eligetur.* Prætereo cæteros, quorum obscurior est sententia. Hinc Pelagius in controversiæ hujus disceptatione cum Augustino, ad judicia primorum Patrum, inprimis autem Græcorum provocat: ut est apud Augustinum lib. 2. contra Julianum: quæ etiam, ut doctrinæ ejus contraria, objiciunt Semipelagiani in Galliâ, lib. de Bono Perseverantiæ.

Causa erroris.

Quid autem in hac causâ Patres, saltem plerosque, transversos egerit, ex scriptis eorum liquet. Primò enim cum à Philosophis Gentilibus transirent ad Christianos, ferè rationi humanæ, quæ Philosophiæ norma est, plus indulserunt, quam autoritas Sacræ Scripturæ, & doctrinæ Christianæ veritas patiatur. Judicat autem ratio humana, Deum eos ad vitam æternam prædestinasse, quos prævidit Euangelio credituros, legemque Dei servaturos: reprobasse contra, quos prævidit neutrum facturos esse. Quasi verò non etiam ad fidem ac bona opera prædestinarit, quos ad vitam prædestinavit. Ita totam Prædestinationem à prævisis meritis suspenderunt. Deinde passim efferunt & deprædicant τὸ αὐτεξούσιον sive liberum arbitrium ejusque vires, etiam in bono spirituali, Deo placente: Justinus Martyr, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Origenes, Tertullianus, Cyprianus, Lactantius. Quod dogma cum non consistat cum Prædestinatione gratuitâ, ad commentum prævisionis fidei ac operum dilapsi sunt. Interim ne quis iniquior sit in Patres, pro explicandâ, vel saltem mitigandâ eorum opinione duo hæc tenenda sunt. Unum: quod uti in doctrinâ de Libero arbitrio, ita etiam Prædestinationis divinæ, non satis sibi ubique constent ipsi: modo affirment, modo negent idem. Id quidem apertissimum & certissimum est de Justino Martyre, Apologiâ ad Antoninum, & Parænesi ad Græcos, nec non Epistolâ ad Zenam. Irenæo lib. 4. cap. 71, 72, & 76. item lib. 5. cap. 12. Clemente Alexandrino, qui Fidem θεῖόν τι nuncupat 2 Stromatôn: 3. autem ad eam gratiâ & attractione divinâ opus esse confirmat. Cypriano lib. 3. epist. 3. coll. cum 25. & lib. 2. epist. 2. Atque hoc est, quod innuit Augustinus lib. de Bono perseverantiæ cap. 20. *Veteres Patres non adeò accuratè tractasse hanc quæstionem;*

Quæ hic notanda.

sed

ſed tantum occaſione oblatâ breviter ſententiam ſuam aperuiſſe. Alterum : quod etiamſi ſtatuerint, Electionem ſecundum præſcientiam & præviſionem fidei ac operum, non tamen ſenſerint quod poſtea Pelagiani : Nimirum, quia Fidem ejuſque opera gratiæ divinæ in ſolidum, hoc eſt, ſecundum initium, progreſſum, & perſeverantiam adſcripſerunt. Quod Auguſtini eſt judicium, loco paulò ante citato, lib. de Bono perſeverantiæ cap. 20. pronunciantis : *in fundamento veræ ſententiæ omnes conſentire : gratiam Dei non præveniri ab ullo opere noſtro ; ſed contra ab illâ omnia opera noſtra præveniri : ita ut nihil omninò boni, quod ad ſalutem noſtram, nobis inſit, niſi ex Deo.* In Cypriano quidem id tam clarum eſſe docet, ut ejus potiſſimum autoritate hîc ſe Catholicum factum glorietur, lib. I. de Prædeſt. cap. I. Nota ſunt dicta libro de Baptiſmo: *Gratias ago tibi, clementiſſime Deus : quia quod quæris à me prius ipſe donaſti.* & ad Quirinum : *de nullo gloriandum eſt, quando nihil eſt noſtrum.* Similia leguntur apud Juſtinum in Parænesi : *Impoſſibile eſt res divinas aſſequi ingenio humano ; gratuito opus eſt dono,* Irenæum lib. 2. cap. 65. *Non ex nobis, neque ex noſtrâ naturâ vita eſt ; ſed ſecundum gratiam Deus vitam & perſeverantiam donat.* Clementem Alexandrinum lib. 3. Stromatôn ; *Ad fidem & pietatem opus eſt divinâ gratiâ, rectâque doctrinâ, caſtâque & mundâ animi affectione, & Patris ad ipſum attractione.* Tertullianum denique libro de Reſurrectione carnis : *Dilectionem mandans, faciet & ipſe, quod præcepit. Ego, inquit, veni, ut quod periit, ſalvum faciam :* & de velandis virginibus : *Credimus, operante ſcilicet, & perficiente uſque in finem gratiâ Dei.* Quæ aliaque à labe hæreſeos Pelagianæ, poſtea motæ, Patres veteres ſatis ſuperque purgant. Reſtat Præſcientia, ut quid de eâ hujus ævi Patres docuerint, videamus. Diſtinxerunt eam à Providentiâ & Prædeſtinatione : quod illa ſit rerum creatarum conſervatio ac gubernatio : iſta electio ſalvandorum, quos vocat & juſtificat Deus in tempore : hæc notitia rerum futurarum, non modo bonarum quas Deus facit, ſed etiam malorum, quas permittit, homines autem patrant. Et præcipuè eam ad mala retulerunt ; tum etiam ad reprobationem divinam, quam præſcitorum eſſe dixerunt, non prædeſtinatorum. Hanc diſtinctionem etiam poſtera ætas retinuit & uſurpavit in certaminibus cum Pelagianis. Sed occaſionem ei præbuerunt diſputationes Manichæorum de cauſâ mali. Aſſerebant, eam eſſe Deum ipſum, quem materiæ & tenebrarum nomine indigitabant. Auguſtinus hæreſi 46. A quâ blaſphemiâ ut ſe longè abeſſe oſtenderent Catholici, Deo mali præſcientiam, non providentiam tribuerunt. De re ipſâ alibi diximus. Nomen verò latius accepit, & ad electos quoque extendit Juſtinus Martyr Apologiâ 2. pro Chriſtianis : ubi inquit,

[Margin: ..riod. I. ..rtic. II]

[Margin: Docuerunt etiam Præſcientiam.]

Periód. I. artic. II.

quit, *Christum tantisper cœlo detentum iri, donec eorum numerus, qui boni atque probati esse ab eo præsciti sunt, expleatur.* Rursus in Dialogo cum Tryphone: *Electos ut crederent præscitos fuisse.* Exprimere voluit significationem προγνώσεως & verbi προγινώσκειν: sed quæ nuspiam in Scripturâ nudam præscientiam, nedum prævisionem fidei atque operum, juxta quam facta sit electio, declarat. Habemus communem sententiam Ecclesiæ atque Patrum hujus articuli: à quâ longius deflexit Origenes, vel saltem qui ab ipso *Origenistæ* & *Adamantii* dicti sunt: ad differentiam Origenianorum, quos peculiariter in Catalogo hæreticorum refert Augustinus hæresi 42. Origenes igitur Philosophorum, inprimis Pythagoræ & Platonis, fabulas secutus somniavit: Omnium hominum animas initio simul creatas fuisse in cœlo, ibique alias peccasse, alias non peccasse, sed divinæ voluntati dicto audientes fuisse. Pro diversitate autem præteritorum meritorum, bonorum & malorum, diversa etiam corpora & diversos status animas illas in hoc mundo sortiri. Deum igitur merita cujusque animæ, antequam uniatur corpori, in cœlo præexistentis prævidisse, atque ita secundum cujusque animæ, ante unitionem cum corpore, merita, alios ad bonum, alios ad malum, alios ad vitam, alios ad mortem prædestinasse: ad extremum tamen omnes, tam reprobos, quam electos, servare constituisse. Hanc ipsius Origenis fuisse hæresin docent Gregorius Nyssenus lib. de Creatione hominis cap. 38. Epiphanius hæresi 64. Hieronymus lib. 3. adversus Pelagium, & quæst. 10. ad Hedibiam, Augustinus lib. 2. de Civit. Dei cap. 23. & contra duas Epistolas Pelagianorum lib. 2. cap. 6. In quâ quatuor gravissimi errores notantur. I. quod statuat Animas simul omnes creatas fuisse in cœlo, antequam procrearentur corpora. II. quod doceat, pro diversitate præteritorum meritorum diversa corpora & diversos status animas sortiri in hoc mundo. III. quod asserat humana merita causam esse, cur alii ad vitam, alii ad mortem fuerint prædestinati. IV. quod addat omnes tam reprobos quam electos ad extremum servatum iri, eoque universalem esse electionem finalem ad vitam æternam. Cæterum Ruffinus Apologiâ pro Origene, eum vindicat ab hâc hæresi. Ipsius verò de Prædestinatione conditionatâ sententiam refert ex lib. 3. περὶ ἀρχῶν cap. 1. ubi concludens pronunciat: *Iustam hanc videri assertionem, & cum omni pietate concordantem, ut ex præcedentibus causis, quas ex seipso unusquisque præstat, vas vel ad honorem, vel ad contumeliam præparetur.* Quibus similia leguntur in commentario ad Rom. cap. 7, 8, 9. Quæ non discrepant ab iis, quæ à reliquis Patribus sunt tradita. Præter Origenem & Origenistas, aliæ etiam hæreses incurrunt in hunc articulum, quibus doctrina ortho-

Hæreses obortæ circa hoc caput. Origenistarum.

doxa

doxa de Providentiâ & Prædestinatione depravata est: & sunt Basilidianorum, Cajanorum, Marcionitarum, Tatianorum,& Bardesanistarum. De *Basilidianis*, qui à Basilide id nominis gerunt, etiam alibi diximus. Horum dogma erat: Electionem pro cujusque opere & merito fieri: ac fidem naturalem esse ex naturæ viribus procedentem, non autem Dei donum: contra Apostolum Ephes.2. v.8. Danæus Comment. in Augustinum de hæresibus cap. 4. *Cajani* vel ut alii *Caini*, sic dicuntur, non ab autore sectæ, sed ab argumento erroris quem sunt secuti; quia Cainum illum, de quo Genes. 4. tanquam primum & principem bonorum omnium, quæ homines sentiunt, autorem colunt. Hi omnes reprobos, exitio destinatos à Deo, efferunt, & admirantur; veluti Esau, Sodomitas, Core, Dathan, Abiram, Saulem, imò ipsum Judam, Servatoris nostri proditorem, quasi fuerint salutis humanæ autores. Et de Judâ, *Animadvertens*, inquiunt, *quia potestates mundi nolebant Christum pati, ut salus humano generi per illius mortem pararetur, ei consulere volens, Christum tradidit*, Id quod perspicuè pugnat cum loco Actor.4.v.28. Cerinthiani verò antea Judam etiam adoraverant,& post hos Marcionitæ, teste Irenæo lib.1.cap.29. Ex blasphemo hoc dogmate doctrina de Prædestinatione & Electione non modo labefactari, sed etiam irrideri cœpit, & impietati atque improbitati summa laus tribui. Videtur autem hic error ortus ex doctrinâ de Providentiâ perperam intellectâ, quod non aptè distingueretur in uno eodemque facto Dei & hominum & opus, Augustinus hæresi 18. Theodoretus lib. 1. & ante hos Epiphanius & Tertullianus. Hoc dogma nuper in Synodo Anabaptisticâ, hîc Groningæ habitâ, renovavit Uko Walles, novæ sectæ inter suos factus antesignanus. *Marcionitæ* Marcionis sui deliria sectantur, qui quam monstrosa tradiderit dogmata, pluribus omninò locis patescet. De Prædestinatione docuit: Etiam reprobos ac damnatos per descensum Christi ad inferos ereptos exitio & ad cœlum traductos esse. Tertullianus passim, Epiphanius, & Theodoretus. *Tatiani* Tatianum gente Syrum sectæ suæ conditorem celebrant: qui Adamum primum hominem damnatum, nec ex lapsu suo restitutum esse docuit: ex eo etiam omnes homines æternæ damnationi addictos fuisse asseruit, nullâ salutis spe ipsis relictâ: exceptis modo Tatianis, qui suis operibus & continentiâ eam consequantur. Contra Patres Adamum electum & Dei gratiâ salvatum fuisse volunt ex Gen.3. v. 15. 1 Cor.15.v.25. Irenæus lib.3. cap.39. *Bardesanistæ* à quodam Bardesane, homine Syro, propagati, Hominum malos bonosque mores, actus & totam vitæ humanæ rationem fato & astris tribuerunt & subjecerunt. Sed si salus hominum & damnatio

Period. 1. artic. II.

Basilidianorum.

Cainorum.

Marcionitarum.

Tatianorum.

Bardesanistarum.

Period. I. artic. II.

ex astris, eorumque potentia & influentia dependet, jam Dei prædestinantis nulla vel electio, vel reprobatio esse potest. Et Bardesanes ipse initio Fatum Stoicum edito libro oppugnaverat & exploserat: Eusebius lib.4.cap.29. Sic audito Abidâ, summo Fati propugnatore, illud & probavit, & propugnavit: Epiphanius, & Augustinus hæresi 35. Non tamen ab ipso Fatum Stoicum primùm introductum in Ecclesiam, sed à Colarbaso, astrologiæ judiciariæ admiratore, qui astris, inprimis autem septem planetis, omnia hominum, etiam quæ ad salutem attinent, accepta retulit. Augustinus hæresi 15. Irenæus lib.1. cap. 9. Epiphanius hæresi 56. Atque ista quidem omnia in Ecclesiâ acciderunt, Extra eam verò Judæi & Gentiles Philosophi receptis Majorum suorum erroribus hæserunt. *Judæi* enim, sectatores Pharisæorum, professi sunt & defenderunt fatalem rerum omnium necessitatem. Quod scripta Rabbinorum hujus ævi testantur. Documento sint Commentarii ipsorum in tria priora capita Geneseos: in quibus disertè asserunt, non modo hujus vitæ rationes, puta fortunam, opes, sanitatem, verum etiam futuri seculi cursum omnem ex astris dependere. Et introducunt quendam Eleazarum Rabbinum, de egestate suâ conquerentem cum Deo, & Deum respondentem, se tantum diligere eum, ut non dubitet in ejus gratiam hunc mundum destruere & condere alium; si forte beatius fatum adipisci queat. Nimirum ex horum hominum deliriis Deus non potest aliquem beare, nisi mutet situm astrorum: & hoc non potest, nisi totam rerum naturam evertat.

Judæi defenderunt Fatum.

Philosophos uti tribus sectis supra distinximus, ita in singulis hoc articulo eminuerunt, qui suæ sectæ dogmata tuerentur, atque etiam propagarent. Ex Platonicis & Peripateticis claruêre, Maximus Tyrius, Plotinus, Porphyrius, Jamblichus, qui doctrinam Platonis de Providentiâ voce scriptisque tradiderunt. Ex Stoicus celebrantur Epictetus, Apollonius Stoicus cognomento: quorum ille dogma Stoicorum de Fato multo commodius explicavit. Postremo ex Scholâ Epicureorum famosis fuit Lucianus Samosatensis, apostata & sophista, qui & ἄθεος dictus fuit, quod Providentiam, omnemque adeo religionem non negaret modo, sed etiam rideret. Pœna impietatis fuit, quod à canibus vivus dilaniatus fuit, teste Suidâ. Reliquus est *Articulus Tertius* primæ Periodi N.T. cujus prior pars antecedit Pelagiana certamina, altera sequitur. Prior continet curriculum vitæ ac ministerii præcipuorum Patrum Græcorum & Latinorum. Ex illis, Athanasium, Basilium, Gregorium Nazianzenum, Epiphanium, Chrysostomum: ex his Hilarium, Optatum Milevitanum, Ambrosium, Hieronymum & Augustinum producemus: potissimum

Philosophi divisi, ut antea.

Artic. III. Ante Pelagiana certamina docuerunt Patres de Prædestinatione variè.

mum

mūm tamen quoad Prædestinationis divinæ mysterium. De Providentiâ enim clarior res est, quam ut novâ demonstratione à conquisitis Patrum suffragiis egeat. Athanasius de Prædestinatione rectè pronunciat Tom. 1. orat 3. contra Arianos: *Nos esse delineatos hoc est prædestinatos ab æterno antequam crearemur:* tamen Tomo 2. oratione de semente, pronunciat, *in nobis situm esse, velimusne fieri lólium & pabulum brutorum animantium, an potius in frumentum* scilicet Dei, *mutari:* hoc est, fieri electi vel reprobi. Sic Basilius oratione de Humilitate, præclarè inquit: *Nihil tibi relictum est ad superbiam, ô homo; totum quod vivimus gratiæ & dono Dei debemus. Quid igitur te offers, dic mihi, tanquam in propriis bonis? Quid enim habes, quod non accepisti?* Alibi tamen lib. de Pœnitentiâ, ex communi seculi sui errore pronunciat: μόνον θέλησον, καὶ Θεὸς προαπαντᾷ: *tantum velis, & Deus praeoccurret:* Ut Dei gratia suspendatur à nostrâ voluntate. Gregorius Nazianzenus homiliâ in Matth. 19. v. 11. *ii, quibus datum est, id est, volentibus datum est, & qui animi inclinatione ita voluerunt.* Quod illustrat duobus locis, de Prædestinatione loquentibus: Rom. 9. v. 16. *Non est volentis neque currentis, id est, non solum volentis, non solum currentis, sed etiam miserentis. Reprehendit qui id totum sibi vendicabant.* Matth. 20 v. 23. *quibus paratum est, id est qui digni sunt, quique ut tales sint, non modo à Patre acceperunt, sed etiam sibi dederunt.* Gregorius Nyssenus de naturâ hominis cap. 40. vel potius Numenius, Philosophus Christianus, cujus liber illo titulo scriptis Nysseni adjunguntur, secutus Origenem in doctrinâ de Animâ, quam extra corpus creatam asserit, extollit liberum arbitrium, eoque quid de Prædestinatione sentiat, haud obscurè profitetur Epiphanius hæresi 63. *in nobis,* ait, *situm est, ut credamus & non credamus. Quando autem in nobis situm est credere vel non credere, in nobis etiam situm est bona patrare vel peccare, benè vel malè facere.* Chrysostomus verò prævisionem fidei & operum audentius etiam asserit: & Homiliâ 51. in Genesin, *Iacobum ob prævisa opera electum, Esavum contra reprobatum* docet. Sic homiliâ in Matth. 25. Christi sententiam declarans: *quia sciebam vos hujusmodi futuros, hæc vobis à me præparata fuêre.* Rursum in Rom. 9. cap. declarat, *nobilitatem, quam caro affert, nihil prodesse: sed animæ virtutem quærendam esse, quam vel ante ipsa opera Deus norit:* item: *à geminorum partu factam esse electionem, ut appareret secundum præscientiam esse factam.* Quæ aliaque ex Origene præcipue hausta sunt. Et ita quidem Patres Græci. De Latinis quoque videamus. Hilarius Pictaviensis ita loquitur in cap. 22. Matth. *Non est paucitas in invitatis, sed raritas in electis: quia in invitante sine exceptione publicæ bonitatis humanitas est: in invitatis verò, pro judicii merito, probitatis electio.* Et lib. 1. de Trinitate:

Period. I. artic. III.

Patres Græci.

Patres Latini.

 Esse filios Dei non necessitatem esse voluit, sed potestatem: quia proposito universis Dei munere non natura gignentium afferatur, sed voluntas præmium consequatur. Alibi tamen, nimirum lib. 8. id revocans, *fidem*, inquit, *& omnia gratiæ Dei tribuimus*: adeo ut exclamet in Psal.123. *Quis relictus est nobis gloriandi locus, recordantibus omnia ex Deo esse?* Hilarius Romanus, illius Ecclesiæ Diaconus, circa A.C.350. autor Commentarii in Epistolam ad Romanos, qui Ambrosio vulgo adscribitur, cap.8. ita loquitur: *Istos, quos præscivit futuros sibi devotos, ipsos elegit.* & cap.9. *digni filii promissionis, hoc est, quos præscivit Deus promissionem suam suscepturos.* Deinde multa addit de Præscientiâ bonorum & malorum; juxta quæ facta sit Prædestinatio. Optatus Milevitanus *primordium gratiæ ad hominis voluntatem refert: quod ejus sit velle, currere; Dei autem perficere.* Quo refert illud Rom.9.v.16. libro 2. Ambrosio communis opinio tribuit libros de vocatione Gentium, quibus sanè sententia orthodoxa asseritur & explicatur. Sed libros illos non esse Ambrosii vel hinc clarum est, quod lib.1.cap.2. & lib.2.cap.8. apertè disputat contra Pelagianos & Semipelagianos; quorum hæresis demum post mortem illius exorta. Cujus autem sint autoris, Prosperi, an Hilarii Arelatensis, aut alius etiam, post dicetur. Quid autem senserit de re totâ Ambrosius, facile est colligere vel ex solo lib.5. de fide cap.11. ubi explicans illud Matth.20 v.23. inquit: *Non est meum dare, scilicet qui justitiam servio, non gratiam: dabitur quibus paratum est, scilicet à Patre: ut ostenderet, Patrem non petitionibus deferre regnum, sed meritis: quia Deus personarum acceptor non est. Unde & Apostolus ait, quos præscivit & prædestinavit. Non enim ante prædestinavit, quam præscivit: sed quorum merita præscivit, eorum præmia prædestinavit.* Jam Hieronymum quoque audiamus: qui sic in Malach.1. *Dilectio & odium Dei vel ex præscientia nascitur futurorum, vel ex operibus.* Et Rom.8.v.28. *secundum quod propositum proposuit solâ fide salvare, quos præsciverat credituros.* Cap.11.v.2. *illam plebem non repulit, quam præscivit esse credituram.* Quanquam sunt, qui negant Commentarium illum esse Hieronymi, sed Pelagiani cujusdam. Sed quæstione 10. ad Hedibiam perspicuè sese declarat: *Non*, inquit, *salvat Deus irrationabiliter, & absque judicii veritate: quia alii non susceperunt Filium Dei, alii autem suscipere suâ sponte voluerunt.* Postremò Augustinus, priusquam scripsit adversus Pelagium, ab eadem opione non fuit alienus. Duo loca adferri solent. Unus libro de Prædestinatione & Gratiâ cap.15. ubi videtur Augustinus discretionem justorum ab injustis referre ad liberam eorum voluntatem, tanquam causam ultimam. Et ut maximè dubitetur de libro illo, sitne Augustini, clara est ejus mens ex Quæstionum libro, quæst.83. super verba:

Cujus vult, miseretur: *Verum*, inquit, *hæc voluntas injusta esse nequit*: *venit enim de occultissimis meritis*. Quod postea retractavit, ostendens non ex nostris meritis, sed ex Dei gratiâ esse, quod ad vitam æternam sumus prædestinati. Altera pars hujus articuli habet certamina gravissima & periculosissima cum *Pelagio* & *Pelagianis*, quæ cœperunt quidem circa A.C. 405. sed eruperunt vehementius circa annum 414. ad quem etiam referuntur à Prospero in Chronico. Ut autem Samosatenus & Arius doctrinam de Deo, Nestorius & Eutyches doctrinam de Personâ Christi corruperunt: ita Pelagius depravavit doctrinam de Christi officio & beneficiis, adeoque de toto Euangelio: ac tam altas in Ecclesiâ radices egit, specie plausibili erroris, nunquam ut eradicari potuerit. De quâ proinde distinctius paulò prolixiusque agemus. Autor hæresis est *Pelagius*, à quo sectatores *Pelagiani*, & *Pelagianistæ* dicti sunt, gente Brito sive Britannus, utpote ex eâ Britanniæ insulanæ parte oriundus, quæ Scotia vocatur: Hieronymo teste, præfatione in lib. 1. Commentariorum in Jeremiam. Cognomen autem Britonis ferè ei tribuitur ad differentiam Samosatensis & Tarenti, qui ambo Orthodoxi, teste Theodoreto lib. 4. cap. 13. Vixit Romæ sub Honorio & Theodosio II. Imperatoribus, Pontifice autem Innocentio I. circa A.C. 400. & paulo amplius. Ex Monacho Presbyter factus est: & tum excellentiâ ingenii & doctrinæ, tum integritate morum facile authoritatem sibi paravit. Adjutores nactus est discipulos primæ notæ, Cœlestium, à quo *Cœlestiani*: quem magistrum & ducem exercitus Pelagii nuncupat Hieronymus epistolâ ad Ctesiphontem: & Julianum Episcopum Capuanum, Memorii Episcopi filium, acri ingenio & magnâ doctrinâ eloquentiâque Juvenem; ut Romanus Demosthenes diceretur. Accessit & favor magnorum in Ecclesia Virorum, Ruffini Aquilejensis, Euagrii Pontici, Sulpitii Severi, Joviani, item Melaniæ mulieris Romanæ, & aliorum: inprimis verò Novatianorum, sive Meletianorum in Oriente & Syria: qui ut opera eorumque merita extollebant, ita errores Pelagii facile admittebant, iisque assentiebantur. Causa quæ movit & impulit Pelagium ad corrumpendam doctrinam receptam, duplex observari potest, in illius temporis historiâ: Una doctrina Catholicorum περὶ αὐτεξουσίου sive Libero arbitrio, quod pravo Philosophorum exemplo ita extollebant, ut gratiam Dei ab usu ejus, & destinationem gratiæ ab ejusdem prævisione ferè suspenderent. Altera hæresis tum Manichæorum, qui homines necessariò bonos vel malos statuebant, quasi ex fato: tum Enthusiastarum, qui, absque exercitiis resipiscentiæ ac fidei, conversionem hominis per immediatum ac sensibilem Spiritus Sancti opera-

Period. I. artic. III.

Hæresis Pelagiana.

autor Pelagius.

Causæ ejus.

Period. I. artic. III.

operationem & veluti afflatum fieri asserebant. Quibus dum acrius incautiusque obnititur, in contrarium delapsus errorem, omnia ad liberum arbitrium revocavit; illudque non modo à gubernatione Dei exemit; sed etiam prædestinationem divinam ei subjecit. Summa opinionis ipsius de Prædestinatione erat; Bonum usum virium, ex creatione acceptarum, esse causam Prædestinationis. Ita ad prævisa opera, bona vel mala, eam referebat; asserens; unumquemque vel ad vitam, vel ad mortem prædestinatum à Deo, prout ex viribus naturalibus liberi arbitrii quemque benè vel malè victurum præscivisset. Sic eam proponit Augustinus lib. de Prædestinatione Sanctorum cap. 18. & ipse Pelagius exponit annotationibus in cap. 9. ad Rom. Sicut & Cœlestius lib. 3. & Julianus apud August inum lib. 2. adversus posteriores responsiones cap. 116. Siquidem docuit gratiam quâ creditur, & quâ benè vivitur, omnibus ex æquo offerri: in hominis verò potestate esse eam accipere vel repudiare, eâ rectè uti, vel secus: ut salus hominis partim à Deo sit, offerente gratiam, partim ab homine eam admittente. Prout igitur Deus prævidit, benè vel malè usuros esse libero arbitrio; sic alios ad vitam, alios ad mortem ordinasse. Firmamenta sententiæ suæ posuit partim in Dictis Scripturæ, sed depravatis, ut Matth. 7. v. 7, 8. Zach. 1. v. 3. 2 Tim. 2. v. 19, 20. & similibus; partim in Rationibus. Cujusmodi sunt: I. Deum fore προσωπολήπτην, si sine præcedentibus meritis eligat: Julianus apud Augustinum lib. 1. adversus responsiones posteriores, cap. 129. II. Fatum Stoicum revocari, si citra prævisionem boni vel mali operis facta sit prædestinatio: Augustinus lib. 2. adversus duas epistolas Pelagianorum. Quibus quantum insit momentum, alibi docuimus. Julianus tamen paulum interpolavit hanc Magistri sui sententiam. Contendit enim conatus & initia boni operis prædestinationis ad vitam causam esse: sive hos præ illis ideò ad vitam esse ordinatos, quod naturali virtute inceperint benè operari. Nam ad impletionem sive consummationem operis gratiam esse necessariam largiebatur: ut est apud Augustinum lib. 1. respons. poster. ad Julianum. Modus agendi, quo sparserunt hoc virus, non idem fuit. Initio occulte egit. Pelagius, & clam invasit & occupavit animos: teste Hieronymo ad Ctesiphontem. Mox sub involucris Quæstionum, & quasi sub alienâ personâ publicè illud propinavit: Augustinus lib. 3. de peccatorum meritis. Tandem post evulgatam epistolam ad Demetriadem, positâ larvâ hæresin triumviri propugnârunt. Pelagius libro de naturâ; alio item de libero arbitrio; nec non annotationibus in Epistolas Paulinas: Cœlestius variis scriptis, quorum fragmenta exstant apud Augustinum: Julianus duabus Epistolis

Publicatio & propagatio.

Pela-

Pelagianis, libris quatuor, & aliis octo contra Augustinum; & qui alii olim exstiterunt sub ipsius nomine. Atque ita quidem habebat Pelagii ac discipulorum ejus doctrina. Jam qui pro veritate steterint Catholicæ doctrinæ, qui eam tum latius explicarint, tum solidius confirmarint, cognoscendum. Agmen hîc ducunt Patrum Latinorum citra controversiam coryphæi, Hieronymus & Augustinus. Hieronymus, Bethlehemi in Oriente agens, consultus de Pelagianis dogmatis, eoque nominatim, quod est περὶ ἀναμαρτησίας, respondit Epistola prolixa ad Ctesiphontem, quæ exstat tomo 2. operum ipsius, & verò Dialogis ipsius ferè præfigi solet. Ubi citat dicta Pauli Rom. 9. v. 16. *Non est volentis, nec currentis &c.* Philip. 2. v. 13. *Deus est qui operatur velle & operari &c.* Et Servatoris Johan. 5. v. 17. *Pater meus operatur usque adhuc &c.* quod tamen longius petitum. Addit, *Non mihi sufficit, quod semel donaverit, nisi semper donet. Peto ut accipiam; & ubi accepero, rursus peto.* Et contra calumniam iniquitatis & injustitiæ revocat lectorem ad voluntatem Dei, quæ summa justitiæ regula: Rom. 9. v. 20. itemque vers. 11, 12. Illustrat etiam rem exemplis, Achan Jos. 7. filiorum Eli 1 Sam. 4. Davidis 2 Sam. 24. Illud quoque quod Porphyrius quærebat, Cur Christus tam serò venisset? Deo relinquendum esse docet: cujus voluntate nulla superior causa dari possit. Porro Dialogis tribus, qui à Critobulo & Attico inscribuntur, destruit liberum hominis arbitrium; adstruit gratiam, & quæ secundum eam est, Dei Prædestinationem. Sub finem tertii Dialogi laudat Augustinum, & approbat doctrinam ipsius; qui jam multa scripserat contra Pelagianos. Aliis etiam libris idem genus doctrinæ inculcat: ut in apologiâ ad Pammachium & Marcellinum adversus Ruffinum lib. 1. item in Commentario ad Ephes. cap. 1. ubi gratuitam urget Electionem ad v. 4. *Elegit nos ante constitutionem mundi, non cum essemus, aut quia eramus sancti, sed ut essemus sancti & immaculati, &c.* Non tamen æquat Augustinum in hoc genere doctrinæ; cui & ipse palmam ultro defert, Epistolâ 80. Succedit igitur Augustinus in Occidente: qui provocatus ab Hilario Arelatense Epistolâ inter Augustinianas 88. mox respondet sequente Epistolâ 89 & doctrinam Orthodoxam tuetur. Sed jam ante libris tribus de peccatorum meritis & remissione ad Marcellinum causam illam egerat: qui libri sunt velut basis & fundamentum totius disputationis adversus Pelagianos. Libro 1. cap. 22. docet: *Ex solâ Dei voluntate & gratiâ pendere differentiam inter homines; non ex ullis præcedentibus animæ actionibus.* Libro autem 2. cap. 5. ait: *In discrimine illo hominum, quod alii convertuntur, alii non, mirandam quidem & occultam esse, sed tamen justam Dei sapientiam & potentiam:* quod tamen parcius attingit, propter alios

Period. I. artic. III. Opposuerunt sese Hieronymus, & Augustinus.

Period. I. artic. II.

alios quos ibi refutat errores. Libro de naturâ & gratiâ inquit: *Gratia Christi gratis datur nobis; non ex meritis nostris:* quam deinceps cap. 4. & seqq. de gratiâ electionis declarat. Libro 1. de gratiâ Christi & peccato originali ostendit: *non dari gratiam ob præcedentia merita nostra*, cap. 22. & lib. 2. cap. 24. item ad Bonifacium contra duas Epistolas Pelagianorum lib. 1. cap. 4. *Gratiam prævenire nostram voluntatem ut credamus.* Lib. 2. cap. 6, 7. docet: quod *gratia non sit fatum: nec electio unius præ altero prosopolepsia: cur autem sic fiat, inscrutabile nobis judicium*, ex Paulo Rom. 9. Contra Julianum lib. 4. cap. 8. *pro fato meritum introducunt, quod gratiam Dei præcedat.* Nonnulli huc quoque referunt librum Augustini de Prædestinatione & gratiâ: cujus scopus est, I. ut causas Electionis & Reprobationis ex merâ Dei voluntate & proposito accersat. II. ostendat propterea Deum accusari non posse injustitiæ; nec electos segnescere in pietatis studio. Sed cum nec ab ipso Augustino in Retractationibus, nec à Posidonio, neque à Bedâ recenseatur; & Augustinus jam scripsisset de Prædestinatione Sanctorum; etiam in nonnullis cum doctrinâ ipsius non satis consentiat; alius autoris esse merito censetur. Liber autem de Prædestinatione omnino non est Augustini, verum Pelagiani alicujus, maximè quia sub finem libri Prædestinationem ex prævisione operum adstruit: quod Pelagii est dogma. Porrò ex serie librorum Augustini manifestum est; initio ex professo de Peccato Originali, Libero arbitrio, & Gratiâ disputasse contra Pelagianos, incidenter autem & brevius de Prædestinatione. Postea verò in hoc capite doctrinæ præcipuè laborasse. Dum ita Augustinus propugnat Catholicam & orthodoxam veritatem, contra Pelagianas hæresium novitates, non cessavit autoritas publica nascenti malo adhibere remedium, & in herbâ, quod ajunt, illud supprimere.

Concilia aliquot.

Primò coacta adversus Pelagium ejusque discipulos Concilia: Carthaginense A. C. 412. absente Augustino, lib. 2. Retractationum cap. 33. cujus Acta interciderunt. Damnatus autem fuit Cœlestius. Palæstinum A. C. 414. quatuordecim Episcoporum, præside Johanne Hierosolymitano; ubi Pelagius revocavit errorem, linguâ fallens. Carthaginense A. C. 416. quo Pelagius damnatus: sicut eodem anno Milevi, Numidiæ urbe. Africanum universale A. C. 418. Episcoporum 214. quo octo canonibus universa Pelagii hæresis proscripta. Denique Concilium Ephesinum Oecumenicum, quo præter dogmata Nestorii, etiam Pelagiana damnata A. C. 431. Sed & Episcopi Romani calculum suum his addiderunt. Innocentius quidem I. triplices literas evulgavit contra Pelagii errores: Sic Zosimus ad universi orbis Episcopos; quemadmodum & Bonifacius. Atque hujus postulato duabus

Romani Pontifices.

Pela-

Pelagianorum epistolis respondit Augustinus. His verò omnibus accessit decretum Imperatorum Honorii & Theodosii II. quo confirmatis judiciis Synodicis, Pelagius & Cœlestius urbe simul & imperio proscribuntur. Assensores eorum Ecclesiastici ordine moventur, Seculares autem communione privantur. Julianus autem, qui posito timore ad defensionem Pelagii novos animos sumserat, dejectus Episcopatu secessit in exilium; nec quâcunque simulationis arte reditum sibi ad communionem Ecclesiæ conficere potuit. Exstincta jam videbatur Hæresis Pelagiana, tot scriptis judiciisque damnata. Sed à radice ejus mox alia progerminavit: tum etiam altera ei opposita emersit: sicut dicitur, Dum vitant stulti vitia in contraria currunt. Illa Semipelagianorum, ista Prædestinatorum dici solet. *Prædestinati* à dogmate Prædestinationis erroneo nomen sortiuntur. Nam quis eorum dux & autor fuerit, nescitur. Ortum tamen ferè referunt ad Monachos Adrumetinos, qui Adrumeti, Africæ Propriæ sic dictæ urbe, in Byzacio sitâ, degebant. Occasio erroris desumta putatur ex scriptis Augustini contra Pelagianos malè intellectis: quæ ipsi ad tollendum Liberum arbitrium detorquebant. Ideò pro explicandâ doctrinâ suâ duos scripsit Commentarios, Unum de Gratiâ ac Libero arbitrio, alterum de Correptione & gratiâ. Summâ erroris fuit, Piè viventibus non prodesse boni operis laborem, si à Deo ad mortem ordinati fuissent: & impiis ac peccatoribus non obesse quæcunque scelera & flagitia ab illis commissa, si Deus illos ad vitam prædestinasset. Verba sunt Sigeberti in Chronico, paucis rem complectentis: qui initium ejus confert in annum 415. Sed omnibus ætatibus paucos assensores reperit: ut in ipsis incunabulis defecisse videatur. Nostris quidem Ecclesiis non nisi per impudentem calumniam impingitur, qui eam toto pectore detestamur, tanquam repugnantem Scripturæ, & omni pietati inimicam. Πρῶτον ψεῦδος est, quod in prædestinatione divinâ media avellunt à fine, quæ Scriptura indivisè copulat. Rom. 8. v. 29, 30. Ephes. 1, v. 4, 5. De quo tamen alibi pluribus. *Semipelagiani* denominantur, quod rejectis crassioribus Pelagii erroribus, maximè de Peccato originali & gratiâ naturali, reliquos cum ipso tuerentur: & sic ex parte essent Pelagiani, ex parte non essent. Ut Semipelagianismus semissis Pelagianismi censeri queat. Iidem & *Massilienses* dicti sunt, à loco sive sede: quod in urbe Provinciæ Massiliâ, ad mare Mediterraneum præcipuè agerent: & ex hâc quasi arce in provincias alias vicinas & remotiores sese diffunderent. Unde etiam *Reliquiæ Pelagianorum per Galliam*, & absolutè *Galli* vocantur à Prospero & Hilario. Cœpit hæresis superstite adhuc Augustino, & quidem postremis ejus annis, circa A.

Period. I. artic. III. Imperatores.

Hæreses Prædestinatorum,

& Semipelagianorum.

Period. I. artic. III. C. 420. vel ut alii 424. Erant inter Episcopos & alios ordinis Ecclesiastici viros, qui occultè adhuc faverent causæ Pelagianæ, ac quererentur vehementiorem fuisse Augustinum in hâc controversiâ & acrius incessisse Pelagianos. Alii, etsi æquiores essent, & cætera omnia Augustini adversus Pelagianos probarent, tamen de necessitate Gratiæ prævenientis, nec non de vocatione Electorum secundum propositum Dei, ei assentiri non poterant, ne quidem post editionem libri de Correptione & gratiâ: verentes ne per hanc doctrinam languefierent animi in religione suâ, & exstinguerentur paulatim pietatis studia atque exercitia. Sententia ipsorum de Prædestinatione erat: Deum ante mundi constitutionem præscivisse, qui credituri: quive in eâ fide, quæ deinceps per ipsius gratiam esset juvanda, mansuri essent, vel non: & secundum præscientiam istam vel elegisse credituros, vel reprobasse non credituros, vel saltem quos præsciverit non perseveraturos. Unde prædestinatio ipsius nihil aliud erat, quam propositum divinum eligendi credituros. Prosper & Hilarius in Epistolis ad Augustinum tomo 7. Qui etiam Augustinum, occupatum jam in scribendis Retractationum libris, de novis hisce controversiis primi certiorem reddiderunt. Hactenus igitur Semipelagiani consentiunt cum Pelagianis, ac nominatim cum Juliano, quod causam Prædestinationis in homine statuerunt: dissentiunt rursum ab iisdem, quod Pelagiani bona opera, Julianus conatum & initia operis boni, ipsi verò fidem, vel initia & affectum fidei causam Prædestinationis esse contendebant. Interim hoc peculiare erat Semipelagianis, quod asserere non dubitarent, Infantes prædestinatos esse ad præmium vel pœnam, pro vitâ cujusque quam acturus fuerat, si ad ætatem adultam pervenisset. Augustinus ut malum hoc in herbâ, quod ajunt, enecaret, scripsit contra Semipelagianos duos aureos libellos, unum de Prædestinatione Sanctorum, alterum de bono sive dono Perseverantiæ: & sententiam ipsorum Pelagianæ affinem esse ostendit, tum etiam falsitatem ejus solidis argumentis demonstrat. Etsi enim negari non potest (quod & supra indicavimus,) Augustinum ipsum initio haud alienum fuisse ab hâc sententiâ, Deum fidem elegisse in præscientiâ: quod & Semipelagiani objectant in Epistolâ Hilarii: tamen re diligentius expensâ eam retractavit, victus evidentia veritatis in Scripturâ, 1 Cor. 4. v. 7. Johan. 15. vers. 3. Phil. 1. v. 29. Vide lib. 1. ad Simplicianum quæst. 2. Contra duas epistolas Pelagianorum lib. 2. cap. 8. Retractationum lib. cap. 23. & lib. 2. cap. 1. libro de Prædestinatione Sanctorum cap. 3. & deinceps passim. Cæterum quatuor sunt argumenta principalia, quibus libro de Prædestinatione Sanctorum errorem Semipelagianorum oppugnat

Opposuit se Augustinus.

pugnat

pugnat & destruit: quæ etiam sparsim repetuntur libro altero de dono Perseverantiæ. Primum argumentum lib. 1. cap. 2. & seqq. ita habet: Period. I. artic. III.
Quo quisque modo aliquid donat, eo etiam donare decrevit: quo modo Deus in tempore confert gratiam & gloriam, eodem quoque conferre decrevit. Atqui confert gratis absque meritis nostris. Ergò. Minor inductione firmatur: Dona gratiæ & gloriæ sunt: Fides, quæ est ostium salutis; Opera fidei, quæ sunt via salutis; Perseverantiæ, quæ est terminus viæ; & ipsa Vita æterna. Jam omnia ista gratis, absque meritis Deus largitur; Fidem tam quoad initium, quam quoad incrementum Johan. 6. v. 29, 44. Phil. 1. v. 6, 29. cap. 2. v. 13. Opera, ceu fructus fidei 1 Cor. 4. v. 7. Jacob. 1. v. 17. Perseverantiam Phil. 1. v. 6, 29. 1 Pet. 5. v. 10. Jer. 32. v. 39, 40. Luc. 22. v. 32. Vitam æternam Rom. 6. v. 23. Ergò. Secundum ab infantibus fidelium cap. 13. Filii fidelium servantur. Ergo ad salutem sunt prædestinati. At non ex ullis meritis; sive præteritis, quæ non habuerunt; sive præsentibus, quæ non habent; sive futuris, quæ habituri non erant. Quod probat trifariam. I. quia nemo muneratur ob ea, non quæ egit, sed quæ acturus erat 1 Corinth. 5. v. 10. Johan. 5. v. 29. Matth. 25. 34. 42. II. Si ita esset, jam Tyrii & Sidonii condemnari non potuissent, propter pœnitentiam quam acturi erant Matth. 11. v. 21. nec servari pii, præmaturâ morte evocati, ne peccarent Sapient. 4. v. 10, 11. Tertium cap. 15. ab Humanâ Christi naturâ. Christus quâ homo prædestinatus fuit, ut Natura Humana assumeretur à Divinâ in unitatem personæ, ut esset Mediator ac Servator noster. At non ex suis meritis prævisis. Ergo ex Dei gratiâ; ac proinde etiam nos, qui ipsius membra sumus. Quartum cap. 18. à locis Scripturæ, quæ idem disertè confirmant. Rom. 11. v. 4. ex 2 Reg. 19. v. 18, 19. Johan. 15. vers. 5, 16. 1 Cor. 4. v. 7. cap. 7. v. 25. & similibus pluribus. Sed cum horum pleraque de Electione agant, de Reprobatione quoque sententia Augustini eruenda & explicanda est. Tria autem hîc ex scriptis ipsius observanda sunt. Unum est, Augustinum propter calumnias Manichæorum, de Reprobatione parcius ac timidius scripsisse: ut reprobos non ferè dicat à Deo prædestinatos fuisse, sed tantum præscitos. Ratio duplex fuit; I. ne Deum exitii impiorum autorem facere videretur, non autem ipsos reprobos. II. ne etiam Deum peccati autorem statuere crederetur, atque ita impios excusare à malitiâ. libro de bono Perseverantiæ, cap. 12, 20, 21. Alterum est de Reprobatione ac causâ ejus variè omnino loqui: Epistola 59. ad Paulinam, Occultam causam esse dicit, non injustam. Lib 83. quæst. 68. asserit, Præcedere aliquid in peccatoribus, quo digni sint reprobatione; adeoque ex prævisis à Deo, & futuris eorum peccatis eam pendere. In Enchiridio

Augustinus quid senserit de Reprobatione.

Period. I. artic. III. ridio cap. 98. Reprobationis caussam esse docet Dei justitiam, ut misericordiam Electionis: atque ita aliam hîc, aliam rursum illic. Id quomodo factum ingenuè profitetur, lib. de Prædestinatione Sanctorum cap. 3. & libro 1. Retractationum cap. 23. videlicet quod non satis diligenter inquisivisset de hoc argumento in Scripturâ, quodque nulla de eo certamina mota essent. Tertium est, quod re diligentius expensâ causam Reprobationis statuerit decretum sive propositum Dei; adeoque reprobos etiam prædestinatos dicere non dubitavit. Prius his locis manifestum est. Lib. 1. ad Simplicianum cap. 13. ubi eandem causam Electionis & Reprobationis, videlicet Dei voluntatem sive propositum esse asserit, hoc inter alia argumento: Si Reprobatio manet ex prævisâ infidelitate, Electionem etiam pendere à fide aut operibus prævisis. Verba sunt: *Nullo merito Esavum reprobatum fuisse, quia & ipse nondum natus & nihil operatus erat; ac ne præscientiâ quidem futuræ malæ voluntatis ejus.* Similia habet in explicatione verborum Apostoli Rom. 9. v. 18. in Enchiridio cap. 98. & 99. quanquam judicium Dei illic subinde inculcat. Sic Epistolâ ad Sixtum 105. tomo 2. operum ejus. Et lib. 1. de Genesi contra Manich. cap. 2. in genere docet: *Voluntatis Dei nullam esse causam, cum nihil eam præcedat.* Sed clarissimè Prosper Epistola ad Augustinum: *Secundum propositum Dei discretionem factam eligendorum & damnandorum:* Et rursus: *Deum secundum propositum & consilium voluntatis suæ, occulto judicio, opere autem manifesto, aliud vas condere in honorem: aliud in contumeliam.* Posterius demonstratur: tractatu 48. in Johannem: *Quomodo dixit eis, Non estis ex ovibus meis? Quia videbat eos ad sempiternum interitum prædestinatos.* Et tractatu 110. *Ipsi sunt mundus, damnationi prædestinatus.* Lib. 16. de Civitat. Dei cap. 1. *Duæ sunt hominum societates: quarum est una, quæ prædestinata est in æternum regnare cum Deo: altera æternum supplicium subire cum Diabolo.* Sic ergò constat de sententiâ Augustini contra Semipelagianos. An verò illa satis conveniat cum doctrinâ Patrum, qui ante Augustinum vixerunt, non sine ratione quæritur, atque etiam ambigitur. Et duo sunt, quæ communi Patrum sententiæ ab Augustino assuta videntur. Unum: quod gratia uni præ altero offeratur, inque uno magis quam altero efficax sit, id ab absoluto Dei decreto provenire. Hoc enim cum deficere non possit, eos solos, non alios servari, quibus Deus gratiam conversionis ac salutis absolutâ salvandi voluntate destinavit. Alterum est: Perseverantiam non modo esse donum Dei, sed etiam ex absoluto salvandi decreto fluere: adeo ut quod unus excidit gratiâ, alter in eâ perseveret, vel ante mortem resipiscat, id esse à Prædestinatione divinâ. Sed de Patribus eorumque sententiâ jam ante, Articulo se-

Quid sententiæ Patrum addiderit.

lo secundo, multa diximus: quæ haud repetemus. Duo autem illa, etsi non ita accuratè constanterque asserta fuerint, non tamen destituuntur superiorum temporum suffragiis. Quod vel ex ipso Augustino libris contra Julianum, itemque lib. 2. de Prædestinatione & Perseverantiâ ostendi potest. De priore clara sunt dicta Basilii apud Petrum Diaconum lib. de gratia, & Ambrosii in lib. 6. Lucæ cap. 46. De posteriore alibi quædam produximus ex Patribus; quæ istic requirantur. Atque ita Semipelagianis quoque responsum ab Augustino, & ejus autoritate repressa hæresis. Ipse autem Augustinus, dum novam contra Julianum refutationem parat, præclaro operi immortuus est A. C. 430. ætatis suæ 76. Cujus doctrinæ statim anno sequente magnum momentum addidit solenne & publicum judicium Synodi Oecumenicæ Ephesinæ. Quanquam enim propter Pelagianos convocata non fuit, tamen quod hi Nestorium damnare refugerent, atque etiam juvarent, Patres 210 unà cum Nestorio Pelagii quoque asseclas damnarunt, nequicquam sese opponentibus aliis triginta, Cœlestii doctrinâ infectis. Qui plerique loco moti sunt, simulque approbatum decretum Cœlestini Episcopi Romani, quo Cœlestium, Pelagium, Julianumque deposuerat. Sed tamen certamina priora se rursum commoverunt. Prædestinatorum quidem opinio revocata fuit autore Lucido Presbytero, qui cum Monachis Adrumitenis sentiebat. Contra eum Epistolam scripsit Faustus, à Synodo Arelatensi undecim Episcoporum subscriptione firmatam. Idem Faustus in Synodo Lugdunensi aliquando post secutâ, contra Lucidum sic egit, ut anathematismis in priori synodo statutis nonnullâ adjicienda viderentur, eaque provincia ipsi demandaretur. Sed quam bene id præstiterit, mox dicetur. Lucidus verò in ipsius quoque sententiam concessit. Semipelagiani autem toto reliquo articulo hujus periodi causam suam egerunt. Antesignanus in hac controversiâ fuit Johannes Cassianus, Monachus, presbyter Massiliensis, ante vero diaconus Constantinopolitanus, & Chrysostomi discipulus: qui doctrinam Augustini quam ex Scripturâ tradiderat, obliquè & dissimulato ejus nomine cœpit oppugnare. Utque aliquâ autoritate sententiam suam obtruderet Ecclesiis, collegit sermones, colloquia, & responsa illustrium Eremitarum, qui apud omnes in veneratione erant, eaque à collatis inter se Patrum illorum sententiis Collationum titulo publicavit: unde à Prospero Collator appellatur. Collatione autem decimâ tertiâ Pelagii sententiam de gratia & libero arbitrio suo modo interpolatam proponit, ac manifeste defendit. Sed invidiæ declinandæ causâ tribuit disputationem illam Venerando & magnæ autoritatis seni centenario Chæremoni Abbati;

Period. I. artic. III.

Repullularunt Prædestinati.

Semipelagiani. Johannes Cassianus.

Period. I. Artic. III. bati; quanquam & Origenis testimonia de re tota adhibet. Specimina è multis sunt ista. Cap. 7. *Propositum Dei, quo non ob hoc hominem fecerat ut periret, sed ut in perpetuum viveret, manet immobile. Cujus benignitas cum bonæ voluntatis in nobis quantulamcunque scintillam emicuisse perspexerit, vel quam ipse tanquam de durâ silice nostri cordis excusserit, confovet eam, & exsuscitat, suâque inspiratione confortat, volens omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Et mox: *Qui ut pereat unus ex pusillis non habet voluntatem, quomodo sine ingenti sacrilegio, putandus est, non universaliter omnes, sed quosdam salvos fieri velle pro omnibus? Ergò quicunque pereunt, contra illius pereunt voluntatem.* Cap. 9. *Etiam per naturæ bonum, quod beneficio Creatoris indultum est, nonnunquam bonarum voluntatum prodeunt principia.* Cap. 12. *Non talem Deus hominem fecisse credendus est, qui nec velit unquam, nec possit bonum.* & post: *Cavendum est nobis, ne ita ad Deum, omnia Sanctorum merita referamus, ut nihil nisi quod malum atque perversum est naturæ adscribamus humanæ:* & iterum: *Manet in homine semper liberum arbitrium, quod gratiam Dei possit vel negligere, vel amare.* Cap. 14. *Nullius laudis esset ac meriti, si id in eo* (Centurione) *Christus quod ipse donaverat, prætulisset. Alioqui dixisset. Non dedi tantam fidem in Israël.* Similiaque habet plurima, quibus gratiam Dei & hominis arbitrium ita conjungit, ut jam huic primas tribuat, jam illi: adeoque non obscurè docet, virtute naturali per initia saltem fidei, & imperfectam boni cupiditatem ad primam gratiam se hominem disponere. Unde omnis salvandorum à damnandis discretio veniat arcessenda. Invenit autem applausum multorum, præsertim inter Monachos, qui judicarunt hæc aliaque ipsius esse Ecclesiæ salutaria. Scripsit idem Cassianus instinctu Leonis I. adversus Nestorium, non tam ut errores Nestorii refellerentur, quam ut Nestoriani hâc arte à SemiPelagianis sejungerentur. Quum enim Pelagiana hæresis Nestorianæ mater sit, unde unum utriusque Epitaphium scripsit Prosper, omninò periculum erat ne uti Ephesinâ Synodo fecerant Pelagiani, ita Semipelagiani durius habiti ad Pelagianismum, atque inde ad dogma Nestorii paulatim se converterent. Quod periculum Leo I. hoc pacto prævertit ac discussit. Hujus porrò Cassiani æqualis fuit Vincentius Lirinensis, Monasterii Lirinensis Presbyter; qui putatur esse Commentarii, sub Peregrini nomine editi, autor. Etsi verò damnat Pelagium, Cœlestium, & Julianum: tamen cum Semipelagianis Augustini de Prædestinatione doctrinam taxat & oppugnat: quod & totum illud Monasterium agebat. Sed & Arnobius Junior, Psalmorum interpres & Gennadius Massiliensis inter Semi-Pelagianismi sive defensores, sive fautores numerantur. Interim à Cassiano principem omnino locum

Vincentius Lirinensis.

obtinet

obtinet Faustus, ex Monacho Lirinensi factus Regiensis episcopus. Hic, ut supra monuimus, scripsit epistolam ad Lucidum Prædestinatianum, quâ ipsum ab errore revocavit. Et quo hæc doctrina magis illustraretur, autoritate Synodi libros duos addidit de Gratia & Libero arbitrio, sed fide non bonâ, mandati Synodici limites excedens. Sic enim Prædestinatos refellit, ut in contrarium lapsus errorem, non obscurè Semipelagianam opinionem adstruat. Flosculi sententiæ ipsius de Prædestinatione sunt: *Non esse hominum alios ad vitam, alios ad damnationem deputatos: sed de salute ad perditionem, & de perditione transiri posse ad salutem:* lib. 1. cap. 4. *Salutem hominis non in prædestinatione factoris, sed in operatione famulantis à largitore gratia collocatam esse:* lib. 1. cap. 10. *Si quando homo ex malo bonus, vel ex bono melior effici arbitrio mentis adnititur, voluntatem, quæ libera est à Deo data, corrigi, non vim prædestinationis operari:* cap. 12. *Si alii ad mortem præordinati, alii prædestinati videantur ad vitam, nullam Christum veniendi causam, nullam moriendi necessitatem habuisse:* cap. 16. Ex quibus, pauculis licet, gustum doctrinæ Fausti quivis facile percipit: qui ubique Augustino & aliis Catholicis contradicit, idque summâ vehementiâ & acrimoniâ: nec alio tamen prætextu, quam ut Prædestinatianos & Pelagianos simul refutet, ac fidem Catholicam asserat. Unde duo priora libri capita adversus Pelagium inscripsit: cum tamen inde à capite tertio Augustinum, dissimulato ejus nomine, confutet. Si qui alii post Faustum hoc articulo causam Semipelagianorum egerunt, obscuriores omninò sunt, quam ut commemorari debeant. Ergò ad Catholicæ veritatis contra Semipelagianos defensores meritò transimus: quorum à morte Augustini primi principesque sunt Prosper Aquitanicus, & Hilarius Arelatensis. Prosper is est, qui certiorem fecit Augustinum de reliquiis Pelagianorum, & ut contra eos quoque scriberet, ipsum excitavit. Ab obitu verò ipsius in hanc provinciam succedens, cum jam Rhegiensis esset Episcopus, respondit ad capitula Gallorum & Vincentii, nec non Camilli Theodorique dubia. Præterea scripsit adversus Cassianum, quem à scriptis Collationum libris Collatorem nuncupat, librum de Gratiâ, planè ex mente Augustini. Ejusdem quoque est huc pertinens carmen elegans de Ingratis: quo nomine Pelagianos & Semipelagianos, tanquam erga divinam gratiam ingratos, indigetat. Sed & liber Sententiarum Augustini non pauca continet, quibus Semipelagianorum errores redarguuntur. Hilarius Arelatensis & ipse literis de Prædestinatione scriptis provocavit Augustinum contra Semipelagianos. Tum etiam unà cum Prospero eandem causam seriò seduloque egit. Atque ipse putatur autor esse duorum librorum de Vocatione

Period. I. artic. III. & Faustus Regiensis.

Opposuerant se privatim

Prosper Aquitanicus,

Hilarius Arelatensis,

Period. I. artic. III.
tione gentium: quos Ambrosio falsò adscriptos esse supra monuimus. Nam illos adversus SemiPelagianos scriptos esse nemo dubitare potest, qui eos accuratè legerit: præsertim cap.7.lib.1. ubi Pelagianos & eorum dogmata, ab his & horum dogmatis accuratè distinguit: uti etiam lib.2.cap.8. Vocat porrò eos, defensores liberi arbitrii lib.1.cap.1. voluntatum patronos cap.3. qui amant calumniosa certamina, impie diffitentur occulta Dei judicia cap.4. nescire aliquid erubescunt cap.7. quibus etiam contumacium murmura querelarum, insidiosam malignitatem, & insolentem præsumtionem tribuit lib.2.cap.1.& 10. Sententiam ipsorum de Prædestinatione perspicuè proponit lib.1. cap.7. lib.2. cap.10. Sed & nervosè ac solidè refutat. Ut non immeritò Cœlestinus Pontifex Romanus in Epistolâ ad Gallos, Hilarium cum Prospero conjungat: qui ambo in defensione Augustini contra hostes gratiæ præclaram operam navarunt. Atque hi quidem Cassiano & Massileensibus, autoribus SemiPelagianismi, sese opposuerunt. Sunt verò etiam, qui Faustum oppugnarunt. Quos inter maximè emicat Fulgentius Afer, Ecclesiæ Ruspensis Episcopus, qui contra ipsum de Gratiâ & libero arbitrio libros septem composuit & evulgavit: sed qui temporum injuriis interciderunt. Supersunt tamen nonnulli ipsius, ex quibus sententia Fulgentiana de Prædestinatione clarè perspicitur: maxime liber primus ad Monimum: tum etiam libri tres de Prædestinatione scripti: quos etiam Episcopi Africani in Sardinia exules suo calculo approbarunt. Exstat quoque Petri Diaconi liber, de Incarnatione & Gratia ad Fulgentium aliosque Episcopos Africanos; cujus cap.8. non modo Pelagianos & Semipelagianos, sed etiam Fausti contra Prædestinationem divinam malè sana dogmata condemnat. Nec tacendus nobis est Johannes Maxentius, Monachus, & ut creditur, Presbyter Antiochenus: qui adversus Faustum epistolam scripsit ad Hormisdam Pontificem Romanum, quâ Faustum & Pelagianos egregiè refellit, & thesibus ipsius antitheses Augustini opponit. Deinceps etiam de SemiPelagianis Judicia publica cognoscenda sunt, tam Pontificum Romanorum, quam Conciliorum Provincialium. E Pontificibus primus est Cœlestinus, qui monitu Prosperi & Hilarii ad Gallos dedit Epistolam, quâ caveri jubet virus SemiPelagianum. Quâ cum ferè conjungitur libellus undecim capitum, alius quidem autoris, sed argumenti ejusdem, à Cœlestino approbatus. Cum etiam audiret Britanniam infici hâc lue, quæ patria erat Pelagio, destinavit eò Germanum, qui Agricolæ, rem istic pro SemiPelagianis gerenti sese opponeret. Huic successêre Sixtus III. qui primus anathema dixit Pelagianis, & adversus eos scripsit: tum Leo

Fulgentius.

Petrus Diaconus.

Joh. Maxentius.

Publicè Pontifices Romani.

Leo I. sive Magnus, qui provido consilio eos disjunxit à Nestorianis, & Epistolâ ad Nicetam Aquilejensem cavit, ne ante recantationem errorum & confessionem veritatis in communionem reciperentur: denique etiam Gelasius, qui in Epistolâ ad Honorium Dalmatiæ Episcopum, nominat Perversitatem toto orbe damnatam, & præcipuos eorum errores refellit. Concilia hîc referenda sunt tria potissimùm: Concilium Romanum LXX. Episcoporum sub Gelasio Pontifice: de quo etiam exstat decretum Gratiani parte I. dist. XVI. ubi, post approbatos libros B. Augustini Hipponensis Episcopi, & B. Prosperi viri religiosissimi, Johannis Cassiani presbyteri Galliarum opuscula, & libri Fausti Rhegiensis Galliarum Episcopi, inter apocrypha recensentur, ac condemnantur. Hoc excepit Concilium Sardiniense, Africanorum Episcoporum in Sardiniâ exulantium: cujus tanto major debet esse autoritas, quanto præstantiores viri, Confessores & exules, ad asserendam fidei integritatem congressi sunt. Licet autem Acta ipsa desiderentur, exstat tamen Synodica ipsorum Epistola ad Johannem Presbyterum, & Venerium Diaconum, in quâ dogmata SemiPelagiana damnant atque destruunt: inprimis quod Prædestinationem à voluntate & cursu hominis suspenderent: & in Esau figuram populi Judæorum, ex futuris malis operibus condemnandi; in Jacobo verò figuram populi Gentium, ex futuris bonis operibus salvandi proponerent. Ultimum fuit Concilium Arausicanum, annitente Cæsario Arelatensi contra Fausti reliquias coactum A.C. 529. cui etiam ex Laicis viri illustres & magnifici subscripserunt; quo & hic ordo contra errores præmuniretur. Exstat tomo II. Conciliorum, dignissimum quod diligenter legatur: etsi de Gratiâ & libero arbitrio præcipuè agit. Ita Articulum tertium quoque, & cum eo totam Primam Periodum N. T. finimus.

Period. I. artic. III.

Concilia.

Subit jam ex ordine *Periodus altera*, idque cum *Primo* ejus *Articulo*: quo hæresis Pelagiana & Semipelagiana iterum sese commovit, & veluti ex radicibus suis regerminavit. Inprimis id factum in claustris Monachorum per Galliam, atque etiam per Italiam, maximè Cassini in Campaniâ: ubi jam ante, circa A. C. 520. Benedictus regulam præscribens Monachis, Collationes Cassiani invexerat ac commendarat. Sed & ibidem Epistola Pelagii ad Demetriadem, sub nomine Hieronymi circumferebatur, & in pretio erat. Cunque Monachi foris concionando operam suam collocarent Ecclesiis, etiam dogmata heterodoxa longè lateque disseminarunt. Sed & Græci, τῆς αὐτεξουσίας admiratores, in Oriente nihilo fidelius aut felicius puritatem doctrinæ Orthodoxæ, hoc in capite conservarunt. Circa A.C. 730. floruit ibi

Periodus N. T. secunda. Artic. I. Pelagianismus & SemiPelagianismus restitutus per Benedictum.

Period. II. artic. I. Joh. Damascenus. ibi Johannes Damascenus, qui libro peculiari superioris & sui temporis hæreses perstrinxit. Sed Pelagii aut Semipelagianorum nullam omninò mentionem facit, ipso silentio declarans, aut nullos esse ipsorum errores, aut certè esse tolerabilem. Idem scripsit libros quatuor de Orthodoxâ fide, quibus universam Theologiam complexus est. Libro 2. cap. 30. agit περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ: ubi distinguit præscientiam πρόγνωσιν à Prædestinatione: & inter alia asserit, Deum præscientiâ suâ eligere omnia: item, Deum offerre nobis sua bona; nos ea amplecti aut repudiare. Cap. 29. proponit distinctionem voluntatis Dei in Antecedentem & Consequentem: quam Neo-Pelagiani opinionis suæ fundamentum statuunt. Quippe contendunt Deum voluntate antecedente velle omnes & singulos servare: consequente servare solos credentes ac perseverantes, damnare incredulos. Ita ut voluntas humana intercedat inter duas Dei voluntates: alteram confirmet aut mutet; atque ita à voluntate humanâ ejusque libero usu suspendatur divina. Alii tamen distinctionem illam aliter accipiendam esse, ex ipso Damasceno ostendunt: qui omnia bona, etiam quæ à libero hominis arbitrio procedunt, ad antecedentem Dei voluntatem refert: sola mala castigationis & pœnæ ad consequentem: mala verò culpæ, seu peccata, ad neutram, sed ad liberum hominis arbitrium, cum sibi ipsi à Deo relinquitur. Atque hæc de Damasceno, qui cum Chrysostomi fuerit imitator, nihil mirum, si ipsius etiam sententiam secutus fuerit. Idem de Theophylacto, qui multo tamen posterior est, affirmare licet ex scriptis ipsius; necnon de quibusdam aliis. Sed obex positus est repullulanti Pelagianismo ex scriptis Augustini: quæ sicut in Ecclesiâ Romanâ, ita in aliis quoque Ecclesiis maximâ autoritate fuerunt: adeo ut Teio Episcopus Augustodunensis in Hispaniâ Romam mitteret, qui inde ferret scripta Augustini, confirmandæ puritatis in doctrinâ studio, A.C. 650. Tum etiam illorum temporum Doctores Orthodoxi partibus suis non defuerunt. Præ cæteris tamen celebrantur Gregorius Magnus, qui hæresin illam repressit in Ecclesiâ Romanâ: item Hadrianus I. qui de Prædestinatione hominum tam ad malum quam ad bonum scripsit ad Egilam Hispanum Episcopum: tum etiam Venerabilis Beda, qui ut alia Augustini, sic doctrinam ejus de Prædestinatione & gratiâ asseruit, cum alibi, tum inprimis præfatione in Canticum Canticorum. Idem post ipsum discipuli ejus Alcuinus sive Albinus, Claudius Scotus, aliique per Angliam & Galliam præstiterunt. Cæterum toto hoc articulo nihil illustrius est iis, quæ in controversiâ Godscalci acta fuerunt. Erat is Monachus Rhemensis, & ex lectione librorum Augustini quam hause-

Obviam itum à pluribus.

Godscalcus ceu hæreticus condemnatus.

hauserat de Prædestinatione sententiam, eam publicè privatimque docebat, socium nactus Ratarium, monachum Corbejensem. Dogmata ejus fuerunt: quod Deus, sicut quosdam prædestinavit ad vitam, sic alios prædestinavit ad mortem: quod item Christus mortuus non sit pro omnibus & singulis, sed pro solis electis: & quæ sunt his similia alia. Unde Hincmarus veterum Prædestinatianorum hæresin ipsi impingebat, Epistolâ, quam ad Papam Nicolaum exaravit. Res acta in Germaniâ, Synodo Moguntinâ, præside Episcopo Rabano Mauro, A.C.848. à quâ condemnatus Godscalcus, & cum literis Synodicis ad Ecclesiam Rhemensem, ejusque Episcopum Hincmarum remissus fuit: Tum etiam in Gallia Synodo Rhemensi, ipso Hincmaro præside; ubi iterum auditus & damnatus est. Cumque Episcopis sese irreverenter opponeret, virgis cæsum custodiæ claustrali manciparunt, ne opinionem suam latius disseminaret. Multi tum adversus ipsum scripserunt ac nominatim Johannes Erigena Scotus, Quod pessimè habuit Ecclesiam Lugdunensem, cujus Episcopus erat Remigius: qui etiam respondit Erigenæ, ac Pelagiana ejus dogmata notavit ac damnavit: tum etiam quatuor Hincmari capitula, Godscalcano dogmati opposita, expendit. Insuper coactis Lugdunensis, Arelatensis, ac Viennensis Ecclesiæ Episcopis, Synodo Valentinâ A.C. 855. Canones aliquot sancivit, quibus assertâ veritate controversia illa componeretur. Conditi sunt ex mente Augustini contra Pelagianos & ad præscriptum Concilii Arausicani: in quibus præter cætera hæc asseruntur: de Dei Præscientiâ. I. Deum præscire & præscisse æternaliter, quæ fiunt, & bona, quæ boni erant gesturi, & mala, quæ mali erant facturi. II. Deum bonos omnino præscisse, per gratiam suam bonos futuros, & per eandem gratiam æterna præmia accepturos: malos præscisse per propriam malitiam malos futuros, & per suam justitiam æternâ ultione damnandos. De Prædestinatione autem juxta Apostolicam autoritatem: annon habet potestatem figulus in lutum &c. I. esse Prædestinationem electorum ad vitam, & prædestinationem impiorum ad mortem. In Electione salvandorum misericordiam Dei præcedere meritum bonum: in Damnatione autem periturorum meritum malum præcedere justum Dei judicium. II. Prædestinare Deum ea tantum statuisse, quæ ipse vel gratuitâ misericordiâ vel justo judicio facturus erat: in malis verò ipsorum malitiam præscisse, quia ex ipsis est; non prædestinasse, quia ex illo non est. Eâdem Synodo etiam disputatum fuit, an Deus vellet omnes & singulos salvos fieri? itemque, an Christus pro omnibus & singulis mortuus esset? quod negarunt, quum pro solis fidelibus mortuum esse Scriptura teste-

Period. II. artic. I.

Orthodoxia rursum asserta.

Period. II. artic. I. testatur. Reliqua ex Actis, & inprimis ex libro Ecclesiæ Lugdunensis, de hâc controversiâ scripto, peti possunt. De Judæis nihil habemus præter ea, quæ sub finem articuli Secundi Primæ Periodi memoravimus. Mahometanorum verò, quorum religio sub initium Primi hujus articuli nata, obscura est sententia. Nimirum quia in componendo novo corpore doctrinæ præterierunt omnia ea, in quibus mysteriorum abstrusior ratio. Interim quid senserint de Providentia alibi diximus: videlicet quod Fatum Stoicum asseruerint, ut contemtores mortis redderent. De Prædestinatione autem, quod Pelagianis assensi sint, ex hypothesibus ipsorum de Libero Arbitrio ac meritis operum proclive est colligere. Nam azoara 18. & 41. docent, Hominem operum suorum meritis salvari. Tum etiam varios Sacerdotum ac Monachorum ordines habent, quibus ut peculiaris sanctimonia ex ritibus & rigore, ita etiam peculiare meritum adscribunt. Hæc autem est basis Prædestinationis secundum prævisionem operum, Pelagianorum propria. Sed ad *Articulum Secundum* transeamus. Cujus initio tres celebres Prædestinationis secundum Augustinum assertores claruerunt, Bernhardus Abbas Clarevallensis, circa A. C. 1130. Petrus Lombardus, Magister Sententiarum dictus, circa A.C. 1145. & aliquot annis post, circa A.C. 1220. Honorius, Augustodunensis Ecclesiæ Presbyter. Bernardus cum aliis scriptis, tum libro peculiari de gratiâ & libero arbitrio, repetiit Augustini de Prædestinatione sententiam, & tam clarè eam exposuit, ut in illis superstitionis tenebris indies augescentibus nova lux effulgere videretur. Lombardus autem uti distinctione 38. & 39. agit de scientiâ & præscientiâ Dei, ita distinctione 40. de Prædestinatione; quam explicat mediocriter ex Augustino, hujusque tomo septimo maximè: non tamen vel ordine recto, vel etiam plenè. Tria verò sunt, quæ in eo desiderantur. Primum, quid omittit doctrinam de Providentiâ, quæ tamen genus est Prædestinationis. Quæ causa fuit erroris non paucis, ut præscientiam cum providentiâ confunderent, & quæstiones de utraque miscerent; quæ tamen sunt diversæ. Secundum, quod Prædestinationem restringit ad solam Electionem, & reprobos præscitos nuncupat, non prædestinatos: nimirum, quia metuit, ne Deus autor culpæ, aut injuste damnare videatur. Tertium, quod in descriptione Reprobationis defecit, quam definit præscientiâ iniquitatis reproborum; item cessatione, permissione, & subtractione gratiæ; non etiam justâ Dei, peccata peccatis punientis, actione, decreto, & efficacitate. Honorius denique Dialogum scripsit, cui titulum fecit Inevitabile, sive de Prædestinatione & libero arbitrio. In quo licet duriuscule scribere videatur, si phrasin spectes;

Marginalia: Mahometanorum sententia. — Artic. II. Augustini sententiam tuiti sunt, — Bernardus, — Lombardus, — Honorius Augustodunensis.

ſpectes; quæ etiam à nonnullis exiſtimatur opinionem Prædeſtinatianorum redolere; tamen genus doctrinæ contra Pelagianos & Semipelagianos rectè tuetur, & in eo cum Auguſtino conſentit. Succeſſit ætas Scholaſticorum, qui in Lombardum, ſive in libros Sententiarum ipſius commentati ſunt. Hi verò non idem de hoc capite doctrinæ ſentiunt, ſed in tres quaſi partes abeunt. Prima ſententia eſt Guilielmi Occami, Gabrielis Biel, & aliorum: qui cauſam amoris & deſtinationis ad vitam æternam volunt eſſe prævisam bonam voluntatem, fidem & bona opera quorundam hominum: contra cauſam odii & reprobationis prævisam aliorum voluntatem malam, infidelitatem, malaque opera. Hæc tota planè Pelagiana eſt. Nam ſuſpendunt voluntatem Dei à voluntatibus hominum, & illam ab his volunt anteverti, atque ita initium tam ſalutis, quam damnationis in nobis conſtituunt. Secunda eſt Johannis Scoti, & diſcipulorum ejus Scotiſtarum. Hic Electionis cauſam in ſolo Deo eſſe profitetur, bonam ſcilicet ejus voluntatem, beneplacitum, gratiam. Reprobationis autem cauſam in ipſis hominibus eſſe contendit, prævisum abuſum liberi arbitrii, infidelitatem, & opera mala. Etſi verò hanc ſententiam probat, tamen non improbat alteram Auguſtini de liberâ Prædeſtinatione ſecundum propoſitum, ſed eam omnibus liberam permittit. Sic ergo Electio, ſeu Prædeſtinatio Sanctorum, Scotiſtis quoque, paucis ipſorum duntaxat exceptis, tota eſt gratuita. Tertia eſt Thomæ Aquinatis, Gregorii Ariminenſis, Durandi, & plerorumque omnium inter Scholaſticos ſaniores & doctiores. Appoſitiſſimè autem Thomas rem omnem exſecutus eſt. Primùm ſtatuit cauſam impulſivam ex fine, patefactionem miſericordiæ in ſervandis, juſtitiæ verò & potentiæ in damnandis: quæ cauſa Prædeſtinationis in genere. At in ſpecie, cur hunc præ illo elegerit aut reprobarit, cauſa eſt libera ac ſimplex voluntas Dei. Quare tota Prædeſtinatio liberrima; Electio gratuita: ſic & Reprobatio, quatenus ſignificat rejectionem à gratiâ. Illuſtrat porrò gemino ſimili: Uno à naturâ in creatione; cur Deus ex informi materiâ aliam partem voluerit eſſe ignem, aliam aërem, aliam aquam vel terram, cauſa fuit demonſtratio ſapientiæ & bonitatis ipſius, in mundi pulchritudine & utilitate: ſed cur hanc partem ignem eſſe voluerit, non aërem, aquam aut terram, cauſa alia dari nulla poteſt, quam merum Dei beneplacitum. Altero ab arte: cur faber lignarius aliud lignum dolet, & inde faciat menſas & ſcamna, aliud rude relinquat, & ex eo efficit ſellas cloacarias; cur item figulus ex eodem luto vaſa ad honeſtos & inhoneſtos uſus formet, cauſa eſt commoditas hominum, quibus ea ſupellectilia parantur. Sed ſi quæratur, cur hoc ligno, hâc parte luti maluerit

Period. II. artic. II.

Scholaſtici in tres ſectas hîc abierunt.

1. Occami, & Bielis.

2. Scoti.

3. Thomæ Aquinatis.

 luerit

Period. II. artic. II.

luerit ad honesta instrumenta uti, nulla adferri potest causa præter liberam artificis voluntatem. Probat idem tum dictis Rom. 9. v. 22, 23. & 2 Tim. 2. v. 20. tum rationibus duabus: unâ, à bonis operibus nostris, quæ omnia sunt effecta Prædestinationis: alterâ, à voluntate Dei, quæ prima causa est eorum, quæ fiunt. Deinde statuit Effecta Prædestinationis, eoque opera bona considerari posse bifariam: divisim & inter se comparata, quomodo unum possit esse causa alterius; conjuncta & ad Deum relata, quomodo alia causa esse nequeat, quam libera Dei voluntas. Quæ omnia benè dicta sunt, nisi quod opera vocet merita, phrasi Patrum, ipsius etiam Augustini. Sed de Bonaventurâ quæritur, an accenseri Thomistis, an ut peculiaris sententiæ autor censeri debeat? Negat ille Prædestinationem esse ex operibus aut meritis, sed tantum ex voluntate Dei ac beneplacito. Attamen hujus aliquam esse rationem, nobis ignotam, propter quam unum elegerit, alterum reprobarit. Ratio: quia voluntas Dei non est ἄλογος. Hinc judicia Dei imperscrutabilia, & vias ejus impervestigabiles dici Rom. 11. v. 23. nam si mera voluntas causa sit, hanc quemvis intelligere ac dicere posse, nec judicia Dei fore imperscrutabilia. Cæterum si ita hæc accipiantur, quod voluntas non sit ἄλογος in se, rectè loquitur; quia voluntas Dei non segregatur à sapientiâ; sapientissimè omnia vult & agit. Sed nihil ad rem; quia quæstio est, an extra Deum in nobis causa Prædestinationis detur. Quod negat, & sic consentit cum Aquinate. Hæc doctrina propagata fuit per Thomistas, & ordinis Augustiniani, Bernardique monachos. Sed & priores, Pelagianismi ac Semipelagianismi assertores, suos habuerunt discipulos, qui hæreticam opinionem acriter defenderunt, & magis magisque disseminarunt. Contra quos tamen non defuerunt vindices veræ doctrinæ in media Papatus caligine ac tenebris. Horum princeps est Thomas Bradwardinus, sub extremum vitæ Cantuariensis Archiepiscopus, qui floruit circa A.C. 1325. Doctor profundus salutatus, ut Scotus subtilis, Thomas Angelicus. Hic spissum volumen libris tribus distinctum scripsit de causâ Dei contra Pelagium; quod anno 1618 Londini typis descriptum prodiit, quo veritatem orthodoxam non minus luculenter, quam ex professo asseruit. Post hunc successit in Anglia circa A. C. 1350. Johannes Wiclefus strenuus Papismi oppugnator: qui quidem obiter tantum hoc caput doctrinæ attigit, sed ut inde satis constare queat ipsum à Pelagianismo alienissimum fuisse. Nam in articulis Lambeti in conventu Episcoporum exhibitis, inter alia affirmat ex Scripturâ patere, quod oporteat omnem habilitationem hominis primò à Deo procedere. Quomodo humanæ voluntatis qualitates prævisæ satis evidenter excluduntur.

Bonaventuræ sententia.

Veritatis defensores

Bradwardinus,

Joh. Wiclefus,

Wi-

Wiclefum excepit, ejus scriptis quoque animatus, Johannes Hussus Bohemus circa A.C. 1400. qui majori adhuc animo Romanæ Ecclesiæ errores ac tyrannidem oppugnavit, eapropter contra omne jus ac fas condemnatus à Concilio Constantiensi ac crematus anno 1415. Inter articulos ei objectos atque ab ipso agnitos huc faciunt sequentes; *Unica est sancta universalis Ecclesia, quæ est Prædestinatorum universitas. Præsciti non sunt partes Ecclesiæ, cum nulla pars ejus ab eâ finaliter excidat, eo quod Prædestinationis charitas, quæ ipsam ligat, non excidit. Gratia Prædestinationis est vinculum, quo corpus Ecclesiæ & quodlibet ejus membrum jungitur Christo capiti insolubiliter.* Unde liquet Prædestinationem ipsi causam esse unicam, quæ non modo universos, sed etiam singulos Ecclesiæ Christoque jungit; nihil autem tam in his, quam in præscitis; quo nomine reprobos intelligit, attendi, quapropter sic vel aliter de ipsis statuatur. Nec ultimo loco tacendus nobis popularis noster Wesselus Gansefort Groningensis, Lux mundi vulgo dictus: qui circa A.C. 1470. tam in hoc, quam in aliis religionis capitibus veritatem agnovit ac professus est; quod vel unico ejus dicto, de Providentiâ Dei evincitur, *Mirabile dictu*, inquit, *ut cujus sibi perditio ex se, illi tamen tota salus & totaliter ex Dei voluntate sit. Hæc ergò voluntas Liber vitæ est, in quo conscripti sunt omnes filii Dei, ex quorum beato numero perit nemo.* Similia hinc inde in scriptis ejus occurrunt. Ad *Tertium* & *Ultimum* secundæ Periodi *Articulum* accedo, proximi, & hujus nostri seculi Theologiam Historicam complectentem: quem proinde luculentius distinctiusque persequemur. Dicemus autem ordine de Pontificiis, Samosatenianis, Lutheranis, & denique ipsis Reformatis Orthodoxis: è quibus exierunt nonnulli, variis in Ecclesiis, qui dogmatibus Pelagianis & Semipelagianis accesserunt. *Pontificii* quid ad tempora usque Reformationis, à Luthero Zwinglioque institutæ, de Decretis divinis, inprimis autem de Prædestinatione divinâ senserint, ex iis quæ de discrepantibus Scholasticorum opinionibus supra retulimus, satis superque liquet. Sed circa A.C. 1524. restauravit certamina Pelagiana Erasmus Roterodamus edito adversus Lutherum libello de Servo Arbitrio, ubi & de Prædestinatione agit. Eousque abstinuerat à controversiis Theologicis, & ceu ἀμφίβιον & medium se gesserat: quod sciret, quem fugeret, quem sequeretur nesciret. Tum verò instigatu Clementis VII. Pontificis, Henrici VIII regis Angliæ, & Cardinalis Wolsæi, in argumento plausibili Luthero se opposuit, & ad Pontificios transiit, scripta Diatribe sive Collatione de Libero Arbitrio. Hâc præmonet, non expedire ad pietatem materiam hanc altius scrutari, & quærere de Præscientiâ Dei contingente: item an merâ necessitate omnia faciamus?

Period. II. artic. II. Joh. Hussus.

Wesselus Groningensis.

Artic. III.

Inter *Pontificios* Pelagianismo favit

Erasmus.

Pro

Period. II. artic. III.

Pro Semipelagianis tamen concludit, nonnihil tribuendum esse Libero arbitrio, gratiæ plurimum: humanæ voluntatis esse applicare se ad ea, quæ ad salutem æternam perducant, aut ab iis avertere: & secundum hanc præscientiam factam esse Prædestinationem. Huic respondit Lutherus anno 1526. evulgato libro de Servo arbitrio: de quo postea suo loco. Sed ei mox eodem anno Erasmus opposuit ὑπερασπιστὴν Diatribæ, acerbè & virulentè scriptum; quo tamen potissimum respondet ad eam partem, quâ Lutherus pugnarat cum Præfatione Diatribes, reliqua se per otium elucubratiora daturum promittens. Successit postea in eadem arenâ Albertus Pighius Campensis anno 1543. edito scriscripto virulento adversus Lutherum, Philippum Bucerum, præcipuè tamen Calvinum, cujus doctrinam potissimum confutat. Libri fuerunt decem; quorum sex primis de Libero arbitrio, quatuor reliquis de Prædestinatione ac Providentiâ tractat. Calvinus ei respondit quatuor libris, ubi de libero arbitrio agit; reliquis autem controversiis aliâ occasione occurrit. Sed in Concilio Tridentino res acta majori studio ac solicitudine. Nam cum caput de Justificatione examini Theologorum subjectum esset, propter dogmatum cohærentiam in materiam Prædestinationis delapsi sunt, atque ex doctrinâ Protestantium, maxime Reformatorum articulos nonnullos collegerunt. Horum primus fuit: *In Prædestinatione & Reprobatione nullas esse partes hominis, sed solius divinæ voluntatis.* In cujus examine illicò sententiis variatum est. Meliores & celebriores eum approbarunt, quod rectè & orthodoxè se haberet. Rationes adduxerunt ex Paulo, I. Rom. 9. v. 11. de Jacobo & Esau, de quibus decretum Dei antequam nascerentur pronunciatum, non ex operibus, sed secundum merum ipsius beneplacitum. II. v. 20. similitudinem figuli, III. v. 15, 16. & 18. Miserebor cujus misertus fuero; Non esse volentis, nec currentis, sed miserentis Dei, Deum misereri cujus vult, & quem vult indurare. IV. Rom. 11. v. 33. Esse altitudinem & profunditatem sapientiæ impenetrabilem & imperceptibilem. V. 1 Cor. 4. v. 7. nihil nos habere quod non accepimus, & 2 Cor. 3. v. 5. nos ne ad bene cogitandum ex nobis ipsis esse sufficientes. VI. 2 Tim. 2. v. 20. fundamentum Dei firmum esse, habens hoc signaculum, Novit Deus, qui sint ejus. Multa denique ex Euangelio Johannis, & ex Augustino propè innumerabilia afferebant. Alii contra minoris notæ & inferioris ordinis eam sententiam oppugnabant, ceu duram, crudelem, impiam; quæ I. Deum faceret προσωπολήπτην, si absque causâ impulsivâ unum eligeret, alterum repudiaret. II. injustum quoque, si propriâ voluntate homines addiceret damnationi, non ex ipsorum meritis. III. everteret liberum arbitrium. IV. desperationem adferret. V. stu-

Albertus Pighius.

Concilium Tridentinum sententiis Theologorum divisum.

V. studium bonorum operum exstingueret. VI. frustraneas red- Period. II. artic. III.
deret Dei querimonias de peccatoribus, exhortationes: aliaque. Hæc plausibilis & speciosa, gratior concionatoribus & aulicis, & quod rationibus humanis niteretur, apud humana sapientes plus poterat. In hoc sententiarum, divortio Ambrosius Catarinus, patriâ Senensis, Archiepiscopus Compsæ, mediam inter utramque confinxit. Nempe Deum pro bonitate suâ è cœtu hominum paucissimos delegisse, quos omnino salvare decreverit, eoque mediis infallibilibus instruxerit: Cæteros omnes velle quidem salvos fieri, & media sufficientia præparasse; sed ipsis reliquisse ea vel accipere, vel repudiare: illud qui faciant, salvari, licet ex electis non sint; hoc, damnari. De his utrisque Deo constare ex prævisis operibus bonis vel malis, numerumque eorum aliter determinatum non esse: de primis autem privilegiatis speciale esse Dei decretum, & definitum eorum numerum. Notavit idem Augustinum ceu opinionis novæ, præcedentibus incognitæ, architectum. Sic autem ligantibus Theologis, illi quibus formandorum decretorum provincia incumbebat, magnopere desudarunt, ut res inter Doctores suos controversæ prorsus omitterentur, aut si omitti non possent, ita conciperentur, ut omnibus placerent ac probarentur. Quod factum Sessione sextâ, celebrata die 13 Januarii 1547. Verum mox à Sessione illâ de sensu & sententiâ Decreti & Canonum de Prædestinatione orta est dissensio; siquidem aliter ea Dominicani, aliter Franciscani interpretabantur. Dominicanorum princeps tum erat Dominicus à Soto, qui tres libros de naturâ & gratiâ conscripsit, quos hujus doctrinæ voluit esse commentarios, & quibus doctrinam Augustini ferè repetiit & inculcavit. Franciscanorum verò antesignanus erat Andreas Vega, qui quindecim libros edidit, & in suum, hoc est, Pelagianorum ac Semipelagianorum sensum eandem Concilii doctrinam traxit. Uterque scriptum suum vulgavit anno sequente 1548. quibus in expositione decreti non modo discrepantes, sed etiam inter se pugnantes opiniones eidem attribuerunt. Quæ controversia inter duos illos Ordines Monachorum in hunc usque diem continuatur. Sed valdè aucta est & acrius agitata, postquam etiam Jesuitæ in partem ejus venerunt. Hi enim apertè discesserunt ab Augustini & Thomæ sententiâ, tanquam simpliciore: & licet verbis detestentur Pelagianum errorem, revera tamen novo colore eum adstruunt. Duas autem hypotheses ponunt, Unam: Facienti quod in se est, ex naturalibus arbitrii viribus, Deum non denegare auxilium sufficiens. Alterum: Eundem non efficere, sed elicere consensum liberi arbitrii per externam & moralem suasionem, non per internam aliquam & efficacem gratiæ motionem. Hinc

Obscurè & ambiguè locutum est, & in contrarios sensus explicatum, à Dominico à Soto juxta Augustinum, ab Andreâ Vega juxta Pelagianos.

Jesuitæ Pelagianas partes tuentur.

Period. II. Artic. III.

jam inferunt: Quùm Deus ut contingentia absolutè futura, ita conditionatos liberi arbitrii flexus ab æterno præsciat, hisce bene usuros ad vitam, contra iis abusuros ad mortem justissimè prædestinasse. Sic ergo Prædestinationis fundamentum non in æterno Dei proposito cum Apostolo, sed in ipsiusmet hominis libero arbitrio, & in Dei præscientiâ secundum illud collocant. Ita cum ratiocinarentur & docerent Jesuitæ, cum alibi, tum Lovanii, Dominicani summis viribus se opposuerunt huic errori circa A.C. 1580. E quibus Doctor celebris Cumel oppugnavit eam hoc præcipuè argumento: Omnis præscientia boni usus liberi arbitrii pendet à Dei decreto; ideoque necessariò illud sequitur, & nullatenus ut causa vel etiam conditio præcedit. Et probat ex receptâ divisione Scientiæ divinæ, in Scientiam simplicis intelligentiæ sive naturalem, & visionis sive liberam: ex quibus illa Dei potentiam ac possibilia, altera voluntatem & futura respiciat. Ut igitur Jesuitæ hoc modo se extricarent, novum Scientiæ divinæ genus excogitarunt, toti antiquitati incognitum, illudque Mediam scientiam dixerunt. Quo invento adeo exsultant ac triumphant, ut laudem ejus alii præ aliis sibi vendicent. Petrus Fonseca in Academiâ Conimbricensi id sibi attribuit, sibi item Ludovicus Molina in Academiâ Eborensi: nec alterutri cedit Leonardus Lessius apud Lovanienses. Sic igitur nova hîc exarsit controversia, vociferantibus Dominicanis terminos majorum sic moveri, & à receptâ doctrinâ recedi. Tandem delata res ad Pontificem Sixtum V. qui tollendi dissidii causâ legatum Frangipanum anno 1586. Lovanium misit; & sic pro tempore sopita magis fuit lis, quam composita. Nam biennio post anno 1588. resuscitata est à Molina, edito libro de concordiâ liberi arbitrii cum donis gratiæ.. Quod ægrè habuit Dominicanos. Ideoque non tantum publicè exagitarunt hoc Molinæ commentum, sed etiam scripti hujus lectione discipulis interdixerunt. Hâc occasione denuo res ad eundem Pontificem Sixtum V. relata est: qui utrosq; ad causam dicendam Romam vocavit. Sed dum ea pendet, & judicium differtur ex ordine Dominicanorum Scriptor anonymus Belga A.C. 1599. Instructionem quandam manuscriptam vulgavit; quâ ostendit Jesuitas & potissimùm Molinam nihil adferre in hâc causâ, quod non olim à Patribus, maximè Augustino contra Pelagianos examinatum profligatumque fuerit. Sed responderunt ei Jesuitæ complures. Lesbius peculiari libello: Gregorius de Valentiâ parte I. disput. 19. quæst. 14. Suares libellis duobus, qui exstant inter ejus opuscula: Vasques parte I. disp. 65. Quibus sese mascule opposuit Cabrera Dominicanus in Summam Thomæ part. 3. quæst. 1. disp. 1. sect. 17. & rursum quæst. 18. art. 4. disp.

Pugna inter Jesuitas & Dominicanos.

Scientia mediâ Jesuitarum commentum.

disp. 2. Ad quæ, dum silet adhuc Papa, jussus fuit Paulus Benius diribitorem agere: qui judicium suum interposuit edito libro de dirimenda controversia ista anno 1603. Et in Dominicanis quidem reprehendit physicam voluntatis per gratiam determinationem: in Jesuitis verò notat & rejicit commentum scientiæ mediæ. Contra cum Jesuitis quidem asserit Prædestinationem arbitrii indifferentiam respicere; cum Dominicanis autem contendit, futura contingentia haud aliter quam in decreto Dei præscita esse. Sed hunc librum Papa Clemens VIII. censurâ notavit ac prohibuit, donec corrigeretur. De re ipsâ nihil ne tunc quidem pronunciavit: Tantum vetuit, ne scribendo disputandove acrius in sese incurrerent. Sed non compressi, verum magis irritati animi. Nam ex Dominicanis Cumel, Ripal, Navarret, Jesuitas Pelagianismi insimularunt A.C. 1605. & deinceps. Quibus Jesuitæ responderunt. Et eousque exarsit ista concertatio, ut anno 1612 causam hanc apud Philippum III. Hispaniæ regem ageret Didacus Alvarez scriptis eâ de re libris duodecim. Quanquam autem Jesuitæ tantâ vehementiâ Pelagiana dogmata tuiti sunt, non tamen omnes unius sunt generis. Dantur enim aliqui ipsorum moderatiores aliis ac puriores, qui Augustino ac Thomæ aliquid tribuunt, eosque aliquatenus sequuntur. Hos inter est Cardinalis Robertus Bellarminus, qui lib. 2. de gratiâ & libero arbitrio cap. 16. scribit: *Nulla datur causa ex parte hominum ejus actus, quo Deus non habet voluntatem salvandi reprobos*, &, *Credimus, Deum absolutâ voluntate velle salvare multos, tum parvulos, tum adultos, & absolutâ voluntate alios non velle salvare, tam parvulos, quam adultos.* itemque Benedictus Pererius in cap. 9. ad Rom. disp. 5. *Multò probabilior est*, inquit, *& Pauli doctrinæ convenientior, sententia B. Augustini & S Thomæ, aliorumque Theologorum, qui primam prædestinationis causam censent nullo modo peti ex prævisis hominum operibus posse, sed referri oportere ad summam divinæ voluntatis libertatem, justissime alios eligentis, alios reprobantis.* Idemque Catarinum perstringit, quod hanc doctrinam tanquam Lutheranam acerbissimè insectatus sit. Similiter etiam alii Doctores Pontificii tum Scotistæ, tum inprimis Thomistæ de prædestinatione statuunt, quorum omnium sententias referre nimis longum foret. Duo solummodo prætereundi non sunt, quorum opiniones singulares omnino fuerunt. Unus est Ambrosius Catarinus, jam ante memoratus, qui duplicem Electionem confinxit: absolutam unam, B. Virginis, Petri, Pauli, paucorumque similium, cujus immutabilis effectus, nixus proposito Dei: alteram conditionatam, plerorumque omnium, quæ nititur meritis & obedientiâ. Sed ejus sententiam refellit Dominicus à Soto in Epistolam ad Rom. & Joannes de Boniâ

Period. II. artic. III.

Jesuitæ moderatiores.

Singularis opinio Catarini.

Period. II. artic. III. Stapletoni.

noniâ libro de Prædestinatione. Alter est Thomas Stapletonus, qui distinguit inter Prædestinationem ad gratiam & ad gloriam: & illam gratis factam contendit, istam non gratis, sed ex prævisis meritis: accusat quoque Augustinum, quod contra Pelagianos modum excesserit, ac libero arbitrio minus quam par sit tribuerit. Ejus dogma refutatum est à Bellarmino lib 2. de gratia & libero arbitrio cap. 15. Et de Pontificiis ista hactenus. A Pontificiis progredimur ad *Neo-Samosatenianos*, sive prout à Sectæ illius restauratoribus nominantur, *Socinianos*: Qui cum principium Religionis præter Scripturam malè intellectam, statuant Rationem humanam, nihil mirum, si in hoc de Dei Decretis & Prædestinatione mysterio, gravius impingant. Originem derivamus à Lælio Socino Senensi Mariani JC. filio, Fausti Socini patruo: qui doctrinam orthodoxam Ecclesiarum Reformatarum Fati Stoici, atque necessitatis cujusdam fatalis invidiâ gravavit. Quid ipse sentiret, etsi ut pleraque alia clam habuit, & pro occasione apud suos tantum professus est: tamen in epistolâ illâ, quam Dialogis Castalionis, sub ementito Felicis Turpionis Urbevetani nomine, præfixisse existimatur, abunde sese declarat. Nam exorsus à libero arbitrio, de quo Pelagianorum errorem secutus est, progreditur ad Prædestinationis doctrinam, prout ab orthodoxis explicari solet: asserens, eam demum ab Augustino, contra autoritatem omnium veterum, excogitatam fuisse: sed esse nefariam & detestandam opinionem, quâ, velint nolint, Deus & peccati primus autor, & egregius simulator, atque adeò turpiter mendax & injustus esse statuatur: cum tamen pro præcipuo quodam Christianismi fundamento Ecclesiis obtrudatur. Ideò huic dogmati cum alios sese opposuisse memorat, tum inprimis Erasmum Roterodamum, Philippum Melanchthonem, Theodorum Bibliandrum, & Sebastianum Castellionem. Mirificè verò commendat & extollit opinionem Castellionis: de quâ postea. Socius Lælio Socino fuit Bernhardinus Ochinus, & ipse Senensis patriâ, qui triginta de religione scripsit Dialogos, linguâ Italicâ, in Latinam à Castellione conversos. In his more Academicorum etsi mirâ calliditate omnia in dubium revocat, semina tamen spargit perniciosissimarum hæresium, atque illius etiam de Prædestinatione Pelagiana. Sed qui hâc parte ei successit Sebastianus Castellio, integrè & ex professo hanc causam egit, præcipuè contra Calvinum, Bezam, & Martinum Borrhaum. Scripsit enim duos Dialogos de Prædestinatione & Electione: itemque libellum de Prædestinatione ad Martinum Borrhaum: rursum annotationes in nonum caput ad Romanos: quibus materia Electionis & Prædestinationis amplius illustratur. In quibus doctrinam orthodoxam

Sociniani Pelagianismum docent

Occultius Lælius Socinus,

& Bernhardinus Ochinus.

Apertè Sebast. Castellio.

doxam

doxam odiosissime proponit, & indignissime exagitat: dogma contra Pelagianum de Prædestinatione secundum prævisionem bonorum vel malorum operum, fidei vel incredulitatis, speciosè proponit, & sophisticè confirmat. Quæ omnia solidè refutata sunt à magnis Theologis, Johanne Calvino libro de Prædestinatione, & Apologiâ contra calumnias nebulonis; & Theodoro Beza, qui uno scripto calumnias Castellionis contra Prædestinationem discutit, altero dicta Scripturæ, ab ejus depravationibus vindicat. Sed post hosce rem totam de integro retexuit, & plenissimè exsecutus est Faustus Socinus, cum sparsim in variis tractatibus; tum præcipuè in Lectionibus Theologicis. Capita præcipua doctrinæ ipsius sunt, I. Prædestinationem, prout traditur in Ecclesiis Reformatis, falsam & erroneam esse, duplici de causâ: Una, quia tollat omnem religionem, & quicquid ad pietatem facit; quatenus asserit, omnia ex necessitate fieri. Sic enim laborem, studiumque omne nostrum esse supervacaneum. Altera, quia tribuat Deo iniquitatem, simulationem cum deceptione conjunctam, inscitiam & pravitatem. cap. 6. II. Deum non omnia quæ fiunt, aut non fiunt, præsertim ad salutem aut condemnationem hominum spectantia, prius ita decrevisse apud se: sed pleraque omnia in hominum arbitrio ac potestate posuisse. Proinde in his antequam fiant, vel non fiant, non absolutam Dei voluntatem, sed desiderium potius & esse, & dici debere. cap. 7. III. Deum quoque non præscire omnia & singula antequam fiant infallibili præscientiâ: tum quia per se id non requirat Dei natura aut voluntas: tum quia cum arbitrio liberæ voluntatis nullo modo consistat. Quicquid autem hujus sit, id totum esse conditionale & conjecturale. cap. 8. & seqq. usque ad 12. Eadem ferè repetit de Prædestinatione divinâ & cæteris decretis cap. 13. & 14. Ubi tamen IV. addit, Prædestinationem non esse destinationem ad salutem: sed indefinitam finis respectu: utpote quâ non declaretur, ad quid quispiam prædestinatus sit. cap. 13. Et V. Prædestinationem non esse certam ac immutabilem: cum Electi ab electione suâ excidere, & æternum perire possint: ibid. & cap. 6. antecedente. Hæ sunt assertiones Socini ad convellendam nostram sententiam comparatæ. Cæterum ipse quid sentiat & doceat, obliquè magis, quàm directè proponit. Summa est: duplex esse Dei decretum de Hominibus, quoad eorum salutem vel exitium. Unum generale, sed absolutum, de servandis credentibus & obedientibus, & de damnandis incredulis, & inobedientibus: quod conditum sit de certo quodam hominum genere. Alterum Speciale vel singulare, sed conditionatum, de his illis servandis, si crediderint, obediverint, atque etiam in obedientiâ

Period. II. artic. III.

Faustus Socinus.

Period. II. artic. III. dientiâ perseveraverint; vel etiam damnandis, si non crediderint, non obedierint, vel saltem in fide ac obedientiâ non perseveraverint, usque ad finem: quod sit de personis singularibus, & pendeat ab actu liberi arbitrii, tum autem demum impleatur, cum actu præstantur fides, obedientia, perseverantia, vel contrà: & sic migret in decretum peremptorium & absolutum. Hæc ex mente Socini, qui eum in modum suam suorumque opinionem declarat. Sic etiam Christophorus Ostorodius docet in suis Institutionibus Religionis Christianæ: Valentinus item Smalcius variis scriptis contra nostros & Lutheranos editis. Novissime autem Johannes Crellius & Johannes Volkelius editis libris sex de Verâ religione, idem dogma repetiverunt, & uberius declararunt. Ille quidem libro 1. cap. 32. de Decretis Dei agens, proponit varias distinctiones, quibus eorum Prædestinatio innititur: ut sunt Decretum absolutum & conditionatum, æternum & temporarium, generale & speciale sive peremtorium: ac sub finem capitis Decreta ab essentia Dei diversa esse multis rationibus ostendit. Iste verò lib. 5. cap. 17. duo potissimum contendit contra nostros: Unum, nullam esse Prædestinationem, quâ Deus ab æterno servandos & damnandos certò discreverit. Et ordine refutat quatuor argumentorum classes, quibus doctrina ista firmari solet: à dictis de Prædestinatione, de libro Vitæ, de Electione, & de Vocatione. Alterum, mutabilem quoq; esse Prædestinationem, quia annexam sibi habeat conditionem in assensu obedientiaque nostra: quæ mutabilia sint. Hæc autem aliaque cum à variis, atque etiam à nobis non uno modo temporeve prolixè sint confutata, nihil attinet narrationi huic prolixius immorari. Quare tertio loco transibimus ad *Lutheranos*: de quibus operosius paulò nobis agendum est, partim propter horum temporum controversias, partim etiam propter conciliationis conatum, quo nonnulli ipsas controversias componere moliuntur. Quum autem Lutherani ferè nitantur & pugnent autoritate Lutheri, cujus παραστάτης fuit Philippus Melanchthon, de utroque initio dicemus. Lutherus fuit ordinis Augustiniani Monachus, in lectione scriptorum Augustini inprimis versatus: ut mirum videri non debeat, si ipsius de Prædestinatione sententiam contra Pelagianos tenuerit ac defenderit. Eam nullibi aut plenius planiusve declaravit, aut solidius demonstravit, quam in libello de Servo arbitrio contra Erasmum, edito anno 1526. Quem quanti fecerit ipsemet testatur epistola de libris suis scripta ad Capitonem 1537. Et verò tam avidè exceptus fuit, ut eodem tempore variis locis, Wittebergæ, Noribergæ, Augustæ, & alibi recudendus fuerit. Accedit Præfatio ejus in Epistolam ad Romanos; quâ eodem plane modo de hoc dogmate

Joh. Crellius.

Joh. Volkelius.

Lutheranorum sententia.

Lutherus secutus est Augustinum.

Liber de Servo arbitrio.

dogmate se declarat, in omnibus Bibliorum ejus editionibus hactenus repetita & servata. Denique exstat liber, sub titulo Beständige Lehre D. Matt. Luthers von ursprung des glaubens / excusus Ambergæ 1598. ubi dictis illustribus ex omnibus ejus operibus excerptis ostenditur, hanc constantem ipsius de Prædestinatione sententiam fuisse. Contra quæ objicitur: Lutherum initio quidem ita sensisse & docuisse: postea verò sententiam revocasse, & retractasse, nempe Commentario in Genesin cap. 26. juxta cujus interpretationem antecedentia omnia intelligenda sint. Primus hoc commentum protrusit Christophorus Lazius in Saxoniâ 1568. cum pro Synergistis contra Illyricum scriberet. Quod paulatim aliis placere cœpit; & nunc ab omnibus ubique Lutheranis recipitur. Sed non difficile est illud vanitatis ac falsitatis redarguere. I. ex ipso loco Gen. 26. cap. ubi abusum suæ de Prædestinatione doctrinæ per sophisticam consequentiam in Prædestinatianis ac Epicureis damnat: ipsam doctrinam, libro de Servo arbitrio expositam, confirmat & asserit. Videatur Rimedoncius in præfatione libri. II. testimonio publico libri Concordiæ cap. 2. ubi autoritatem ejusdem libri stabilit & obtinere jubet. III. testimoniis privatis, quibus commento illi contradicitur: Johannis Wilhelmi Ducis Saxoniæ, in præfatione corpori doctrinæ Thuringico præfixa: Flaccii Illyrici libro germanico de peccato Originis contra Lazium: Danielis Hoffmanni in apologiâ suâ contra Hunnium & Mylium: & denique Conradi Schlusselburgii, qui novissimè anno 1618. illud confutavit & explosit. IV. quia liber ille, etiam post mortem Lutheri, in summo pretio apud genuinos ac constantes ejus discipulos fuit: ceu sunt Johannes Brentius, Cyriacus Spangenberger, Jacobus Heerbrandus, Tilemannus Heshusius, Flaccius Illyricus, & alii, qui nunquam tanti eum facturi fuissent, siquidem in illo capite & annexis ipsi autori suo displicuisset ac improbatus fuisset. Jam de Melanchthone quoque dispiciendum erit. Hunc initio idem sensisse & docuisse cum Luthero de Prædestinatione ipsâ luce clarius est. I. ex prima editione Locorum communium 1521. ubi eodem plane modo, quo etiam Lutherus, de Prædestinatione loquitur. Lutherus autem præfatione libri de Servo arbitrio, ita laudat eum libellum, ut non modo immortalitate, sed etiam canone Ecclesiastico dignum pronunciet. II. ex primis annotationibus in Epistolam ad Romanos, editis cum præfatione Lutheri anno 1523. inprimis verò in caput 9. ejusdem Epistolæ. III. ex approbatione libri Lutheri de Servo arbitrio contra Erasmum: cui, alias amico, hîc adversatus est. Sed postea putatur mutasse sententiam, vel saltem eam interpolasse. Id quidem contendunt Flacciani

Period. II. artic. III.

nunquam ab autore retractatus.

Melanchthon idem docuit cum Luthero.

contra

Period. II. artic. III.

contra Synergistas; Neo-Samosateniani, & ex his personatus ille Felix Turpio Urbevetanus, præfatione in Dialogos Castellionis; Novatores contra Orthodoxos, & alii. Nec desunt inter Orthodoxos, qui hîc eis assentiantur. Equidem mutationem aliquam in hoc capite doctrinæ factam esse negari non potest, ob summam ejus evidentiam ex collatione scriptorum posteriorum cum prioribus. Cujus etsi occasio quædam fuit lectio scripti Erasmi, ejusque diligens meditatio; tamen causæ omninò aliæ fuerunt, eæque diversæ. Prima fuit calumnia adversariorum Pontificiorum, ac nominatim Johannis Cochlæi: qui calumniatus est Philippum Melanchthonem & Euangelicos, quasi Fatum Stoicum titulo Prædestinationis in Ecclesiam introducerent. Altera fuit furor Fanaticorum, Muntzerianorum, Anabaptistarum, & Swenckfeldianorum; qui vociferabantur, Conversionem hominis ex necessitate dependere, fieri per violentos motus atque raptus, citra ministerium Verbi ac Sacramentorum, absque exercitiis fidei & resipiscentiæ. Tertia fuit exiguus profectus in studio pietatis, quem in visitatione Ecclesiarum Saxonicarum, anno 1527. decreta, sed sequente 28 demum instituta, unà cum Luthero deprehenderat, & ex abusu doctrinæ Euangelicæ de gratiâ Dei in Christo pullulare statuebat. Atque hæ sunt præcipuæ causæ mutationis in hoc dogmate factæ: quæ quousque pateat, deinceps dispiciendum erit. Dicemus autem distinctè de Phrasi, de modo docendi sive Methodo, & denique de ipsâ Doctrinâ, sive de ipso dogmate. In Phraseologiâ, manifestior est interpolatio quam ut negari queat; & quidem in duobus. I. quod necessitatem ejusque vocabula rejecit: ne negare contingentiam, introducere fatum Stoicum, ac Deum peccati autorem facere videretur. II. quod pro jure Dei absoluto, de quo est Rom. 9. v. 11. & seqq. jus ordinatum verbo Legis & Euangelii proposuit & commendavit. Utrumque docet collatio scriptorum: & confirmant epistolæ ad varios, inprimis autem ad Carolovicium & Camerarium scriptæ. In Methodo, sive ordine docendi quoque accedit mutatio. Cum enim initio methodo syntheticâ hoc dogma tractasset, cum Apostolo Eph. 1. v. 4. & seqq. Rom. 8. v. 28, 29, 30. post eundem Apostolum imitatus in dispositione Epistolæ ad Romanos, methodum analyticam in eodem declarando adhibuit: exorsus à Verbo & ejus ministerio: hinc progressus ad resipiscentiam & fidem, nec non utriusque exercitia: tandemque ad Prædestinationem, ex quâ ista fluunt, assurgens. Hinc autem nulla pugna in ipsa doctrinâ esse potest. Æquipollent enim ista: Deus quos elegit ad vitam, etiam resipiscentiâ ac fide donat: & quoscunque donat resipiscentiâ ac fide, eosdem ab æterno ad vitam elegit. 2 Thess. 2. v. 13,

Mutavit sententiam.

causæ mutationis.

Observatur in phrasi,

in methodo.

v. 13. Actor. 13. v. 48. Planè quemadmodum in demonstratione τοῦ διότι καὶ ὅτι via quidem diversa est, sed res eadem. Postremò de Re ipsâ tam in genere, quam in specie dicemus. In genere idem tenuisse & docuisse quod prius, atque cum Calvino & aliis consensisse, probatur I. ex Epistolâ ipsius ad Calvinum, quâ respondet ipsi de libro adversus Pighium, ipsi dedicato, & consensum profitetur. II. ex colloquio ipsius cum Mauritio Hellingo, Superintendente Noribergensi, Wittebergæ habito: ubi collationem instituti sententiæ Calvini, Flaccii Illyrici, & suæ: & primam sibi non improbari testatur. III. ex doctrina ejusdem novissimè publicis scriptis repetita: ut in Epistolæ ad Rom. cap. 2. in 2 Timoth. 2. v. 19. & denique in Responsione ad articulos Bavaricos. Quæ omnia collegit & refert D. Pezelius parte septimâ argumentorum & responsionum Philippi, loco de Prædestinatione. Jam in specie, quoad Electionem consensus satis apertè constat. Nam quod nos propter Christum electos esse asserit; ordinis solum controversia est; Sitne Christus prior, an posterior electus? in idem verò recidit, cum ex gratiâ electum & nobis datum esse conveniat. Sic eadem esse dicitur causa Electionis & Justificationis: nimirum, si causa prima summaque spectetur in misericordiâ Dei gratuitâ. Nam causæ inferiores illi quadrare nequeunt. In Reprobationis verò doctrinâ videtur verius defensus esse, quam est. Ubique enim docet & inculcat, Reprobationis non aliam causam esse, quam peccatum. Sed rectè monet Pezelius, Reprobationis vocabulum ferè accipere pro damnatione. Quomodo etiam nobis actus reprobationis positivus peccatum, tanquam causam proximam damnationis, complectitur & includit. Cæterum Eventus mutationis istius in sententiâ Melanchthonis hic fuit, ut controversia nasceretur sicut de libero arbitrio, sic de Prædestinatione inter ipsos Lutheranos, aliis Lutheri, aliis Philippi sententiam sequentibus. Factum id occasione Libri Interim, sive Formulâ Religionis ad Concilii usque finem, servandâ, à Cæsare Carolo V. publicata anno 1548. Etenim Flacciani, hoc est, Flaccius Illyricus ejusque socii concitarunt bellum de adiaphoris sive ceremoniis ac ritibus externis, ex præscripto Interimisticæ formulæ recipiendis adversus Melanchthonem & ὁμοψήφους Theologos, ac contenderunt non solum nimium concedi Pontificiis pacis causa, ac viam Papatui illis ritibus aperiri; sed etiam in dogmatis doctrinæ, molliori explicatione, ac Phraseologiâ à Luthero deviâ, nervos sanæ doctrinæ incidi, ac novum genus doctrinæ induci. Inprimis quæstio huc pertinens agitata est Jenæ anno 1557. superstite adhuc Melanchthone, inter Victorinum Strigelium Melanchthonis discipulum, & Flaccium

Period. II. artic. III. non in dogmate ipso.

Eventus mutationis fuit Lutheranorum declinatio ad Pelagianismum.

Cujus auctores gradatim

Victorinus Strigelius.

Period. II. artic. III.

Illyricum, utrumque in novâ Academiâ Theologiæ Professorem. Flaccius sentiebat & docebat cum Luthero quoad modum conversionis. Strigelius cum Melanchthone, sed ut longius etiam procederet, asserens cooperationem arbitrii humani in conversione; nimirum quia homo non sit truncus aut stipes; & latum sit discrimen inter causas agentes natura, & voluntate seu προαιρέσει. Hinc ipse & qui eum secuti Synergistæ dicti. Disputatio Vinariæ habita, & excusa, sed fide non bonâ. Strigelius in carcerem conjectus; & annos tres cum aliquot septimanis sub custodiâ habitus fuit, ac tandem dimissus post varias migrationes vocatus est Heidelbergam ad Professionem Ethices, ubi doctrinam illam περὶ συνεργείας, etsi aliter doceretur à Theologis, minimè dissimulavit. Interim Academiæ Jenensis & Wittebergensis ob hanc controversiam mutuum collisæ, & causa scriptis aculeatis agitata: ubi Wittebergenses pro Melanchthone pugnarunt, eumque excusarunt. Eadem controversia non multò post A.C.

Joh. Marbachius.

1561. resuscitata est Argentinæ à Johanne Marbachio Pastore & Professore, contra Hieronymum Zanchium, ibidem Theologiam profitente: qui jam anno 1553. suffectus in locum Casparis Hedionis ibidem docuerat. Jam inde ab initio non satis consentiebant de prædestinatione & articulis annexis, sed tamen ferebant alter alterum, & concordiam colebant. Tum verò res erupit in nervum tali occasione. Tilemannus Heshusius nuper Heidelbergâ dimissus scripserat librum de præsentiâ corporis Christi in Cœnâ in, cum, sub pane. In ejus libri præfatione acerbè perstringebatur Fridericus III. Elector Palatinus, Philippus Melanchthon & alii insignes Ecclesiæ Doctores; tum etiam hæreseos & atheismi damnabantur, quotquot opinioni ipsius de corporali præsentiâ & orali manducatione non accedebant. Hic liber recudebatur Argentinæ, sub nomine Magdeburgi, & quidem additis ad marginem contumeliosissimis Scholiis. Eum verò librum Zanchius autoritate Senatus supprimendum curavit: non ob dogmata illa, quæ judicio Ecclesiæ permittebat; sed ob præfationem maledicam. Quæ res Johannem Marbachium, & alios Zelotas Lutheranos non modo alienavit à Zanchio, verum etiam incitavit, ut quærerent omnes occasiones, quomodo ipsum exagitarent, & loco pellerent. Ideo lectiones ipsius, dictata, & quicquid habere poterant, excusserunt; ex quibus cum de aliis, tum de Prædestinatione & Perseverantiâ illi litem intentarunt. Res variè agitata Argentinæ. Cum componi non posset, Zanchius Theologorum per Germaniam judicia exploravit. Tum etiam ad Colloquium sese obtulit. Sed hoc impetrare non potuit, quamvis interea clamosis ad populum concionibus

doctrina

doctrina ipsius traduceretur. Tandem visum rem arbitris committere, evocatis Tubingâ Jacobo Andreæ, Biponto Cumanno Flinsbachio, & Basileâ Simone Sulcero ac Ulrico Coccio. Concepti fuerunt articuli de Prædestinatione concordiæ causâ, qui in docendo observarentur. Judicarunt arbitri non magnam diversitatem esse in doctrinâ: Et explicationem liberam fecerunt secundum doctrinam Scripturarum, item Augustini, Lutheri, & Buceri: Testati etiam quod nulla hæresis esset in scriptis Zanchii. Subscripsit Zanchius cum restrictione, *Hanc doctrinæ formulam ut piam agnosco, ita etiam recipio, A. C. 1563. die 28 Martii.* Sed quoniam in articulis involuta doctrina, adversariis omnia pro se interpretantibus, denuò erupit controversia. Quæ priusquam componeretur, Zanchius discessit, Clavennam ad Ecclesiæ ministerium evocatus. Latius autem sparsa res, & triumpharunt adversarii ipsius. Successit Liber Concordiæ, nomine Principum Germaniæ Augustanæ Confessionis à Theologis scriptus, & editus A.C. 1580. In eo doctrina de Prædestinatione repetita & declarata est. Duabus autem partibus absolvitur, Affirmativâ & Negativâ. Affirmativa distinguit inter Præscientiam & Prædestinationem. Illa nominatur vorsehung/ hoc est, providentia, & est scientia futurorum Dan. 2. v.28. spectat bonos & malos; non tamen causa est malorum, sive peccati, sive exitii, sed ordinat illud, metas ponit, & dirigit ad bonum. Ista est tantum bonorum & filiorum Dei; est causa salutis ipsorum, & omnium mediorum ejus; tum etiam immota Matth. 16. v. 18. Joh. 10. v. 28. Non quærenda in arcano Dei consilio, sed in verbo. Illud autem nos ducit ad Christum, qui est liber vitæ: in quo electi, quotquot salvandi. Eph. 1. v. 4. Christus vocat ad se omnes peccatores, & seriò vult, ut etiam omnes ad se veniant, audiant, non obturent aures; pollicetur gratiam. Ergo de Prædestinatione non ex Ratione, nec ex Lege judicandum: unde profanitas vel desperatio nascitur, ex syllogismo Prædestinarianorum: sed ex Euangelio; ubi docetur Deum omnia conclusisse sub peccatum, non ut quisquam pereat, sed ut resipiscant & credant. Qui ergo de revelata Dei voluntate sollicitus est, & ordinem sequitur qualis in Epistolâ ad Romanos, antequam de arcano consilio loquitur, ei fructuosa est hæc doctrina. Quod autem multi vocati, pauci electi, non hic sensus, quod nolit Deus omnes salvare, sed quia vel resistunt Spiritui Sancto, vel deficiunt. Et ita de Electione ac vocatione agit. Negativâ in genere damnantur, qui ita de Prædestinatione docent, ut vel desperatio vel securitas inde sequatur. In specie verò I. quod Deus nolit omnes resipiscere & credere. II. quod non seriò vocet omnes. III. quod nolit omnes servari, sed

Period. II. artic. III.

Liber Concordiæ.

Period. II. artic. III. citra respectum peccati destinarit damnationi. IV. quod in nobis etiam sit causa damnationis. Quæ omnia deinde plenius declarantur. Sed quemadmodum in aliis capitibus religionis, ita etiam in hoc non una assertio falsa occurrit. Nam præterquam quod alio loco, de libero arbitrio, damnant, & Stoicum ac Manichæum esse dicunt, omnia evenire necessariò; cum tamen Scriptura Sacra & Lutherus istud apertè satis affirmant; erronea sunt, I. Providentiam Dei nihil esse aliud quam Præscientiam. II. Prædestinationem divinam tantum pertinere ad Electos, quo negent Reprobationem. III. Deum velle omnes audire Euangelium, omnes converti, omnes salvari, neminem perire: sine distinctione voluntatis Dei arcanæ & revelatæ. IV. damnari sine ullo discrimine phrasin, Reprobos non posse converti & servari, contra Joh.12.v.39. & Matth.7.v.18. Est & hoc improbandum, quod objectiones invidiose proponantur, non autem addantur veræ responsiones. Licet autem in hanc formam doctrinæ de Prædestinatione tum consensum fuerit, paulatim tamen longius adhuc & à veritate & à Luthero quoque discessum. Id quomodo factum sit, nunc dicemus. Sexto anno post editum librum Concordiæ A.C 1586. Mompelgardi institutum Colloquium ut de aliis capitibus, ita de Prædestinatione. Occasio controversia est. Lutherani, & præcipuè Jacobus Andreæ credi voluit Baronem Clervantium, regis Navarreni Legatum ad Principes Germaniæ eam dedisse: qui negavit, quod non haberet mandatum, neque putaret utile; sed Synodum potius commendasse pro conciliandâ pace. Sed ipse Jacobus Andreæ illud proposuit apud eundem Legatum, ad istud Colloquium D.Bezam expetens, quam Galliæ Papam dixit, uti se Germaniæ Papam professus est: atque Illustrissimum Principem Fridericum Wurtenbergicum ad id instigavit; qui per Nobiles Gallos exulantes ibi significandum curavit D.Bezæ, gratum fore si ipse consentiret. Beza primum respondit id exigui fructus fore; deinde instantibus illis consilium petiit à Collegis, item à Bernensibus & Tigurinis. Hi suadent, quod saltem major moderatio hinc speranda videretur. Princeps etiam Fridericus scripsit ad Genevenses & Bernenses, ut ex suis quosdam eodem fine mitterent. Beza igitur eò profectus est, comitantibus Abrahamo Musculo Theologo Bernensi, Antonio Faio Ecclesiaste Genevensi, Petro Hubnero Græcæ Linguæ Professore Bernæ, & Claudio Albino Philosophiæ Professore Lausannæ, & Mompelgarti appulit die 20. Martii 1586. Jacobus Andreæ eodem sibi proficiscendum dixit, ut Principem inter Gallos exules versantem à Calvinismo averteret: habuitque adjunctum sibi Lucam Osiandrum. Post alia capita de Prædestinatione actum est, & in hisce

Jacobus Andreæ in Colloquio Mompelgartensi.

thesi-

thesibus consensum. I. quod salvandos Deus non tantum præscive- Period. II. artic. III.
rit, sed etiam elegerit, & ad vitam æternam prædestinarit. II. quod electio facta in Christo. III. quod servandorum certus apud Deum sit numerus. Sed quæstio fuit, An Deus maximam hominum partem, etiam priusquam nascerentur, absoluto decreto destinarit damnationi; ut nolit eos pœnitentiam agere, converti, & salvari? Hoc negarunt Wirtembergenses, his fundamentis nixi, quia omnia ad consolationem nostram scripta sint Rom. 15. v.4. quia id poscant dicta 1 Tim. 2.v.4. Ezech. 18. v.23. Luc. 24.v.47. Joh.3.v.16. 1 Joh.2.v.2. Matth. 11.v.28. Rom.11.v.32. 2 Petr 3.v.9. quia denique neque ex lege, neque ex ratione humanâ, sed ex solo Euangelio de Prædestinatione Electorum judicandum sit Damnarunt igitur propositiones istas. I. Reprobationem esse sanctissimum Dei propositum, quorundam non miserendi. II. causam efficientem reprobationis esse propositum Dei. III. Deum reprobos nondum natos, nullo indignitatis respectu exitio destinasse. IV. Causam reprobationis esse odium, & voluntatem Dei. Responsum ad omnia, & dicta Scripturæ à Beza vindicata, ac veritas orthodoxa asserta fuit. Finitum est Colloquium 29 Martii sequente. Sed non finita certamina, quæ magis etiam recruduerunt. Jacobus Andreæ contra fidem datam Acta Colloquii edidit. Cui aliam editionem Beza opposuit. Lutherani passim magnos cecinerunt triumphos, & dum hanc controversiam agitant, causæ Sacramentariæ inducias aqualis concesserunt. Quod Jacobi Andreæ consilio potissimum factum, qui Reprobationis doctrinam potissimum arripuit, de quâ populariter & vernacule declamaret, & veritati hactenus in Euangelicis Ecclesiis consentienter satis traditæ invidiam atque odium conflaret. Biennio post Mompelgartense Colloquium, novus accessit & acrior Pelagianismi propugnator, Samuel Huberus. Hic cum per annos vigin- Samuel Huberus.
ti in ditione Bernensi Minister Ecclesiæ fuisset, anno 1588. mense Aprili, ob graves errores, quos de Prædestinatione & æternâ Dei electione fovebat, damnatus est in Synodo, cui etiam Beza, Stuckius, Grynæus, Jetzlerus interfuerunt. Profugit ergo Tubingam ad Jacobum Andreæ; factusque Minister Derodingæ, & mox etiam Lutheranus, scripsit librum virulentissimum contra Heidelbergenses 1590. & contra Grynæum anno sequente, & universalem omnium hominum electionem & redemtionem asseruit. Cui egregio scripto de Prædestinatione & Redemtione respondit Jacobus Kimedancius Heidelbergensis Theologus anno 1592. Huberus postea Wittebergam profectus, & Ægidio Hunnio, Polycarpo Lysero, ac Salomoni Gesnero Theologis Collega datus fuit. In quâ statione non diu egerat, cum spargere primum, dein-

Period. II. N. T. artic. III.

de publicè 1595 cœpit disceptare magna vehementiâ contra Collegam Hunnium, de universali prædestinatione sive electione propriè sic dictâ ad salutem, tam incredulorum, quam credentium, inque fide perseverantium; quam promiscuam atque indeterminatam appellavit. Tuitus autem est sententiam non modo ex dictis Scripturæ, sed etiam ex Lutheranorum quorundam scriptis, qui universalem omnium hominum electionem docuerunt, sed καταχρηστικῶς de beneficâ Dei erga homines voluntate nomen Electionis intelligentes; Huberus verò sensu proprio idem asseruit. Tandem loco motus, per multos annos continuavit controversiam, Jenæ, Brunswigæ, Hamburgi vagatus, donec nidum Dantisci invenit. Unde virulentissimè scripsit. Hunnius vicissim varia proposuit & vulgavit contra ipsum, inprimis tractatum de Providentia & Prædestinatione Filiorum Dei; ubi ita causam suorum egit, ut in multis ad sententiam Orthodoxorum accedere cogeretur. Respondit autem ei Huberus. Et non desunt inter Lutheranos qui adhuc ejus sententiam propugnant, tum quod omnes causæ electionis, dilectio Dei & meritum Christi, universales sint, tum quod omnes homines in Adamo ad imaginem Dei eoque ad vitam æternam conditi sint. Cæterum eodem tempore, quo Huberus Wittebergam venit, non dissimilis exarsit contentio inter Danielem Hofmannum Helmstadiensem Theologum & Ægidium Hunnium. Observaverat enim Hofmannus & taxaverat, quod Hunnius in explicatione Prædestinationis à doctrinâ Lutheri, imò ab ipso libro Concordiæ deflexisset, & in Cathedra Lutheri pejora ipsis Pontificiis docuisset. Nam Librum Concordiæ statuere, nullam esse causam Electionis in nobis, Hunnium verò, & cum ipso Georgium Mylium Jenensem, aliosque affirmare, Deum prævidisse, quinam hominum ad fidem atque electionem se aptos idoneosque reddituri essent, & istos elegisse. Sed hac propter in conventu quodam Theologorum ab Hunnio Myliòque damnatus Hofmannus, eique nisi sibi assentiretur, denunciatum anathema anno 1593. quibus ipse Apologiam opposuit anno proximo 1594. Notum autem, quod etiam Hofmannus notavit, Hunnium id didicisse à Jacobo Andreæ, cujus fuerat discipulus, itemque ex Colloquio Mompelgartensi, ubi dogma istud ventilatum fuit. Et ab eo tempore ac deinceps doctrina Prædestinationis in eum ordinem redacta, qui nunc inter Lutheranos obtinet. Exponitur ea ab omnibus recentioribus, cumprimis à Matthiâ Hafenreffero Tubingensi Professore. Docet ille, *Prædestinationem esse Voluntatem Dei æternam de Hominibus per Christum, fide apprehendendum, salvandis. Voluntatem istam esse tum Antecedentem sive Universalem, de omnibus in universum hominibus, peccato*

Ægidius Hunnius.

Communis sententia modernorum Lutheranorum.

cato

cato perditis, salvandis: cujus fundamenta sint Universalis Dei misericordia, universale Christi meritum, & universale Verbi ministerium. tum Consequentem sive Particularem, de salvandis credentibus & damnandis incredulis. Causam particularitatis non oriri ex Deo, sed esse Hominum, qui proprio vitio non credunt: solam enim infidelitatem causam esse particularitatis & damnationis. Unde liquet differentiam omnem poni in hominis liberè repugnantis contumaciâ, in cujus potestate sit repugnare & non repugnare, non autem assentiri vel non assentiri. Sed distinctio ista I. absurda est, quia gratia, cui voluntas hominis ita repugnat, ut non vincat, non est efficax: cum in eo sit efficacia, quod repugnantiam illam tollit. II. ἀσύστατ☉: quia actus negativus, nolo repugnare, secum trahit affirmativum, volo assentiri. Si ergò ille in hominis potestate, etiam hic. III. Non resistentia illa vel est liberi arbitrii, vel specialis gratiæ: hoc si dicant, orthodoxis assentiuntur: sin illud, quod aliqui eorum fatentur & contendunt, Pelagianorum sententiam non obscure adoptant, ac suam faciunt. Et hæc de Lutheranis hactenus. Ultimi in hoc ordine, atque etiam Articulo tertio Secundæ periodi Novi Testamenti, sunt *Reformati*: quorum etsi concors est sententia de Prædestinatione divinâ, harmoniâ Confessionum, Palatinæ, quæ aliis etiam per Germaniam Orthodoxis Ecclesiis est communis, Helveticæ, Gallicæ, Anglicæ, Scoticæ, & Belgicæ testata; tamen in harum quoque Nationum Ecclesiis aliquando sesè commoverunt, qui doctrinam receptam tentare, vel etiam oppugnare ausi sunt. Et quidem de *Germanicis Ecclesiis* nihil attinet sigillatim dicere: cum harum quasi propria fuerint cum Lutheranis certamina. Ergò de reliquis ordine agemus. Primo loco sese offerunt *Ecclesia Helvetica*, unà cum vicinâ ac sociâ *Genevensi*. Supra retulimus scripsisse Calvinum de libero arbitrio atque etiam de Prædestinatione adversus Pighium, repetitâ Augustini sententiâ. Quod paucis nonnullis displicuit. Inter eos fuit Hieronymus Bolsecus, ante ordinis Carmelitarum Monachus, tum Medicus Genevensis: qui A.C. 1551. quæstionem contentiose movit de Libero arbitrio & prævisione operum ad evertendam Prædestinationem divinam. Auditus in Conventu Ministrorum, & à Calvino graviter confutatus, Genevâ in ditionem Bernensem se recepit. Reliquit verò in urbe assensores sententiæ suæ non paucos. & in his Genevensem aliquem, prius Eremitam. Qui omnes hoc obtentu multa indignè dixerunt & egerunt in Calvinum. Unde ipse hoc caput doctrinæ uberius explicavit, & luculentius confirmavit. Cui labori ita Dominus benedixit, ut Eremitam facti sui pœniteret, & ante mortem ejus veniam à Calvino peteret. Interea Bolsecus non cessavit in Bernensi ditione alios sibi discipulos

facere

Period. II. N. T. artic. III.

Reformatæ Ecclesiæ concordes.

Turbarunt eas aliqui.

Helveticas;

Genevæ Hieronymus Bolsecus,

Period. II. N. T. artic. III. Basileæ Sebastianus Castellio.

facere, & traducere Calvinum, ac si Deum faceret autorem peccati, & horrenda multa de Prædestinatione doceret. Basileæ quoque Sebastianus Castellio, cujus supra meminimus, jam ante infensus Calvino, quod censurâ olim Genevæ notatus esset, eandem cum altero causam contra Calvinum egit. Ab his latè serpsit ac propagata est controversia, nec uno anno terminari potuit. Et Bolsecus quidem maledicis chartis, Castellio verò scriptis anonymis Calvinum incesserunt anno 1554. Usque adeò ut anno sequente 1555 coïret factio quædam Pastorum in viciniâ Genevæ, quæ non aliter debacchabatur in Calvinum, ac si Manichæismum ac Stoicismum in Ecclesiam induceret. Hisce calumniis motus Calvinus, Bernam proficiscitur, causamque veritatis contra calumniatores strenuè defendit; hoc exitu, ut Sebastianus quidem sycophanta impudentissimus, infamiâ & exilio multaretur; Bolsecus finibus eorum excedere juberetur; Andreas autem Zebedæus, accusator Calvini acerrimus, & præter hunc plures alii, paulatim agnoscerent errorem, & ultrò desisterent. Calvinus autem scripsit refutationem calumniarum Castellionis de hoc argumento. Præterea Tiguri aliquid hujus movit, etsi citra turbas, Theodorus Bibliander Helvetius, vir doctissimus, & S. Theologiæ Professor. Qui ex lectione scriptorum Erasmi adversus Lutherum hauserat errores ipsius, inprimis de Prædestinatione. Sed displicuit res Ecclesiæ & Senatui. Qui sub specie honoris ipsum, jam senem, rude donarunt: surrogato successore Petro Martyre. Postremo rursum Bernæ doctrina Prædestinationis in controversiam vocata est à Samuele Hubero, in ditione Bernensi Pastore, qui rejectâ Orthodoxâ sententiâ Electionem Universalem omnium ac singulorum hominum ad vitam æternam magnâ contentione propugnavit. Hinc indicta Synodus Bernæ anno 1588. evocatis ad eam, uti dictum est, etiam vicinis Theologis, Genevâ D. Bezâ, Tiguro D. Stuckio, Basileâ D. Grynæo, & Schaphusio D. Jetzlero. In quâ cum auditus & damnatus esset Huberus, nec tamen deponeret errorem, ad Lutheranos transfugit. Ecclesiæ autem Bernenses pacatæ, & in Orthodoxiâ confirmatæ sunt. Captavit quidem eodem anno, mense Septembri, occasionem Jacobus Andreæ turbandi Bernenses, eò veluti ad amoliendam calumniam à Principe Friderico Comite Mompelgartensi missus: sed prudentiâ Senatus, & consiliis Theologorum turbatus ei conatus ad irritum cecidit. In *Ecclesiis Gallicis*, etsi sub Magistratu à religione alienissimo agentibus longo tempore nihil contra Prædestinationem disputatum fuit; idque beneficio disciplinæ severioris, quâ ut concordiam ita consensum in doctrinâ tuiti sunt & propugnarunt. Sed ante annos viginti duos præter propter Sedani ab illo

[Margin notes: Tiguri Theodorus Bibliander. — Bernæ Samuel Huberus. — Gallicas:]

illo consensu discessum est Sedani à Daniele Tileno, & qui cum ipso sentiebant D. d'Or Pastore & Pam-Nerano Gymnasiarcha. Accesserunt enim partibus Remonstrantium sive Novatorum in Belgio, ac Semipelagianorum errorem interpolarunt: contra quam ipse Tilenus ante docuerat & scripserat. Sed causâ cognitâ munere suo amoti fuerunt. UtqueEcclesiis in futurum etiam consuleretur, Ecclesiæ Gallicæ Synodo Carentonianâ habitâ A. C. 1623. Canones Dordracenos non modo approbarunt, sed etiam Confessioni suæ adjecerunt, declarationis causâ: quibus omnes Ecclesiæ Doctores subscripserunt. A quo tempore cum pauci aliquot, præcipuè tamen duo, quorum nominibus parco, conciliationem aliquam partium, hoc est, Orthodoxorum & Novatorum quærerent, ac scriptis etiam attentarent; Synodus intercessit pro autoritate, eosque cœpto desistere coëgit. Jam in *Anglicanis Ecclesiis* eadem de Prædestinatione doctrina inde à primâ Reformatione tradita est, Quippe primi Reformatores, sub Henrico VIII rege, cum Ecclesiis Helveticis ac Genevensi sese conjunxerunt, profugique ex regnò religionis ergò, sedem exilii apud eosdem sibi delegerunt. Præterea à morte Henrici sub Eduardo VI filio, è Germaniâ ad constituendas Ecclesias ac Scholas evocarunt Martinum Bucerum, Paulum Fagium, & Petrum Martyrem; qui Augustini de Prædestinatione sententiam voce scriptisque constanter tradiderunt. Postremò idem testantur varia scripta Doctorum Angelorum, quæ in manibus sunt: inprimis autem Articulus XVII. Confessionis Anglicanæ, de Prædestinatione & Electione disertè scriptus, nec non Catechismus, autoritate Eduardi VI. Regis in usum Scholarum anno 1553 editus. Si qui dissenserunt, quod fieri potuit, cum multi ex Papatu admitterentur ad Ecclesiæ Ministerium, citra institutionem aliunde haustam, atque etiam libri Erasmi in pretio essent; fuit ea singularis opinio, clam vel saltem privatim habita, non doctrina Ecclesiæ Anglicanæ. Primus Petrus Baro, natione Gallus, patriâ Stempanus, professione Theologus, & in Academia Cantabrigiensi Professor dogmata Pelagiana de Prædestinatione publicè docere ausus fuit, A.C. 1590. Non tamen sine gravi adversariâ doctissimorum in illâ Academiâ virorum, Witakeri, Tindalli, Chattertoni, Perkinsi, qui eo ipso tempore Armillam auream evulgavit, ac aliorum. Qui initio boni senis nomini parcentes, doctrinam veritatis concionibus, lectionibus, scriptisque publicis vindicarunt. Sed cum ne sic quidem desisteret, sed concinnata Summâ trium de Prædestinatione sententiarum, quâ stabilit opinionem sententiæ orthodoxæ contrariam, palam sibi assensores quæreret, Witakerus publicè in Academiâ se ei oppotuit, prælectionibus,

Period. II. N. T. artic. III.

Sedani Daniel Tilenus.

Anglicanis:

Cantabrigiæ Petrus Baro.

Period. II. N. T. artic. III. disputationibus & concionibus, quarum duæ exstant: una de gratiâ universali, quam refutat; altera de Prædestinatione, gratiæ divinæ constantiâ, & salutis certitudine: & sic Summæ illi nervos incidit. Sed re ad Reginam & Archiepiscopum Cantuariensem relatâ, indicto super eâ re Episcoporum atque Theologorum conventu Lambethi, etiam Witakerus eò evocatus fuit. Qui veritatis negotium in hâc causâ tam solidè & sedulò egit, ut tandem damnatâ Baronis opinione victrix triumpharet veritas, conditis novem orthodoxis articulis, 20 Novembris anno 1595. qui à loco Lambethani denominati sunt. Iidem etiam in Academiam publicâ autoritate introducti. Ex quo Baro dimissus à Professione Cantabrigiâ in Galliam rediit: pax autem Academiæ reddita est. Hic doctrinæ status sub Elisabethâ, & post sub Jacobo I. Magnæ Britanniæ Rege permansit. Qui quid de hoc capite doctrinæ sentiret, satis superque testatus est, partim literis ad Ordines Belgii ferventibus certaminibus Arminianis, partim legationibus ad Ordines, inprimis autem ad Synodum Dordracenam. An verò ex eo res declinarit per Angliam, & quo nunc loco sit, non attinet hîc memorare. De *Ecclesiis Scoticis* nihil etiam addo. Quia liquet earum doctrina ex ipsâ Confessione, quæ exstat. Neque auditum, nobis quidem, super hoc capite doctrinæ controversias motas fuisse. Quæ inter Gallos, eadem inter ipsos viguit disciplinæ severitas, ac eundem concordiæ consensionisque fructum ipsis præstitit. Reliquæ sunt *Ecclesiæ Belgicæ*, sanguine Martyrum plantatæ atque enatæ, quæ inde ab initio consentientem cum aliis Ecclesiis Reformatis, præcipuè Gallicis, de Prædestinatione doctrinam tradiderunt. Liquet illud ex Confessionis articulo XVI. & aliis articulis ei annexis, ubi exsecutio Prædestinationis in effectis demonstratur, atque ita ipsamet à posteriore declaratur. Interim negari non potest, etsi sententia illa publicè & communiter obtineret, nunquam tamen inde à principio Reformationis defuisse, qui dogmata heterodoxa Pelagianorum & Semipelagianorum de Prædestinatione tenerent atque defenderent. Cujus mali originem atque causas inquirenti mihi, quatuor omninò occurrunt, hîc memorandæ. I. Quod initio, nondum instituto ordine Ecclesiastico, & piis Ministris numero deficientibus, multi ex Papatu ad Ministerium admissi sunt, citra præviam institutionem, aut legitimam vocationem: qui etsi improbarent atque abjicerent crassam illam idololatriam, & alias Ecclesiæ Romanæ superstitiones: tamen errores Pelagianos de gratia ac Prædestinatione, à Papistis haustas, retinebant. II. Erasmus Roterodamus, ut proprius Belgarum, præcipuè Batavorum, Propheta fuit; ita scripta ejus de Religione & alia, in maximo semper pretio erant. Quorum lectione multi

Belgicas:

multi infecti & seducti: qui etiam Erasmici cognominari solent. Cum iis tamen meritò conjunguntur Dialogi Castellionis, ejusdem genii: qui non sine applausu in Belgio accepti. III. Scatuit Belgium inde à primâ Reformatione, atque etiam anteà, Libertinis, Anabaptistis, Davidianis, aliisque hominibus fanaticis: quorum plerique Pelagiana dogmata tenuerunt & propagarunt, IV. Magistratus etiam multis locis alienus à Religione Reformatâ, vel insuper fanaticis istis opinionibus addictus, fovit & protexit istos errones; ne disciplina in eos stringeretur, & Ecclesia ab hisce maculis liberaretur. Præcipui qui ante Schisma Armenianum à publico Ecclesiæ consensu in doctrinâ Prædestinationis recesserunt, memorantur Anastasius Veluanus, Hermannus Herbertus, Cornelius Wiggerus, Casparus Coolhasius, & Gellius Sneccanus. Anastasius Veluanus librum scripsit, cui titulus, Laicorum Manuductor: in quo ut crassiores errores Papatus rectè damnat, ita adspergit ei errorem Semipelagianum de Prædestinatione: qui an & à quibus receptus in Geldriâ, ubi docebat, non satis liquet. Liber quidem tum vulgi manibus tritus. Hermannus Herbertus à Pontificiis ad Lutheranos transiit, Vesaliæ primò, mox Dordraci ad Ecclesiæ ministerium admissus anno 1579. Ubi cum proderet ἑτεροδοξίαν in doctrinâ Prædestinationis & aliis Religionis capitibus, autoritate publicâ loco motus fuit. Profugit verò Goudam, atque ibi admissus, Ministros Collegas, qui erroribus ipsius adversabantur, pepulit: Filium verò suum, & alium sibi consentientem adscivit Ministros, & hi rursus alios sui similes. Quos inter convenit, ne Catechismus Belgicus ibi proponeretur, neque doceretur de Prædestinatione, Peccato originis, Justificatione, prout in Ecclesiis Belgii Reformatis receptum erat. Sed ab iis contra ipsum & socios gravis & longa actio instituta: quæ ipsius condemnatione in Synodo terminata est A. C. 1591. Executionem verò ejus impedivit Magistratus Goudanus: quatenus etiam de Socinianismo, & editione libri Davidici Wonderboeck suspectus esset. Cornelius Wiggerus Hornæ docuit, Semipelagianorum de Prædestinatione sententiam interpolans, & in Ecclesiæ scenam reducens. De quo consulta Facultas Theologica Leidæ censura hominem notavit: Synodus verò Northollandiæ etiam Ministerio amovit. Eodem modo etiam Leidæ actum cum Casparo Coolhasio, idem dogma propugnante: qui à Synodo Nationali damnatus fuit. Gellius verò Sneccanus jam rude donatus erat, & privatus factus, cum tractatum suum de Prædestinatione evulgaret A.C. 1592. quod quidem instigatu Arminii factum, non levis suspicio. In præfatione

Period. II. N. T. Artic. III.

Anastasius Veluanus.

Hermannus Herbertus.

Cornelius Wiggerus.

Casparus Coolhasius.

Gellius Sneccanus.

Period. II. N. T. artic. III. tione testatur in summâ rei sibi convenire cum Calvino & Bezâ: quod tamen secus habet. Etsi verò censurâ notatus non fuit, ob ætatem, & privatæ vitæ conditionem: tamen Ecclesia, atque etiam Facultas Theologica in Academia Franekeranâ opinioni illius contradixit, eamque erroris redarguit. His velut promachis & anteambulonibus successit Jacobus Arminius Veteraquinas; qui majore non modo ingenio & doctrinâ, sed etiam calliditate & audaciâ causam hanc Prædestinationis contra Ecclesiam Orthodoxam defendendam suscepit, inprimis cum anno 1603. Francisco Junio in Professione Theologicâ Leidæ succederet. Prætexuit quidem se solo pietatis zelo stimulari: quæ non leviter impediatur à Prædestinatione Stoicâ & Manichæâ, abolente libertatem voluntatis humanæ, & studium omne pietatis bonorumque operum exstinguente. Sed revera suberat causa alia. Urebatur gloriâ Doctorum Orthodoxorum, quibus omnibus modis detrahebat; de Calvino id aperte professus: effecturum sese, ne deinceps tanti fieret in Ecclesiâ ipsius autoritas. Nimirum ut per alieni nominis ruinam sibi gradum faceret ad gloriam. Tum etiam id spectabat, ut tot sectas, quibus laceratur Belgium, ad concordiam, vel saltem ad majorem consensum adduceret, mutato illo capite doctrinæ, quo maxime offendebantur. Ideoque etiam à Prædestinatione mutationis initium facere voluit: licet alioquin totam doctrinam Religionis interpolare haberet propositum: ut docent Considerationes in Confessionem & Catechismum: tum etiam Articuli circa omnia capita doctrinæ diligentioris examinis causa subjecti. Quomodo rem egerit, & in quas formas sese verterit, priusquam animum renudaret, alibi narravimus. Tandem ingenuâ declaratione in Consessu Ordinum Hollandiæ suam de Prædestinatione sententiam aperuit anno 1608. ita quidem, ut primò nostram, trifariam divisam (quod falsitatis argumentum videri poterat,) improbaret, rejiceret, & argumentis viginti confutaret: inde verò suam, quatuor Decretis distinctam, ordine subjiceret, additis etiam argumentis viginti contrariis, quæ eam stabilirent. Instituta postea super eadem Declaratione Collatio; post quam non diu superfuit.

Jacobus Arminius.

ejusque discipuli.

A morte ipsius sectatores & discipuli eandem causam varie deinceps egerunt voce & scriptis: & cum perrumpere non possent impudentiâ & calumniis, saltem tolerantiam petiverunt. Quæ cum multis de causis suspecta, & ipsis Ecclesiis damnosa esset, post longa certamina, tandem ad Synodum Nationalem Dordracenam, ad quam etiam evocati fuerunt exteri Theologi, decursum est anno 1618. & 1619. Quâ ut in aliis, ita in Prædestinationis doctrinâ asserta

ſerta & ſtabilita Orthodoxia, hæreſis Pelagiana damnata, & pax Eccleſiis reſtituta fuit. Motum quidem aliquid fuit de veritate articulorum controverſorum, in Synodo deciſorum; ut via conciliationi ſterneretur, ſaltem in quinque illis famoſis articulis. Sed cum hoc diverſimodè acciperetur, nec ſchiſmatis periculo carere videretur, totum prudenter omiſſum fuit. Atque hæc de Prædeſtinationis controverſia & hiſtoria hactenus. Period. II. N. T. artic. III.

INDEX
DICTORUM SCRIPTURÆ,

Quæ juxta seriem librorum ferè producuntur.

INDEX

Rerum memorabilium.

Bar-

Hie-

R.

S.

Satur-

FINIS.

Menda GraViora.

PAg. 3. l. 9. est l. 34. Act. 7. p. 19. l. 8. ἐκσπαζόμενοι. p. 23. l. 39. non minus p. 24. l. 38. scripsit p. 34. l. 24. Gentilismus labi, p. 41. l. 8. nec p. 43. l. 22. pro- p. 48. l. 7. Halensis, l. 33. ut p. 56. l 1. ringebantur p. 58. l. 18. exclusi p. 60. l. 23. agnosceret aut metueret. p. 61. l. 6. intonsâ l. 39. *pro* cum *leg.* quod p. 63. l. 39. initiò p. 64. l. 25 explicetur. p. 66. l. 37. se infuderit: p. 74. l. 39. introspicientem p. 77. l. 8. *pro βιὸς leg. σιὸς* p. 78. l. 2. Exod. 32. v. 16. p. 81. l. 16. *post* generis *add.* est, partim leges quasdam ceremoniales, p. 83. l. 16. Jobabi p. 89. l. 20. *Eliæ* p. 95. l. 19. adiri p. 97. l. 1. consummatione l 4. Persarum l. 18. nonum p. 98. l. 27. anteriores l. 39. Recentioris p. 100. l. 30. *pro* ac *leg.* ei p. 101. l. 4. eadem p. 104. l. 28. pausarum, p 105. l. 22. unoque p. 109. l. 7. *del.* in l. 20. intelligatur. p. 111. l. 18. Samaritanorum p. 112. l. 27. Luciano p. 114. l. 28. & passim p. 115. l. 13. Novi Testamenti p. 119. l. 28. non satis p. 128. l. 37. post resurrectionem p. 129. l. 36. idque p. 132. l. 38. & à se p. 134. l. 28. non modo p. 139. l. 3. quo idem p. 141. l. 22. quid l. 23. quod p. 143. l. 2. Oecumenica p. 149. l. 20. hos p. 150. l. 39. Ivone p. 160. l. 2. quod p 161. l. 20. ni p. 170. l. 34. Gen. 7. 8. p 176 l 6. à Chaldæis p. 177. l 40. *ἐν τύχῃ* p 179. l. 22. divinitas p. 183. l. 1. seu l. 12. efformatus p. 187. l. 22. Primi p. 190. l. 4. Adón p. 191. l. 7. *μιὰν* p. 193. l. 22. Nibchaz p. 199. l. 5. adfuerint l. 6. Rectorem l. 35. Coriscum p. 207. l. 28. autor libri p. 209. l. 26. consecratus. p. 212. l. 1. omnipotentem p. 222. l. 25. supersubstantialem p. 245. l. 33. servavit p. 250. l. 27. impediri l. 28. nulla l. 34. valentem p. 251. l. 2. progreaimur. p 255. l. 32. nec non p. 266. l. 4. Sed p. 290. l. 15. nodo l. 36. Lessius p 295. l. 16. & p. 301. l. 37. Kimedoneius p. 296. l. 31. accidit p. 297. l. 8. instituit l. 22. dissensus p. 298. l. 18 profitentem: *Præterea in Hebrais* צ *pro* א *semper, &* ר *pro* ד *expressum.*

Pag. 33 *l.* 22. *& seqq. sic legendum:* Sub Juliano immaniter sævierunt in Christianos, & templa eorum Damasci, Gazæ, Alexandriæ, & alibi incenderunt aut destruxerunt; teste Ambrosio Epist. 29. ad Theodosium Imp. imò etiam ejusdem Juliani permissu atque sumptu, in Judæa templum Hierosolymitanum restaurare aggressi sunt. Opus autem &c.

